ББК 74.268.78
К53

Документи подано станом на 15 червня 2006 р.

Схвалено комісією з дисциплін художньо-естетичного циклу
Науково-методичної Ради з питань освіти МОН України
Протокол №4 від 30.11.2005 р.

Упорядники:
Методист вищої категорії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти
МОН України ***Демчишин М.С.***
Методист вищої категорії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти
МОН України ***Гайдамака О.В.***
Довідково-методичне видання
Демчишин Марта Степанівна
Гайдамака Олена Василівна
Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу
Відповідальний редактор *Н. В. Томашевська*
Коректор *Н. Козирева*
Комп'ютерне макетування *С. В. Плоткін*
Художній редактор *М. С. Жубр*
Видання здійснене за ліцензією ФОП Шапіро М. В.
Підписано до друку 17.07.06. Формат $60 \times 90\ ^{1}/_{16}$.
Папір газетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 52. Замовл. №

«ТОРСІНГ ПЛЮС» Свідоцтво серія ДК № 2143 від 01.04.05 р.
З питань оптових поставок звертатися:
61057, м. Харків, вул. Сумська, 13
Тел.: (057) 719-98-73, тел./факс: 717-10-26

К53 Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: Довідково-методичне видання / Упоряд. М.С. Демчишин; О.В. Гайдамака. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006.— 768 с.
ISBN 966-404-259-5.

Видання містить чинні нормативно-правові акти вищих органів влади України, Міністерства освіти і науки України у сфері загальної середньої освіти, що регулюють впровадження державних стандартів освіти; методичне забезпечення; оформлення документів про освіту; організацію навчально-виховного процесу; атестацію педагогічних працівників тощо.
У книзі вміщено календарно-тематичне планування з дисциплін музичного та образотворчого мистецтва.
Для вчителів художньо-естетичних дисциплін, студентів педагогічних навчальних закладів, широкого загалу громадян, які цікавляться питаннями нормативно-правового регулювання шкільної освіти в Україні.

ББК 74.268.78

© Демчишин М. С., Гайдамака О. В., упорядкування, 2006
© Жубр М. С. дизайн обкладинки, 2006
© ФОП Шапіро М. В., макет, 2006

ISBN 966-404-259-5

Зміст

Розділ І.
Загальні положення

1. Конституція України
Прийнята на п'ятій сесії
Верховної Ради України 28 червня 1996 року 7
2. Закон України «Про загальну середню освіту» 8
3. Національна доктрина розвитку освіти
Затверджена Указом Президента України
від 17 квітня 2002 року № 347/2002 28
4. Закон Української РСР "Про мови в Українській РСР"
Прийнятий на десятій сесії
Верховної Ради Української РСР
одинадцятого скликання 28 жовтня 1989 року 43
5. Про невідкладні заходи щодо запровадження
зовнішнього незалежного оцінювання
та моніторингу якості освіти
Постанова Кабінету Міністрів України
від 31 грудня 2005 року № 1312 51
6. Про організаційні заходи щодо підготовки
та проведення у 2006 році зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу
якості освіти випускників навчальних закладів
системи загальної середньої освіти
Наказ Кабінету Міністрів України № 30 від 21.01.06 р. 54
7. План заходів щодо запровадження
зовнішнього незалежного оцінювання
Затверджено Наказом МОН України № 30 від 21.01.06 р. 57

Розділ ІІ
Нормативно-правове забезпечення

8. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)
Затверджена Постановою Колегії МОН України
та Президією АПН України № 12/5-2 від 22.11.01 р. 62
9. Про затвердження Державного стандарту
базової і повної загальної середньої освіти
Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року № 24 79
10. Характеристика освітніх галузей
Державний стандарт базової і повної середньої освіти 79
11. Характеристика освітніх галузей
Державний стандарт початкової загальної освіти 82
12. Державні вимоги до рівня
загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи 85

13. Про затвердження Типових навчальних планів
загальноосвітніх навчальних закладів 12 річної школи
Наказ КМУ № 132 від 23.02.04 р. 94
14. Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл
з поглибленим вивченням іноземних мов
та предметів художньо-естетичного циклу.
Наказ Міністерства освіти і науки України
від 13.05.05 р. № 291 97
15. Про затвердження Типових навчальних планів
спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням
іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу 124
16. Про затвердження Концепції
профільного навчання в старшій школі
Рішення колегії Міністерства освіти
і науки України від 25 09.03 № 10/13 135
17. Концепція профільного навчання в старшій школі
Рішення колегії Міносвіти науки України
від 25.09.03 р. №10/12 – 2 136
18. Про проведення Всеукраїнського конкурсу
навчальних програм з профільного навчання
для учнів 10 — 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 13 від 13 січня 2006 року. 147
19. Типовий навчальний план для профільного навчання
на III ступені однокомплектних загальноосвітніх
навчальних закладів (гуманітарний та
природничо-математичний напрями
до наказу Міністерства освіти і науки України
від 20 травня 2003 року № 306 148
20. Про Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл
з поглибленим вивченням іноземних мов
та предметів художньо-естетичного циклу
Наказ Міністерство освіти і науки України
від 16.07.2001 р. № 516 158
21. Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл
з поглибленим вивченням іноземних мов
та предметів художньо-естетичного циклу
Затверджені наказом Міністерства освіти
і науки України від 16 липня 2001 р. № 516..... 159
22. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у
загальноосвітніх навчальних закладах
та комплексна програма художньо-
естетичного виховання учнів
у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах
Наказ МОН України від 25.02.04 р. № 151/11
Схвалена Вченою Радою Інституту проблем виховання
АПН України (прот. № 7 від 27 вересня 2001 р.) 160

23. Про затвердження Положення про державну
підсумкову атестацію учнів (вихованців)
у системі загальної середньої освіти
Наказ Міністерства освіти і науки України
від 14 грудня 2000 р. № 588 211
24. Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади
з базових і спеціальних дисциплін, турніри,
конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт
та конкурси фахової майстерності
Наказ Міністерства освіти України 18 серпня 1998 р. № 305..... 221
25. Про затвердження Положення про навчальні кабінети
загальноосвітніх навчальних закладів
Наказ Міністерства освіти і науки України
від 20 липня 2004 р. № 601..... 239
26. Про внесення змін до Положення
про всеукраїнський конкурс «Учитель року»
Постанова Кабінету міністрів України
від 14 вересня 2005 р. № 900..... 247
27. Про затвердження Типового положення
про атестацію педагогічних працівників України
Наказ Міністерства освіти України
від 20 серпня 1993 р. № 310 251
28. Атестаційний лист до Типового Положення
про педагогічних працівників України 252
29. Про затвердження Положення про
експериментальний загальноосвітній навчальний заклад
Наказ Міністерства науки і освіти України
20 лютого 2002 р.№ 114 264
30. Про порядок проведення навчальних екскурсій
та навчальної практики учнів
загальноосвітніх навчальних закладів
лист Міністерства освіти і науки України
№ 1/9-97 від 07.03.2001
Міністерству освіти Автономної Республіки Крим,
управлінням освіти і науки обласних,
Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій.....273
31. Умови прийому до вищих навчальних закладів України
Наказ Міністерства освіти і науки України 01. 02. 2006 № 71 ...281
Розділ III
Навчально-виховний процесс

32. Інноваційні художньо-педагогічні технології 296
33. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
початкової школи з предметів художньо-естетичного циклу..... 322
34. Перелік літератури 337

35. Програма для 1 — 4 класів загальноосвітніх

навчальних закладів з поглибленим вивченням музики 347
36.Календарон-тематичне планування для 1 — 4 класів
до програми з музичного мистецтва для загальноосвітніх
навчальних закладів з поглибленим вивченням
музичного мистецтва 372
37. Программа для загальноосвітніх навчальних закладів
«Музичне мистецтво 5 — 8 клас» для загальноосвітніх
навчальних закладів з поглибленним вивченням
музичного мистецтва 454
38. Програма з образотворчого мистецтва для 1 — 4 класів
загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням
образотворчого мистецтва 481
39.Календарон-тематичне планування для 1 — 4 класів
до програми з образочтворчого мистецтва для загальноосвітніх
навчальних закладів з поглибленим вивченням
образотворчого мистецтва 514
40. Програма з образотворчого мистецтва для 5 — 7 класів
загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням
образотворчого мистецтва 580
41. Програма курсу за вибором
«Основи дизайну і комп'ютерної графіки» 611
42. Програма інтегрованного курсу за вибором
«Образотворче мистецтво і комп'ютерна графіка» 620
43. Програма для спеціалізованих загальноосвітніх
навчальних закладів гуманітарного профілю
«Основи естетики 10 – 11 кл». 640
44. Методичні рекомендації для вчителів
з музичного мистецтва 660
45. Методичні рекомендації для вчителів
з образотворчого мистецтва 683
44. Методичні рекомендації до викладання
інтегрованного курсу «Мистецтво» 691
45. Календарно-тематичне планування уроків
інтегрованного курсу «Мистецтво» в основній шклолі
5,7,6,8 кл. 701

РОЗДІЛ І.

Загальні положення

Конституція України

Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року
(Витяг)

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

(Положення частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» у контексті частин першої, другої, четвертої зазначеної статті необхідно розуміти так:

- доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права;
- безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України.

Виходячи з положень частин другої, третьої статті 53 Конституції України, за якими повна загальна середня освіта є обов'язковою і безоплатною, витрати на забезпечення навчально-виховного процесу в державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах здійснюються на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі.

Безоплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта статті 53 Конституції України в межах обсягу підготовки фахівців для загальносуспільних потреб (державного замовлення):

РКС№ 5-рп/2004 04.03.2004)

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Закон України Про загальну середню освіту

Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, що сприяє вільному розвитку людської особистості, формує цінності правового демократичного суспільства в Україні.

Розділ I. Загальні положення

Стаття 1. Законодавство України про загальну середню освіту

Законодавство України про загальну середню освіту базується на Конституції України і складається з Закону України «Про освіту», цього Закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 2. Основні завдання законодавства України про загальну середню освіту

Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:

- забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;
- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку загальної середньої освіти;
- забезпечення нормативно-правової бази щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти;
- визначення структури та змісту загальної середньої освіти;
- визначення органів управління системою загальної середньої освіти та їх повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту.

Стаття 3. Загальна середня освіта

Загальна середня освіта — цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Загальна середня освіта є обов'язковою основною складовою безперервної освіти.

Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності

навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Стаття 4. Система загальної середньої освіти

Систему загальної середньої освіти становлять:

· загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту.

Стаття 5. Завдання загальної середньої освіти

Завданнями загальної середньої освіти є:

· виховання громадянина України;
· формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду;
· виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;
· виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
· реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
· виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;
· виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Стаття 6. Здобуття повної загальної середньої освіти.

1. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

2. Громадяни України мають право на здобуття повної загальної середньої освіти у приватних навчальних закладах.

3. Здобуття повної загальної середньої освіти у навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності має відповідати вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти.

4. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, здобувають повну загальну середню освіту у порядку, встановленому для громадян України.

5. Відповідальність за здобуття повної загальної середньої освіти дітьми покладається на їх батьків, а дітьми, позбавленими батьківсько-

го піклування, на осіб, які їх замінюють, або навчальні заклади, де вони виховуються.

Стаття 7. Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України і Закону України «Про мови в Українській РСР».

Розділ II. Загальноосвітні та інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти

Стаття 8. Загальноосвітній навчальний заклад

1. Загальноосвітній навчальний заклад — навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту.

Загальноосвітній навчальний заклад, заснований на приватній формі власності, здійснює свою діяльність за наявності ліцензії, виданої в установленому законодавством України порядку.

2. Загальноосвітній навчальний заклад, що здійснює інноваційну діяльність, може мати статус експериментального. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип і форму власності загальноосвітнього навчального закладу. Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад затверджується Міністерством освіти України.

Стаття 9. Типи загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти

1. Відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта), існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів. Школи кожного з трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно.

До загальноосвітніх навчальних закладів належать:

- середня загальноосвітня школа — загальноосвітній навчальний заклад I – III ступенів (I ступінь — початкова школа, II ступінь — основна школа, III ступінь — **старша школа**, як правило, з профільним спрямуванням навчання);
- **спеціалізована школа** (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I – III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
- **гімназія** — загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
- **ліцей** — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;
- **колегіум** — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілів;
- **загальноосвітня школа-інтернат** — загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;
- **спеціальна загальноосвітня школа** (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

- **загальноосвітня санаторна школа** (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I – III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;
- **школа соціальної реабілітації** — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат);
- **вечірня (змінна) школа** — загальноосвітній навчальний заклад II – III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання.

2. Інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти:

- позашкільний навчально-виховний заклад — навчальний заклад для виховання дітей та задоволення їх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо);
- міжшкільний навчально-виробничий комбінат — навчальний заклад для забезпечення потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці;
- професійно-технічний навчальний заклад — навчальний заклад для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній і повній загальній середній освіті;
- вищий навчальний заклад I – II рівнів акредитації — навчальний заклад для задоволення потреб громадян за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста і бакалавра з одночасним завершенням здобуття повної загальної середньої освіти.

3. Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою (заочною) формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів.

Загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності можуть мати у своєму складі інтернати з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок власника.

Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати навчально-виховні комплекси у складі навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів громадян, а також навчально-виховні об'єднання з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб.

4. Перелік спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) визначається Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України.

5. Положення про загальноосвітні навчальні заклади затверджуються Кабінетом Міністрів України. Загальноосвітній навчальний заклад на основі Положення про загальноосвітні навчальні заклади розробляє статут, який затверджується власником (для державних та комунальних загальноосвітніх навчальних закладів — відповідним органом управління освітою) та реєструється місцевим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування.

Стаття 10. Статус загальноосвітнього навчального закладу.

1. Загальноосвітній навчальний заклад є юридичною особою. За своїми організаційно-правовими формами загальноосвітні навчальні закла-

ди можуть бути державної, комунальної та приватної форм власності.

2. Статус державного має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на державній формі власності.

3. Статус комунального має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на комунальній формі власності.

4. Статус приватного має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на приватній формі власності.

Стаття 11. Створення, реорганізація та ліквідація загальноосвітнього навчального закладу

1. Державні та комунальні загальноосвітні навчальні заклади створюються відповідно центральними, місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх і мовних потреб за наявності необхідної кількості учнів (вихованців) відповідно до встановлених нормативів наповнюваності класів, необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Рішення про створення комунальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, приймаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням з Міністерством освіти України.

3. Рішення про створення гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), заснованих на комунальній формі власності, приймаються за поданням відповідних органів управління освітою Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

4. Рішення про створення загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на приватній формі власності, приймається засновником (власником) у порядку, встановленому законодавством України.

5. Рішення про створення шкіл соціальної реабілітації, їх підпорядкованість і джерела фінансування приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства освіти України.

6. Реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів проводяться у порядку, встановленому законодавством України.

Реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, заснованих на комунальній формі власності, допускаються лише за згодою територіальних громад.

Розділ III. Організація навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах

Стаття 12. Термін навчання.

1. Термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I – III ступенів становить 12 років:

· у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня — 4 роки;

· у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня — 5 років;

· у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня — 3 роки.

2. Термін навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. У професійно-технічних та вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації термін здобуття повної загальної середньої освіти встановлюється Міністерством освіти України.

Стаття 13. Форми навчання

Навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється за груповою та індивідуальною формами навчання, положення про які затверджує Міністерство освіти України.

Бажаючим надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.

Стаття 14. Наповнюваність класів загальноосвітніх навчальних закладів.

1. Наповнюваність класів загальноосвітніх навчальних закладів не повинна перевищувати 30 учнів.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість учнів у класах визначається демографічною ситуацією, але повинна становити не менше п'яти осіб. При меншій кількості учнів у класі заняття проводяться за індивідуальною формою навчання.

3. Порядок поділу класів на групи при вивченні окремих предметів встановлюється Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством фінансів України.

4. Для спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) кількість учнів у класі визначається Міністерством освіти України за погодженням із Міністерством охорони здоров'я України і Міністерством фінансів України.

5. Кількість учнів у групах продовженого дня та вихованців у групах загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів визначається Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством фінансів України.

Стаття 15. Навчальні плани та навантаження учнів

1. Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів (далі — Базовий навчальний план) визначає структуру та зміст загальної середньої освіти через інваріантну і варіативну складові, які встановлюють погодинне та змістове співвідношення між освітніми галузями (циклами навчальних предметів), гранично допустиме навчальне навантаження учнів та загальнорічну кількість навчальних годин. Інваріантна складова змісту загальної середньої освіти формується на державному рівні, є єдиною для всіх закладів загальної середньої освіти, визначається через освітні галузі Базового навчального плану. Варіативна складова змісту загальної середньої освіти формується загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону та індивідуальних освітніх запитів учнів (вихованців). Базовий навчальний план для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. На основі Базового навчального плану Міністерство освіти України затверджує типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

У типових навчальних планах освітні галузі реалізуються в навчальні предмети та курси інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти.

Типові навчальні плани встановлюють сумарне гранично допустиме навчальне навантаження учнів. Воно становить таку кількість навчальних годин на рік:

· 1 – 2 класи — 700 годин;
· 3 – 4 класи — 790 годин;
· 5 клас — 860 годин;
· 6 – 7 класи — 890 годин;
· 8 – 9 класи — 950 годин;
· 10 – 12 класи — 1030 годин.

3. На основі типових навчальних планів загальноосвітнім навчальним закладом складається робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової і визначенням профілю навчання.

Робочі навчальні плани державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів затверджуються відповідним органом управління освітою. Робочі навчальні плани приватних загальноосвітніх навчальних закладів погоджуються з відповідними органами управління освітою.

Робочі навчальні плани професійно-технічних і вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, в частині здобуття повної загальної середньої освіти, розробляються на основі типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів та погоджуються з Міністерством освіти України.

Експериментальні робочі навчальні плани складаються, з урахуванням типових навчальних планів, загальноосвітніми навчальними закладами, що мають статус експериментальних.

Запровадження експериментальних робочих навчальних планів, нових освітніх програм, педагогічних новацій і технологій можливе лише за рішенням Міністерства освіти України.

Стаття 16. Навчальний рік та режим роботи загальноосвітнього навчального закладу

1. Навчальний рік у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності розпочинається у День знань — 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року.

2. Тривалість навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня не може бути меншою 175 робочих днів, а в загальноосвітніх навчальних закладах II – III ступенів — 190 робочих днів, без урахування часу на складання перевідних та випускних іспитів, тривалість яких не може перевищувати трьох тижнів.

3. Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами) та тривалість навчального тижня встановлюються загальноосвітнім навчальним закладом у межах часу, передбаченого робочим навчальним планом, за погодженням з відповідним органом управління освітою.

4. Режим роботи загальноосвітнього навчального закладу визначається ним на основі нормативно-правових актів та за погодженням з відповідним органом державної санітарно-епідеміологічної служби.

5. Тривалість уроків у загальноосвітніх навчальних закладах становить: у перших класах — 35 хвилин, у других — четвертих класах — 40 хвилин, у п'ятих — дванадцятих класах — 45 хвилин. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідними органами управління освітою та органами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Різниця в часі навчальних годин перших — четвертих класів обов'язково обліковується і компенсується проведенням додаткових, індивідуальних занять та консультацій з учнями.

6. Тривалість канікул у загальноосвітніх навчальних закладах протягом навчального року не може бути меншою 30 календарних днів.

Стаття 17. Виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах

1. Виховання учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними.

Цілі виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах визначаються на основі принципів, закладених у Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах України.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах забороняється утворення і діяльність організаційних структур політичних партій, а також релігійних організацій і воєнізованих формувань.

3. Примусове залучення учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів до вступу в будь-які об'єднання громадян, релігійні організації і воєнізовані формування забороняється.

Стаття 18. Зарахування учнів

1. Місцеві органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування закріплюють за загальноосвітніми навчальними закладами відповідні території обслуговування і до початку навчального року обліковують учнів, які мають їх відвідувати.

2. Зарахування учнів до загальноосвітнього навчального закладу проводиться наказом директора, що видається на підставі заяви, за наявності медичної довідки встановленого зразка і відповідного документа про освіту (крім учнів першого класу).

3. Зарахування учнів до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів) проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

4. Зарахування учнів до загальноосвітньої санаторної школи (школи-інтернату) проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти України та Міністерством охорони здоров'я України.

5. Направлення учнів (вихованців) до шкіл соціальної реабілітації та дострокове звільнення їх із цих навчальних закладів здійснюються за рішенням суду.

6. Зарахування та добір дітей для навчання у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах), їх переведення з одного типу таких навчальних закладів до іншого проводиться за висновком відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Розділ IV. Учасники навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах

Стаття 19. Учасники навчально-виховного процесу.

Учасниками навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах є:

· учні (вихованці);
· керівники;
· педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі;
· інші спеціалісти;
· батьки або особи, які їх замінюють.

Стаття 20. Учень (вихованець).

1. Учень (вихованець) — особа, яка навчається і виховується в одному із загальноосвітніх навчальних закладів. Зарахування учнів до загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється, як правило, з 6 років.

2. Статус учнів (вихованців) як учасників навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах, їх права та обов'язки визначаються цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 21. Соціальний захист учнів (вихованців).

1. Учням (вихованцям) загальноосвітніх навчальних закладів може подаватися додатково соціальна і матеріальна допомога за рахунок коштів центральних органів виконавчої влади та місцевих бюджетів, коштів юридичних і фізичних осіб України та громадян, які проживають за її межами, а також коштів фонду загальнообов'язкового навчання та за рахунок інших надходжень.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності мають право на пільговий проїзд міським та приміським пасажирським транспортом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості забезпечуються транспортом до місця навчання і додому безоплатно.

2. Діти з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату забезпечуються засобами індивідуальної корекції в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Вихованці шкіл-інтернатів усіх типів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному державному утриманні. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які навчаються в інших загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечуються харчуванням, одягом та іншими послугами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Утримання вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) здійснюється за рахунок держави.

4. Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, працевлаштовуються або продовжують навчання згідно з одержаною освітою у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 22. Охорона та зміцнення здоров'я учнів (вихованців).

1. Загальноосвітній навчальний заклад забезпечує безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, формує гігієнічні навички та засади здорового способу життя учнів (вихованців).

2. Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цих закладів або відповідних закладів охорони здоров'я, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд учнів (вихованців), моніторинг і корекцію стану здоров'я, несуть відповідальність за додержання санітарно-гігієнічних норм, проведення лікувально-профілактичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

3. Відповідальність за організацію харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності покладається на засновників (власників), керівників цих навчальних закладів. Норми та порядок організації харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах встановлюються Кабінетом Міністрів України.

4. Контроль за охороною здоров'я та якістю харчування учнів (вихованців) покладається на органи охорони здоров'я.

Стаття 23. Заохочення учнів (вихованців).

Для учнів (вихованців) встановлюються різні види морального стимулювання та матеріального заохочення, передбачені Міністерством освіти України, іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, статутом загальноосвітнього навчального закладу.

Стаття 24. Педагогічні працівники.

1. Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти. Перелік посад педагогічних працівників системи загальної середньої освіти встановлюється Кабінетом Міністрів України.

2. Посаду керівника загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності може займати особа, яка є громадянином України, має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше трьох років, успішно пройшла атестацію керівних кадрів освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 25. Педагогічне навантаження.

1. Педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності — час, призначений для здійснення навчально-виховного процесу.

Педагогічне навантаження вчителя включає 18 навчальних годин протягом навчального тижня, що становлять тарифну ставку, а також інші види педагогічної діяльності в такому співвідношенні до тарифної ставки:

· класне керівництво — 20–25 відсотків;
· перевірка зошитів — 10–20 відсотків;
· завідування:
· майстернями — 15–20 відсотків;
· навчальними кабінетами — 10–15 відсотків;
· навчально-дослідними ділянками — 10–15 відсотків.

Розміри та порядок встановлення доплат за інші види педагогічної діяльності визначаються Кабінетом Міністрів України.

Педагогічне навантаження вихователя загальноосвітнього навчального закладу становить 30 годин, вихователя загальноосвітньої спеціальної школи (школи-інтернату) — 25 годин на тиждень, що становить тарифну ставку.

Розміри тарифних ставок інших педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Розподіл педагогічного навантаження у загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється його керівником і затверджується відповідним органом управління освітою.

2. Педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності обсягом менше тарифної ставки, передбаченої частиною першою цієї статті, встановлюється тільки за його згодою.

Перерозподіл педагогічного навантаження протягом навчального року допускається у разі зміни кількості годин з окремих предметів, що передбачається робочим навчальним планом, або за письмовою згодою педагогічного працівника з додержанням законодавства України про працю.

Стаття 26. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти

1. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти регулюються законодавством України про працю, Законом України «Про освіту» [1060–12], цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

2. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює відповідний орган управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади заступників керівника та інших педагогічних працівників державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснюється відповідним органом управління освітою за поданням керівника загальноосвітнього навчального закладу. Призначення на посаду та звільнення з посади інших працівників державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює його керівник. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника і заступників керівника приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник за погодженням з відповідним органом управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади педагогічних та інших працівників приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник.

3. Відволікання педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків на виконання робіт, не передбачених трудовим договором, без згоди педагогічного працівника не допускається. Відмова педагогічного працівника від виконання робіт, не передбачених трудовим договором, не може бути підставою для його звільнення з посади, крім випадків, встановлених законодавством.

4. Педагогічному працівнику-призовнику, який має вищу педагогічну освіту і основним місцем роботи якого є загальноосвітній навчальний заклад, надається відстрочка від призову на строкову військову службу на весь період його роботи за спеціальністю.

Стаття 27. Атестація педагогічних працівників.

1. Атестація педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності є обов'язковою і здійснюється, як правило, один раз на п'ять років відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого Міністерством освіти України.

2. За результатами атестації педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів визначається відповідність педагогічного працівника займаній посаді, присвоюється кваліфікаційна категорія (спеціаліст, спеціаліст другої категорії, спеціаліст першої категорії і спеціаліст вищої категорії) та може бути присвоєно педагогічне звання (старший учитель, учитель-методист, вихователь-методист, педагог-організатор-методист тощо). Положення про кваліфікаційні категорії та педагогічні звання затверджуються Міністерством освіти України.

Стаття 28. Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти.

Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти визначаються Конституцією України, Законом України «Про освіту», Кодексом законів про працю України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 29. Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

- вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей;
- приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу;
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів;
- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей;
- захищати законні інтереси дітей.

2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної і рідної мови, до народних традицій і звичаїв;

· виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до України.

3. У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою.

Розділ V. Державний стандарт загальної середньої освіти

Стаття 30. Поняття Державного стандарту загальної середньої освіти.

1. Державний стандарт загальної середньої освіти — зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні.

2. Додержання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти є обов'язковим для загальноосвітніх навчальних закладів, а також професійно-технічних та вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

Стаття 31. Розроблення та затвердження Державного стандарту загальної середньої освіти.

1. Державний стандарт загальної середньої освіти розробляється Міністерством освіти України разом з Національною академією наук України та Академією педагогічних наук України. Державний стандарт загальної середньої освіти затверджується Кабінетом Міністрів України і переглядається не рідше одного разу на 10 років.

Зміна змісту і обсягу Державного стандарту загальної середньої освіти іншими органами виконавчої влади не допускається.

2. Навчально-методичне забезпечення реалізації Державного стандарту загальної середньої освіти здійснюється Міністерством освіти України.

Стаття 32. Структура Державного стандарту загальної середньої освіти.

Структуру Державного стандарту загальної середньої освіти складають:

· Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів;

· загальна характеристика інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти;

· державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів (вихованців).

Стаття 33. Додержання Державного стандарту загальної середньої освіти.

Обов'язком загальноосвітнього навчального закладу щодо додержання Державного стандарту загальної середньої освіти є:

· виконання інваріантної складової змісту загальної середньої освіти;

· визначення предметної спрямованості варіативної складової змісту загальної середньої освіти, її змістовного наповнення і форм реалізації на кожному ступені загальної середньої освіти за погодженням з відповідними органами управління освітою;

· вибір і використання освітніх програм, навчальних курсів, посібників до варіативної складової змісту загальної середньої освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 34. Атестація та оцінювання знань учнів (вихованців).

1. Контроль за відповідністю освітнього рівня учнів (вихованців), які закінчили загальноосвітній навчальний заклад I, II і III ступенів, вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти здійснюється шляхом їх державної підсумкової атестації. Зміст, форми і порядок проведення державної підсумкової атестації визначаються і затверджуються Міністерством освіти України.

2. Поточне та підсумкове оцінювання знань учнів та вибір їх форм, змісту та способу здійснює загальноосвітній навчальний заклад.

3. Переведення учнів (вихованців) до наступного класу загальноосвітнього навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

4. Переведення учнів (вихованців) до іншого загальноосвітнього навчального закладу здійснюється за наявності особових справ учнів (вихованців) встановленого Міністерством освіти України зразка.

5. Випускникам загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступенів видається відповідний документ про освіту. Зразки документів про загальну середню освіту затверджує Кабінет Міністрів України. Виготовлення документів про загальну середню освіту здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Розділ VI. Управління системою загальної середньої освіти

Стаття 35. Органи управління системою загальної середньої освіти

Управління системою загальної середньої освіти здійснюється Міністерством освіти України, іншими центральними органами виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, зазначені у частині другій статті 9 цього Закону, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, відповідними органами управління освіти обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, а також органами місцевого самоврядування.

Стаття 36. Основні завдання органів управління системою загальної середньої освіти.

Основними завданнями органів управління системою загальної середньої освіти є:

- створення умов для здобуття громадянами повної загальної середньої освіти;
- прогнозування розвитку загальної середньої освіти, мережі загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до освітніх потреб громадян;
- атестація навчальних закладів системи загальної середньої освіти, оприлюднення результатів атестації через засоби масової інформації;
- ліцензування загальноосвітніх навчальних закладів, заснованих на приватній формі власності;
- контроль за додержанням Державного стандарту загальної середньої освіти, навчально-методичне керівництво та державне інспектування загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;
- забезпечення соціального захисту, охорони життя, здоров'я та захисту прав педагогічних працівників, психологів, бібліотекарів, інших

спеціалістів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів;

- сприяння розвитку самоврядування у загальноосвітніх навчальних закладах;
- комплектування системи загальної середньої освіти педагогічними працівниками, в тому числі керівними кадрами.

Стаття 37. Повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в системі загальної середньої освіти

1. Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі загальної середньої освіти є Міністерство освіти України.

Міністерство освіти України:

- реалізовує державну політику в сфері загальної середньої освіти;
- здійснює в межах своїх повноважень нормативно-правове регулювання відносин у системі загальної середньої освіти;
- розробляє та подає на затвердження Кабінету Міністрів України нормативи матеріально-технічного та фінансового забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти;
- визначає перспективи розвитку системи загальної середньої освіти;
- розробляє, впроваджує і контролює додержання Державного стандарту загальної середньої освіти;
- контролює діяльність органів управління освітою та навчальних закладів системи загальної середньої освіти;
- організовує нормативне, програмне, науково-методичне та інформаційне забезпечення системи загальної середньої освіти;
- визначає порядок атестації педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів;
- організовує підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, в тому числі керівних кадрів, у системі загальної середньої освіти;
- приймає рішення щодо організації інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти, координує та контролює її проведення;
- забезпечує підготовку і видання підручників, посібників, методичної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, схвалює їх видання, організовує замовлення через відповідні місцеві органи управління освітою;
- затверджує типові переліки обов'язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного), навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури;
- забезпечує соціальний захист, охорону життя, здоров'я та захист прав педагогічних працівників, спеціалістів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів;
- заохочує педагогічних працівників;
- організовує забезпечення педагогічних працівників підручниками, посібниками та методичною літературою;
- здійснює міжнародне співробітництво у встановленому законодавством порядку.

Акти Міністерства освіти України, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для інших центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм органів управління освітою, загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від типів і форм власності.

Міністерство освіти України, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, здійснюють інші повноваження, передбачені законами України та положеннями про них.

2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в галузі загальної середньої освіти в межах їх компетенції:

- забезпечують реалізацію державної політики у сфері загальної середньої освіти на відповідній території;
- контролюють додержання вимог законів та інших нормативно-правових актів у галузі освіти, обов'язкове виконання Державного стандарту загальної середньої освіти всіма навчальними закладами системи загальної середньої освіти, розташованими на їх території;
- беруть участь у розробленні та реалізації варіативної складової змісту загальної середньої освіти;
- створюють умови для одержання громадянами повної загальної середньої освіти;
- у разі ліквідації в установленому законодавством порядку загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на комунальній формі власності, вживають заходів щодо влаштування учнів (вихованців) до інших загальноосвітніх навчальних закладів;
- організовують нормативне, програмне, матеріальне, науково-методичне забезпечення, перепідготовку, підвищення кваліфікації, атестацію педагогічних працівників;
- здійснюють добір, призначення на посаду та звільнення з посади педагогічних працівників, у тому числі керівних кадрів, державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів;
- забезпечують педагогічних працівників підручниками, посібниками, методичною літературою;
- проводять атестацію навчальних закладів системи загальної середньої освіти, розташованих на їх територіях, оприлюднюють результати атестації;
- сприяють проведенню інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти;
- забезпечують соціальний захист педагогічних працівників, спеціалістів, які беруть участь в навчально-виховному процесі, учнів (вихованців);
- здійснюють інші повноваження відповідно до Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про освіту» [1060-12] та положень про них.

Стаття 38. Повноваження загальноосвітнього навчального закладу.

Загальноосвітній навчальний заклад:

· реалізує положення Конституції України, Закону України «Про освіту», цього Закону, інших нормативно-правових актів у галузі освіти;

· задовольняє потреби громадян відповідної території в здобутті повної загальної середньої освіти;

· забезпечує єдність навчання і виховання;

· розробляє та реалізує варіативну складову змісту загальної середньої освіти;

· створює науково-методичну і матеріально-технічну базу для організації та здійснення навчально-виховного процесу;

· забезпечує відповідність рівня загальної середньої освіти Державному стандарту загальної середньої освіти;

· охороняє життя і здоров'я учнів (вихованців), педагогічних та інших працівників загальноосвітнього навчального закладу;

· формує в учнів (вихованців) засади здорового способу життя, гігієнічні навички;

· забезпечує добір і розстановку кадрів (крім педагогічних працівників державного і комунального загальноосвітнього навчального закладу);

· встановлює відповідно до законодавства України прямі зв'язки з навчальними закладами зарубіжних країн, міжнародними організаціями тощо;

· додержується фінансової дисципліни, зберігає матеріально-технічну базу;

· видає документи про освіту встановленого зразка;

· здійснює інші повноваження відповідно до статуту загальноосвітнього навчального закладу.

Стаття 39. Управління та громадське самоврядування загальноосвітнього навчального закладу.

1. Керівництво загальноосвітнім навчальним закладом здійснює директор.

Колегіальним органом управління загальноосвітнім навчальним закладом є педагогічна рада, повноваження якої визначаються Положенням про загальноосвітні навчальні заклади.

2. Органом громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу є загальні збори (конференція) колективу загальноосвітнього навчального закладу.

3. У загальноосвітніх навчальних закладах можуть функціонувати методичні об'єднання, що охоплюють учасників навчально-виховного процесу та спеціалістів певного професійного спрямування.

Стаття 40. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів.

1. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики в сфері загальної середньої освіти.

2. Державний контроль за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності здійснюють Міністерство освіти України, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані загальноосвітні навчальні заклади, Державна інспекція закладів освіти при Міністерстві освіти України, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

3. Основною формою державного контролю за діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності є державна атестація закладу, яка проводиться не рідше одного разу на 10 років у порядку, встановленому Міністерством освіти України. Результати державної атестації оприлюднюються.

Позачергова атестація проводиться, як виняток, лише за рішенням Міністерства освіти України за поданням органу громадського самоврядування загальноосвітнього навчального закладу або відповідного органу управління освітою.

Розділ VII. Науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти.

Стаття 41. Завдання науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти.

Завданнями науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти є:

- координація діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів та методичних об'єднань педагогічних працівників;
- розроблення і видання навчальних програм, навчально-методичних та навчально-наочних посібників;
- організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі керівних кадрів, системи загальної середньої освіти;
- вивчення рівня знань, умінь і навичок учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вироблення відповідних рекомендацій;
- організація співпраці з вищими навчальними закладами всіх рівнів акредитації для підвищення ефективності навчально-методичного забезпечення;
- висвітлення в засобах масової інформації досягнень педагогічної науки та педагогічного досвіду.

Стаття 42. Здійснення науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти.

Науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти здійснюють Міністерство освіти України, підпорядковані йому науково-методичні установи та вищі навчальні заклади, а також Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України, Кримський республіканський, обласні, Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти, районні (міські) методичні кабінети, науково-дослідні установи Академії педагогічних наук України та Національної академії наук України.

Розділ VIII. Фінансово-господарська діяльність, матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів

Стаття 43. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх навчальних закладів.

1. Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про бюджетну систему України», «Про власність», «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів.

2. Педагогічним працівникам, спеціалістам та обслуговуючому персоналу державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів заробітна плата та інші виплати, передбачені статтею 57 Закону України «Про освіту», виплачуються з коштів Державного бюджету України.

3. Утримання та розвиток матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів фінансуються за рахунок коштів засновників (власників) цих закладів.

Стаття 44. Матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів.

1. Матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних закладів включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші цінності. Майно загальноосвітніх навчальних закладів належить їм на правах, визначених законодавством України.

2. Вимоги до матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів визначаються відповідними будівельними і санітарно-гігієнічними нормами і правилами, а також типовими переліками обов'язкового навчального та іншого обладнання (в тому числі корекційного), навчально-методичних та навчально-наочних посібників, підручників, художньої та іншої літератури.

Стаття 45. Штатні розписи загальноосвітніх навчальних закладів.

1. Штатні розписи державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів встановлюються відповідним органом управління освітою на підставі Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених Міністерством освіти України.

2. Штатні розписи приватних загальноосвітніх навчальних закладів встановлюються засновником (власником).

Розділ IX. Міжнародне співробітництво

Стаття 46. Міжнародне співробітництво у системі загальної середньої освіти.

Органи управління системою загальної середньої освіти, установи і навчальні заклади системи загальної середньої освіти мають право укладати угоди про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з органами управління освітою та навчальними закладами зарубіжних країн, міжнародними організаціями, фондами у встановленому законодавством порядку.

Держава сприяє міжнародному співробітництву у системі загальної середньої освіти.

Розділ X. Відповідальність у сфері загальної середньої освіти

Стаття 47. Відповідальність за порушення законодавства про загальну середню освіту.

1. Посадові особи і громадяни, винні у порушенні законодавства про загальну середню освіту, несуть відповідальність у порядку, встановленому законами України.

2. Шкода, заподіяна учнями (вихованцями) загальноосвітньому навчальному закладу, відшкодовується відповідно до законодавства України.

3. Злісне ухилення батьків від виконання обов'язків щодо здобуття їх неповнолітніми дітьми повної загальної середньої освіти може бути підставою для позбавлення їх батьківських прав.

Розділ XI. Прикінцеві положення

Стаття 48. Набрання чинності цим Законом.

1. Закон України «Про загальну середню освіту» набирає чинності з дня його опублікування, крім:

- частини першої статті 12 щодо терміну навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I – III ступенів, яка набирає чинності з 1 вересня 2001 року і поширюється на учнів, які почнуть навчатися в першому класі 2001 року і в наступні роки;
- частини першої статті 14 щодо наповнюваності класів загальноосвітніх навчальних закладів учнями, яка набирає чинності з 1 вересня 1999 року і поширюється на класи, що будуть створені, починаючи з 1 вересня 1999 року; частини другої статті 15 щодо навчального навантаження учнів, абзаців першого — восьмого частини першої статті 25 щодо педагогічного навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу, частини другої статті 43 щодо виплати педагогічним працівникам, спеціалістам та обслуговуючому персоналу державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів заробітної плати та інших виплат, передбачених статтею 57 Закону України «Про освіту», які набирають чинності з 1 вересня 2001 року; частини п'ятої статті 16 щодо тривалості уроків у загальноосвітніх навчальних закладах, яка набирає чинності з 1 вересня 1999 року.

Частина перша статті 24 щодо обов'язковості відповідної педагогічної освіти для педагогічного працівника поширюється на осіб, які будуть призначатися на посади педагогічних працівників у навчальних закладах системи загальної середньої освіти, з дня набрання чинності цим Законом.

2. До приведення законів України, інших нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Кабінету Міністрів України протягом року з дня прийняття цього Закону:

- підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції про внесення змін до законів України, що випливають з цього Закону;
- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

· забезпечити прийняття відповідно до своєї компетенції нормативно-правових актів, що випливають з цього Закону;
· забезпечити перегляд і скасування центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

4. Друге речення частини першої статті 17 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 27, ст. 385;

1993 р., № 49, ст. 457; 1997 р., № 29, ст. 193) викласти в такій редакції:

«Така відстрочка надається також призовникам — педагогічним працівникам з вищою педагогічною освітою, основним місцем роботи яких є загальноосвітні навчальні заклади, на весь період їх роботи за спеціальністю».

Президент України **Л.Кучма**

Національна доктрина розвитку освіти

м. Київ, 13 травня 1999 року

Затверджено
Указом Президента України
від 17 квітня 2002 року № 347/2002

1. Загальні положення

Освіта — основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього країни. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства.

Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

За роки незалежності на основі Конституції України (254к/96-ВР) визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснюється практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») (896-93-п).

Водночас стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та дальше утвердження її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Критичним залишається стан фінансування освіти і науки, недостатнім є рівень оплати праці працівників освіти і науки.

Потребують державної підтримки дошкільна, загальна середня освіта у сільській місцевості, професійно-технічна освіта, навчання здібних та обдарованих учнів і студентів, а також дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку.

Необхідно істотно зміцнити навчально-матеріальну базу, здійснити комп'ютеризацію навчальних закладів, впровадити інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти. Усі ці проблеми потребують першочергового розв'язання.

В Україні повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Національна доктрина розвитку освіти (далі — Національна доктрина) визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття.

II. Мета і пріоритетні напрями розвитку освіти

1. Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних

ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

2. Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку освіти є:

- особистісна орієнтація освіти;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у

сільській місцевості та професійно-технічної освіти;
- органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

3. Держава повинна забезпечувати:
- виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється;
- збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь,

української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;
- виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу;
- формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості;
- підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці;
- створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді;
- підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку;
- стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя;
- розвиток дитячого та юнацького спорту, туризму;
- етичне, естетичне виховання;
- екологічну, правову, економічну освіту;
- наступність і безперервність освіти;
- інноваційний характер навчально-виховної діяльності;
- різноманітність типів навчальних закладів, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання та виховання;
- моніторинг освітнього процесу, зростання якості освітніх послуг;
- створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно до їх ролі у суспільстві.

III. Національний характер освіти і національне виховання

4. Освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності.

Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

5. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета — виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

6. Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури.

Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання.

7. Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

IV. Стратегія мовної освіти

8. У державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, можливість опановувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

Реалізація мовної стратегії здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів.

Забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою, збереження та розвиток етнокультури, її підтримку та захист державою. У навчальних закладах, в яких навчання ведеться мовами національних меншин, створюються умови для належного опанування державної мови.

V. Освіта — рушійна сила розвитку громадянського суспільства

9. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які

мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства — відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності.

Держава сприяє становленню демократичної системи навчання та виховання.

10. Державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг.

VI. Освіта і фізичне виховання — основа для забезпечення здоров'я громадян

11. Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Держава разом із громадськістю сприяє збереженню здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, недопущенню будь-яких форм насильства в навчальних закладах, а також проведенню та впровадженню в практику результатів міжгалузевих наукових досліджень з проблем зміцнення здоров'я, організації медичної допомоги дітям, учням і студентам, якісному медичному обслуговуванню працівників освіти, пропаганді здорового способу життя та вихованню культури поведінки населення.

12. В усіх ланках системи освіти шляхом використання засобів фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи закладаються основи для забезпечення і розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я кожного члена суспільства.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я;
- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;
- використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

Виконання зазначених завдань дасть змогу досягти істотного зниження захворюваності дітей, підлітків, молоді та інших категорій населення, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулювати у людей різного віку прагнення до здорового способу життя, зменшити вплив шкідливих звичок на здоров'я дітей та молоді.

13. Фізичне виховання як невід'ємна складова освіти забезпечує можливість набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності. В системі освіти держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

VII. Рівний доступ до здобуття якісної освіти

14. Для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін.

Мережа навчальних закладів повинна задовольняти освітні потреби кожної людини відповідно до її інтересів, здібностей та потреб суспільства.

15. Модернізація системи освіти спрямована на забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики.

Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту.

На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави. Висока якість освіти передбачає взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії та практики.

Якість освіти визначається на основі державних стандартів освіти та оцінки громадськістю освітніх послуг.

Держава постійно здійснює моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю.

16. Рівний доступ до здобуття освіти забезпечується шляхом:

а) у дошкільній освіті:

- створення умов для здобуття безоплатної дошкільної освіти у державних та комунальних навчальних закладах;
- збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я дитини, розвитку її творчих здібностей, реалізації потенційних можливостей особистості;
- розвитку матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів;
- створення широкої мережі дошкільних навчальних закладів різних типів, профілів та форм власності;
- надання державою дотацій на утримання дітей у дошкільних навчальних закладах;
- запровадження соціально-педагогічного патронату сім'ї;

б) у загальній середній освіті:

- обов'язкового здобуття повної загальної середньої освіти в обсягах, визначених Державним стандартом загальної середньої освіти;
- збереження та розвитку єдиного освітнього простору; оптимізації струк-

тури освітньої мережі для забезпечення навчання в одну зміну, створення умов для профільного, екстернатного і дистанційного навчання;
- здійснення профільного професійного навчання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі на базі професійно-технічних навчальних закладів;
- посилення відповідальності сім'ї, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення прав дитини щодо обов'язковості навчання; надання адресної допомоги соціально незахищеним дітям;
- створення умов для здобуття якісної освіти незалежно від місця проживання;

в) в освіті дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку:
- створення для всіх дітей зазначеної категорії умов для здобуття безоплатної освіти в державних і комунальних навчальних закладах;
- своєчасного виявлення та проведення діагностики дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку, врахування цих даних під час формування мережі закладів корекційної та реабілітаційної допомоги;
- забезпечення варіативності здобуття якісної базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей дітей, зорієнтованої на їх інтеграцію у соціально-економічне середовище;
- створення системи допомоги батькам у навчанні та вихованні дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку;
- розгортання регіональної мережі спеціальних навчальних закладів усіх рівнів освіти для громадян з особливостями психічного і фізичного розвитку, забезпечення їх інтеграції у загальний освітній простір;

г) у позашкільній освіті:
- забезпечення доступності освіти у державних та комунальних позашкільних навчальних закладах;
- розвитку цілісної міжгалузевої багаторівневої системи позашкільних закладів різних типів і профілів для забезпечення розвитку здібностей і таланту обдарованих дітей та молоді, а також задоволення потреб населення у додаткових культурно-освітніх, дослідницьких, спортивно-оздоровчих та інших послугах;
- оновлення змісту й методичного забезпечення, індивідуалізації та диференціації навчання обдарованої молоді;
- створення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів для позашкільної освіти і виховання;
- д) у професійно-технічній освіті:
- надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах;
- розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці;
- поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії;

· створення умов для надання професійно-технічними навчальними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення;
· розвитку співпраці з підприємствами, установами, організаціями — замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості;
· участі роботодавців у забезпеченні функціонування та розвитку професійно-технічної освіти;
· оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій;

е) у вищій освіті:
· запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти;
· створення умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах;
· удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб;
· розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування;
· створення умов для здобуття вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами;
· забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання;
· додержання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту студентів, у тому числі шляхом об'єктивного тестування; створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці.

VIII. Безперервність освіти, навчання протягом життя

17. Державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін.

Безперервність освіти реалізується шляхом:
· забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені;
· формування потреби та здатності особистості до самоосвіти;
· оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів;
· створення інтегрованих навчальних планів і програм;
· формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;
· запровадження та розвитку дистанційної освіти;

- організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання;
- забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою.

18. Держава прогнозує обсяги та визначає напрями професійної підготовки у навчальних закладах різних типів і форм власності, створює умови для професійного навчання незайнятого населення з урахуванням змін на ринку праці.

IX. Інформаційні технології в освіті

19. Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують дальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом:

- забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу;
- запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами;
- розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуску електронних підручників;
- створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

20. Держава підтримує процес інформатизації освіти, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти; сприяє забезпеченню навчальних закладів комп'ютерами, сучасними засобами навчання, створенню глобальних інформаційно-освітніх мереж; забезпечує розвиток всеохоплюючої системи моніторингу якості освіти всіх рівнів.

X. Управління освітою

21. Сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг.

Першочерговими завданнями є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних.

22. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого зміню-

ються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою.

23. Модернізація управління освітою передбачає:

- оптимізацію державних управлінських структур, децентралізацію управління;
- перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами;
- перехід до програмно-цільового управління;
- поєднання державного і громадського контролю;
- запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації;
- прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів;
- створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях;
- організацію експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій;
- впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій;
- демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації;
- удосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів;
- підвищення компетентності управлінців усіх рівнів;
- більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, жінок, а також виховання лідерів у сфері освіти.

XI. Економіка освіти

24. Сучасна економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня українського народу.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- визначення фінансування освіти як пріоритетного напряму видатків бюджетів усіх рівнів;
- формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти;
- фінансування державою здобуття дошкільної, повної загальної середньої та професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами;
- стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти;
- створення сучасної системи нормування та оплати праці у галузі освіти;
- визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації;
- забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток освіти.

25. Обсяги фінансування освіти і науки мають задовольняти потреби особистості й суспільства в якісній освіті. Держава поступово збільшуватиме видатки на освіту та доводитиме їх до середніх показників європейських держав.

Ефективність використання фінансових ресурсів, спрямованих в освіту, забезпечуватиметься на основі встановлення та неухильного дотримання таких базових принципів її фінансування:

- поступовий перехід до формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту на основі встановлених нормативів;
- чітке розмежування бюджетного та позабюджетного фінансування діяльності навчальних закладів;
- забезпечення підзвітності та прозорості використання коштів;
- забезпечення формування державного замовлення на підготовку фахівців у професійно-технічних та вищих навчальних закладах різних форм власності на конкурсній основі з урахуванням якості освітніх послуг;
- здійснення економічної діяльності навчальними закладами на засадах неприбутковості.

26. Основними джерелами фінансового забезпечення освіти є:

- кошти державного та місцевих бюджетів;
- кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески і пожертвування;
- кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг;
- гранти;
- кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти;
- кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою.

27. Основними заходами, спрямованими на удосконалення економічної моделі освіти, мають стати:

- поліпшення технології формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту, удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків;
- розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;
- розроблення та запровадження диференційованих нормативів витрат на здійснення діяльності навчальними закладами;
- запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів у галузі освіти, зокрема розроблення та запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання;
- удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів;
- проведення органами управління освітою (державними та місцевими) моніторингу інвестування навчальних закладів;
- запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів;
- застосування енерго- і теплозберігаючих технологій, ощадливе використання та розподіл ресурсів, що спрямовуються на освіту;
- модернізація мережі навчальних закладів.

XII. Освіта і наука

28. Поєднання освіти і науки є умовою модернізації системи освіти, головним чинником її дальшого розвитку, що забезпечується:

- постійним збільшенням обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку;
- фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах Академії педагогічних наук України;
- розвитком освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- інноваційною освітньою діяльністю у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності;
- правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;
- запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання;
- залученням до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді, педагогічних працівників;
- поглибленням співпраці та кооперації навчальних закладів і наукових установ, широким залученням до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах учених Національної академії наук України та галузевих академій;
- створенням науково-інформаційного простору, насамперед для дітей та молоді, використанням для цього нових комунікаційно-інформаційних засобів;
- запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;
- випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки, віднесенням їх до пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

XIII. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників

29. Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення — важлива умова модернізації освіти. Для підтримки педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення їх відповідальності за якість професійної діяльності держава забезпечує:

- розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках;
- розвиток конкурентоспроможної системи навчальних закладів, в яких проводиться підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- розроблення та запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і державних стандартів післядипломної педагогічної освіти;
- оволодіння педагогічними працівниками сучасними інформаційними технологіями;
- періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- впровадження системи цільового державного фінансування підготов-

ки педагогічних і науково-педагогічних працівників та їх професійного вдосконалення;

· поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних працівників, можливість вивчення іноземних мов.

30. Держава забезпечує умови для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, створює систему професійного відбору молоді до вищих педагогічних навчальних закладів.

XIV. Соціальні гарантії учасників навчального процесу

31. Забезпечення умов для педагогічної, науково-педагогічної та наукової діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, умов для навчання учнів і студентів, а також соціального захисту учасників навчально-виховного процесу є найважливішим напрямом державної політики у галузі освіти. Громадянам, які навчаються, гарантується:

· захист життя, збереження здоров'я, фізичне виховання;

· регулярне безоплатне підвезення у сільській місцевості до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників;

· пільговий проїзд студентів у громадському транспорті;

· надання адресної допомоги, академічних і соціальних стипендій;

· здійснення заходів щодо профілактики бездоглядності і правопорушень серед дітей, учнівської та студентської молоді, їх соціальної реабілітації у суспільстві;

· працевлаштування випускників, які навчалися за державним замовленням.

32. Держава поступово підвищує соціальні витрати на систему освіти, проведення активної соціальної політики.

Бюджетні ресурси спрямовуються на забезпечення першочергових соціальних видатків: на виплату заробітної плати та пенсій педагогічним і науково-педагогічним працівникам, стипендій, а також на соціальну підтримку учнів і студентів.

Держава сприяє розширенню застосування договірного регулювання умов оплати праці, додаткових соціальних гарантій на підставі положень генеральної, галузевої, регіональної угод, колективних договорів.

33. Держава, виходячи з можливостей бюджету і реальної економічної ситуації, сприяє забезпеченню для педагогічних і науково-педагогічних працівників:

· ефективного медичного обслуговування;

· встановлення і дотримання науково обґрунтованих норм навчального навантаження, тривалості робочого часу та основної щорічної відпустки;

· періодичного стажування у наукових центрах, навчальних закладах та на виробництві;

· диференціації оплати праці відповідно до рівня професіоналізму, кваліфікаційної категорії та педагогічного звання, наукового ступеня та вченого звання;

· встановлення педагогічним працівникам фіксованих доплат для придбання навчальної та науково-методичної літератури;

· виплати одноразової допомоги педагогічним працівникам, які призначаються на посаду вперше.

34. Держава створює умови для встановлення педагогічним працівникам пенсійного забезпечення на рівні 80 – 90 відсотків їх заробітної плати.

XV. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти

35. Стратегічним завданням державної освітньої політики є вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і вчителів, учнів, студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств.

Держава сприяє розвитку співробітництва навчальних закладів на дво- і багатосторонній основі з міжнародними організаціями та установами (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейським Союзом, Радою Європи), Світовим банком, зарубіжними освітянськими фондами, іншими міжнародними організаціями.

36. Інтеграція вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір базується на таких засадах:

· пріоритет національних інтересів;

· збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації;

· миротворча спрямованість міжнародного співробітництва;

· системний і взаємовигідний характер співробітництва;

· толерантність в оцінюванні здобутків освітніх систем зарубіжних країн та адаптації цих здобутків до потреб національної системи освіти.

37. Основними шляхами моніторингу та використання зарубіжного досвіду в галузі освіти є:

· проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами;

· проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном;

· освітні і наукові обміни, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;

· аналіз, відбір, видання та розповсюдження кращих зразків зарубіжної наукової і навчальної літератури.

38. Центральні та місцеві органи управління освітою, Академія педагогічних наук України, а також навчальні заклади всіх рівнів сприяють міжнародній мобільності учасників навчально-виховного процесу, забезпечують розвиток системи підготовки фахівців для зарубіжних країн на компенсаційних засадах, створюють філії вищих навчальних закладів України, їх підготовчих факультетів і відділень за кордоном; забезпечують визнання за кордоном документів про освіту, що видаються в Україні.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

· розроблення та реалізацію державної програми підготовки і закріплення кваліфікованих кадрів для розширення міжнародного співробітництва у галузі освіти, організацію їх постійного навчання та підвищення кваліфікації;

· виконання цільових інноваційних програм, спрямованих на розширення участі України у співробітництві на міжнародному ринку освітніх послуг;

· фінансову та консультаційну підтримку.

39. Освіта в Україні є відкритим соціальним інститутом. Суб'єкти системи освіти співпрацюють з міжнародними інституціями та організаціями, які для здійснення своєї діяльності покликані залучати педагогів, дітей та молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому, культурного різноманіття і водночас для збереження та примноження власних культурних надбань.

Беручи участь у проектах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій, суб'єкти національної системи освіти не тільки отримуватимуть доступ до інформації про шляхи, засоби і методи розвитку гуманітарної сфери, але й зможуть демонструвати і пропонувати на міжнародному ринку освітні технології та власні напрацювання.

40. Держава сприяє залученню додаткових ресурсів для створення нових потужних каналів інформаційного обміну з усіма країнами світу, розширенню інформаційної бази національної системи освіти, забезпеченню можливості використання світових банків інформації.

41. Як важливий засіб утвердження авторитету України на міжнародній арені, розвитку міжнародного співробітництва та залучення додаткових джерел фінансування освіти держава розглядає можливість збільшення обсягів підготовки спеціалістів з числа іноземців та осіб без громадянства.

XVI. Очікувані результати

42. Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, структурі політичних відносин, побуті і культурі.

Зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства і прискорить його розвиток.

Активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України у міжнародному соціокультурному середовищі.

Освіта, здобута в Україні, стане конкурентоспроможною в європейському та світовому освітньому просторі, а людина — захищеною і мобільною на ринку праці.

Зростаючий освітній потенціал суспільства забезпечить впровадження новітніх виробничих та інформаційних технологій, що дасть змогу протягом наступних 10-15 років скоротити відставання у темпах розвитку, а надалі істотно наблизитися до рівня і способу організації життєдіяльності розвинутих країн світу.

Випереджальний розвиток освіти забезпечить рівень життя, гідний людини XXI століття.

Глава Адміністрації
Президента України **В. ЛИТВИН**

Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР»

Прийнятий на десятій сесії
Верховної Ради Української ССР
одинадцятого скликання
28 жовтня 1989 року

Українська РСР визнає життєдайність та суспільну цінність усіх національних мов і беззастережно гарантує своїм громадянам національно-культурні та мовні права, виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення та зміцнення дружби народів.

Українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу.

Українська РСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвиткові духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності.

Виховувати у громадян, незалежно від їхньої національної належності, розуміння соціального призначення української мови як державної в Українській РСР, а російської мови як мови міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР — обов'язок державних, партійних, громадських органів та засобів масової інформації республіки. Вибір мови міжособового спілкування громадян Української РСР є невід'ємним правом самих громадян.

I. Загальні положення

Стаття 1. Завдання законодавства про мови в Українській РСР

Законодавство Української РСР про мови має своїм завданням регулювання суспільних відносин у сфері всебічного розвитку і вживання української та інших мов, якими користується населення республіки, в державному, економічному, політичному і громадському житті, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її культури і мови, подальшого зміцнення дружби і співробітництва народів Союзу РСР.

Стаття 2. Державна мова Української РСР

Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова.

Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

Республіканські і місцеві державні, партійні, громадські органи, підприємства, установи і організації створюють всім громадянам необхідні умови для вивчення української мови та поглибленого оволодіння нею.

Стаття 3. Мови інших національностей в Українській РСР.

Українська РСР створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей в республіці.

В роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей (міста, райони, сільські і селищні ради, сільські населені пункти, їх сукупність), можуть використовуватись поряд з українською і їхні національні мови.

У разі, коли громадяни іншої національності, що становлять більшість населення зазначених адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів, не володіють в належному обсязі національною мовою або коли в межах цих адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів компактно проживає кілька національностей, жодна з яких не становить більшості населення даної місцевості, в роботі названих органів і організацій може використовуватись українська мова або мова, прийнятна для всього населення.

Стаття 4. Мови міжнаціонального спілкування.

Мовами міжнаціонального спілкування в Українській РСР є українська, російська та інші мови.

Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР.

Стаття 5. Право громадян користуватися будь-якою мовою.

Громадянам Української РСР гарантується право користуватися своєю національною мовою або будь-якою іншою мовою.

Громадянин вправі звертатися до державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій українською чи іншою мовою їх роботи, російською мовою або мовою, прийнятною для сторін.

Відмова службової особи прийняти і розглянути звернення громадянина з посиланням на незнання мови його звернення тягне за собою відповідальність за чинним законодавством.

Рішення по суті звернення оформляється українською мовою чи іншою мовою роботи органу або організації, до якої звернувся громадянин. За бажанням громадянина таке рішення може бути видане йому в перекладі російською мовою.

Стаття 6. Обов'язок службових осіб володіти мовами роботи органів і організацій.

Службові особи державних, партійних, громадських органів, установ і організацій повинні володіти українською і російською мовами, а в разі необхідності — і іншою національною мовою в обсязі, необхідному для виконання службових обов'язків.

Незнання громадянином української або російської мови не є підставою для відмови йому у прийнятті на роботу. Після прийняття на роботу службова особа повинна Оволодіти мовою роботи органу чи організації в обсязі, необхідному для виконання службових обов'язків.

Стаття 7. Охорона фондів і пам'яток мов.

Українська РСР забезпечує примноження і схоронність фондів і пам'яток української мови, інших національних мов в науково-дослідних установах, архівах, бібліотеках, музеях, а також їхню охорону та використання.

Стаття 8. Захист мов.

Будь-які привілеї чи обмеження прав особи за мовною ознакою, мовна дискримінація неприпустимі.

Публічне приниження чи зневажання, навмисне спотворення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перешкод і обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному грунті тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Стаття 9. Організація і контроль за виконанням Закону про мови в Українській РСР

Організація виконання Закону Української РСР «про мови в Українській РСР» покладається на Раду Міністрів Української РСР.

Контроль за виконанням цього Закону покладається на ради народних депутатів Української РСР

II. Мова державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій

Стаття 10. Мова актів органів державної влади та управління

Акти найвищих органів державної влади та управління Української РСР приймаються українською мовою і публікуються українською і російською мовами.

Акти республіканських міністерств і відомств, місцевих органів державної влади та управління Української РСР приймаються і публікуються українською мовою, а в разі необхідності — публікуються і іншою національною мовою.

Написи на печатках, штампах, штемпелях, офіційних бланках державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій в Українській РСР виконуються українською мовою або українською і російською мовами.

Стаття 11. Мова роботи, діловодства і документації.

В Українській РСР мовою роботи, діловодства і документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, мовою роботи, діловодства і документації поряд з українською мовою може бути і національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті,— мова, прийнятна для населення даної місцевості.

Стаття 12. Мова взаємовідносин республіканських і місцевих органів з союзними органами та органами інших республік.

Мовою взаємовідносин республіканських і місцевих державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій з союзними органами є російська мова.

Мовою взаємовідносин зазначених органів, підприємств, установ і організацій з органами, підприємствами, установами і організаціями інших союзних республік є російська мова або мова, прийнятна для сторін.

Стаття 13. Мова технічної і проектної документації

Технічна і проектна документація в Українській РСР виготовляється українською або російською мовою.

Стаття 14. Мова документів, які посвідчують статус громадянина Української РСР

Офіційні документи, які посвідчують статус громадянина,— паспорт, трудова книжка, документи про освіту, свідоцтво про народження, про одруження, а також документи про смерть особи виконуються українською і російською мовами.

Стаття 15. Мова з'їздів, конференцій та інших форумів

Мовою з'їздів, сесій, конференцій, пленумів, засідань, зборів, нарад, інших зібрань державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій в Українській РСР є українська мова.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, мовою сесій, конференцій, пленумів, засідань, зборів, нарад, інших зібрань органів і організацій поряд з українською мовою може бути і національна мова більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті,— мова, прийнятна для населення даної місцевості.

Мовою міжреспубліканських, всесоюзних та міжнародних форумів, що відбуваються на території Української РСР, є мова, визначена учасниками форуму.

Учасникам місцевих, республіканських, міжреспубліканських, всесоюзних з'їздів, конференцій, нарад, інших зібрань органів і організацій гарантується право вибору мови виступу із забезпеченням перекладу на мову роботи відповідного форуму.

Стаття 16. Мова документів про вибори народних депутатів

Документація про вибори народних депутатів місцевих, республіканських і союзних органів державної влади оформляється українською мовою.

Документація про вибори народних депутатів СРСР подається до Центральної виборчої комісії російською мовою.

Виборчі бюлетені друкуються українською мовою або іншою мовою, прийнятою в діловодстві відповідної Ради народних депутатів.

Стаття 17. Мова у сфері обслуговування

В Українській РСР у всіх сферах обслуговування громадян вживається українська або інша мова, прийнятна для сторін.

Стаття 18. Мова судочинства

Судочинство в Українській РСР здійснюється українською мовою.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, судочинство може здійснюватись національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті,— мовою, прийнятною для населення даної місцевості.

При розгляді в судах кримінальних і цивільних справ особам, які беруть участь у справах і не володіють мовою судочинства, забезпечується право ознайомлення з матеріалами справи, участь у судових діях через перекладача, право виступати в суді рідною мовою.

Слідчі і судові документи вручаються особам, які беруть участь у справі, на їхню вимогу, в перекладі рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють.

Стаття 19. Мова провадження у справах про адміністративні правопорушення

Провадження у справах про адміністративні правопорушення в Українській РСР здійснюється українською мовою.

У випадках, передбачених у частині другій статті 3 цього Закону, провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості, а у випадках, передбачених у частині третій цієї ж статті,— мовою, прийнятною для населення даної місцевості.

Якщо особа, що притягається до адміністративної відповідальності, не володіє мовою, якою здійснюється провадження, вона може виступати рідною мовою і користуватись допомогою перекладача.

Стаття 20. Мова нотаріального діловодства

Нотаріальне діловодство в державних нотаріальних конторах і виконавчих комітетах міських, селищних і сільських Рад народних депутатів ведеться тією мовою, якою в даній місцевості здійснюється судочинство.

Якщо особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути складені також у перекладі (переклад здійснюється в установленому законом порядку) російською чи іншою мовою.

Стаття 21. Мова арбітражного провадження

Арбітражне провадження у справах з участю сторін, які знаходяться на території Української РСР, здійснюється українською мовою.

Арбітражне провадження у справах, в яких бере участь сторона, що знаходиться на території іншої союзної республіки, здійснюється російською мовою.

Матеріали справи, оформлені українською мовою, в Державний арбітраж СРСР або державний арбітраж іншої союзної республіки надсилаються в перекладі російською мовою.

Стаття 22. Мова прокурорського нагляду

Акти прокурорського нагляду в Українській РСР складаються українською мовою. Цією ж мовою у зв'язку із здійсненням прокурорського нагляду ведеться листування з державними, кооперативними та громадськими підприємствами, установами і організаціями, розташованими на території Української РСР.

Мовою зносин органів Прокуратури Української РСР з Прокуратурою СРСР та іншими союзними органами, з органами прокурорського нагляду інших союзних республік є російська мова.

Стаття 23. Мова юридичної допомоги.

Юридична допомога громадянам і організаціям подається українською мовою або мовою, прийнятною для сторін.

Стаття 24. Мова міжнародних договорів та угод.

Мовами двосторонніх міжнародних договорів Української РСР, а також угод громадських органів, підприємств, установ і організацій Української РСР з громадськими органами, підприємствами, установами та організаціями інших держав є українська мова та мова іншої сторони договору чи угоди.

III. Мова освіти, науки, інформатики і культури

Стаття 25. Мова виховання та одержання освіти

Вільний вибір мови навчання є невід'ємним правом громадян Української РСР.

Українська РСР гарантує кожній дитині право на виховання і одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ та шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами.

Стаття 26. Мова виховання в дитячих дошкільних установах.

В Українській РСР виховання в дитячих дошкільних установах, в тому числі в дитячих будинках, ведеться українською мовою.

У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись дитячі дошкільні установи, де виховання дітей ведеться їхньою національною або іншою мовою.

В дитячих дошкільних установах у разі необхідності можуть створюватись окремі групи, в яких виховання ведеться іншою мовою, ніж в установах у цілому.

Стаття 27. Мова навчання і виховання в загальноосвітніх школах.

В Українській РСР навчальна і виховна робота в загальноосвітніх школах ведеться українською мовою.

У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватись загальноосвітні школи, навчальна і виховна робота в яких ведеться їхньою національною або іншою мовою.

У випадках, передбачених у частині третій статті 3 цього Закону, можуть створюватись загальноосвітні школи, в яких навчальна і виховна робота ведеться мовою, спільно визначеною батьками школярів.

У загальноосвітніх школах можуть створюватись окремі класи, в яких навчальна і виховна робота ведеться відповідно українською мовою або мовою населення іншої національності.

Вивчення в усіх загальноосвітніх школах української і російської мов є обов'язковим.

Порядок вивчення української мови особами, які прибули з інших союзних республік, або їх звільнення від неї; вивчення визначається Міністерством народної освіти Української РСР.

Стаття 28. Мова навчання в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах

В Українській РСР навчальна і виховна робота в професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах ведеться українською мовою, а у випадках, передбачених частинами другою і третьою статті 3 цього Закону, поряд з українською — і національною мовою більшості населення.

Для підготовки національних кадрів в цих закладах можуть створюватись групи з навчанням у них відповідною національною мовою.

В цих навчальних закладах можуть створюватись групи і з російською мовою навчання для громадян Української РСР, які поряд з українською і російською мовами вивчали в загальноосвітніх школах і національну мову, для громадян з інших союзних республік та іноземних, громадян, а також у випадках, визначених відповідними органами державного управління. Цими ж органами визначаються й навчальні заклади з російською мовою навчання.

В усіх групах з російською мовою навчання та не україномовних навчальних закладах, незалежно від їхнього відомчого підпорядкування, забезпечується вивчення української мови.

Стаття 29. Вступні екзамени з мови.

Абітурієнти, які вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів республіки, складають конкурсний вступний екзамен з української мови.

Абітурієнти — громадяни Української РСР, які поряд, з українською і російською мовами вивчали в загальноосвітніх школах і національну мову, а також абітурієнти з інших союзних республік при вступі до навчальних закладів в групи з українською мовою навчання складають заліковий вступний екзамен з української мови, а в групи з російською мовою навчання — конкурсний вступний екзамен з російської мови.

Абітурієнти, що вступають до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, в яких здійснюється підготовка національних кадрів, складають конкурсний вступний екзамен з своєї національної мови.

Порядок складання вступних екзаменів в окремих вузах та порядок їх складання особами, які не атестовані з української мови, визначається Міністерством вищої і середньої освіти Української РСР.

Стаття 30. Мова у сфері науки.

В Українській РСР результати науково-дослідних робіт оформляються українською або російською мовою.

Виконавці науково-дослідних робіт можуть вибирати мову публікацій наукових результатів.

В періодичних наукових виданнях, які публікуються українською мовою, виклад основних положень наукових результатів подається російською та іншими мовами. В періодичних наукових виданнях, які публікуються російською або іншою мовою, виклад основних положень наукових результатів подається українською мовою.

Стаття 31. Мова інформатики.

В Українській РСР інформатика здійснюється на основі української та російської мов.

Комп'ютери, які використовуються в роботі державних, партійних, громадських органів, науково-дослідних, конструкторських установ, засобів зв'язку, у сфері торгівлі, обліку, постачання, в закладах освіти й культури, повинні забезпечувати можливість працювати з україномовними і російськомовними текстами.

Стаття 32. Мова у сфері культури.

Українська РСР гарантує функціонування української мови, а також інших національних мов у сфері культурного життя республіки.

З метою широкого ознайомлення громадян республіки з досягненнями культури інших народів СРСР, а також світової культури Українська РСР забезпечує переклади українською мовою та іншими національними мовами і видання художньої, політичної, наукової і іншої літератури, а також переклади українською мовою і публічну демонстрацію фільмів та інших аудіовізуальних творів.

Українська РСР забезпечує розвиток україномовного кіно і театрального мистецтва.

IV. Мова інформації та зв'язку

Стаття 33. Мова засобів масової інформації.

В Українській РСР мовою офіційних засобів масової інформації є українська мова.

Мовою офіційних засобів масової інформації можуть також бути мови інших національностей.

Стаття 34. Мова роботи пошти і телеграфу.

Поштово-телеграфна кореспонденція від громадян, державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій для пересилання в межах республіки приймається українською або російською мовою.

Пошта і телеграф забезпечуються конвертами, листівками, бланками і т. ін., написи на яких виконані українською та російською мовами.

Стаття 35. Мова оголошень і повідомлень.

Тексти офіційних оголошень, повідомлень, плакатів, афіш, реклами і т. ін. виконуються українською мовою. Поряд з текстом, викладеним українською мовою, може бути вміщено його переклад іншою мовою.

Стаття 36. Мова маркування товарів.

Маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції щодо користування товарами, виробленими в Українській РСР, виконуються українською мовою.

Маркування товарів для вивозу за межі Української РСР здійснюється українською або російською мовою.

Назви у товарних знаках подаються українською мовою і іншими мовами не перекладаються.

V. Мова назв

Стаття 37. Мова назв державних, партійних і громадських органів і організацій.

Офіційні назви державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій утворюються і подаються українською мовою. З правого боку (або внизу) ці назви можуть подаватися в перекладі іншою мовою.

Стаття 38. Мова топонімів і картографічних видань.

В Українській РСР топоніми (назви населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць, вулиць, майданів, річок і т. ін.) утворюються і подаються українською мовою. Топоніми можуть передаватись також національною мовою більшості населення тієї чи іншої місцевості.

Відтворення українських топонімів іншими мовами здійснюється у транскрипції.

Топоніми з-поза меж Української РСР подаються українською мовою у транскрипції з мови оригіналу.

Картографічні видання, призначені для використання в Українській РСР, готуються і публікуються українською мовою.

Стаття 39. Мова власних імен

Громадяни Української РСР користуються правом іменуватись згідно з національними традиціями. їхні імена передаються з національної мови українською мовою у транскрипції.

VI. Сприяння національно-культурному розвиткові українців, які проживають За межами Української РСР

Стаття 40. Сприяння національно-культурному розвиткові українців, які проживають за межами Української РСР

На основі угод з іншими союзними республіками Українська РСР сприяє національно-культурному розвиткові українців, які проживають в цих республіках.

Українська РСР подає згідно з нормами міжнародного права всебічну допомогу, за їх бажанням, освітнім школам, науковим установам, національно-культурним товариствам українців, громадянам українського походження, які проживають в зарубіжних країнах, у вивченні української мови та проведенні наукових досліджень з українознавства, сприяє навчанню громадян українського походження в навчальних закладах Української РСР.

Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти

Постанова Кабінету Міністрів України
від 31 грудня 2005 року № 1312

На виконання Указу Президента України від 4 липня 2005 р. № 1013 (1013/2005) «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» та з метою підвищення якості загальної середньої освіти, забезпечення рівного доступу до вищої освіти і створення передумов для входження України в європейський освітній простір Кабінет Міністрів України п о с т а н о в л я є:

1. Установити, що зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів, є державною підсумковою атестацією та вступними випробуваннями до цих закладів.

2. Затвердити Положення про Український центр оцінювання якості освіти, що додається.

3. Утворити Міжвідомчу робочу групу з питань запровадження зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти та моніторингу якості освіти у складі згідно з додатком.

Надати право голові Міжвідомчої робочої групи вносити у разі потреби зміни до її складу.

4. Внести до постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095 (1095-2004-п) «Деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти» (Офіційний вісник України, 2004 р., № 34, ст. 2262) зміни, що додаються.

5. Міністерству освіти і науки забезпечити:

- разом з Українським центром оцінювання якості освіти, Міністерством освіти і науки Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій поетапне запровадження зовнішнього неза-

лежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти;

- перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців для зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти;
- розміщення Українського центру оцінювання якості освіти у м. Києві по вул. Львівській, 28, та його оснащення;
- разом з Міністерством праці та соціальної політики і Міністерством фінансів розроблення та затвердження штатного розпису Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів;
- разом з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями створення необхідних умов для роботи регіональних підрозділів Українського центру оцінювання якості освіти.

6. Міністерству внутрішніх справ разом із Службою безпеки забезпечити здійснення заходів з охорони Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів, а також захист інформації під час підготовки і проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

7. Міністерству праці та соціальної політики разом з Міністерством освіти і науки та Міністерством фінансів визначити умови оплати праці працівників Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів.

8. Міністерству освіти і науки разом з Міністерством фінансів вжити заходів до:

- утворення навчально-екзаменаційних центрів;
- фінансування Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів у 2006 та наступних роках за бюджетною програмою «Здійснення зовнішнього оцінювання та моніторинг якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами», навчально-екзаменаційних центрів у 2006 році за зазначеною бюджетною програмою, а починаючи з 2007 року — за рахунок коштів місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

9. Державному комітетові телебачення і радіомовлення забезпечити широке висвітлення у засобах масової інформації заходів щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти та моніторингу якості освіти.

Прем'єр-міністр України Ю.ЄХАНУРОВ

Інд. 28

Додаток
до Постанови Кабінету Міністрів України
від 31 грудня 2005 року № 1312

СКЛАД

Міжвідомчої робочої групи з питань запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти

КИРИЛЕНКО В'ячеслав Анатолійович — Віце-прем'єр-міністр України, голова Робочої групи.

НІКОЛАЄНКО Станіслав Миколайович — Міністр освіти і науки, заступник з голови Робочої групи.

ГРИНЕВИЧ Лілія Михайлівна — директор Центру тестових технологій, заступник голови Робочої групи (за згодою).

ГЛАЗКОВ Олександр Леонідович — головний спеціаліст сектора з питань освіти і науки Управління гуманітарної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України, секретар Робочої групи.

БИСТРИЦЬКИЙ Євген Костянтинович — виконавчий директор Міжнародного Фонду «Відродження» (за згодою).

БОЙКО Микола Федорович — начальник департаменту аграрної освіти та науки Мінагрополітики.

БОЛЮБАШ Ярослав Якович — директор департаменту вищої освіти МОН.

БРЮХОВЕЦЬКИЙ В'ячеслав Степанович — президент Національного університету «Києво-Могилянська академія».

ВОЛОСОВЕЦЬ Олександр Петрович — заступник директора департаменту кадрової політики, освіти і науки МОЗ .

ВАКАРЧУК Іван Олександрович — ректор Львівського національного університету імені Івана Франка.

ГАНДАБУРА Василь Теодорович — заступник Міністра транспорту і зв'язку.

ГОЛУБ Володимир Володимирович — перший заступник Керівника Головної служби гуманітарної політики Секретаріату Президента України (за згодою).

ГОРБУНОВА Лідія Миколаївна — заступник Міністра юстиції.

ДНІПРОВ Олексій Сергійович — начальник Управління гуманітарної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України.

ДОРОШКЕВИЧ Руслан Миколайович — заступник директора департаменту розвитку соціальної та гуманітарної сфери Мінекономіки.

ЗГУРОВСЬКИЙ Михайло Захарович — ректор Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут».

КРЕМЕНЬ Василь Григорович — президент Академії педагогічних наук.

ЛЯШЕНКО Олександр Іванович — головний учений секретар Академії педагогічних наук.

МАТВІЙЧУК Володимир Макарович — заступник Міністра фінансів.

ОГНЕВ'ЮК Віктор Олександрович — заступник міністра МОН.

ПАРАЩЕНКО Людмила Іванівна — голова асоціації керівників шкіл м. Києва (за згодою).

ПОЛУСМЯК Олександр Миколайович — начальник відділу аналізу та прогнозування діяльності навчальних закладів МКТ.

ПОЛЯНСЬКИЙ Павло Броніславович — директор департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН.

ПОРЕЧКІНА Лідія Степанівна — заступник Міністра внутрішніх справ.

Про організаційні заходи щодо підготовки та проведення у 2006 р. зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ
м. Київ
№ 30 від 21.01.06 2006

На виконання Указу Президента України від 4 липня 2005 р. № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», Доручення Президента України від 1 листопада 2004 р. № 1-1/1199, Постанови Кабінету Міністрів України № 1095 від 25 серпня 2004 р. «Деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти», Постанови Кабінету Міністрів України № 1312 від 31 грудня 2005 р. «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання і моніторингу якості освіти» та з метою утвердження відкритості й прозорості у діяльності навчальних закладів, забезпечення рівного доступу до освіти

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити:

1.1. План заходів щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання, що додається.

1.2. Квоти учасників зовнішнього незалежного оцінювання з числа випускників загальноосвітніх навчальних закладів, що додаються.

1.3. Графік проведення зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації випускників загальноосвітніх навчальних закладів у 2006 році, що додається.

2. Провести у 2006 році етап впровадження зовнішнього незалежного оцінювання випускників пілотних загальноосвітніх навчальних закладів Чернігівської області та окремих адміністративних одиниць Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Передбачити проведення зовнішнього незалежного оцінюванням випускників, які виявлять бажання вступати до вищих навчальних закладів.

3. Передбачити у 2006 р. проходження випускниками зовнішнього незалежного оцінювання з української мови, математики або історії. Зараховувати результати зовнішнього незалежного оцінювання за бажанням випускників як державну підсумкову атестацію та вступне випробування до вищого навчального закладу.

4. Українському центру оцінювання якості освіти (Гриневич Л.М.) (далі — Центр) спільно з департаментами загальної середньої та до-

шкільної освіти (Полянський П.Б.), вищої освіти (Болюбаш Я.Я.) у двомісячний термін розробити проекти нормативно-правових актів, що випливають з постанови Кабінету Міністрів України № 1312 від 31 грудня 2005 р. «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання і моніторингу якості освіти«, та забезпечити приведення чинних нормативно-правових актів у відповідність з цією постановою.

5. Департаменту економіки та фінансування (Куліков П.М.) забезпечити фінансування Центру.

6. Міністерству освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити виконання заходів щодо впровадження зовнішнього незалежного оцінювання у 2006 р.:

6.1. Забезпечити до 25 березня розміщення регіональних центрів оцінювання якості освіти в мм. Вінниці, Дніпропетровську, Донецьку, Івано-Франківську, Києві, Львові, Одесі, Сімферополі, Харкові.

6.2. Призначити до 15 березня заступників директорів (ректорів) інститутів післядипломної педагогічної освіти з питань зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти.

6.3. Внести пропозиції, щодо адміністративних одиниць, у яких буде відбуватися зовнішнє оцінювання у 2006 році у межах встановленої квоти.

6.4. Визначити до 1 квітня з кожного навчального предмета кількість випускників, які проходитимуть зовнішнє незалежне оцінювання, взявши до уваги, що кожен із випускників, які вступатимуть до вищих навчальних закладів, має право пройти зовнішнє оцінювання з двох предметів.

6.5. Визначити до 15 квітня спільно з регіональними центрами оцінювання якості освіти пункти проведення зовнішнього оцінювання на базі навчальних закладів.

6.6. Забезпечити широке інформування педагогічних працівників, випускників, батьків щодо термінів, правил і умов проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

6.7. Створити до 1 травня спостережні ради для громадського нагляду за дотриманням процедур зовнішнього незалежного оцінювання.

6.8. Сприяти Центру та його регіональним підрозділам у кадровому забезпеченні проведення зовнішнього незалежного оцінювання.

6.9. Організувати у співпраці з Центром та його регіональними підрозділами проведення навчальних семінарів з питань впровадження зовнішнього незалежного оцінювання.

7. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.) спільно з Академією педагогічних наук України (Кремень В.Г.), Центром до 1.06.06 р. розробити план проведення моніторингових досліджень якості освіти на 2006 — 2008 рр.

8. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.) забезпечити участь учнів 4-х та 8-х класів загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародному порівняльному дослідженні якості природничо-математичної освіти TIMSS, передбачивши у 2006 р.

проведення пілотного дослідження, у 2007 р. — основного дослідження, у 2008 р. — аналіз результатів дослідження.

9. Ректорам вищих навчальних закладів до 25.06.06 р. погодити з Центром оцінювання якості освіти методику зарахування при вступі до вищих навчальних закладів результатів зовнішнього незалежного оцінювання випускників загальноосвітніх навчальних закладів, що братимуть у 2005/2006 навчальному році участь в експериментальному апробуванні незалежного зовнішнього оцінювання.

10. Контроль за виконанням наказу покласти на заступників Міністра Огнев'юка В.О., Огня Ц.Г., Степка М.Ф.

Міністр **С.М.Ніколаєнко**

План заходів щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання

Затверджено
Наказом МОН України
№ 30 від 21.01.06

№ п/п	Зміст заходів	Термін виконання	Виконавці
1	Розміщення, ремонт та обладнання Українського центру оцінювання якості освіти (Центр).	Березень 2006 р.	Український центр оцінювання якості освіти (Центр)
2	Розроблення і затвердження штатного розпису та умов оплати праці працівників Центру та його регіональних підрозділів.	Березень 2006 р.	Департамент економіки та фінансування, Український центр оцінювання якості освіти (Центр), Департамент загальної середньої та дошкільної освіти
3	Закупівля обладнання для регіональних підрозділів УЦОЯО	Квітень 2006 р.	Центр
4	Створення системи підготовки фахівців для проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти	2006 р.	Центр, інститути післядипломної педагогічної освіти (ОІППО), педагогічні університети, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, Департамент вищої освіти
5	Розроблення навчальних модулів з питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингового дослідження якості освіти для курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників	Квітень 2006 р.	Центр, ОІППО, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, Департамент вищої освіти

№ п/п	Зміст заходів	Термін виконання	Виконавці
6	Проведення циклу семінарів для спеціалістів районних (міських) управлінь освіти, керівників вищих навчальних закладів щодо впровадження зовнішнього незалежного оцінювання	Березень — квітень	Центр, ОІППО Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій
7	Розроблення бази стандартизованих тестових завдань, створення тестів та видрук тестових матеріалів з української мови, історії, географії, математики, фізики, хімії, біології, підготовка відповідних інформаційних матеріалів.	Квітень, Червень 2006 р.	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти
8	Розроблення бази стандартизованих тестових завдань та підготовка відповідних інформаційних матеріалів з іноземної мови	Грудень 2006 р.	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти
9	Видрук інформаційних матеріалів щодо строків та порядку проведення зовнішнього незалежного оцінювання	Квітень 2006 р.	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти

№ п/п	Зміст заходів	Термін виконання	Виконавці
10	Проведення пілотного випробування зовнішнього незалежного оцінювання	Травень 2006 р.	Центр, Департамент вищої освіти, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій
11	Проведення пілотного моніторингового дослідження якості природничо-математичної освіти учнів початкової та основної школи TIMSS	Квітень — травень 2006р	Центр, Департамент загальної середньої та дошкільної освіти Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій
12	Проведення моніторингового дослідження якості читання та розуміння прочитаного тексту учнями основної школи	Листопад 2006 р.	Центр, Департамент загальної та дошкільної освіти Міністерство освіти і науки Автономної республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій

Затверджено
наказом МОН України
№ 30 від 21.01.06 р.

Квоти учасників зовнішнього незалежного оцінювання з числа випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

Регіон	Орієнтовна кількість випускників 2005/2006 н.р.	Пропонована кількість учасників тестування
Автономна Республіка Крим	25 210	1980
Вінницька	16 482	1300
Волинська	12 029	900
Дніпропетровська	36 022	2800
Донецька	40 066	3300
Житомирська	13 529	1000
Закарпатська	13 684	1000
Запорізька	18 540	1400
Івано-Франківська	14 311	1100
Київська	19 750	1600
Кіровоградська	11 558	900
Луганська	20 647	1600
Львівська	28 477	2250
Миколаївська	12 206	900
Одеська	24 463	1900
Полтавська	16 815	1300
Рівненська	14 297	1100
Сумська	11 522	900
Тернопільська	10 564	800
Харківська	28 915	2250
Херсонська	12 067	900
Хмельницька	14 401	1100
Черкаська	15 637	1200
Чернівецька	9 725	700
Чернігівська	13 220	3220
м. Київ	26 463	2300
м. Севастополь	3 848	300
Всього	484 430	40 000

Затверджено
наказом МОН України
№ 30 від 21.01.06 р.

Графік проведення зовнішнього незалежного оцінювання та державної підсумкової атестації випускників загальноосвітніх навчальних закладів у 2006 році

Перелік предметів	Дата проведення зовнішнього незалежного оцінювання	Дата оприлюднення результатів зовнішнього незалежного оцінювання	Дата проведення державної підсумкової атестації
Українська мова	13.05.2006	01.06.2006	06.06.2006
Математика або історія	20.05.2006	09.06.2006	Після 10.06.2006

РОЗДІЛ II

Нормативно-правове забезпечення

Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)

Постановою
Колегії МОН України та
Президією АПН України
№ 12/5-2 від 22.11.2001 р.

Вступ

Освіта XXI століття — це освіта для людини. Її стрижень — розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. XXI століття — це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури всього населення набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу країни. Інтеграція і глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, які відбуваються у світі, перспективи розвитку української держави на найближчі два десятиліття вимагають глибокого оновлення системи освіти, зумовлюють її випереджувальний характер.

Входження України у світовий освітній простір зумовлює приведення вітчизняних освітніх стандартів, зокрема щодо тривалості здобуття загальної середньої освіти, у відповідність з нормами світового співтовариства (не менше 12 років). Досі вона не відповідала цим нормам і становила 10 років для учнів, які вчаться у трирічній початковій школі (а таких 75%), і 11 років — для решти дітей. Це не сприяє підвищенню рівня освіченості молодого покоління, поглиблює розрив між дошкіллям і початковою школою, загальноосвітньою і вищою школою.

Охоплення дітей 6-річного віку шкільним навчанням дозволить виправити ситуацію, яка склалася нині щодо недостатнього використання психологічних можливостей шостого — сьомого року життя дитини для її повноцінного розвитку. Зараз лише 50% міських дітей і 19% сільських виховуються у підготовчих групах дошкільних закладів. Залучення до навчання шестиліток за програмою 4-річної школи вирівняє можливості дітей цього віку у своєчасному одержанні якісної шкільної освіти.

Слід зважити і на те, що 12-річна школа — економічно доцільна й ефективна форма зайнятості молоді 17 — 18-річного віку, яка в умовах конкуренції на ринку праці далеко не завжди може знайти роботу.

Слабким місцем нашої школи є несформованість у частини її випускників належного рівня національної свідомості, достатньої життєвої компетентності, соціального розвитку, необхідної комп'ютерної грамотності, уміння опрацьовувати інформацію, володіння іноземними мовами. Недоліком загальноосвітньої підготовки залишаються недостатні вміння учнів вільно використовувати здобуті знання для розв'язання практичних завдань, аналізу нестандартних ситуацій. Зміст шкільної освіти переобтяжений надмірним фактологічним матеріалом, містить відомості, які не мають суттєвої загальноосвітньої цінності, його склад і структура недостатньо враховують необхідність диференціації навчання залежно від нахилів, здібностей, життєвих планів школярів. За останні роки значно зросло навчальне навантаження учнів, зумовлене невідповідністю змісту освіти, навчальних технологій їхнім віковим психофізіологічним особливостям. Це гальмує різнобічний розвиток дітей, негативно впливає на стан їхнього здоров'я, мотивацію учіння.

Все це вимагає перегляду підходів до визначення мети і завдань шкільної освіти, формування її змісту, організації навчально-виховного процесу.

Зосередженість на потребах освіти і розвитку учнів передбачає пряму залежність проектування навчального змісту і методичного забезпечення від вікових та індивідуальних особливостей школярів. Основою всіх перетворень має стати реальне знання потенційних можливостей дітей, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості. Саме на цьому ґрунтується застосування особистісно орієнтованих педагогічних технологій.

Вектор шкільної освіти, спрямовуючись у площину цінностей особистісного розвитку, варіативності і відкритості школи, зумовлює принципову необхідність переосмислення усіх факторів, від яких залежить якість навчально-виховного процесу, змісту, методів, форм навчання і виховання, системи контролю і оцінювання, управлінських рішень, взаємовідповідальності учасників навчально-виховного процесу.

І. Мета, завдання і засади діяльності школи

Загальна середня освіта має забезпечити умови для морального, інтелектуального, фізичного, художньо-естетичного розвитку учнів, виховання громадянина демократичного суспільства, яке визнає освіченість, вихованість, культуру найвищими цінностями, незамінними чинниками соціального прогресу.

Середня загальноосвітня школа є тим основним соціальним інститутом, що реалізує мету загальної середньої освіти, робить вирішальний внесок у формування інтелекту, самосвідомості нації, забезпечення її фізичного і духовного здоров'я.

Загальноосвітня школа України має здійснити прорив до якісно нової освіти всіх дітей шкільного віку. Це вимагає пріоритетної уваги до навчального змісту і методик, які формують світогляд, ціннісні орієнтації, уміння самостійно вчитися, критично мислити, користуватись комп'ютером, здатність до самопізнання і самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності, вміння і навички, необхідні для життєвого і професійного вибору.

Основними завданнями загальноосвітньої школи є:

- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб;
- збереження і зміцнення морального, фізичного і психічного здоров'я вихованців; виховання школяра як громадянина України, національно свідомої, вільної, демократичної, життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення у різноманітних життєвих ситуаціях;
- формування у школярів бажання і уміння вчитися, виховання потреби і здатності до навчання упродовж усього життя, вироблення умінь практичного і творчого застосування здобутих знань;
- становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами пізнавальної і практичної діяльності;
- виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їх життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією;
- виховання школяра як людини моральної, відповідальної, людини культури з розвиненим естетичним і етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе.

Школа — це простір життя дитини; тут вона не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся діяльність навчального закладу вибудовується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і родиною, ґрунтуючись на ідеї самоцінності дитинства, діалогу, усвідомленого вибору особистого життєвого шляху.

Взаємодія загальноосвітніх навчальних закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища здійснюється в ході соціально-педагогічного патронажу.

Українська школа будується на принципах єдності і варіативності.

Єдність школи передбачає спільність мети і завдань кожного з її ступенів, наступність і взаємозв'язок між ними, надання усім дітям однакових стартових умов у здобутті загальної середньої освіти незалежно від типу навчального закладу, соціального становища батьків. Будь-яка школа України функціонує як українська національна школа, виховуючи свідомих громадян української держави незалежно від мови навчання і підпорядкування закладу. Середня школа є невід'ємною ланкою системи безперервної освіти і забезпечує рівень загальноосвітньої підготовки, достатній для подальшого здобуття освіти на наступних її етапах.

Варіативність школи, на противагу її жорсткій унормованості, уніфікованості означає визнання правомірності різних шляхів реалізації єдиної мети і завдань шкільної освіти на основі функціонування різних типів загальноосвітніх навчальних закладів, застосування різних педагогічних систем і педагогічних технологій.

Загальноосвітня школа за своєю сутністю є демократичною. Її де-

мократичний характер визначається відкритістю перед суспільством, участю учнів, їхніх батьків, педагогічного колективу і представників громадськості у розробці та реалізації стратегії і змісту її діяльності, відповідальністю навчального закладу за якість освітніх послуг перед споживачем і державою.

Діяльність школи ґрунтується на засадах органічного поєднання національного і загальнолюдського. Домінантою виховного процесу має стати виховання в учнів патріотизму з новим змістовним наповненням. З одного боку, це виховання почуття любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальності за їхнє майбутнє, а з іншого, — відкритість до сприйняття різноманітних культур світу, освоєння фундаментальних духовних цінностей людства — гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, культури миру, національного примирення, збереження природи.

Загальноосвітня школа України є світською. Шкільний освітній процес будується на засадах наукових знань, будь-який предмет вивчення розглядається у відповідності з даними про нього сучасної науки. Втручання в діяльність школи релігійних організацій, пропаганда релігійних віровчень, прилучення учнів до релігійної віри у загальноосвітній школі не допускаються. Водночас у процесі вивчення гуманітарних предметів доцільне загальне ознайомлення школярів з релігіями як феноменом загальнолюдської культури.

II. Структура 12-річної школи

12-річна школа має три ступені: початкову, основну і старшу, які можуть функціонувати разом або окремо. Середні загальноосвітні навчальні заклади на договірних засадах можуть входити до складу різноманітних навчально-виховних комплексів, зберігаючи статус юридичної особи.

Обов'язковість повної загальної середньої освіти, збільшення терміну навчання вимагають уточнення функцій і пріоритетних завдань кожного ступеня школи і водночас забезпечення її цілісності.

Початкова школа є чотирирічною. До неї вступають діти, яким до 1 вересня, як правило, виповнилося 6 років і які за результатами медичного і психологічного обстеження не мають протипоказань для систематичного шкільного навчання.

Кожна дитина до школи має одержати відповідну підготовку за вимогами Базового компонента дошкільної освіти у дошкільних навчальних закладах, при школі чи в сім'ї.

Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, фізичний, соціальний розвиток. Пріоритетними у початкових класах є загальнонавчальні, розвивальні, виховні, оздоровчі функції. Характерним для початкової школи є практична спрямованість змісту, інтеграція знань, що дозволяє краще врахувати визначальну особливість молодших школярів — цілісність сприймання і освоєння навколишньої дійсності.

У молодших школярів формується розгорнута навчальна діяльність (уміння вчитися) шляхом оволодіння організаційними, логіко-мовленнє-

вими, пізнавальними і контрольно-оцінними уміннями й навичками, набуття особистого досвіду культури поведінки в соціальному та природному оточенні, співпраці у різних видах діяльності. Освітніми результатами цього ступеня школи є повноцінні мовленнєві, читацькі, обчислювальні, фізкультурно-рухові уміння і навички, узагальнені знання про реальний світ у його зв'язках і залежностях, достатньо розвинені мислення, уява, пам'ять, сенсорні уміння, здатність до творчого самовираження, особистісно ціннісного ставлення до праці, мистецтва, здоров'я, уміння виконувати нескладні творчі завдання.

Враховуючи широкий діапазон вікових особливостей молодших школярів, у структурі початкової школи необхідно розрізняти мікроетапи: 1 – 2 класи, у яких навчаються діти 6-7 річного віку, і 3 – 4 класи.

Для дітей з особливими потребами може бути організована система корекційної допомоги без відриву від класного колективу. Доцільним є забезпечення в паралелях вивчення цими учнями окремих предметів у сприятливіших умовах із урахуванням типу і темпу їх психічного розвитку.

Основна школа (5-9 класи) дає базову загальну середню освіту, що є фундаментом загальноосвітньої підготовки всіх школярів, формує в них готовність до вибору і реалізації форми подальшого одержання освіти і профілю навчання. У цьому віці в учнів загалом завершується формування загальнонавчальних умінь і навичок, оволодіння навчальним матеріалом на рівні, достатньому для подальшого навчання. Важливого значення надасться формуванню здорового способу життя, правовому й екологічному вихованню. Завершуючи основну школу, учні на практичному рівні мають добре володіти українською мовою, рідною мовою у школах національних меншин, однією іноземною мовою, вміти користуватися комп'ютером.

Зміна умов навчання (нові предмети і вчителі, нерідко зміна учнівського колективу і режиму навчання) збігаються із складним підлітковим періодом переходу учнів від дитинства до дорослості. Відповідно до психофізіологічних особливостей учнів (молодші, старші підлітки, рання юність) у структурі основної школи слід враховувати специфічну роль 5 – 6 і 7 – 9 класів. У 5 – 6 класах переважає пропедевтичний характер вивчення більшості предметів. Тут мають ширше запроваджуватися інтегровані курси, інтенсивне вивчення іноземних мов.

У 7 – 9 класах пізнавальні інтереси учнів стають стійкішими, з'являються нові, досить сильні мотиви навчання, змінюються критерії самооцінки й оцінки навколишнього, досягаються якісні зміни у способах навчальної діяльності, зміцнюється воля і характер, прагнення до неформального спілкування і лідерства. Саме тут поступово розгортається систематичне вивчення основ наук, підвищується роль теоретичних знань у змісті освіти, забезпечується задоволення різноманітних пізнавальних інтересів школярів.

Старша школа (10-12 класи) є останнім етапом одержання повної загальної середньої освіти, на якому завершується формування цілісної картини світу, оволодіння способами пізнавальної і комунікативної діяльності, уміннями одержувати з різних джерел і переробляти інформацію, застосовувати знання. Старша школа функціонує переважно як профільна. Це створює значно кращі умови для диференційованого навчання, врахування індивіду-

альних особливостей розвитку учнів, які відрізняються передусім якісним складом своїх здібностей. Тут доцільним є поглиблене вивчення окремих предметів, широке використання курсів за вибором (економіки, екології, психології, програмування, соціальних тренінгів, автосправи тощо), факультативів.

Незалежно від профілю навчання реалізується спільна, єдина для всіх шкіл частина навчального змісту, для чого відводиться не менше 65 відсотків сумарного загальнорічного навантаження.

Профільність навчання визначається з урахуванням освітніх потреб учнів, кадрових можливостей і матераільної бази школи, соціокультурного і виробничого середовища, перспектив здобуття подальшої освіти випускниками школи. Профільне вивчення ряду предметів забезпечує належний рівень підготовки випускників школи до вступу у вищі навчальні заклади, але як правило, не дає професії.

Залежно від умов роботи конкретної школи профільність навчання може бути реалізована як у межах всього навчального закладу, так і в окремих класах або групах учнів. Не виключається робота шкіл і класів без строго визначеного профілю навчання (т. зв. загальноосвітній профіль).

У сільських районах, де школи не мають паралельних класів, для забезпечення профільного навчання перспективним є створення опорної старшої школи з пришкільним інтернатом, поширення різних форм дистанційного профільного навчання для обдарованої молоді, створення при вищих навчальних закладах ліцеїв для учнів сільської місцевості.

Збільшення віку учнів старшої школи, орієнтація на подальший вибір професії сприяють розширенню життєвої і соціальної компетентності старшокласників, появі нових мотивів учіння, самоорганізації і самореалізації особистості.

Повна загальна середня освіта має бути доступною для всіх дітей незалежно від місця проживання і соціального статусу батьків. Між етапами шкільного навчання не повинно бути бар'єрів для переходу учнів від одного етапу до іншого.

III. Зміст загальної середньої освіти

Модернізація змісту шкільної освіти ґрунтується на врахуванні позитивних надбань української школи і водночас передбачає істотні зміни, зумовлені сучасними тенденціями суспільного розвитку.

Зміст освіти у 12-річній школі оновлюється цілісно з урахуванням таких пріоритетів:

- створення передумов для різнобічного розвитку особистості, індивідуалізації та диференціації навчання, переходу до особистісно орієнтованих педагогічних технологій;
- виховання особистісних якостей громадянина — патріота України;
- формування життєвої, соціальної, комунікативної і комп'ютерної компетентностей учнів;
- посилення практично-діяльнісної і творчої складових у змісті всіх освітніх галузей;
- гуманізації та гуманітаризації змісту навчання;
- комплексної реалізації оздоровчої функції шкільної освіти;

- приведення обсягу і складності змісту у відповідність до вікових можливостей дітей, перспектив їх розвитку;
- забезпечення у старшій школі профільності навчання, генералізації та інтеграції знань на основі фундаментальних ідей, законів і теорій;
- перерозподілу навчального змісту між ступенями школи;
- забезпечення наступності навчального змісту і вимог щодо його засвоєння між дошкільною освітою і початковою школою; початковою і основною школою; основною і старшою школою; загальноосвітньою
- підготовкою та вимогами професійно-технічної і вищої освіти.

Методологічною основою визначення змісту шкільної освіти є загальнолюдські і національні цінності, центрованість на актуальних і перспективних інтересах дитини. Зміст визначається на засадах його фундаменталізації, науковості і системності знань, їх цінності для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, ідей полікультурності, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи. У доборі змісту враховуються його доступність, науковість, наступність і перспективність, практичне значення, можливості для загальнокультурного, наукового, технологічного розвитку особистості, індивідуалізації, диференціації навчання. Зміст шкільної освіти детермінований українознавчим спрямуванням, що безпосередньо забезпечується вивченням таких загальноосвітніх предметів як українська мова, українська література, історія України, географія України, українська художня культура тощо, а також шляхом висвітлення українознавчого матеріалу у змісті інших навчальних предметів.

Зміст шкільної освіти має бути осучаснений таким чином, щоб випускники 12-річної школи могли швидко адаптуватися у самостійному житті, цілеспрямовано використати свій потенціал як для самореалізації в професійному і особистому плані, так і в інтересах суспільства, держави. Принциповими підходами в оновленні змісту загальної середньої освіти є такі.

У сучасному світі знання стають все більш доступними для тих, хто хоче оволодіти ними, тому переосмислюється самоцінність знань. Натомість зростає роль умінь добувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення людини. Це зумовлює зменшення питомої ваги готової інформації, зміну співвідношення між структурними елементами змісту на користь засвоєння учнями способів пізнання, набуття особистого досвіду творчої діяльності, посилення світоглядного компонента змісту. Поряд з традиційними джерелами здобуття знань широко використовується глобальні і локальні інформаційні мережі з різноманітними базами даних та профільованими експертними системами.

Прискорення процесів оновлення інформації, інтеграції і диференціації наукових знань загострює проблему збереження у шкільному змісті базового ядра — найбільш цінної і незамінної для освіченості і розвитку людини його складової. Вона є відносно стабільною основою становлення світогляду, що базується на науковій, художній, технічній картинах світу, а також на морально-етичних цінностях. Розвантаження і перерозподіл шкільного змісту не повинні зменшити системоутворювальну роль базових знань.

Зазначені підходи до реформування змісту шкільної освіти конкретизує Базовий навчальний план, який унормовує основні параметри організації навчально-виховного процесу: його тривалість, розподіл часу за роками навчання, освітніми галузями, інваріантною і варіативною складовими.

Інваріантна складова забезпечує єдність освітнього простору, визначаючи зміст загальнокультурної, загальнонаукової і технологічної (трудової) підготовки всіх учнів, прилучення їх до загальнолюдських і національних цінностей. У 12-річній школі ця підготовка забезпечується через обов'язкові освітні галузі: мова і література, суспільствознавство (або громадянознавство), художня культура (або мистецтво), природознавство, математика, інформатика, технології, основи здоров'я і фізична культура. Їх набір відповідає структурі діяльності людини, містить знання про людину, природу, суспільство, науку, виробництво і є змістовою основою для формування в учнів цілісного уявлення про світ на рівні загальноосвітньої підготовки, достатньої для вибору професії і продовження освіти.

Варіативна складова охоплює регіональний і шкільний блоки. Вона створює передумови для відображення у змісті природних, соціокультурних особливостей регіону, а головне, для диференціації, індивідуалізації, а у старшій школі і профільності навчання, задоволення освітніх потреб груп і окремих учнів з урахуванням умов роботи конкретної школи.

Роль варіативного компонента у змісті шкільної освіти поступово зростає. У початковій школі на нього відводиться 8 – 10% навчального часу, в основній — 15 – 20%, у старшій — до 35%. Якщо організація профільного навчання у старшій школі неможлива, години варіативного компонента пропорційно розподіляються між освітніми галузями інваріантної частини, використовуються для вивчення курсів за вибором.

Входження молодих поколінь у глобалізований, динамічний світ, у відкрите суспільство підносить роль життєвої і соціальної компетентності учнів. Громадянська освіта, економічне, правове, екологічне виховання сприяють активному життєвому і соціальному самовираженню особистості. Блок соціального змісту має бути збагачений, систематизований, перерозподілений по шкільній вертикалі. Соціально орієнтованим знанням слід надати виразного культурологічного та життєвого спрямування, виділити домінанти на кожному ступені школи. Зміст суспільствознавчої галузі має бути чітко структурований у блоки історичної і суспільствознавчої освіти. Більш цілісно і повно розглядається історія України в контексті світової історії.

Посилюється розвивальне, практичне і виховне спрямування мовно-літературної освіти, формування у процесі вивчення всіх предметів мовної культури особистості. Сучасне розуміння ролі української мови в школі повинно виявлятися у чотирьох взаємопов'язаних аспектах: 1) як навчальний предмет в усіх навчальних закладах; 2) як основний засіб комунікації і одержання знань з інших (не мовних) сфер пізнання; 3) як засіб трансформації одержаної учнем інформації в особистісну систему знань, умінь, переконань; 4) як засіб розвитку і самовираження особистості школяра, утвердження в суспільстві.

У процесі формування демократичного суспільства в умовах поліетнічної держави посилюється увага до мов національних спільнот, що входять до складу українського народу (російської, польської, угорської, болгарської, єврейської та ін.). Цими мовами може здійснюватись навчальний процес у школах, вони можуть вивчатися як навчальний предмет.

Принципових змін вимагає вивчення іноземних мов. Доцільно розширити коло їх вивчення, зокрема збільшити питому вагу та активізувати оволодіння мовами тих держав, з якими Україна розвиває перспективні довготривалі зв'язки: французької, іспанської, японської, китайської, арабської. Необхідно так перерозподілити зміст і години мовної освіти, щоб в основній школі всі учні засвоїли на рівні практичного володіння принаймні одну іноземну мову, а за належних умов уводити вивчення кількох іноземних мов. У початковій школі вивчення іноземної мови можливе за рахунок варіативного компонента з 2 класу.

Формуючи зміст природознавчої галузі, слід переструктурувати його, чітко визначивши послідовність і тривалість вивчення її складових по класах, посилити практичний характер змісту, його гуманітарну спрямованість, що сприятиме більш переконливому розкриттю ролі людини у пізнанні природи, цілісності його сприйняття. Зміст цієї галузі закладає підвалини формування наукового світогляду і стилю мислення, є основою розуміння сучасних технологій і виробництв, розвитку екологічного мислення. Він реалізується через традиційні навчальні предмети і курси фізики, хімії, біології, географії, астрономії, а також шляхом їх інтеграції на певних етапах навчання.

Пріоритети у навчанні математики надаються формуванню в учнів уявлення про сутність математичного знання, ознайомлення їх з ідеями і методами математики, її роллю у пізнанні і перетворенні дійсності, забезпеченню оволодіння системою математичних знань і вмінь, які мають передусім загальноосвітнє, загальнокультурне спрямування, а також необхідні для успішного вивчення інших освітніх галузей.

Зростання соціальної й особистісної значущості опанування учнями комп'ютерної грамотності, без якої неможлива успішна адаптація в інформаційному суспільстві, вимагає докорінних змін в інформатизації загальної середньої освіти. До складу загальноосвітніх предметів уводиться інформатика. Комп'ютерно орієнтовані засоби навчання мають застосовуватися на всіх ступенях школи. Зокрема, у 1 – 6 класах комп'ютер може використовуватись як засіб навчальної діяльності з метою оволодіння школярами первинними уміннями і навичками роботи з цим; у 7 – 9 класах забезпечується вивчення базового курсу «Основи інформатики», у 10 – 12 класах — поглиблене вивчення окремих розділів з інформатики з урахуванням профільності підготовки та за вибором учнів. Запроваджуються центри ресурсного програмного забезпечення всіх навчальних предметів.

Комплексного підходу вимагає реалізація оздоровчої функції школи. Передусім слід зняти перевантаження дитячої пам'яті і статичне навантаження м'язів — розвантажити зміст на всіх ступенях школи від несуттєвої інформації, перенасичення численними фактами, термінами,

датами, правилами тощо. Піднесення оздоровчої функції фізичної культури передбачає нормативне відпрацювання рухового режиму 12-річної школи, введення в усіх класах трьох уроків фізичного виховання, забезпечення диференційованого підходу до різних груп дітей, посилення мотиваційного компонента виховання здорового способу життя. Ідеї культури фізичного і психічного здоров'я мають знайти відображення у змісті різних предметів на рівні практичного утвердження в свідомості учнів необхідності бережливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності. Окрім того, в усіх класах доцільним є введення інтегрованого курсу «Основи здоров'я», який включає, зокрема, валеологію і основи безпеки життєдіяльності.

Суттєвого перегляду вимагають зміст і функції шкільної художньо-естетичної освіти. Основна її мета вбачається в розвитку світоглядних уявлень учнів, їх естетичного ставлення до дійсності та особистісно ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, формуванні потреб в художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні. У процесі навчання учні мають прилучитися до образних мов різних видів мистецтв, розмаїття жанрів і стилів українського і зарубіжного мистецтва, пізнати своєрідність вітчизняної художньої культури в контексті світових культуротворчих процесів. У початковій та основній школі художньо-естетична галузь може реалізуватися через традиційні навчальні предмети з музики та образотворчого мистецтва або через інтегрований курс «Мистецтво». У старших класах доцільне впровадження інтегрованих курсів «Художня культура» та «Основи естетики», опанування яких має сприяти формуванню в учнів цілісного уявлення про художньо-естетичну картину світу.

Сучасний світ не тільки насичений інформацією, він надзвичайно технологічний, тому школа має створити умови для достатнього оволодіння дітьми життєво необхідними політехнічними знаннями, уміннями і навичками.

Трудова підготовка у 12-річній школі повинна забезпечувати ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва, основними технологічними процесами, основами технічної творчості, сільськогосподарського дослідництва, дизайну, декоративно-ужиткового мистецтва; набуття навичок роботи знаряддями праці різних рівнів досконалості (від ручних до автоматизованих, в т. ч. комп'ютерною технікою); формування технолого-конструкторських, економічних, екологічних знань і вмінь. Вона сприяє професійному самовизначенню школярів, формуванню в них якостей, необхідних для трудової діяльності в різних сферах виробництва, обслуговування, побуті і подальшого їх навчання та професійного удосконалення.

Зміст трудового навчання у старших класах пов'язується з відповідним профілем школи і сприяє загальноосвітньому, загальнокультурному і загальнотрудовому розвитку учнів. За умови поглибленого трудового навчання школа може здійснювати професійну підготовку на рівні кваліфікованих виконавців з певних професій і фахових спеціалізацій.

Оновлення Базового навчального плану у зв'язку з перезатвердженням державних стандартів не повинно збільшувати тижневе і річне навчальне навантаження на учнів. Введення нових предметів до інваріан-

тної частини типових навчальних планів можливе за рішенням колегії Міністерства освіти і науки на підставі результатів завершеної експериментальної апробації навчальної програми і навчально-методичного комплексу для учнів і вчителів.

IV. Навчально-виховний процес

Моделі навчально-виховного процесу у 12-річній школі будуються на основі багатокомпонентного, варіативного змісту освіти, вікових індивідуально особистісних норм розвитку учнів, застосування особистісно орієнтованих педагогічних систем, вибору перспективних освітніх технологій, комп'ютерної підтримки навчання, діагностичних і стимулюючих форм контролю і оцінювання досягнень учнів у різних видах навчальної діяльності, турботи про фізичне і психічне здоров'я дітей.

Початкова і основна школа, як правило, працюють у режимі 5-денного робочого тижня. Структура навчального року, режим навчальних занять визначаються школою з урахуванням вимог Закону України «Про загальну середню освіту» (651-14).

На всіх ступенях школи використовуються спеціальні методики вивчення та індивідуального розвитку дітей, які виявляють їхні здібності в інтелектуальній, мистецькій, спортивній, технологічній сферах.

Шкільне життя — лише частина цілісного процесу життєдіяльності дитини. На кожному ступені школи слід сповна реалізувати такі фактори навчання і виховання як навколишнє соціокультурне середовище, засоби масової інформації, сучасна техніка, створювати умови для повноцінної життєдіяльності дитини. Повнота, яскравість думок, почуттів, образів, які переживають учні у навчально-виховному процесі, — необхідна умова розквіту їхньої індивідуальності.

Гуманістичні цінності освіти зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісно орієнтовану. Сутнісними ознаками цих змін є навчання і виховання особистості на засадах індивідуалізації, створення умов для саморозвитку і самонавчання, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей.

Особистісно орієнтована шкільна освіта вимагає всеохоплюючої психологізації навчально-виховного процесу, опори на надійну діагностичну основу. Сучасна школа має використовувати діагностику не селективну, а стимулюючу, супроводжуючу, яка є підґрунтям для прийняття і реалізації педагогічно доцільних рішень.

Особистісно орієнтоване навчання передбачає нову педагогічну етику, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво. Ця етика утверджує не рольове, а особистісне спілкування (підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра); зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Принципово важливою є орієнтація на розвиток творчості — творчої активності, творчого мислення, здібностей до адекватної діяльності в нових умовах.

Отже, найголовнішими ознаками особистісно орієнтованого навчання є багатоваріантність методик, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності і гідності дитячої особистості.

Диференціація та індивідуалізація навчання і виховання учнів стають основоположним принципом роботи середніх загальноосвітніх навчальних закладів. У них створюється педагогічна система на засадах врахування освітніх потреб, можливостей і пізнавальних інтересів школярів, яка забезпечує як роботу з обдарованими дітьми, так і запобігання неуспішності і відставанню учнів. Це досягається, зокрема, ефективним поєднанням інваріантної і варіативної складових Базового навчального плану у задоволенні запитів учнів і досягненні ними найкращих освітніх результатів. Це стає можливим завдяки варіативності робочих навчальних планів, за якими працюють середні навчальні заклади.

У початковій школі варіативна складова спрямовується в основному на індивідуальну роботу з учнями, особливо з недостатньо підготовленими до навчання дітьми, проведення групових консультацій, додаткових занять з окремих предметів. Тут можуть створюватися класи педагогічної корекції, вирівнювання знань, здоров'я тощо, які працюють в адекватному для розвитку дитини режимі на основі глибокої індивідуалізації навчання, проведення спеціальних занять з корекції відхилень у психічному чи фізичному розвитку учнів, лікувально-оздоровчих заходів.

В основній школі навчальні години варіативної складової спрямовуються головним чином на загальноосвітню підготовку учнів, вивчення ними додаткових навчальних предметів за вибором учнів або відповідно до обраного напряму роботи середнього навчального закладу, факультативне навчання. На цьому ступені шкільної освіти створюються передумови поглибленого вивчення окремих предметів чи курсів, що в подальшому дасть можливість учням свідомо обрати профіль навчання.

У старшій школі варіативна складова забезпечує головним чином поглиблене вивчення окремих предметів або освітньої галузі загалом за спеціальними програмами. Додаткові години можуть також спрямовуватися на факультативні заняття або трудову підготовку з оволодіння окремими професіями, які визначатимуть подальший життєвий шлях випускника школи. Якщо профіль навчання старшої школи не визначено, то вона продовжує здійснювати загальноосвітню підготовку учнів (власне, як специфічний профіль навчання) і задовольняти потреби учнів в загальній середній освіті.

Для розвитку здібностей обдарованих учнів відповідно до їхніх нахилів і задатків діють також спеціалізовані навчальні заклади — гімназії, ліцеї, колегіуми, спеціалізовані школи (школи-інтернати) з поглибленим вивченням окремих предметів, навчально-виховні комплекси, які надають учням можливість спеціалізуватися в окремих галузях знань і опановувати їх зміст на більш високому рівні володіння предметом. Зокрема, поглиблене вивчення іноземної мови може розпочинатися як з 2 класу, так і з будь-якого наступного класу початкової школи за умови забезпечення необхідного рівня володіння іноземною мовою; поглиблене вивчення навчальних предметів з основ наук (математика,

фізика, хімія, біологія, історія, філологія тощо) може розпочинатися за спеціальними програмами як в основній, так і в старшій школі.

Таким чином, залежно від освітніх потреб кожного школяра, його пізнавальних можливостей та мотивів, здібностей і нахилів в ідеалі вибудовується особистісна «освітня траєкторія» одержання повноцінної середньої освіти.

Школа повністю автономна у виборі форм організації навчально-виховного процесу, методів і засобів реалізації змісту освіти. Збільшується питома вага індивідуалізованих форм роботи з учнем у поєднанні з груповими і колективними. Вчитель сам обирає форми і структуру навчальних занять, методи навчання, керуючись їх педагогічною доцільністю та іншими факторами, що зумовлюють результативність навчання і виховання школярів. Широкого використання в шкільному навчанні набувають нові інформаційні технології.

В основній і, особливо, старшій школі, де обсяги засвоюваних знань значні і вимагають від учнів посиленої навчальної роботи, для окремих навчальних предметів і курсів може запроваджуватися концентроване їх вивчення, коли опанування їх змістом відбувається протягом 1 – 3 навчальних років і не розтягується на всі роки навчання (невеликі за обсягом курси можуть вивчатися навіть півроку). Таким чином, навчальні плани будуються з розрахунку 2 – 4 годинного тижневого навантаження на навчальний предмет, що дозволяє скоротити кількість дисциплін, які вивчаються учнем одночасно.

Поточний контроль за рівнем навчальних досягнень учнів здійснює вчитель на підставі загальних критеріїв і норм оцінювання навчальної діяльності школярів. В основній і старшій школі обов'язковим стає тематичний контроль результатів навчання, на проведення якого навчальними програмами відводиться необхідний час. Навчальний заклад визначає форми, зміст і способи проведення підсумкового контролю якості загальноосвітньої підготовки школярів, на підставі якого оцінюються навчальні досягнення і розумовий розвиток кожного учня.

Принципово змінюється система оцінювання навчальних досягнень учнів на основі надійних діагностичних методик та багатобальної шкали оцінок, розвитку самооцінної діяльності.

Нагородження учнів золотою і срібною медалями набуває передусім статусу визнання їхніх особливих успіхів у навчанні, а не є підставою для неодмінного одержання певних пільг.

З метою забезпечення державного контролю та моніторингу відповідності освітнього рівня учнів (вихованців), які закінчили загальноосвітній навчальний заклад I, II і III ступенів, вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти, запроваджується державна підсумкова атестація учнів, яка здійснюється незалежно від середнього загальноосвітнього навчального закладу. Її зміст, форми і порядок проведення визначає Міністерство освіти і науки України.

V. Середня загальноосвітня школа в системі безперервної освіти

Загальна середня освіта є невід'ємною органічною складовою неперервної освіти. Вона є основою соціалізації молодої людини в суспільстві, фундаментом для подальшої її освіти чи трудової діяльності і забезпечує

наступність у становленні людини в процесі її переходу від дитинства до дорослого життя. Тому середня школа дотримується, з одного боку, наступності з дошкільною освітою, зокрема, в питаннях базового компонента її змісту, з іншого боку, створює підґрунтя для загальнонаукової, загальнокультурної і допрофесійної підготовки фахівця до майбутнього суспільного життя.

Одержання повної загальної середньої освіти може здійснюватися різними шляхами, насамперед в середніх загальноосвітніх і спеціалізованих школах, школах-інтернатах, гімназіях, ліцеях, колегіумах та інших загальноосвітніх навчальних закладах, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації. Громадяни, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання, можуть отримати середню освіту у вечірніх (змінних) школах, а також за індивідуальними навчальними планами з наступним складанням екзаменів екстерном. Повну загальну середню освіту можуть надавати також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I – II рівнів акредитації за умови дотримання ними вимог Державного стандарту загальної середньої освіти та норм типового навчального плану, розробленого і затвердженого Міністерством освіти і науки України спеціально для цих навчальних закладів.

VI. Управління загальноосвітньою школою

Управління загальноосвітньою школою є державно-громадським. Загальне управління закладом здійснюють державні органи управління, а безпосередньо — директор та органи громадського самоврядування (загальні збори, опікунська рада, наглядова рада тощо). На посаду директора призначаються досвідчені, авторитетні фахівці-педагоги, які мають досвід управлінської діяльності або пройшли спеціальну управлінську підготовку. Управління школою стає гнучкішим, відкритішим, що відповідає вимогам часу, потребам громадян і суспільства.

Для забезпечення державно-громадського управління в загальноосвітньому навчальному закладі створюються органи громадського самоврядування та колегіальний орган управління — педагогічна рада. Діяльність цих органів покликана забезпечити адаптивність, гнучкість та відкритість управління, сприяти поступовому переходу до стратегічно-цільового управління. Результативність управління загальноосвітнім навчальним закладом визначається ступенем досягнення окресленої мети, якісними позитивними змінами в діяльності закладу. Управління науково-методичною роботою в школі передбачає використання різноманітних її форм і методів здійснення (творчі групи, кафедри, циклові комісії тощо). Їх діяльність координується залежно від потреб колективу і завдань школи.

З метою демократизації управління та встановлення зворотного зв'язку для поточного коригування управлінських рішень в загальноосвітньому навчальному закладі діють колективні органи учнівського (учнівські збори) та батьківського (батьківські збори) самоврядування, повноваження яких визначаються статутом.

Названі органи самоврядування є дієвим засобом формування громадської думки і ефективним способом демократизації управління.

Взаємодія управлінських структур і органів самоврядування сприятиме процесам діалогізації взаємин, узгодженості внутрішніх мотивів із зовнішніми вимогами.

Акцент діяльності директора зміщується на удосконалення особистої діяльності і створення умов для самоорганізації діяльності учнів, вчителів, працівників адміністрації. Таким чином, здійснюватиметься поступовий перехід від домінуючого оперативного до стратегічного цільового управління через узгодження власних функцій з функціями усіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Діяльність організаційних структур на всіх рівнях управління загальноосвітнім навчальним закладом набуває рефлексивного характеру завдяки впровадженню моніторингового супроводу управління, у здійсненні якого значна роль належить шкільним психологічним службам.

Конституційне право громадян України на середню освіту здійснюється через систему фінансування загальної середньої освіти з суспільних фондів споживання за рахунок бюджетних асигнувань. Школам надається право формувати також власні кошти за рахунок прибутків від господарської діяльності, надання платних послуг іншим організаціям та населенню, оренди шкільних приміщень та інвентаря, добровільних внесків державних і кооперативних підприємств та організацій, батьків та інших громадян, цільових внесків різних організацій та установ, банківського кредиту і вільно користуватися цими коштами. Школі має надаватися право визначати форми і системи оплати праці, матеріального стимулювання.

VII. Підготовка вчителя і його професійне вдосконалення

Зміни в змісті й структурі загальної середньої освіти мають глибинний характер і потребують розв'язання проблем підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне і професійне зростання, вміє досягти нових педагогічних цілей.

Під цим кутом зору роль учителя полягає не лише в тому, щоб забезпечити трансляцію знань, але й бути людиною культури і вселюдських цінностей, провідником ідей державотворення і демократичних змін.

Домінантною стає підготовка педагога, діяльність якого не обмежується викладанням власного предмета, фахівця, здатного до здійснення міждисциплінарних зв'язків, який усвідомлює значущість професійних знань в контексті соціокультурного простору. Важливим є його вміння організувати навчальний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості, її підготовку до розв'язання завдань життєтворчості.

Реалізуючи гуманітарну природу своєї професії, вчитель як вихователь і організатор навчального процесу не обмежується оцінкою навченості учнів, а стимулює їхні особисті досягнення.

З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України педагог повинен уміти працювати в умовах вибору педагогічної позиції, технології, підручників, змісту, форм навчання тощо.

Отже, напрямок професійної переорієнтації вчителя — від просвітництва до здійснення життєтворчої та культуротворчої місії, від мані-

пулятивної, авторитарної педагогіки до педагогіки особистісно зорієнтованої, педагогіки співробітництва.

Оцінювання праці вчителя організовується так, щоб сприяти його розвитку і саморозвитку. Атестація педагога як форма виявлення рівня його кваліфікації має стати демократичнішою, спонукати до професійного вдосконалення.

Все це вимагає кардинальних змін у первинній і післядипломній професійній освіті вчителя. Зокрема, реформа у вищій школі пов'язується з утвердженням фундаментальності педагогічної освіти, гармонізації в ній науково-предметних і світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань, що дозволить фахівцю повніше реалізувати гуманітарну, культуротворчу функції, виробити професійні цінності, оволодіти сучасним інструментарієм вивчення особистості дитини.

Акценти в підготовці вчителя мають бути також перенесені з вивчення стандартних, інваріантних станів на механізми оволодіння новим, прилучення до перспективних моделей педагогічного досвіду і набуття власного в широкій і різноманітній практиці.

Підготовка спеціаліста має бути гнучкішою й адекватною запитам практики. Зокрема, у зв'язку із запровадженням Закону України «Про загальну середню освіту» (651-14) виникає необхідність оновлення навчальних планів вищих навчальних закладів шляхом введення додаткових дисциплін, спецкурсів, які мають забезпечити готовність педагога до роботи в різних типах загальноосвітніх навчальних закладів, профільних класах, з учнями шестирічного віку, з тими, хто має особливі здібності, до роботи класного керівника тощо.

В класичних університетах має бути збільшено обсяг годин на вивчення психолого-педагогічних дисциплін та педагогічної практики.

Доцільною є підготовка вчителів для сільської школи за кількома спеціальностями. Має бути передбачена підготовка вчителів спеціально для роботи в малокомплектній школі.

Потребує відновлення й удосконалення практика працевлаштування випускників педагогічних навчальних закладів.

Післядипломна педагогічна освіта має стати більш персоніфікованою, надаючи кожному вчителю ширші можливості для оновлення, удосконалення, поглиблення своєї професійної підготовки в прийнятний для нього спосіб, у тому числі на базі дистанційного навчання із застосуванням нових інформаційних технологій.

Замовником підвищення своєї професійної кваліфікації стає сам учитель, якому держава надає необхідні для цього можливості і стимули. Має бути удосконалена система цілеспрямованої підготовки викладацьких кадрів для вузів через магістратуру та аспірантуру.

Передбачається створення у регіонах системи стимулювання та підтримки новаторських пошуків учителів: педагогічні банки ідей, творчі спілки учителів-новаторів, благодійні фонди тощо.

Процес переходу до 12-річної школи є складним і тривалим. На цьому шляху уже в нинішній школі необхідно створювати передумови, без яких якісна 12-річна освіта неможлива. Насамперед — це підвищення соціального статусу вчителя, приведення його заробітної плати

у відповідність із суспільною вагою педагогічної праці; зміцнення матеріальної бази шкіл, переобладнання шкільних кабінетів, спортивних залів, оснащення комп'ютерами, налагодження випуску підручників, методичних посібників, перетворення шкільних бібліотек в інформаційно-бібліографічні центри, розгортання різних форм дошкільного виховання. Необхідні суттєві зміни у фаховій підготовці майбутнього педагога, адекватні сучасним освітнім пріоритетам і завданням.

До шкільної освіти причетне по суті все населення країни. Це накладає особливу відповідальність за передбачувані зміни. Поступовість переходу, конкурсні засади створення варіантів базових планів, навчальних програм і підручників, попереднє дослідно-експериментальне навчання в окремих районах, широке обговорення його результатів — обов'язкові умови успішного запровадження 12-річної загальної середньої освіти.

Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти

ПОСТАНОВА
Кабінету Міністрів України
Від 14 січня 2004 р. № 24

Відповідно до статті 31 Закон України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (додається).

2. Міністерству освіти і науки, Академії педагогічних наук розробити до 1 червня 2004 р. навчальні плани та програми для учнів основної і старшої школи.

Прем'єр-міністр України В. Янукович

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі — Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

- для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;
- для надання навчанню українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо;
- для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим нав-

чальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури, суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОН.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту, що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми затверджені МОН, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хімікобіологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напряму спеціалізації.

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів II-III ступенів (розподіл навчального часу між освітніми галузями)

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5 – 9 класи)			III ступінь (10 – 12 класи)			II+III ступінь (5 – 12 класи)		
	тиждень	рік	відсотків	тиждень	рік	відсотків	тиждень	рік	відсотків
	Інваріантна складова								
Мови і літератури	42	470	27	19	665	19	61	2135	23,9

Суспільствознавство	12	420	7,7	10	350	10	22	770	8,6
Естетична культура	8	280	5,1	2	70	2	10	350	3,9
Математика	20	700	13	8	280	8	28	980	11
Природознавство	26	910	16,7	13	455	13	39	1365	15,3
Технології	8	280	5,1	6	210	6	14	490	5,5
Здоров'я і фізична культура	17,5	612,5	11,4	9	315	9	26,5	927,5	10,4
Разом	133,5*	4672,5	86	67	2345	67	200,5	7017,5	78,6
Варіативна складова									
Додаткові години на освітні галузі, предмети за вибором, профільне навчання, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	21,5	752,5	14	33	1155	33	54,5	1907,5	21,4
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	130	4550	–	90	3150	–	220	7700	–
Разом (загальне навчальне навантаження)	155	5425	100	100	3500	100	255	8925	100

* Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Характеристика освітніх галузей. Державний стандарт початкової загальної освіти

Згідно із Законом України «Про загальну середню освіту» Державний стандарт загальної середньої освіти складається з державних стандартів початкової, базової і повної середньої освіти.

Державний стандарт початкової загальної освіти розроблений відповідно до пізнавальних можливостей дітей молодшого шкільного віку і передбачає всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися, повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок, умінь і навичок здорового способу життя. Поряд із функціональною підготовкою за роки початкової освіти діти мають набути достатній особистий досвід культури спілкування і співпраці у різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань.

І. Базовий навчальний план початкової школи

1. Загальна частина

Базовий навчальний план початкової школи (далі — Базовий навчальний план) є складовою Державного стандарту загальної середньої освіти. Він дає цілісне уявлення про зміст і структуру цього рівня освіти, встановлює погодинне співвідношення між освітніми галузями, визначає гранично допустиме навантаження учнів та загальнорічну кількість годин.

Базовий навчальний план складається з таких освітніх галузей: мови і літератури, математика, здоров'я і фізична культура, технологія, мистецтво, людина і світ, які побудовані за змістовими лініями.

Зміст освітніх галузей може бути реалізований через окремі навчальні предмети та інтегровані курси.

Відповідно до мети і завдань середньої освіти її зміст ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах особистісно орієнтованого навчання, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Початкова освіта як складова загальної середньої освіти спрямована на всебічний розвиток молодших учнів та повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності. Тому в доборі змісту враховується його наступність і неперервність, доступність і науковість, потенційні можливості для взаємозв'язку навчання, виховання і роз-

витку, реалізації принципів індивідуалізації, гуманізації навчально-виховного процесу.

До Базового навчального плану входять інваріантна і варіативна складові змісту початкової освіти.

Інваріантна складова змісту формується на державному рівні і є обов'язковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності і може бути реалізована за базовими та експериментальними навчальними програмами та варіативними підручниками. Зміст інваріантної складової подано через освітні галузі, сукупність яких необхідна і достатня для загальноосвітньої підготовки учнів молодшого шкільного віку. Вилучення з інваріантної складової будь-якої з освітніх галузей порушує цілісність загальноосвітньої підготовки на рівні початкової освіти і наступність основної школи.

В інваріантній складовій Базового навчального плану визначено мінімально необхідну кількість навчальних годин на вивчення кожної освітньої галузі.

Варіативна складова Базового навчального плану формується навчальним закладом самостійно з урахуванням особливостей навчального закладу та індивідуальних освітніх потреб учня. У початкових класах варіативна складова включає години, які можна використати додатково на вивчення навчальних предметів освітніх галузей, індивідуальні консультації та групові заняття з учнями.

Навчальне навантаження учнів охоплює години інваріантної і варіативної складових і не може перевищувати гранично допустимого тижневого навантаження учнів, установленого Базовим навчальним планом та санітарно-гігієнічними нормами організації навчально-виховного процесу.

На основі Базового навчального плану, який визначає загальні засади побудови початкової освіти, Міністерство освіти і науки України розробляє типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів. У типових навчальних планах зміст освітніх галузей реалізується через навчальні предмети і курси інваріантної складової. На основі типових навчальних планів навчальні заклади щороку складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова початкової освіти з урахуванням особливостей організації навчального процесу.

Згідно з Законом України «Про загальну середню освіту» тривалість навчального року в початковій школі не може бути меншою, ніж 175 робочих днів, а тривалість уроків становить: у перших класах — 35 хвилин, у других — четвертих класів — 40 хвилин.

Бюджетне фінансування загальноосвітнього навчального закладу здійснюється відповідно до встановленої Базовим навчальним планом сумарної кількості годин інваріантної і варіативної складових з урахуванням можливого поділу класу на групи при вивченні окремих предметів.

2. Освітня галузь «Мистецтво»

Головна мета освітньої галузі «Мистецтво» полягає в розвитку особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.

Основними завданнями освітньої галузі є пробудження в учнів інтересів до мистецтва, залучення до художньо-творчої діяльності. У початковій школі домінуюча роль належить активній художній діяльності і творчому самовираженню учнів у сфері мистецтва. Освітня галузь «Мистецтво» спрямована на залучення школярів до творчої діяльності в музичному, образотворчому (візуальному), хореографічному, театральному та екранних видах мистецтва. На основі взаємодії різних видів мистецтва у школярів формується цілісне художнє світосприйняття і світовідчуття, система естетичних ідеалів і смаків, почуття реальної відповідальності за збереження культурних надбань суспільства, забезпечується сенсорний, емоційний та інтелектуальний розвиток учнів.

Змістовими лініями галузі є музична, візуальна (образотворча), хореографічна, театральна та екранні види мистецтва.

Базовий навчальний план початкової школи

Освітня галузь	**Кількість тижневих годин у класах**				
	1	**2**	**3**	**4**	**Разом**
Інваріантна складова					
Мови і літератури	8+1*	9+2*	9+2*	9+2*	35+7*
Математика	4	4	4	4	16
Здоров'я і фізична культура**	4	4	4	4	16
Технологія	2	1	1	1	5
Людина і світ	1	1	2	2	6
Мистецтво	2	2	2	2	8
Всього	21+1*	21+2*	22+2*	22+2*	86+7*
Варіативна складова: · Додаткові години на освітні галузі, індивідуальні консультації та групові заняття	2	3	3	3	11-3*
Сумарна кількість навчальних годин інваріантної та варіативної складових, що фінансується з бюджету (без урахування поділу класів на групи)	23+1*	24+1*	25+1*	25+1*	97+4*

Гранично допустиме тижневе навчальне навантаження на учня**	20	22	23	23	88

*Додаткові години на вивчення мови національної меншини у школах з навчанням цією мовою або на вивчення іноземної мови у спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземної мови (на ці цілі частково використовуються години з варіативної складової).

** Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи

Освітня галузь «Мистецтво»

Освітня галузь «Мистецтво» розкриває розмаїття видів і жанрів українського та зарубіжного мистецтва. Метою освітньої галузі є розвиток особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і створення художніх образів, забезпечення умов для художньо-творчої самореалізації і духовно-естетичного самовдосконалення, формування в учнів комплексу ключових художньо-естетичних компетентностей.

Реалізація цієї мети будується на принципах:

- особистісно-діяльнісного підходу;
- генетичного і функціонального взаємозв'язку художньої культури суспільства і внутрішнього художнього світу особистості;
- цілісності мистецтва в його жанрово-видовій специфіці;
- наступності та послідовності змісту освітньої галузі;
- діалогової взаємодії та креативної спрямованості;
- варіативності методичного забезпечення змісту.

В основу змісту цієї освітньої галузі покладено ідею об'єднання різних видів мистецтва, інтеграції мистецьких знань, опанування якими необхідне для формування у свідомості учнів цілісної художньої картини світу. Впровадження у шкільну практику різних видів мистецтва дасть змогу розширити асоціативні уявлення учнів, збагатити їхнє суб'єктивне світосприймання і світовідчуття, виконати інтегруючу функцію в розвитку сенсорної, емоційної та інтелектуальної сфер особистості.

Змістові лінії освітньої галузі «Мистецтво» включають музичне, візуальне (образотворче), хореографічне, театральне та екранні види мистецтва. Координація між ними здійснюється через застосування міжпредметних зв'язків, об'єднання споріднених тем у цикли, створення інтегрованих курсів з урахуванням специфіки художньо-образної мови кожного з видів мистецтва, існуючої між ними взаємодії, спільних навчально-виховних цілей та завдань.

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Музичне мистецтво	
Художньо-естетичне сприймання музичного фольклору, творів вітчизняних і зарубіжних композиторів, зокрема вокальних та інструментальних, дитячих опер. Аналіз-інтерпретація та оцінювання прослуханих творів, визначення вираженого в музиці світовідчуття. Ознайомлення із засобами виконання музики (типи людського голосу, музичні інструменти різних груп). Зв'язок музики з іншими видами мистецтва	Уміти уважно вслуховуватися в музику, висловлювати особистісно-ціннісне ставлення до неї, стежити за розвитком музики, інтерпретувати її зміст; мати уявлення про основні жанри музики, зокрема українського фольклору, про народні інструменти; знати про творчість найвідоміших вітчизняних та зарубіжних композиторів, роль музики в житті людини; знати і відрізняти на слух тембри голосів, найпоширеніші музичні інструменти
Розвиток дитячого голосу, виконання народних пісень, насамперед зразків українського і регіонального фольклору, дитячих пісень	Знати правила співу, володіти вокально-хоровими навичками; уміти проспівати емоційно виразно зразки дитячих і народних, зокрема українських пісень
Гра на музичних інструментах, зокрема українських народних (сопілка, бубон тощо) та дитячих (металофон, ксилофон, трикутник тощо). Імпровізація (вокальна, інструментальна, пластична, інтонаційно-мелодична та ритмічна), ігри з музичними та танцювальними елементами, фрагменти народних обрядів	Уміти відтворити на ударних інструментах прості ритмічні звороти, імпровізувати ритмічний супровід до пісень, елементи мелодій, пластичні рухи під музику
Опанування основними елементами музичної мови як специфічним засобом вираження і осмислення художньо-образної інформації, практичне засвоєння (в процесі сприймання і виконання) основних музичних понять: музичний звук, його властивості, музична інтонація, основні елементи музичної мови (мелодія, ритм, динаміка, темп, лад, тембр тощо), прийоми музичного розвитку, типи музичного вираження	Мати уявлення про специфіку музичного мистецтва, основні елементи музичної мови

Візуальне мистецтво (образотворче *)*	
Естетичне сприймання дійсності. Сприймання творів візуального мистецтва (українського та світового, народного та професійного) і дитячої художньої творчості. Особливості візуального мистецтва у порівнянні з іншими видами мистецтва та формами людської діяльності. Значення візуального мистецтва в житті людей	Виявляти емоційне ставлення до естетичного в оточуючому світі, творах мистецтва; мати уявлення про: особливості візуального мистецтва як форми творчої діяльності та сприйняття світу, роль та місце мистецтва у житті людей, значення роботи художника; знати найвидатніших митців образотворчого мистецтва та деякі їх твори
Аналіз — інтерпретація та оцінювання творів образотворчого мистецтва з точки зору естетичного значення, художнього смислу, емоцій та вираження настрою	Уміти на елементарному рівні аналізувати твори мистецтва, визначати виражені в них емоції, настрій, зміст, аргументовано висловлювати своє емоційно-ціннісне ставлення до них
Практична робота з пам'яті, за уявою, за зразком, робота на площині, в об'ємі, декоративно-прикладна діяльність	Уміти самостійно виконувати навчально-репродуктивні та творчі роботи в об'ємі, на площині.
Основні навчальні елементи (лінія, форма, об'єм, простір, композиція, колір), основні техніки образотворчого мистецтва	Знати та уміти застосовувати засоби виразності у творчій роботі, використовувати у практичній діяльності основні техніки образотворчого мистецтва
Основні види візуального мистецтва: живопис, графіка, скульптура, архітектура, декоративно-прикладне мистецтво. Основні жанри образотворчого мистецтва (портрет, пейзаж, натюрморт тощо). Твір мистецтва як засіб комунікації, творчого самовираження	Знати основні жанри візуального мистецтва, вміти розрізняти їх за характерними ознаками; Уміти виражати свої почуття, емоції, естетичні переживання та думки мовою візуального мистецтва
Хореографічне мистецтво	
Роль та місце хореографічного мистецтва у житті людей	Мати уявлення про хореографічне мистецтво як можливість вираження емоційного стану людини та про роль хореографії у житті людей

Мова хореографії: основні види танцю	знати основні види танцю (класичний, народний, бальний, сценічний, побутовий тощо)
Танець як основа хореографічної діяльності Хореографічне мистецтво в Україні, фольклорні джерела	Знати складові танцю; володіти елементами танцю (народно-сценічних та бальних танців); мати уявлення про український народний танець, регіональні особливості танцю
Хореографія як синтетичний вид мистецтва	Мати уявлення про особливості хореографії та її зв'язок з музикою, сценографією (костюм, декорації); розвиток артистичності, фантазії, творчої уяви
Театральне мистецтво	
Основні особливості театрального мистецтва та їх взаємодія з іншими видами мистецтв. Сприймання театральної вистави	Знати елементи образної мови театру (жест, міміка, рухи, мовлення), виражальних засобів у створенні художнього образу; мати уявлення про різні види театру (ляльковий театр, вертеп, фольклорний, музичний, драматичний)
Засвоєння мови театрального мистецтва	Мати уявлення про єдність драматичної дії, художнього слова, пантоміми, хореографії, живопису, музики
Формування елементарних навичок акторської гри та навичок оформлення вистави у практичній творчій діяльності	Відтворювати образ театрального персонажу елементами пантоміми та міміки, жестами; художньо оформлювати спектакль (добирати костюми, декорації, музичний супровід); брати участь у колективній творчій діяльності
Висловлювання оцінного ставлення щодо театральної вистави.	Уміти емоційно сприймати образний зміст спектаклю, висловлювати свої враження в процесі сприймання театрального мистецтва
Екранні види мистецтва	
Особливості кіномистецтва і мистецтва телебачення. Основні види та жанри екранного мистецтва	Висловлювати своє ставлення до переглянутого фільму, телепередачі, мати уявлення про різні види та жанри екранного мистецтва

Освітня галузь «Естетична культура»

Основна мета освітньої галузі «Естетична культура» полягає в тому, щоб у процесі сприймання та інтерпретації творів мистецтва і практичної діяльності сформувати в учнів систему естетичних цінностей як інтегральну основу світогляду, розвивати мистецькі уміння та компетентності, здатність до художньо-творчої самореалізації, виховувати потребу в духовному самовдосконаленні.

Освітня галузь ґрунтується на взаємозв'язку художньої культури суспільства (художньо-пізнавальна площина) і внутрішнього духовного світу особистості (художньо-творча площина), що реалізує ідею «людина в культурі — культура в людині»; на принципах цілісності, неперервності та наступності, інтегральності та варіативності змісту мистецької освіти.

Концептуальною ідеєю розроблення змісту освітньої галузі є цілісний художньо-естетичний розвиток особистості на основі взаємодії різних видів мистецтва і координації знань, умінь та уявлень, набуття яких необхідне для формування у свідомості учнів поліхудожнього та полікультурного образу світу.

Освітня галузь «Естетична культура» містить універсальні складові, що визначають основні результати навчання і виховання учнів, зокрема:

- аксіологічна (сприймання, інтерпретація мистецьких явищ); результат — ціннісні художні орієнтації учнів, емоційно-естетичний досвід;
- праксеологічна (практична художня діяльність); результат — мистецькі вміння, навички;
- гностична (пізнання мистецтва, його особливостей як складової культури); результат — художні знання та уявлення учнів;
- креативна (творче самовираження у сфері мистецтва); результат — досвід художньо-творчої діяльності;
- комунікативна (спілкування з приводу мистецтва, діалог культур); результат — комунікативні вміння, культура художнього спілкування.

Змістовими лініями освітньої галузі «Естетична культура» є: музична, візуальна (образотворча), мистецько-синтетична (хореографія, театр, екранні мистецтва), культурологічна.

Основна школа

Зміст освітньої галузі «Естетична культура» спрямований на розширення і збагачення мистецьких уявлень, знань, умінь, цінностей і компетентностей, набутих у початковій школі.

Завдання освітньої галузі в основній школі:

- виховання в учнів ціннісного ставлення до дійсності та творів мистецтва, збагачення емоційно-почуттєвої сфери;
- збагачення досвіду практичної мистецької діяльності, формування спеціальних художніх умінь, навичок спілкування з питань мистецтва;
- набуття системи знань та уявлень про мистецтво, його значення в житті людини і суспільства;

· розвиток художньо-творчого потенціалу особистості;
· виховання здатності до художньої самореалізації, потреби в мистецькій самоосвіті.

Музична змістова лінія

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Особистісне художньо-естетичне сприймання музики українських і зарубіжних композиторів у широкому діапазоні її видів, жанрів і форм (хорової, симфонічної, вокальної, інструментальної, вокально-інструментальної тощо). Інтерпретація інтонаційно-образного змісту та оцінювання прослуханих творів	Уявлення про музичне мистецтво, його специфіку, основні види, жанри і форми, зв'язок музики з іншими видами мистецтв. Усвідомлення значення музики в житті людини та суспільства. Знання про творчість відомих композиторів минулого і сучасності
Особливості музичної мови, специфіки вираження художньої інформації в музиці та її зв'язків з іншими видами мистецтва. Практичне засвоєння основних музичних понять та необхідної термінології	Уміння простежувати та усвідомлювати розвиток музичного образу, висловлювати та аргументувати особистісно-ціннісне ставлення до музичного твору, інтерпретувати його зміст, користуючись відповідною термінологією
Розвиток дитячого голосу, виконання народних і композиторських (класичних та сучасних) пісень. Вивчення українського фольклору (автентичного та стилізованого)	Володіння основними вокально-хоровими навичками, вміння виразно виконувати українські народні пісні, композиторські твори
Елементи гри на музичних інструментах: народних, класичних, сучасних (електронних)	Уявлення про особливості гри на різних музичних інструментах
Імпровізація (вокальна, інструментальна тощо), ритмічне фантазування в народному та сучасному стилі. Музичний твір — засіб комунікації та творчого самовираження особистості	Уміння імпровізувати прості мелодичні звороти, ритмічний супровід до пісень

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Візуальна (образотворча) змістова лінія	
Особистісне художньо-естетичне сприймання творів українського та зарубіжного візуального мистецтва різних епох у його видовій, жанровій та стильовій різноманітності	Уявлення про види та особливості візуального мистецтва
Особливості мови візуального мистецтва (графіки, живопису, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, художньої фотографії). Синтез мистецтв. Дизайн	Знання основних виражальних засобів графіки, живопису, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, дизайну; їх стильових та жанрових особливостей, принципів синтезу мистецтв
Аналіз та інтерпретація творів візуального мистецтва, визначення взаємозв'язків з іншими видами мистецтв. Практичне засвоєння основних понять і термінів (лінія, форма, колір, об'єм, простір, композиція та інші)	Уміння висловлювати особистісно-ціннісне ставлення до проявів естетичного в житті та мистецтві, аналізувати та інтерпретувати мистецькі твори різних видів, жанрів і стилів, використовуючи відповідну термінологію
Особливості створення художнього образу; цілісність змісту і форми мистецького твору. Практична діяльність з пам'яті, за уявою, з натури; на площині та в об'ємі. Виконання композицій за допомогою різноманітних мистецьких технік із застосуванням відповідних художніх матеріалів. Твір візуального мистецтва — засіб комунікації та творчого самовираження особистості	Уявлення про композицію, єдність змісту і форми художнього образу. Уміння створювати художні образи на площині та в об'ємі із застосуванням різних художніх технік та матеріалів, виражаючи власні почуття, емоції та думки мовою візуального мистецтва
Мистецько-синтетична змістова лінія	
Хореографічне мистецтво	
Хореографія як вид мистецтва та її роль у житті людини. Види танцю. Зв'язок музики, танцювальної пластики, сценографії. Національні особливості українського народного танцю	Уявлення про хореографію як вид мистецтва та його значення в житті людини. Знання основних видів танцю. Уміння виконувати окремі танці

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Театральне мистецтво	
Театр як синтетичний вид мистецтва, його значення для розвитку культури людини і суспільства. Драматичний, ляльковий, музичний театр. Особливості українського національного театру. Основні жанри драматургії (трагедія, комедія, мелодрама, водевіль, мюзикл, фарс). Особливості акторської майстерності, акторського ансамблю	Уявлення про особливості та види театрального мистецтва, акторську та режисерську майстерність. Знання основних жанрів драматургії. Уміння виражати власне ставлення до театральної вистави та володіти основними елементами акторської гри
Екранні мистецтва	
Кіно як вид мистецтва та його роль у житті людини і суспільства. Основні жанри, художні засоби кінематографу. Синтез мистецтв у кіно. Телебачення як засіб масової комунікації	Уявлення про кіно як вид мистецтва. Знання основних жанрів кінематографу, телебачення. Уміння висловлювати власні судження про екранні художні образи
Культурологічна змістова лінія	
Сутність художньої культури. Мистецтво — провідна складова художньої культури. Видова та жанрова специфіка мистецтв	Уявлення про сутність художньої культури, її роль у суспільстві та духовному житті людини
Багатогранність української художньої культури, національні та регіональні особливості мистецтва, визначні культурно-історичні пам'ятки	Знання основних видів і жанрів мистецтва, особливостей української та зарубіжної культури, засобів інформації
Зарубіжна художня культура та її роль у розвитку людства. Мистецтво як посередник між культурами світу. Медіакультура. Значення естетичного в житті людини та суспільства	Уміння виражати ціннісне ставлення до творів мистецтва, застосовувати набутий досвід у художньо-творчій діяльності

Старша школа

Зміст освітньої галузі «Естетична культура» спрямований на поглиблення та узагальнення мистецьких уявлень, знань, умінь, цінностей і компетентностей, набутих в основній школі, на формування художнього мислення, світогляду, естетичної культури.

Завдання освітньої галузі в старшій школі:

- виховання в учнів ціннісного ставлення до явищ культури та мистецтва, художньо-світоглядної позиції;
- набуття системи знань про українську та зарубіжну художню культуру, розширення уявлень щодо естетичної сфери життєдіяльності людини;
- виховання потреби та здатності до самореалізації в галузі мистецтва, морально-естетичного самовдосконалення;
- формування вмінь аналізувати та інтерпретувати твори мистецтва різних епох, жанрів і стилів, аргументовано висловлювати власні судження, застосовувати набуті знання у своїй діяльності.

Зміст освіти	**Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів**
Культура і суспільство, культура та релігія, людина і культура, діалог культур. Цілісність та основні етапи розвитку художньої культури України, її місце в європейському та світовому культурному просторі. Особливості розвитку художніх напрямів, видів і жанрів українського та зарубіжного мистецтва. Центри народних художніх промислів і ремесел. Спадщина видатних митців. Шедеври мистецтва. Історичні умови та національні особливості розвитку мистецтва культурних регіонів світу. Основні категорії естетики (прекрасне, трагічне, комічне, піднесене, потворне; почуття і переживання, смак, ідеал)	Уявлення про сутність культури, її роль у суспільстві та духовному житті людини, діалог культур; особливості мистецтва регіонів світу. Знання спадщини відомих представників української та зарубіжної художньої культури, основні етапи розвитку художньої культури людства. Уміння висловлювати та аргументувати власне ставлення до творів мистецтва у процесі їх аналізу та інтерпретації, використовуючи відповідну термінологію. Знання основних естетичних категорій. Уміння естетично збагачувати навколишнє середовище, використовуючи культурно-мистецькі традиції

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

м. Київ

№ 132 *від 23.02.2004 р.*

Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12 річної школи

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» №1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» № 24 від 14.01.2004 р.

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1 — 24).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.), Інституту навчальної літератури (Удод О.А.) та Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю.І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку та видання комплекту навчальної літератури для основної та старшої школи.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного переходу основної і старшої школи на новий зміст та структуру навчання.

4. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр В.Г. Кремень

Про внесення змін до наказу МОН №132 від 23.02.2004 року «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи»

Наказ
Міністерства освіти і науки України
від 9 березня 2005 р. № 145

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» № 1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» № 24 від 14.01.2004 р. **наказую:**

1. Внести зміни до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1–25).

2. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

3. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Міністр ***С. М. Ніколаєнко***

Додаток 1 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Правознавство (практичний курс)	—	—	—	—	1	11
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1

Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природо-знавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		**24,5**	**26,5**	**29,5**	**28,5**	**29,5**	**138,5**
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		2,5	2,5	1,5	5,5	4,5	16,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	130
Всього (без урахування поділу класів на групи)		**27**	**29**	**31**	**34**	**34**	**155**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 2 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин *(основна школа у структурі 12-річної)*

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Мова національної меншини	2	2	1,5	2	2	9,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2	2	2	3	3	13,5
Разом		**26**	**28**	**30,5**	**30,5**	**31,5**	**146,5**
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	0,5	3,5	2,5	8,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		2.7	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		**27**	**29**	**31**	**34**	**34**	**155**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин курс «Зарубіжна література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мова якої вивчається.

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 3 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов *(основна школа у структурі 12-річної)*

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Друга іноземна мова	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2	2	2	3	3	13,5
Разом		**26**	**28**	**31**	**30,5**	**31,5**	**147**
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	—	3,5	2,5	8
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		**27**	**29**	**31**	**34**	**34**	**155**

Примітка:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 4 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин

(основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3	3	2	2	2	12
	Іноземна мова	3	3	2	2	2	12
	Мова національної меншини	3	2	2	2,5	2,5	12
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література	2	2	2	2	2	10
Суспільствознавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		**26,5**	**28,5**	**29,5**	**31**	**32**	**147,5**
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		0,5	0,5	1,5	3	2	7,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		**27**	**29**	**31**	**34**	**34**	**155**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин курс «Зарубіжна література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мовою якої здійснюється навчання.

3. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 5 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за різними рівнями змісту освіти

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Рівень стандарту			Академічний рівень			Профільний рівень		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	2	2	2	4	4	4
Українська література	2	2	2	2	2	2	3	4	4
Іноземна мова	2	2	2	3	3	3	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	3	3	4
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	—	2	2	3
людина і світ	—	—	1	—	—	1	2	2	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—
Алгебра	—	—	—	2	2	2	4	4	4
Геометрія	—	—	—	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	1	4	4	4
Географія	1,5	—	—	1,5	1	—	4	4	4
Психологія	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізика	2	2	—	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	2	1	4	4	4
Людина і природа	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Технології	1	1	1	2	2	—	5	5	5
Інформатика	1	1	1	1	1	2	4	4	4
Креслення	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	5	5	6
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	2	2	—
Разом	**25**	**24**	**19,5**	**31,5**	**30,5**	**28**			
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	9	9	13,5	2,5	2,5	5	4		
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. В академічному рівні закладено окреме викладання курсів «Алгебра», «Геометрія».

Додаток 6 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річної)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	10	**11**	**12**
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
людина і світ	—	1	—
економіка	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Алгебра	2	2	2
Геометрія	2	2	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	1
Географія	1,5	1	—
Фізика	3	2	3
Хімія	1	2	1
Людина і природа	—	—	1
Технології	2	2	—
Інформатика	1	1	2
Креслення	—	—	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	**31,5**	**30,5**	**28**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 7 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Фізико-математичний профіль			Математичний профіль			Фізичний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	4	4	4	4	4	4	3	3	3
Геометрія	3	3	3	3	3	3	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	5	5	5	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	2	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Креслення	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	**32,5**	**30,5**	**31**	**30,5**	**27,5**	**29**	**30,5**	**30,5**	**30**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	1,5	2,5	2	3,5	5,5	4	3,5	2,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 8 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Екологічний профіль			Біолого-хімічний профіль			Біолого-фізичний профіль			Біолого-географічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—	3	3	2
Алгебра	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Геометрія	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Географія	1,5	1	—	1.5	—	—	1,5	—	—	4	4	4
Фізика	2	2	—	2	2	2	5	5	5	2	2	—
Хімія	1	2	1	4	4	4	1	2	1	7	2	1
Екологія	2	2	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	**28**	**28,5**	**26**	**32**	**29,5**	**31**	**32**	**31**	**31**	**30,5**	**30,5**	**28**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6	4,5	7	2	3,5	2	2	2	2	3,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 9 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Біотехнологічний профіль			Хіміко-технологічний профіль			Фізико-хімічний профіль			Агрохімічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Геометрія	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	4	4	4	1,5	2	1	1,5	2	1	2	3	3
Географія	1,5	—	—	1.5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Фізика	2	2	2	2	2	2	5	5	5	2	2	2
Хімія	1	2	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Екологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1.5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	**30**	**28,5**	**28**	**30,5**	**28,5**	**28**	**32,5**	**30,5**	**31**	**30**	**29,5**	**30**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	4,5	5	3,5	4.5	5	1,5	2,5	2	4	3,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 10 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання *(старша школа у структурі 12-річної).*
Суспільно-гуманітарний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	2
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	3
людина і світ	—	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—	2
філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	31,5	29,5	28	29,5	29,5	28	31,5	29,5	25	30,5	30,5	30
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	3,5	5	4,5	3,5	5	2,5	3,5	8	3,5	2,5	3
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 11 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання *(старша школа у структурі 12-річної).*
Суспільно-гуманітарний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
людина і світ	—	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—	2
філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Природознавство	4	4	2	4	4	2	4	4	2	4	4	2
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	**31**	**28,5**	**28**	**29**	**28,5**	**28**	**31**	**28,5**	**25**	**30**	**29,5**	**31**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3	4,5	5	5	4,5	5	3	4,5	8	4	3,5	2
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для суспільно-гуманітарного напряму, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 12 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Філологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	**30,5**	**29,5**	**26**	**32,5**	**30,5**	**27**	**31,5**	**29,5**	**26**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	3,5	7	1,5	2,5	6	2,5	3,5	7
Граничне допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 13 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Філологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Природознавство	4	4	2	4	4	2	4	4	2
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	**30**	**28,5**	**26**	**32**	**29,5**	**27**	**31**	**28,5**	**26**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	4,5	7	2	3,5	6	3	4,5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. Типовий навчальний план для філологічного напряму, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 14 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Технологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
	Технологічний профіль			Інформаційно-технологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2
Література	3	3	3	3	3	3
Історія України	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	4	4	4
Геометрія	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	2	2	2	—
Хімія	1	2	1	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1
Технології	5	5	5	1	1	1
Інформатика	1	1	1	4	4	4
Креслення	—	1	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	**30,5**	**30,5**	**30**	**32,5**	**30,5**	**28**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	2,5	3	1.5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 15 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	**11**	**12**
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	**30,5**	**28,5**	**26**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	4,5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 16 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	**11**	**12**
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Географія	1,5	—	—
Природознавство	4	4	2
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	
Разом	**30**	**27,5**	**27**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	5,5	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. Типовий навчальний план для художньо-естетичного профілю, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 17 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа (профільна) у структурі 12-річної)

Спортивний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Спортивний профіль		
	10	11	12
Українська мова	1	1	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	2	2	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	2	3	3
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	5	5	6
Захист Вітчизни	2	2	—
Разом	**31,5**	**30**	**26**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	3	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Додаток 18 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа в структурі 12-річної)

Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	10 клас			11 клас			12 клас		
	усім класом	у групах додатково		усім класом	у групах додатково		усім класом	у групах додатково	
		суспільно-гуманітар.	природн.-матем.		суспільно-гуманітар.	природн.-матем.		суспільно-гуманітар.	природн.-матем.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	1	2	—	1	1–3	—	2	1–3	—
Українська література	2	0–2	—	2	0–2	—	2	0–2	—
Іноземна мова	2	1–3	—	2	1–4	—	2	1–3	—
Зарубіжна література	1	1–2	—	1	1–2	—	1	1–2	—
Історія України, всесвітня історія	2	2–4	—	2	2–4	—	3	2–4	1
Громадянська освіта правознавство	2	0–1	—	—	0–1	—	—	0–1	—
економіка	—	0–1	—	1	0–1	—	—	0–2	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1	0–1	—
філософія	—	0–2	—	—	0–2	—	—	0–2	—
Художня культура	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Математика (алгебра, геометрія)	3	—	1–3	3		2–3	2	—	3–4
Астрономія	—	—	—	—	—	—	1	—	0–1
Біологія	1,5		1–3	2	—	1–3	—	—	1–3
Географія	1,5	—	1–2	—	—	1–2	—	—	1–2
Людина і природа	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Фізика	2	—	1–3	2	—	2–3	—	—	2–4
Хімія	1	—	1–2	1	—	1–2	—	—	0–2
Інформатика	1	—	1	1	—	1	1	—	1
Технології (спецкурси)	—	1	1	—	1	1	—	1	1
Креслення	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізична культура	2	—	—	2	—	—	2	—	—
Захист Вітчизни	1,5	—	—	1,5	—	—	—	—	—
Разом	**24,5**			**22,5**			**18**		

Додатковий час для використання в профільних групах		5,5	5,5		7,5	7,5		12	12
Загальне навантаження на учня	30			30			30		
Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3			4			3		
Всього	33			34			33		

Примітки:

1. У навчальних планах однокомплектних навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин предмети освітньої галузі «Мови і літератури» плануються за додатком 20.

2. Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямами: філологічним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним.

3. За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у двокомплектній старшій школі.

Додаток 19 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх, навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національних меншин

(старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	**Навчальні предмети**	**Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту**			
		10	**11**	**12**	**10–12**
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Російська чи ін. мова нац. меншини	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1

Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		**27,5**	**25,5**	**21**	**74**
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		5,5	7,5	12	26
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		**34**	**33**	**33**	**100**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національної меншини курс «Зарубіжна література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мова якої вивчається.

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національної меншини за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 20 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов *(старша школа в структурі 12-річної)*

Освітні галузі	**Навчальні предмети**	**Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:**			
		10	**11**	**12**	**10–12**
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Друга іноземна мова	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8

Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		**27,5**	**25,5**	**21**	**74**
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		6,5	7,5	12	26
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		**34**	**33**	**33**	**100**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 21 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин

(старша школа в структурі 12-річної)

Освітні галузі	**Навчальні предмети**	**Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:**			
		10	**11**	**12**	**10–12**
Мови і літератури	Українська мова	1	1	1,5	3,5
	Українська література	2	2	2	6
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Російська чи ін. мова нац. меншини	1	1	1,5	3,5
	Зарубіжна література	2	2	2	6
Суспільствознавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2

Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		**27,5**	**25,5**	**21**	**74**
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		6,5	7,5	12	26
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		**34**	**33**	**33**	**100**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національних меншин курс «Література» передбачає вивчення й літератури національної меншини, мовою якої здійснюється навчання.

3. У ЗНЗ з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 22 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчання російською чи іншою мовами національних меншин *(старша школа у структурі 12-річної)*

Філологічний напрям

Навчальні предмети	**Кількість годин на тиждень у класах**		
	Філології профіль		
	10	**11**	**12**
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Російська чи ін. мова нац. меншини	4	4	4
Іноземна мова	2	2	3
Зарубіжна література	3	4	4
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1

філософія	—	—	—
Художня культура	1	1	—
Естетика	—	—	1
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1.5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	**32,5**	**31,5**	**28**
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	2,5	2,5	5
Гранично допустиме навантаження на учня	33	33	33
Всього (без урахування поділу класу на групи)	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням російської чи іншої мови національних меншин курс «Зарубіжна література» передбачає профільне вивчення й літератури національної меншини, мовою якої здійснюється навчання.

3. У ЗНЗ з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 23 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи.

Очна форма навчання

Навчальні предмети	**Кількість годин на тиждень у класах**						
	II ступінь			**III ступінь**			
	6	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	5	4	4	4	3	3	4
Зарубіжна література	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Іноземна мова	2	2	2	1	2	2	2

Мови і літератури у школах з навчанням російською чи іншою мовою нацменшин							
Рідна мова і література	3	3	3	3	3	3	3
Українська мова і література	3	3	3	3	2	2	3
Іноземна мова	2	1	1	1	2	2	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	4	4	3,5	3,5	3	3	3
Історія України, всесвітня історія	2	2	2	2	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	—	—	—	—	2	—	—
економіка	—	—	—	—	—	1	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1
Географія	2	2	1	1	1	—	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	2	1
Фізика, астрономія	—	1	1,5	2	2	2	1
Хімія	—	1	2	1,5	1	1	—
Мистецтво	1	1	1	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	1	1	1	—
Разом	**18,5**	**19,5**	**19,5**	**19,5–20**	**19,5–20**	**18,5–19**	**15,5–16**
Курси за вибором, факультативи, консультації	3,5	3,5	3,5	2,5–4	3–3,5	4–4,5	6,5–7
Всього	**22**	**23**	**23**	**23**	**23**	**23**	**23**

Додаток 24 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи.

Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь				III ступінь		
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	3	2,5	2,5	3	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Мови і літератури у школах з навчанням російською чи іншою мовою нацменшин							
Рідна мова і література	2	1,5	1,5	2	2	2	2
Українська мова і література	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	3	3	3	3	2	2	3
Історія України, всесвітня історія, правознавство	2	1	1,5	2	3	2	2
Географія, економіка	1	1	—	—	1	1	—
Природознавство, біологія	1	1	—	—	1	1	1
Фізика, астрономія	—	1	—	—	1	2	1
Хімія	—	1	—	—	1	1	—
Мистецтво, художня культура	1	1	—	—	1	1	—
Разом	**13**	**14**	**14**	**15**	**15**	**15**	**13**
Факультативи	—	—	—	—	2	2	4
Всього	**13**	**14**	**14**	**15**	**17**	**17**	**17**
Кількість обов'язкових заліків	27	28	28	28	28	28	28

Примітки:

1. Зазначена в графі «Разом» кількість академічних годин на тиждень відводиться для кожної групи учнів чисельністю не менше 8 заочників. При меншій кількості учнів, що навчаються за програмою певного класу, навчальний час встановлюється

Додаток 25 до наказу МОНУ № 145 від 9.03.2005 р.

Типовий навчальний план-схема спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	5	6	7	8	9	10	11	12
Навчальні предмети інваріантної складової (плануються за рівнем стандарту)	23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	24	23	20
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, профільне навчання, заняття за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	10	10	13
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	24	25	26	27	28	30	30	30
Всього (без урахування поділу класів на групи)	**27**	**29**	**31**	**34**	**34**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. До 15 % часу інваріантної складової може перерозподілятись між навчальними предметами.

2. Години фізичної культури не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

3. У спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2006/2007 навчальний рік

Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій

Міністерство освіти і науки України доводить до відома місцевих органів управління освітою, методичних установ, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, що робочі навчальні плани на 2006/2007 навчальний рік складаються:

- **для початкової школи** — за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 р. № 682;
- **для 5 – 6-х класів** — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 р. № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 09.03.2005 р. № 145 (додатки 1-4);
- **для 7 – 9-х класів** — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/02 — 2004/05 навчальні роки, затвердженими наказом МОН України від 25.04.2001 р. № 342 (додатки 3, **4);**
- **для старшої школи —** за Типовими навчальними планами для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженими наказом МОН України від 20.05.2003 р. № 306;
- **для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов:**

1-6 класи — за Типовим навчальним планом спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженим наказом МОН України від 13.03.2006 р. № 182; 7 – 11 класи — за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу, затвердженими наказом МОН України від 16.07.2001 р. № 516 (додатки 1,2);

- **для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу: 1 – 6 класи** за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та редметів художньо-естетичного циклу, затвердженими наказом МОН України від 13.05.2005 р. № 291 (додатки 2, 3), з урахуванням змін в розподілі навчального часу та загальної кількості годин, визначених новими Типовими навчальними планами початкової школи (наказ МОН України від 29.11.2005 р. № 682); 7 – 11 класи — за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу, затвердженими наказом МОН України від 16.07.2001 р. № 516 (додатки 3-6);

- **для гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл, класів з поглибленим вивченням пред етів: 5 – 6 класи** — за Типовими навчальними планами 12-річної школи, затвердженими наказом МОН від 09.03.2005 р. № 145 (додаток 25); 7 – 11 класи — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/02 — 2004/05 навчальні роки, затвердженими наказом МОН України від 25.04.2001 р № 342 (додаток 7);
- **для загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку: I ступінь** за Типовими навчальними планами спеціальних шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 03.11.2004 р. № 849, II і III ступені — за Типовими навчальними планами спеціальних шкіл цих типів, затвердженими наказом МОН України від 02.11.2004 р. № 842, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 22.08.2005 р. № 489;
- **для вечірніх (змінних) загальноосвітніх шкіл** — за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/02 2004/05 навчальні роки, затвердженими наказом МОН України від 25.04.2001 р № 342 (додатки 8, 9), зі змінами відповідно до Державного сіандарту базової та повної загальної середньої освіти: введенням вивчення предмета «Мистецтво» у 5 і 6 класах — по 1 годині на тиждень (за рахунок збільшення на 1 годину загального сумарного навантаження як при очній, так і заочній формах навчання).

Відповідно до статті 16 Закону України «Про загальну середню освіту» 2006/2007 навчальний рік розпочинається 1 вересня святом — День знань — і закінчується проведенням навчальної практики, підсумкового оцінювання і державної підсумкової атестації навчальних досягнень учнів.

Навчальні заняття організовуються за семестровою системою: I семестр — з 1 вересня по 27 грудня, II семестр — з 15 січня по 31 травня.

Впродовж навчального року для учнів проводяться канікули: орієнтовно, осінні з 30 жовтня по 5 листопада, зимові з 28 грудня по 13 січня, весняні з 26 по 31 березня.

З урахуванням місцевих особливостей та кліматичних умов за погодженням з відповідними місцевими органами управління освітою можуть змінюватись структура навчального року та графік учнівських канікул. При цьому залишається незмінною загальна тривалість навчального року, що встановлена Законом України «Про загальну середню освіту»: у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня — 175 робочих днів, II – III ступенів — 190 робочих днів (з урахуванням навчальної практики, підсумкового оцінювання та державної підсумкової атестації навчальних досягнень учнів).

Заступник Міністра В.О. Огнев'юк

Про затвердження Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ

м. Київ
№ 291 від 13 травня 2005 р.

З метою забезпечення умов для розвитку здібностей та обдарувань учнів відповідно до вимог Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» від 16.11.2000 р. № 1717 та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» від 14.01.2004 р. № 24

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов (додаток 1), спеціалізованих шкіл музичного профілю (додаток 2) і спеціалізованих шкіл художнього профілю (додаток 3).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.), Інституту навчальної літератури (Касьянов Г.В.) та Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю.І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку навчальних програм та комплекту навчально-методичної літератури для спеціалізованих шкіл.

3. Міністерству освіти і науки Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного введення Типових навчальних планів спеціалізованих шкіл.

4. Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», газеті «Освіта України» та розмістити на сайті міністерства.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністра С.М. Ніколаєнко

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу

Затверджено
Наказ Міністерства освіти і науки України
від 13.05.2005 р. № 291

Пояснювальна записка

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу створюються згідно запитів та потреб учнів і функціонують в структурі загальноосвітніх навчальних закладів I – III ступенів.

Зарахування учнів до шкіл цих типів здійснюється на конкурсній основі, з урахуванням нахилів та здібностей дітей і готовності їх до навчання за відповідним напрямом (профілем). З цією метою може проводитись співбесіда з дитиною або тестування згідно з нормативними документами та рекомендаціями Міністерства освіти і науки України (див. Інструкцію про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), затверджену наказом МОН України від 19.06.2003 р. № 389).

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу (додатки 1-3) розроблені на основі Типових навчальних планів початкової школи (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.03.2004 р. № 162) та Типових навчальних планів для основної та старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів у структурі 12-річної школи (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2005 р. № 145).

Вони складаються з двох блоків навчальних предметів: загальноосвітнього і профільного. Цикл профільних предметів сформований на основі інваріантної та варіативної складових змісту шкільної освіти, у т.ч. за рахунок перерозподілу навчального часу між профільними та загальноосвітніми предметами та курсами. Відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад кожна школа на основі Типового формує власний робочий навчальний план на відповідний навчальний рік, обираючи ті чи інші профілі навчання, конкретизуючи варіативну складову.

Залежно від особливостей та умов роботи загальноосвітнім навчальним закладом можуть вноситись необхідні корективи щодо вивчення профільних предметів і курсів, у тому числі може перерозподілятися час між курсами профільного циклу.

Робочі навчальні плани спеціалізованих шкіл інших профілів (історичного, фізико-математичного, біолого-хімічного тощо) складають-

ся за додатком 25 до наказу Міністерства освіти і науки України від 09.03.2005 р. № 145 (з використанням інших варіантів Типових навчальних планів основної і старшої школи).

З усіх інших питань (структури навчального року, організації навчальної практики, порядку вивчення окремих предметів, формування класів і поділу їх на групи) спеціалізовані школи користуються положеннями пояснювальних записок до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки України від 01.03.2004 р. № 162 та від 23.02.2004 р. № 132.

Директор департаменту загальної
середньої та дошкільної освіти П.Б.Полянський

Додаток 1

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Загальноосвітній цикл												
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	-	-	-	-	1	1	1	1,5	1	1	1	2
Всесвітня історія	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1
Я і Україна	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Етика	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Правознавство	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-

Економіка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Людина і світ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Музичне мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Образотворче мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Художня культура	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-
Естетика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	2
Природознавство	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Біологія	-	-	-	-	-	-	2	2	3	1,5	2	-
Географія	-	-	-	-	-	2	2	1,5	1,5	1,5	-	-
Фізика	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	-
Астрономія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Хімія	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	1	-
Людина і природа					-	-	-	-	-	-	-	1
Трудовенавчання	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Інформатика	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
Фізична культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2
Основи здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-	-	-

Захист Вітчизни	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Разом	17,5	18,5	18,5	18,5	19	21,5	23,5	23,5	26	22	21	17
2. Цикл профільних предметів												
Іноземна мова	3	3	3	4	5	5	5	5	5	5	5	5
Друга іноземна мова	-	-	-	-	3	3	3	3	3	3	3	3
Література країни, мова якої вивчається поглиблено	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Країнознавство	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1
Спецкурси (ділова іноземна мова, технічний переклад.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Разом	3	3	3	4	8	8	8	8	8	11	11	13
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	0,5	0,5	1,5	1,5	-	0,5	0,5	1,5	-	1	1	3
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	20	21	23	23	27	30	32	33	33	33	33	33

Всього (без урахування поділу класів на групи)	**21**	**22**	**23**	**24**	**27**	**30**	**32**	**33**	**34**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.

2. Друга година на вивчення зарубіжної літератури компенсується вивченням предметів профільного циклу, зокрема іноземних мов і літератур.

3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин час на вивчення української та рідної мов і літератур визначається згідно з додатком 3 до наказу МОН України від 01.03.2004 р. № 162 та додатками 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005 р. № 145. За необхідності для цієї мети може використовуватись також час варіативної складової та частково на вивчення другої іноземної мови.

Додаток 2

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного профілю

Навчальні предмети	**Кількість годин на тиждень у класах**											
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
1. Загальноосвітній цикл												
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	-	1	2	2	3	3	3	2	2	2	2	2
Історія України	-	-	-	-	1	1	1	1,5	1	1	1	2

Всесвітня історія	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1
Я і Україна	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Етика	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Правознавство	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Економіка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Людина і світ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Образотворче мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Художня культура	-	-	-	-	1	1	1	1	1	4	4	-
Естетика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	2
Природознавство	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Біологія	-	-	-	-	-	-	2	2	3	1,5	2	-
Географія	-	-	-	-	-	2	2	1,5	1,5	1,5	-	-
Фізика	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	-
Астрономія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Хімія	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	1	-
Людина і природа					-	-	-	-	-	-	-	1
Трудове навчання	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Інформатика	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1

Фізична культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2
Основи здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-	-	-
Захист Вітчизни	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Разом	16,5	18,5	19,5	19,5	23	25,5	27,5	26,5	29	28	27	23
2. Цикл профільних предметів												
Музична грамота, сольфеджіо	1	1	1	1	1	1	1	1,5	-	-	-	-
Хоровий спів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
Музичний інструмент	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Сольний спів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Музична література				1	1	1	-	-	-	-	-	-
Історія музичного мистецтва	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	2
Предмет за вибором*	1+0,5	0,5	0,5	0,5	1	-	-	1	1	1	1	1+1
Разом	4+0,5	3,5	3,5	4,5	5	4	4	6,5	5	6	6	9+1
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	20	22	23	23	27	29	31	33	33	33	33	33

Всього** (без урахування поділу класів на групи)	**21**	**22**	**23**	**24**	**28**	**29,5**	**31,5**	**33**	**34**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.

2.* Перелік предметів за вибором: ритміка, хореографія, вокальний ансамбль, фольклор та етнографія, оркестр, інструментальний ансамбль, імпровізація та композиція, театр, кіно і телебачення.

3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин предмети мовно-літературного циклу плануються з урахуванням додатку 3 до наказу МОН України від 01.03.2004 р. № 162 та додатків 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005 р. № 145.

4 **. Крім часу, зазначеного у навчальному плані, додатково виділяється у кожному класі по 2 концертмейстерські години на тиждень.

Додаток 3

Типовий навчальний план спеціалізованих загальноосвітніх шкіл художнього профілю

Навчальні предмети	**Кількість годин на тиждень у класах**											
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
1. Загальноосвітній цикл												
Українська мова	7	7	7	7	3,5	3	3	2	2	2	2	2
Українська література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	-	1	2	2	3	3	3	2	2	2	2	2
Історія України	-	-	-	-	1	1	1	1,5	1	1	1	2

Всесвітня історія	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1
Я і Україна	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Етика	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Правознавство	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Економіка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Людина і світ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Музичне мистецтво	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Художня культура					1	1	1	1	1	4	4	-
Естетика	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Математика	3	4	4	4	4	4	4	4	5	3	3	2
Природознавство	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Біологія	-	-	-	-	-	-	2	2	3	1,5	2	-
Географія	-	-	-	-	-	2	2	1,5	1,5	1,5	-	-
Фізика	-	-	-	-	-	-	1	2	2	2	2	-
Астрономія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Хімія	-	-	-	-	-	-	1	2	2	1	1	-
Людина і природа					-	-	-	-	-	-	-	1
Трудове навчання	-	-	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-
Інформатика	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1

Фізична культура	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2
Основи здоров'я	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-	-	-
Захист Вітчизни	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Разом	15,5	17,5	18,5	18,5	23	25,5	27,5	27,5	29	28	27	23
2.Цикл профільних предметів												
Малюнок	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Живопис	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2
Ліплення	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Композиція	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1
Художня праця	1	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Комп'ютерна графіка	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	2
Предмет за вибором*	1+0,5	0,5	0,5	0,5	1	1	1	1,5	1	1	1	3
Разом	5+0,5	4,5	4,5	5,5	5	4	4	5,5	5	6	6	10
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	20	22	23	23	27	29	31	33	33	33	33	33
Всього (без урахування поділу класів на групи)	**21**	**22**	**23**	**24**	**28**	**29,5**	**31,5**	**33**	**34**	**34**	**33**	**33**

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів.

2. *Орієнтовний перелік предметів за вибором: дизайн, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво, конструювання, історія образотворчого мистецтва, кольорознавство, художня фотографія, театр, кіно і телебачення.

3. У спеціалізованих школах з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин предмети мовно-літературного циклу плануються з урахуванням додатку 3 до наказу МОН України від 01.03.2004 р. № 162 та додатків 4, 21 до наказу МОН України від 09.03.2005 р. № 145.

Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі

Рішення колегії
Міністерства освіти і науки України
25 09.03 № 10/13

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» Академією педагогічних наук України розроблено проект Концепції профільного навчання в старшій школі. Документ був опублікований, обговорений педагогічною громадськістю і доопрацьований з урахуванням пропозицій та зауважень.

Заслухавши та обговоривши доповідну записку про проект Концепції профільного навчання в старшій школі, колегія ухвалює:

1. З метою запровадження профільного навчання у старшій школі затвердити Концепцію профільного навчання (додається).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П. Б.) спільно з АПН України (Мадзігон В. М.) до 1.02.2004 року завершити розроблення типових навчальних планів, навчальних програм з профільного навчання інваріантної складової навчального плану.

3. Здійснювати моніторинг і узагальнювати результати переходу до профільного навчання в 11-річній школі.

4. Центральному інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (Олійник В. В.) забезпечити організацію та проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах переходу до профільного навчання.

5. Контроль за виконанням рішення покласти на заступника Міністра Огнев'юка В. О.

Голова колегії, міністр **В. Г. Кремень**

Концепція профільного навчання в старшій школі

Затверджено
Рішення колегії Міносвіти
і науки України
25.09.03 №10/12—2

Вступ

Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі розроблена на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання». Вона ґрунтується на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002.

У названих документах закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Вона має функціонувати як профільна: Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у виборі власної освітньої траєкторії.

Концепція розроблена з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду організації профільного навчання в старшій загальноосвітній школі.

Розвиток світового і, зокрема, **європейського освітнього простору**, об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи є **її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти.**

Диференціація — одна з ключових проблем організації сучасної школи. Вона є об'єктом гострої полеміки серед педагогів у багатьох країнах світу. Різні і навіть протилежні погляди на ідею диференційованого навчання певною мірою відображають дві діалектично протилежні тенденції у розвитку сучасної науки, виробництва і освіти. Одна з них — **інтеграція**, яка обумовлена об'єктивними процесами взаємозв'язку і взаємозалежності різних наукових дисциплін, що потребує від кваліфікованого працівника широкої загальної культури й обізнаності у багатьох суміжних галузях.

У той же час існує й інша тенденція, що виключає можливість «універсалізму» в умовах величезного нарощування наукових і професійних знань. Важливою умовою досягнення успіху у будь-якій діяльності вважається **спеціалізація** працівника, хоча сам характер цієї спеціалі-

зації зазнає суттєвих змін. Послідовники цієї тенденції справедливо вважають, що спеціалізація не тільки сприяє розвитку виробничих сил, науки, культури, але й відповідає різноманітності задатків і здібностей людини, її індивідуальним нахилам до того чи іншого виду діяльності.

Більшість педагогів світу є прихильниками саме цієї тенденції, про що свідчить той факт, що диференціація навчання є одним із основних організаційних принципів середньої загальноосвітньої школи зарубіжжя впродовж багатьох десятиліть. У Франції, вона існує півтора століття, нагромаджений величезний досвід впровадження її у шкільну практику.

Початковий етап диференціації починається в старших класах неповної середньої школи, де вона має попередній, орієнтовний характер. На старшому ступені середньої школи у більшості країн світу здійснюється профільна диференціація навчання. Учні навчаються у спеціалізованих секціях, відділеннях і серіях, які можна вважати аналогами профілів, вся багатоманітність яких зводиться до двох напрямів — **академічного** (загальноосвітнього) та **практичного** (технологічного, допрофесійного).

Кількість обов'язкових предметів (курсів) на старшому ступені середньої школи набагато менша, ніж в основній. Профільна диференціація навчання здійснюється за рахунок поглибленого вивчення навчальних дисциплін певного профілю. Учні академічних потоків керуються вимогами вищих навчальних закладів, навчальний план яких складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін, що не виключає вибір нових навчальних курсів.

Учні, які не орієнтуються на вступ до вищих навчальних закладів, обирають головним чином навчальні курси практичного циклу, що в багатьох випадках не обмежує можливості продовження навчання.

Організація профільного навчання призводить до певного перевантаження навчального плану школи. Так, у гімназіях Швеції існує 22 відділення (профілі). Спеціалізація навчання здійснюється як за рахунок відмінностей у рівні підготовки з традиційних шкільних дисциплін, так і шляхом включення у навчальний план спеціальних профілюючих предметів, кількість яких загалом сягає близько 80.

Незважаючи на велику кількість навчальних предметів і курсів, кількість основних напрямів профілізації незначна. За наявності стаціонарних відділень і секцій заняття будуються у досить суворій відповідності до навчальних планів і програм профілю навчання і є обов'язковими для всіх учнів. Факультативи і предмети за вибором відіграють допоміжну роль, і їх питома вага у загальному балансі навчального часу відносно незначна.

Прикладом такої системи є трирічний французький загальноосвітній і технологічний ліцей. У десятому класі діє загальний, обов'язковий для всіх учнів навчальний план, який складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін. Крім того, кожному учню пропонується 15 курсів для поглибленого вивчення, серед яких він повинен вибрати два.

Після закінчення десятого класу диференціація поглиблюється і набуває жорстких організаційних форм. Учні навчаються за двома напрямами: загальним і технологічним. Школярі можуть вибрати з деся-

ти серій диплом бакалавра про середню освіту, який дає право вступу до відповідних факультетів університетів та інших вищих навчальних закладів. У **загальноосвітньому** напрямі виділяються три серії: літературна, наукова і соціальні та економічні науки. **Технологічний напрям** передбачає сім серій: медико-соціальні науки, науки та технології індустрії, експериментальні науки та технології, науки та технології сфери обслуговування, готельного господарства, музики і танцю, прикладного мистецтва.

Стаціонарні відділення і секції з уніфікованими навчальними планами і програмами існують у старших класах середніх шкіл Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, Данії, Аргентини і в інших країнах.

У деяких країнах профільна диференціація здійснюється за іншим принципом. Учням пропонується широкий спектр елективних предметів, і фактично саме вони відіграють головну роль у здійсненні спеціалізованого навчання. Така система характерна для старшої школи США, Англії, Шотландії. В американській школі навчання здійснюється за такими трьома основними напрямами профілізації: академічний, загальний та виробничий. У зміст навчання входять як традиційні обов'язкові предмети, так і предмети за вибором, яких у школах США налічується кілька сот. В останні роки спостерігається тенденція до зменшення навчального часу на їх вивчення.

У цілому, в старшій зарубіжній школі спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості профілів і навчальних курсів за рахунок збільшення у навчальному плані обов'язкових предметів і курсів.

Концепцією профільного навчання у Росії визначено номенклатуру основних напрямів профілізації (профілів у російському варіанті): природничо-математичний, соціально-економічний, гуманітарний, технологічний, універсальний. При цьому приблизне співвідношення обсягів базових загальноосвітніх, профільних загальноосвітніх предметів і елективних курсів у російській школі визначається пропорцією 50:30:20.

У Концепції враховано досвід професійно зорієнтованого навчання в Україні, починаючи з класичних гімназій XIX— поч. XX ст. (мета — підготовка до вступу в університети), реальних училищ (мета — підготовка до вступу в технічні вузи), надання середньої освіти у структурі професійних шкіл: середніх (технічних, медичних, педагогічних, комерційних, мистецьких, духовних, сільськогосподарських), початкових (ремісничих і промислово-технічних, сільськогосподарських, педагогічних, духовних, торгово-промислових, медичних, мистецьких).

У 1918 р. Наркомос України прийняв «Положення про єдину трудову школу УСРР», згідно з яким у старших класах середньої школи виокремлювались три напрями поглибленого вивчення предметів: гуманітарний, природничо-математичний і технічний. Але ця схема не була реалізована.

У 20-х роках в Україні трудовий принцип стає головним у навчанні і професійній підготовці школярів. Була створена оригінальна система

освіти, яка суттєво відрізнялась від російської і була спрямована на отримання певної професії. Підготовка до майбутньої трудової діяльності здійснювалась професійними школами різних типів, де навчались

учні після закінчення семирічної трудової школи. Найбільш поширеними були індустріально-технічні, сільськогосподарські, соціально-економічні, медичні, мистецькі, ремісничо-промислові, будівельні, транспортні школи (термін навчання — три і чотири роки).

У другій половині 30-х років система освіти уніфікується і профшколи реорганізуються у середні спеціальні навчальні заклади. Відкриваються профільні школи — фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) та школи сільської молоді (ШСМ) для підлітків (термін навчання — 2—4 роки). Згодом, коли в 1940 році утворюється система державних трудових резервів, ФЗУ і ШСМ перейшли до її складу, але стали тупиковими напрямами.

За Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) було передбачено створення спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей (фізико-математичних, художніх, музичних, з поглибленим вивченням іноземних мов та ін.), система підготовки трудових резервів була перетворена на професійно-технічну.

У 60 — 80-х роках існували спеціалізовані загальноосвітні школи, класи з поглибленим вивченням окремих предметів та факультативи.

У той же період особлива увага приділялась діяльності навчально-виробничих комбінатів (НВК), які стали центрами трудового і професійного навчання. У 1985 році був розроблений і затверджений Тимчасовий перелік професій, за якими проводиться підготовка учнів у міжшкільних НВК.

З 1987 року у школах для учнів 7—8 класів був уведений навчальний предмет «Основи виробництва. Вибір професії»». Метою цього курсу була допомога учням у виборі профілю професійної підготовки.

Наприкінці 80-х — початку 90-х років в Україні з'являються нові типи освітніх закладів (гімназії, ліцеї, колежі), які зосереджують зусилля учнів на поглибленому вивченні окремих предметів, котрі потрібні їм для подальшого навчання у вищих навчальних закладах.

Освітою через профільне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2001—2002 навчальному році було охоплено 401286 учнів (6,3 % від загальної кількості учнів), у 2003 році — 430569 учнів (відповідно — 6,9 %). Зростання становить 0,6 %.

Найвищий показник вибору учнями профілю навчання в 2002— 2003 навчальному році простежується на користь суспільно-гуманітарного, інформатики та обчислювальної техніки, філологічного. Водночас знизилась кількість навчальних закладів з біолого-хімічним, екологічним, юридичним профілями навчання. Поступово створюються сприятливі умови для поглибленого вивчення предметів в сільських школах.

Аналіз мотивів вибору учнями профілів навчання показав, що близько 40 % керувались при цьому схильністю до вивчення конкретного циклу предметів. Решта віддавали перевагу престижності школи, сильному кадровому потенціалу вчителів, наполяганню батьків, бажанню бути разом із друзями тощо.

Осмислення продуктивних тенденцій вітчизняного і зарубіжного шляхів профілізації старшої школи свідчить про необхідність широко-

го врахування як суспільного контексту функціонування школи, так і індивідуальних потреб і здібностей учнів.

І. Сутність, мета і принципи організації профільного навчання

Профільне навчання — вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу.

Мета профільного навчання — забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Основними завданнями профільного навчання є:

1) створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки;

2) виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією;

3) формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофесійному рівні, спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності;

4) забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю.

Профільне навчання ґрунтується на таких **принципах**:

- фуркації (розподіл учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами);
- варіативності й альтернативності (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення);
- наступності та неперервності (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою);
- гнучкості (змісту і форм організації профільного навчання, у тому числі дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю);
- діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення здібностей учнів з метою їх обгрунтованої орієнтації на профіль навчання).

ІІ. Структура профільного навчання

Профіль навчання — це спосіб організації диференційованого навчання, який передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів.

Профіль навчання визначається з урахуванням освітніх потреб замовників освіти; кадрових, матеріально-технічних, інформаційних

ресурсів школи; соціокультурної і виробничої інфраструктури району; регіону; перспектив здобуття подальшої освіти і життєвих планів учнівської молоді.

Профільне навчання у 10-12 класах здійснюється за такими основними напрямами: **суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний**. Їх набір відповідає соціально-диференційованим видам діяльності, які обумовлюються суспільним розподілом праці, і містить знання про природу, людину, суспільство, культуру, науку та виробництво. За основними напрямами профілізації визначаються різноманітні навчальні профілі. Їх орієнтовний перелік наведений у додатку.

Навчальний профіль визначається як добором предметів, так і їх змістом.

Зміст і структура навчальних профілів. Засвоєння змісту освіти у загальноосвітніх закладах з профільним навчанням має, по-перше, забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, по-друге — підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором.

Базові загальноосвітні предмети становлять інваріантну складову змісту середньої освіти і є обов'язковими для всіх профілів. Ці предмети реалізують цілі й завдання загальної середньої освіти. Зміст навчання і вимоги до підготовки старшокласників визначаються державним загальноосвітнім стандартом.

Профільні загальноосвітні предмети — це цикл предметів, які реалізують цілі, завдання і зміст кожного конкретного профілю. Вони обов'язкові для учнів, які обрали даний профіль навчання. Профільні предмети вивчаються поглиблено. Особливостями вивчення є: більш глибоке і повне опанування понять, законів, теорій, передбачених стандартом освіти; дотримання системного викладу навчального матеріалу, його логічного упорядкування; широке використання знань із споріднених предметів; застосування активних методів навчання, організація дослідницької, проектної діяльності учнів. Поглиблене вивчення саме циклу предметів запобігає вузькій спеціалізації, яка здебільшого не відповідає реальним потребам, інтересам старшокласників (нерідко їх цікавить не один предмет, а група предметів, не одна професія, а ряд близьких професій). Профільні предмети забезпечують також прикладну спрямованість навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, в т. ч. і професійній, яка визначається специфікою профілю навчання.

Зміст профільних предметів реалізується за рахунок варіативної та інваріантної складових змісту загальної середньої освіти.

У профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачається опанування змісту предметів на різних рівнях:

1. Рівень стандарту — обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, який не передбачає подальшого їх вивчення (наприклад математика у філологічному профілі; хімія та біологія у профілі інформатики або їх інтегрований варіант у цих профілях).

2. Академічний рівень — обсяг змісту, достатній для подальшого вивчення предметів у вищих навчальних закладах — визначається для навчальних

предметів, які є не профільними, але базовими або близькими до профільних (наприклад, загальноосвітні курси біології, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі).

Зміст навчання на першому і другому рівнях визначається державним загальноосвітнім стандартом.

3. Рівень профільної підготовки — зміст навчальних предметів поглиблений, передбачає орієнтацію на майбутню професію (наприклад, курси фізики і математики у фізико-математичному профілі або курси біології та хімії у хіміко-біологічному профілі).

Профільних предметів має бути не більше двох-трьох з однієї або споріднених освітніх галузей (наприклад фізика, інформатика і математика, хімія і технології, біологія і екологія, географія і економіка тощо). Так, у профілях, де профільними обрано природничі предмети біологія і хімія, решта природознавчих предметів (фізика, географія) вивчається за програмою загальноосвітнього рівня.

Зміст окремих навчальних предметів може інтегруватися. Так, у профілях природничо-математичного і технологічного спрямування може вивчатися інтегрований курс «Суспільствознавство», а у профілях суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного і спортивного напрямів — «Природознавство».

Курси за вибором — це навчальні курси, які входять до складу профілю навчання. Їх основні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. Курси за вибором створюються за рахунок варіативного (шкільного та регіонального) компонента змісту освіти. Кількість курсів, що пропонується, має бути надлишковою, з якої учень вибирає обов'язкові.

Загальноосвітні школи створюють ті чи інші профілі навчання за рахунок комбінацій базових, профільних предметів і курсів за вибором. Цим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка дає змогу обрати старшокласнику індивідуальну освітню програму.

III. Форми організації профільного навчання

Форми організації профільного навчання регламентують діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу в системі профільних загальноосвітніх навчальних закладів і забезпечують умови для реалізації його мети і завдань. За характером взаємодії суб'єктів профільного навчання виділяються такі форми його організації:

· Внутрішньошкільні:
· профільні класи в загальноосвітніх навчальних закладах;
· профільні групи в багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах;
· профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами;
· динамічні профільні групи (в тому числі різновікові).

Зовнішні:
· міжшкільні профільні групи;
· профільна школа інтернатного типу;
· опорна старша школа;

· навчально-виховний комплекс (НВК);
· міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК);
· загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів.

Профільні групи у багато профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачають профільну підготовку груп учнів у класах певного напряму профілізації. Наприклад, у класі суспільно-гуманітарного напряму можуть бути організовані групи для навчання за філологічним та історико-правовим профілями.

Профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами здійснюється з метою задоволення індивідуальних запитів обдарованих учнів.

Динамічні профільні групи створюються за бажанням учнів у профільних школах, що мають належне матеріально-технічне, професійно-педагогічне забезпечення. Вони можуть функціонувати у паралельних класах старшої школи (за наявності не менше 12 учнів у групі); у малокомплектних школах можуть організовуватись різновікові динамічні профільні групи. Протягом навчального року учні мають право переходити з однієї профільної групи в іншу. Це забезпечить умови для самостійного вибору учнями профільних навчальних курсів, випробування власних сил, реалізації їхніх освітніх, професійних інтересів.

Міжшкільні профільні групи організуються у навчально-виховному комплексі (НВК), опорній старшій школі з пришкільним інтернатом, профільній школі інтернатного типу, міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (МНВК) за рахунок кооперації ресурсів і коштів закладів освіти, приватних осіб тощо. Старшокласники мають можливість більш змістовно й організовано вивчати спецкурси, які мають забезпечувати допрофесійну підготовку та їх дійову професійну орієнтацію.

Профільна школа інтернатного типу здійснює загальну середню освіту і має на меті допрофесійну підготовку молоді з числа випускників основної школи (за умови наявності кадрових, фінансових, інформаційних ресурсів, сучасної навчально-матеріальної бази).

Опорна старша школа створюється переважно у сільських районах і виконує роль «ресурсного центру» в об'єднанні кількох загальноосвітніх навчальних закладів. Вона, маючи достатній матеріальний і кадровий потенціал, забезпечує ту частину профільної підготовки, яку не може реалізувати та чи інша школа.

Навчально-виховний комплекс (НВК) — це об'єднання освітніх, фінансових, інформаційних ресурсів навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів учнів.

Міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК) — це навчальний заклад, який забезпечує потреби учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній та професійній підготовці.

Загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів функціонують переважно на III ступені навчання і забезпечують загальноосвітню підготовку та профільну підготовку, яка відповідає професійній спеціалізації факультетів цих закладів і реалізується в основному його науково-педагогічними працівниками.

Профільне навчання здійснюється у загальноосвітніх навчальних за-

кладах різного типу: однопрофільних і багатопрофільних школах, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах.

Загальноосвітній навчальний заклад може мати один або декілька профілів. В окремих випадках загальноосвітній навчальний заклад (клас) може бути не орієнтований на конкретний профіль навчання. Тоді задоволення освітніх запитів учнів здійснюється за рахунок введення курсів за вибором, які дають змогу поглибити або професійно спрямувати зміст споріднених базових предметів.

Профільне навчання організується через навчальні заняття (уроки, факультативи), дистанційні курси, екстернат.

IV. Допрофільна підготовка

Здійснюється у 8-9 класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння у виборі ними напряму профільного навчання у старшій школі. Форми її реалізації — введення курсів за вибором, поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі.

Основна функція курсів за вибором — профорієнтаційна. Вимоги до організації вивчення курсів: достатня їх кількість для визначення напряму профільного навчання; поступове введення за рахунок годин варіативного освітнього компонента; поділ класу на групи, однорідні за підготовленістю та інтересами учнів.

Поглиблене вивчення предмета, крім розширення і поглиблення змісту, має сприяти формуванню стійкого інтересу до предмета, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність, де використовуються одержані знання. Поглиблене вивчення здійснюється або за спеціальними програмами і підручниками, або за модульним принципом — програма загальноосвітньої школи доповнюється набором модулів, які поглиблюють відповідні теми.

Допрофільна підготовка має здійснюватися також через факультативи, предметні гуртки, наукові товариства учнів, Малу академію наук, предметні олімпіади, кабінети профорієнтації.

Ефективність допрофільного навчання вимагає налагодження дієвої діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профконсультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей школярів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп).

V. Умови реалізації концепції

Вирішальною умовою реалізації концепції є комплексне розв'язання питань, пов'язаних з фінансовим, кадровим, навчально-методичним, нормативно-правовим і організаційним забезпеченням профільної школи.

1. Нові цілі шкільної освіти зумовлюють необхідність подальшої модернізації вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. З цією метою необхідно:

- у вищих навчальних закладах педагогічного профілю передбачити підготовку педагогічних кадрів з урахуванням потреб профільної школи та внести відповідні зміни у державний стандарт вищої пе-

дагогічної освіти для спеціалістів та магістрів; планувати необхідну спеціалізацію студентів і магістерські програми з профільного навчання старшокласників; одержання вищої педагогічної освіти за кількома освітніми галузями, передбаченими державним стандартом загальноосвітньої школи;

- для забезпечення необхідного рівня професійної компетентності вчителів і керівників шкіл запровадити широкомасштабну систему відповідної перепідготовки: підвищення кваліфікації вчителів основної школи з орієнтацією на організацію допрофільного навчання та його психолого-педагогічне забезпечення; вчителів старшої школи, які викладатимуть профільні предмети і спеціальні курси; керівних кадрів освіти, здатних забезпечити функціонування профільної школи.

2. Створення нормативно-правової бази розвитку профільного навчання, спрямованої та вирішення таких основних питань:

- розробка механізмів фінансування профільних шкіл з урахуванням різних джерел бюджетного і позабюджетного фінансування;
- уточнення статутів загальноосвітніх навчальних закладів з метою забезпечення профільного навчання на внутрішньошкільному і зовнішньошкільному рівнях;
- розробка державного загальноосвітнього стандарту, що передбачає загальноосвітню підготовку, однакову для всіх шкіл — як основи для створення програмного забезпечення профільного навчання;
- підготовка орієнтовних навчальних планів для профілів навчання.

3. Навчально-методичне забезпечення профільної школи — важлива умова реалізації концепції. Відповідно до державних загальноосвітніх стандартів необхідно розробити і апробувати програми для базових, профільних і спеціальних курсів, відповідні підручники, методики, засоби навчання.

4. Створення психологічного супроводження навчального процесу в 8-9,10-12 класах здійснюється з метою своєчасної оцінки комплексу індивідуальних особливостей підлітка з погляду його готовності до успішного навчання за певним профілем, попередження дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів, пов'язаних із спілкуванням у новому колективі. Важливо досягти усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання.

5. Науковий супровід навчання в старшій школі, який передбачає реалізацію завдань дослідницького і впроваджувального характеру: обгрунтування змісту в різних комбінаціях профільного вивчення, розроблення педагогічних технологій на основі застосування активних методів навчання, самостійної навчальної діяльності, виробничої практики, розроблення системи оцінювання навчальних досягнень учнів; моніторинг якості освіти, корекцію концептуальних підходів до організації профільного навчання в різних умовах.

6. Фінансування профільного навчання здійснюється переважно за рахунок держави та кооперації державних, громадських і приватних коштів.

Концепція запроваджується за умови врахування реальних можливостей ресурсного забезпечення профільного навчання, розробки навчально-методичних комплектів, врахування результатів широкого експериментального випробування змісту і технологій профілізації старшої школи.

Концепцію уклали: Березовська Л. Д, Бібік Н. М., Бурда М. І., Денисенко Л. І., Єгоров Г. С, Іванюк Г. І., Калініна Л. М., Кизенко В. І., Корсакова О. К, ОнищукЛ. А., Трубачева С. Е.

Додаток

Структура профільного навчання

Основні напрями профілізації

Суспільно-гуманітарний	**Природничо-математичний**	**Технологічний**	**Художньо-естетичний**	**Спортивний**
Навчальні профілі: філологічний, історико-правовий, економічний, юридичний та інші	Навчальні профілі: фізико-математичний, хіміко-біологічний, географічний, медичний, екологічний та інші	Навчальні профілі: інформатика, виробничі технології, проектування і конструювання, менеджмент, побутове обслуговування, агротехнологічний та інші	Навчальні профілі: музичний, образотворчий, хореографічний, театральний, мистецтвознавчий та інші	Навчальні профілі: атлетика, гімнастика, плавання, спортивні ігри, туризм та інші

Про проведення Всеукраїнського конкурсу навчальних програм з профільного навчання для учнів 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ
м. Київ

від 13 січня 2006 № 13

На виконання постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх закладів на новий зміст, структуру та 12-річний термін навчання» від 16.11.2000 р. № 1717, та «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» від 14.01.2004 р. № 24 та з метою забезпечення якісними навчальними програмами учнів 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів

НАКАЗУЮ:

1. Оголосити Всеукраїнський конкурс навчальних програм для профільного навчання учнів 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти з 15 жовтня по 1 грудня 2006 року.

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.):

2.1. до 15 березня 2006 року сформувати склад конкурсних комісій;

2.2. організувати приймання та реєстрацію рукописів.

3. Конкурсним комісіям забезпечити відбір навчальних програм відповідно до Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм (наказ Міністерства освіти і науки України від 13.10.2005 №589, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 12.12.2005 за № 1485/11765).

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр С.М. Ніколаенко

Додаток 1
до наказу Міністерства освіти
і науки України
від 20 травня 2003 року № 306

Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів (українська мова навчання)

Профілі	Кількість годин на тиждень за профілями навчання															
	універсал.		Філологічний		суспільно-гуманітар.		художньо-естетичн.		фізико-математичний		природничий		технологічний		спортивний	
Навчальні предмети	10	11	10	11	10	11	10	11	10	11	10	11	10	11	10	11
Українська мова	2	2	2 +3	2 +3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література	2	2	2 +1	2 +1	2	2	2	2,5	3	3	3	3	3	3	3	3
Зарубіжна література	2	2	2 +1	2 +1	2	2	2	2,5								
Іноземна мова	2	2	3 +2	3 +2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Друга іноземна мова			(3)	(3)												
Математика	4	4	3	3	3	3	3	3	6	6	4	4	3	3	3	3

Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1 + (1)	1 + (1)	1 + (1)	1 + (1)	1	1
Історія України		1,5	1,5	1,5	3	4	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Всесвітня історія	1,5	1,5	1,5	1,5	3	3	2	2	1	1 (1)	1	1	1	1		1
Людина і суспільство / Основи філософії		(1)		(1)	2	2		(1)				1		(1)		(1)
Географія	1		1	1		1	1		1		2	1	1		1	
Основи економіки	1		1		2	1	1		1		1		1		1	
Біологія	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	1	1 + (1)	2	2
Фізика	3	3,5	2	2	1 2	2	2	2	5	5	4	4	3	3,5	3	2,5
Астрономія		0,5								1		1		0,5		0,5
Хімія	2	2	1	1	I	1	1	1	2	2	3	3	2	1 + (1)	1	1
Художня культура / Основи естетики					1	1	5	5								-і
Фізична культура і здоров'я, ДПЮ, ОБЖ	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	7	7

Трудове навчання / технології	2	2											5 + (1)	5		

Профілі	Кількість годин на тиждень за профілями навчання															
	універсал.		філологічний		суспільно-гуманіт.		художньо-естетичн.		фізико-математ.		природничий		технологічн.		спортивний	
Креслення										1				1		
Разом	29,5	30	30	30	31	31	30	30	30	31	31	31	31	31	29	28

Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів та предметів за вибором, факультативні, індивідуальні та групові заняття	8,5	8	8	8	7	7	8	8	8	7	7	7	7	7	9	10
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня:																
5-денний робочий тиждень	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33

Профілі	**Кількість годин на тиждень за профілями навчання**

	універсал.		філологічний		суспільно-гуманіт.		художньо-естетичн.		фізико-математ.		природничий		технологічн.		спортивний	
6-денний робочий тиждень	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36
Всього фінансується покласно (без урахування поділу класів на групи)	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38

Примітки:

· 1. За рішенням навчального закладу у класах філологічного профілю запроваджується поглиблене вивчення предметів мовно-літературного циклу або іноземних мов (додаткові години позначені у дужках).

2. Друга година з інформатики використовується за наявності комп'ютерного забезпечення.

3. Предмет «Людина і суспільство» або «Основи філософії» вводиться за наявності відповідного навчально-методичного забезпечення.

Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів (навчання мовами національних меншин)

Профілі	Кількість годин на тиждень за профілями навчання															
	універсал.		філологічний		суспільно-гуманітарн.		художньо-естетичн.		фізико-математ.		природничий		технологічн.		спортивний	
Навчальні предмети	10	11	10	11	10	11	10	11	10	11	10	11	10	11	10	11
Українська мова	3	3	2+(1)	2+(2)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Українська література			2+(1)	3+(1)	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Рідна мова (мова навчання)	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Література (рідна і зарубіжна)	3	3	3+(1)	3+(1)	2	2	2	3	2	2 2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3+(2)	3+(2)	2	2	2	2	2		2	2	2	2	2	2
Математика	4	4	3	3	3	3	3	3	6	6	4	4	3	3	3	3
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1+(1)	1+(1)	1+(1)	1+(1)	1	1
Історія України	2	1,5	1,5	1,5	3	3+(1)	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Всесвітня історія	1,5	1,5	1,5	1,5	3	3	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1

Людина і суспільство/ Основи філософії		(1)		(1)	1+(1)	2		(1)		(1)		(1)		(1)		(1)
Географія	1		1		1	1	1		1		2	1+(1)	1		1	
Основи економіки	1		1		1+(1)	1	1		1		1		1		1	
Біологія	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	1	1+(1)	2	2
Фізика	3	3,5	2	2	2	2	2	2	5	5	4	4	3	3,5	3	2,5
Астрономія			0,5							1		1		0,5		0,5
Хімія	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2	3	3	2	1+(1)	1	1
Художня культура/ Основи естетики					1	1	5	5							1	1
Фізична культура і здоров'я, ДПЮ, ОБЖ	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	7	7
Трудове навчання / технології	2	2											5+(1)	5+(1)		
Креслення										1				1		
Разом	30,5	31	31	31	31	32	31	31	31	32	32	32	32	32	30	29

Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів та предметів зі вибором, факультативні, індивідуальні та групові заняття	7,5	7	7	7	7	Є	7	7	7	6	6	6	Є	6	8	9
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня:																
5-денний робочий тиждень	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
6-денний робочий тиждень	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	36
Всього фінансується покласно (без урахування поділу класів на групи)	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38

Примітки:

1. За рішенням навчального закладу у класах філологічного профілю запроваджується поглиблене вивчення предметів мовно-літературного циклу або іноземних мов (додаткові години позначені у дужках).

2. Друга година з інформатики використовується за наявності комп'ютерного забезпечення.

3. Предмет «Людина і суспільство» або «Основи філософії» вводиться за наявності відповідного навчально-методичного забезпечення.

Додаток 3
до наказу Міністерства освіти
і науки України від
20 травня 2003 року № 306

Типовий навчальний план для профільного навчання на III ступені однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів (гуманітарний та природничо-математичний напрями)

№ з/п	Класи, напрями	Кількість годин на тиждень у класах					
		10 клас			11 клас		
		усім класом	в групах додатково		усім класом	в групах додатково	
			гуманітарн.	прир. математ.		гуманітарн.	прир. математ.
	Навчальні предмети						
Мови і література у ЗНЗ з українською мовою навчання							
1	Українська мова і література	4	2		4	2	
2	Зарубіжна література	2			2		
3	Іноземна мова	2	1+(1)		2	1+(1)	
Мови і література у ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин							
1	Українська мова і література	3	1		3	1	
2.	Рідна мова (мова навчання) і література (інтегр.)	3	1		3	1	

3.	Іноземна мова	2	1 + (1)		2	1 + (1)	
Інші навчальні предмети							
4	Математика	3		2 + (1)	3		2+(1)
5	Інформатика	1		1	1		1
6	Історія України, всесвітня історія	3	1 + (1)		3	1+(1)	
7	Людина і суспільство/ Основи філософії					(1)	
8	Географія	1				(1)	
9	Основи економіки		1				
10	Біологія	1		1+(1)	2		1
11	Фізика, астрономія	3		1+(1)	3		1 + (1)
12	Хімія	2		(1)	2		(1)
13	Фізична культура і здоров'я, ДПЮ, ОБЖ	3			3		
14	Трудове навчання/ технології	2			2		
	Разом	27	6	6	27	6	6
	Загальне навантаження на учня	33			33		
	Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації (використовуються в групах)	3			3		
	Всього фінансується покласно	39			39		

Примітки:

1. Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямами: гуманітарним і технологічним, природничим і психолого-педагогічним тощо.

2. За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у 2-комплектній школі.

Про Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Н А К А З

від 16.07.2001 № 516

З метою створення умов для розвитку здібностей та обдаровань учнів відповідно до вимог Закону України «Про загальну середню освіту» (651-14) та Указу Президента України від 24.04.2000 р. № 612 (612/2000) «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 1, 2), спеціалізованих шкіл музичного (хорового) профілю (додатки 3, 4) і спеціалізованих шкіл художнього профілю (додатки 5, 6) та пояснювальну записку до них.

2. Департаменту розвитку загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти (Романенко В.П.) спільно з Науково-методичним центром середньої освіти і відповідними підрозділами АПН України забезпечити своєчасну підготовку навчальних програм.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів організувати підготовку робочих навчальних планів на основі Типових варіантів.

4. Опублікувати Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу в інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр **В.Г.Кремень**

Затверджено
наказом Міністерства освіти
і науки України
від 16 липня 2001 р. № 516

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу

Пояснювальна записка

Спеціалізовані загальноосвітні навчальні заклади з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу розробляються відповідно до запитів та потреб учнів і функціонують в структурі шкіл I — III ступенів.

Зарахування учнів до шкіл цих типів здійснюється на загальних підставах, з урахуванням нахилів та здібностей дітей і готовності їх до навчання за відповідним напрямом (профілем). З цією метою може проводитися співбесіда з дитиною або тестування згідно з рекомендаціями та нормативними документами Міністерства освіти і науки України. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 (1717-2000-п) з 2001/2002 навчального року буде проводитись прийом дітей до 1-х класів лише 4-річної початкової школи.

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу (додатки 1 — 6 — перехідні варіанти) складені на основі Типових навчальних планів початкової школи (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 28.02.2001 р. № 96 (v0096290-01) та Типових (перехідних) навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002-2004/2005 навчальні роки (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 р. № 342 (v0342290-01).

Вони складаються з трьох блоків навчальних предметів: загального циклу, циклу профільних предметів і шкільного компонента. Цикл профільних предметів сформований на основі інваріантної та варіативної складових змісту шкільної освіти, у т.ч. за рахунок незначного скорочення часу на деякі непрофільні предмети та курси.

Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл реалізуються в режимі 6-денного навчального тижня. Спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов можуть працювати також і за 5-денним навчальним тижнем, але в такому випадку Типовий навчальний план і навчальні програми реалізуються не в повному обсязі, особливо на III ступені навчання.

Відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад кожна школа на основі Типових планів формує свій робочий навчаль-

ний план на відповідний навчальний рік, обираючи ті чи інші профілі навчання, конкретизуючи варіативну складову (шкільний компонент). У разі вибору спеціалізованою школою з поглибленим вивченням іноземних мов 5-денного режиму занять вносяться відповідні корективи також до циклу профільних предметів (див. примітки до додатків 1, 2). При цьому залишається незмінним загальний обсяг та порядок поглибленого вивчення основної іноземної мови.

Залежно від специфіки та змісту роботи спеціалізованих шкіл музичного (хорового) та художнього профілів (додатки 3 — 6) навчальний заклад може вносити необхідні корективи щодо введення та вивчення профільних предметів і курсів.

Робочі навчальні плани спеціалізованих шкіл інших профілів (суспільно-гуманітарного, фізико-математичного, хіміко-біологічного тощо) складаються за додатком 7 до наказу Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 р. № 342 (v0342290-01) (з використанням додатків 3 або 4 та 5 або 6 для формування інваріантної складової). При цьому профілювання предметів може розпочинатись не раніше 8-9 класів.

З усіх інших питань (структури навчального року, організації навчальної практики, порядку вивчення окремих предметів, формування класів і поділу їх на групи) спеціалізовані школи користуються положеннями пояснювальної записки до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002 — 2004/2005 навчальні роки, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 р. № 342 (v0342290-01).

Головне управління змісту освіти МОН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
Наказ МОН України від 25.02.2004 р. № 151/11

КОНЦЕПЦІЯ
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
та
КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Концепція і Комплексна програма розроблені на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 15.09.99 р. № 1697 «Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» (п.п. 35, 36) та Постанови Президії АПН України від 19.01.00 р. № 1-7/1-3 «Про хід виконання «Заходів

АПН України щодо науково-методичного забезпечення художньо-естетичного та морального виховання дітей і молоді».

Автори розробки — співробітники лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України Масол Л.М., к.п.н., зав. лабораторії (наук. керівник, автор концепції);

Ганнусенко Н.І., к.п.н., с.н.с.;

Комаровська О.А., к.п.н., с.н.с.;

Ничкало С.А., н.с.;

Оніщенко О.І., доктор філософ. н., с.н.с.;

Рагозіна В.В., к.п.н., н.с.

СХВАЛЕНО
Вченою Радою Інституту проблем виховання
АПН України (прот. № 7 від 27 вересня 2001 р.)

ЗМІСТ

КОНЦЕПЦІЯ *(Масол Л.М.)*
1. Загальні положення.
2. Мета і завдання.
3. Функції і принципи.
4. Система художньо-естетичного виховання та її структурні компоненти.
5. Навчальна діяльність — фундамент естетико-виховної системи школи.
6. Діалогова стратегія педагогічної взаємодії — основа навчально-виховного процессу.
7. Роль соціокультурного середовища.
8. Умови реалізації концепції.
Додаток (глосарій, література).

ПРОГРАМА
Розділ I. Художньо-естетичне виховання учнів у навчальній діяльності (Масол Л.М., Ничкало С.А. , Рагозіна В.В.)
Огляд зарубіжних тенденцій
Виховний потенціал навчальних предметів і курсів:
Музика
Образотворче мистецтво
Хореографія
Інтегровані курси (Мистецтво, Художня культура, Естетика, Медіакультура)

Розділ II. Художньо-естетичне виховання учнів у позаурочній діяльності *(Ганнусенко Н.І., Комаровська О.А., Масол Л.М., Оніщенко О.І.)*
Загальні положення.
Створення художньо-естетичного середовища
Зміст художньо-естетичного виховання
Методи організації позаурочної діяльності школярів у сфері мистецтва.
Особливості виховання школярів засобами різних видів мистецтв (образотворче, музичне, театральне мистецтва, кіномистецтво) .

Розділ III. Художньо-естетичне виховання учнів у системі позашкільної освіти *(Ганнусенко Н.І., Масол Л.М.)*
Загальні положення
Національні пріоритети виховання
Застосування нових виховних технологій та використання соціокультурного середовища
Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах

1. Загальні положення

Концепція розроблена відповідно до законів України «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», вона ґрунтується на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. У названих документах закладено нові підходи до організації системи загальної середньої освіти та виховання, органічною складовою якої є художньо-естетична освіта.

Глобалізація як провідна ознака сучасності та соціокультурні процеси в Україні, що формуються на грунті багатовікових вітчизняних традицій і в загальному контексті європейської та світової інтеграції з орієнтацією на загальнолюдські фундаментальні демократичні цінності громадянського суспільства зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад художньо-естетичного виховання школярів. Нові тенденції розвитку культури інформаційного суспільства, пов'язані з глобальним поширенням мас-медіа, не можуть не впливати на систему освіти та виховання, яка в усі часи гнучко реагувала на соціокультурні умови і потреби. Естетичне ставлення школярів до світу, до різних видів мистецтва формується переважно під впливом стихійних факторів соціального оточення, зокрема засобів масової інформації, особливо телебачення. Дисципліни художньо-естетичного циклу — музика та образотворче мистецтво — посідають занадто скромне місце в загальноосвітніх закладах. Тому шкільна освіта у відриві від усієї системи позаурочної та позашкільної виховної роботи об'єктивно не може реалізувати необхідний комплекс культуротворчих функцій, притаманних мистецтву.

Сьогодні набуває все більшого визнання розуміння того, що реальність світу створюється багатьма голосами культур із власними дискурсами. Для нового імовірнісного стилю мислення характерне прийняття культурної різноманітності, «консенсусної або соціальної раціональності», яка виникає в результаті обговорення різноманітних ідей, альтернативних суджень, варіативних перспектив.

Мистецька спадщина, акумулюючи емоційно-естетичний досвід поколінь, втілює і передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, тому вона є ефективним засобом виховання моральності, патріотичних почуттів, громадянської позиції. Цінності мистецтва важливі також з огляду на сучасне існування дітей і молоді в полікультурному просторі. Завдяки універсальності художньо-образної мови, вони передають зрозумілу для різних народів смислову інформа-

цію, дають змогу вступати в невербальний діалог з різними культурами минулого і сучасності, розуміти інших і розширювати таким чином свій власний духовний світ, його унікальність і самобутність.

Художньо-естетичне виховання — ефективний шлях «гуманізації глобалізації», надання їй «людського обличчя» в умовах економічної нестабільності, ідеологічної невизначеності та світоглядного плюралізму.

Отже, сучасні загальноосвітні школи та позашкільні заклади мають стати осередками виховання справжньої духовності, плекання творчої особистості, виховання людини, що характеризується високою емоційно-естетичною культурою.

Цілі розробки концепції: узагальнити здобутки передового педагогічного досвіду в галузі педагогіки мистецтва, результати досліджень вітчизняних і зарубіжних учених — філософів, мистецтвознавців, психологів, педагогів та обгрунтувати теоретико-методологічні та організаційно-методичні засади художньо-естетичного виховання, що передбачає виокремлення провідних інноваційних тенденцій і перспектив розвитку, визначення мети, завдань, принципів, напрямів та орієнтовних підходів до формування змісту і технологій виховання учнів засобами мистецтва.

2. Мета і завдання

Мистецтво має унікальні можливості впливу на людину, тому художньо-естетичне виховання потрібно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а насамперед як універсальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів. Особистісний розвиток учнів передбачає виховання у них системи цінностей, збагачення емоційно-почуттєвої сфери, стимулювання образно-асоціативного мислення, розвиток творчого потенціалу. Мистецтво, як відомо, сприяє формуванню світоглядних уявлень, естетичних оцінок, ідеалів, переконань, що регулюють духовно-творчу активність особистості, зумовлюють її ставлення до світу — природи, суспільства, людей, самого себе. Тому актуалізується культурно-антропологічний підхід до художньо-естетичного виховання, яке охоплює всі основні компоненти художньо-естетичного досвіду особистості — *свідомість і діяльність, світорозуміння та світовідношення.*

Мета художньо-естетичного виховання: у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності формувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні.

Загальна мета конкретизується в основних **завданнях**, що інтегрують навчальні, виховні й розвиваючі аспекти:

- збагачення емоційно-естетичного досвіду, формування культури почуттів, розвиток загальних та художніх здібностей, художньо-образного мислення, універсальних якостей творчої особистості;
- виховання в учнів естетичного ставлення до дійсності та мистецтва, світоглядних уявлень і ціннісних художніх орієнтацій, розуміння

учнями зв'язків мистецтва з природним і предметним середовищем, життєдіяльністю людини, зокрема сучасною технікою, засобами масової інформації;

- виховання здатності сприймати, інтерпретувати та оцінювати художні твори, висловлювати особистісне ставлення до них, аргументуючи свої думки та оцінки;
- розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду, опанування художніми вміннями та навичками в практичній діяльності, формування художньої компетентності — здатності керуватися набутими художніми знаннями та вміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями;
- формування системи знань та уявлень про сутність, види та жанри мистецтва, особливості художньо-образної мови мистецтв — музичного, візуального, хореографічного, театрального, екранного;
- виховання художніх інтересів, смаків, морально-естетичних ідеалів, потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку, формування навичок художньої самоосвіти та самовиховання.

3. Функції і принципи

Коли наприкінці XX ст. стабільні філософські орієнтири було втрачено, вектор пошуків методології загальної мистецької освіти та художньо-естетичного виховання був спрямований у площину новостворених галузей науки: синергетики, герменевтики, феноменології, аксіології, акмеології, кожна з яких висвічує нові грані художніх цінностей і виховні можливості їх впливу на людину. Активізувалися культурологічний та антропологічний аспекти методологічної рефлексії, адже художня освіта на всіх етапах життя людини виступає умовою її розвитку як суб'єкта культури, складовою культурного відтворення. Мистецтво дає змогу особистості засвоїти унікальні смисли людства і створювати свої власні, адже «привнесення смислу» до будь-якого моменту життєдіяльності робить людину людиною.

Існують різні підходи до класифікації функцій художньої культури, до виділення з-поміж них провідних, а також домінуючих у навчально-виховному процесі. Узагальнюючи теоретичні здобутки, що віддзеркалюють філософську множинність поглядів щодо функціонування мистецтва в соціумі, можна перерахувати такі **основні функції**: естетична, інформативно-пізнавальна, світоглядно-виховна, духовно-творча, аксіологічна, евристична, соціально-орієнтаційна, комунікативна, регулятивна, сугестивна, гедоністична, релаксаційно-терапевтична, компенсаторна. На відміну від традиційного домінування в освітньо-виховній системі інформативно-пізнавальної функції доцільно виділити і посилити в педагогічній практиці **духовно-творчу** функцію, яка тісно пов'язана з світоглядно-виховною.

Узагальнюючи сучасні наукові досягнення, можна сформулювати

специфічні **принципи** художньо-естетичного виховання, які враховують стратегічні методологічні принципи, сформульовані в державних законодавчих документах про освіту та виховання, у новітніх методологічних працях з педагогіки:

1) органічне поєднання *універсального* (загальнолюдського, полікультурного), *національного* (державного) і *регіонального* (етнолокального, краєзнавчого) компонентів освіти та виховання з безумовним пріоритетом їх національної спрямованості, що забезпечує формування в учнів патріотичних почуттів, громадянської свідомості;

2) *синергетичний підхід*, що зумовлює націленість освітньо-виховної системи на художньо-естетичний саморозвиток особистості шляхом поєднання освіти із самоосвітою, виховання із самовихованням, на їх безперервність і відкритість до змін;

3) *природовідповідність* (врахування вікових особливостей та індивідуальних здібностей учнів) та *культуровідповідність* (розгляд системи художньо-естетичної освіти та виховання школярів як соціокультурного феномена, забезпечення культурної спадкоємності поколінь);

4) *гуманітаризація і гуманізація* (повага до інтересів і потреб особистості, олюднення знань, побудова навчально-виховного процесу на основі педагогіки співробітництва, толерантності взаємин і спілкування);

5) *цілісність*, що передбачає багатофакторну взаємодію відображених у змісті освіти та виховання основних компонентів соціального досвіду художньо-естетичних знань, світоглядних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення, художніх умінь, творчості;

6) *поліхудожність, інтегральність, діалогічність* (відображення в змісті художньо-естетичної освіти та виховання об'єктивно існуючих зв'язків між видами мистецтв, діалогу культур);

7) *варіативність* на основі індивідуалізації, широкої диференціації та допрофесійної спеціалізації;

8) взаємозв'язок художньо-естетичного виховання з соціокультурним середовищем (координація шкільної і позашкільної роботи, узгодження освітніх і дозвіллєвих заходів, гармонізація суспільних, професійно-педагогічних і сімейно-родинних виховних впливів).

4. Система художньо-естетичного виховання та її структурні компоненти

Цілісна педагогічна система художньо-естетичної освіти та виховання включає такі складові:

- *змістовно-цільова* — цілі (у соціальному й особистісному вимірах), принципи і завдання, зміст навчання і виховання;
- *функціонально-процесуальна* (педагогічні засоби, форми, методи і прийоми, способи взаємодії, педагогічні технології);
- *результативно-оцінна* (критерії оцінювання проміжних і кінцевих результатів навчання, інтегральні показники художньо-естетичної вихованості, гуманістична експертиза педагогічної системи загалом).

Система художньо-естетичної освіти та виховання включає структурні компоненти:

1. **Базовий освітньо-виховний компонент,** що передбачає навчання, виховання й розвиток учнів під час вивчення предметів та курсів освітньої галузі «Мистецтво. Естетична культура» і складається з двох частин:

а) *інваріантної частини,* представленої предметами і курсами базового навчального плану державного освітнього стандарту, які мають опановуватися всіма учнями, незалежно від типу навчального закладу і профілю навчання (предмети «Музика» та «Образотворче (візуальне) мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво»; курс «Художня культура»);

б) *варіативної частини,* що складається з елективних предметів і курсів, які вводяться до робочих навчальних планів конкретного навчального закладу відповідно до можливостей і потреб педагогічного колективу, учнів, батьків («Хореографія», «Основи театру і кіно», «Українське декоративно-ужиткове мистецтво», «Дизайн», «Комп'ютерна графіка», «Основи естетики» тощо).

2. **Позаурочний компонент художньо-естетичного виховання,** що передбачає організацію колективних і групових форм діяльності учнів поза межами класу і школи, але під керівництвом або за участю вчителів (заняття в гуртках художньо-естетичного профілю, шкільних об'єднаннях за інтересами, художньо-творчих колективах, клубах; організація екскурсій у музеї, фольклорних експедицій; відвідування театральних вистав, концертів, художніх майстерень тощо);

3. **Позашкільний освітньо-виховний компонент**, що охоплює різні типи позашкільних навчальних закладів усіх форм власності державних і громадських (спеціальні музичні та художні школи, мистецькі заклади, студії, будинки й палаці дитячої та юнацької творчості тощо).

4. **Компонент художньо-естетичної самоосвіти та самовиховання,** початковий досвід яких набуваються в школі завдяки створенню відповідних організаційно-педагогічних умов, різних форм індивідуальної роботи вчителя з учнями, методів педагогічного стимулювання художньо-естетичного саморозвитку учнів, а також за допомогою залучення батьків до естетико-виховного процесу, сприяння сімейно-родинному аматорству.

5. Навчальна діяльність — фундамент естетико-виховної системи школи

Основою виховного впливу мистецтва на особистість школяра є навчальна діяльність, адже саме у перебігу систематичного викладання предметів художньо-естетичного циклу вчитель має змогу цілеспрямовано і систематично виявляти могутній виховний потенціал художніх цінностей, впливаючи на всіх без винятку учнів молодшого, середнього і старшого шкільного віку.

Через кардинально новий механізм державного освітнього стандарту визначається оптимальний, науково обгрунтований обсяг змісту освіти та виховання, необхідний для соціалізації особистості. Невід'ємний компонент загальної середньої освіти становить освітня галузь «Мистецтво Естетична культура» як чинник духовно-творчого розвитку учнів, гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу. Державний освітній стандарт забезпечує можливість безперервної художньо-естетичної освіти, що дає змогу учням продовжувати її на різних ступенях навчання і складає основу для подальшої самоосвіти та самовиховання.

Реформування загальної художньо-естетичної (мистецької) освіти здійснюється в напрямку цілісності за **предметно-інтегративною** моделлю, що забезпечуватиме педагогічні умови для систематизації знань та уявлень учнів, встановлення гнучких наскрізних зв'язків між ними з метою формування цілісного художнього образу світу.

У початковій школі в галузі «Мистецтво» виділено змістові лінії, що охоплюють основні види мистецтв — музичне, візуальне (образотворче), хореографічне, театральне, екранні. Домінуючими змістовими лініями залишаються музичне та візуальне мистецтва, у зміст яких інтегруються елементи інших змістових ліній. Завдяки варіативності освіти реалізується можливість викладання або окремих предметів («Музика», «Образотворче мистецтво»), або інтегрованого курсу («Мистецтво»).

В основній школі виділяються музична, візуальна (образотворча), мистецько-синтетична (хореографічне, театральне та екранні мистецтва) і культурологічна змістові лінії. Доцільно розглядати зміст загальної мистецької освіти як органічну частину культури будувати інтегровані курси з урахуванням культурологічного підходу. Аналогічно до початкової ланки освіти в основній школі галузь може бути представлена або окремими предметами («Музика», «Образотворче мистецтво»), або інтегрованим курсом («Мистецтво»). Завершується мистецька освіта в основній школі узагальнюючим курсом «Художня культура», який є водночас пропедевтичним для вивчення української та зарубіжної художньої культури у старшій школі. З огляду на можливості залучення годин варіативної частини Базового навчального плану доцільно починати вивчення курсу художньої культури з 5-го класу — паралельно й синхронно з основними мистецькими предметами.

Концептуальні засади формування змісту мистецької освіти в старшій школі зумовлені загальною інтегральною педагогічною стратегією, профільною диференціацією змісту освіти, компаративним підходом до опанування цінностей вітчизняної та зарубіжної художньої культури як складових єдиної духовної спадщини людства.

Курс «Художня культура» уводиться як базовий у класах усіх профілів, у класах художньо-естетичного профілю він вивчається поглиблено. Курс «Естетика» має узагальнююче значення щодо всієї мистецької освіти в школі, тому він впроваджується після вивчення мистецтва та художньої культури (в 12 кл.) у класах універсального, філологічного, суспільно-гуманітарного і художньо-естетичного профілів (в останньому профілі — поглиблено). За рахунок варіативної частини доцільно введення різних спецкурсів, які враховують сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства, зокрема «Медіакультура», «Комп'ютерний дизайн» тощо.

За таких умов освітня галузь «Естетична культура — Мистецтво» матиме **цілісний, неперервний, наскрізний** характер, охоплюючи всі роки навчання в загальноосвітній школі, всі види мистецтва, функціонуючи в системі гнучких взаємозв'язків між усіма предметами і курсами.

6. Діалогова стратегія педагогічної взаємодії — основа навчально-виховного процесу

Культурологічний підхід до аналізу твору мистецтва передбачає проникнення в природу знаків і символів крізь так звані мовні коди. Мова

мистецтв відрізняється від інших тим, що вона звернена до інтимного саморозуміння і самоорієнтації. Складність полягає в тому, що індивідуальне художньо-естетичне переживання не перекладається мовою здорового глузду чи взагалі вербально. Розуміння мистецтва — це творчий процес співпереживання та інтерпретації, що носить активно діалогічний характер. Саме *«діалог культур»* дає змогу особистості не тільки прилучитися до вітчизняних і загальнолюдських цінностей, а й самовизначитися у світі культури, включитися в її творення і водночас вдосконалювати себе як суб'єкта культури. Тобто діалог культур розуміється не просто як форма спілкування, а ширше — як тип відносин між типами культур — історичними, національними, регіональними тощо.

У шкільній практиці абсолютизуються раціонально-логічні форми навчання мистецтва, споріднені з тими, які характерні для негуманітарного знання, і недооцінюються інтуїтивні, емоційно-образні шляхи осягнення істини, які належать до сфери духовно-душевних здібностей і потреб людини. Мистецтво має стати відкритою образною моделлю входження в світ, і не лише завдяки його пізнанню, але й індивідуальному емоційному «переживанню» і «проживанню».

Щоб зняти існуючі бар'єри у спілкуванні учнів «з приводу мистецтва», поряд із оновленням змісту художньо-естетичної освіти та виховання необхідно змінити педагогічні технології з авторитарно-інформативних на суб'єкт-суб'єктні (діалогічні), інтерактивні (рефлексивні), спрямовані на підвищення духовно-енергетичного потенціалу навчально-виховного процесу (виникнення катарсису, емпатії тощо).

Пріоритетною має стати **діалогова стратегія педагогічногої взаємодії**, забарвлена позитивними емоційно-естетичними переживаннями, захопленням художньою діяльністю, емпатійними почуттями, з домінуванням відчуття успіху, насолоди від бодай мінімальної самостійної участі на шляху до пізнання мистецтва. Під терміном «діалог» розуміється не просто розмова, бесіда (дослівний переклад з грецької), а насамперед ланцюжок взаємозалежних вербальних і невербальних спілкувань між педагогом і учнями на основі партнерських стосунків, обміну особистісними духовними цінностями.

Комунікативна функція мистецтва виявляється в різних видах спілкування: діалог з митцем, діалог культур, діалог особистісних смислів в системі «учень — учень» або «вчитель — учні», внутрішній діалог (інтеріоризована дискусія).

З огляду на пріоритет особистісно-розвивальної освіти замість традиційного «аналізу» творів мистецтва необхідно ввести в науково-педагогічний обіг і шкільну практику поняття **«інтерпретація»** творів мистецтва, адже принципового значення набуває пошук учнями в мистецтві особистісно значущих смислів, співзвучних власному духовному світу, художньо-естетичному досвіду. В сучасному мінливому світі цінностей зростає значення аксіологічних параметрів мистецької освіти, адже сьогоднішні учні зустрінуться в дорослому життя з типом культури, яку сьогодні важко навіть уявити. Тому актуальності набуває проблема розвитку в учнів, особливо старшого шкільного віку, навичок самостійного оцінювання творів різної художньої вартості, критичного мислення.

Таким чином, методична система виховання мистецтвом та викладання дисциплін художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі має спрямовуватися на розвиток таких якостей учнів як ініціативність, активність, самостійність, креативність, критичність, забезпечувати умови для самореалізації та безперервного самовдосконалення і самовиховання, нейтралізовувати зовнішні антихудожні впливи мікро- і макросередовища. Для цього пріоритет має надаватися технологіям особистісно-розвивального спрямування на основі суб'єкт-суб'єктних взаємин. В організації практичної художньої діяльності молодших школярів мають домінувати ігрові методики, підлітків — проблемно-пошукові методи, старшокласників — дослідницькі, спрямовані на здійснення самостійних художньо-творчих проектів.

7. Роль соціокультурного середовища

Однією з умов ефективного впровадження цілісної системи художньо-естетичної освіти та виховання учнів є створення естетичного середовища в навчальному закладі, відкритого до активної взаємодії з навколишнім соціокультурним середовищем.

Важливим завданням сучасної школи стає створення інноваційної педагогічної інфраструктури, що охоплюватиме:

- **естетику предметного середовища**, в якому школярі зможуть реалізувати свої художньо-творчі здібності (естетика шкільного довкілля — картинні галереї, мистецькі світлиці, художні майстерні; сучасний дизайн шкільних інтер'єрів тощо);
- **естетику соціально-педагогічного середовища** (естетика шкільного спілкування і життєтворчості, краса міжособистісних відносин, панування педагогічного оптимізму і віри, що кожна дитина — в душі митець).

Школа із специфічним соціально-культурним середовищем у нових суспільно-економічних умовах має бути відкритою до **контактів із закладами культури і мистецтв** (музеями, філармоніями, театрами тощо), до взаємодії з професійними та самодіяльними мистецькими колективами і відомими митцями, більш того — вона повинна стати ініціатором таких контактів. Саме художньо-естетичні аспекти шкільного життя мають змогу нейтралізовувати зовнішні антиестетичні впливи макросередовища, засобів масової інформації, виконувати арттерапевтичну і привентивну функції щодо девіантної поведінки учнів.

Педагогічні колективи загальноосвітніх навчально-виховних закладів не повинні займати позицію нейтралітету в організації культурного відпочинку, змістовного й цікавого дозвілля дітей, підлітків і юнацтва. Вони мають налагоджувати систематичну взаємодію з **культурно-освітніми закладами** та представниками культури для прилучення учнів до художніх цінностей з максимальним урахуванням індивідуальних здібностей, задоволенням інтересів і потреб учнів.

Оновлення потребують і зв»язки школи з **сімейно-родинним оточенням** учнів; їх гармонізація в сфері художньо-естетичного виховання. Залучення батьків до творчої співпраці сприятиме збереженню народних традицій і звичаїв, забезпеченню духовної спадкоємності поколінь.

8. Умови реалізації концепції

Вирішальною умовою реалізації концепції є комплексне розв'язання питань щодо її забезпечення у таких напрямах:

1) *нормативне* забезпечення (нагальна необхідність розробки закону «Про художньо-естетичну освіту та виховання»);

2) *наукове та організаційно-методичне* забезпечення (створення навчально-методичного забезпечення — програм, підручників, методичних посібників, довідкових енциклопедичних видань, словників з мистецтва для учнів і вчителів);

3) *кадрове* забезпечення (модернізація вищої та післядипломної педагогічної освіти з урахуванням потреб поліхудожнього виховання школярів, започаткування галузевого підходу **до підготовки і перепідготовки вчителів художньо-естетичного профілю;**

4) *матеріально-технічне* забезпечення, адже хронічний дефіцит сучасного технічного обладнання саме для мистецької галузі (аудіовізуальної апаратури, якісних касетних фонохрестоматій і комплектів слайдів, відео матеріалів, CD тощо) в умовах інформаційно-техногенного суспільства вкрай негативно позначається на результатах художньо-естетичного виховання учнів ще більше, ніж це спостерігалося в попередні десятиліття, тому що невпинно збільшується дистанція між тим, що існує в культурно-інформаційному просторі і тим, що використовується в школі та позашкільних закладах.

Система художньо-естетичної освіти та виховання має відкритий характер, широкий простір для вдосконалення, відродження кращих національних культурних традицій і впровадження найсучасніших інноваційних ідей. Головне, щоб нагальну потребу в кардинальних змінах у цій царині відчули й усвідомили не тільки представники вузького кола фахівців — науковців і педагогів-практиків, а й усі члени суспільства, причетні до виховання дітей і молоді — майбутнього України.

ДОДАТОК
ГЛОСАРІЙ

КОНЦЕПЦІЯ ПЕДАГОГІЧНА — це система наукових положень, що визначає теоретико-методологічні засади, зміст освіти і виховання, стратегії організації і технології навчально-виховного процесу, включає констатацію проблеми, прогностичні педагогічні ідеї та орієнтовні підходи до їх реалізації.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ — а/ у *широкому* (соціальному) значенні — це формування естетичних якостей особистості шляхом залучення до цінностей мистецтва, вітчизняної та зарубіжної культури; б/ у *вузькому* (суто педагогічному) значенні — забезпечення спеціально організованих педагогічних умов для духовного збагачення особистості засобами мистецтва, формування естетичної культури, світоглядних уявлень, ціннісних художніх орієнтацій у соціокультурному просторі.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК — це становлення особистості як суб'єкта художньо-естетичної діяльності, який характеризується естетичним ставленням до мистецтва і дійсності, розвинутими спеціальними художніми здібностями та мисленням, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації і безперервного духовного самовдосконалення протягом життя.

ЛІТЕРАТУРА
1. Закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту // Виховна робота в закладах освіти України. Вип. II. — К.,1998.
2. Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Педагогічна газета. — 2001. — № 7 (липень).
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. — 2002, січень.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. — 2001. — № 1 . — С.28-54.
5. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (Проект). — К.: Шкільний світ, 2003.
6. Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад — К.,1999.
7. Національна комплексна програма естетичного виховання (І.Зязюн, О.Семашко) // Рідна школа. — 1995. — №12. — С.29-52.

Художньо-естетичне виховання школярів у навчальній діяльності

Огляд зарубіжних тенденцій

У різних країнах світу існують певні відмінності у підходах до визначення освітньо-виховного статусу мистецьких дисциплін, їх короткий огляд і порівняння дають змогу виділити оригінальні риси національних систем і загальні тенденції.

У **Німеччині** згідно з навчальним планом початкової школи на предмет «Художнє виховання, музика, праця» виділяється сукупно 3 год. на тиждень у 1-му класі та по 4 год. на тиждень у 2-4-х класах.

Середня освіта здобувається в таких типах навчальних закладів: основна школа, реальна школа і гімназія. Навчальним планом основної школи передбачено вивчення предметів «Музика» та «Художнє виховання» у 5-6-х класах по 2 год. на тиждень, в решті інших — предмет «Музика» залишається обов'язковим (1 год. на тиждень), а «Художнє виховання» входить до складу обв'язково-вибіркових предметів (2 год. на тиждень). У реальній школі музика викладається в усіх класах (1 год. на тиждень), а «Художнє виховання і праця» (2-3 год. на тиждень), починаючи з 8-го класу включена до групи предметів «за вибором». У гімназіях дисципліни художньо-естетичного циклу посідають значне місце, їх обсяг залежить від профілю закладу — гуманітарного, естетичного, математичного тощо.

За структурою курикулума художньо-естетичний цикл (музика, мистецтво, дизайн) віднесено до групи розвиваючих предметів. Реформа шкільних структур в напряму інтеграції охоплює і мистецькі дисципліни. Особливу роль універсального засобу розвитку особистості відіграє мистецтво у вальдорфських школах. Живопис, малюнок, ліплення, спів, гра на інструментах, евритмія, театр, художньо-прикладна діяльність тощо безпосередньо вплітаються в навчання з усіх предметів. Пе-

дагоги вважають, що глибина переживання важливіша за глибину навчання, тому образ — кращий спосіб засвоєння будь-якого матеріалу.

У **Франції** структура загальноосвітньої школи складається з трьох рівнів: п'ятирічна початкова школа, чотирирічний коледж — перша ступінь середньої освіти та трирічний ліцей (загальноосвітній і технологічний та професійний) — друга ступінь середньої освіти. Загальна мистецька освіта охоплює цикл предметів: пластичні мистецтва, музику, танець, театр, кіно.

В елементарній (початковій) школі, яка зберігає наступність з материнською школою, навчальним планом передбачено на цикл предметів «фізкультура, музична освіта, мистецтво» від 6 до 8 навчальних годин. Програми передбачають єдність основних видів діяльності — сприймання, пізнання та оцінювання творів мистецтва власної та інших культур і художньо-творчого самовираження.

У колежі, починаючи з 6 класу, протягом чотирьої років учні пізнають мистецтво різних епох і регіонів світу, поступово засвоюють мистецтвознавчі поняття, набувають різноманітних практичних художніх вмінь.

У ліцеї протягом трьох років учні можуть продовжувати вивчення того чи іншого виду мистецтва як елективний чи факультативний предмет залежно від профільності навчання.

Французькій школі притаманне партнерство з різними соціальними інституціями, митцями у справі мистецької освіти; значну активність виявляє місцева влада в справі організації у навчальних закладах (з окремою оплатою вчителів) занять з музики, танцю, образотворчого мистецтва, які вивчаються поглиблено у багатьох закладах).

Існують класи спеціальної підготовки з мистецтва, зокрема музики та танцю в загальноосвітніх і технологічних ліцеях. Таким чином, відбуваються позитивні зміни в змісті освіти, спрямовані на залучення школярів до культурних цінностей через глибоке засвоєння кращих творів світового мистецтва.

Аналіз навчальних планів **Великобританії** показує, що мистецтву приділяється належна увага, адже кількість годин на предмети художньо-естетичного циклу є досить значною. Предмети «Мистецтво» і «Музика» у граматичних школах викладаються у перші три роки навчання по 2 год. на тиждень.

З четвертого — п'ятого років навчання 50% часу відводиться на предмети за вибором. Застосовується блочний принцип, який передбачає вибір по 4 години з кожного блоку (до них входять «Музика», «Образотворче мистецтво / Дизайн», «Драма») .

У 4 – 5-х класах вивчається «Музика» — 3 години, «Історія мистецтв» — 2 години, а з 6-го класу — по-різному на природничо-науковому та класичному відділеннях (по 2 та 7 годин відповідно).

На відміну від середньої школи Великобританії, у початковій, як правило, діють комплексні програми, оцінюються міждисциплінарні знання й навички учнів; педагогічні колективи шкіл самі вирішують, як викладати предмети національного навчального плану — у вигляді окремих предметів чи у вигляді інтегрованих курсів, програмних модулів.

В Англії (як, до речі, і в інших західноєвропейських країнах) до сьогоднішнього часу широко розповсюджені переконання, що повноцінна середня освіта має базуватися на «класично-гуманітарній культурі». Наприклад, при розподілі учнів, (починаючи з 4-го класу) на паралелі А,В,С до паралелі А з переважно гуманітарним ухилом зараховуються найбільш сильні учні.

У **Бельгії** у початковій школі (1-6 класи) цикл мистецьких предметів (artistic educatio№) викладається одним учителем. Ця єдина освітня сфера складається з чотирьох компонентів: «музика — малювання — танець — драма». Учитель може на власний розсуд, але за бажанням дітей і з урахуванням їхніх інтересів, потреб і здібностей створювати підгрупи для опанування окремих видів художньої діяльності. Кількість годин на весь художній цикл та його окремі компоненти визначається педагогічним колективом школи.

В основній школі (7-11 класи) мистецька освіта є обов'язковою лише перші два роки навчання, тобто у 7-му і 8-му класах: «Музика» (1 год.) та «Образотворче мистецтво» (1 год.). З наступного 9-го класу ці дисципліни належать до вибіркових. Певні відмінності існують між державними (муніципальними) та різними недержавними школами (католицькими, вальдорфськими тощо).

У **США** не існує загальнонаціонального навчального плану (curriculum), виділяються лише базові предмети для обов'язкового вивчення у всіх штатах; до них належать співи та мистецтво. Поряд із обов'язковими пропонуються велика кількість предметів за вибором (інколи до 100). Окрім офіційних — державних — ефективно діють громадські механізми визначення освітніх стратегій. У школах різного типу спостерігаються надзвичайно великі відмінності в обсязі, змісті та технологіях художнього виховання.

В англомовних країнах поширення набули різноманітні інтегровані курси з естетичним компонентом. Естетизація педагогічного процесу в школах англомовних країн — **США, Канаді, Великобританії —** здійснюється за технологією створення естетичного поля і передбачає чотири основні шляхи реалізації програми «Виховання мистецтвом»:

- розробка інтегративного курсу (об'єднання образотворчого, музичного, хореографічного, драматичного мистецтв), на викладання якого відводиться шоста частина щоденного навантаження; застосовується «групове викладання», тобто співробітництво викладачів мистецтвознавчого циклу;
- доповнення змісту кожної навчальної дисципліни естетичним компонентом («естетика мовлення», «естетика математики», «естетика природознавства» тощо) і водночас диференційоване вивчення предметів мистецтвознавчого циклу;
- періодичне проведення тематичних занять-блоків, де окремі мистецтвознавчі та загальноосвітні дисципліни інтегруються навколо спільних для них понять;
- викладання мистецтва як базової основи загальної освіти («Образотворче мистецтво і математика», «Музика і фізика», «Хореографія і література» тощо).

У молодших класах багатьох шкіл на предмети естетичного циклу виділяється 7 год. на тиждень, також 80% часу впродовж дня відведено на художні заняття, де мистецтво виступає методологією навчання.

Загалом в освіті США діє принцип так званої «контрольованої свободи вибору». Перспективи подальшої трансформації шкільної освіти пов'язуються з розвитком *шкіл-магнитів* із профільною специфікою. У концепцію цієї моделі закладена ідея варіативності освітніх послуг, що втілюється за рахунок розширення спектра елективних можливостей школи шляхом уведення курсів за вибором при одночасній високій якості викладання. Впровадження національних стандартів і системи тестування в шкільну освіту помітно скоротило межі децентралізації. В умовах послаблення виховних функцій школи та падіння внаслідок цього культури школярів, особлива увага стала приділятися моральному, громадянському, патріотичному вихованню, партнерству школи й родини.

У скандинавських країнах — **Швеції, Данії, Норвегії,** Фінляндії — розповсюдження набуло варіативне навчання: школи мають значну свободу вибору при складанні навчальних планів і програм з різних предметів, які обирають педагогічні колективи та адміністрація закладів. Наприклад, музика викладається впродовж 9-10-ти років як обов'язковий предмет по 1-2 години щотижня у молодших і середніх класах та по 1 годині в старших класах (окрім середніх шкіл Норвегії). Водночас заклади, які мають відповідні умови організовують різноманітні заняття з мистецтва (гра на музичних інструментах, хоровий спів, оркестр, естрадні ансамблі, ритміка тощо). У Швеції у початковій школі практикується інтегроване навчання, у середній — викладається предмет «Мистецтво» (по 3-4 години на тиждень), який охоплює широке коло художніх явищ. Різноманітні творчі контакти існують між загальною та спеціальною мистецькою освітою.

Високого рівня в художньому, зокрема музичному вихованні школярів досягла **Угорщина.** Протягом останніх років функцію основоположного документу для розробки різних програм з мистецтва виконує державний освітній стандарт, який, до речі, з кожним роком удосконалюється і перевидається в оновленому вигляді. Згідно з цим документом предмети мистецтва — музичного, візуального, хореографічного, театрального, екранного — охоплюють 16% загального обсягу навчання в загальноосвітній початкові школі та близько 10% в старшій (для порівняння: в Україні в початковій школі мистецькі дисципліни складають близько 7%, в основній — 5%, в старшій — були завжди відсутні).

Музика і співи викладаються в угорських загальноосвітніх школах з 1-го по 10-й клас. Велика роль приділяється охопленню всіх дітей хоровими заняттями. У старших класах гімназій вивчається історія музики. У цій країні також набули популярності загальноосвітні школи з музично-естетичним ухилом, які сприяють інтенсивному загальному розвитку дітей, зростанню успішності з інших предметів. Досвід угорських педагогів з музично-естетичного виховання вивчається у різних країнах світу.

У **Польщі** реформування загальної середньої освіти відбувається в напрямку інтеграції мистецьких дисциплін (практичне впровадження проекту реформи почалося з 2001 року). У 1-3-х класах уроки музики

проводяться спільно з уроками польської мови (вивчення фольклору), фізичної культури (танцювальна діяльність), природознавства (вивчення пісень певної пори року). В основній введено інтегрований курс «Мистецтво» (музика та образотворче мистецтво). У 4-6 класах основної школи заняття згруповуються в блоки, і предмет «Мистецтво» входить до групи гуманітарних дисциплін, вчителі яких широко застосовують міжпредметні зв'язки. У трирічній гімназії також викладається курс «Мистецтво», учні опановують польську культуру минулого і сучасності. Для вчителів видано нові базові програми, зокрема авторські, розроблені вчителями-новаторами.

У **Росії** згідно з останнім варіантом концепції освітньої галузі «Мистецтво» у 12-річній школі передбачено введення після вивчення музики та образотворчого мистецтва в початковій та основній школі інтегрованого курсу «Світова художня культура». На основі різних концепцій з базових предметів «Музика» (1-8 кл.) та «Образотворче мистецтво» (1-7 кл.), «Світова художня культура» (10-11 кл.) розроблено чимало різноманітних програм, які, як правило, забезпечені кількома альтернативними навчально-методичними комплексами. Створено програми поліхудожнього розвитку учнів молодших і середніх класів (переважно на основі одного з видів мистецтва). Більшість інтегрованих курсів для початкової, основної та старшої школи побудовані в межах традиційної схеми — «література — музика — живопис».

Згідно з освітньою реформою в **Латвії** мистецька загальна освіта набула досить вагомого значення як фактор розвитку емоційної сфери та художньо-творчого самовираження особистості. Предмети «Музика» (спів, гра на інструментах, сприймання музики), «Візуальне мистецтво» (малювання, ліплення) і «Література» (з елементами театру) складають єдиний цикл, який викладається протягом усіх 9-ти років навчання в початковій та основній школі. На музику та візуальне мистецтво виділено сукупно 4 години на тиждень (по дві години на кожний предмет).

В **Японії**, де в державних школах діють єдині програми і де завше приділялася значна увага естетичним чинникам освіти, кількість навчального часу на художньо-естетичний компонент (разом з літературним) доходить до 50% . Музика вивчається тричі на тиждень у 1-му класі, двічі — у 2-8-х класах, один раз на тиждень у 9-му класі. Майже всі школи створюють хорові колективи. Існує своєрідна практика організації великих зведених оркестрів юних скрипалів. Опанування образотворчого мистецтва ґрунтується на поєднанні національних традицій з вивченням світової художньої спадщини.

У багатьох західноєвропейських країнах законодавчо закріплено впровадження театральної та кіноосвіти в державних школах (безперечно, у різних формах). Так, наприклад, драматичне мистецтво глибоко ввійшло у навчальну практику шкіл Англії, де театральна гра використовується і як самостійний предмет, і як форма вивчення інших предметів (історія, література, історія культури), зокрема засіб поглиблення знань з англійської мови. Існує також широка мережа шкільних театральних студій, склалася система спеціальної підготовки вчителів для керівництва шкільною театральною діяльністю. На думку англій-

ських учених і педагогів-практиків — театралізовані дії є універсальним методом впливу як на вихованця, так і на вихователів. Постановою парламенту Велика Британія ввела «Основи екранних мистецтв» у державні школи ще в 1965 р. Аналогічні постанови у 60-х р.р. з'явилися в Данії, Польщі, Угорщині та ін.

Для порівняння — декілька фактів по Україні: у 1984 р. факультативний курс «Основи кіномистецтва» викладався в 36 школах Києва, була створена українська Асоціація діячів кіноосвіти, з 1990 р. на кафедрі кінознавства Київського державного інститут театрального мистецтва ім. І.Карпенка-Карого готувалися фахівці із спеціалізацією «Кінознавець. Викладач основ кіномистецтва» (заочна форма), на яку запрошувалися вчителі-гуманітарії та керівники дитячо-юнацьких кіностудій. Існувала реальна можливість поширення курсів «Основи екранних мистецтв» через випускників цього вузу, але зараз ця робота практично згорнута.

Таким чином, навіть побіжний компаративний аналіз змісту художньо-естетичної освіти і виховання в різних країнах дає підстави для висновків щодо провідних світових тенденцій у цій галузі, до яких, на нашу думку належать: підвищення ролі та статусу мистецтва у навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів; вивчення різних видів мистецтв (поліхудожня освіта і виховання), орієнтація на створення інтегративних курсів, особливо у молодших класах школи; охоплення художньо-естетичним вихованням усіх ланок школи з пріоритетним значенням початкової художньої освіти; поширення міждисциплінарних зв'язків у межах не тільки художньо-естетичного та спорідненого гуманітарного циклів, а й з іншими — так би мовити віддаленими предметами; використання мистецтва і як засобу розвитку спеціальних художніх здібностей та мислення, і як універсального способу стимулювання творчого потенціалу особистості.

Виховання школярів у процесі опанування основних мистецьких предметів

Впродовж тривалої історичної еволюції українська школа накопичила значний досвід виховання дітей та юнацтва засобами мистецтва. У педагогічних пошуках сьогодення вчені та вчителі-практики можуть спиратися на багатющі традиції українського шкільництва попередніх епох. Ретроспективний аналіз кращих досягнень школи минулого, доробку багатьох поколінь талановитих попередників свідчить, що витоки художньо-естетичного виховання сягають шкіл Київської Русі, де запроваджувався обов'язковий хоровий спів; основоположні принципи та національні особливості педагогіки мистецтва почали формуватися в братських і козацьких школах, колегіумах ХУІ-ХУІІІ ст., що спричинило розквіт української хорової культури, появу мистецьких шедеврів українського бароко, виникнення оригінального явища «шкільної драми» тощо. У гімназіях та ліцеях ХІХ ст. гуманітарно-естетичний напрямок виховання збагачувався новими формами занять учнів, поширення набули музично-літературні вечори, інструментальне, зокрема й оркестрове музикування, театральна діяльність тощо.

Оригінальним, національно своєрідним навчально-виховним системам видатних представників української педагогіки Г.Сковороди, С.Русової, В.Сухомлинського та ін. характерні кордоцентричні ідеї, домінування емоційно-образних, зокрема художньо-естетичних чинників становлення особистості, єдність інтелектуального, морального та естетичного розвитку учнів. Естетико-виховні традиції української національної школи на сучасному етапі її реформування стають важливими орієнтирами розвитку.

Протягом останніх десятиліть у загальноосвітніх навчальних закладах до обов'язкових мистецьких дисциплін традиційно належали «Музика» (1-8 кл.) та «Образотворче мистецтво» (1-7 кл.). Предмети з інших видів мистецтв — хореографія, театр, кіно — були відсутні в навчальних планах загальноосвітніх шкіл або вивчалися факультативно (переважно хореографія у початковій школі). У старших класах художньо-естетичне виховання здійснювалося переважно в умовах позаурочної роботи, лише в окремих закладах уводилися факультативи.

Згідно з Державним освітнім стандартом загальної середньої освіти в Україні предмети освітньої галузі «Мистецтво» — «Естетична культура» мають охоплювати всі роки навчання на засадах цілісності, наступності і неперервності:

I. МИСТЕЦТВО (1-8 кл.)

II. ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА (9-11 кл.)

III. ЕСТЕТИКА (12 кл.)

Під час проектування стандарту інноваційні зміни в загальній мистецькій освіті спрямовувалися не лише на її екстенсивний розвиток (збільшення годин, уведення нових курсів), а також на інтенсивний — **поліхудожній і полікультурний** розвиток. Усі змістові лінії державного освітнього стандарту (музична, візуальна, мистецько-синтетична, культурологічна) включають універсальні компоненти: гностичний, аксіологічний, праксеологічний, креативний, комунікативний), пріоритетність яких зумовлюється віковими етапами навчання. Посилюється світоглядно-виховна і культуротворча спрямованість загальної мистецької освіти.

Образотворче мистецтво

Рівень естетичної вихованості школярів визначається цілісністю сприймання ними художніх образів, емоційно-вольовою готовністю до творчої діяльності, спрямованої на відтворення суспільно значимої культури, її світоглядних елементів.

Образотворчим є таке мистецтво, яке різними засобами на площині або просторі створює візуальний образ довкілля чи предметів людського побуту. Наче зупиняючи миттєвість плину часу, образотворче мистецтво надає людині можливість оцінювати красу природи, бачити кольорове та пластичне багатство дійсності, виховує здатність відчувати духовне багатство людини. Саме тому образотворче мистецтво входить до змісту навчально-виховного процесу, сприяючи емоційно-діяльному успадкуванню творчого досвіду минулих поколінь, забезпечуючи сенсорне, емоційно-почуттєве та інтелектуальне виховання дитини.

Предмет «Образотворче мистецтво» має на **меті** виховання в учнів цілісного сприймання дійсності за художньо-естетичними законами, розвитку зорової культури і творчої уяви, художньо-естетичного сприймання різноманітності виявів цілісної образної картини світу, а також оволодіння різноманітними засобами створення художніх образів. У предметі «Образотворче мистецтво» взаємопов'язані три провідні компоненти — образне бачення світу, мистецтвознавчі знання та відповідні способи образотворчої діяльності.

До основних виховних **завдань** предмету відносяться:

- ознайомлення учнів з образотворчим мистецтвом як явищем духовної культури;
- розвиток художнього сприймання, здатності отримувати естетичну насолоду від творів образотворчого мистецтва, краси навколишнього світу;
- формування у школярів відчуття і розуміння художніх засобів виразності — колориту, форми, простору, композиції, а також засвоєння художніх технік та мистецької термінології;
- виховання в учнів потреби у самовиявленні, відтворенні художніх образів у власних роботах з використанням різних художніх технік та матеріалів;
- виховання творчої активності, художнього мислення і здібностей з урахуванням вікових особливостей учнів;
- формування в учнів морально-естетичних якостей, працездатності та наполегливості.

У загальноосвітній школі предметна сфера образотворчого мистецтва охоплює:

- **живопис** (пейзаж, портрет, натюрморт, жанрова картина);
- **графіку** (книжкова, силуетна, анімаційна, плакатна, комп'ютерна);
- **скульптуру** (опукла, рельєфна, декоративна, анімалістична, портретна);
- **декоративно-ужиткове мистецтво** (писанкарство, витинанки, кераміка, народні іграшки, розпис, народне малярство);
- частково якості та риси образотворчого мистецтва містять в собі такі специфічні види людської діяльності як **архітектура** та **дизайн**.

Минуле XX сторіччя доповнило сферу образотворчих мистецтв новими факторами художньої творчості: **художньою фотографією** та **комп'ютерною графікою**, які, загалом можна розглядати в контексті такого виду образотворчого мистецтва як графіка та у перспективі включати до змісту предмету.

Усі види образотворчого мистецтва розраховані на зорове сприйняття їх людиною, тому інколи їх називають зоровими, або **візуальними.** Напрями художньо-естетичного виховання за допомогою «Образотворчого мистецтва» випливають із специфіки та характерних особливостей самого візуального мистецтва.

На уроках образотворчого мистецтва учні вчаться як сприйманню творів мистецтва, так і самостійному їх творенню. В органічному поєднанні процесів розвитку сприйняття художніх творів та розвитку художніх навиків учнів (малюнок, ліплення, живопис тощо) закладено великий потенціал виховання цілісної особистості, здатної як до емоційного сприймання навколишнього світу, так і до активного, діяльного, творчого і благотворного втручання у цей світ.

У процесі сприймання творів образотворчого мистецтва, індивідуальної та колективної художньої творчості активізуються емоційна та інтелектуальна сфери людської особистості. При цьому емоційна сфера має, безумовно, пріоритетне значення. Обов'язковою та необхідною умовою її прояву є здатність отримувати естетичну насолоду. Отримати естетичну насолоду від твору образотворчого мистецтва можна лише за умови емоційного сприйняття специфічних художніх засобів: лінії, кольору, співвідношення частин та цілого, ритму, форми тощо.

Саме виховання здатності отримувати естетичну насолоду як під час власної художньої творчості, так і під час ознайомлення з творами мистецтва, повинно набути особливого значення в комплексі завдань художньо-естетичного виховання. Картину робить твором мистецтва не сюжет, не те, *що* зображено на ній, а те, *як* воно зображено, які барви та інші зображальні засоби використав художник, як він їх поєднав між собою, чи спромігся досягти гармонії та цілісності. Тому слід відходити від ставлення до твору образотворчого мистецтва лише як до засобу передачі певної інформації (сюжету, розповіді), від орієнтації переважно на раціоналістичне сприймання, яка досі переважає в освітніх закладах.

Виховний потенціал образотворчого мистецтва реалізується через такі компоненти змісту предмету, як сприймання, опанування елементів художньо-образної мови образотворчого мистецтва, художньо-творча діяльність учнів.

Сприймання творів образотворчого мистецтва відбувається під час специфічного процесу споглядання. Він проходить стадії розвитку від первинного одномоментного враження-сприйняття до все глибшого занурення глядачем у власні переживання в контакті з художнім твором. Виховання здатності до самозаглиблення, погляду на світ через призму власної індивідуальності необхідне для повноцінного сприйняття мистецтва.

Твори образотворчого мистецтва зовнішньо нерухомі. Водночас художні образи можуть бути напрочуд динамічними, оскільки образотворчому мистецтву притаманні як зображальні, так і виражальні функції, які взаємозалежні та взаємозумовлені.

Образотворче мистецтво є специфічною формою пізнання навколишнього світу. У процесі художньої діяльності, потяг до якої закладено в глибинах людської психіки, формується художній світогляд. Діапазон його виявлення досить широкий: він охоплює художні традиції, стилі, напрями, жанри, творчі манери окремих митців та індивідуальні художні смаки. Формування та розвиток світогляду є одним з головних завдань художньо-естетичного виховання, яке здійснюється на заняттях із образотворчого мистецтва в процесі ознайомлення учнів з творчістю видатних митців, вивчення української та світової художньої спадщини, оволодіння мистецтвознавчими поняттями, також під час практичної художньої діяльності.

Опанування елементами художньої мови образотворчого мистецтва. Образотворче мистецтво має власні специфічні засоби художньої мови, які відрізняють його від інших видів художньої діяльності людини — музики, хореографії, театральної гри тощо. Більшість із цих

засобів спільні для всіх видів образотворчого мистецтва (включно з архітектурою та декоративно-ужитковим мистецтвом). Первинними серед них є лінія, форма, колір. З їх комбінацій утворюється композиція — глобальне мистецьке явище, що охоплює такі поняття як пропорції, співвідношення частин та цілого, ритм. В основі творів образотворчого мистецтва знаходиться рисунок — лінійна фіксація художнього задуму. Усім видам образотворчого мистецтва властиві такі поняття як пластика, фактура, світлотінь, об'ємність та площинність. Могутній засіб емоційного впливу на людину — колір та пов'язане з ним поняття колориту — становить прерогативу та суть живопису.

Як художній засіб колір використовується (більш обмежено порівняно з живописом) і в графіці, рідше в скульптурі та архітектурі. Без буяння різноманітних насичених кольорів неможливо уявити твори декоративно-ужиткового мистецтва: килими, вишивки, писанки тощо.

Для скульптури провідними є такі якості як пластичність, об'єм, співвідношення об'ємності та площинності (барельєфи, горельєфи). Скульптура, як і архітектура, є засобом просторово-художнього формування навколишнього середовища людиною. Вона часто нерозривно пов'язана з архітектурним середовищем (монументально-декоративна) та природнім — монументальна (пам'ятники) та садово-паркова. У школі знайомство з мистецтвом скульптури починається з оволодіння навичками ліплення, які виховують почуття пластичності, вчать об'ємно-просторовому сприйманню дійсності. Доведено, що заняття ліпленням через розвиток руки дитини стимулюють діяльність головного мозку, позитивно випливають на розвиток інтелектуальної сфери людської особистості.

Різноманітна і своєрідна образотворча мова графіки. Саме з оволодіння первинними графічними навичками — лінією, рисунком, починається вивчення основ образотворчого мистецтва в початковій школі. Саме для графіки властиве використання ефекту контрасту чорного та білого кольорів, штриха, розчерку, плями, а також фону паперу (чи іншого матеріалу — основи) як повноправних художніх засобів). У багатьох творах графічного мистецтва використовується своєрідний ефект певної незавершеності зображення, що надає великі можливості для розвитку фантазії, уяви, асоціативного мислення.

Архітектура справедливо вважається «матір'ю» образотворчих мистецтв. Вона є створеним людиною середовищем власного перебування. Саме в архітектурному просторі можливе здійснення синтезу мистецтв, тобто ідейно-художньої цілісності різних видів мистецтва (переважно архітектури, скульптури та живопису). Архітектура — це невід'ємний елемент навколишнього середовища. Кращі архітектурні споруди завжди естетично доповнюють, навіть вдосконалюють природне оточення. Для архітектури особливо важливі такі художні засоби як пластичність, монументальність, симетрія та асиметрія, контраст, масштаб. Розповіді про архітектуру на уроках розширюють загальний світогляд учнів, поглиблюють їх знання про художні стилі різних епох та країн, розвивають почуття поваги до людської праці, інтерес до пам'яток культури, розуміння єдності природи та плодів діяльності людини.

Поєднання художності та утилітарності, а також архітектонічність (художнє вираження структури, конструкції) споріднюють архітектуру з декоративно-ужитковим мистецтвом. Це найбільш древній вид художньої творчості. Він органічно пов'язаний з трудовою діяльністю людей, з народними традиціями, обрядами, фольклором, спрямований на естетично-художнє формування побуту. Декоративно-ужитковому мистецтву притаманна різноманітність форм, технологічних засобів та сфер застосування. Головним художнім засобом його є орнамент — візерунок, побудований на ритмічному повторенні різноманітних елементів — геометричних, рослинних, зооморфних, антропоморфних. Ритм, барвистість, органічне взаємопоєднання декору та форми предмета — типові риси творів декоративно-ужиткового мистецтва.

Практична художньо-творча діяльність. Художньо-творча діяльність, зокрема в галузі декоративно-ужиткового мистецтва, особливо близька дітям молодшого та середнього шкільного віку завдяки своїй різноманітності, доступності, близькості до домашнього середовища, поєднанню красивого й корисного. Вона сприяє вихованню естетичного ставлення до побуту, праці, інших сфер людської життєдіяльності, потребу в естетично-художньому наповненні навколишнього середовища, почуття власного етнічного коріння, єдності з народом та любов до нього, бажання продовжувати народні традиції, дає розуміння глибини цих традицій, єдності матеріальної та духовної культури, пробуджує інтерес до історії, етнографії, фольклору.

На уроках образотворчого мистецтва під час оволодіння навичками живопису дуже важливо розвивати в учнів розуміння використання кольору не як способу розмальовування певної картини, а як засобу емоційного вираження творчого задуму, пошуку гармонії.

Основоположними категоріями, що розкривають суть образотворчого мистецтва, є «форма» і «зміст». Пошук адекватної художньої форми для втілення творчого задуму, ідеї, є квінтесенцією художнього процесу. Розуміння значення форми, відчуття її відповідності (чи невідповідності) змісту, ідеї твору мистецтва є важливим напрямом художньо-естетичного виховання. Виховання відчуття взаємозв'язку форми та змісту відбувається у процесі виконання на уроках творчих завдань, побудованих за наступною схемою: формування задуму (ідеї твору) — пошук варіантів його втілення (різними засобами) — вибір учнем найбільш вдалого, на його погляд, рішення — колективне обговорення результатів творчих пошуків, обмін думками, ідеями, враженнями.

Інтегративні можливості предмету. Багато елементів художньої мови образотворчого мистецтва властиві іншим видам художньої діяльності: музиці, хореографії, театру, кінематографу. Це композиція, пластика, ритм, зображальність, співвідношення частин та цілого, контрастність, гармонійність чи дисонанс тощо. Така взаємна спорідненість мистецтв забезпечує можливість здійснення інтегрованого підходу до викладання мистецьких дисциплін в школі.

Одним із методів його реалізації може бути використання поняття «композиція» в живописі та музиці. Деяким жанрам живопису та скульптури (історичному, побутовому) притаманна літературна основа,

сюжет, розповідність, психологізм, що наближує їх до художньої літератури. Особливо близькою є література до мистецтва графіки. Їх взаємодія знайшла своє вираження в таких напрямах графічного мистецтва як книжкова та газетно-журнальна ілюстрація, плакат. Символічність та певна «недоговореність» художньої мови графіки, її поетичність надають можливість для асоціацій не лише з літературою, але й з музично-пісенною творчістю.

Пластичність та просторовість єднають скульптуру з мистецтвом танцю, з хореографією, незважаючи на їх принципову відмінність: відсутність фізичного руху в першому випадку та його необхідність в другому.

Театральне мистецтво важко уявити без декорацій та костюмів — творів образотворчого мистецтва. Вони сприяють розкриттю теми та ідеї вистави, створюють відповідний настрій, викликають певні емоції.

Декоративно-ужиткове мистецтво мимоволі викликає асоціації з фольклором, народнопісенною творчістю, народним танцем, обрядами, звичаями, побутом. Можливості інтегрованого підходу до вивчення цих сфер життя невичерпні.

Можна відшукати багато паралелей та «точок перетину» між різними видами мистецтва та життєдіяльності людини. Важливо, щоб їх пошуки та використання стали співтворчістю вчителя та учнів, формували особистісно-індивідуальне ставлення до художньої діяльності, виховували розуміння багатогранності життя, полікультурності світового простору.

Музика

Музичне мистецтво є важливим засобом виховання, який сприяє розвитку особистості школяра, осягнення духовних цінностей, накопичених людством, залучення до світової художньої культури. Опанування досягнень світової культури відбувається у процесі активної музичної діяльності учнів, різних способів пізнання музичного мистецтва (а через нього навколишнього світу і себе самого), за допомогою яких здійснюється художньо-естетичний і загальний розвиток особистості.

Завдання художньо-естетичного виховання школярів у процесі навчальної діяльності засобами музичного мистецтва:

- ознайомлення з музичною культурою України, народів світу; формування гуманістичних і демократичних загальнолюдських цінностей, характерних для сучасного громадянина світу;
- формування пізнавального інтересу учнів до музичного мистецтва, потреби у сприйманні творів, ціннісного ставлення до них;
- розвиток творчих здібностей учнів, художньо-образного асоціативного мислення, уяви, фантазії, стимулювання художньо-естетичної діяльності, імпровізації та інтерпретації, виховання здатності до художньо-творчої реалізації та самореалізації особистості;
- оздоровлення організму, формування краси і виразності співу, музично-ритмічних рухів;
- формування соціальних моральних норм, виховання рис колективізму і вмінь спілкування з людьми; усвідомлення своєї індивідуальності, формування позитивних рис характеру.

Кожний вид музичної діяльності має свої специфічні особливості, завдяки яким впливає на розвиток дітей. У процесі сприймання відбувається розвиток почуттєво-емоційної сфери дитини. Простежування динаміки музичного образу зумовлює формування розумових операцій — порівняння, аналізу, синтезу, узагальнення. Спів як один із видів виконавської діяльності сприяє розвитку голосового апарату, виробленню правильної постави та дикції дітей. Музично-ритмічна діяльність формує легкість, ритмічність, виразність і красу рухів учнів. Гра на дитячих музичних інструментах активізує музичний слух, пам'ять. Дитяча музична творчість включає інтерпретацію музичних образів і пісенну, танцювальну, інструментальну імпровізації, що задовольняють одну з найважливіших потреб дітей — потребу самовираження.

Наводимо орієнтовний зміст художньо-естетичного виховання учнів у процесі навчання музики, що допускає різні варіанти практичної реалізації, відкриває можливості для роботи вчителів за різними програмами, зокрема й інтегративного спрямування.

Сприймання творів мистецтва. Визначення настрою, характеру музики. Розрізнення висоти, тривалості звуку, динаміки та темпу музики. Сприймання творів української та зарубіжної музики, народної, класичної та сучасної; розпізнавання різних інструментальних і вокальних жанрів, відчуття форми творів, динаміки розвитку музичних образів. Розрізнення за тембром інструментів.

Практична (виконавська) діяльність.

Спів. Точне інтонування звуків, мелодій. Оволодіння правильною співацькою поставою, навичками звукоутворення, дикції, дихання, навичками співу у хорі та ансамблі. Виконання вокальних вправ, народних та дитячих пісень з інструментальним супроводом та без нього.

Гра на музичних інструментах. Гра, елементарний інструментальний супровід пісень на дитячих (трикутник, металофон тощо) та народних (сопілка, бубон) інструментах.

Музично-ритмічна діяльність. — Відтворення ритму музичних фраз, пульсу музики, характеру музики та її виразних особливостей в рухах.

Оволодіння мовою мистецтва. Розуміння основних музичних понять: музичний звук і його властивості (висота, тривалість, динаміка); засоби музичної виразності (мелодія, ритм, темп, лад, гармонія); музичні форми (куплетна, 2-, 3- частинна, рондо, варіації), жанри вокальної (пісня, романс, кантата), інструментальної (симфонія, концерт, соната) та театральної музики (опера, балет, оперета, мюзикл) тощо.

Художня творчість. Ритмічна, вокальна, інструментальна імпровізація. Участь у колективних музичних іграх, інсценізаціях народних обрядів, виконанні фрагментів дитячих опер-казок.

Ритміка та хореографія

Ритміка і хореографія мають значні можливості у вихованні школярів, особливо молодшого шкільного віку, оскільки ігри, вправи з рухами, танцями, співом розвивають розумові й фізичні здібності дітей, їхні почуття й творчу фантазію. У вітчизняній теорії і практиці художньо-естетичного виховання засобами хореографії накопичено цінний досвід,

започаткований класиками вітчизняного хореографічного мистецтва В.Авраменком, В.Верховинцем, П.Вірським. Незважаючи на розуміння науковцями і практиками важливості хореографічного мистецтва у розвитку особистості дитини, у системі естетичного виховання воно недооцінюється, а у загальноосвітній школі не набуло статусу самостійної базової дисципліни. Це призвело до того, що елементи ритміки та хореографії застосовуються на заняттях з фізичного виховання і музики та переважно у позаурочній і позашкільній діяльності.

Хореографічне мистецтво відіграє значну роль у пізнанні молодшим школярем навколишнього світу та усвідомлення свого місця в ньому. Пізнання основних понять хореографії — ритму й простору та їх взаємозв'язку через систему вправ сприяє осмисленню буття, розумінню просторових зв'язків у світі природи, речей, у житті людини.

Завдяки участі в музичних іграх, танцях учні мають чудову можливість доторкнутися до джерел українського народного мистецтва, а також традицій народів світу. Танцювальний етнографічний матеріал, що є зразком норм поведінки, музичної та хореографічної культури українського народу, сприяє розвитку національної свідомості, патріотичних почуттів. Різноманітні ігри, лічилки, казки, пісні, що залучають дітей до фольклору, — це доступна й цікава форма навчання і виховання. Інтелектуальний розвиток дитини відбувається завдяки пізнавальному потенціалу танців, їх глибокому смисловому навантаженню.

Рухливі музичні ігри, що домінують у процесі хореографічного навчання в початковій школі, є відтворенням уявних дій і передбачають перевтілення учасників у певні образи. І в цьому виявляється соціальне значення хореографічного виховання, яке сприяє більш швидкому пізнанню та оволодінню побутовими і трудовими навичками, необхідними у повсякденному житті, професійній сфері.

Складнощі екологічного і економічного характеру в нашій країні вплинули на загальний стан здоров'я школярів, що зумовило низький рівень їхнього фізичного розвитку. Рухова діяльність є необхідною, оскільки рухи всіляко зміцнюють організм. Задоволення від ігор та вправ супроводжуються значними фізіологічними змінами в організмі, поліпшенням дихання, кровообігу, серцево-судинної системи. Ритмічні танці збуджують нервову систему, викликають посилену діяльність вищих відділів головного мозку, які пов'язані з інтелектуальними та вольовими процесами. Ритмічно-хореографічні заняття сприяють корекції фігури, постави, розвитку фізичних якостей учнів. За допомогою ритмічних вправ можна коректувати фізичні недоліки й психічні вади (перевтомлення, мускульну в'ялість, надмірне збудження, викривлення хребта та ін.). Важливим елементом хореографічного навчання є виконання рухів під музику, завдяки чому рухи набувають таких якостей як легкість, пружність, пластичність, точність. Таким чином, заняття хореографією покращують загальний фізичний розвиток дітей.

Значна виховна роль хореографічної діяльності полягає у її впливові на моральну сферу особистості дитини: на заняттях опановуються нові принципи, правила, норми поведінки, формується моральне обличчя учня. Заняття з хореографії допомагають позитивному вирішенню про-

блеми адаптації першокласників до шкільного життя, оскільки активні форми роботи дають можливість учневі спокійно увійти в новий колектив, ознайомитися з вимогами шкільного режиму, почувати себе вільно й комфортно, відчуваючи заряд позитивної енергії.

Ритміка і хореографія є видом колективного навчання, яке позначається на розвиткові таких якостей особистості як співвіднесення руху окремої особистості у часі й просторі з рухами колективу, що сприяє кращому пізнанню колективу і себе як його частини і як індивідуальності. Крім цього, ритміка і хореографія певною мірою здатні формувати характер школяра. Чіткість, злагодженість і гармонія рухів сприяє вихованню позитивних рис характеру.

Процес хореографічного виховання добре впливає на подолання труднощів у стосунках між хлопчиками і дівчатками, основи яких закладаються в початковій школі. Сумісне виконання танців, зокрема парних, участь у масових іграх і забавах вчить доброзичливому та уважному ставленню один до одного, формує риси гуманності, людяності, виявлення найкращих рис характеру. Емоційно-забарвлена, різноманітна музика, різноманітність видів хореографії зацікавлюють і приваблюють учнів шкільного віку. Можливість оволодіння практичними навичками у власній діяльності посилює їхню творчу активність, фантазію і уяву, розвиває здібності до імпровізації. Отже, хореографія є джерелом індивідуальної творчості учнів, що всіляко має заохочуватися на заняттях.

Уроки хореографії націлюють на розуміння краси як зовнішніх виявлень краси тіла й рухів, так і внутрішнього світу людини.

Таким чином, виховні можливості хореографічного мистецтва визначають його вплив на основні сфери розвитку особистості — світоглядної, морально-етичної, інтелектуальної, емоційно-почуттєвої, комунікативної та ін.

За традиційного підходу хореографія розглядалася у системі освіти як заняття з ритмічно-рухової підготовки, оволодіння танцями. У сучасних умовах шкільної освіти, спрямованої на розвиток особистості дитини, хореографія розглядається з позицій культурологічного підходу, що дозволяє накреслити **напрями** роботи у цій галузі.

По-перше, враховуючи синтетичність хореографічного мистецтва, намітити зони перетину хореографії з іншими предметами, зокрема й художньо-естетичного циклу, що дозволяє хореографії органічно входити у загальну систему виховання школяра як одного із засобів виховання. Такий напрям *зовнішньої інтеграції* дозволяє через хореографічне мистецтво торкатися різних галузей знань — художньо-естетичних, гуманітарних, технічних тощо і, навпаки, у процесі вивчення цих предметів краще усвідомлювати особливість хореографічного мистецтва.

По-друге, специфічність і різноманіття видів і жанрів хореографії дає можливість учням здійснювати *внутрішньої інтеграцію* через діалог танцювальних мов різних народів, жанрів хореографічного мистецтва, митців і учасників хореографічних дійств.

Навчально-виховні **завдання** художньо-естетичного виховання школярів засобами хореографії у навчальній діяльності:

· ознайомлення з елементами культури (історичними, географічними

фактами, середовищем, звичаями, традиціями) народів України, світу; формування гуманістичних і демократичних загальнолюдських цінностей і вартостей, характерних для сучасного громадянина світу;

- формування пізнавального інтересу до мистецтва, зокрема музичного і хореографічного, виховання потреби у сприйманні й оцінюванні музичних творів і хореографічних вистав;
- оздоровлення організму, корекція фізичних вад і психологічних відхилень, розвиток фізичних якостей — сили, швидкості, вимогливості, легкості, спритності та ін., формування краси і виразності виконання рухів та танців (естетика рухів), що все разом становить культуру рухів;
- розвиток творчих здібностей учнів, мотивації, художньо-образного асоціативного мислення, уяви, фантазії, формування досвіду активної художньо-естетичної діяльності, стимулювання проявів імпровізації;
- формування соціальних норм, правил поведінки, ознайомлення з шкільним режимом і вимогами навчальної діяльності; виховання рис колективізму, формування умінь корпоративної діяльності і спілкування, усвідомлення своєї індивідуальності; формування позитивних рис характеру — наполегливості, вимогливості, терпіння, поваги, доброзичливості, порядності тощо; формування основ позитивного ставлення до людей протилежної статі, вмінь спілкування з ними.

Реалізація виховних завдань відбувається через зміст художньо-естетичного виховання засобами хореографії. Наводимо **орієнтовні розділи змісту**, що дають уявлення про хореографічну роботу в цілому і її складові компоненти.

Ритміка. Сприймання музичних творів з елементами інтерпретації. Вираження рухами характеру і настрою музики. Відтворення рухами основних засобів музичної виразності (ритм, темп, динаміка), форми і жанрів музичних творів. Виконання ритмічних рухів руками, ногами, головою, тулубом. Оволодіння різними видами бігу, стрибків тощо. Участь у музично-ритмічних іграх, виконання вправ.

Пропедевтична хореографічна підготовка. Виконання вправ екзерсисів (позиції рук, ніг, корпуса, присідання). Виконання вправ партерної гімнастики (підтримання рухової активності суглобів, зв'язок). Оволодіння колективно-порядковими вправами (марш на місці, перебудови в коло, колони, шеренги, в пари, лінії тощо; повороти вправо, вліво, на 90 і 180 градусів; вправи з різними предметами).

Танці. Сприймання з елементами інтерпретації танців світу і України. Сприймання і розпізнавання танців різних жанрів, епох: історико-побутових (гавот, краков'як, менует, полонез), народних, бальних (вальс, вару-вару, ча-ча-ча), сучасних (хіп-хоп, чіп-чіп, макарена, бугі-вугі, халі-галі). Відтворення елементів танців (танцювальних кроків, положень корпуса, рук, голови).

Художньо-творча діяльність. Пластичні імпровізації на задану і вільну теми (тварини, птахи, люди). Участь у колективних музично-хореографічних іграх, постановках, інсценізаціях фрагментів народних обрядів, дитячих опер-казок.

Виховний потенціал інтегрованих курсів

Реалізація цілісного підходу до художньо-естетичної освіти та виховання в умовах особистісно-розвивальної парадигми передбачає поряд із застосуванням традиційного монопредметного викладання окремих видів мистецтва пошук шляхів внутрішньої галузевої інтеграції в межах циклу художньо-естетичних дисциплін, а також прогнозування міжгалузевих зв'язків у шкільній освіті загалом.

Ідеї взаємодії, комплексу, синтезу мистецтв, міжпредметних зв'язків, інтегрованих курсів, емпірично впроваджувалися і продовжують впроваджуватися вчителями в шкільну практику. Узагальнення традицій вітчизняного шкільництва, передового педагогічного досвіду, світових тенденцій, науково-педагогічних джерел дають підстави для теоретичного обгрунтування змісту **поліхудожнього** виховання на основі **поліцентричної інтеграції** мистецьких знань. Поліхудожнє виховання може здійснюватися засобами окремих мистецьких предметів, які вивчаються лінійно (послідовно по класах) або паралельно. Принцип поліцентризму передбачає взаємопроникнення художніх знань шляхом інтегрування елементів окремих видів мистецтва (щонайперше домінантних — музичного та образотворчого) в єдиному курсі. Інтеграція не просто здатна змінювати якісні параметри змісту як цілого, а й стимулювати появу нового знання, яке не завжди забезпечується відокремленим засвоєнням цих елементів (відбувається своєрідний перехід кількості в якість). Тому на відміну від монопредметного викладання мистецтва інтегровані курси мають додаткові резерви для духовно-світоглядної та емоційно-естетичної наповненості завдяки інтегративним технологіям, які здатні кількісно збільшувати та якісно збагачувати діапазон порівнянь, аналогій, стимулювати виникнення явища синестезії, більш широких художньо-естетичних узагальнень. Інтегративність змісту детермінує перебудову процесу навчання, організаційних засад педагогічної взаємодії вчителя та учнів, систему засобів виховання. Таким чином, *змістова інтеграція* стимулює *процесуально-виховну інтеграцію.*

Інтегративні технології можна умовно поділити на три групи (за провідним інтегрантом або декількома визначальними):

- *духовно-світоглядний* вид інтеграції, що здійснюється на основі спільного для всіх видів мистецтв тематизму, пов'язаного з відображенням у мистецтві різних аспектів життя;
- *естетико-мистецтвознавчий* вид інтеграції, що забезпечується введенням споріднених для різних видів мистецтв понять і категорій — естетичних, художньо-мовних, жанрових тощо;
- *комплексний* вид інтеграції, що передбачає одночасне поєднання декількох видів інтеграції, провідних інтегрантів із двох попередніх груп або ще й із додаванням до них інших різновидів.

Зазначені види інтеграції, що реалізуються через систему творчих завдань інтегративного типу, передбачають активізацію міжсенсорних образних асоціацій учнів як у процесі сприймання, так і у перебігу художньо-творчої діяльності. З-поміж них, наприклад, можуть бути такі: передати характер руху мелодії лініями, добрати відповідну музичним

образам-настроям твору кольорову гаму в живописних композиціях; створити музичні образи (інтонації, ритми, «звукові плями»), які б характеризували героїв казки чи оповідання або малюнки, що передають ідеї або настрої віршів; проілюструвати фрагменти літературних або музичних творів, намалювати ескізи декорацій та костюмів до театральної вистави тощо.

Образно-тематичний принцип поєднання змістових елементів — це найдоступніший для учнів загальноосвітньої школи принцип об'єднання різних видів мистецтв у змісті та технологіях навчання і виховання. Технологічне забезпечення тематичної інтеграції, що втілює певну духовно-світоглядну ідею досягається шляхом зіставлення і порівняння художніх образів (одномодальних та різномодальних), а також додаткового вербального емоційно-естетичного та етичного підсилення основної ідеї засобами мистецтва слова та театралізації (діалоги з уявними героями, пластичні імпровізації, інсценізації тощо).

Естетико-мистецтвознавча інтеграція є досить складною з огляду на обмеженість мистецького досвіду і недостатньо сформований художньо-естетичний тезаурус учнів загальноосвітньої школи. Тому основою технології цього типу мають стати емоційно-образні аналогії, що розкривають сутність мистецтвознавчих та естетичних понять і категорій, а не їх вербальне засвоєння, раціональне усвідомлення і запам'ятовування.

Таким чином, інтегровані курси створюють оптимальні можливості для активізації міжсенсорної взаємодії, отже, сприяють збагаченню емоційно-почуттєвої сфери, уяви, фантазії, розвитку цілісного художнього мислення.

Мистецтво

Основою проектування змісту інтегрованого курсу «Мистецтво» є положення щодо провідної ролі світоглядно-виховних орієнтацій у загальній мистецькій освіті. Мета вивчення мистецтва у загальноосвітній школі дещо відрізняється від мети навчання у спеціалізованих мистецьких закладах і полягає у вихованні у дітей щонайперше світоглядних уявлень, художньо-образного мислення. Засвоєння учнями елементів мови мистецтв, форм, жанрів, стилів, а також опанування ними суто технічних параметрів художньої діяльності є необхідним засобом, інструментом духовного осягнення змісту мистецьких цінностей, але не самоціль.

Духовно-світоглядна спорідненість тем і образів різних видів мистецтв — вербальних, візуальних, звуко-інтонаційних, синтетичних, які різними мовними засобами відбивають універсалізм світосприймання людини, зумовлюють логіку об'єднання матеріалу в блоки в межах навчального року, семестру тощо.

Поліцентрична інтеграція передбачає виділення не однієї, а двох рівноцінних змістових ліній, наприклад, «Музика» (1 год) та «Образотворче мистецтво» (1 год.), які органічно поєднуються в тематичний цикл на основі загальної духовно-світоглядної орієнтації. У двокомпонентну модель інтегруються елементи синтетичних мистецтв (хореографія, театр, кіно).

Спільними для всіх видів мистецтв є відображення закономірностей людського буття в художніх образах, універсальність естетичного сприйняття світу та художнього мислення, яке відрізняється лише мовними засобами. Ставлення особистості до себе, до інших людей, до соціуму, до світу, до культури — провідні духовно-світоглядні цінності — стають базовими у моделюванні змісту загальної художньої освіти, засадничими у виховному процесі.

Ефективному опануванню специфіки художньо-образної мови кожного з видів мистецтва, з одного боку, і розумінню його поліфонічної цілісності, з іншого, сприяє також інтеграція елементів змісту на основі єдності універсальних художньо-естетичних категорій — «ритм», «контраст», «симетрія», «композиція», «розвиток» тощо. Такий тип інтеграції поряд із тематичною доцільно використовувати у процесі розробки конкретних інтегрованих уроків.

Якщо у початковій поліхудожній освіті з домінантою синкретичних форм творчості у процесі усвідомлення своєрідності і водночас спорідненості художніх мов різних видів мистецтв збагачується індивідуальний естетичний досвід, закладається фундамент художнього мислення учнів, то у середніх класах відбувається поглиблене пізнання специфіки мистецтв на матеріалі широкого спектру художніх зразків різних епох, стилів, жанрів, форм, технік. Опанування мистецтва в основній школі доцільно здійснювати за часо-просторовими культурологічними контурами.

Виховний потенціал інтегрованого курсу «Мистецтво» реалізується, насамперед, через художньо-тематичний зміст, високохудожні твори українського і зарубіжного мистецтва, використання яких у навчальному процесі сприяє вирішенню завдань морально-естетичного, національно-патріотичного, громадянського виховання.

Художня культура

На завершальному етапі художньої освіти в школі культурологічний аспект опанування мистецтв стає провідним. Базовий курс «Художня культура», що згідно з освітнім стандартом вводиться у загальноосвітні навчальні заклади, починаючи з 9-го класу і продовжується у всіх без винятку профілях старшої школи (10-11 кл.), набуває значення *узагальнюючого* щодо вивчення циклу мистецтв у середній школі.

Конструювання різних моделей організації змісту курсів з художньої культури можливе на засадах синтезу словесної, музичної, візуальної та інших видів художньої творчості. Основою традиційної побудови часто стає тріада «слово — звук — колір» як специфічна форма буття різних типів культури, які послідовно проходять через історично зумовлені «архетипи». Сучасне збагачення пізнавальних і виховних можливостей мистецької освіти передбачає введення обов'язкового компоненту кіномистецтва.

Структурування матеріалу можливе на історико-хронологічній (художньо-стильовій) основі, з поділом на дві частини — українську і зарубіжну культуру або без такого поділу; циклічно (культура різних цивілізацій), за «принцип культурних регіонів». Останній варіант базується на прийнятому ЮНЕСКО поділі культури на такі регіони: європейський, арабо-мусульманський, африканський, індій-

ський, далекосхідний, американський — північно-американський та латиноамериканський. Компаративний підхід («Україна — Європа», «Україна — світ») уможливлює посилення виховного потенціалу курсу художньої культури завдяки впровадженню полікультурної складової й одночасного збереження національних пріоритетів. Наріжною ідеєю стає акцент не на тому, що роз'єднує, а на тому, що об'єднує різні культури в глобалізованому світі, це зумовлює органіку етно-національної серцевини й полікультурного контексту: через ціннісний вплив мистецтва ефективніше відбувається і національно-культурна ідентифікація особи, і діалог культур.

Естетика

Курс **«Естетика»**, який викладатиметься у 12-х класах філологічного, суспільно-гуманітарного, технологічного і художньо-естетичного профілів, можна вважати своєрідною художньо-світоглядною кодою шкільної мистецької освіти. **Мета** курсу — узагальнення знань та уявлень учнів, які вони здобули, вивчаючи мистецтво і художню культуру в школі, залучення їх до пізнання естетичних закономірностей дійсності та мистецтва в контексті філософського дискурсу, зокрема через усвідомлення структурних компонентів естетичної свідомості («естетичне чуття», «смак», «ідеал»), основних естетичних категорій («прекрасне», «піднесене», «трагічне», «комічне», «потворне» тощо). Естетичні поняття мають тісно взаємодіяти з елементами знань із філософії, культурології, етики, мистецтвознавства. Водночас саме цей навчальний предмет сприятиме розумінню випускниками загальноосвітніх шкіл ролі людських почуттів у сприйманні будь-яких предметів і явищ навколишнього світу. «Естетика» сприятиме формуванню емоційної та пізнавальної сфер, національного менталітету і вітального досвіду особистості.

Провідною проблематикою курсу «Естетика» має стати не тільки і не стільки історико-теоретичні знання, скільки розуміння значення естетичних аспектів життєтворчості, включення кожного з учнів у процес естетизації середовища і г а р м о н і з а ц і ї буття. Спектр проблем «живої естетики» має охоплювати естетичні аспекти природи, виробництва, духовного і фізичного світу людини, її зовнішніх і внутрішніх характеристик, мислення, мовлення, поведінки, взаємин, спілкування, а також побуту, спорту, дозвілля, різноманітних видів трудової і творчої діяльності. За умов такого входження у світ «живої естетики» курс долатиме межі суто інформативно-пізнавальної орієнтації, розширюватимуться його форми, збагачуватимуться методичний апарат і система творчих завдань. Ці прикладні акценти дадуть змогу старшокласникам сприймати й оцінювати життя з широких світоглядних і морально-етичних позицій.

Отже, опанування старшокласниками естетичних знань сприятиме підвищенню культуротворчого потенціалу шкільної освіти.

Міжгалузеві зв'язки

Необхідно підкреслити важливе методологічне положення, яке виникає у зв'язку з розширенням дисциплінарного поля освітньої галузі «Мистецтво, Естетична культура» (в плані горизонтальних і вертикаль-

них координат): ефективність художньо-естетичної освіти та виховання залежатиме не тільки від якості викладання кожного окремого предмета циклу, а, насамперед, від взаємозв'язку та взаємоузгодженості між усіма предметами й курсами, які входять до інваріантної та варіативної частин. Обґрунтування предметно-інтегративної моделі шкільної мистецької освіти, яка реалізується через державний освітній стандарт і комплекс предметних навчальних програм, передбачає здійснення гнучких зв'язків не тільки між предметами та курсами в межах галузі, а й широких міжгалузевих зв'язків, що дає змогу наблизити зміст художньо-естетичного виховання до реального статусу культури і сучасному інформативному суспільстві епохи глобалізації. Процес художньо-естетичного виховання не може обмежуватися лише вивченням дисциплін освітньої галузі «Мистецтво — Естетична культура», він поширюється і на інші види навчальної діяльності школярів. Мистецтво має можливості перетину з усіма освітніми галузями: «Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Математика», «Природознавство», «Технології», «Здоров'я і фізична культура».

Усі види мистецтва тісно пов'язані з літературою (пісенний фольклор, театральні постановки та екранізації української та зарубіжної літературної класики), історією (епічні музично-словесні жанри, живописні та скульптурні портрети видатних людей минулого та сучасності; пам'ятники та архітектурні споруди минулих епох), народознавством (фольклор, декоративно-ужиткове мистецтво). Доцільно розширювати сферу художньо-естетичне виховання на уроках природознавства (анімалістичний та пейзажний жанри живопису, пасторальна музика), математики (краса і гармонія геометричних форм), фізики (акустичні закономірності звуків у музичному мистецтві, природа кольору і світла в образотворчому мистецтві) тощо. Творче застосування різних мистецьких засобів на уроках з різних навчальних дисциплін сприятиме розширенню світогляду учнів і розвитку їхнього інтелекту за рахунок співставлень і усвідомлення найрізноманітніших зв'язків; такі широкі паралелі та асоціації сприятимуть вихованню естетики-екологічної свідомості, почуття патріотизму, громадянської позиції.

Інтегративна спрямованість програми художньо-естетичного виховання учнів у навчальній діяльності має на меті формування цілісного художнього образу світу особистості як невід'ємної частини загальної картини світу. У сучасній науці існують різні холістичні вчення, філософські теорії, що намагаються поєднати «все у всьому», знайти універсальні моделі цілісності знань, обгрунтувати своєрідні освітньо-виховні метатеорії. Ідеї синергетики здатні «примирити» різні погляди, часом полярні й несумісні. Провідне положення синергетики полягає в тому, що неупорядкованість є не тимчасовим явищем, яке треба подолати як недолік, а нормальним станом природних, соціальних, психологічних явищ і процесів. Аналогічно не можна абсолютизувати будь-яку модель інтеграції знань і взагалі перебільшувати її значущість, адже самоорганізація хаосу знань — справа не тільки систематизованих курсів і цілеспрямованих педагогічних зусиль загалом, а й справа особистості учня, якому вчитель допомагає «подолати хаос у собі». Виховна сила мистецтва полягає в тому, що воно не тільки дає можливість засвоєння унікальних надбань людства, цінностей багатьох поколінь, а щонайперше, сприяє створенню власного духовного світу.

Художньо-естетичне виховання учнів у позаурочній діяльності

Загальні положення

Мистецтво набирає дедалі вагомішого значення для всебічного розвитку особистості у позанавчальній діяльності.

Метою художньо-естетичного виховання учнів у позаурочній діяльності є освоєння цінностей, формування ціннісного ставлення до світу, здатності сприймати й примножувати художні цінності у сфері дозвілля. Щоб формувати духовну культуру учнів, недостатньо забезпечення умов для опанування системою знань і вмінь, включення в художню діяльність, необхідно виховувати ціннісне ставлення до мистецтва через власний емоційно забарвлений досвід. Змістом цього досвіду виступає:

- сукупність потреб соціокультурного характеру, спрямованих на соціально значущі об'єкти та види діяльності;
- здатність до відчуття широкої палітри емоцій, до морально-естетичних переживань, до вияву емоцій різної інтенсивності у відповідності з суспільною системою цінностей та ідеалів.

Емоційний лад не залежить від знань, хоча й передбачає їх, адже без мінімальних знань про художній твір ставлення до нього не виникає. Чим щиріша, природніша сила радості, захоплення, печалі, що охоплює школярів під час спілкування з художніми цінностями, тим ближче вони до засвоєння емоційного досвіду.

Сказане передбачає істотні зміни в традиційній практиці позаурочної виховної роботи. Її нерегламентований, неформальний характер потребує і неформальних методів впливу, пошуку й об'єднання в систему формуючих ситуацій, в яких активною ланкою виступає спільна творчість педагога і школяра. Не виховний вплив, не окремий педагогічний захід, а педагогічна взаємодія в комунікативному полі мистецтва. Адже, для формування цінностей особистості є лише один шлях — духовне спілкування людей. І сила мистецтва виявляється в тому, що воно входить у сферу спілкування людей, доповнюючи в ній реальне спілкування індивідуумів.

Для забезпечення «поля» спілкування необхідний ретельний аналіз існуючих і підключення нових факторів:

- моделювання процесу виховання засобами мистецтва у конкретній школі;
- повноцінне використання художньо-естетичного середовища, яке відповідало б цілям формуючого впливу;
- організацію спілкування школярів у ньому з широким спектром варіативності видів та змісту діяльності, що зумовлюють співіснування і взаємодію середовища й особистості.

Специфіка художньо-естетичного виховання у позаурочний час дозволяє виділити його провідні **функції** і розглянути їх у двох площинах: з боку соціальних та особистісних потреб.

Найважливішою з погляду реалізації соціальних потреб є *функція естетичної соціалізації* — забезпечення безперервного розвитку учнів, залучення їх до активного процесу оволодіння художніми цінностями.

Перетинаючись із попередньою, функції, детерміновані потребами й інтересами особистості, мають низку специфічних особливостей, що дозволяє їх виділити в самостійну групу.

Рекреаційна функція — забезпечення доречного, емоційно привабливого дозвілля, регенерації і спілкування учнів в одночасному процесі їхнього особистісного розвитку. Різноманітність і насиченість видів діяльності, а отже, й ролей виконують стосовно школяра роль стимулятора його самодіяльності, самовираження, самовиховання. Через цю діяльність відбувається розширення духовного світу індивіда в дусі гуманістичних ідеалів і цілей, згуртування школярів навколо дозвіллєвих інтересів, динамізація художньо-естетичних потреб особистості.

Компенсаторна функція — надолуження прогалин у художній освіті, забезпечення творчого зростання й активності особистості. Водночас вона зв'язує естетичне виховання з моральним і світоглядним розвитком особистості, з формуванням її потенційної готовності до створення художніх цінностей.

До цієї функції дуже щільно примикає *релаксаційна функція,* що робить акцент на розвагах, відповідно до можливостей художньо-естетичної діяльності учнів.

Надзвичайно важлива в особистісному відношенні *ціннісно-орієнтаційна функція*, яка допомагає шукати і знаходити життєві орієнтири, естетичні ідеали, що мають силу наочного прикладу і зразка вдосконалення та змін у власному розумінні образу світу.

Регулятивна функція — переведення цінностей і норм художньої культури в план поведінки особистості та регуляція навчальної та дозвіллєвої сфер життєдіяльності.

Художньо-естетичне виховання учнів у позаурочний час здійснюється на **загальних принципах**, які лежать в основі педагогіки дозвілля:

- *особистісно-орієнтований підхід,* що виходить із самоцінності особистості, її духовності та суверенності, передбачає, що його реалізація має грунтуватися на діалогічній основі, що визначає суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників виховного процесу, їх самоактуалізацію і самоорієнтацію;
- *принцип дієвості, активності і самостійності школярів* передбачає розвиток самостійності мислення, критичності щодо потоку художньої інформації, творчості у позаурочній діяльності;
- *принцип соціокультурної адекватності, багатоманітності і варіативності* спрямовує на створення варіативних програм художньо-естетичного виховання у позаурочний час для різних типів шкіл з урахуванням локальної специфіки та можливостей;
- *принцип безперервності і послідовності* передбачає, що процес прилучення до мистецтва і розвитку естетичної свідомості, естетичного ставлення до нього здійснюватиметься (з орієнтацією на вікові особливості, рівень розвитку, потреби та інтереси учнів) поступово, поетапно збагачуючи здатність художньо-естетичного сприйняття явищ різних мистецтв, потребу творчого самовираження й особистої участі в естетичному перетворенні навколишнього життя.

Створення художньо-естетичного середовища

Художньо-естетичне середовище ми розглядаємо як діяльнісну основу та стійку сукупність наявних культурних цінностей; воно, з одного

боку, вбирає в себе предметну сферу, певним чином організовані предметні результати художньо-творчої діяльності, а з другого, — форми відносин людей із реаліями культури, естетичного оточення.

Школа в сучасних умовах повинна виконувати місію педагогізації художньо-естетичного середовища, а саме:

- вивчати та враховувати соціокультурні потреби учнівської молоді, різні типи її ставлення до мистецтва, художні інтереси, а також можливості інститутів сфери дозвілля;
- визначати конкретні виховні програми, організовувати діяльність школярів у сфері мистецтва;
- об'єднувати зусилля педагогів, працівників концертних організацій, театрів, кінотеатрів, музеїв, народних майстрів, батьків для реалізації накреслених цілей;
- встановлювати контакти безпосередньо з тими людьми, які залучаються до розв'язання виховних проблем;
- здійснювати самоаналіз і самооцінку власної діяльності, своїх можливостей у досягненні поставлених цілей, пов'язаних із задоволенням художньо-естетичних потреб та інтересів.

Якість художньо-естетичного середовища дає змогу посилити виразність культурної комунікації за рахунок локальних мистецьких реалій, орієнтуючи учнів не на механічне запам'ятовування інформації, а на активне творче освоєння мистецтва рідного краю; воно має стимулювати самоусвідомлення (розуміння себе у широких соціальних зв'язках і відносинах), самопроектування (постановку перед собою певних цілей); самореалізацію в різних видах художньої діяльності.

У зв'язку з цим, активізація позаурочної виховної практики пов'язується з повноцінним використанням **краєзнавчого підходу**, розширенням і збагачення виховного простору в мікросоціумі.

Краєзнавчий підхід передбачає опанування культури та мистецтва рідного краю з максимальним використанням виховного потенціалу художньо-естетичного середовища, та включає залучення до цінностей українського та зарубіжного мистецтва, народного та професійного (академічного), духовної та світської культури, кращих зразків сучасної молодіжної субкультури. Водночас етнохудожній напрям стає домінуючим у межах шкільного краєзнавства.

Пам'ятки народного мистецтва нерідко використовуються лише з наочно-ілюстративною метою, а не як тип художньої творчості, що об'єднує у собі матеріальне виробництво і духовну культуру. Ознайомлення з матеріальною спадщиною минулого дозволяє учням глибше зрозуміти духовний, естетичний світ тих, хто жив і творив до нас, конкретно уявити спосіб життя, думки людей, систему цінностей попередніх епох. В основі такого підходу лежить розуміння непорушної єдності образу (зразка художньої творчості та світосприймання її автора — народу) та зв'язків цього образу з природою, побутом, працею, історією і національними традиціями.

Зміст художньо-естетичного виховання

Зміст художньо-естетичного виховання школярів у позаурочний час має спрямовуватися на узгодження системи цінностей суспільства, ком-

плексу функцій мистецтва у формуванні духовного світу особистості з можливостями їх сприймання кожним індивідом у процесі інтерпретації. Організаційна регламентованість позаурочних виховних заходів у сфері мистецтва та залежність учнів від неї суперечить зростаючим устремлінням школярів, особливо підліткового та юнацького віку до художньої самореалізації, вільної атмосфери спілкування під час дозвіллєвої діяльності.

Школа має забезпечити умови вибору різноманітних видів художньо-естетичної діяльності учнів, перетворення дозвілля у фактор особистісного творчого розвитку за допомогою духовного потенціалу різних видів мистецтв, використання активних форм різного характеру, спрямованих на самовираження та самоствердження засобами музики, образотворчого мистецтва, театру, хореографії, кіно тощо. Світоглядна орієнтація позаурочної виховної роботи зумовлюється роллю мистецтва в соціалізації особистості та формуванні духовності, акцентуванням загальнолюдських гуманістичних цінностей, художнього осмислення естетичних параметрів буття, та емоційного реагування на багатобарвні життєві прояви.

Кожен вид художньої діяльності — сприймання та інтерпретація, художньо-практична, соціокультурна діяльність — відрізняються один від одного за способом дії і за характером впливу на школярів, в кожному з них вирішуються як загальні, так і специфічні виховні завдання.

Організація діяльності учнів зі сприймання та інтерпретації мистецтва передбачає:

- орієнтацію на розширення предметного поля народного та професійного мистецтва, в яке включається особистість, на виявлення, розкриття, поглиблення її художніх інтересів і потреб, розвиток здібностей і нахилів, ненав'язливий характер педагогічних впливів;
- домінування можливостей, що розвивають не тільки пасивне сприйняття мистецтва, а й дослідницький пошук, творчу ініціативу, самостійність, критичність;
- гуманістичну і комунікативну спрямованість педагогічних дій, що висувають на перший план морально-естетичні, емоційні аспекти виховання школярів, формування навичок спілкування з творами мистецтва;

Реалізація цього підходу включає такі *завдання:*

- сприяти розвитку художніх інтересів та потреб учнів;
- стимулювати не просто емоційні реакції дітей, а й естетичні почуття (радість від сприйняття духовної краси, майстерності художника тощо);
- розширювати уявлення дітей про види і жанри мистецтва, (музичного, театрального, образотворчого), про напрями народного мистецтва (народна архітектура, різьблення по дереву, художня обробка металу, кістки, шкіри, декоративний розпис тощо), витоки оберегової символіки (вишивка, ткацтво, гончарство, писанкарство тощо);
- розвивати усвідомлене естетичне сприйняття, здатність осмислювати художні засоби мистецтва;
- розвивати вміння виражати власні художні враження, використовуючи асоціативно-образні порівняння та давати самостійну, естетичну оцінку творам мистецтва різних епох і стилів;.

- залучати учнів до інтерпретації художніх творів, створювати проблемно-пошукові ситуації, що вимагають розв'язання творчих (колективних, групових, індивідуальних) завдань.

Спілкування із справжніми творами мистецтва не повинно зводитися до простого накопичення художніх знань, його необхідно співвідносити з багатством діяльнісних проявів особистості.

Художньо-практична діяльність пов'язана з реалізацією цільової установки виховання — пробудження творчого начала в кожному учневі, формування художньо-творчих здібностей.

До найважливіших факторів, що визначають здатність до творчості, належать уява і фантазія; функції стимулятора цього процесу виконують емоції. Перехід від репродуктивної художньої діяльності, в якій, безумовно, присутні елементи творчості, до самостійної творчості може здійснюватися лише за умови досить високого розвитку захопленості мистецтвом, насолоди художніми цінностями.

Тому необхідно перенести акценти з набуття школярами певної суми технологічних умінь і навичок на стимулювання їхньої творчої активності. Це веде до оновлення форм і методів виховання, до зміни педагогічних технологій, які мають бути спрямовані на самонавчання, художньо-творче самовираження школярів.

Перспектива вбачається в переході на індивідуалізовану, самостійну творчість, в якій досить повно й яскраво виявилося б власне естетичне бачення, саморозвиток кожного школяра. Сучасна виховна практика має повною мірою створювати належні умови для гармонійного розвитку особистості, надавати учням можливість оволодіння багатоманітними видами художньо-естетичної діяльності у їх єдності та взаємозбагаченні.

Завданнями організації художньо-практичної діяльності є:

- стимулювання самостійного вибору школярами напрямів і форм, які найбільшою мірою відповідають їх потребам у художньо-творчому самовизначенні;
- включення до художньої діяльності всіх учнів, з урахуванням динаміки змін їхніх інтересів і потреб, індивідуальних здібностей кожного;
- забезпечення відповідності педагогічних умов вимогам розвитку художньо-творчої активності учнів.

Комунікативна функція мистецтва дає змогу вписати його в динаміку культури, програмуючи процеси соціалізації особистості. Тому сенс соціокультурної діяльності полягає не просто в залученні учнів до діяльності з виявлення, збирання, зберігання і поширення художніх цінностей, а в тому, щоб викликати у них ініціативу, творчість, екологічне ставлення до художньої спадщини, осмислення своєї відповідальності перед майбутнім за збереження художніх цінностей минулого і сьогодення, формування особистості як спадкоємця і суб'єкта культури.

Доцільно змінити виховну, соціокультурну практику з демонстраційно-концертної спрямованості на сферу спілкування, відновлення напівзабутих чи майже втрачених творів української культури, зокрема народних звичаїв, обрядів, уведення їх в ужиток на засадах тривалого й активного спілкування з носіями цього мистецтва.

Розширення меж соціокультурної діяльності школярів передбачає вирішення таких *завдань:*

- формування вдумливого, відповідального ставлення школярів до проблем виявлення, оцінки і збереження художніх цінностей, що відбивають сукупний досвід людської діяльності;
- роз'яснення сутності та гуманістичного змісту народних традицій, синтезу із сучасністю;
- об'єднання представників різних поколінь (учнів, батьків) в організації художньо-естетичної діяльності, залучення родоводів, родинних зв'язків та стосунків до орбіти діалогу з мистецтвом;
- активізацію енергетики поведінкового самовираження школярів у художній сфері.

Методи організації позаурочної діяльності школярів у сфері мистецтва

Організація виховання як творчого процесу передбачає ставлення вихователя до учня як до особистості. Тому провідним методом художньо-естетичного виховання у позаурочний час виступає *метод творчого діалогу*, коли вчитель і учень спільно шукають і знаходять відповіді на питання, що дає можливість послідовної самореалізації особистісних сил.

Відкритість, нерегламентованість сфер спілкування, насиченість змісту виховання емоційно-образною аурою мистецтва, його суб'єктивне проживання та переживання школярем, виступають як вирішальний фактор саморуху, творчого розвитку особистості, а також стимулювання і коригування поведінки. При такому підході змінюється і стиль роботи вихователя, він спрямовує, коректує процес художньо-естетичного розвитку школярів.

Методи художньо-естетичного виховання, умовно можна об'єднати в три групи.

Перша група включає **методи стимулювання і збагачення сприймання та інтерпретації** творів мистецтва.

Застосування методів цієї групи викликає у школярів прагнення до опанування цінностями мистецтва, сприяє формуванню естетичної свідомості, світосприймання, що грунтується на свідомій рефлексії.

Емоційне стимулювання художнього сприймання учнів, зміцнення і розвиток їх здібностей передбачає введення різноманітних прийомів, передусім інтригування, ігрових ситуацій, де акцент робиться не на раціональні способи трансляції художньої інформації, а на процеси її емоційного переживання. Реалізація ігрових прийомів у виховному процесі здійснюється з урахуванням вікових особливостей школярів.

В ігровій діяльності розвивається здатність учнів співвідносити художні предмети та явища з навколишнім світом, продуктивно конструювати їх за допомогою уяви, випробувати себе в різних ролях.

Другу групу методів виховання складають **методи сприяння творчості в художньо-практичній діяльності**, які здійснюються опосередковано за допомогою прийомів емоційного впливу. Головним їх змістом є спрямованість на створення сприятливих, позитивних емоційно-психічних станів учнів у процесі художньої діяльності, створення атмосфери творчого пошуку, емоційної активності і захопленості. До числа при-

йомів належать: ігрові імпровізації, обговорення у формі бесіди чи дискусії, самохарактеристики та взаємні характеристики, критика і самокритика, переключення уваги школяра на різноманітні завдання тощо.

Третя група об'єднує **методи, спрямовані на стимулювання і регулювання соціокультурної діяльності**.

Один із механізмів зростання особистості — ідентифікація із значущою особистістю. Оточивши школярів «золотим фондом» людських життів, відображених у художніх образах педагог тим самим допомагає їм у засвоєнні кращого досвіду людства, накреслюючи естетичні та моральні орієнтири на їхньому шляху. Мистецтво вчить розрізнювати добро і зло, красу і потворність, надає яскраві приклади — моделі поведінки у світі.

Для виконання цих завдань педагог використовує методи і прийоми співвіднесення первинного і нового рівнів художньо-естетичної вихованості, критики і самокритики, обговорення й дискусії, аналізу конкретних соціально значущих ситуацій. За допомогою цих методів активізуються соціокультурні зусилля школярів, стимулюється їх самоорганізація, соціальна активність, ініціативність та свідомість у ставленні до різних явищ культури. Школярі повинні розмірковувати, об'єктивно оцінювати художні явища, знаходити в них позитивні або негативні сторони, співвідносити із своїми морально-естетичними позиціями; це вчить відчувати переходи від «позиції поза мною» до «моєї позиції» і до «позиції, яку я змінюю відповідно до обставин».

Варіативність художнього матеріалу, різнобарвність методів та прийомів, зумовлені національними та етнорегіональними культурними традиціями, але підпорядковані головній меті — формуванню духовно-естетичної культури школярів, розвитку сутнісних сил особистості.

Особливості виховання учнів засобами різних видів мистецтва

У позаурочний час створюються сприятливі умови для реалізації творчого потенціалу школярів у різноманітних формах: художніх гуртках і студіях, виконавських колективах (хори; музичні, танцювальні, фольклорні ансамблі), самодіяльних театрах, тимчасових об'єднаннях школярів, у процесі підготовки та відвідування концертів, театрів, музеїв, виставок, вернісажів, зустрічей із митцями, під час переглядів телепередач, підготовки та проведення різноманітних мистецьких заходів, шкільних свят з використанням музики, театралізації, кіно та відео, декоративного оформлення тощо, а також у формі клубів, які спрямовані на інтегрування різних напрямів мистецького життя, згуртування вихованців різного віку.

Одним із провідних завдань художньо-естетичного виховання є розвиток творчих, насамперед художньо-творчих здібностей учнів. Як відомо, явище художніх здібностей є комплексним і включає здібності образотворчі, рухо-пластичні, театральні, музичні; водночас розвиток одного з різновидів сприяє розкриттю решти й комплексу загалом. Тому важливим є безпосереднє або опосередковане залучення учасників будь-якого виду художньої діяльності до інших видів мистецтва принаймні на рівні сприйняття, що забезпечує розширення загального мистецько-

го кругозору, сприяє поліхудожньому розвитку особистості. Наприклад, на заняттях із образотворчого мистецтва може відбуватися поглиблення художніх знань та уявлень учнів через ознайомлення з суміжними видами мистецтва — театром (через освоєння засобів декоративного оздоблення вистави, сценічного костюму, гриму, освітлення); музикою (через використання програмно-зображальних творів у живописних студіях, або народної пісні та інструментарію в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва); танцем (через костюм, пластику, орнаментику танцю, сценічний простір); кіно (осягнення організації кадру, специфіки роботи художника); літературою (через книжкову ілюстрацію). Такий поліхудожній підхід до виховання виявляє себе також в інших видах мистецької діяльності: створення літературно-музичних композицій, музичного супроводу до лекторіїв з різних видів мистецтва, музичного оформлення вистав драматичного гуртка, організація театралізованих фольклорних свят тощо. «Екскурси» в суміжні види мистецтва мають на меті формування в учнів цілісного художнього образу світу.

Виховний вплив мистецтва, коригування його дії на особистість також слід враховувати й використовувати в інших напрямах виховної роботи, наприклад, в організації різноманітних спортивних свят, інтелектуально-пізнавальних змагань, оскільки саме мистецтво, значення якого характеризується гармонією в людині фізичного та духовного начал, єдністю емоційного та раціонального аспектів, може стати допоміжним дійовим каналом впливу на духовність особистості.

Образотворче мистецтво

Умови позаурочної діяльності значно розширюють межі пізнання образотворчого мистецтва завдяки екскурсіям, під час яких відбувається ознайомлення з пам'ятками архітектури, садово-паркового мистецтва, відвідуванню майстерень живописців, скульпторів, народних майстрів і безпосередньому спостереженню за творчим процесом, оптимальному використанню можливостей канікулярного періоду для подорожей, експедицій тощо.

Образотворча діяльність у позаурочний час спрямовується на опанування різновидами декоративно-ужиткового мистецтва — кераміки, писанкарства, витинанок, народної іграшки, розпису, лозоплетіння, різьблення тощо. У місцях, де збережено традиції народних промислів, учні мають переймати ці традиції старших поколінь, пов'язані з побутом, звичаями, навколишнім середовищем конкретної місцевості; у тій місцевості, де традиції майже втрачені, має відбуватися активне ознайомлення школярів із найпоширенішими видами українського народного мистецтва та його етнолокальних різновидів. Це сприятиме проникненню крізь призму творів народних майстрів в історію свого краю, ознайомленню з відомими осередками декоративно-ужиткового мистецтва (Васильків, Кролевець, Косів, Опішня, Петриківка тощо). Залучення до декоративно-ужиткового мистецтва має спиратися на зв'язок із сучасними вимогами до його ролі в організації предметного простору — домашнього побуту, одягу, прикрас, інтер'єру школи, усвідомлене використання художньої та прикладної функцій витворів, виховання здатності самостійно створювати та оцінювати мистецькі вироби.

Не менш важливим є опанування основ дизайнерської творчості, яка за своєю специфікою поєднує утилітарну те художню функції, розповсюджується на оточуюче середовище, побут, предметний світ. Як і декоративно-ужиткове мистецтво, дизайн також тісно пов'язаний із перетворенням архітектурного простору, інтер'єру. В процесі дизайнерської творчості у школярів виховується художньо-образне сприйняття дійсності, творчий підхід до оформлення предметного оточення, оригінальність художнього мислення, конструкторські здібності, почуття міри, формується чуття пропорцій, єдності красивого й корисного.

На заняттях живопису досягається органічне поєднання сприйняття й власної практичої діяльності, удосконалюється вміння втілювати в конкретному матеріалі свої життєві враження, розвивається чуття кольору, ритму, форми, об'єму, вміння осмислювати оточуючий світ через художній твір.

Завдяки сучасним комп'ютерним технологіям учні мають можливість опанувати основи комп'ютерної графіки, використовувати у власній художній творчості різні художні матеріали на основі їх досконалого імітування комп'ютером. Прискорюється процес втілення задуму, інтенсивно розвивається уява, асоціативне та логічне мислення, удосконалюються рухові навички, активізується увага. В організації діяльності слід звернути увагу на органічне поєднання «віртуальної» та «реальної» творчості.

Музичне мистецтво

Виховні можливості музичного мистецтва завжди були пов'язані з тим важливим місцем, яке займає музика в системі мистецтв, а музична творчість у контексті людської діяльності загалом завдяки унікальній здатності музики виражати, перетворювати, моделювати людські емоції та почуття у всій їх багатобарвності та різноманітності. Це стосується усіх стильових і жанрових напрямів — музики академічної, фольклору, естради. Особливості змісту художньо-естетичного виховання засобами музики у позаурочний час на сучасному етапі визначаються високою насиченістю «інтонаційного словника» звукового оточення школяра розважальною музикою, яка звучить не тільки в концертних залах, але й складає постійно діючий на особистість звуковий фон її життя. Інтенсивно зростає вага *стихійного* входження підростаючого покоління в художньо-естетичне середовище особливо у сфері дозвілля, яке в музичному мистецтві все більше орієнтується на «ринок» і «комерціалізацію». Академічне мистецтво з втіленими у музичних шедеврах глибокими ідеями, соціально-значущим змістом має високий виховний потенціал, але звужену сферу застосування. Поряд із цим в популярній музиці також створюються зразки високого художнього рівня, які здатні привернути увагу дітей і молоді.

Беззаперечні факти різноманітності й швидкої змінюваності стихійних музичних впливів зумовлюють підвищені вимоги до організаторів виховного процесу, які повинні швидко реагувати на ті зміни, що відбуваються в інформаційному потоці, активно діючому на вихованців під час дозвілля, а також компетентно аналізувати ці зміни.

Завдання використання, коригування, нівелювання, нейтралізації стихійних впливів музичної інформації можливо вирішити передусім

на підгрунті активнішого залучення до класичного й народного музичного мистецтва. Зацікавлення школярів пізнанням місцевих фольклорних традицій, заохочення до сприймання академічної «живої» музики у концертному виконанні, пробудження ініціативи в ознайомленні з творчістю сучасних композиторів і виконавців, розкриття соціально-значущих мотивів такого спілкування з музикою сприяє не просто вихованню високих естетичних смаків, а й формуванню імунітету до впливів музики низького художнього гатунку.

У *молодшому шкільному* віці та певною мірою для *молодших підлітків* важливим є своєчасне залучення вихованців до кращих зразків популярної музики, при якому не протиставляється, а підкреслюється спорідненість «легких» і «серйозних» жанрів, завдяки чому відбувається розширення музичного кругозору, поступово формуються ті музичні потреби, які складатимуть у наступні вікові періоди основу для формування оціночної позиції, вміння орієнтуватися у звуковому потоці.

Музичне виховання в *підлітковому та юнацькому* віці, коли спостерігається пік занурення учнів у розважальну музику, спрямовується на формування оцінково-вибіркового ставлення. У зв'язку з підвищенням інтересу школярів до цього різновиду музичної інформації актуалізується проблема нейтралізації негативних впливів «квазімистецтва». Ефективним є шлях коригування вибору музики для ознайомлення, для дискусій, для дозвілля, коректного введення творів високого художнього рівня водночас із популярними жанрами, використання на різних етапах спілкування з мистецтвом ігрових форм діяльності, популярних у молодіжному середовищі: «прес-клубів», «брейн-рингів», «бліц-турнірів тощо.

Серед традиційних виконавських форм залучення школярів до музичного мистецтва — **хор, ансамбль, гурток любителів музики**. Участь школярів у музично-виконавській творчості сприяє розвиткові музичних здібностей, активізує мистецьке *спілкування й самовираження*. Робота виконавського колективу завжди повинна мати результатом концертні виступи, які розвивають інтерес до музичної творчості як у виконавців, так і слухачів, виховують такі особистісні риси, як організованість, відповідальність, охайність, культуру поведінки на сцені і в побуті, вміння усвідомлювати власні емоції й контролювати їх вияв.

Дійовою формою залучення школярів до музичного мистецтва у позаурочній діяльності є **дитяча філармонія**, участь у якій можуть брати школярі, що навчаються в музичних школах, студіях, батьки, вчителі, які володіють грою на інструментах, співом, професійні музиканти.

Театральне мистецтво

Актуальність театрального мистецтва в системі засобів художньо-естетичного виховання зростає в зв'язку з загостренням проблем виховання цілісної особистості, оскільки театр є вираженням комплексного художнього погляду на оточуючий світ. Завдяки синтезу драматургії, музики, сценографії, акторської гри, сценічної дії театральне мистецтво виступає своєрідною моделлю єдиної мистецької палітри, в якій усі

види мистецтв, маючи різну природу, доповнюють один одного в процесі творення художнього образу та його сприймання. Театр виконує інтегруючу функцію для решти напрямів художньо-естетичного виховання, а також для пізнання історії, літератури, філософії, естетики.

Включення школярів у театральну діяльність є неоцінимим з огляду на громадянське становлення особистості, ефективним шляхом морально-етичного виховання: театральна творчість сприяє формуванню спостережливості та уважного ставлення до оточуючого світу, людей, здатності до співчуття і співпереживання, готовності до співдії, тому що більшою мірою, ніж інші види художньо-творчої діяльності, потребує міжособистісного спілкування в процесі спільного знаходження художнього рішення і розв'язання організаційних питань. Виховання усіх цих рис «переплітається» з розвитком емоційності сприйняття різноманітних життєвих явищ і творів мистецтва. Театральну творчість у всьому її розмаїтті слід розглядати як основу пізнання школярами життя.

Відповідно до жанрово-видової диференціації театрального мистецтва, школа звертається до його різновидів — драматичного, музичного, лялькового театрів. На всіх вікових етапах основними складовими виховного процесу засобами театру є:

- розв'язання загальновиховних завдань, пов'язаних із формуванням емоційної культури, емпатії, здатності до духовної рефлексії, пізнання й усвідомлення реальних життєвих явищ, збагачення естетичного досвіду;
- поліхудожній розвиток особистості, який відбувається завдяки залученню до різних видів мистецтва — компонентів театрального синтезу;
- розвиток сенсорної сфери, здібностей специфічних для кожного виду театрально-сценічної творчості (техніки мовлення, дикції, пластики тіла, голосу тощо).

Провідною формою театральної діяльності є **самодіяльний театральний колектив**. Незалежно від виду театрально-сценічної творчості (драматичний гурток, «дитяча опера», театр «пластичної драми», хореографічний, ляльковий тощо), зміст діяльності визначається необхідністю опанування його учасниками таких компонентів, як *творча гра, театральна імпровізація, акторська майстерність, сценічний рух, танець, сценічне мовлення, ритміка, музика, основи гриму, технічне конструювання.*

Специфіка кожного виду театрально-сценічної творчості зумовлює особливості його використання у виховному процесі, а саме:

- драматична творчість вимагає володіння юним актором інтонаційно-смисловою виразністю мовлення, а також тим, що логічно її супроводжує — виразністю міміки, жестикуляції, пластичною виразністю тіла;
- у постановці «дитячої опери» поряд з акторською майстерністю важливим є удосконалення вокальної майстерності виконавців, їхній музичний розвиток;
- у балеті підвищуються вимоги до фізичного апарату танцівника поряд із розвитком його музичних здібностей, акторської майстерності;
- у ляльковому театрі розвивається особливе відчуття сценічного простору, координація рухів, гнучкість, ритмічність тощо.

Оскільки в ляльковому театрі лялька і є головним носієм образу персонажу, учасники театру виступають водночас і творцями самої ляльки, тому зміст діяльності вбирає в себе і вимоги до розвитку творчого потенціалу у *театрально-технічній* сфері під час конструювання різних видів ляльок: маріонеток, дротяних, рукавичних тощо.

Значну користь приносить сценічне втілення програмних творів, які вивчаються на уроках літератури, музики, художньої культури, влаштування святкових вечорів у формі театралізованих вистав у школі та поза нею.

Хореографія, яка в театральному мистецтві складає основу балетної вистави, в позаурочній практиці розглядається як самостійний вид мистецької діяльності. Мистецтво танцю, що засновується на музичній організації, умовно-образному узагальненні рухів, на пластичному інтонуванні перебігу емоцій і почуттів, криє в собі великий педагогічний потенціал. Через пізнання образної символіки рухів, міміки, жестикуляції особистість пізнає особливості характеру, почуттів, своєрідність іншої людини. Хореографічна діяльність сприяє формуванню просторових уявлень, розвитку музичних і образотворчих здібностей (через створення костюмів, гриму, атрибутів танцю), загальному фізичному розвиткові вихованців, відточуючи красу рухів, пластичність тіла, правильність постави, гармонійність ходи, жестів, культури поведінки загалом.

У хореографії запрограмована багата структура соціальної діяльності. Танець, що є видом мистецтва, у практиці позаурочної діяльності доцільно розглядати і як специфічний засіб спілкування, і як засіб формування загальної та естетичної культури, і як спосіб згуртування вихованців у спільноту на грунті інтересу до танцювального мистецтва. Отже, поряд із розвитком хореографічних здібностей, пріоритетне значення надається формуванню творчої активності, комунікативних навичок.

Кожний жанровий різновид хореографії має свою виховну специфіку. Основою балетного мистецтва та універсальною системою виховання юних танцівників є класичний танець. Народно-сценічний танець слід розглядати як джерело пізнання школярами танцювального фольклору — вітчизняного та зарубіжного. Його опанування якнайкраще впливає на виховання патріотичних почуттів, відчуття особливостей національного характеру свого та інших народів; використання засобів народно-сценічного танцю сприяє розширенню і збагаченню уявлень вихованців про світову культуру, історію, побут, традиції різних народів. Естрадний танець поєднує елементи акробатики, ексцентрики, народних пластичних мотивів, класичного танцю, побутової пластики, вимагає від виконавців технічної майстерності, точності рухів, енергійності ритмів, почуття гумору, особливої акторської виразності і водночас виховує усі ці риси. Бальний танець має спрямовуватися на виховання гармонійності рухів, музикальності, естетичного смаку, які виявляються учнями у повсякденному побуті, спілкуванні, на танцювальних вечорах, дискотеках. Опанування стародавніх бальних танців доцільно пов'язувати з вивченням історії, культури та побуту народів різних країн.

Однією з розповсюджених форм проведення дозвілля, особливо у підлітків та старшокласників, є дискотека, використання можливостей якої може стати засобом нейтралізації негативних впливів на особистість. Враховуючи місце, яке займає розважальна музика у запитах сучасних школярів, а також їхні потреби в реалізації рухової активності, у спілкуванні, основним завданням дискотеки слід визначити виховання культури дозвілля, яка крім вибіркового ставлення до мистецтва сформованих музичних смаків, широкого мистецького кругозору вбирає в себе і пластичну культуру рухів, культуру поведінки, культуру спілкування тощо. Тому організатори дискотеки при розробці її сценаріїв мають звертати увагу на зміст музичної, рухової, пластичної складових.

Кіномистецтво

Актуальність сучасного кінематографа пов'язана з його особливим статусом у системі естетичного виховання. Природні особливості кіно як синтетичного мистецтва безпосередньо сприяють процесу синестезії (від гр. synaisthesis — співвідчуття) — розвитку в дитини міжпочуттєвих зв'язків. Стрімкий розвиток відео і телебачення (сьогодні вони виконують функцію основних кіноносіїв) дещо «потіснив» інші класичні види мистецтва в плані «глядацької потреби». Активне використання засобів кіномистецтва сьогодні є об'єктивною вимогою і пов'язане з тією роллю, яку відіграють аудіовізуальні засоби у дозвіллі молоді. Кіноекран впливає на розширення меж пізнання світу, історії людських стосунків, на виховання моральних орієнтирів, створення цілісної картини світу.

Під впливом кіномистецтва в особистості розвивається зорово-слухове сприйняття, здатність динамічного сприймання зображеної на екрані художньої інформації, тоді як «монтажні» особливості кіно сприяють розвитку асоціативного мислення.

Наочність подій, які розгортаються перед школярем-глядачем у часі й просторі і є максимально наближеними до «справжнього життя», можливість спостерігати вчинки героїв, ідентифікуючи себе з ними, — все це активно формує емоційну сферу особистості, її ціннісно-вибіркове ставлення до життя.

Місце, яке посідає кіно (відео, телебачення) у сфері дозвілля сучасного школяра, вимагає посилення педагогічного керування й спрямування виховного процесу.

Жанровий діапазон фільмів, до яких мають залучатися школярі, досить великий. Відбір матеріалу для переглядів повинен здійснюватися на засадах його високих художніх якостей, спрямування інтересу школярів на пізнання творів національного та зарубіжного мистецтва, ознайомлення з новими фільмами, що вийшли на екран, а також з обов'язковим урахуванням індивідуальних запитів школярів.

Залучення кінематографа до виховного процесу вимагає врахування такого специфічного моменту як гіпертрофія «хвилі жахів і насильства» на сучасному екрані, що стимулює розвиток жорстокості та агресивних нахилів. Особливо показовою у зв'язку з цим є ситуація в підлітково-молодіжному середовищі.

Зрозуміло, що зміна соціо-культурної ситуації зумовила відповідні трансформації на психологічному рівні, і школярам початку XXI ст. важко зрозуміти проблеми, якими переймалися їхні однолітки у попередні десятиріччя. Водночас далеко не всі кінокартини минулого мають бути викреслені із сучасної фільмографії.

Виховання молодших школярів має ґрунтуватися на казковому матеріалі. Метафоричність казкової кінематографічної оповіді (емоційна сфера) стимулюватиме роботу дитячої фантазії, яку сьогодні ставить під загрозу гіпертрофія раціонально-технологічного начала. Завдання кіноосвіти полягає в тому, щоб, апелюючи до казкових образів, у доступній і зрозумілій формі ознайомити дітей із смисложиттєвими категоріями «добра» — «зла» і показати специфічні особливості вітчизняної та зарубіжної моделей їхньої інтерпретації. Така орієнтація сприятиме емоційному збагаченню учнів і надасть можливість спрямувати їх на здійснення порівняльного аналізу образів позитивних героїв.

Виховання підлітків ускладнюється через розширення жанрового спектра. Відповідно до вікових особливостей слід активно залучати пригодницькі кінострічки та кінофантастику, які містять у собі значні можливості стосовно виховної роботи за умов її правильної організації. У процесі виховання до розширеної межі розуміння життєвої проблематики й до опанованої на першому рівні антиномії «добро» — «зло» додаються «об'єктивні» та «суб'єктивні» категорії моральної свідомості: «щастя», «обов'язок», «відповідальність», «справедливість».

Використання в процесі кіновиховання підлітків та юнацтва такого найуразливішого й найдискусійнішого кіножанру як фільм жахів і його модифікації — фільм катастроф і трилер, зумовлюється зростанням інтересу молоді до нього, що неможливо ігнорувати. Але використання даного жанру має спиратися на створення проблемних ситуацій його сприймання, організацію дискусій із розглядом особливостей виражальних засобів.

Виховання засобами мистецтва кіно у позаурочній діяльності може здійснюватись через організацію переглядів фільмів, зустрічей із діячами кіно, обговорення теле- та радіопередач про діячів кіномистецтва, створення дискусійних клубів, рецензування та обмін інформацією в шкільній пресі, заснування пунктів «прокату» відеокасет у навчальних закладах, ознайомлення з історією українського та зарубіжного кінематографу, творчістю видатних митців, освоєння основних кінематографічних понять, усвідомлення художніх прийомів, структурних елементів кіно, жанрів, його місця у системі мистецтв і особливостей створення художнього образу; знайомство з роллю і специфікою роботи режисера, сценариста, оператора, художника, композитора тощо, роботу секції кінознавців, яка ознайомить школярів не тільки із здобутками світової кінокласики, але й кіно-пошуками їхніх однолітків.

Ефективною формою виховання може стати студія кіноаматорів, де учасники на практиці осягають особливості виражальних засобів кіно, мови кіномистецтва, його законів, створюючи сценарії фільмів, опановуючи закони операторського мистецтва. Діяльність учнів може спрямовуватися на створення фільмів про шкільне життя (історія навчального закладу, видатні люди, події року та інше). Бажано, щоб такі творчі роботи переглядалися всіма школярами, вчителями, батьками.

Художньо-естетичне виховання учнів у системі позашкільної освіти

Загальні положення

Відповідно до вимог Закону України «Про позашкільну освіту» система художньо-естетичного виховання у позашкільних закладах розглядається як елемент безперервної художньо-естетичної освіти — процес гармонійного розвитку особистості, духовного збагачення, розкриття її творчого потенціалу, зростання сутнісних сил і здібностей. Вона тісно пов'язана зі шкільною освітою і передбачає створення простору багатоманітних видів художньо-естетичної діяльності, що забезпечують становлення індивідуальності учня як суб'єкта власного розвитку. Щоб стати активним фактором розвитку особистості, позашкільна художньо-естетична освіта має стати частиною освітнього процесу, в якому відбувається соціалізація індивіда, його входження в культуру.

Художньо-естетичний напрям позашкільної освіти включає такі **установи** (державні, громадські, приватні):

- *профільні заклади (* художні та музичні школи, школи мистецтв);
- *комплексні заклади (* центри, палаці та будинки творчості школярів, у яких функціонують мистецькі гуртки, студії, майстерні, театри, музеї);
- *мистецькі утворення (* товариства та об'єднання, клуби, окремі творчі колективи).

У нових умовах установи позашкільної освіти повинні розглядатися не тільки і не стільки як заклади, що адаптують учнів до ринкових відносин (оволодіння сучасними мистецькими технологіями), але передусім як центри духовного збагачення учнів у сфері художньої культури, що сприяють формуванню особистості в її національній визначеності, у своєрідності морально-естетичної свідомості та світовідчуття.

Діяльність позашкільних закладів художньо-естетичного напряму має бути єдиною у площині забезпечення духовно-творчої орієнтації, можливостей кожному учневі розкрити свої здібності, обдарування, своє громадське призначення. Проте вона не повинна бути одноманітною, адже наявність різних типів позашкільних закладів освіти дає змогу кожному педагогічному колективу мати своє оригінальне творче кредо, а кожному керівнику — свій власний педагогічний почерк.

Функції позашкільного художньо-естетичного виховання передбачають власне сходження особистості до цінностей світової культури. Відповідно і самі функції мають стати індивідуалізованими, динамічними, здатними стрімко змінювати ставлення індивіда до світу. Для реалізації соціокультурних потреб найважливішою є функція **соціалізації**, що забезпечує безперервний художньо-естетичний розвиток учнів, залучення їх до активного процесу оволодіння гуманістичними цінностями культури в усьому багатстві їх проявів, активного відновлення індивідом соціокультурного досвіду у його власній життєвій практиці засобами культури, культуротворчості. Культуротворче начало — це не

лише здатність до освоєння матеріальних і духовних цінностей або до їх створення учнями, але передусім здатність перебувати у пошуку нових культурологічних вимірів власного та соціокультурного життя.

До функцій, що детерміновані потребами й інтересами особистості, належать: **рекреаційна, орієнтаційна, регулятивная, комунікативна, компенсаторна, релаксаційна.** Особливо важливо встановити відповідні пропорції між різноманітними, вільно обраними можливостями в пізнавальній, творчо-практичній, соціокультурній діяльності і розвагами учнів. Між тим, як свідчить практика, останнім часом розважальні форми починають витісняти всі інші, що звужують естетико-виховні можливості позашкільних закладів. При гіперболізації репродуктивно-розважальних форм слід поступово переводити їх у художньо-творчі види діяльності, за рахунок підвищення активності, ініціативи, зацікавленості школярів.

Мета художньо-естетичного виховання учнів у позашкільних закладах — забезпечення умов і створення відповідного середовища шляхом розширення предметного поля культури для естетичного розвитку і художньо-творчої самореалізації особистості з домінантою індивідуальних інтересів і вільного самовизначення.

Основні **завдання** художньо-естетичного виховання у позашкільних установах:

- опанування та інтеріоризація національних культурних традицій, що має перетворитися на духовне джерело сучасного та майбутнього розвитку особистості, її адаптація до життя у суспільстві;
- забезпечення необхідних умов для особистісного розвитку школярів на основі актуалізації гуманістичних традицій світової культури, врахування художніх інтересів і потреб, виховання естетичної свідомості — ідеалів, смаків, суджень, оцінок;
- розвиток творчого потенціалу та самостійного мислення учнів, розширення свободи вибору форм художньої самореалізації, які відповідають здібностям і професіональним орієнтаціям особистості;
- організація змістовного дозвілля, формування комунікативної культури як механізму людської взаємодії.

Основні завдання вирішуються на кількох **рівнях:**

- рівень *розважальності* обмежується організацією та естетизацію вільного часу учнів, їхнього спілкування за допомогою мистецтва (варіанти наповнення змісту дозвілля різноманітні — мистецькі ігри, музичні та театралізовані розваги, дискотеки, кіно-шоу, інші нестандартні форми спілкування, які виконують функції відпочинку);
- рівень *елементарної художньо-естетичної грамотності*, що передбачає засвоєння найпростіших способів художньо-естетичної діяльності у певному виді мистецтва (музичного, хореографічного, візуального, театрального) та зумовлює необхідність пріоритетного виховання емоційно-естетичної культури, допитливості, пізнавальних інтересів, навичок спілкування;
- рівень *функціональної художньо-естетичної грамотності*, який спрямований на розвиток у школярів здатності допрофесійного вирішення художніх завдань у різноманітних сферах мистецької діяльності, націлює на диференційований підхід до кожного учня та допомогу в особистісному художньо-творчому самовизначенні;

- рівень *художньої компетентності*, що включає загальнокультурний і професійний компоненти: загальнокультурний передбачає розвиток здібностей, здатності критично оцінювати власні здобутки та можливості у галузі художньої культури, а професійний — досягнення компетентності в певному виді мистецтва та розвиток художньої-творчої обдарованості учня, який стає суб'єктом діяльності.

Отже, педагог має спрямовувати навчально-виховний процес не стільки на розвиток вузько професійних навичок у галузі мистецтва, скільки на формування всебічної художньо-творчої активності та емоційно-естетичного досвіду учнів на основі інтересу до певного виду мистецтва, а оцінювати результати виховання «за кроками» особистісного розвитку, а не суто художніми критеріями виконаної діяльності.

Національні пріоритети виховання

Оскільки самосвідомість особистості виражається, зокрема, в її самоідентифікації, в тому числі — національній, то важливою складовою людської духовності виступає національна самосвідомість, яка включає культурно-історичну пам'ять як образ минулого, сучасного і майбутнього. Сучасні процеси глобалізації та зумовлене ними розмивання національних меж не повинні призвести до нівелювання культурних відмінностей. Навпаки, лише усвідомлення своєї національної культурної унікальності може стати найважливішою передумовою асиміляції універсальних цінностей та інтегрування у світову культуру. Кожний народ має свій «індивідуальний код цінностей», і якщо діти недостатньо оволодівають духовними цінностями свого народу, а засвоюють переважно загальнолюдські, то це призводить до кризових процесів у розвитку особистості. Звернення до духовних засад національної культури формує національно-культурні координати не лише естетичного, а й морального простору.

Якщо з минулого в сучасне переносять культурно-історичний досвід у буквальному вигляді, здійснюється спроба припасувати його до нових умов, то така спроба, як правило, є невдалою. Головне полягає в тому, щоб виявити, чим наповнене минуле, якою мірою воно відбиває духовний стан суспільства. Пам'ятки гуманістичної культури, естетичний досвід, система народних традицій, знань, умінь — це наш невичерпний потенціал у справі виховання підростаючих поколінь. Національна культура втілює глибоку духовність, національну психологію, світогляд, світовідчуття. Тому через усі її засоби (народну та професійну творчість, мистецькі зразки, національні традиції, звичаї, обряди) проходить ідея гармонії людини з навколишнім світом, любові до Батьківщини.

Освітньо-виховна практика позашкільних закладів протягом тривалого часу була позбавлена можливості спиратися на прогресивні національні традиції та народно-культурну спадщину. Однак протягом останнього десятиріччя, коли значно підвищився інтерес до етнокультурних цінностей, ці протиріччя поступово згладжувалися, вплив народної культури на позашкільні заклади став дедалі гнучкішим, наповнився новим змістом. Саме у цей час набули масового поширення малі академії народних мистецтв, гуртки та клуби, що сприяють оволодінню навичками декоративно-ужиткової творчості — вишивки, плетіння,

гончарства, різьбярства, писанкарства тощо. Активізувалася діяльність, яка прилучає школярів до дослідницької роботи — участі у пошукових загонах, фольклорних експедиціях, створенні краєзнавчих, етнографічних музеїв, сприяє розвиткові музичної, театрально-хореографічної творчості.

Національну культуру часто розуміють вузько, однобічно, обмежуючи її фольклорними зразками — піснями, танцями тощо, але культура народу — це весь устрій його життя, певна система цінностей, світоглядних орієнтирів, взаємовідносин. Ці духовні засади потрібно опановувати в сучасній позашкільній практиці. У роботі позашкільних закладів доцільно відмовлятися від надмірного і часто удаваного пафосу, щоб учні дістали можливість відкрити нові форми культурного діалогу. Сьогодні в учнів потрібно формувати цілісну художню картину світу, відчуття причетності до національної культури через пряму співучасть у мистецькому житті.

Одним із найважливіших аспектів позашкільного художньо-естетичного виховання особистості є пробудження, формування сталого інтересу до гуманістичних цінностей культури різних народів світу, що необхідно з огляду на сучасне існування дітей і молоді в полікультурному просторі. Таким чином, у вихованні реалізується ідея єдності національного та загальнолюдського в культурній спадщині.

Застосування інноваційних виховних технологій та використання соціокультурного середовища

Особливістю культуротворчої діяльності учнів у позашкільних закладах є те, що вона спрямована на співтворчість педагогів та учнів з метою естетизації навколишньої дійсності та пошуку нових моделей індивідуального розвитку. Відповідно можна визначити основні напрями позашкільної освіти в цій сфері:

- розвиток культури творчого мислення;
- розвиток культури спілкування і соціокультурних відносин;
- розвиток культури перетворення середовища;
- розвиток культури самоорганізації життя.

Технології організаційно-педагогічної діяльності можуть бути представлені як послідовність процедур: аналіз стану локальної позашкільної освітньо-виховної діяльності — виявлення і прогнозування освітніх запитів — створення проекту оновлення діяльності конкретного позашкільного закладу — визначення цілей, цінностей, норм, принципів, завдань, напрямів, освітніх програм діяльності, адекватних потребам учнів та позашкільного закладу загалом, а також культурно-виховним можливостям конкретного середовища, — створення організаційно-діяльної структури, що забезпечує розв'язання цих завдань, — відбір засобів, методів, шляхів організаційно-педагогічної діяльності — розробка і реалізація системи організаційних заходів — оцінка діяльності.

З-поміж низки педагогічних засобів у позашкільну систему освіти доцільно запроваджувати такі інноваційні технології як: технологія розв'язання творчих завдань, технологія організації колективних творчих справ, технологія проектної діяльності, технологія дослідження, сугестивна технологія, технологія саморозвитку.

Завдяки розширенню діапазону **форм і методів** діяльності учням надається можливість не лише для репродуктивного, але й для самостійної продуктивної творчості, спрямованої на самовираження. Для цього необхідно створити відповідний мікроклімат, застосовувати різні форми проблемних емоційно-образних ситуацій на основі спілкування, організації самостійного пошуку школярами справ, які найбільшою мірою відповідають їх художнім потребам; врахування динаміки змін їхніх інтересів і запитів, індивідуальних здібностей кожного. Плануючи навчальні заняття, педагог має вибрати найдоцільніші, а саме: заняття-гру, заняття-змагання, заняття-міркування, заняття-свято, заняття-зустріч, заняття-вернісаж, заняття-екскурсія, заняття-презентацію тощо.

Доцільно змінити художньо-виховну практику з демонстраційної, концертно-показної спрямованості на стратегію культуротворчості. Культурна спадщина у цьому відношенні і виконує роль середовища, в якому через прилучення до вічних цінностей культури формується людина. Зберігаючи спадщину, ми тим самим зберігаємо культурну пам'ять і само середовище, в якому тільки і може виникнути ситуація спілкування, діалогу сучасної культури та культури минулого.

Педагогіка співробітництва передбачає, що у неформальному спілкування учнів та педагогів позашкільних закладів має домінувати **діалог,** що грунтується на вірі в позитивний потенціал кожного учня. Він пов'язаний із перетворенням керівної позиції педагога та підлеглої позиції учня та зміною функцій учасників: педагог не інформує, а актуалізує, стимулює прагнення школяра до пізнання, творчого розвитку, створює умови для саморуху. Діалогічність взаємин спрямована на розвиток культури спілкування від найпростіших систем: учень — учень», «учень — учитель», «учень — колектив», з поступовим переходом до більш складних систем — «людина — мистецтво», «людина — культура». Різні форми спілкування (бесіда, колективний пошук, діалог, полілог) сприяють ефективному розвитку мовленнєвої діяльності, зокрема різними художніми мовами — мистецтвом слова, звуко-інтонації, рухопластики тощо.

Діалог як провідна форма спілкування містить у собі величезне комунікативне багатство: бесіду і суперечку, конкуренцію і співробітництво, ствердження і заперечення, що особливо важливо у процесі опанування неоднозначних феноменів сучасного мистецтва. Атмосфера неформального спілкування, психологічного комфорту, вільного виявлення себе — найсприятливіша для розвитку творчих здібностей кожного.

Принцип діалогічності є вихідною базою принципу **емоційної насиченості**, адже навички спілкування (з людьми та творами мистецтва) створюють основу для виникнення середовища, збагаченого ціннісними взаєминами. Емоції і почуття належать до найважливіших факторів, що визначають здатність до творчості, тому що саме вони виконують функцію стимулятора художньо-творчого процесу. Висока емоційна насиченість мистецьких занять — ігор, змагань, конкурсів — дає змогу учням відчути себе художником, актором, музикантом, співаком, що надає естетичну насолоду. Шлях активізації творчої діяльності школярів неможливий без урахування механізмів підсвідомості: інтуїції, уяви, фантазії, асоціативних зв'язків, емпатії та ідентифікації.

У сучасних умовах розвитку інформативного простору зростає роль новітніх інформаційних технологій, зокрема комп'ютерного дизайну та анімації, електронної музики (гра на синтезаторах), медіакультури (преса, звукозапис, радіо, кіно, телебачення, відео, Інтернет). Тому педагогам необхідно розширювати спектр технічних можливостей закладів позашкільної освіти та виховання з урахуванням сучасних тенденцій.

Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у навчальній, позаурочній та позашкільній діяльності є **орієнтовною**, вона націлює освітян на створення на цій основі *регіональних*, *локальних* та *авторських* програм і проектів, які враховуватимуть етнокультурні особливості, реальні можливості педагогічних колективів, учнівсько-батьківські запити.

Про затвердження Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

НАКАЗ
Міністерства освіти і науки України

від 14 грудня 2000 року № 588

Зареєстрований в Міністерстві юстиції України
19 грудня 2000 року за № 925/5146

Відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 964 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад» наказую:

1. Затвердити Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (додається).

2. Визнати такими, що втратили чинність, Положення про державну атестацію (екстернат) для одержання документів про загальну середню освіту, затверджене наказом Міністерства освіти України від 27.03.97 № 87 і зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21.04.97 за № 151/1954, та Інструкцію про екзамени, переведення та випуск учнів загальноосвітніх навчально-виховних закладів України, затверджену наказом Міністерства освіти України від 29.01.96 № 24 та зареєстровану в Міністерстві юстиції України 21.02.96 за № 87/1112.

3. Ввести в дію Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти з 2000/2001 навчального року.

4. Науково-методичному центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України (Ляшенко О.І.) протягом 2001—2003 років розробити положення про центри незалежного тестування, їх методичне забезпечення, функціонування та експериментальну апробацію.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Міністр В.Г.Кремень

Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти

Затверджено
наказом Міносвіти і науки України
від 14 грудня 2000 року № 588
Зареєстровано в Мін. юсті України
19 грудня 2000 року за № 925/5146

Загальні положення

Державна підсумкова атестація учнів (вихованців) (далі — атестація) — це форма контролю за відповідністю освітнього рівня випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів навчальним програмам. Атестація проводиться відповідно до статті 34 Закону України «Про загальну середню освіту», Постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Зміст, форми й терміни атестації щорічно визначаються Міністерством освіти і науки України.

Перелік предметів, з яких здійснюється атестація, та порядок звільнення від неї визначаються цим Положенням.

Учням, які закінчили загальноосвітній навчальний заклад певного ступеня, видастьєя про це відповідний документ:

- по закінченні початкової школи — табель успішності;
- по закінченні основної школи — свідоцтво про базову загальну середню освіту (за бажанням учнів);
- по закінченні навчального закладу системи загальної середньої освіти — атестат про повну загальну середню освіту.

Особам, які закінчили основну школу з навчальними досягненнями високого рівня (10, 11,12 балів), видається свідоцтво про базову загальну середню освіту особливого зразка.

Особам, нагородженим золотою або срібною медалями, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.11.97 № 1260 видається документ про повну загальну середню освіту особливого зразка.

1. Проведення атестації

1.1. Атестація проводиться в навчальних закладах системи загальної середньої освіти з навчальних предметів інваріантної частини Типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.2. Атестація випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти може за їх бажанням проводитися на базі вищих навчальних закладів (для випускників, які вступатимуть до вузів), за умови, що випускник має досягнення у навчанні на достатньому та високому рівні, та за згодою педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу.

1.3. Завдання та збірники завдань для атестації розробляються й затверджуються Міністерством освіти і науки України.

1.4. Результати атестації оцінюються за 12-бальною шкалою відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України.

1.5. Річні оцінки з предметів, з яких учень не проходить атестацію, є підсумковими.

1.6. Підсумкові оцінки з предметів, з яких учень проходить атестацію, виставляються на підставі атестаційних та річних оцінок з урахуванням оцінок за семестри.

1.7. Учні мають право на повторну атестацію з метою підвищення оцінки.

Повторна атестація може проводитися у будь-який час, але не раніше ніж через 10 днів після закінчення атестації і не пізніше початку нового навчального року.

Конкретні строки повторної атестації встановлюють Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Матеріали й завдання для повторної атестації розробляє Міністерство освіти і науки України.

1.8. Учні (екстерни), які хворіли під час проведення атестації і видужали до її закінчення, зобов'язані подати медичну довідку, на підставі якої їм надається право продовжити атестацію у поточному навчальному році.

1.9. Атестація включається у структуру навчального року.

2. Державні атестаційні комісії

2.1. Для проведення атестації, не пізніше ніж за два тижні до її початку, в навчальних закладах місцевим органом управління освітою створюються державні атестаційні комісії (далі — комісії) у складі:

· голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, у виняткових випадках — учитель) та членів комісії: учитель, який викладає предмет у даному класі, асистент — учитель цього ж циклу предметів — у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня (відповідного класу гімназії, ліцею, коледжу);

· голови (керівник навчального закладу або його заступник з навчально-виховної роботи, або представник відповідного органу управління

освітою) та членів комісії: учителя, який викладає предмет у даному класі, та не менше двох інших членів комісії — у загальноосвітніх навчальних закладах IIII ступеня.

2.2. При проведенні атестації у вищому навчальному закладі, як це передбачено в пункті 2.1, ректор вищого навчального закладу, на базі якого проходить атестація, призначає голову комісії та затверджує її склад.

2.3. На голів комісій покладається відповідальність за об'єктивність проведення атестації та дотримання порядку її проведення.

2.4. Головою комісії не може бути керівник навчального закладу (його заступник), який викладає у даному класі предмет, з якого проводиться атестація.

2.5. За наявності паралельних класів (груп) у навчальному закладі може бути створено декілька комісій з предмета.

2.6. У випускних класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти комісії можуть створюватися спільно з вищими навчальними закладами.

2.7. За рішенням місцевого органу управління освітою до складу комісії понад визначену в п. 2.1 норму можуть входити учителі інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти, науковці, представники професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів.

2.8. Під час проведення атестації можуть бути присутніми лише особи, уповноважені органами управління освітою.

2.9. Втручання у проведення атестації та визначення її результатів з боку осіб, які не є членами комісії, не допускається. Зауваження та пропозиції щодо процедури проведення атестації можуть подаватися у письмовій формі до районної апеляційної комісії не пізніше наступного робочого дня після проведення атестації.

2.10. Результати атестації заносяться до протоколу встановленого зразка.

2.11. Звіти комісій про результати атестації та матеріали атестації зберігаються відповідно до вимог Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I—III ступенів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 23.06.2000 № 240.

3. Атестація у початковій школі

3.1. У початковій школі атестації підлягають результати навчальної діяльності учнів третіх (четвертих) класів з державної мови (українська мова і читання) та математики. У навчальних закладах з мовами навчання національних меншин можуть підлягати атестації результати навчальної діяльності з мови навчання.

3.2. Атестація результатів навчальної діяльності учнів з державної мови, якщо вони вивчали її лише у двох останніх класах початкової школи, здійснюється за бажанням учнів, їх батьків (осіб, які їх замінюють).

3.3. Оцінка за атестацію з цих предметів виставляється за результатами річного оцінювання, яке здійснюється на підставі оцінок за під-

сумкові письмові роботи з урахуванням семестрового оцінювання навчальних досягнень учнів.

3.4. У загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня проведення підсумкових письмових робіт відбувається за участю осіб, уповноважених відповідними органами управління освітою, та фахівців.

3.5. Педагогічна рада навчального закладу на підставі результатів навчальної діяльності учня ухвалює рішення про переведення його до основної школи або дає рекомендації щодо доцільності підвищення учнем рівня його результатів з окремих предметів та за згодою батьків або осіб, які їх заміняють, вирішує питання про залишення учня на повторний курс навчання.

4. Атестація в основній школі

4.1. Атестація в основній школі проводиться з державної мови (письмово), математики (письмово), географії, біології, а також іноземної мови чи іншого гуманітарного предмета за вибором навчального закладу (у навчальних закладах з мовами навчання національних меншин атестація може проводитись з мови навчання) у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України: усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

4.2. Випускники основної школи, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5. Атестація у старшій школі

5.1. Атестація у старшій школі проводиться з державної мови (письмово), історії України та трьох предметів (у тому числі в навчальних закладах з мовами навчання національних меншин — з мови навчання) за вибором учнів.

5.2. Випускники, які в поточному навчальному році не вивчали державну мову, замість атестації з цього предмета можуть проходити атестацію з мови навчання.

5.3. У загальноосвітніх навчальних закладах з мовами навчання національних меншин, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах, класах з поглибленим вивченням окремих предметів перелік предметів за вибором може бути доповнений навчальними предметами варіативної частини навчальних планів.

5.4. Атестація з кожного з предметів проводиться у формі, визначеній Міністерством освіти і науки України (усне опитування, комплексне завдання, письмова робота, поєднання усних та письмових робіт за збірниками завдань, затвердженими Міністерством освіти і науки України).

5.5. У навчальних закладах системи загальної середньої освіти, що працюють з вищими навчальними закладами у складі навчальних або навчально-науково-виробничих об’єднань або за угодами з ними, дозволяється поєднувати атестацію зі вступними іспитами до вищого навчального закладу.

У такому разі за погодженням з Міністерством освіти і науки Украї-

ни завдання для атестації з профільних предметів можуть бути доповнені (з обов'язкових для атестації предметів) або замінені (з предметів, які учень сам обирає на атестацію) завданнями вищого навчального закладу та завчасно доведені до відома випускників.

5.6. Атестація випускника відбувається лише в конкретному вищому навчальному закладі, до якого він вступає, і лише з профільних для цього вузу предметів.

За терміном така атестація повинна відбуватися раніше атестації у навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

5.7. Результати атестації у вищому навчальному закладі є одночасно результатами атестації за підсумками навчання випускника в навчальному закладі системи загальної середньої освіти.

Результати повідомляються у письмовій формі директору навчального закладу, де навчається випускник. Вони виставляються в атестат про повну загальну середню освіту й зараховуються як результати вступних іспитів до вищого навчального закладу.

5.8. Випускник навчального закладу системи загальної середньої освіти подає заяву (анкету) на ім'я керівника навчального закладу, де він навчається, із зазначенням повної назви вищого навчального закладу, де він має намір проходити атестацію.

Заяву (анкету) такого ж змісту, а також витяг із рішення педагогічної ради навчального закладу про згоду на проходження атестації випускником у вищому навчальному закладі випускник повинен подати до вищого навчального закладу.

5.9. Випускникові видається атестаційний лист за підписом голови комісії, завірений печаткою вищого навчального закладу, де випускник проходив атестацію.

5.10. Педагогічна рада навчального закладу, де навчається випускник, на підставі отриманого повідомлення про результати атестації у вищому навчальному закладі приймає рішення про здобуття випускником повної загальної середньої освіти.

6. Атестація екстернів

6.1. Екстернат у системі загальної середньої освіти є різновидом індивідуальної форми навчання, що забезпечує гарантоване Конституцією України право громадян на здобуття повної загальної середньої освіти й організовується відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад, цього Положення.

6.2. Екстерн — особа, яка самостійно опановує навчальні програми і якій надається можливість проходження підсумкової та державної підсумкової атестації в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

6.3. Отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти у формі екстернату не обмежується віком.

6.4. Відмова з боку керівників навчального закладу, а також місцевих органів управління освітою в атестації екстернів з метою отримання базової загальної середньої освіти або повної загальної середньої освіти не допускається.

6.5. Громадяни України, які навчалися й отримали документ про відповідний рівень освіти за кордоном, з метою отримання документа державного зразка про базову або повну загальну середню освіту зобов'язані пройти атестацію екстерном.

За наявності міждержавної угоди про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту атестація екстерна не здійснюється, крім випадків, коли на атестації наполягає екстерн.

6.6. Можливість пройти атестацію й отримати відповідний документ про освіту мають екстерни, які:

- з будь-яких причин не мають змоги відвідувати навчальні заняття в загальноосвітньому навчальному закладі;
- навчаються за індивідуальною формою;
- отримали документ про відповідний рівень загальної середньої освіти за кордоном;
- прискорено опанували програмовий матеріал відповідного класу, ступеня навчання;
- не завершили навчання в навчальному закладі системи загальної середньої освіти;
- є іноземцями та особами без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах.

6.7. Зарахування повнолітніх громадян до навчального закладу на екстернат здійснюється за їх особистою заявою, а неповнолітніх громадян — за заявою батьків або осіб, які їх замінюють, погоджується з місцевим органом управління освітою і затверджується наказом керівника навчального закладу.

6.8. Приймання заяв від екстернів на проходження атестації починається з жовтня місяця поточного навчального року й закінчується, як правило, не пізніше ніж за три місяці до початку атестації.

6.9. Атестація проводиться в навчальному закладі системи загальної середньої освіти за місцем проживання екстернів або в навчальному закладі, визначеному відповідним органом управління освітою.

6.10. До атестації за курс повної загальної середньої освіти допускаються екстерни, які мають свідоцтво про базову загальну середню освіту.

6.11. Адміністрація навчального закладу, у якому здійснюється атестація, зобов'язана ознайомити екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з цим Положенням, порядком проведення атестації.

6.12. Перед атестацією проводиться підсумкова атестація з предметів інваріантної частини навчального плану.

Проходження підсумкової атестації є передумовою для проходження екстерном атестації.

6.13. Рішення про допуск екстерна до атестації приймається педагогічною радою навчального закладу, затверджується наказом директора.

6.14. Підсумкову атестацію та атестацію екстерн проходить в одному навчальному закладі.

Підставою для завершення атестації в іншому навчальному закладі є довідка з попереднього місця її проходження, що підписується керівником навчального закладу, головою Комісії і завіряється печаткою навчального закладу.

6.15. У разі незгоди екстерна, батьків або осіб, які їх замінюють, з результатами підсумкової атестації чи атестації їм надається право оскаржити їх на загальних підставах.

6.16. Результати атестації екстерна фіксуються в окремому протоколі, у правому верхньому кутку якого зазначено: «Екстернат».

6.17. За результатами атестації на підставі рішення педагогічної ради, яке оформлюється наказом керівника навчального закладу, екстернам видаються свідоцтво про базову загальну середню освіту та атестат про повну загальну середню освіту.

6.18. Видача свідоцтва про базову загальну середню освіту, атестата про повну загальну середню освіту реєструється у книзі обліку цих документів. Запис про видачу свідоцтва про базову загальну середню освіту та атестата про повну загальну середню освіту заноситься у книгу в графі «Рік вступу до даного закладу» — «екстерн2.

6.19. Екстерни, які пройшли атестацію на атестат про повну загальну середню освіту, золотою медаллю 2За високі досягнення у навчанні» та срібною медаллю «За досягнення у навчанні» не нагороджуються.

7. Атестація за результатами річного оцінювання

7.1. Атестація учнів загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів для хворих дітей у період їх перебування у цих закладах, спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з наслідками поліомієліту і церебральним паралічем, складними порушеннями мовлення, затримкою психічного розвитку, глухих і зі слабим слухом, сліпих і слабозорих, а також учнів вечірніх (змінних) спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих і слабозорих, глухих і зі слабим слухом здійснюється на основі річного оцінювання у випускному класі.

7.2. Учні, які за станом здоров'я звільняються від атестації, мають право атестуватися за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Для проходження атестації в цьому випадку необхідно подати до комісії такі документи:

1) заява батьків учня або осіб, які їх заміняють;

2) довідка лікарсько-контрольної комісії, завірена печаткою лікувальної установи.

7.3. За рішеннями Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки, охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій учні, які проживають (проживали) у зонах безумовного чи гарантованого добровільного відселення у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС та зонах стихійного лиха, можуть бути атестовані за результатами річного оцінювання у випускному класі.

Підставою для звільнення від атестації є рішення педагогічної ради, видається наказ керівника навчального закладу.

7.4. Учні випускних класів, які беруть участь у міжнародних олімпіадах, спортивних змаганнях, конкурсах, виставках, що мають статус міжнародних і проходять у період атестації, атестуються за результатами річного оцінювання.

7.5. Учасники міжнародних олімпіад, спортивних змагань, конкурсів, призери III та учасники IV етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт Малої академії наук звільняються від атестації з предметів, з яких вони стали призерами. До атестата про повну загальну середню освіту виставляється з цих предметів підсумкова оцінка 12 балів.

7.6. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до олімпіад, змагань, конкурсів, які мають статус міжнародних, звільняються від атестації; підсумкові оцінки їм виставляються за результатами річного оцінювання.

8. Апеляційні комісії. Подання та розгляд апеляцій

8.1. Для забезпечення об'єктивного проведення атестації відповідними органами управління освітою створюються апеляційні комісії з кожного предмета.

8.2. Чисельність і склад апеляційних комісій затверджуються відповідними органами управління освітою органів місцевого самоврядування або виконавчої влади.

8.3. Результати атестації можуть бути оскаржені до апеляційної комісії учнями, їх батьками або особами, які їх замінюють, протягом 10 днів після її проведення.

9. Контроль за дотриманням вимог проведення атестації

9.1. Контроль за дотриманням вимог організації та проведення атестації покладається на відповідні органи управління освітою.

9.2. Наслідки проведення атестації щорічно до 15 липня узагальнюються та аналізуються відповідними органами управління освітою.

9.3. Узагальнена інформація Міністерству освіти і науки України подається відповідними органами управління освітою до 1 серпня.

Начальник головного управління змісту освіти П.Б.Полянський

Міністр В.Г.Кремень

Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

НАКАЗ

№ 305 від 18.08.98
Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
24 вересня 1998 року № 598/3038

Відповідно до Закону «Про освіту» (1060-12) та на виконання рішення колегії Міністерства освіти України від 29 липня 1998 року «Про стан і перспективи проведення учнівських олімпіад» і з метою створення належних умов для виявлення та підтримки обдарованої молоді, розвитку її інтересів, схильностей та природних обдарувань

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності (додається).

2. Структурним підрозділам Міністерства освіти України, Інституту змісту і методів навчання спільно з Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити організацію і проведення учнівських олімпіад, турнірів і конкурсів відповідно до цього Положення.

3. Вважати таким, що втратило чинність, Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності, затверджене відповідно наказом Міністерства освіти України від 15.02.95 р. № 39 (z0101-95), зареєстроване в Мінюсті 12.04.95 р. за № 101/637.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Савченко О.Я.

Міністр **М.З.Згуровський**

Положення
про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Затверджено
Наказ Міністерства освіти України
18 серпня 1998 року № 305
Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України 24 вересня 1998 року
за № 598/3038

1. Загальні положення

1.1. Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових дисциплін проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з таких базових дисциплін: українська мова та література, історія, основи правознавства, іноземні мови (англійська, німецька, французька, іспанська), математика, фізика, хімія, біологія, географія, основи інформатики і обчислювальної техніки, трудове навчання, основи економіки.

Всеукраїнські конкурси фахової майстерності, олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться щороку серед учнів випускних груп професійно-технічних закладів освіти. Всеукраїнські конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук та наукових товариств учнів проводяться щороку за такими профілями:

- філології та мистецтвознавства;
- фізико-математичний;
- обчислювальної техніки і програмування;
- хіміко-біологічний;
- історико-географічний;
- техніко-технологічний.

Всеукраїнські турніри юних фізиків, астрономів, математиків, хіміків, істориків проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з відповідних дисциплін. З ініціативи організаційних комітетів та за наявності відповідних фінансових можливостей проводиться турнір юних винахідників і раціоналізаторів (базова дисципліна — фізика).

При виникненні потреби та за наявності фінансових можливостей за наказом Міністерства освіти України можуть проводитись олімпіади, турніри та конкурси (державного масштабу) з інших базових і спеціальних дисциплін, а також спеціальні комплексні олімпіади для учнів початкової школи. Правила проведення таких олімпіад, конкурсів та турнірів затверджуються Міністерством освіти України.

Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій можуть проводитись олімпіади з мови і літератури національних меншин, що проживають в Україні, та інші олімпіади, конкурси, турніри.

За бажанням учасник має право, на загальних засадах, брати участь у змаганнях серед учнів старших (порівняно з класом (курсом) фактичного навчання) класів (курсів).

Студенти вищих закладів освіти будь-якого рівня акредитації не мають права змагатись в учнівських олімпіадах, турнірах, конкурсах на будь-яких етапах.

1.2. Основними завданнями учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і турнірів є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти країни;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових, спеціальних та фахових дисциплін, прищеплення широким колам учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- пропаганда досягнень науки, техніки та новітніх технологій, популяризація серед молоді робітничих професій;
- підведення підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, учнівських наукових товариств, активізація всіх форм позакласної та позашкільної роботи з учнями;
- підвищення рівня викладання базових, спеціальних та фахових дисциплін, фахової підготовки учнів;
- виявлення, поширення і впровадження в навчально-виховний процес сучасних прийомів і методів навчання;
- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів вищих закладів освіти, працівників наукових закладів України до активної допомоги навчально-виховним закладам у справі поліпшення стану викладання дисциплін і підвищення рівня знань, умінь та навичок учнівської молоді;
- формування команд для участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах.

1.3. Керівником Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів є Міністерство освіти України.

1.4. Організатором та координатором Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів є Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, на який покладається відповідальність за організаційно-методичне забезпечення проведення відповідних змагань.

1.5. Міністерство освіти України спільно (на рівних засадах) з Інститутом змісту і методів навчання Міністерства освіти України здійснюють контроль за дотриманням вимог даного Положення при проведенні всіх етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів.

1.6. Для організації та проведення олімпіад, конкурсів і турнірів створюються організаційні комітети, а для перевірки виконання завдань — журі. До проведення Всеукраїнських конкурсів-захистів залучається Координаційна науково-методична рада Малої академії наук та представники наукових товариств учнів.

1.7. Для складання завдань олімпіад, конкурсів, турнірів оргкомітети створюють комісії, до яких входять фахівці відповідної галузі у складі не більше п'яти осіб. Члени комісії несуть персональну відповідальність за науковий рівень змісту завдань та їх секретність до моменту оприлюднення. Надання підготовлених завдань будь-якій особі, яка не є членом комісії, категорично забороняється.

1.8. Для консультацій щодо розв'язання спірних питань в роботі журі (правильність перевірки та об'єктивність оцінювання робіт і визначення переможців олімпіад, конкурсів і турнірів) призначаються експерти-консультанти.

1.9. Переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та конкурсів фахової майстерності визначають в особистій першості. Переможців Всеукраїнських турнірів визначають за результатами командної першості, а за умови, що всі змагання відповідного етапу турніру проходили в особистій першості — переможці турніру визначаються в особистій першості.

1.10. В олімпіадах, конкурсах і турнірах за згоди Міністерства освіти України у відповідності до чинного законодавства можуть брати участь учні середніх закладів освіти зарубіжних країн.

1.11. Всеукраїнські учнівські олімпіади всіх етапів, конкурси і турніри є очною формою змагань.

1.12. Учасники олімпіад, конкурсів, турнірів, за їх бажанням, отримують завдання і дають на них відповідь державною або іншою (національних меншин) мовою.

1.13. Вчителі середніх закладів освіти, викладачі та майстри виробничого навчання професійно-технічних закладів освіти, викладачі та наукові працівники вищих закладів освіти, наукових установ, працівники органів освіти, методичних та інших установ і організацій, які брали активну участь у підготовці учнів до змагань та проведенні цих заходів, можуть бути відзначені відомчими та іншими державними нагородами.

2. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів

2.1. Олімпіади з базових дисциплін проводяться в чотири етапи:

I етап — шкільні (училищні), II етап — районні (міські), III етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у містах Києві та Севастополі — міські) та IV етап — на державному рівні. Проведення олімпіад I, II, III етапів, відповідно, з різних предметів одночасно забороняється. На всіх етапах завдання готуються окремо для кожного класу (курсу).

Конкурси фахової майстерності та олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться у три етапи: I етап — училищні, (районні (міські) — не про-

водяться), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться в три етапи: I етап — районні (міські), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Турніри проводяться в два етапи: I етап — між командами середніх та професійно-технічних закладів освіти та II етап — фінальний — на державному рівні.

Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій у відповідності до чинного Положення розробляють Положення про проведення I, II, III етапів олімпіад з базових дисциплін, I, II етапів конкурсів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та I етапу турнірів.

2.2. I етап: шкільні (училищні) олімпіади — з базових та училищні — зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, міжшкільний (міжучилищний) етап турнірів.

2.2.1. I етап олімпіад з базових дисциплін проводиться у жовтні, конкурсів фахової майстерності та олімпіад зі спеціальних дисциплін — у березні, турнірів — у вересні-листопаді поточного року.

2.2.2. Персональний склад оргкомітетів та журі, експерти-консультанти I етапу олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами керівника закладу освіти.

2.2.3. Завдання для учасників олімпіад і конкурсів готують комісії, склад яких затверджується наказом керівника закладу освіти.

Турніри проводяться за завданнями оргкомітетів, які надсилаються до середніх та професійно-технічних закладів освіти до 15 серпня поточного року.

2.2.4. Звіти про проведення олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь команд у наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають до районних (міських) оргкомітетів до 1 листопада поточного року.

Звіти про проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та заявки на участь команд в наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають оргкомітетам обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканським, в містах Києві та Севастополі — міським) олімпіад і конкурсів до 1 квітня наступного року.

Оргкомітети фінальних етапів турнірів розглядають заявки учасників і результати їх виступів у I етапі та надсилають учасникам запрошення для участі у фінальному етапі турнірів.

2.3. II етап: районні (міські) олімпіади з базових дисциплін;

I етап: районні (міські) конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт.

2.3.1. II етап олімпіад з базових дисциплін та I етап конкурсів-захистів проводяться щороку у листопаді-грудні за завданнями обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканського, у містах Києві та Севастополі — відповідно міжрегіонального та міського) інститутів удосконалення вчителів (післядипломної освіти), територіальних відділень Малої академії наук, розробленими спільно з журі. Кількість турів

олімпіад, їхня тривалість та форми проведення визначаються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Для складання завдань олімпіад створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.3.2. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів олімпіад і конкурсів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами відділу освіти районної (міської) державної адміністрації.

2.3.3. Звіти про проведення II етапу олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь в III етапі оргкомітети цих олімпіад надсилають відповідним обласним (в Автономній Республіці Крим — республіканському, в містах Києві та Севастополі — міським) оргкомітетам до 30 грудня поточного року, а про проведення I етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт — до 10 січня наступного року.

2.4. III етап: обласні олімпіади з базових дисциплін; II етап: обласні олімпіади із спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські).

2.4.1. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.2. III етап олімпіад з базових дисциплін, II етап конкурсів-захистів проводиться у січні-лютому, II етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності — у квітні за графіками, які встановлює щорічно Міністерство освіти України.

2.4.3. Умови проведення олімпіад із базових і спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності визначаються і затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. В умовах визначається кількісний склад, пропорційність представленості навчально-виховних закладів в олімпіадах і конкурсах, місце та інші питання їх проведення з урахуванням місцевих можливостей. Кожна олімпіада проводиться в межах одного міста (містечка, селища).

2.4.4. Олімпіади з базових та спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться за завданнями або рекомендаціями Міністерства освіти України та, у разі необхідності, за безпосередньої участі його представника, який стежить за дотриманням вимог даного Положення. Олімпіади з математики, фізики, хімії, інформатики і обчислювальної техніки проводяться не менше ніж у два тури. Кількість турів інших змагань, їх тривалість та форми проведення визначає Міністерство освіти Украї-

ни разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Якщо Міністерством освіти України надано тільки рекомендації щодо підготовки олімпіадних завдань, то для їх складання створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.5. Звіти про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін (додаток 1), заявки на участь команд у IV етапі олімпіад з базових дисциплін (додаток 2) оргкомітети надсилають до Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України та оргкомітетам Всеукраїнських олімпіад (за місцем проведення) до 5 березня поточного року. Заявки на участь команд у III етапі конкурсів-захистів

науково-дослідницьких робіт — Управлінню гуманітарної освіти та виховання Міністерства освіти України до 10 березня поточного року. Заявки на участь у III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності (додаток 3) оргкомітети надсилають до Головного управління професійно-технічної освіти Міністерства освіти України до 1 травня поточного року.

2.4.6. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій проводять відбірково-тренувальні збори переможців III етапу олімпіад з базових дисциплін та II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів — для формування, відповідно, складу команд на IV етап олімпіад з базових дисциплін, III етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, самостійно визначаючи кількісний склад учасників, тривалість та порядок проведення зборів. Персональний склад учасників зборів визначається за результатами (в балах), досягнутими на відповідних змаганнях. Остаточний склад команд, що братимуть участь у наступному етапі змагань, формується з урахуванням результатів проведення відбірково-тренувальних зборів.

2.5. IV етап — Державні олімпіади з базових дисциплін; III етап — Державні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт; фінальний етап турнірів.

2.5.1. Персональні склади оргкомітетів, журі та експерти-консультанти олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

2.5.2. Олімпіади з базових і спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності проводяться у два-три тури. Кількість турів (теоретичний, практичний, експериментальний), форми (письмові роботи, співбесіди тощо) та час їх проведення визначає Міністерство освіти України спільно з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад і конкурсів.

2.5.3. Програма роботи кожної секції конкурсу-захисту наукових робіт передбачає три тури:

I — конкурс науково-дослідницьких робіт,

II — захист науково-дослідницьких робіт,

III — виконання контрольних завдань з базових дисциплін.

2.5.4. Фінальні етапи турнірів включають проведення:

· відбіркового конкурсу, на якому у формі наукових диспутів обговорюються результати розв'язання завдань першого етапу турнірів, в яких безпосередню участь беруть учні, студенти, викладачі, вчені;

· чвертьфінальних та напівфінальних конкурсів;

· конкурсу капітанів;

· фіналу, як заходу підбиття підсумків.

Правила та умови проведення Всеукраїнських турнірів щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.5. Заклад освіти, на базі якого проводиться олімпіада, конкурс або турнір, готує приміщення і територію, ділянки на підприємствах, матеріально-технічну базу, технічну і технологічну документацію, створює безпечні умови для виконання олімпіадних і конкурсних завдань, виділяє, за потреби, для членів журі і оргкомітету спецодяг і захисні засоби.

Обладнання (механізми, машини, агрегати), інструменти, реактиви тощо, для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів повинні бути однотипними або однакової продуктивності (потужності, вантажопідйомності, швидкості і т.ін.), та по можливості, новими і найбільш поширеними, попередньо випробуваними і відрегульованими.

2.5.6. Завдання для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів готують комісії, персональний склад яких затверджує Міністерство освіти України. Олімпіадні завдання, як правило, складаються з авторських задач і вправ (тестів).

За умови, що з відповідної дисципліни (фаху) проводиться Міжнародна олімпіада, конкурс або турнір, програму, за якою готуються завдання останнього етапу відповідної олімпіади, конкурсу, турніру може бути розширено з урахуванням програми Міжнародних змагань.

Для забезпечення проведення експериментального туру олімпіад з фізики, хімії, біології за рішенням оргкомітетів відповідних олімпіад, команди-учасниці привозять до місця проведення олімпіад комплекти приладів та реактивів (з шкільного обладнання, за технічними характеристиками безпечними та обумовленими оргкомітетом), у кількості, яка уможливлює виконання завдань усіма членами команди.

2.5.7. Вимоги до написання і оформлення науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук і наукових товариств учнів додаються до Умов проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.8. Конкурси фахової майстерності передбачають виконання їхніми учасниками теоретичного і практичного завдань, зміст яких має відповідати вимогам навчальних програм і єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника професій і робіт, за розрядом, класом, категорією не нижче випускних, з яких здійснюється підготовка кваліфікованих робітників у професійних навчально-виховних закладах.

Теоретичні знання учасників конкурсів перевіряються шляхом письмового опитування.

2.6. Практичні та експериментальні завдання для олімпіад, турнірів та конкурсів складаються так, щоб забезпечити рівні можливості вико-

нання їх всіма учасниками і сприяти повному виявленню кожним із них досягнутого рівня знань, вмінь та фахової майстерності.

2.7. При виконанні завдань з математики не дозволяється користуватися довідковими таблицями, калькуляторами, логарифмічною лінійкою та іншими обчислювальними засобами.

На практичних турах олімпіад дозволяється користуватися лише обладнанням, програмним забезпеченням та друкованими матеріалами, що надаються оргкомітетом. Завдання олімпіади з основ інформатики та обчислювальної техніки виконуються на IBM — сумісних комп'ютерах.

При виконанні письмових робіт, які підлягають зашифровуванню, забороняється використання будь-яких позначок, різних кольорів написання, копіювального чи міліметрового паперу тощо (якщо це не передбачено умовами виконання завдання), які сприяли б дешифруванню роботи.

При виконанні практичних завдань на конкурсах фахової майстерності можна користуватися власними інструментами і пристроями.

2.8. За результатами IV етапу олімпіад з базових дисциплін та III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та II (фінального) етапу турнірів визначаються кандидати для участі у відповідних міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах, якщо такі проводяться.

Для підготовки команд школярів України до участі у міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України проводить осінні настановчі, зимові навчально-тренувальні та весняні відбірково-тренувальні збори. До участі в осінніх та зимових зборах запрошуються учні з числа переможців відповідної олімпіади минулого навчального року. Для визначення остаточного складу команд проводяться весняні відбірково-тренувальні збори.

До складу учасників весняних відбірково-тренувальних зборів, незалежно від класу навчання, входять лише переможці IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад поточного навчального року, які змагались серед учнів одинадцятих (випускних) класів (курсів).

Кількісний склад учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних міжнародних змаганнях поточного року, не повинен перевищувати подвійної кількості учнів, що входять до складу команди України згідно з правилами відповідної міжнародної олімпіади, конкурсу або турніру. Понад зазначену кількість до числа учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних міжнародних змаганнях поточного року, включаються переможці відповідних міжнародних змагань минулого року, якщо вони є учнями середніх закладів освіти.

2.9. Персональний склад членів та керівників команд школярів України для участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах затверджується наказом Міністерства освіти України.

3. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів

3.1. Учні мають право брати участь у кількох предметних олімпіадах. До участі в II, III та IV етапах олімпіади допускаються тільки учні, які стали переможцями попереднього етапу відповідної олімпіади. Кількіс-

ний склад учасників наступного етапу олімпіади визначає оргкомітет наступного етапу, а персональний склад — оргкомітет попереднього етапу відповідної олімпіади спільно з журі.

3.2. На всіх етапах олімпіад, конкурсів, турнірів учні мають право брати участь в змаганнях за клас (курс), не молодший ніж клас (курс) їх навчання в школі (училищі). Учасники змагань виступають у складі команд, сформованих відповідно до адміністративно-територіального підпорядкування закладів освіти, в яких навчаються учні.

3.3. У І етапі олімпіад з базових і спеціальних дисциплін беруть участь усі учні школи або училища, які бажають, у конкурсах фахової майстерності — всі учні, які бажають і мають відповідний допуск до роботи з механізмами та обладнанням, у І етапі турнірів — команди учнів одного закладу освіти. Будь-які обмеження права участі школярів в І етапі олімпіад з базових дисциплін

забороняються. Перелік дисциплін, з яких проводиться олімпіада, та класів (курсів), які беруть участь у змаганнях, визначається відповідним оргкомітетом закладу освіти.

3.4. У ІІ етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.4.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями І етапу олімпіад відповідно:

- з математики 6-11 класів
- з української мови і літератури, фізики та географії 7-11 класів
- з історії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, іноземних мов, біології та трудового навчання 8-11 класів
- з основ правознавства, основ економіки 9 -11 класів.

3.4.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями І етапу відповідних олімпіад.

3.4.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в олімпіадах, зазначених в пункті 3.4.1. Крім олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, які проходять в Московському районі м. Києва.

3.5. У ІІІ етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.5.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями ІІ етапу олімпіад і включені до складу команди району (міста), відповідно:

- з математики 7-11 класів;
- з української мови і літератури, фізики, географії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, біології, історії 8-11 класів;
- з основ правознавства, іноземних мов, трудового навчання, основ економіки 9-11 класів.

3.5.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями ІІ етапу відповідних олімпіад і включені до складу команди району (міста).

3.5.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в м. Києві (або області за місцем постійного проживання учнів, якщо олімпіади проходять під час канікул). Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка беруть участь в ІІІ етапі олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в

м. Києві у складі окремих команд. Роботи учасників (перевірені журі) передаються до ліцею для визначення кандидатів на участь в IV етапі відповідних олімпіад.

3.5.4. Формування команд, визначення кількісного складу учасників та умови проведення II і III етапів олімпіад і конкурсів з кожної дисципліни або профілю здійснюють, у суворій відповідності з цим Положенням, відділи освіти районних (міських) державних адміністрацій, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, в Автономній Республіці Крим — Міністерство освіти.

3.6. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь обласні (від Автономної Республіки Крим — республіканська), Київська та Севастопольська міські команди, сформовані з учнів середніх закладів освіти та I-III курсів професійно-технічних закладів освіти, а також в олімпіадах з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки — команди учнів Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка.

IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться для учнів відповідно:

- з української мови і літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії 8-11 класів;
- з основ правознавства, іноземних мов, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки 9-11 класів;
- трудового навчання 9 та 11 класів.

Кількісний склад кожної команди визначається відповідно до її рейтингу. До складу команд включають учнів, які за станом здоров'я можуть бути допущені до участі у змаганнях та брали участь у попередньому III етапі олімпіад і стали переможцями.

3.7. У III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності беруть участь переможці II етапу цих олімпіад і конкурсів із числа учнів випускних курсів професійно-технічних закладів освіти.

3.8. Кількісний склад учасників III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів та їхнє представництво у командах від Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя визначаються відповідними умовами їх проведення, які затверджуються Міністерством освіти України.

3.9. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін можуть брати участь за погодженням з Міністерством освіти України переможці заочних телевізійних та інших олімпіад (державного масштабу), конкурсів науково-методичних та фахових журналів, а також команди інших держав. Переможці зазначених олімпіад та конкурсів включаються понад рейтингову кількість, визначену згідно з пунктом 8.9 даного Положення, до складу команд областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя або Українського фізико-математичного ліцею відповідно до місця знаходження закладу освіти, в якому вони навчаються.

3.10. Будь-які винятки щодо участі школярів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових і спеціальних дисциплін, турнірах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт та конкурсах фахової майстерності, не передбачені даним Положенням, є неприпустимими.

3.11. До місця проведення олімпіад, конкурсів і турнірів учні прибувають організовано у супроводі керівника команди, маючи при собі паспорт або свідоцтво про народження, учнівський квиток, медичну довідку про відсутність інфекційних хвороб та контакту з інфекційними хворими, посвідчення про допуск до роботи на відповідних машинах та обладнанні.

3.12. Керівник команди, як правило, призначається з числа вчителів, майстрів виробничого навчання, викладачів закладів освіти, які брали активну участь у підготовці учнів до олімпіад, конкурсів і турнірів, в їх проведенні і не є членами журі або оргкомітету відповідного етапу змагань.

3.13. Команду чисельністю не менше 6 чоловік супроводжує двоє дорослих, які є керівниками команди.

3.14. Керівники команди адміністративно відповідають за життя та здоров'я членів команди.

3.15. На олімпіади зі спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності прибувають представники професійно-технічних закладів освіти, кількість яких визначається із розрахунку — один майстер чи викладач від кожного закладу освіти, що скерував учня на олімпіаду або конкурс. Представник може бути призначений керівником відповідної команди.

3.16. Керівники команд, представники закладів освіти повинні забезпечити своєчасне оформлення належних документів, прибуття учнів на олімпіаду, конкурс або турнір і повернення їх до закладів освіти, належну морально-психологічну підтримку і допомогу.

3.17. Керівники команд після прибуття на олімпіаду, конкурс або турнір подають до оргкомітету копії звіту та заявки на право участі команди у них, творчі роботи учнів для участі в огляді-конкурсі, якщо такий передбачено програмою олімпіади або конкурсу. До заявки на олімпіаду з основ інформатики і обчислювальної техніки включаються відомості про комп'ютерну мову програмування для кожного учня.

3.18. За відсутності звіту та заявки, неправильного їх оформлення або порушення строку їх подання, питання про участь команди в олімпіаді, конкурсі або турнірі вирішується оргкомітетом.

3.19. Категорично забороняється втручання батьків учасників та інших сторонніх осіб в перебіг змагань, проживання та харчування разом з учасниками змагань, участь у перевірці робіт та розгляді апеляцій.

3.20. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів до початку змагань мають бути ознайомлені з порядком і умовами їх проведення, обладнанням, інструментами, матеріалами, характером і обсягом виконуваних робіт, видами і формами морального і матеріального заохочення тощо.

3.21. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів повинні суворо дотримуватись вимог їх проведення, норм і правил техніки безпеки, виконувати рішення оргкомітету і журі, виявляти бережливість у використанні обладнання, приладів, інструментів тощо. У разі порушення цих вимог спільним рішенням оргкомітету та журі вони можуть бути усунуті від змагань та дискваліфіковані.

3.22. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів мають право ознайомитись з відповідями (розв'язками) завдань, запропонованими

журі, та з попередніми результатами (до підбиття остаточних підсумків) оцінки робіт учасників. У разі виникнення суперечливих питань учасники мають право після завершення всіх турів відповідного етапу змагань подавати до журі апеляції з приводу правильності та об'єктивності оцінки виконаних ними завдань і одержати відповідь в усній формі. Питання про допуск до розгляду суті апеляції членами журі вирішується спільно представником оргкомітету, відповідальним за дотримання вимог чинного Положення, та експертом-консультантом; дозволу одного з них достатньо для розгляду апеляції.

3.23. Порядок і особливості проведення конкурсів-захистів Малої Академії наук та склад їх учасників визначається Умовами проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, учнів-членів Малої академії наук України, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

4. Нагородження учасників олімпіад, конкурсів і турнірів

4.1. Переможцями відповідного етапу вважаються учні, нагороджені дипломами I, II та III ступенів.

4.2. Прізвища та імена переможців і учасників змагань записуються в дипломах у називному відмінку.

4.3. Переможці I і II етапів олімпіад, конкурсів і I етапу турнірів визначаються відповідними оргкомітетами на основі рекомендацій журі.

4.4. Переможці III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за відповідними спеціалізаціями у кількості, яка не перевищує 30% числа учасників змагань відповідного класу (курсу) з орієнтовним розподілом кількості дипломів у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решті учасників вручаються дипломи учасника.

Результати проведення III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт затверджуються відповідними наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, у містах Києві та Севастополі — міських державних адміністрацій.

Кращі роботи учасників олімпіад і конкурсів можуть бути відзначені спеціальними дипломами або призами.

4.5. Окремо, згідно з зазначеними в пункті 4.4 вимогами, Головним управлінням освіти Київської міської державної адміністрації нагороджуються члени команд Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка, що стали переможцями III етапу олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м. Києві. При визначенні кількості переможців III етапу зазначених олімпіад в м. Києві (згідно з пунктом 4.4) кількість переможців від Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка не враховується.

4.6. Переможці IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за профілями у кількості, що не перевищує 50% загальної кількості учасників змагань відповідного класу (курсу), з орієнтовним розподілом їх у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади і набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решта учасників нагороджується дипломами учасника.

Кількість переможців IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів, нагороджених дипломами I ступеня, не повинна перевищувати однієї шостої, а нагороджених дипломами II ступеня — однієї третини від кількості переможців відповідних змагань окремо за класами (курсами) або за профілями.

4.7. Дипломи переможців та учасників IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів підписуються головами оргкомітетів та журі і завіряються, відповідно до місця проведення змагань, гербовою печаткою Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, в містах Києві та Севастополі — міських державних адміністрацій. У разі втрати диплом не поновлюється і дублікат не видається.

4.8. Результати проведення IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад із спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

4.9. Зазначені в пункті 4.6 дипломи є основними документами, що підтверджують перемогу (участь) у відповідних змаганнях і дають право на пільги при вступі до вищих закладів освіти України, якщо це передбачено чинними Правилами вступу до вищих закладів освіти України.

4.10. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до міжнародних олімпіад, конкурсів та турнірів звільняються від випускних (перевідних) екзаменів.

4.11. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

4.12. Багаторазові переможці олімпіад, конкурсів, турнірів можуть бути нагороджені спеціальними стипендіями установ та закладів, громадських благодійних та інших організацій і фондів.

5. Оргкомітети олімпіад, конкурсів, турнірів

5.1. Оргкомітет створюється із числа керівників установ та організацій, що проводять олімпіади, конкурси і турніри, працівників методичних установ, представників місцевих органів державної влади, громадських організацій, товариств, благодійних фондів тощо.

При проведенні конкурсів, пов'язаних з роботою на об'єктах, що підлягають нагляду спеціальних організацій і відомств, до складу оргкомітетів включаються представники цих організацій і відомств.

5.2. Очолює оргкомітет голова, який має заступників і секретаря. Голова оргкомітету здійснює розподіл доручень між його членами та керує роботою з організації проведення відповідної олімпіади, конкурсу або турніру.

5.3. При проведенні IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності і конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та фінального етапу турнірів до складу оргкомітету входить представник Інституту змісту і методів навчання або Міністерства освіти України, на якого покладається відповідальність за координування та узгодження дій оргкомітету і відповідного журі під час підготовки та проведення заходів, а також — за дотриманням вимог чинного Положення.

5.4. IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі за графіком, складеним на 5 років і затвердженим колегією або наказом Міністерства освіти України. Головами оргкомітетів призначаються, відповідно, Міністр освіти Автономної Республіки Крим, начальники управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

За погодженням з державними адміністраціями, головами оргкомітетів можуть призначатись заступники голів цих державних адміністрацій, а начальники управлінь освіти — їх заступниками. Одним із заступників голови оргкомітету призначається директор відповідного інституту післядипломної освіти (підвищення кваліфікації вчителів).

5.5. Оргкомітети:

5.5.1. Проводять організаційну роботу з підготовки і проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.2. Визначають і забезпечують порядок проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.3. Розподіляють робочі місця між учасниками конкурсів фахової майстерності відповідно до результатів жеребкування.

5.5.4. Розробляють і затверджують Правила проведення турнірів і Умови проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності.

5.5.5. Створюють мандатну комісію, яка проводить реєстрацію учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, перевіряє відповідність складів команд до зазначеного в поданих заявках, наявність і правильність оформлення документів, приймає рішення про допуск учнів до участі у конкурсі фахової майстерності, визначає жеребкуванням стартові номери його учасників.

5.5.6. Створюють робочі групи для проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності.

5.5.7. Готують документацію для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів (програми, посвідчення учасників, бланки протоколів, звіти тощо).

5.5.8. Формують склад учасників олімпіад, конкурсів і турнірів із числа переможців попереднього етапу за результатами їх виступів на змаганнях або за результатами відбірково-тренувальних зборів.

5.5.9. За поданням журі, суворо дотримуючись чинного Положення, приймають рішення щодо визначення переможців змагань та нагородження переможців і учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, визначають персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів та остаточний склад команд для участі у наступному етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів, готують документацію про результати виступу команд, їх представництво на наступний етап.

5.5.10. Складають звіти про проведення олімпіад, турнірів та конкурсів. Рішення за підсумками проведення олімпіад, конкурсів, турнірів підписується головами оргкомітету, журі та секретарем і завіряється, відповідно до місця проведення змагань, печаткою органу управління освітою, на який покладено відповідальність за їх проведення.

В Рішенні обов'язково вказується:

- прізвище та ім'я (в називному відмінку) переможців і учасників змагань, назва закладу освіти та клас (курс) навчання;
- прізвище, ім'я кандидатів до складу команди для участі в наступному етапі змагань (в тому числі — до збірної команди України на відповідні Міжнародні олімпіади, конкурси, турніри, якщо такі проводяться);
- короткий аналіз та висновки щодо результатів та рівня проведення олімпіади, конкурсу, турніру.

5.5.11. При порушенні учасниками олімпіад, конкурсів і турнірів даного Положення позбавляють їх права участі в них.

5.5.12. Сприяють висвітленню результатів олімпіад, конкурсів і турнірів у засобах масової інформації та у періодичній пресі.

5.6. Секретар оргкомітету олімпіади, конкурсу або турніру забезпечує ведення належної документації.

5.6.1. Документація фінальних етапів олімпіад, конкурсів, турнірів та роботи учасників зберігається протягом року в Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України.

6. Журі олімпіад, конкурсів, турнірів

6.1. Журі формується з фахівців відповідного профілю з числа наукових працівників академічних установ та вищих закладів освіти, викладачів, учителів, методистів тощо. Його очолює голова, який має одного або кількох заступників; решта — члени журі, доручення між якими розподіляє голова або його заступник.

6.1.1. Кількість членів журі не повинна перевищувати третини від кількості школярів, які беруть участь у відповідній олімпіаді, конкурсі, турнірі.

6.1.2. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не можуть входити особи, діти та інші родичі або учні яких беруть участь у відповідних змаганнях.

6.1.3. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не може входити більше ніж 15% від загального числа членів журі відповідних змагань, працівників однієї установи або закладу освіти.

6.2. Голова журі:

6.2.1. Бере участь у формуванні складу журі.

6.2.2. Несе відповідальність за об'єктивність перевірки та оцінювання робіт учасників олімпіади, конкурсу або турніру.

6.2.3. Очолює комісію зі складання завдань для олімпіад, конкурсів або турнірів.

6.3. Журі олімпіад, конкурсів і турнірів:

6.3.1. Перевіряє і оцінює рівень якості учнівських робіт.

6.3.2. Після змагань проводить консультації для учасників олімпіад, турнірів, конкурсів і керівників команд щодо розв'язування запропонованих завдань, розглядає апеляції.

6.3.3. Аналізує рівень підготовки учасників олімпіад, турнірів та конкурсів, готує подання оргкомітету про нагородження переможців, складає відповідний звіт.

6.3.4. Рекомендує кандидатів до складу команд для участі у наступному етапі олімпіад, конкурсів і турнірів.

6.3.5. Рекомендує персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів команд України з підготовки до відповідних міжнародних олімпіад, конкурсів, турнірів.

7. Робочі групи олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності

7.1. Робочі групи створюються із числа інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних закладів освіти, працівників підприємств і організацій, на базі яких проводиться олімпіада або конкурс.

7.2. Кількість робочих груп та їхній склад визначаються залежно від конкретних умов проведення олімпіади або конкурсу.

Очолює робочу групу керівник.

7.3. Керівником робочої групи призначається, як правило, старший майстер професійно-технічного закладу освіти, в обов'язки якого входить організація проведення інструктажу учасників олімпіади або конкурсу з техніки безпеки з оформленням відповідного протоколу.

7.4. Робочі групи:

7.4.1. Забезпечують справність обладнання, машин, механізмів, агрегатів, режим їх експлуатації, перевіряють наявність на робочих місцях учасників потрібних інструментів, приладів, матеріалів, що використовуються в процесі проведення олімпіади або конкурсу.

7.4.2. Стежать за дотриманням учасниками конкурсів правил техніки безпеки.

7.4.3. Беруть участь, за потреби, в технологічному процесі, контролюють процес виконання учасниками олімпіад або конкурсу робіт, готують необхідні матеріали на розгляд журі.

8. Порядок визначення кількісного складу команд

8.1. Кількісний склад команд, що беруть участь у II, III етапах олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, турнірах та конкурсах фахової майстерності, визначається відповідними оргкомітетами.

8.2. Кількісний склад команд на IV етапі олімпіад з базових дисциплін визначається відповідно до рейтингу команд.

8.3. На IV етапі олімпіад з базових дисциплін команді-учасниці надається право включення до її складу, понад належну за рейтингом кількість, одного додаткового учасника за кожний диплом I ступеня, отриманий членом цієї команди на IV етапі відповідної олімпіади минулого року.

8.4. Дія пункту 8.3 не поширюється на команди, які мали переможців, нагороджених дипломом першого ступеня в позаминулому році, навіть якщо минулого року відповідні олімпіади не проводились.

8.5. Рейтинг команд на Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових дисциплін визначається за результатами їх виступів протягом двох останніх років.

8.6. За кожний диплом, отриманий членом команди, нараховується така кількість балів:

· Диплом I ступеня — 5 балів;
· Диплом II ступеня — 3 бали;
· Диплом III ступеня — 1 бал.

8.7. Щорічний рейтинг команди R1 визначається як частка від ділення загальної кількості балів (ЗКБ), набраних усіма переможцями, які є членами даної команди, до загальної кількості членів команди (№), які фактично брали участь у змаганнях, тобто:

R1 = ЗКБ.

У випадку включення відповідно до пункту 3.9 даного Положення, з дозволу Міністерства освіти України, додаткових членів до складу команди, їхні результати враховуються при обчисленні рейтингу команди, за винятком випадків, коли керівником відповідної команди до початку змагань було подано представнику Міністерства освіти України або Інституту змісту і методів навчання, відповідальному за дотримання вимог даного Положення, письмову заяву з проханням про неврахування результатів виступу членів команди, включених до її складу відповідно до пункту 3.9 чинного Положення.

8.8. Загальний рейтинг команди Rзаг визначається як сума рейтингів за останні два роки, тобто:

Rзаг = R2 + R1.

За рейтингом складається список команд, починаючи з команди, яка має найвищий рейтинг.

8.9. На наступний рік формування команд IV етапу олімпіад з базових дисциплін, з урахуванням кількості класів, що беруть в них участь, здійснюється таким чином:

8.9.1. З української мови та літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії (беруть участь учні 8-11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 11-ти осіб;

· команди, які посіли відповідно:
· II-III місця — із 9-ти осіб;
· IV-VI місця — із 8-ми осіб;
· VII-X місця — із 7-ми осіб;
· XI-XV місця — із 6-ти осіб.

Решта команд формується у складі не більше 4-х учнів.

8.9.2. З іноземних мов (англійська, німецька, французька, іспанська), основ правознавства, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки (беруть участь учні 9 — 11 класів), без урахування додаткових членів команди за рахунок переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 9-ти осіб;

· команди, які посіли відповідно:
· II-III місця — із 7-ми осіб;
· IV-VI місця — із 6-ти осіб;
· VII-X місця — із 5-ти осіб;
· XI-XV місця — із 4-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 3-х учнів.

8.9.3. З трудового навчання (беруть участь учні 9 та 11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 6-ти осіб;

· команди, які посіли відповідно:
· II-IV місця — із 5-ти осіб;
· V-IX місця — із 4-х осіб;
· X-XV місця — із 3-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 2-х учнів.

За однакового рейтингу команди у списку розташовуються в алфавітному порядку, а кількісний склад цих команд визначається як округлене до цілого числа середнє арифметичне між представництвом, що відповідає їх фактичному місцю у списку команд.

8.9.4. Якщо певна олімпіада не проводилась протягом двох останніх років, то склад всіх команд, що братимуть участь в цьогорічній, формується у кількості, що відповідає кількісному складу команди, яка розташована на XI місці в рейтинговому списку, складеному для відповідної олімпіади.

Якщо олімпіада проводилась в один з двох попередніх років, то рейтинг команд визначається за результатами виступу учнів цього року.

8.9.5. До складу команд, що посіли I-VI місце (на олімпіаді з трудового навчання I-IV місце), обов'язково включається по 2 учні, а решти — по одному учню із класу (курсу).

9. Фінансування олімпіад, конкурсів і турнірів

9.1. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів фінансується за рахунок місцевих бюджетів органів державного управління освітою та Міністерства освіти України.

9.2. Витрати на проїзд (в обидва кінці), харчування в дорозі, відрядження супровідників, проведення навчально-тренувальних зборів кандидатів до складу команд на наступний етап олімпіад, конкурсів і турнірів несуть органи або заклади освіти, які направляють команду або окремих учасників на олімпіаду, конкурс або турнір, а на проживання, харчування, культурне обслуговування учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, оплату роботи членів журі і оргкомітету, експертів-консультантів, заохочення учасників — органи освіти і заклади, на які покладається їх проведення.

9.3. Харчування учасників I-III етапів олімпіад з базових дисциплін, I-II етапів олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт проводиться за нормами, передбаченими для вихованців шкіл-інтернатів, IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінальних етапів турнірів — за нормами для вихованців училищ фізичної культури.

9.4. За працівниками установ та закладів освіти, які залучаються до проведення олімпіад, конкурсів і турнірів, зберігаються норми відшкодування витрат на службові відрядження, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

9.5. До роботи зі складання завдань для олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів та до участі в роботі оргкомітету і журі можуть залучатися працівники різних закладів, установ та організацій на договірних підставах з оплатою праці відповідно до чинного законодавства.

НАКАЗ
Міністерства освіти і науки України
від 20 липня 2004 року № 601

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
9 вересня 2004 року за № 1121/9720

Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» з метою підвищення рівня організації навчально-виховного процесу і оснащення навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів

наказую:

1. Затвердити Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів (додається).

2. Міністру освіти і науки Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій довести наказ до відома керівників місцевих органів управління освітою та керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Положення про навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розмістити на сайті Міністерства.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра Огнев'юка В.О.

Положення
про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

Затверджено
наказом Міністерства освіти і науки
України від 20 липня 2004 року № 601

Зареєстровано в Міністерстві юстиції
України 9 вересня 2004 року за і\6 1121/9720

1. Загальні положення

Положення про навчальні кабінети (далі — кабінети) розроблено відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» та інших законодавчих актів України.

Дія цього Положення поширюється на навчальні кабінети, що існують і створюються у загальноосвітніх навчальних закладах.

Це Положення визначає загальні та спеціальні вимоги до матеріально-технічного оснащення кабінетів згідно із санітарно-гігієнічними правилами та нормами і є обов'язковим для їх організації в загальноосвітніх навчальних закладах (далі — заклади) незалежно від типу та форми власності.

Кабінетом вважається класна кімната закладу зі створеним навчальним середовищем, оснащеним сучасними засобами навчання та шкільним обладнанням.

2. Мета, завдання та основні форми організації навчальних кабінетів

2.1. Основна мета створення кабінетів полягає у забезпеченні оптимальних умов для організації навчально-виховного процесу та реалізації» завдань відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року за № 24.

2.2. Завданням функціонування навчальних кабінетів є створення передумов для:

- організації індивідуального та диференційованого навчання;
- реалізації практично-дійової і творчої складових змісту навчання;
- забезпечення в старшій школі профільного і поглибленого навчання;
- організації роботи гуртків та факультативів;
- проведення засідань шкільних методичних об'єднань;
- індивідуальної підготовки вчителя до занять та підвищення його науково-методичного рівня.

2.3. Перед початком навчального року проводиться огляд кабінетів з метою визначення стану готовності їх до проведення занять.

2.4. Державні санітарні правила і норми облаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-вихов-

ного процесу мають відповідати вимогам, затвердженим постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 р. № 63 (далі — ДСанПіН 5.5.2.008-01), та ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

3. Типи навчальних кабінетів

3.1. Організація навчальних кабінетів передбачає:

- визначення предметної специфіки;
- розміщення кабінетів;
- оснащення засобами навчання та шкільним обладнанням за єдиними вимогами до упорядкування та удосконалення організаційно-педагогічних умов функціонування цих кабінетів.

3.2. У закладах можуть створюватись такі типи навчальних кабінетів:

- кабінети з окремих предметів;
- комбіновані кабінети з декількох споріднених предметів — класна кімната з набором навчально-методичної інформації та матеріально-технічного забезпечення для декількох предметів.

3.3. У закладах створюються кабінети: фізики, інформатики, біології, хімії, майстерень трудового навчання, обслуговуючої праці з лабораторними приміщеннями, що прилягають до цих кабінетів, спортивні, актові зали та інші кабінети відповідно до умов і потреб закладу.

Лабораторні приміщення повинні мати вихід до кабінету та окремий вихід у коридор чи на подвір'я школи.

3.4. Переважно у початкових школах і загальноосвітніх навчальних закладах з малою наповнюваністю класів можуть створюватися комбіновані кабінети для викладання споріднених предметів.

Найбільш доцільним є поєднання предметів, що належать до однієї освітньої галузі, мають споріднене обладнання, наприклад хімії та біології, фізики й астрономії, біології і природознавства, правознавства та історії, мови й літератури тощо.

3.5. Майстерні для проведення занять з технічних та обслуговуючих видів праці і комбіновані кабінети — розміщують на першому поверсі, як правило, ізольовано від інших основних приміщень і вони повинні мати окремий вихід па шкільне подвір'я.

3.6. У загальноосвітніх навчальних закладах з допрофесійним або професійним навчанням обладнується кабінет з відповідних навчальних дисциплін (за умови, що школа не обслуговується міжшкільним навчально-виробничим комбінатом).

3.7. Фізкультурно-спортивні зали належить розміщувати не вище другого поверху, актові — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п.3.8.

3.8. Для дотримання безпечності руху учнів під час перерв, розміщення кабінетів (якщо у школі існує кабінетна система) на поверхах здійснюється шляхом поєднання на одному поверсі (в одному блоці або секції закладу) кабінетів для 5-9 класів, для 10-12 класів — на іншому (в іншому блоці або секції).

Класні кімнати для учнів I класів слід розміщувати не вище другого поверху, а 2-4 — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п.3.29.

3.9. Розташування кабінетів може змінюватись відповідно до зміни спеціалізації навчального закладу, співвідношення класів та кількості учнів у них чи інших причин.

4. Матеріально-технічне забезпечення навчальних кабінетів

4.1. Комплектація кабінетів обладнанням здійснюється відповідно до типових переліків навчально-наочних посібників, технічних засобів навчання та обладнання загального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів.

4.2. Шкільні меблі та їх розміщення у кабінетах (класних кімнатах) та майстернях має відповідати санітарно-гігієнічним правилам та нормам (п.8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01) і здійснюватися відповідно до вимог ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

У класних кімнатах та кабінетах початкової, основної і старшої школи встановлюються шкільні меблі: парти, (одно-) двомісні учнівські столи та стільці учнівські, в кабінетах хімії, фізики та біології — спеціальні двомісні лабораторні столи, прикріплені до підлоги (трьох розмірів за 4, 5, 6 ростовими групами).

Шкільні меблі мають шість розмірів за ростовими групами та маркуванням їх у вигляді ліній відповідного кольору. Зріст учнів до 115 см (1-ша група) — лінія оранжевого кольору, 115—130 см (2-га група) — фіолетового, 130—145 см (3-тя група) — жовтого, 146-160 см (4-та група) — червоного, 161—175 см (5-та група) — зеленого і більше 175 см (6-та група) — блакитного.

Парти (столи учнівські) повинні бути тільки стандартні, при цьому стіл і стілець мають бути однієї групи (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

У кожному кабінеті (класній кімнаті) слід передбачити наявність меблів двох-трьох розмірів з перевагою одного з них або трансформативні столи зі зміною висоти згідно з антропомітричними даними школярів. У класних кімнатах повинна бути нанесена кольорова мірна вертикальна лінійка для визначення учням необхідного розміру меблів (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

4.3. Робочі місця вчителів фізики, хімії, біології та трудового навчання монтуються на підвищенні, обладнуються демонстраційним столом (у кабінетах хімії та біології з препараторською частиною — висотою 75 см). Тумби стола оснащують спеціальними пристроями (ящиками) для зберігання інструментів, хімічного посуду, мікропрепаратів і приладів, що використовуються для проведення дослідів. До демонстраційної частини стола (висотою 90 см) підводять електричний струм, воду і каналізацію. Робочі площі столів повинні бути покриті спеціальними матеріалами, стійкими до механічних та термічних пошкоджень, хімічних реактивів. У кабінеті хімії та біології робоче місце вчителя доцільно обладнати витяжною шафою з вільним доступом до неї.

У кабінеті хімії необхідно обладнати демонстраційний стіл витяжною шафою (розміром 64 х 85 х 250 см) під кутом 45°, додатковим місцевим освітленням, підведенням гарячої та холодної проточної води відповідно до вимог ДСанПін 5.5.2.008-01.

4.4. Кабінет фізики забезпечується системою електрообладнання із загальних стаціонарних та спеціалізованих взаємозв'язаних електрич-

них пристроїв і джерел, які вмикаються до мережі змінного трифазного струму (з фазною напругою 127 В або 220 В) та однофазного (від 5 В до 250 В), постійного струму з напругою від 0 до 100 В. У лаборантській встановлюється центральний щиток, від якого подається однофазний і трифазний струм на розподільний щиток, з випрямлячем і регулятором напруги (розміщеним поряд з класною дошкою).

До учнівських столів у кабінеті фізики підводиться постійний електричний струм (до 42 В).

4.5. У кожному кабінеті (класній кімнаті) розміщується класна (аудиторна) дошка різних видів: на одну, три або п'ять робочих площ у розгорнутому або складеному вигляді.

Середній щит класної (аудиторної) дошки на три або п'ять робочих площ може бути використаний для демонстрації екранно-звукових засобів навчання на навісному екрані.

На окремих робочих площах залежно від специфіки предмета може бути:

- розташовано набірне полотно для демонстрації розрізних карток зі словами, літерами, складами, реченнями, цифрами та лічильним матеріалом тощо — для початкових класів;
- нанесено контурну карту України або півкуль — для кабінету географії;
- нанесено графічну сітку для проведення уроків каліграфічного письма — для початкової школи;
- накреслено графічну сітку для побудови графіків — у кабінетах математики і фізики.

Одна з робочих площ може мати магнітну основу з кріпленнями для демонстрації навчально-наочних посібників (таблиць, карт, моделей-аплікацій тощо).

Робочі площі на звороті дошки можуть бути покриті білим кольором для нанесення написів за допомогою спеціальних фломастерів.

Поряд з класною (аудиторною) дошкою в кабінетах галузі технологій і математики розміщують демонстраційні креслярські інструменти.

4.6. Лабораторні приміщення відповідно до специфіки обладнуються: витяжною шафою, секційними шафами для збереження приладів та лабораторного посуду, металевими шафами або сейфами для збереження хімічних реактивів, рукомийником, столом для підготовки дослідів, приладів і навчально-наочних посібників для занять, однотумбовим столом для роботи вчителя та лаборанта, столом

4.7. Хімічний посуд зберігається у лабораторних приміщеннях, розташовується окремо у залежності від розміру, виду і матеріалу (пластмаса, скло, метал), з якого він виготовлений.

Посуд для збереження реактивів повинен мати етикетки з чітким і яскравим написом їх назви. Усі шафи для зберігання хімічних реактивів повинні замикатися.

Хімічні реактиви зберігаються та розміщуються залежно від їх властивостей (гігроскопічні реактиви, легкі, горючі і органічні речовини, кислоти).

На посуді з отруйними речовинами має бути етикетка з написом «Отрута», з горючими — етикетка з написом червоного кольору та знаком оклику — «Вогненебезпечно! «.

4.8. Місця зберігання засобів навчання нумеруються і позначаються назвами на етикетках, що заносяться до інвентарної книги.

4.9. Усі матеріальні цінності кабінету обліковуються в інвентарній книзі встановленого зразка, яка повинна бути прошнурована, пронумерована та скріплена печаткою (додаток 1).

4.10. Матеріальні об'єкти (предмети) і матеріали, що витрачаються в процесі роботи (хімреактиви, посуд, міндобрива тощо) заносяться до матеріальної книги (додаток 2).

4.11. Облік та списання морально та фізично застарілого обладнання, навчально-наочних посібників проводиться відповідно до інструкцій, затверджених Міністерством фінансів України.

4.12. Кабінети і майстерні мають бути забезпечені:

· аптечкою з набором медикаментів для надання першої медичної допомоги;

· первинними засобами пожежогасіння відповідно до Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України.

4.13. Вимоги пожежної безпеки для всіх навчальних приміщень визначаються НАПБ В.01.050-98/920 Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджених спільним наказом Міносвіти України і Головне управління Державної пожежної охорони МВС України від 30.09.98 № 348/70, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (із змінами і доповненнями).

5. Навчально-методичне забезпечення навчальних кабінетів

5.1. Навчально-методичне забезпечення кабінетів складається з навчальних програм, підручників, навчальних та методичних посібників (не менше одного примірника кожної назви) з предмету, типових переліків навчально-наочних посібників та обладнання загального призначення, зразків навчально-наочних посібників, навчального обладнання у кількості відповідно до вимог зазначених переліків.

5.2. Розподіл та збереження засобів навчання і навчального обладнання здійснюються згідно з вимогами навчальних програм за розділами, темами і класами відповідно до класифікаційних груп, у кабінеті (класній кімнаті), лабораторних приміщеннях по секціях меблів спеціального призначення.

5.3. У кабінеті (класній кімнаті) створюється тематична картотека дидактичних та навчально-методичних матеріалів, навчально-наочних посібників, навчального обладнання, розподілених за темами та розділами навчальних програм. Картки розміщуються в алфавітному порядку.

5.4. У кабінеті фізики, інформатики, хімії, майстернях трудового навчання, обслуговуючої праці має бути інструкція і журнали ввідного та періодичного інструктажу з техніки безпеки, пожежної безпеки.

5.5. Додатково кабінети можуть бути оснащені: підручниками та навчальними посібниками для кожного учня; фаховими журналами;

· інформаційними збірниками Міністерства освіти і науки України;

· бібліотечкою суспільно-політичної, науково-популярної, довідково-інформаційної і методичної літератури;

· матеріалами перспективного педагогічного досвіду, розробками відкритих уроків та виховних заходів;
· інструкціями для виконання лабораторних і практичних робіт, дослідів, спостережень, фізичного практикуму тощо;
· краєзнавчими матеріалами;
· інструментами і матеріалами для відновлення і виготовлення саморобних засобів навчання.

6. Оформлення навчальних кабінетів

6.1. На вхідних дверях кабінету повинен бути відповідний напис на табличці з назвою кабінету: «Кабінет фізики», «Кабінет хімії», «Кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання» тощо.

Крім того, на вхідних дверях класної кімнати може бути цифрове позначення та літера класу, за якою закріплений даний клас початкової школи, наприклад « 1-А клас».

6.2. Для оформлення кабінетів передбачено створення навчально-методичних експозицій змінного та постійного характеру.

6.3. До постійних експозицій відповідно до спеціалізації кабінету належать:
· державна символіка;
· інструкція з безпеки праці та пожежної безпеки, правила роботи в кабінеті;
· портрети видатних учених, письменників, композиторів;
· таблиці сталих величин, основних формул;
· еволюція органічного світу та його класифікація;
· таблиця періодичної системи елементів Д.І.Менделєєва, електрохімічний ряд напруг металів, розчинність солей, основ і кислот;
· системи вимірювання фізичних одиниць;
· політична карта світу, політико-адміністративна карта України, фізична карта України тощо.

6.4. У класних кімнатах початкової школи необхідно розмістити:
· правила пожежної безпеки та дорожнього руху;
· класний куточок, де записано права і обов'язки школярів, правила поведінки учнів, органи самоврядування, відображено життя колективу класу.

6.5. У секційних шафах кабінетів демонструються прилади, колекції, муляжі тощо.

6.6. До експозицій змінного характеру належать: виставка кращих робіт учнів;
· матеріали до теми наступних уроків, орієнтовні завдання тематичного оцінювання, державної атестації;
· додаткова інформація відповідно до навчальної програми, зокрема, про життєвий і творчий шлях письменників, учених, висвітлення поточних подій у нашій країні та за її межами;
· матеріали краєзнавчого характеру;
· результати експериментальної та дослідницької роботи учнів;
· результати учнівських олімпіад, конкурсів, турнірів тощо.

Матеріали експозицій оновлюються при переході до вивчення нової теми.

6.7. Для розташування експозицій використовуються змінні пластинчасті, перфоровані або решітчасті стенди, що розміщують на стінах.

6.8. Навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу повинні бути забезпечені настінними термометрами або психрометрами.

з пристроями для зберігання матеріалів та інструментів для ремонту приладів, пристроями для миття і сушіння посуду та дистилятором, які монтуються на стіні.

7. Керівництво навчальним кабінетом

7.1. Роботою кабінету керує завідувач, якого призначає директор з числа досвідчених учителів наказом по загальноосвітньому навчальному закладу.

7.2. Завідувач кабінету несе відповідальність за упорядкування, зберігання й використання навчально-наочних посібників, обладнання та інших матеріальних цінностей.

7.3. До обов'язків завідувача кабінетом належать: складання перспективного плану оснащення кабінету; забезпечення умов для проведення уроків;

- сприяння оновленню та удосконаленню матеріальної бази кабінету;
- систематизація та каталогізація матеріальних об'єктів;
- забезпечення дотримання в кабінеті правил електричної та пожежної безпеки, чистоти, порядку тощо;
- систематичне ведення інвентарної книги із занесенням до неї відповідних змін про нові надходження, витрати та списання матеріальних цінностей;
- керування і контроль за роботою лаборанта, надання йому практичної допомоги та сприяння підвищенню рівня його кваліфікації.

7.4. Розмір посадового окладу (ставки заробітної плати) завідувача кабінетом (майстернею) загальноосвітніх навчальних закладів встановлюється згідно з наказом МОН України від 29.03.2001 № 161, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.04.2001 за № 303/5494.

7.5. Перспективний план оснащення кабінету засобами навчання та шкільним обладнанням складає завідувач кабінету за погодженням з директором закладу, у разі необхідності (закупівля і встановлення нового складного обладнання) — з місцевим органом управління освітою, органами державної санітарно-епідеміологічної служби та пожежної охорони.

У відповідності до Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу, затвердженого наказом МОН України від 05.02,2001 № 45 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.01.2001 за № 146/5337 і в межах, що належать до компетенції піклувальної ради, робота і матеріально-технічне оснащення навчальних кабінетів контролюються і спрямовуються піклувальною радою загальноосвітнього навчального закладу.

7.6. За згодою директора (заступника директора) закладу приміщення кабінетів можуть використовуватись для проведення уроків з інших предметів, виховних заходів, батьківських зборів.

7.7. Лаборант несе перед завідувачем кабінету відповідальність за належне зберігання навчального обладнання, навчально-наочних посібників, посуду, хімічних реактивів і матеріалів тощо.

7.8. До обов'язків лаборанта належать:

- систематичне вдосконалення своїх знань, практичних умінь і нави-

чок із забезпечення викладання навчального предмета;
- забезпечення в приміщенні навчального кабінету чистоти повітря і порядку розміщення засобів навчання і шкільного обладнання.

Про внесення змін до Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» Кабінет Міністрів України постановляє:

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА
від 14 вересня 2005 року № 900
Київ

Внести до Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 638 { 638-95-п) (ЗП України, 1995 р., № 12, ст. 278), зміни, що додаються.

Виконуючий обов'язки
Прем'єр-міністра України Ю. ЄХАНУРОВ

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2005 р.
№ 900

Зміни, що вносяться до Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» (638-95-п)

1. Пункти 4, 6, 9 та 10 викласти в такій редакції:

4. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться щороку у три тури:
- перший — районний (міський) — грудень;
- другий — республіканський в — січень — лютий;
- Автономній Республіці Крим, обласний, Київський та Севастопольський міські;
- третій — заключний, проводиться поетапно:
- відбірковий — березень;
- фінальний — квітень.

6. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться на добровільних засадах. У конкурсі беруть участь педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем роботи — громадяни України незалежно від освіти, набутого фаху і віку, які мають стаж педагогічної роботи не менш як 5 років».

9. Центральний оргкомітет конкурсу приймає заяви з необхідними матеріалами з 1 до 10 березня поточного року.

За результатами відбіркового етапу претендентам надсилаються запрошення для подальшої участі в конкурсі.

Фінальний етап третього туру конкурсу проводиться у другій половині квітня поточного року.

10. На відбірковому етапі третього туру визначаються учасники фінального етапу конкурсу (не більш як 12 осіб з кожного фаху).

На фінальному етапі третього туру визначаються переможець та лауреати конкурсу з кожного фаху».

2. Доповнити Положення пунктами 10.1 — 10.3 такого змісту:

10.1. На підставі висновків фахових журі центральний оргкомітет вносить колегії МОН пропозиції щодо присвоєння переможцям конкурсу звання «Заслужений учитель України».

10.2. Переможці конкурсу нагороджуються грошовими преміями кожний у розмірі 5 тис. гривень; лауреати, які посіли друге та третє місця з кожного фаху, — по 3 і 2 тис. гривень відповідно.

10.3. Переможці, лауреати та учасники третього туру конкурсу нагороджуються дипломами, цінними подарунками центрального оргкомітету у межах встановленого кошторису, а також можуть бути представлені до державних нагород і відомчих заохочувальних відзнак».

3. У тексті Положення слово «Міносвіти» замінити словом «МОН».

Затверджено
постановами Кабінету Міністрів України
від 11 серпня 1995 року № 638
від 14 вересня 2005 року № 900

Положення про Всеукраїнський конкурс «Учитель року» (нова редакція)

1. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» є одним із заходів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») і проводиться з метою виявлення і підтримання творчої праці вчителів, підвищення їх професійної майстерності, популяризації педагогічних здобутків.

Завданнями конкурсу є:

- піднесення ролі вчителя у суспільстві і підвищення престижності цієї професії;
- привернення уваги громадськості, органів виконавчої влади до проблем освіти;

· сприяння творчим педагогічним пошукам, удосконаленню фахової майстерності вчителя;
· поширення перспективного педагогічного досвіду;
· забезпечення незалежної експертної оцінки педагогічної діяльності.

2. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводить Міністерство освіти і науки України разом з Академією педагогічних наук, Творчою спілкою вчителів, Педагогічним товариством.

Міністерство освіти і науки України за поданням зазначених організацій затверджує щороку до 1 жовтня склад Центрального оргкомітету конкурсу та фахові журі.

3. Центральний оргкомітет конкурсу визначає фахи (не більше ніж п'ять), з яких проводиться конкурс у поточному навчальному році, встановлює критерії відбору поданих на конкурс матеріалів, умови та порядок проведення заключної частини конкурсу і не пізніше як за місяць до початку першого туру забезпечує їх доведення до відома педагогічної громадськості.

4. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться щорічно в три тури:
· **перший** — районний (міський) — грудень;
· **другий** — республіканський в Автономній Республіці Крим, обласний, Київський та Севастопольський міські — січень-лютий;
· **третій** — заключний проводиться поетапно:
відбірковий — березень;
· фінальний — квітень.

5. Для проведення першого і другого туру утворюються на місцях оргкомітети конкурсу і журі з кожного фаху.

Склад районного (міського) оргкомітету конкурсу і журі затверджується управліннями (відділами) освіти районних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (міських рад) за поданням районного (міського) методичного кабінету та фахових асоціацій учителів (за їх наявності).

Склад оргкомітету і журі конкурсу в Автономній Республіці Крим, області, мм. Києві і Севастополі затверджується відповідним органом управління освітою за поданням науково-методичної установи та фахових асоціацій (за їх наявності).

6. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться на добровільних засадах. У ньому беруть участь педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем роботи — громадяни України незалежно від одержаної освіти, набутого фаху, віку, які мають стаж педагогічної роботи не менше 5 років.

7. Для участі в конкурсі претендент подає районному (міському) оргкомітету такі матеріали:
· заяву про бажання брати участь у Всеукраїнському конкурсі «Учитель року»;
· опис власного досвіду, що розкриває оригінальність педагогічних ідей, методів, технологій; аналіз результатів праці.

За бажанням учитель може подати оргкомітету й інші матеріали (в тому числі відгуки наукових установ, фахових асоціацій), що глибше розкривають його творчі здобутки.

8. До участі в кожному наступному турі допускаються переможці попереднього туру з кожного фаху, на яких оргкомітет подає матеріали, перелічені в пункті 7 цього Положення.

Якщо перший чи другий тур в окремих регіонах не проводився, бажаючі взяти участь у третьому турі можуть надіслати до Центрального оргкомітету матеріали, зазначені у пункті 7 цього Положення.

9. Центральний оргкомітет конкурсу приймає заяви з необхідними матеріалами з 1 до 10 березня поточного року.

За результатами відбіркового етапу претендентам надсилаються запрошення для подальшої участі в конкурсі.

Фінальний етап третього туру конкурсу проводиться у другій половині квітня поточного року.

10. На відбірковому етапі третього туру конкурсу визначаються учасники фінального етапу конкурсу (не більше 12 осіб у кожній номінації).

На фінальному етапі третього туру визначаються переможець та лауреати конкурсу у кожній номінації.

11. На підставі висновків фахових журі Центральний оргкомітет вносить колегії Міністерства освіти і науки України пропозиції щодо присвоєння переможцям конкурсу звання «Заслужений учитель України».

12. Переможці конкурсу нагороджуються грошовими преміями кожний у розмірі 5,0 тис. грн.; лауреати, які посіли друге та третє місця в кожній номінації — по 3,0 тис. грн. та 2,0 тис. грн. відповідно.

13. Переможці, лауреати, учасники конкурсу нагороджуються дипломами, цінними подарунками Центрального оргкомітету у межах встановленого кошторису. Вони можуть бути також представлені до державних та відомчих заохочувальних відзнак та інших нагород.

14. Фінансові витрати на підготовку і проведення першого і другого туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» провадяться за рахунок місцевих бюджетів, на організацію третього туру і забезпечення нагородження його переможців — за рахунок асигнувань Державного бюджету.

Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників України

НАКАЗ
Міністерства освіти України
від 20 серпня 1993 р. № 310

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
грудня 1993 р. за № 176

Зміни тексту: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998

Відповідно до Закону України «Про освіту» з метою активізації творчої діяльності, стимулювання неперервної фахової та загальної освіти педагогічних працівників, підвищення їх персональної відповідальності за результати навчання і виховання дітей та молоді **наказую:**

1. Затвердити і ввести в дію Типове положення про атестацію педагогічних працівників України, доопрацьоване з урахуванням пропозицій, що надійшли в період дії Тимчасового положення про атестацію педагогічних працівників навчально-виховних закладів і установ освіти України (додається).

Текст Типового положення опублікувати в газеті «Освіта» та інформаційному збірнику Міністерства освіти України після державної реєстрації в Міністерстві юстиції України.

2. Вважати Тимчасове положення про атестацію педагогічних працівників навчально-виховних закладів і установ освіти України, затверджене наказом Міносвіти України від 10 вересня 1992 року № 125 таким, що втратило чинність.

3. Міністру освіти Республіки Крим, начальникам управлінь освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, директорам технікумів, училищ, коледжів, професійних навчально-виховних закладів забезпечити атестацію педагогічних кадрів у відповідності до вимог даного Типового положення.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступників Міністра Погрібного А, Г., Гондюла В. П« Зайчука В. О., Мороза О. Г., Шепотька В. П.

Міністр П.М.Таланчук

Типове положення про атестацію педагогічних працівників України

Затверджено
наказом Міністерства освіти України
від 20 серпня 1993 р. № 310

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
2 грудня 1993 р. за № 176

Зміни тексту: Наказ Міносвіти № 419 01.12.1998
(У тексті Положення слова «загальноосвітні навчально-виховні заклади» замінено на «загальноосвітні навчальні заклади», «заклади освіти» — на «навчальні заклади»; «тарифний розряд» — «посадовий оклад (ставка заробітної плати)»; «педагогічні училища, технікуми» — «вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації»; «керівник допризовної підготовки» — «викладач допризовної підготовки»)

I. Загальні положення

1.1. Атестація педагогічних працівників — це визначення їх відповідності зайнятій посаді, рівню кваліфікації, залежно від якого та стажу педагогічної роботи їм встановлюється кваліфікаційна категорія, та відповідний посадовий оклад (ставка заробітної плати) в межах схеми посадових окладів.

(пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

1.2. Атестація педагогічних працівників проводиться відповідно до Закону України «Про освіту» (стаття 54) з метою активізації їх творчої професійної діяльності, стимулювання безперервної фахової та загальної освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати навчання і виховання, забезпечення соціального захисту компетентної педагогічної праці.

(пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

1.3. Атестація базується на принципах демократизму, загальності, всебічності, систематичності, колегіальності, доступності та гласності, безперервної освіти і самовдосконалення, морального і матеріального заохочення. Умовою атестації педагогічного працівника є наявність фахової освіти та володіння ним державною мовою в обсязі, необхідному для виконання його професійних обов'язків, згідно з Конституцією України (ст. 10) та із Законом «Про мови в Українській РСР».

(пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01,12.1998)

1.4. Атестація здійснюється на основі комплексної оцінки рівня кваліфікації педагогічної майстерності, результатів їхньої педагогічної діяльності шляхом проведення контрольних робіт, «зрізів знань учнів» тестування, відвідування уроків, позакласних заходів, дошкільних та позашкільних навчальних закладів з урахуванням думки батьків, учнів та вихованців.

(пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998)

1.5. Дане Типове положення діє на підставі Закону України «Про освіту» і визначає порядок атестації педагогічних працівників навчально-виховних закладів незалежно від відомчого підпорядкування та форм власності.

II. Педагогічні працівники, Які підлягають атестації

2.1. Атестація на відповідність посаді з установленням однієї з кваліфікаційних категорій, а за умов, зазначених у пункті 5.5 розділу V Типового положення, із присвоєнням педагогічного звання, підлягають педагогічні працівники з вищою освітою: вчителі та викладачі всіх спеціальностей, вчителі-дефектологи, вихователі, вихователі-методисти, логопеди, завідуючі логопедичними пунктами, методисти, музичні, художні керівники, інструктори з фізичної культури, праці, слухових кабінетів, концертмейстери, педагоги-організатори, соціальні педагоги, практичні психологи дошкільних, загальноосвітніх, професійних, позашкільних навчально-виховних закладів, інтернатів при школах, шкіл-інтернатів різних типів, загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, приймальників-розподільників для неповнолітніх, виховно-трудових колоній, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів і майстерень трудового навчання та професійної орієнтації учнів, міжшкільних комп'ютерних центрів, вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, коледжів, ліцеїв, навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів (крім тих, які за оплатою праці прирівняні до вищих навчальних закладів), районних, міських методичних кабінетів (центрів) , закладів охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури, а також педагогічні працівники підприємств та організацій, інших навчально-виховних закладів.

(пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01,12.1998)

2.2. Педагогічні працівники, які закінчили вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації та інші навчальні заклади еквівалентного рівня або мають загальну середню освіту, зазначені у пункті 2.1 розділу II Типового положення та незалежно від освіти: майстри виробничого навчання, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи, культорганізатори, акомпаніатори, екскурсоводи, інструктори з туризму, старші вожаті атестуються на відповідності посаді, яку займають з визначенням посадового окладу (ставки заробітної плати).

Майстри виробничого навчання, старші вожаті, військові викладачі допризовної підготовки можуть атестуватись на присвоєння педагогічного звання.

2.3. Керівники навчально-виховних закладів, працівники органів управління освітою, які мають педагогічне навантаження, працюючі пенсіонери, в тому числі на умовах строкового договору, педагоги, для яких навчально-виховні заклади не є основним місцем роботи, атестуються на загальних підставах.

2.4. Атестації не підлягають педагогічні працівники, які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи[1] до 3 років; перебувають на довготривалому лікуванні. Педагогічні працівників, які мають необхідний стаж безпосередньої педагогічної роботи й раніше проходили атестацію та прийняті на роботу в поточному навчальному році, а також ті, хто навчається у вищому навчальному закладі, атестуються за їхнім бажанням.

1 Далі – навчально-виховні заклади

Для педагогічних працівників, які прибули із зарубіжних країн, за наявності відповідних державних міжнародних угод з Україною, в порядку винятку, з ініціативи адміністрації навчального закладу та на підставі рішення атестаційної комісії можуть бути підтверджені рішення атестаційних комісій за попереднім місцем роботи.

(*пункт в новій редакції: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998)*

2.5. За педагогічними працівниками, які знаходяться у відпустках по вагітності, родах і догляду за дитиною (ст.. 179 КЗпП України) зберігається кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, чинність яких продовжується після виходу на роботу до наступної атестації на загальних підставах. Час перебування в даних відпустках вилучається з між атестаційного періоду.

(*пункт в новій редакції: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998)*

2.6. Педагогічні працівники, які викладають два й більше предметів, атестуються з того предмета, з якого мають педагогічне навантаження за фахом освіти. Оплата у відповідності із встановленою внаслідок атестації категорією поширюється на все педагогічне навантаження до наступної атестації.

(*розділ доповнено пунктом: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998)*

III. Види атестації та її періодичність

3.1. Атестація педагогічних працівників поділяється на чергову та позачергову.

3.2. Чергова атестація проводиться один раз у п'ять років згідно з графіком, складеним безпосередньо в навчально-виховному закладі.

Педагогічним працівникам, які пройшли чергову атестацію, визначається відповідність (відповідність за умови, невідповідність) посаді, яку займають, встановлюється або підтверджується (не підтверджується) одна з кваліфікаційних категорій, визначається посадовий оклад (ставка заробітної плати), а також може бути присвоєне, підтверджене (не підтверджене) педагогічне звання.

Не розглянуті атестаційною комісією (не підтверджені або не змінені) протягом 5-ти років встановлення (присвоєння) кваліфікаційні категорії, посадові оклади (ставки заробітної плати), педагогічні звання втрачають чинність.

Якщо педагогічні працівники з поважних або незалежних від них причин не можуть пройти чергову атестацію, то за погодженням з атестаційною комісією вищого рівня термін дії попереднього рішення атестаційної комісії при навчальному закладі може бути подовженим на один рік.

(*пункт доповнено абзацом: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998)*

педагогічним працівникам, які відмовились від чергової атестації, встановлюється кваліфікаційна категорія на ступінь нижча під тієї, яку вони мали за наслідками попередньої атестації (кваліфікаційна категорія «спеціаліст» у даному разі залишається без змін); працівникам, для яких не передбачені кваліфікаційні категорії, визначається оплата праці за нижчим посадовим окладом (ставкою заробітної плати); для працівників з педагогічним званням припиняється чинність відповідного звання. Не

допускається відмова від атестації педагогічних працівників, щодо яких постало питання про їх невідповідність займаній посаді.

3.3. Позачергова атестація проводиться не раніше як через рік з дня видання керівником навчального закладу, органом державного управління освітою відповідного наказу за підсумками атестації після попередньої атестації для осіб, які:

(*абзац доповнено: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998*)

- виявили бажання підвищити раніше встановлену їм кваліфікаційну категорію (для працівників, яким не передбачені кваліфікаційні категорії, — підвищити посадовий оклад (ставку заробітної плати);
- порушили питання про присвоєння їм педагогічного звання за умов, зазначених у пункті 5.5 розділу V Типового положення;
- знизили в між атестаційний період рівень своєї професійної діяльності (за наявності аргументованого подання керівника або ради навчально-виховного закладу).

Для осіб, які раніше атестувались, позачергова атестація допускається за умови роботи в даному навчально-виховному закладі не менше року. Ця вимога не поширюється на педагогічних працівників, які мають вчені звання або наукові ступені за наявності трирічного науково-педагогічного стажу.

За педагогічними працівниками загальноосвітніх, позашкільних, дошкільних навчальних закладів, які переходять на викладацьку роботу до вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації або професійно-технічних навчальних закладів, зберігається присвоєна їм кваліфікаційна категорія, педагогічне звання до наступної атестації. Така ж умова поширюється й на викладачів вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, які переходять працювати до загальноосвітніх, позашкільних, дошкільних навчальних закладів.

(*пункт доповнено абзацом: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998*)

3.4. Атестація педагогічних працівників; у тому числі зазначених у пункті 2.2 розділу II Типового положення, передбачає попереднє (не рідше одного разу на п'ять років) підвищення кваліфікації на засадах вільного вибору змісту, програм, форм навчання, організацій та установ, акредитованих в установленому порядку на здійснення підвищення кваліфікації.

(*пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998*)

3.5. Педагогічні працівники з науковим ступенем, вченим званням, які підлягають черговій атестації та працюють у навчальних закладах, мають право на підтвердження чи присвоєння кваліфікаційної категорії, педагогічного звання без проходження курсового підвищення кваліфікації.

(*розділ доповнено пунктом: наказ Міносвіти № 419 від 01,12.1998*)

IV. Кваліфікаційні категорії та педагогічні звання

4.1. За наслідками атестації встановлюються такі кваліфікаційні категорії:

- «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», «спеціаліст вищої категорії»;

· присвоюються педагогічні звання:

· «старший учитель», «старший викладач», «старший військовий керівник», «майстер виробничого навчання I категорії», «майстер виробничого навчання II категорії», «вчитель-методист», «викладач-методист», «військовий керівник-методист», «вихователь-методист», «старший вожатий-методист».

V. Загальні вимоги до кваліфікаційних категорій та педагогічних звань

5.1. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, досконало володіють ефективними формами і методами організації навчально-виховного процесу, забезпечують високу результативність, якість своєї праці.

Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 8 років. Як виняток цей стаж може бути скорочений до 5 років. Для педагогічних працівників з вченими званнями та науковими ступенями враховується стаж їх безпосередньої педагогічної роботи у вищому навчальному закладі.

5.2. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст I категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили ґрунтовний рівень професіоналізму, добре володіють ефективними формами і методами педагогічної діяльності, досягли значних результатів у вирішенні навчально-виховних завдань.

Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 5 років.

5.3. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст II категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили достатній рівень професіоналізму, використовують сучасні форми і методи навчання та виховання, досягли вагомих результатів у педагогічній діяльності.

Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 3 років.

5.4. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст» підтверджується педагогічним працівникам, які професійно компетентні, забезпечують нормативні рівні і стандарти навчання та виховання.

5.5. Педагогічне звання «старший учитель» може присвоюватись педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» або «спеціаліст I категорії», а за наявності освіти в обсязі вищого навчального закладу I—II рівня акредитації та іншого навчального закладу еквівалентного рівня — стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років та найвищий відповідний посадовий оклад (ставку заробітної плати).

Педагогічне звання «старший викладач» може присвоюватись педагогічним працівникам, яким встановлено кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», «спеціаліст I категорії».

Педагогічне звання «військовий керівник-методист» може присвоюватись педагогічним працівникам з вищою освітою; педагогічні звання «старший військовий керівник», «вихователь-методист», «старший вожатий-методист» — педагогічним працівникам з вищою освітою і освітою в обсязі вищого навчального закладу I—II рівня акредитації та іншого навчального закладу еквівалентного рівня.

Педагогічне звання «майстер виробничого навчання I категорії» може присвоюватись майстрам виробничого навчання, яким встановле-

но найвищий посадовий оклад (ставку заробітної плати), та які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років і, як правило, вищу освіту; педагогічне звання «майстер виробничого навчання II категорії» — майстрам виробничого навчання, яким встановлено вищий посадовий оклад (ставку заробітної плати), та які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 5 років.

Зазначені педагогічні звання присвоюються педагогічним працівникам, які досягли високого професіоналізму в роботі, систематично використовують прогресивний педагогічний досвід, беруть активну участь у його поширенні, надають практичну допомогу у становленні молодих педагогів, постійно працюють над своїм фаховим самовдосконаленням.

5.6. Педагогічні звання «вчитель-методист», «викладач-методист» присвоюються педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», відповідають вимогам для присвоєння звань «старший учитель», «старший викладач», а також запроваджують у навчально-виховний процес ефективні форми і методи роботи, узагальнюють передовий педагогічний досвід, беруть активну участь у розробленні шкільного компонента змісту освіти, діяльності професійних педагогічних об'єднань, асоціацій, надають практичну допомогу педагогічним працівникам інших навчально-виховних закладів в освоєнні досвіду провідних педагогів і мають власні методичні розробки, які пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами відповідного рівня.

(пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

5.7. При визначенні посадового окладу (ставки заробітної плати) має враховуватись професійна компетентність, стаж та якість педагогічної роботи.

5.8. При встановленні кожної із зазначених кваліфікаційних категорій або посадового окладу (ставки заробітної плати), присвоєнні педагогічних звань враховуються державні нагороди, рівень моральних якостей та загальної культури педагогічного працівника, володіння державною мовою відповідно до Закону «Про мови в) Українській РСР».

5.9. Педагогічним працівникам, які не мають відповідної фахової освіти й прийняті на роботу в навчальні заклади до 1996 р. (набуття чинності Законом України «Про освіту» в редакції від 23 березня 1996 р.) та володіють достатнім практичним досвідом роботи, якісно і в повному обсязі виконують свої посадові обов'язки, за умови проходження відповідного підвищення кваліфікації (для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з предмета викладання) за рішенням атестаційної комісії при Міністерстві освіти Автономної Республіки Крим, управліннях освіти обласних. Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, а також при відповідних центральних органах управління навчальними закладами, як виняток, може присвоюватись кваліфікаційна категорія: вища — за наявності стажу роботи на займаній посаді не менше 8 років; перша — 6 років; друга — 5 років.

З уведенням у дію нової редакції Закону України «Про освіту» даний пункт поширюється на працівників, запрошених у навчальні заклади для викладання курсів або предметів, з яких не готувалися або не готуються фахівці у вищих педагогічних навчальних закладах.

(розділ пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

5.10. Педагогічним працівникам, які припинили педагогічну діяльність у зв'язку зі скороченням штатів, ліквідацією навчального закладу, виходом на пенсію, переходом на роботу до органів управління освітою чи методичну роботу в системі освіти, у випадках відновлення ними роботи за фахом у навчальних закладах зберігається кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, набуте раніше, чинність яких продовжується не більше ніж на один рік з наступною атестацією на загальних підставах.

(розділ пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

VI. Атестаційні комісії

6.1. Атестація педагогічних працівників проводиться атестаційними комісіями, що створюються при:

- навчально-виховних закладах, незалежно від відомчої підпорядкованості та форми власності;
- місцевих органах державного управління освітою, Міністерстві освіти Республіки Крим, міністерствах і відомствах України, що мають навчально-виховні заклади.

Атестаційні комісії створюються щороку до 20 вересня і наділяються повноваженнями на весь навчальний рік.

Кількість і персональний склад атестаційної комісії при навчально-виховному закладі, органі державного управління освітою визначається і затверджується наказом їх керівника за погодженням з радою та комітетом профспілки навчально-виховного закладу, органу державного управління освітою.

Педагогічні працівники малокомплектних навчально-виховних закладів атестуються атестаційними комісіями при базових навчально-виховних закладах або районних, міських органах державного управління освітою. Перелік цих установ визначається відповідними місцевими органами державного управління освітою.

6.2. Атестаційна комісія створюється в складі: голови (керівника навчально-виховного закладу, органу управління освітою), його заступника, секретаря, членів комісії (заступника керівника навчально-виховного закладу, представника органу управління освітою, методичної служби, члена профспілкового комітету навчального закладу або члена виборного профспілкового органу відповідного рівня в районній, міській або обласній атестаційних комісіях, фахових асоціацій, голів методичних об'єднань, найбільш кваліфікованих і авторитетних педагогів, членів органів громадського самоврядування в системі освіти).

{пункт змінено: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

VII. Повноваження атестаційної комісії

7.1. Атестаційна комісія узагальнює результати вивчення професійної діяльності, підвищення фахової компетентності та загальної культури, педагогічного працівника, який атестується, забезпечує об'єктивність експертних оцінок, дотримання основних принципів атестації педагогічних працівників.

7.2. Атестаційна комісія при навчально-виховному закладі:

- атестує і приймає рішення про відповідність (відповідність за умови,

невідповідність) педагогічного працівника займаній посаді, встановлює, підтверджує (не підтверджує) одну із кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», визначає відповідний посадовий оклад (ставку заробітної плати);

- приймає рішення і порушує клопотання перед атестаційною комісією при районному (міському) органі державного управління освітою, а для педагогічних працівників професійних навчально-виховних закладів, коледжів, технікумів, освітніх установ підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів — перед атестаційною комісією при відповідних вищих органах державного управління освітою, що мають зазначені навчально-виховні заклади, про встановлення, підтвердження (непідтвердження) педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії», присвоєння, підтвердженню (непідтвердження) педагогічного звання, а також про відповідне моральне і матеріальне заохочення (нагородження грамотою, відзначення премією тощо).

7.3. Атестаційна комісія при районному (міському) органі державного управління освітою:

- атестує педагогічних працівників районного (міського) методичного кабінету (центру); приймає рішення про їх відповідність (відповідність за умови, невідповідність), посаді, яку займають; встановлює, підтверджує (не підтвердження) їм одну з кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії». За поданням атестаційних комісій при навчально-виховних закладах атестує педагогічних працівників на кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» та присвоює, підтверджує (не підтверджує) педагогічне звання;
- приймає рішення і порушує клопотання перед атестаційною комісією при відповідних вищих органах державного управління освітою, що мають навчально-виховні заклади, про встановлення, підтвердження (не підтверджує) педагогічним працівникам районного (міського) методичного кабінету (центру) кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії»;
- у двотижневий термін розглядає скарги педагогічних працівників на рішення атестаційних комісій навчально-виховних закладів.

Для компетентного здійснення своїх повноважень атестаційна комісія при районному (міському) органі державного управління освітою може створювати експертні групи із числа фахівців тієї галузі освіти, педагогічні працівники якої атестуються.

7.4. Атестаційна комісія при Міністерстві освіти Республіки Крим, управліннях освіти обласних, Київської, Севастопольської міських держадміністрацій:

- розглядає клопотання атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою, професійних навчально-виховних закладах, вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації, коледжах, освітніх установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів і приймає рішення про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії» та відповідного педагогічного звання;
- узгоджує пропозиції атестаційних комісій при районних (міських)

органах державного управління освітою щодо продовження терміну дії попередніх рішень атестаційних комісій загальноосвітніх навчальних закладів;

(пункт доповнено абзацом: наказ Міносвіти № 419 01.12.1998)

- приймає рішення і порушує клопотання перед Міністерством освіти, міністерствами і відомствами України про моральне заохочення атестованих педагогічних працівників;
- розглядає скарги педагогічних працівників на рішення атестаційних комісій при районних (міських) органі державного управління освітою, професійних навчально-виховних закладах, вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації, коледжах, освітніх установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Для компонентного здійснення своїх повноважень дані атестаційні комісії можуть створювати експертні групи з числа фахівців галузі освіти, педагогічні працівники якої атестуються.

Рішення цієї комісії є остаточним.

Аналогічна компетенція атестаційних комісій міністерств, відомств, що мають в своєму підпорядкуванні навчально-виховні заклади, визначається відповідними міністерствами, відомствами.

VIII. Порядок проведення атестації

8.1. До 20 вересня поточного року керівних навчально-виховного закладу знайомить педагогічний колектив з наказом про створення атестаційної комісії та атестацію педагогічних працівників у поточному навчальному році.

8.2. До 10 жовтня атестаційна комісія приймає:

а) заяву від педагогічних працівників щодо проходження чергової або позачергової атестації; заяву про відмову від чергової атестації.

В заяві, крім основних даних, зазначаються результати попередньої атестації та кваліфікаційна категорія або педагогічне звання, на яке претендує педагогічний працівник.

б) подання керівника або ради навчально-виховного закладу про позачергову атестацію педагогічних працівників, рівень навчально-виховної або методичної роботи яких нижчий від вимог, що пред'являються до кваліфікаційної категорії, встановленої їм за результатами попередньої атестації.

8.3. До 20 жовтня поточного навчального року атестаційна комісія розглядає подані документи, затверджує графік проведення атестації і доводить його під розписку до відома осіб, які атестуються. Педагогічним працівникам, які підлягають черговій атестації, але не претендують на підвищення кваліфікаційної категорії чи посадового окладу (ставка заробітної плати), присвоєння більш високого педагогічного звання, визначеного за результатами попередньої атестації, і не мають претензії до своєї роботи з боку керівників навчально-виховного закладу, батьків, учнів, атестаційна комісія може підтвердити встановленому їм встановлену їм кваліфікаційну категорію або посадовий оклад (ставку заробітної плати), педагогічне звання, що оформляється протоколом.

8.4. До 20 березня поточного навчального року атестаційна комісія при навчально-виховному закладі завершує вивчення роботи педагогіч-

них працівників і оформляє атестаційні листи у двох примірниках за формою, що додається. Результати підвищення кваліфікації педагогічним працівникам враховуються на підставі поданого посвідчення.

8.5. Керівники установ та органів освіти повинні не пізніше як за 10 днів до засідання атестаційної комісії ознайомити педагогічних працівників з їх атестаційними листами (під розписку).

8.6. До 20 квітня поточного навчального року атестаційна комісія розглядає атестаційні листи, заслуховує працівників, які атестуються. На підставі всебічного розгляду наслідків їх педагогічної роботи, рівня фахової підготовки і професійної компетентності, рейтингу серед працівників районного (міського) методичного об'єднання (асоціації), оцінки працівникам педагогічного колективу навчально-виховного закладу, думки батьків, учнів приймає одне з рішень: «відповідає посаді, яку займає», «відповідає посаді, яку займає, за умови виконання певних рекомендацій», «не відповідає посаді, яку займає», встановлює (підтверджує, не підтверджує) відповідну кваліфікаційну категорію, присвоює (підтверджує, не підтверджує) педагогічне звання; встановлює (підтверджує, не підтверджує) посадовий оклад (ставку заробітної плати) працівникам, зазначеним у пункті 2.2 розділу II Типового положення, вносить пропозиції до заохочення педагогічних працівників.

8.7. З усіх питань, пов'язаних з атестацією, атестаційна комісія приймає рішення таємним голосуванням, порядок якого визначається самою комісією. Воно вважається дійсним, якщо в засіданні комісії брало участь не менше 2/3 її членів. Результати голосування визначаються простою більшістю голосів присутніх членів атестаційної комісії. У разі однакової кількості голосів «за» і «проти» приймається рішення на користь працівника, який атестується. Якщо при голосуванні не підтверджена кваліфікаційна категорія або посадовий оклад (ставка заробітної плати), на який претендував педагогічний працівник, йому встановлюється кваліфікаційна категорія або посадовий оклад (ставку заробітної плати) до фактичного рівня професійної діяльності, визначеного атестаційною комісією. Працівник, який є членом атестаційної комісії, атестується на загальних підставах.

8.8. У випадку неявки педагогічного працівника, який атестується, на засідання атестаційної комісії без поважних причин комісія після з'ясування причин неявки може провести атестацію у його відсутності.

8.9. Результати атестації (рішення, рекомендації) повідомляються атестованому працівникові на даному засіданні, оформляються протоколом за підписом голови та секретаря атестаційної комісії, заносяться до атестаційного листа. Атестаційний лист, заява або подання адміністрації про позачергову атестацію, копія кваліфікаційного посвідчення про підвищення кваліфікації зберігається в особовій справі педагогічного працівника.

Другий примірник атестаційного листа не пізніше тижневого строку вручається (під розписку) атестованому працівникові.

IX. Реалізація рішень атестаційної комісії

9.1. За результатами атестації керівник навчально-виховного закладу, органу державного управління освітою видає наказ, який у тижне-

вий строк доводиться до відома атестованого, колективу та подається в бухгалтерію для нарахування педагогічному працівникові заробітної плати згідно із встановленим посадовим окладом (ставкою заробітної плати) з дня прийняття рішення атестаційної комісії. При зміні місця роботи педагогічному працівникові атестаційний лист є підставою для тарифікації його за новим місцем роботи.

9.2. У разі незгоди з рішенням атестаційної комісії при навчально-виховному закладі педагогічний працівник має право у двотижневий строк з дня вручення йому атестаційного листа звернутись із скаргою до атестаційної комісії вищого рівня (відповідно до компетенції, визначеної у розділі VII Типового положення). Подана скарга розглядається в двотижневий строк від дня її надходження.

Рішення атестаційної комісії вищого рівня є підставою для скасування попереднього і видачі нового наказу про встановлення (підтвердження, не підтвердження) працівникові відповідної кваліфікаційної категорії, посадового окладу (ставки заробітної плати) чи присвоєння (підтвердження, не підтвердження) педагогічного звання з дня прийняття рішення атестаційною комісією навчально-виховного закладу (органу державного управління освітою), дії якої оскаржувались.

9.3. Питання, пов'язані зі звільненням або переведенням на іншу роботу педагогічного працівника за результатами атестації, вирішуються керівником відповідного навчально-виховного закладу в двомісячний строк з дня прийняття рішення атестаційної комісії. В разі оскарження рішення атестаційної комісії розірвання трудового договору може бути здійснене лише після його розгляду атестаційною комісією вищого рівня, рішення якої є остаточним. Строк розгляду скарги не враховується у визначений двомісячний термін реалізації рішення. Після закінчення зазначеного строку звільнення педагогічного працівника за результатами атестації не допускається.

9.4. У випадку звільнення педагогічного працівника за результатами атестації у його трудову книжку вноситься запис з посиланням на пункт 2 статті 40 Кодексу законів про працю України. Трудові спори з питань звільнення з роботи педагогічних працівників за підсумками атестації розглядаються відповідно до чинного законодавства.

Положення розроблене авторським колективом у складі: Болтівець С.І., *Ковганич В.В., Красноголовець О.М., Луговий В.І., Міненко А.М., Нікітенко О.І., Пушенко О.Г., Северчук Л.М.*

До Типового Положення про педагогічних працівників України

Атестаційний лист

1. Прізвище, ім'я, по батькові

2. Рік народження_____3. Освіта_____

3. Спеціальність за дипломом_____
_____

4. Стаж безпосередньої педагогічної роботи_____
5. Місце роботи_____
_____

6. Посада_____
_____

7. Державні нагороди, звання_____
_____
_____
_____

8. Форма та результати підвищення кваліфікації протягом останніх 5 років за освідченням_____
_____
_____
_____

9.Результати попередньої атестації _____
_____
_____
_____

10, Характеристика якості виконання посадових обов'язків, результативності навчально-виховної роботи, загальної і професійної культури адміністрацією установи _____
_____
_____
_____
_____
_____

Керівник установи _____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

11. Оцінка професійної діяльності, загальної культури, моральних якостей: _____
_____

а) педагогічною радою_____
_____
_____

Голова педагогічної ради_____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

б) батьками учнями_____
_____
_____

Голова ради установи _____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАКАЗ

20 лютого 2002 р. *№ 114*

Про затвердження Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад

На виконання пункту 2 статті 8 Закону України «Про загальну середню освіту», з метою встановлення порядку здійснення інноваційної освітньої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад (додається).
2. Структурним підрозділам Міністерства освіти і науки України, Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, Головному управлінню освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управлінням освіти і науки обласних. Севастопольської міської державних адміністрацій забезпечити організацію роботи експериментальних загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до норм цього Положення.
3. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника державного секретаря Міністерства освіти і науки України Науменка Г.Г.

Міністр **В.Г. Кремень**

Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад

1. Загальні положення

1.1. Це Положення розроблено відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 № 964 (далі — Положення про загальноосвітній навчальний заклад).

1.2. Експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом є загальноосвітній навчальний заклад, у якому проводиться експеримент з перевірки результативності та можливості застосування освітніх інновацій.

1.3. Загальноосвітньому навчальному закладу надається статус експериментального всеукраїнського або регіонального рівня.

1.4. Статус експериментального всеукраїнського рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу, на базі якого проводитиметься експеримент з перевірки результативності та можливості застосування: освітніх, дидактичних, виховних систем; державних стандартів загальної середньої освіти, інваріантної складової змісту загальної середньої освіти.

1.5. Статус експериментального регіонального рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу, на базі якого проводитиметься експеримент з перевірки результативності та можливості застосування: варіативної складової змісту загальної середньої освіти; систем організації навчально-виховного процесу, методів навчання та виховання у загальноосвітньому навчальному закладі; систем внутрішньо-шкільного управління або їх компонентів.

1.6. Статус експериментального всеукраїнського рівня надає загальноосвітньому навчальному закладу Міністерство освіти і науки України (далі — МОН України).

Статус експериментального регіонального рівня надається загальноосвітньому навчальному закладу відповідно Міністерством освіти Автономної Республіки Крим (далі — Міносвіти Автономної Республіки Крим), Головним управлінням освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управлінням освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації (далі — управління освіти і науки обл (міськ) держадміністрації).

1.7. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип, форму власності загальноосвітнього навчального закладу.

1.8. Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад у своїй діяльності керується законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту». Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 р. № 522 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26.12.2000 р. за № 946/5167 (далі — Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності), цим Положенням та власним статутом.

2. Надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу

2.1. Рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального ухвалюється одночасно з рішенням про проведення експерименту на його базі на підставі висновків експертизи заявки на проведення цього експерименту, експериментальних матеріалів або відповідного подання Президії Академії педагогічних наук України (далі — АПН України).

2.2. Для прийняття рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального ініціатор експерименту (юридична або фізична особа) подає до відповідного органу управління освітою заявку на проведення експерименту на базі цього навчального закладу (далі — заявка).

2.3. Заявка подається: до МОН України для надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського рівня; до Міносвіти Автономної Республіки Крим або до відповідного управління освіти і науки обл(міськ)держадміністрації для надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального регіонального рівня.

2.4. Заявка наукового працівника (працівників) або підвідомчої установи (установ) АПН України на проведення експерименту всеукраїнського рівня може подаватися до Президії АПН України.

2.5. Заявка має містити: інформацію про її автора (авторів), за потреби — про наукового керівника (керівників) експерименту (адреса, телефон, місце роботи, посада, кваліфікаційна категорія, педагогічне, вчене звання, науковий ступінь); формулювання теми дослідно-експериментальної роботи; опис очікуваних результатів експерименту, пропонованої освітньої інновації; визначення мети і завдань, гіпотези дослідно-експериментальної роботи; перелік загальноосвітніх навчальних закладів, на базі яких пропонується провести експеримент; визначення термінів проведення експерименту; пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом експерименту; опис наявного і необхідного забезпечення експерименту (організаційного, науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового), його кошторис.

До заявки додаються: підтвердження згоди на проведення експерименту загальноосвітнього навчального закладу, органу управління освітою, засновників, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, відповідно Міносвіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обл(міськ)держадміністрації (копії листів до органу управління освітою або до АПН України, що розглядає заявку); експериментальні навчальні плани, програми, книги (їх рукописи), за якими пропонується здійснювати навчально-виховний процес; інші експериментальні матеріали.

2.6. Експериментальні навчальні плани, програми з предметів інваріантної складової змісту загальної середньої освіти, підручники та навчальні посібники подаються до МОН України з метою отримання дозволу на їх застосування у навчально-виховному процесі експериментального загальноосвітнього навчального закладу.

2.7. Форма заявки встановлюється МОН України або Президією АПН України.

2.8. Експертиза заявки на проведення експерименту всеукраїнського рівня, експериментальних матеріалів здійснюється відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (далі — експертна комісія).

Експертиза заявки наукового працівника (працівників) або підвідомчої установи (установ) АПН України на проведення експерименту всеукраїнського рівня здійснюється АПН України.

2.9. Експертиза заявки на проведення експерименту регіонального рівня, експериментальних матеріалів здійснюється експертною комісією, що створюється органом управління освітою, до якого подається заявка.

2.10. Термін експертизи заявки та експериментальних матеріалів становить не більш як три місяці від дати їх надходження.

2.11. Згідно з висновками експертизи заявки автор (автори) доопрацьовує заявку та експериментальні матеріали і подає їх до відповідного органу управління освітою або до Президії АПН України для проведення повторної експертизи.

2.12. Автор (автори) заявки у тримісячний термін може оскаржити висновки експертизи у МОН України. У цьому разі МОН України створює експертну комісію у новому складі, що-здійснює повторний розгляд відхиленої заявки.

2.13. Термін повторного розгляду заявки становить не більш як три місяці від дати її надходження. Висновки повторної експертизи є остаточними.

2.14. За наявності позитивного висновку експертної комісії про доцільність проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу автор (автори) заявки подає програму дослідно-експериментальної роботи на затвердження до відповідного органу управління освітою або до Президії АПН України.

2.15. Для прийняття рішення про надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського рівня Президія АПН України звертається до МОН України з відповідним поданням.

До подання Президії АПН України додаються: програма дослідно-експериментальної роботи; кошторис експерименту; перелік загальноосвітніх навчальних закладів, на базі яких пропонується провести експеримент; підтвердження згоди на проведення експерименту загальноосвітнього навчального закладу, органів управління освітою, засновників, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, відповідно Міносвіти Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки об л(міськ)держадміністрації (копії листів до АПН України); експериментальні навчальні плани, програми, книги (їх рукописи), за якими пропонується здійснювати навчально-виховний процес; пропозиції щодо змісту і термінів здійснення контролю за ходом експерименту.

2.16. Після отримання позитивного висновку експертної комісії про доцільність проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального або відповідного подання Президії АПН України орган управління освітою:

а) спільно з автором (авторами) заявки або АПН України визначає: загальноосвітній навчальний заклад (заклади), на базі якого проводитиметься експеримент; зміни у його діяльності, навчально-виховному про-

цесі; терміни проведення експерименту; кошторис експерименту; осіб, відповідальних за проведення експерименту і його результати, їх повноваження щодо контролю за ходом дослідно-експериментальної роботи;

б) виділяє необхідні для проведення експерименту кошти, за потреби спільно з автором (авторами) заявки залучає юридичних і фізичних осіб, які здійснюватимуть фінансове, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення експерименту;

в) за потреби: погоджує питання фінансування, матеріально-технічного забезпечення експерименту з іншими органами державної виконавчої влади, відповідними місцевими органами управління освітою, засновниками загальноосвітнього навчального закладу, на базі якого передбачається провести експеримент; укладає угоди з автором (авторами) заявки, науковим керівником (керівниками) експерименту, виконавцями дослідно-експериментальної роботи, юридичними та фізичними особами, які забезпечуватимуть проведення експерименту.

2.17. На підставі позитивного висновку експертної комісії, програми дослідно-експериментальної роботи, укладених угод, підтверджень згоди на проведення експерименту юридичних і фізичних осіб або подання Президії АПН України відповідний орган управління освітою видає наказ про проведення експерименту всеукраїнського або регіонального рівня, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального всеукраїнського або регіонального рівня, за потреби — спільний з іншими органами виконавчої влади.

Цим наказом дається дозвіл на проведення експерименту, затверджуються програма дослідно-експериментальної роботи, кошторис експерименту, надається статус експериментального загальноосвітньому навчальному закладу (закладам), визначаються юридичні та фізичні особи, які здійснюватимуть наукове керівництво експериментом, забезпечуватимуть його проведення, обсяги та джерела фінансування експерименту, особи, відповідальні за проведення і результати експерименту, їх повноваження щодо контролю за ходом дослідно-експериментальної роботи, порядок і терміни звітування про хід і результати дослідно-експериментальної роботи.

За потреби цим наказом затверджуються експериментальні навчальні плани, індивідуальний штатний розпис експериментального загальноосвітнього навчального закладу, дається дозвіл на використання в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі експериментальних навчальних програм, підручників та посібників, інших матеріалів, що пройшли відповідну експертизу.

До наказу додаються програма дослідно-експериментальної роботи і кошторис експерименту, за потреби — форма звіту про хід і результати експерименту, перелік загальноосвітніх навчальних закладів, яким надається статус експериментальних, а також перелік наукових керівників експерименту.

3. Повноваження експериментального загальноосвітнього навчального закладу

3.1. Згідно з наказом про проведення експерименту відповідний орган управління освітою надає експериментальному загальноосвітньому

навчальному закладу та органу управління освітою, засновникам, яким цей заклад безпосередньо підпорядкований, право вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни в зміст освіти (працювати за експериментальним навчальним планом, застосовувати в навчально-виховному процесі експериментальні навчальні програми, книги), методи, форми організації навчання та виховання, організацію навчально-виховного процесу, режим роботи, систему внутрішньошкільного управління, штатний розпис (право вводити додаткові штатні одиниці), форми комплектування, підготовки та перепідготовки кадрів, оплати їх праці з наданням права встановлювати доплати до посадових окладів працівникам експериментального загальноосвітнього навчального закладу, які виконують дослідно-експериментальну роботу.

3.2. Експериментальний загальноосвітній навчальний заклад повинен здійснювати дослідно-експериментальну роботу згідно з наказом про проведення експерименту на його базі, вносити передбачені програмою дослідно-експериментальної роботи зміни до своєї діяльності, як правило, на початку навчального року, звітувати про хід і результати дослідно-експериментальної роботи перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, та органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, у встановлені ними терміни.

4. Особливості управління експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом

4.1. Безпосереднє керівництво експериментальним загальноосвітнім навчальним закладом здійснює його директор згідно з повноваженнями та обов'язками, встановленими Положенням про загальноосвітній навчальний заклад.

4.2. Загальне управління експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, відповідно до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності.

4.3. Безпосереднє управління експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється автором (авторами) заявки, науковим керівником (керівниками) експерименту спільно з директором загальноосвітнього навчального закладу.

4.4. Автор (автори) заявки, науковий керівник (керівники) експерименту спільно з директором загальноосвітнього навчального закладу за погодженням з органами його громадського самоврядування, учасниками навчально-виховного процесу готують пропозиції органу управління освітою, що видає наказ про проведення експерименту, органу управління освітою, засновникам, яким загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, про внесення змін до змісту освіти, методів, форм організації навчання та виховання, його організаційної структури і режиму функціонування, системи внутрішньошкільного управління, штатного розпису, форм комплектування, організації

підготовки керівників і педагогів до роботи за програмою дослідно-експериментальної роботи, їх морального та матеріального заохочення, визначають склад учасників експерименту (керівних, педагогічних працівників, учнів), планують, організовують дослідно-експериментальну роботу, забезпечують дотримання учасниками експерименту умов здійснення інноваційної освітньої діяльності, визначених Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, звітують перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, перед Президією АПН України (щодо експерименту, що здійснюється на підставі й подання), органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи, виносять на їх розгляд пропозиції щодо внесення змін до її програми, розширення бази, припинення експерименту.

4.5. Автор (автори) заявки, науковий керівник (керівники) експерименту здійснюють наукове керівництво експериментом в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі, звітують про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи перед органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, та перед Президією АПН України (щодо експерименту, який проводиться на підставі її подання) у встановлені ними терміни.

4.6. Директор експериментального загальноосвітнього навчального закладу щороку звітує про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи перед органами громадського самоврядування цього закладу, органом управління освітою, засновниками, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, у встановлені ними терміни.

5. Зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу

5.1. Рішення про зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу приймається органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту на його базі, у разі виконання програми дослідно-експериментальної роботи, завершення експерименту, що проводився на базі експериментального загальноосвітнього навчального закладу, невиконання наказу про проведення експерименту, програми дослідно-експериментальної роботи, якщо здійснення експерименту негативно позначається на освітньому процесі та його результатах, недотримання виконавцями дослідно-експериментальної роботи умов здійснення інноваційної освітньої діяльності, визначених Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності.

5.2. Ініціювати зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу можуть орган управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу, АПН України (щодо експерименту, що проводиться за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України), орган управління осві-

тою, засновники, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, юридичні та фізичні особи, які виконують дослідно-експериментальну роботу, забезпечують проведення експерименту, учасники навчально-виховного процесу в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі.

5.3. З обґрунтованими пропозиціями щодо зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу можна звертатися до директора експериментального загальноосвітнього навчального закладу, органу управління освітою, засновників, яким експериментальний загальноосвітній навчальний заклад безпосередньо підпорядкований, Президії АПН України (щодо експерименту, що проводиться за наказом, виданим на підставі й подання), органу управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального.

5.4. У разі надходження відповідних обґрунтованих пропозицій щодо зняття із загальноосвітнього навчального закладу статусу експериментального орган управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання статусу експериментального загальноосвітньому навчальному закладу, АПН України у двомісячний термін здійснюють експертизу перебігу і результатів дослідно-експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі.

5.5. Експертиза перебігу і результатів експерименту здійснюється експертною комісією, що розглядала заявку на його проведення, в порядку, встановленому МОН України.

Експертиза перебігу і результатів експерименту всеукраїнського рівня, що проводився за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України, здійснюється АПН України у встановленому нею порядку.

5.6. Експертиза результатів експерименту, освітньої інновації здійснюється протягом трьох місяців після його завершення.

5.7. Для проведення експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації автор (автори) заявки (за потреби — разом з науковим керівником (керівниками) експерименту) складає і подає до відповідного органу управління освітою звіт про хід і результати дослідно-експериментальної роботи.

Звіт про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи, що проводилася за наказом, виданим на підставі подання Президії АПН України, подається також до АПН України.

5.8. Порядок звітування про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи встановлюється органом управління освітою, що видав наказ про проведення експерименту, надання загальноосвітньому навчальному закладу статусу експериментального.

Порядок звітування про перебіг і результати дослідно-експериментальної роботи, що проводилася за наказом, виданим на підставі відповідного подання Президії АПН України, встановлюється МОН України за погодженням з АПН України.

5.9. Автор (автори) заявки, освітньої інновації у тримісячний термін може оскаржити висновки експертизи перебігу і результатів експери-

менту в МОН України У цьому разі відповідний орган управління освітою створює експертну комісію в новому складі, що здійснює повторну експертизу перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації.

5.10. Повторна експертиза перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації здійснюється у тримісячний термін від дати надходження відповідної скарги Її висновки є остаточними і оскарженню не підлягають.

5.11. Рішення про зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу приймається на підставі висновків експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації або на підставі відповідного подання Президії АПН України.

5.12. На підставі висновків експертизи перебігу і результатів експерименту, освітньої інновації або подання Президії АПН України відповідний орган управління освітою протягом місяця видає наказ про припинення (завершення) експерименту, зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу.

Цим наказом обґрунтовується рішення про припинення, завершення експерименту, зняття статусу експериментального із загальноосвітнього навчального закладу, знімається статус експериментального із загальноосвітнього навчального закладу, оцінюється робота виконавців дослідно-експериментальної роботи, експериментального загальноосвітнього навчального закладу, визначаються умови поширення в системі розробленої в ході експерименту освітньої інновації.

6. Фінансування дослідно-експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі

Фінансування дослідно-експериментальної роботи в експериментальному загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється органами управління освітою, іншими юридичними та фізичними особами

Фінансування дослідно-експериментальної роботи може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, спеціальних коштів, а також інших джерел, не заборонених чинним законодавством

Начальник департаменту розвитку
загальної середньої, дошкільної
та позашкільної освіти **В.П. Романенко**

Про порядок проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів

Міністерство освіти і науки України
Лист № 1/9-97 від 07.03.2001
Міністерству освіти Автономної Республіки Крим,
управлінням освіти і науки обласних,
Київської і Севастопольської міських
державних адміністрацій

Навчальні екскурсії та навчальна практика учнів запроваджуються з метою реалізації завдань загальної середньої освіти щодо посилення практичної спрямованості навчальновиховного процесу, професійно-орієнтаційної роботи з учнями, підготовки їх до активної трудової діяльності, залучення до суспільно корисної праці.

Навчальні екскурсії проводяться для учнів 1–3 (4) -х класів з 27–28 по 31 травня протягом 4 днів тривалістю не більш як 3 години на день, навчальна практика проводиться для учнів 5–8-х і 10-х класів з 31 травня по 12 червня протягом 10 днів: у 5–6-х класах по 3 години на день, 7–8-х класах — по 4 години, 10-х класах — по 5 годин на день.

Зміст та форми організації навчальних екскурсій і навчальної практики визначає адміністрація навчального закладу залежно від місцевих умов, специфіки та профілю навчальних закладів, потреб виробництва та інших чинників. Ці години можна використовувати для реалізації практичної частини навчальних програм предметів навчального плану, зокрема проведення навчальних екскурсій, у т.ч. комплексних, практикумів з фізики, хімії, інформатики, практичних занять на місцевості з геометрії та географії; занять у виробничих майстернях, на навчально-дослідних ділянках.

Під час навчальновиробничої практики учні можуть залучатись до різних видів суспільно корисної праці: самообслуговування, посильної участі у благоустрої навчального закладу, ремонті шкільного майна, меблів і обладнання, реставрації книг; виготовлення наочних посібників, охорони природи, пам'яток історії та культури тощо.

При організації навчальної практики враховується зміст навчальних програм, профільність навчання. У загальноосвітніх навчальних закладах з професійним навчанням, міжшкільних навчальновиробничих комбінатах години навчальновиробничої практики (повністю або частково) можна використовувати на практичні роботи з оволодіння професією (спеціальністю).

Форми організації навчальної практики можуть бути різними залежно від її змісту, постійного чи тимчасового характеру роботи, матеріальної оснащеності, віку і підготовки учнів, кліматичних та інших особливостей. Окремі види практичних занять (навчальні екскурсії), спостереження за природою, практичні роботи на місцевості, суспільно

корисна праця тощо) можуть проводитись під час навчального року.

У загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості, що мають навчальнодослідні ділянки та підсобні господарства, за виробничої потреби дозволяється за погодженням з відповідним органом управління освітою перенесення навчальної практики учнів на літній період. Графік проведення навчальної практики затверджує директор загальноосвітнього навчального закладу. Для її проведення залучаються педагогічні працівники в межах їх річної тарифікації з урахуванням змісту навчальних програм та характеру практики. Заняття облікуються у класних журналах. Навчальна праця учнів оцінюється за загальними критеріями оцінювання навчальних досягнень і враховується при виведенні підсумкових річних оцінок.

Необхідною умовою організації навчальної практики є дотримання санітарногігієнічних вимог та техніки безпеки.

Нижче наводяться рекомендації щодо приблизного розподілу часу та можливих видів навчальної практики учнів. Конкретний зміст навчальної практики визначається в навчальному закладі з урахуванням особливостей і умов його роботи, змісту навчальних програм тощо.

Клас	**Навчальні предмети, тематика екскурсій та практичних занять, зміст навчальної практики**	**Орієнтовна кількість годин**
1	**2**	**3**
1	Позакласне читання, математика	
	Екскурсія до бібліотеки (шкільної чи дитячої)	3
	Навколишній світ, природознавство/довкілля	
	Екскурсія: «Спостереження за весняними явищами природи. Правила поведінки в природі»	3
	Трудове навчання	
	Суспільно корисна праця	3
	Фізкультура	
	Розучування традиційних рухливих ігор, активний відпочинок учнів	3
2	Позакласне читання, математика	

	Екскурсія до бібліотеки (шкільної чи дитячої)	3
	Навколишній світ, природознавство/довкілля	
	Екскурсія «Природа навколо нас»	3
	Трудове навчання	
	Суспільно корисна праця	3
	ОБЖ	
	Екскурсія по місту (селищу), пішохідні переходи з повторенням правил дорожнього руху	3
3.	Читання і розвиток мовлення, природознавство	
	Екскурсія «Спостереження за природою і працею людей своєї місцевості»	3
	Трудове навчання	
	Робота на пришкільній ділянці, догляд за кімнатними, городніми рослинами	3
	Суспільно корисна праця	3
	ОБЖ	
	Практичні заняття та ігри з правил дорожнього руху на спеціально розміченому майданчику або на вулиці	3
4.	Природознавство	
	Екскурсія «Спостереження за рослинами, тваринами, погодними умовами свого краю, організація посильної допомоги дорослим з питань охорони природи своєї місцевості»	3
	Екскурсія до краєзнавчого музею (на виставку)	3
	Трудове навчання	
	Робота на пришкільній ділянці	3
	ОБЖ	

	Ігри й змагання з Правил безпечної поведінки учнів на вулицях і дорогах	
5.	Мови та літератури	
	Екскурсії у світ казки	3–4
	Екскурсії літературними стежками, до літературного музею	4
	Історія	
	Ранок «Ми діти твої, Україно»	3
	Екскурсія «Моя Україно, ти рідная мати»	4
	Природознавство, рідний край, мистецтво	
	Умови існування рослин і тварин нашого краю	2–3
	Вода в природі, її види і значення	2–3
	Екскурсія до краєзнавчого музею	3
	Природа рідного краю (творча робота — живопис)	3
	Фізична культура, трудове навчання, ОБЖ	
	Змагання між класами з різних видів спорту	3–6
	Суспільно корисна праця	3
	Екскурсія на підприємство	3
	День безпеки	3
	Музика	
	Вивчення і відтворення елементів обрядових свят (пісень, хороводів, вертепів тощо) з урахуванням регіональних особливостей, місцевих традицій	4
6.	Мови, література, мистецтво	
	Конкурс «Знавець рідної мови»	2

	Систематизація матеріалів з літератури рідного краю	3
	Бібліотечна година	1
	Художнє читання (конкурс)	2
	Відвідання музичних театрів, філармоній, концертних залів (з відображенням своїх вражень у різних формах)	4
	Декоративно-ужиткове мистецтво: «В майстерні митця»	2-3
	Історія	
	Екскурсія «Археологічні пам'ятки рідного краю»	4
	Біологія, географія	
	Осінні явища в житті рослин	
	Пристосованість рослин до середовища існування, практична робота: «Ознайомлення з компонентами природи своєї місцевості»	3 (вересень)
	Зимові явища в житті рослин	3 (січень)
	Весняні явища в житті рослин. Пристосованість рослин до середовища життя	
	Фенологічні спостереження за ранньоквітучими рослинами	3 (травень
	Складання гербарію з бур'янових і кормових рослин	
	Розпізнання найпоширеніших бур'янів, кормових і лікарських рослин	3
	Практичні роботи: «Окомірне знімання з планшетом невеликої території»; «Спостереження за погодою і опрацювання зібраних матеріалів»	6
	Фізична культура, трудове навчання, ОБЖ	

	Змагання між класами з різних видів спорту	4–6
	Суспільно корисна праця	2–4
	Екскурсія на підприємство	3
	День безпеки	3
7.	Мови, література, історія, мистецтво	
	Збір та систематизація матеріалів з історії та культури рідного краю	4
	Екскурсія літературними стежками	3–4
	Збір народних пісень	3
	Екскурсія «Пам'ятки середньовічної культури»	4
	Біологія, географія	
	Екскурсія на прісну водойму. Ознайомлення з різноманітністю та процесами життєдіяльності тварин-гідробіонтів	4
	Екскурсія в ліс. Ознайомлення з різноманітністю комах, з голосами птахів, вивчення слідів ссавців	
	Вивчення взаємозв'язків компонентів природи	
	у місцевому ПТК	3–4
	Екскурсія на луки або в степ. Ознайомлення з різноманітністю комах та хребетних тварин	4
	Екскурсія до агроценозу. Ознайомлення з комахами шкідниками сільського господарства	4
	Вивчення впливу людської діяльності на природу	
	Географічний вечір або КВК «Материки планети»	4

	Фізична культура, трудове навчання, ОБЖ	
	Змагання між класами з різних видів спорту	4–6
	Екскурсія на виробництво	4
	Суспільно корисна праця	4
	День безпеки	4
	Екскурсії з питань енергозбереження	2–4
8.	Мови, література, історія, мистецтво	
	«Шевченкознавство в ріднім краї» (збір матеріалів)	4
	Оформлення шкільних навчальних кабінетів, музеїв	4–6
	Екскурсія «Тої слави козацької повік не забудеш»	4
	Біологія, географія, хімія	
	Екскурсія до місцевої лікарні (травматологічний пункт, пункт переливання крові, лабораторія)	4 (листопад)
	Екскурсія з метою збирання колекції місцевих гірських порід або вивчення особливостей їх видобутку у місцевому кар'єрі	4
	Ділова гра: «Прогноз погоди на наступні три дні»	2
	Ділова гра: «Проблеми раціонального природокористування в Україні»	2
	Екскурсія до аптеки (ознайомлення з приготуванням розчинів різної концентрації, використання хімічних речовин як лікувальних засобів тощо)	(4 протягом року)
	Екскурсія на м'ясо-молочні підприємства (ознайомлення з процесами визначення кислотності, засолювання тощо)	4

	Фізична культура, трудове навчання, ОБЖ	
	Змагання між класами з різних видів спорту	4
	Суспільно корисна праця	4
	Екскурсія в МНВК, ПТУ	4
	День безпеки	4
	Екскурсія з питань енергозбереження	4
10.	Мови, література, історія, мистецтво	
	Фольклорна експедиція (систематизація матеріалів)	4
	Екскурсія по історичних місцях рідного краю	3–4
	Практичні заняття з аудіювання (іноземні мови)	3–4
	Читацька конференція	3
	Природознавство, інформатика, трудове навчання	
	Виробнича практика з професійної підготовки за програмою	
	Екскурсія «Сезонні зміни в біогеоценозах (ліс, луки, ставок тощо)»	4–5
	Практичні заняття з основ інформатики	6–10
	Комплексна екскурсія на місцеве підприємство	4–5
	Практикум з фізики (за навчальною програмою)	5–6
	Обладнання навчальних кабінетів, спортивних майданчиків	10
	Військовопольові збори юнаків за програмою	

Примітка. Орієнтовний перелік видів навчальної практики може бути змінений, доповнений загальноосвітніми навчальними закладами та місцевими органами управління освітою.

Заступник Міністра ***В.О. Огнев'юк*** *«Освіта України», № 12, 21.03.2001 р*

Умови прийому до вищих навчальних закладів України

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти
і науки України
01. 02. 2006 № 71

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08.02.2006 № 111/11985

Ці Умови є обов'язковими для вищих навчальних закладів незалежно від форми власності та підпорядкування, що акредитовані за I — IV рівнями або отримали ліцензію на надання освітніх послуг з підготовки фахівців за напрямами (спеціальностями), затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 року № 507 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями».

Громадяни України мають право на безоплатну освіту в усіх державних та комунальних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин, їм гарантується здобуття на конкурсній основі вищої освіти всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності за кошти державного бюджету в межах вимог державних стандартів, якщо вищу освіту за цим освітньо-кваліфікаційним рівнем громадянин здобуває вперше.

Громадяни України, які за станом здоров'я втратили можливість виконувати службові та посадові обов'язки за отриманою раніше кваліфікацією, мають право безкоштовно отримати другу вищу освіту за наявності висновків медико-соціальної експертної комісії.

Прийом громадян до вищих навчальних закладів проводиться на конкурсній основі відповідно до їх здібностей незалежно від форми власності закладу освіти та джерел фінансування навчання.

1. До вищих навчальних закладів України приймаються громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які проживають на території України на законних підставах, мають відповідний освітній (освітньо-кваліфікаційний) рівень та виявили бажання здобути вищу освіту.

2. Прийом до вищих навчальних закладів I рівня акредитації (технікумів, училищ та прирівняних до них закладів) здійснюється для підготовки фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Прийом до вищих навчальних закладів II рівня акредитації (коледжів та прирівняних до них закладів) здійснюється для підготовки фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого

спеціаліста та за напрямами підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра.

Прийом до вищих навчальних закладів III рівня акредитації (університетів, академій, консерваторій, інститутів та прирівняних до них закладів) здійснюється для підготовки фахівців за напрямами освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, а також за окремими спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня магістра.

Прийом до вищих навчальних закладів IV рівня акредитації здійснюється для підготовки фахівців за напрямами освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, спеціальностями освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста, магістра.

Нормативний зміст та термін навчання за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями визначаються стандартами вищої освіти.

3. До участі в конкурсі щодо зарахування на перший курс навчання за освітньо-кваліфікаційними програмами молодших спеціалістів, бакалаврів допускаються особи, які мають документ державного зразка про повну загальну середню освіту.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста та магістра медичного і ветеринарно-медичного спрямувань може здійснюватися також на основі повної загальної середньої освіти.

Особи з базовою загальною середньою освітою можуть бути зараховані на перший курс вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації для навчання за освітньо-професійними програмами підготовки фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти.

Вищі навчальні заклади мають право зараховувати осіб, які мають освітньо-кваліфікаційний рівень — кваліфікований робітник, на місця державного замовлення для навчання за скороченими програмами підготовки фахівців спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за умови обрання ним напряму підготовки, що відповідає здобутому освітньо-кваліфікаційному рівню.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста, магістра здійснюється на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за кошти фізичних (юридичних) осіб може здійснюватися також на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста.

Вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації мають право зараховувати на конкурсній основі на місця державного замовлення на перший курс осіб, які здобули вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, зокрема для продовження навчання із скороченим терміном підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра за умови вступу на відповідний напрям підготовки.

Вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом, мають право зараховувати тільки на перший курс осіб, які відповідають установленим вимогам проходження військової служби.

Вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів мають право зараховувати на навчання без відриву від служби військовослужбовців військової служби за контрактом, які бездоганно прослужили у Збройних Силах не менше одного терміну контракту, на місця державного замовлення для підготовки фахівців за напрямами підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, що визначаються щорічним наказом Міністерства освіти і науки України та Міністерства оборони України.

4. Підготовка іноземців та осіб без громадянства здійснюється згідно з Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», постановами Кабінету Міністрів України від 26.02.93 № 136 «Про навчання іноземних громадян в Україні» (із змінами) та від 05.08.98 № 1238 «Про затвердження Положення про прийом іноземців та осіб без громадянства на навчання до вищих навчальних закладів», Указом Президента України від 25.03.94 № 112 «Про заходи щодо розвитку економічного співробітництва областей України з суміжними прикордонними областями Російської Федерації». Іноземці, яким надаються державні стипендії за міжнародними договорами, загальнодержавними програмами, іншими міжнародними зобов'язаннями України, зараховуються на навчання на підставі направлень Міністерства освіти і науки України в межах обсягів державного замовлення.

Іноземці українського походження, які отримали направлення на навчання від офіційно зареєстрованих українських національно-культурних товариств, при вступі до вищих навчальних закладів України за напрямами підготовки «педагогічна освіта» — спеціальність «педагогіка і методика середньої освіти» («українська мова і література», «історія», «образотворче мистецтво», «музична педагогіка і виховання» тощо), «філологія» — спеціальності «українська мова і література», «філологія» та напрямами підготовки (спеціальностями) «мистецтво», «історія», «журналістика», «соціальні науки» користуються такими самими правами, що й громадяни України, у тому числі при вступі на навчання за державним замовленням.

При вступі на інші напрями підготовки (спеціальності) іноземці українського походження, які отримали направлення на навчання від офіційно зареєстрованих українських національно-культурних товариств, користуються такими самими правами, що й громадяни України, якщо вони були учасниками міжнародних олімпіад із загальноосвітніх предметів, вступне випробування з яких визначено вищим навчальним закладом як профільне для вступу на обраний вступником напрям підготовки (спеціальність).

5. Прийом до вищих навчальних закладів на всі освітньо-професійні програми підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра здійснюється за конкурсом на підставі результатів вступних випробувань.

Згідно з Положенням про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 14.12.2000 № 588, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 19.12.2000 за № 925/5146, на базі

вищих навчальних закладів може проводитись державна підсумкова атестація випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти за курсом повної загальної середньої освіти, результати якої на бажання вступника можуть бути зараховані як вступні випробування до вищого навчального закладу.

6. Фінансування підготовки фахівців у вищих навчальних закладах здійснюється:

- за рахунок видатків Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів — за державним замовленням;
- за рахунок пільгових довгострокових кредитів;
- за рахунок коштів юридичних, фізичних осіб.

Обсяги прийому на перший курс навчання за освітньо-професійними програмами молодшого спеціаліста, бакалавра, а також обсяги підготовки фахівців за освітньо-професійними програмами спеціаліста та магістра за рахунок видатків державного бюджету визначаються щорічно міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади України, у підпорядкуванні яких перебувають вищі навчальні заклади, з урахуванням видатків Державного бюджету.

Рішення про зарахування вступника з оплатою його навчання за рахунок пільгового довгострокового кредиту приймається за результатами вступних випробувань відповідно до встановленої вищому навчальному закладу квоти за заявою вступника, що подається до приймальної комісії.

7. З метою сприяння державним і комунальним органам у підготовці кваліфікованих кадрів для вирішення соціально-економічних проблем регіонів, при вступі до вищих навчальних закладів організовується цільовий прийом:

- відповідно до пункту 6 статті 22 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», особи з числа потерпілих від Чорнобильської катастрофи, які проживають на територіях радіоактивного забруднення і направлені на навчання згідно з планом цільової підготовки або договорами з підприємствами зараховуються поза конкурсом при одержанні позитивних оцінок на вступних випробуваннях;
- на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 29.06.99 № 1159 «Про підготовку фахівців для роботи в сільській місцевості» (із змінами) міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, у сфері управління яких є вищі навчальні заклади, кожного року доводять квоту прийому сільської молоді на поточний навчальний рік до підпорядкованих вищих навчальних закладів.

Місця для цільового прийому виділяються в межах обсягу підготовки за державним замовленням, але їх кількість не повинна перевищувати 25% (50% — у вищих навчальних закладах залізничного транспорту та педагогічних, 75% — у сільськогосподарських) з кожного напряму підготовки (спеціальності).

8. Організацію прийому до вищого навчального закладу здійснює приймальна комісія, склад якої затверджується наказом керівника вищого навчального закладу, який є її головою.

Приймальна комісія діє згідно з Положенням про приймальну комісію вищого навчального закладу, затвердженим його керівником.

Для організації вступних випробувань на перший курс навчання за освітньо-професійними програмами підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра створюються предметні екзаменаційні комісії вищого навчального закладу. Для конкурсного відбору вступників приймальні комісії також приймають сертифікати центрів тестування з результатами незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти.

Для проведення вступних випробувань на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки спеціаліста та магістра створюються атестаційні комісії. Склад предметних екзаменаційних і атестаційних комісій затверджується керівником вищого навчального закладу. Повноваження приймальної комісії, предметних екзаменаційних і атестаційних комісій та структурних підрозділів вищого навчального закладу з питань організації прийому визначаються керівником вищого навчального закладу відповідно до Положення про приймальну комісію.

Вищий навчальний заклад має право оголошувати прийом вступників тільки за наявності ліцензії на здійснення освітньої діяльності за відповідними напрямами підготовки і спеціальностями і зобов'язаний створити умови для ознайомлення вступників з ліцензією на здійснення освітньої діяльності, сертифікатами з акредитованих напрямів підготовки (спеціальностей).

Вищий навчальний заклад зобов'язаний забезпечити дотримання прав громадян на освіту, установлених законодавством України, гласність і відкритість роботи приймальної комісії, об'єктивність оцінки можливостей і здібностей вступників.

9. Кожний вищий навчальний заклад відповідно до законодавства України, цих Умов і власних статутів не пізніш як за два місяці до початку прийому документів розробляє власні правила прийому на навчання. Правила прийому затверджуються головою приймальної комісії, після чого примірник правил у триденний термін надсилається до Міністерства освіти і науки України та інших центральних органів виконавчої влади за підпорядкуванням.

Правила прийому до вищих військових навчальних закладів та (або) розділи правил прийому до військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів щодо підготовки громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом розробляються приймальною комісією, узгоджуються з Міністерством оборони України.

Розділи правил прийому, що стосуються іноземців, розробляються відповідно до Положення про прийом іноземців та осіб без громадянства на навчання до вищих навчальних закладів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.1998 № 1238.

У правилах прийому до вищого навчального закладу обумовлюються:

- перелік напрямів підготовки (спеціальностей), за якими вищий навчальний заклад оголошує прийом документів відповідно до наявної ліцензії, у тому числі.

а) кількість місць для прийому на перший курс відповідно до затверджених обсягів підготовки за державним замовленням, зокрема кількість місць, що виділені для цільового прийому, за напрямами підготовки (спеціальностями);

б) кількість місць для прийому на перший курс за кожним напрямом підготовки (спеціальністю) з оплатою вартості навчання на договірній основі.

в) перелік вступних випробувань за напрямами підготовки (спеціальностями), форми їх проведення, система оцінювання знань, у тому числі форма проведення вступних випробувань вступників, які мають право на зарахування до вищого навчального закладу за результатами особливих умов конкурсу. Перелік вступних випробувань затверджує приймальна комісія. Вступні випробування встановлюються з числа загальноосвітніх предметів, крім випробувань за фахом у вищих навчальних закладах, що готують спеціалістів з мистецтва, культури і фізичної культури;

г) порядок організації конкурсу на місця державного замовлення на відповідну форму навчання (за спеціальностями або групами спеціальностей, за напрямами підготовки, за факультетами або вищим навчальним закладом у цілому за умови відповідності вступних випробувань) та порядок зарахування вступників, які мають однаковий конкурсний бал;

д) порядок конкурсного відбору та зарахування вступників на базі раніш здобутих освітньо-кваліфікаційних рівнів — кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр;

е) порядок і терміни розгляду заяв і документів, поданих іноземцями;

ж) порядок зарахування результатів державної підсумкової атестації для випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, що співпрацюють з вищим навчальним закладом у складі навчальних, навчально-науково-виробничих комплексів або на підставі угод з ними, за умови проведення такої атестації приймальною комісією вищого навчального закладу;

з) порядок подання і розгляду апеляцій на результати вступних випробувань;

и) порядок проходження огляду медичної комісії вступниками до вищих навчальних закладів, що проводять підготовку фахівців для галузей, які потребують обов'язкового професійного медичного відбору, або проходження зазначеного огляду в інших медичних установах;

к) порядок проходження обов'язкового випробування з іноземної мови, психологічного обстеження та оцінки рівня фізичної підготовки вступників до вищих військових навчальних закладів та до військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом;

л) порядок прийому на навчання за освітньо-професійними програмами спеціаліста та магістра, який повинен враховувати, що.

м) особи, які здобули освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра за відповідним напрямом підготовки в поточному навчальному році в даному вищому

навчальному закладі, незалежно від джерел фінансування та форм здобуття освіти, мають право брати участь у загальному конкурсі на підставі оцінок із додатка до диплома бакалавра. У разі отримання рекомендації на навчання за освітньо-професійними програмами спеціаліста або магістра, такі особи зараховуються на навчання за цими програмами;

н) особи, які здобули освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра за відповідним напрямом підготовки в даному вищому навчальному закладі в попередні роки або в іншому вищому навчальному закладі, беруть участь у загальному конкурсі за результатами фахових вступних випробувань. У разі отримання рекомендації на навчання за освітньо-професійними програмами спеціаліста або магістра такі особи зараховуються для подальшого навчання за цими програмами.

Факт ознайомлення вступника з правилами прийому, наявною ліцензією і сертифікатом про акредитацію вищого навчального закладу за обраним напрямом підготовки (спеціальністю) фіксується в заяві вступника і завіряється його особистим підписом.

10. Строки прийому документів, проведення вступних випробувань та зарахування визначаються правилами прийому до вищого навчального закладу з урахуванням нижчезазначеного.

Прийом документів на перший курс навчання за освітньо-професійними програмами підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра денної форми навчання закінчується:

- 20 червня — у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом;
- 8 липня — у вищих навчальних закладах, яким надано статус національних;
- 15 липня — в інших вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації;
- 22 липня — у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації.

Вступні випробування на перший курс навчання за освітньо-професійними програмами підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра денної форми навчання проводяться:

- з 1 липня — у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом;
- з 9 липня — у вищих навчальних закладах, яким надано статус національних;
- з 16 липня — в інших вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації;
- з 23 липня — у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації.

Зарахування на перший курс навчання за освітньо-професійними програмами підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра денної форми навчання проводиться:

- до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку

громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом, — не пізніше 16 липня;

- до вищих навчальних закладів, яким надано статус національних, — не пізніше 1 серпня;
- до інших вищих навчальних закладів III — IV рівнів акредитації — не пізніше 5 серпня;
- до вищих навчальних закладів I — II рівнів акредитації — не пізніше 10 серпня.

Прийом документів, проведення фахових вступних випробувань та зарахування на навчання за освітньо-професійними програмами спеціаліста та магістра проводиться до 5 серпня;

Прийом документів та проведення вступних випробувань на місця, що фінансуються за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, можуть бути подовжені за рішенням приймальної комісії. Зарахування здійснюється не пізніше 30 серпня.

Строки прийому документів та проведення вступних випробувань на навчання без відриву від виробництва (вечірнє, заочне, дистанційне, екстернат), а також на напрями підготовки (спеціальності) «мистецтво», «архітектура» встановлює вищий навчальний заклад. Зарахування проводиться не пізніше 10 днів після закінчення вступних випробувань.

Зарахування до екстернату проводиться згідно з Положенням про організацію екстернату у вищих навчальних закладах України, затвердженим наказом Міністерства освіти України від 08.12.95 № 340 і зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.01.96 за № 1/1026.

11. Вступники подають особисто заяву про вступ до вищого навчального закладу, у якій вказують напрям підготовки (спеціальність — у разі вступу на спеціальності медичного та ветеринарно-медичного спрямуваня або на навчання за програмами молодшого спеціаліста, спеціаліста, магістра), форму та джерела фінансування навчання.

Вступники з числа цивільної молоді, які виявили бажання вступити до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом, для оформлення особової справи кандидата на навчання подають заяву до районного (міського) військового комісаріату за місцем проживання в період з 1 січня до 1 червня року вступу.

Вступники з числа військовослужбовців подають рапорт по команді з 1 лютого до 1 квітня року вступу.

До заяви вступник додає:

- документ державного зразка про повну загальну середню освіту (документ про здобутий освітньо-кваліфікаційний рівень або документ про базову загальну середню освіту), за особистим вибором оригінал або його завірену ксерокопію ;
- медичну довідку за формою 086-У (оригінал або її завірену копію);
- 6 фотокарток розміром 3 х 4 см.
- сертифікати (сертифікат) Українського центру оцінювання якості освіти з предметів, що відповідають переліку вступних випробувань, визначених приймальною комісією вищого навчального закладу,

для участі у конкурсі щодо вступу на обраний вступником напрям підготовки (спеціальність) вступник подає за власним бажанням (оригінал або завірену копію).

Усі ксерокопії завіряються за оригіналом вищим навчальним закладом, до якого вони подаються, або в установленому порядку.

Паспорт (свідоцтво про народження для осіб, які за віком не мають паспорта), військовий квиток (посвідчення про приписку до призовної дільниці), оригінал документа про освіту, оригінал сертифіката (сертифікатів) та оригінал медичної довідки за формою 086-У (при поданні їх копій) вступник пред'являє особисто.

Інші документи подаються вступником, якщо він претендує на пільги, встановлені законодавством України або викликані обумовленими обмеженнями для вступу на навчання за відповідними напрямами підготовки (спеціальностями), установленими нормативно-правовими актами, у терміни, визначені для подання документів.

12. Особи, які беруть участь у конкурсі щодо зарахування до декількох вищих навчальних закладів або декількох напрямів підготовки (спеціальностей) в одному вищому навчальному закладі, у п'ятиденний термін після вступних випробувань та оголошення списку осіб, рекомендованих до зарахування на навчання за державним замовленням, а також за рахунок державних пільгових довгострокових кредитів, зобов'язані подати оригінали документа про освіту, медичної довідки та сертифіката (сертифікатів) до приймальної комісії вищого навчального закладу (відбіркової комісії структурного підрозділу вищого навчального закладу), у якому вони вирішили навчатись за державним замовленням.

При вступі абітурієнта для одночасного навчання за двома освітньо-професійними програмами за напрямами підготовки або спеціальностями (в одному або різних вищих навчальних закладах) оригінал документа про освіту державного зразка зберігається у вищому навчальному закладі за місцем навчання за кошти державного бюджету або за рахунок державних пільгових довгострокових кредитів протягом усього терміну навчання.

Під час зарахування на навчання за кошти фізичних або юридичних осіб вступник має право подати за призначенням завірену ксерокопію документа про освіту державного зразка.

Копія документа про освіту зберігається у вищому навчальному закладі, у якому студент навчається за кошти фізичних або юридичних осіб протягом усього терміну навчання.

Особи, які в установлений термін (п'ять днів) не подали до приймальної (відбіркової) комісії оригіналів документа про освіту, медичної довідки та сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти , утрачають право на участь в конкурсі щодо зарахування на навчання на місця державного замовлення, а також на навчання за рахунок пільгових довгострокових кредитів.

13. Особи, які вступають до вищих навчальних закладів на підготовку, що фінансується з коштів державного бюджету, на умовах цільового прийому згідно з установленими квотами, додають направлення,

видане відповідними органами управління Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (для закладів I-II рівнів акредитації — відповідними органами управління районних державних адміністрацій), а також міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, організаціями, установами, що уклали угоди з вищими навчальними закладами відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

14. Вступні випробування проводяться з метою визначення можливості вступників засвоювати відповідні фахові навчальні програми.

Під час вступу на перший курс вступники, які атестовані з української мови, складають обов'язкове вступне випробування з цієї дисципліни. Форму випробування визначає вищий навчальний заклад. За власним вибором вступник може подати сертифікат Українського центру оцінювання якості освіти з української мови.

Для осіб, які не вивчали (не атестовані) української мови, приймальна комісія з урахуванням наявності педагогічних і науково-педагогічних кадрів установлює конкурсне вступне випробування з тієї мови, оцінки з якої виставлені в документі про освіту.

Вступники до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом, обов'язково складають вступне випробування з іноземної мови, проходять психологічне обстеження та оцінку рівня їх фізичної підготовки.

15. У правилах прийому до вищого навчального закладу незалежно від конкурсу при вступі на певний напрям підготовки (спеціальність) можуть установлюватись особливі умови участі в конкурсі та форми проведення вступних випробувань (співбесіда, попереднє тестування, творчі конкурси, спортивні змагання, олімпіади, атестаційні іспити тощо). Ці особливі умови можуть установлюватись для таких осіб, які досягли високих успіхів у навчанні:

- випускників старшої школи (повна загальна середня освіта), нагороджених золотою (срібною) медаллю;
- випускників старшої школи, нагороджених похвальною грамотою «За особливі досягнення у вивченні окремих предметів», якщо вони вступають на напрями підготовки (спеціальності), для яких профільними є вступні випробування з цих предметів;
- випускників основної школи, які мають свідоцтво про базову загальну середню освіту з відзнакою (при вступі на навчання на основі базової загальної середньої освіти);
- випускників вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладів, які отримали дипломи з відзнакою;
- призерів III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт учнів — членів Малої академії наук з базових предметів і спеціаль-

них дисциплін та призерів III етапу Всеукраїнських конкурсів фахової майстерності учнів випускних курсів професійно-технічних навчальних закладів;

- переможців II туру Всеукраїнського конкурсу творчих учнівських робіт «Вчитель — моє покликання» при вступі на спеціальності напряму «педагогічна освіта»;
- випускників системи довузівської підготовки вищого навчального закладу, а також випускників коледжів, технікумів, училищ, професійно-технічних навчальних закладів, гімназій, ліцеїв і середніх загальноосвітніх шкіл, що входять до навчальних комплексів на базі цих вищих навчальних закладів або мають з ними відповідні угоди, якщо в документі про освіту випускників — оцінки тільки достатнього та високого рівня («7» — «12» балів для випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти).

Кількість місць для цих осіб установлюється приймальною комісією вищого навчального закладу і не повинна перевищувати 40% від загального обсягу державного замовлення, доведеного вищому навчальному закладу.

16. Кількість і перелік вступних випробувань визначаються правилами прийому до вищого навчального закладу (при вступі на перший курс вступне випробування з української мови обов'язкове).

Усі вступні випробування при прийомі на перший курс проводяться на основі програм вступних випробувань із загальноосвітніх предметів і відповідають програмам загальноосвітніх навчальних закладів. Програми творчих конкурсів та випробувань, у яких відсутні загальноосвітні шкільні програми, розробляються вищими навчальними закладами і затверджуються міністерствами (іншими центральними органами виконавчої влади), у підпорядкуванні яких вони перебувають, але не пізніш як за 3 місяці до початку прийому документів. Забороняється вводити до вступних випробувань питання, що виходять за рамки зазначених програм.

Вступні випробування на перший курс (крім випробувань для вступників на основі базової загальної середньої освіти) обов'язково проводяться в письмовій формі за тестовими технологіями. Для вступу на окремі напрями підготовки або спеціальності (мистецтво, архітектура, фізичне виховання тощо) можуть проводитись специфічні форми вступних випробувань — прослуховування, перегляд або інші, обумовлені вищим навчальним закладом.

Не допускається встановлення різних вступних випробувань та критеріїв оцінювання вступних робіт при вступі на один і той самий напрям підготовки (спеціальність) залежно від джерел фінансування навчання.

Як результати вступних випробувань зараховуються результати зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, підтверджені сертифікатами Українського центру оцінювання якості освіти. Сертифікати з оцінками 1-3 бали (за 12-бальною шкалою оцінювання знань) вищими навчальними закладами не приймаються.

Допуск до участі в конкурсі осіб, які складали вступні випробування в іншому вищому навчальному закладі, на іншому факультеті, для

вступу на іншу спеціальність, за іншою формою навчання або джерелом фінансування, дозволяється рішенням приймальної комісії за заявою абітурієнта за умови відповідності вступних випробувань.

При прийомі на підготовку за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліст, магістр, а також при прийомі на навчання за скороченими термінами підготовки (за скороченими програмами навчання) програми фахових вступних випробувань визначає вищий навчальний заклад.

17. Особи, які без поважних причин не з'явилися на вступні випробування у зазначений за розкладом час, а також ті, знання яких було оцінено балами, нижче середнього рівня (1 — 3 бали за 12-бальною шкалою), та ті, які забрали документи після початку вступних випробувань, до участі в наступних вступних випробуваннях і в конкурсі не допускаються.

18. Зараховуються до вищого навчального закладу без вступних випробувань :

- учасники міжнародних олімпіад за умови, якщо вони вступають на напрями підготовки (спеціальності), для яких профільним є вступне випробування з предмета, з якого вони були учасниками вищезгаданих олімпіад;
- призери (особи, нагороджені дипломами I-III ступенів) IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін за умови, якщо вони вступають на напрями підготовки (спеціальності), для яких профільним є вступне випробування з предмета, з якого вони були учасниками вищезгаданих олімпіад. Якщо число поданих заяв від призерів IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін на певний напрям підготовки (спеціальність) перевищує 50% від обсягу державного замовлення, доведеного вищому навчальному закладу на цей напрям підготовки (спеціальність), зарахування за рішенням приймальної комісії може проводитись відповідно до пункту 15 цих Умов;
- призери Всеукраїнських конкурсів професійної майстерності медичних (фармацевтичних) навчальних закладів I-II рівнів акредитації при вступі до вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів IV рівня акредитації.

Учасникам міжнародних олімпіад, переможцям III-IV етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових предметів, конкурсів фахової майстерності та Всеукраїнських конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт учнів — членів Малої академії наук України дозволяється зараховувати як профільні такі навчальні предмети:

- інформатика та обчислювальна техніка — при вступі на напрями «прикладна математика», «комп'ютерні науки», «комп'ютерна інженерія», «педагогічна освіта» (спеціальність — «педагогіка і методика середньої освіти» — «математика»);
- трудове навчання — при вступі на напрям «педагогічна освіта» (спеціальність «трудове навчання»);

основи економіки — при вступі на напрям підготовки «економіка»;

- екологія — при вступі на напрями підготовки «екологія», «біологія», «хімія».

Названі предмети можуть зараховуватись також при вступі цих осіб

на інші напрями підготовки (спеціальності), якщо вони визначені вищими навчальними закладами.

19. За наслідками співбесіди зараховуються до вищого навчального закладу особи, яким Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» надане таке право.

Програму співбесіди із зазначеними категоріями осіб затверджує голова приймальної комісії.

20. Дія пунктів 15, 18 стосовно учасників, призерів та переможців Всеукраїнських олімпіад і конкурсів поширюється відповідно тільки на учасників, призерів та переможців олімпіад, що проводилися Міністерством освіти і науки України, які під час проведення олімпіад (конкурсів) навчались у поточному навчальному році в 11,12-х класах старшої школи та на випускних курсах професійно-технічних навчальних закладів — при вступі до вищих навчальних закладів на базі повної загальної середньої освіти або в 9-х класах — при вступі до вищих навчальних закладів на основі базової загальної середньої освіти.

21. Особи, які вступають на навчання за освітньо-професійними програмами бакалаврів на базі здобутих освітньо-кваліфікаційних рівнів (кваліфікованого робітника, молодшого спеціаліста) відповідного напряму для навчання за скороченими програмами підготовки, приймаються на перший або старші курси. При прийомі зазначеної категорії вступників на старші курси вищий навчальний заклад проводить фахові вступні випробування.

22. Поза конкурсом при одержанні вступних оцінок не нижче середнього рівня (4 — 12 балів за 12-бальною шкалою оцінювання знань) зараховуються:

- особи, яким Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надане таке право;
- діти-сироти та діти, які залишилися без піклування батьків;
- інваліди I та II груп та діти-інваліди віком до 18 років, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю;
- особи, яким Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» надане таке право;
- діти, чиї батьки загинули або стали інвалідами на вугледобувних підприємствах, при вступі на навчання за гірничими спеціальностями;
- діти військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, працівників правоохоронних органів, які загинули під час виконання службових обов'язків.

23. За рекомендацією органів охорони здоров'я та соціального захисту населення приймальна комісія розглядає питання про можливість зарахування до вищих навчальних закладів понад державне замовлення за результатами співбесіди з правом навчання за місцем проживання інвалідів, які неспроможні відвідувати навчальний заклад, а також створює умови для проходження ними курсу навчання екстерном.

24. Особи, які успішно витримали вступні випробування (подали сертифікати Українського центру оцінювання якості освіти), зараховуються до вищого навчального закладу за конкурсом відповідно до кількості

набраних балів, якщо інше не передбачене законодавством України. При цьому особи, які подали до приймальної комісії сертифікати Українського центру оцінювання якості освіти, беруть участь у конкурсі з оцінками (кількістю балів), зазначеними в сертифікаті з кожного предмета, визначеного приймальною комісією, для участі в конкурсі щодо вступу на обраний вступником напрям підготовки (спеціальність).

Шкала переведення балів, зазначених у сертифікатах Українського центру оцінювання якості освіти в оцінки вступних випробувань вищого навчального закладу повинна бути узгоджена з Українським центром оцінювання якості освіти або його регіональним підрозділом.

За інших рівних умов переважне право на зарахування до вищих навчальних закладів мають :

- особи, яким Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» надане таке право;
- особи, яким надане таке право відповідно до Указу Президента України від 21.02.2002 № 157 «Про додаткові заходи щодо посилення турботи про захисників Вітчизни, їх правового і соціального захисту, поліпшення військово-патріотичного виховання молоді».

25. Відповідно до суми набраних балів за окремим конкурсом зараховуються на перший курс:

- на цільові місця особи, які мають цільове направлення згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.99 № 1159 «Про підготовку фахівців для роботи в сільській місцевості» (із змінами);
- на місця, що визначаються відповідним щорічним наказом Міністерства освіти і науки України та Міністерства оборони України, до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби за контрактом, випускники поточного року Київського військового ліцею та ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Особи, які не зараховані на цільові місця за окремим конкурсом, можуть брати участь у конкурсі на загальних засадах.

26. За наявності вакантних місць приймальна комісія вищого навчального закладу відповідного рівня акредитації має право допускати до участі в конкурсі щодо зарахування осіб, які пройшли вступні випробування з оцінками не нижче середнього рівня в іншому вищому навчальному закладі, за умови складання однакових вступних випробувань.

27. Апеляції на результати вступних випробувань розглядає апеляційна комісія вищого навчального закладу, склад та порядок роботи якої затверджується наказом його керівника.

28. Особи, які без поважних причин не приступили до занять протягом 10 днів від дня їх початку, відраховуються з вищого навчального закладу. На звільнені при цьому місця може проводитися додаткове зарахування за конкурсом осіб, які успішно склали вступні випробування в цьому чи іншому вищому навчальному закладі відповідного рівня акредитації.

29. Роботи вступників, які не зараховані до вищих навчальних закладів, зберігаються 1 рік, потім знищуються, про що складається акт. Якщо вступник рекомендований до зарахування до іншого навчального закладу, то його вступні роботи надсилаються до цього вищого навчального закладу за відповідним запитом.

30. Усі питання, пов'язані з прийомом до вищого навчального закладу, розв'язуються приймальною комісією. Інформація про правила прийому, а також рішення приймальної комісії повинні своєчасно доводитися до відома вступників.

Директор департаменту
вищої освіти Я.Я. Болюбаш

РОЗДІЛ III

Навчально-виховний процесс

Інноваційні художньо-педагогічні технології

І. Сутність інноваційних технологій : компетентнісний підхід

Сучасний розвиток української шкільної освіти відбувається в умовах інноваційних пошуків у напряму гуманізації навчання і виховання школярів. Принципові зміни, що здійснюються при поетапному переході на новий зміст загальної середньої освіти у 12-річній школі, вимагають докорінного перегляду процесуального компонента, інноваційність якого пов'язується з технологізацією навчально-виховного процесу. Особистісно орієнтований підхід передбачає посилення ролі учня в навчанні, активізацію його діяльно-творчої спрямованості, що забезпечує самореалізацію і самовдосконалення.

Під терміном «педагогічна інновація» (нововведення) розуміється сукупність нових професійно-педагогічних ідей педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання; з позицій особистісно орієнтованої освіти — це цілісна теоретична, технологічна і методична концепція оновлення педагогічної діяльності [3, с.342]. Теоретичні і прикладні проблеми інноваційних процесів в освіті розробляли Л. Даниленко, І. Дичківська, О. Козлова, М. Кларін, Н. Клокар, Н. Юсуфбекова та ін.

До ієрархічної структури цього процесу включаються такі складові: діяльнісна (мотиви, мета, завдання, зміст, форми, методи), суб'єктна (науковці, вчителі, батьки, учні, експерти), рівнева (міжнародний, державний тощо), змістова, управлінська, організаційний (Н.Юсуфбекова).

Досліджуючи основи педагогічної інноватики, І.Дичківська пропонує таку класифікацію нововведень: змісту освіти, технології, організація навчально-виховного процесу, управління [4]. За масштабом інновацій вона виділяє: *часткові* (локальні) або модифікаційні, *модульні* (комплекс часткових взаємопов'язаних нововведень, що охоплюють групу предметів) і *системні* (що стосуються усієї вертикалі освіти); за інноваційним потенціалом — *модифікаційні, комбінаторні* і *радикальні* [3, с. 33-34].

Отже, інноваційний педагогічний процес пов'язаний із удосконаленням освіти на основі нових (або оновлених у змінених умовах) ідей, що сприяють його ефективності. Він передбачає концептуалізацію і технологічне опрацювання новацій, а також їх експериментальну апробацію і впровадження.

З огляду на те, що нас цікавлять насамперед нововведення в галузі технологій, розглянемо це поняття детальніше.

Воно з'явилося у педагогічному лексиконі й освітній практиці в останні роки й швидко набуло поширення. Універсальний грецький термін

«технологія» (означає «знання про майстерність»). Він увійшов разом із виникненням необхідності наукового обгрунтування закономірностей пошуку оптимальної сукупності методів і засобів організації навчально-виховного процесу, цілеспрямованого впливу на особистість учня, що характеризують майстерність педагога, подібну до мистецької діяльності (від *«технос»* — мистецтво, майстерність. *«логос»* — вчення, наука). Освітні технології складають сьогодні цілу галузь педагогічної науки, осмислюється технологічний підхід в освіті, підлягають опису та аналізу найпоширеніші вітчизняні та зарубіжні технології, обґрунтовуються авторські технології, фокусується весь арсенал технологій вчителя.

Категорію технології сучасні представники педагогічної науки розглядають у дидактичному (В. Безпалько, С. Гончаренко, С. Подмазін, О. Пометун і Л. Пироженко, О. Савченко, В. Сєріков, І. Прокопенко і В. Евдокимов), виховному (І.Бех, В.Рибалка, Н.Шуркова), управлінському (Л. Даниленко, В. Лунячек, О. Козлова), порівняльно-педагогічному (М. Лещенко, Л. Пуховська), цілісному педагогічному (І. Дичковська, І. Дмитрик, М. Кларін, А. Нісімчук, О. Пєхота, Г. Селевко, С. Сисоєва) аспектах.

О. Савченко акцентує дидактичний аспект технологій, як засобу повного управління розв'язуванням дидактичних проблем, дає визначення поняття «технологічний підхід», який включає систему дій учителя і учнів, спрямованих на досягнення чітко визначеної мети шляхом послідовного та неухильного виконання певний навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку [10, с. 144, 247].

Педагогічну технологію В.Беспалько розуміє як реалізацію проекту діяльності учня, опосередкованого особистістю конкретного вчителя, його технікою; дефініція вченого вирізняється лаконічністю; «технологія — це змістова техніка реалізації навчального процесу». Технологія навчання, за означенням ЮНЕСКО, трактується як конструювання та оцінювання освітніх процесів з урахуванням людських і технічних ресурсів у їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти.

Технологія навчання, уточнює її дидактичний зміст О.Пєхота, «відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах визначеного предмета, теми, питання й у межах цієї технології. Вона близька до окремої методики» [5, с. 23].

Оволодіння педагогічною технологією, на думку Г.Селевка, полягає в інтеграції всіх елементів системи у короткому (або тривалому) акті педагогічного впливу, який складається з трьох функцій: ініціювання активності суб'єкта, озброєння його способами діяльності, стимулювання індивідуального вибору [11, с.49]: він подає розгорнуту структуру дидактичної технології: а) концептуальна основа; б) змістова частина навчання (мета навчання — загальна і конкретна; зміст); в) процесуальна частина — технологічний процес (організація навчального процесу; методи і форми навчальної діяльності школярів; методи і форми роботи вчителя — діяльність із керування предметом засвоєння матеріалу і діагностика навчального процесу).

Більшість авторів не розділяють педагогічні технології на дидактичні та виховні. Так, М.Ярмаченко розглядає їх цілісно, як «сукупність за-

собів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання і виховання, що дозволяють успішно реалізувати поставлені освітні цілі» [6, с. 359]. Педагогічну технологію І.Дмитрик характеризує як систему педагогічних знань, що допомагає вчителю вирішувати стратегічні і тактичні завдання і реалізується на практиці через систему оптимальних дій вчителя й учнів в організованому педагогічному процесі [7, с.19]. В.Пітюков вважає, що педагогічна технологія — це наука про майстерність педагога, предметом якої є професійно значущі вміння педагога з організації ефективного впливу на особистість учня як суб'єкта освіти. На його думку, цілісний педагогічний вплив є центральним поняттям педагогічної технології, він включає педагогічне спілкування, педагогічну оцінку та педагогічну вимогу; функції педагогічного впливу: ініціювання активності, озброєння способами діяльності, стимулювання індивідуального вибору [7, с. 42, 60]. Педагогічна технологія передбачає гнучке управляння навчальною діяльністю учнів, а не жорстке авторитарне керування (адже керують людьми, а управляють цілісними й складними системами. Управління передбачає наявність у педагогічній системі двох узгоджених підсистем (вчитель — учні), між якими налагоджений прямий і зворотній зв'язок — підстава для корекції прямого зв'язку.

Кожний з дослідників підкреслює важливі грані педагогічної технології, адже це явище надзвичайно багатопланове. Так, часто акцентуються прогнозованість, гарантованість і відтворюваність результатів застосування технології (В.Сєріков, С.Сисоєва, І.Прокопенко і В.Євдокимов), інколи вона порівнюється з методикою й розглядається як конкретизація останньої.

Узагальнюючи діапазон підходів та дефініцій, можна дати визначення поняття **«педагогічні технології»: це науково і методично обґрунтований інтегративний спосіб організації навчально-виховного процесу, що передбачає системне планування цілей, управління вирішенням педагогічних проблем і досягнення гарантованих, потенційно відтворюваних педагогічних результатів; педагогічна технологія як континуальний феномен охоплює людські ресурси (нерозривні дії педагога та учнів як суб'єктів освіти, які знаходяться у постійному зворотному зв'язку), інтелектуальні ресурси (знання та ідеї), технічні ресурси (засоби і прийоми організації освітньої діяльності, зокрема аудіовізуальні, мультимедійні).**

До складових педагогічної технології як системного інтегрованого способу організації навчально-виховного процесу відносимо:

- планування цілей і завдань, прогнозування результатів педагогічної взаємодії;
- реалізація цілей через систему засобів, інструментальних дій і операцій у процесі організації педагогічної взаємодії;
- оцінювання й коректування результатів педагогічної взаємодії.

Як свідчить аналіз наукових джерел, єдиного підходу до класифікації педагогічних технологій немає, наводяться різні їх переліки. Наприклад; О.Пєхота пропонує такий: вальдорфська педагогіка, технологія саморозвитку дитини М.Монтессорі, організації групової діяльності школярів, колективного творчого виховання (за І.Івановим), створення

ситуації успіху (за А.Бєлкіним), проектна, сугестивна, інформаційні та ін. [3]. У контексті особистісно-орієнтованої освіти обґрунтовуються технології актуалізації процесу навчання; диференціації навчання; побудови освітнього середовища; корекційно-виховної роботи; моніторингу освітніх систем [8, с. 166]. Розгорнуту класифікацію за багатьма векторами пропонує І.Дичковська: за провідним чинником психічного розвитку (біогенні, емоціогенні, психогенні), за науковою концепцією засвоєння досвіду, за ставленням до дитини (авторитарні, дидактоцентричні, особистісно орієнтовані), за орієнтацією на особистісні структури (інформаційні, операційні, емоційно-художні, евристичні, прикладні), за типом організації та управління пізнавальною діяльністю (структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, комп'ютерні, діалогові, тренінгові) та ін. [3, с. 72-73]. Дослідниця до системних педагогічних технологій зараховує «Будинок вільної дитини» М.Мотессорі, «йена-план-школу» П.Петерсона, «школу успіху і радості» С.Френе, антропософську школу Р.Штайнера, «школу для життя, через життя» Ж.-О.Декролі, «школу діалогу культур» В.Біблера, технології розвивального навчання С.Занкова, Д.Ельконіна, В.Давидова., інші віднесені до модульних і локальних. Технології також класифікуються за напрямами модернізації традиційного навчання, за характером змісту, за характером відносин вчителя й учнів, за організацією навчання, за способом навчання (репродуктивні, проблемні, діалогічні, розвивальні, ігрові, комп'ютерні); виокремлюються комплексні політехнологічні [9].

Надзвичайно важливо і необхідно, щоб при виборі технологічного інструментарію для галузі загальної мистецької освіти загальнотеоретичні положення екстраполювалися з урахуванням специфіки художньої педагогіки, її цілей і завдань, змісту і процесу, оцінювання результатів тощо. У процесі викладання мистецьких дисциплін у школі можна, безумовно, застосовувати більшість із перерахованих вище відомих та інноваційних технології, Водночас на нашу думку, доцільними, є впровадження насамперед художньо-педагогічних технологій, тобто предметно адаптованих до мистецьких дисциплін. Для цього з багатьох переліків варто виокремити саме ті, які найліпше відповідають гуманітарно-естетичній природі загальної мистецької освіти та спрямовані на формування базових компетентностей учнів.

Теоретичні проблеми компетентнісного підходу до навчання розглядалися у дослідженнях С.Бондар, І.Єрмакова, О.Кононко, О.Овчарук, І.Родигіної, Д.Рум янцевої, О.Савченко, Т.Сорочан, Л.Сохань, А.Хуторського, С.Шишова, В.Циби та ін. Враховуючи науковий доробок у цій галузі, ми умовно розподіляємо компетентності на загальні (особистісні та соціальні) і функціональні.

Група особистісніх компетентностей розподіляється на загальнокультурні (світоглядні уявлення, ціннісні орієнтації, ставлення), спеціальні (мистецький тезаурус, ментальний естетичний досвід, художньо-творчі здібності, художньо-образне мислення), метапредметні (загальнонавчальні). До останніх належать інформаційно-пізнавальні (здатність до пошуку та оперування інформацією) і саморегуляції (вміння організувати та контролювати власну діяльність, здатність до само-

вдосконалення). Соціальні компетентності включають комунікативні (здатність до спілкування) і соціально-практичні (здатність до співпраці, роботи в команді). Функціональні компетентності — це ті, які тісно пов'язані з певною предметною діяльністю учнів (у даному випадку з мистецькою діяльністю). З-поміж них можна виокремити: предметні (музичні, образотворчі, театральні тощо), міжпредметні -- галузеві (художньо-естетичні) і міжгалузеві (гуманітарно-естетичні).

Формування базових компетентностей учнів здійснюється у процесі впровадження комплексу художньо-педагогічних технологій. У педагогічній літературі існують різні класифікації освітніх технологій. І.Прокопенко і В.Євдокимов перераховують наступні: а) за цільовою орієнтацію (загальні та вузькопредметні); б) за характером відносин учнів (авторитарні, педоцентричні, особисітсно орієнтовані, вільного виховання, езотеричні); в) за організацією навчання і способами засвоєння матеріалу учнями [9]. У розробці класифікації для дисциплін художньо-естетичного циклу варто враховувати ці загальні підстави, проте спиратися насамперед на їх предметну специфіку, яка зумовлює характер діяльності учнів і відносин між педагогом і учнями у навчальній діяльності. Не заперечуючи доцільності застосування традиційних технологій (*трансляційних, інформаційний, репродуктивних),* які важливі з огляду на формування і загальнокультурних, і функціонально-предметних компетентностей, умовно виділяємо основні інноваційні технології (у дужках вказано, на які компетентності переважно спрямована технологія):

1) *інтегративні* (функціональні, метапредметні);

2) *проблемно-евристичні* (особистісні, функціональні);

3) і*грові* (загальнокультурні, соціальні):

4) *інтерактивні -- діалогічні і проектні* (соціальні — комунікативні і практичні),

5) *комп'ютерні або масмедійні* (функціональні, метапредметні);

6) *модульні (*(метапредметні, функціональні) ,

7) сугестивні (особистісні),

8) технології педагогічної підтримки і супроводу.

Педагогічні технології -- явище надзвичайно динамічне, тому, рівні їх інноваційності, безперечно, різні. Новизна залежатиме від об'єктивних чинників -- детальності розробки психолого-педагогічного супроводу (системи взаємопов'язаних заходів і прийомів), загального алгоритму педагогічної діяльності і методичного інструментарію; також від суб'єктивних факторів -- індивідуального стилю, досвіду і мотивації вчителя, його інноваційно-творчого потенціалу. Так, навіть принципово нові комп'ютерні технології, не є абсолютно «стерильними», герметичними щодо новизни, адже у процесі їх впровадження навколо основного аудіовізуального стрижня інтегруються елементи інших технологій (ігрових, інтегративних тощо). Отже, у багатьох випадках коректно говорити про локальну чи умовну новизну, тобто використання відомих ідей у нових умовах або незвичне поєднання відомих елементів, відмінність від норми, традиційного навчання. Важливо підкреслити, що педагогічним технологіям приманна така риса, як комбінаторність,

що передбачає конструктивне поєднання елементів різних відомих і маловідомих методик. Тому у шкільній практиці нерідко застосовуються технологічні комплекси, що об'єднують елементи різних технологій.

З огляду на те, що репродуктивні (інформаційно-ілюстративні) технології належать до традиційних і домінуючих у навчально-виховному процесу, розгладнемо інші технології, які менш відомі вчителеві мистецьких дисциплін, але ефективніші для формування базових компетентностей учнів.

Література

1. Безпалько В. Слагаемые педагогической технологии. — М., 1989.
2. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук. метод. посібник. — К., 1998.
3. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології. — К., 2004.
4. Дичковська І. Основи педагогічної інноватики: Навч. посібник. — Рівне, 2001.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / За ред. О.Пєхоти. — К., 2002.
6. Педагогічний словник / За ред. М.Ярмаченка. — К., 2001.
7. Питюков В. Основы педагогической технологии. — 2 изд. — М., 1999.
8. Подмазин С. Личностно-ориентированное образование: социально-философское исследование. — Запорожье, 2000.
9. Прокопенко І., Євдокимов В. Педагогічні технології: Навч. посібник. — Х., 2005.
10. Савченко О. Дидактика початкової школи: — К., 1997.
11. Селевко Г. Современные образовательные технологии. — М., 1998.

II. Види художньо-педагогічних технологій

1. Інтегративні технології

Інтегрування у сучасній освіті трактується не лише як дієвий засіб структурування змісту і систематизації навчального матеріалу в органічних зв'язках, а і як інноваційна педагогічна технологія. Інтегративний підхід в освіті досліджується багатьма сучасними вченими (Н.Бібік, О.Савченко), зокрема в художньо-естетичній галузі (В.Тименко, Г.Шевченко, О.Щолокова). Технологічні аспекти інтеграції, тобто його організаційно-процесуальне забезпечення залежить від типу та ступеня інтеграції елементів змісту. Додавання одного-двох чи більше структурних елементів, їх різноманітні поєднання, групування неминуче призводять до переструктурування традиційного змісту та технологій викладання окремих дисциплін і утворення нового цілого. Дидактична інтеграція здатна не просто змінювати якісні параметри змісту як цілого, а й стимулювати появу нового знання, яке не завжди забезпечується відокремленим засвоєнням цих елементів (відбувається своєрідний перехід кількості в якість). Тому на відміну від монопредметного викладання мистецтва інтегровані курси в галузі мистецтва, окрім застосування елементарних міжпредметних зв'язків мають ще й додаткові резерви для нарощування мистецьких знань та уявлень учнів,

зростання їх художньої складності, духовно-світоглядної та емоційно-естетичної наповненості. Це відбувається завдяки інтегративним технологіям — кількісному збільшенню та якісному збагаченню порівнянь, аналогій, стимулювання міжсенсорних асоціацій, розширення діапазону художньо-естетичних узагальнень тощо.. Таким чином, *змістова інтеграція* стимулює *процесуальну інтеграцію.*

Диференціація у мистецькій освіті спрямована та те, щоб бачити різне: музика — часове мистецтво, а живопис — просторове; хореографія — процесуально-динамічне мистецтво, а скульптура — статичне; театр — конкретно-образне мистецтво, архітектура — абстрактне. Інтеграція — навпаки, прагне до спільних ознак між різними видами мистецтв, наприклад, образність та емоційність змісту, гармонійність, пропорційність форм, ритмічна організація, здатність відбивати світ (його властивості, явища, функції) через родові узагальнення, що виражається у понятті «жанр».

Під час опанування дидактичного матеріалу за інтегративною технологією учень сприймає не один, а кілька потоків інформації, основою сприймання становить асоціативне запам'ятовування навчальної інформації. Кожний із них є базою для створення певних асоціацій. Семіотична неоднорідність художньої інформації (Ю.Лотман) стимулює інтегративні механізми для умовно-адекватних перекладів з мови одного мистецтва на мову іншого. Відбувається, за словами Я.Данилюка, «креолізація мов».

Дидактичний інструментарій здійснення інтегративних художньо-педагогічних технологій ґрунтується на методах і прийомах *порівняння* — встановлювання подібності й відмінності між різними художніми явищами, та *аналогії* — пошуку часткової схожості між ними за допомогою виявлення і стимулювання образних *асоціацій.* В основі технології лежить так званий компаративний аналіз (від лат. *comparativus* — порівняльний) — порівняльний метод, який набув найбільшого поширення у лінгвістиці. Він застосовується при вивченні споріднених мовних елементів і передбачає виявлення системних і функціональних кореляцій мовленнєвих одиниць. «Компаративна лінгвістика» у широкому аспекті (за В.Нерозналком та В.Барнетом) — це назва дисципліни, що об'єднує всі розділи мовознавства, де основним інструментом дослідження виступає метод порівняння. Розрізняють внутрішньомовний (одномовний) та міжмовний (полімовний, переважно двомовний) компаративний аналіз, а також комплексний (синхронічний) — порівняльний опис в контрастно-зіставних дослідженнях. Будь-які види порівняння дають змогу глибше розкрити ті чи інші ознаки, які лишаються прихованими при їх вивченні в межах однієї мікросистеми.

Теоретичне обґрунтування художньо-інтегративних технологій дало нам змогу умовно поділити їх на три групи за одним провідним інтегратором або декількома визначальними:

- *духовно-світоглядний* вид інтеграції, що здійснюється на основі спільного для всіх видів мистецтв тематизму, пов'язаного з відображенням у мистецтві різних аспектів життя;
- *естетико-мистецтвознавчий* вид інтеграції, що здійснюється на основі введення споріднених для різних видів мистецтв понять і категорій — естетичних, художньо-мовних, жанрових тощо;

· *комплексний* вид інтеграції, що передбачає одночасне поєднання декількох видів інтеграції, провідних інтеграторів із двох попередніх груп або ще й із додаванням до них інших.

Зазначені види інтеграції реалізуються через ***систему творчих завдань*** інтегративного типу, що передбачають активізацію міжсенсорних образних асоціацій учнів у процесі сприймання та художньо-творчої діяльності:

· графічно зобразити мелодичний рисунок, передати лініями характер руху мелодії (плавний, стрибкоподібний), напрям руху мелодії (уверх чи вниз), добрати до мелодії відповідні за характером лінії-образи;
· добрати кольори, відповідні музичним тембрам, образам і настроям;
· відобразити музичні ритми (дво-, три-, чотиридольні) або форми (двотричастинні, варіації, рондо) в орнаментальних композиціях зокрема аплікаціях;
· намалювати реалістичні композиції (сюжетно-тематичні, пейзажні тощо) — «візуальні розповіді» до програмних музичних творів, театральних вистав;
· відобразити розвиток музики, її форми у безпредметних кольорових композиціях — «візуальних варіаціях», «живописних рондо», в яких змінювати кольорову гаму (яскравість, насиченість, контрастність), відповідно до змін у музиці;
· створити музичні образи — інтонації, ритми, «звукові плями», які б характеризували героїв казки, персонажів сюжетної картини або портрету;
· створити мелодію (чи речитатив) до вірша або фрагмента літературного твору (за інтонаціями-підказками або у заданому жанрі, розмірі);
· відтворити характер танців у безпредметних композиціях;
· намалювати ілюстрації до літературних творів;
· намалювати фрагменти мультфільму (розкадровка);
· передати за допомогою жестів, танцювальних рухів, пантоміми характери літературних героїв, персонажів картини, образів програмної музики;
· «оживити» картину за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів або розіграти уявний діалог за сюжетом картини (наприклад, «натюрморт в особах», «розмова героїв парного портрету»);
· створити «театр костюму» — інсценізація міні-оповідань про традиційний національний одяг, вишивки, прикраси (із супроводом танцювальною музики).

2. Проблемно-евристичні технології.

Елементи навчання за так званим сократичним принципом, який виник ще у Стародавній Греції, присутні у спадщині педагогів-класиків Я.А.Коменського, А.Дистервега, К.Ушинського.

Під евристичним навчанням (В.Андрєєв, А.Брушлінський, Ю.Кулюткін, В.Пушкін, А.Хуторськой та ін.) розуміються методи, спрямовані на активізацію інтуїтивних процедур діяльності учнів у вирішенні творчих задач. Визначальною властивістю педагогічної евристики є прийоми «наведення» учнів на правильне рішення шляхом так званих «відкритих» запитань, тобто без заданого напряму пошуку відповіді, засобів рішення. Спостерігається закономірність: чим більш

невизначеного міститься у запитаннях, тим більше їх евристичний потенціал. «Відкриті» запитання, тобто без заданого напряму пошуку відповіді, відкривають перед учнями багато шляхів і засобів рішення. Сутність проблемної технології полягає в тому, щоб активізувати пізнавальні інтереси учнів та організувати їхню самостійну пізнавальну роботу. Проблемне навчання відрізняється від евристичного, хоча їх єднає спільна мета — творчий розвиток учнів. Проблемний підхід передбачає, що вчитель «наводить» учнів на вже відоме рішення; евристичний підхід ширше проблемного, тому що він націлює на досягнення невідомого заздалегідь результату і активізацію індивідуального досвіду.

Евристична діяльність не передбачає наявність попереднього репродуктивного досвіду, вміння діяти за зразком. Проблемне навчання застосовується переважно у викладання предметів, що вимагають інтелектуальної діяльності. Евристичне — ширше, більш універсальне і може застосовуватися під час вивчення всіх шкільних предметів, воно сприяє розвитку евристичних здібностей — комплексних інтегральних якостей. Евристична освітня діяльність також ширша за творчу діяльність, тому що включає не лише творчі процеси, а й пізнавальні процеси, необхідні для супроводу творчості, а також організаційні, психологічні та інші процеси, які забезпечують креативну і пізнавальну діяльність особистості.

До операційних аспектів цієї технології належать:

- проблемні (незавершені) запитання,
- проблемний (ігровий або змагальний) виклад матеріалу,
- створення проблемних ситуацій, зокрема шляхом висування гіпотез,
- застосування прийомів «руйнування», гіперболізації, «мозкового штурму»,
- застосування альтернативних завдань,
- завдання на виявлення прихованих помилок, навмисно допущених учителем із певною дидактичною метою (прийом «навпаки», «Що зайве?», «Знайди помилку!»).

Щоб уникнути одноманітності під час навчання і організувати самостійну художньо-пізнавальну діяльність учнів, доцільно застосовувати на уроках якомога частіше альтернативні завдання (від *альтернатива* — з фр., лат. — чергую, змінюю). Тобто вчитель пропонує не одне для всіх, а кілька завдань, різноманітних за змістом і рівнем складності, з-поміж який учень має вибрати той варіант, якій він хоче і може виконати. За умов варіативності завдань кожний учень матиме змогу обрати із запропонованих ті, які посильні для нього на даному етапі розвитку, тоді і слабкі учні не відчуватимуть себе невпевнено (прямий шлях до низької самооцінки), і для здібніших індивідуальна планка досягнень не буде опускатися з огляду на загальний невисокий рівень підготовленості всього класу.

Наприклад, завдання на імпровізацію мелодії може варіюватися за рівнями складності у такому діапазоні:

- уявити внутрішнім слухом власну мелодію,
- відтворити руками в повітрі характер руху мелодії (пластичне інтонування),
- намалювати на дошці лінією графічну схему мелодії (плавність руху, стрибки вверх чи вниз, фрази тощо),

· проплескати ритм мелодії,
· записати ритмічний малюнок,
· проспівати мелодію,
· заграти мелодію на інструменті,
· підібрати до мелодії ритмічний акомпанемент (на ударно-шумових інструментах),
· створити варіації на цю тему (зміна темпу, динаміки тощо),
· придумати танцювальні рухи, ідентичні характеру мелодії,
· підібрати слова до мелодії,
· намалювати абстрактну кольорову композицію, що передає характер мелодії.

Завдання, спрямовані на *виявлення прихованих помилок,* навмисно допущених учителем (одна з назв — «метод руйнування»), мають значний дидактичний потенціал і сприяють активізації пізнавальних інтересів учнів.

Приклади завдань («знайти зайве»):

· ряд візуальних творів одного жанру (марина, сільський, міський, фантастичний, гірський пейзажі), серед яких «помилково» поміщено зразки інших жанрів (портрет або натюрморт),
· прослухати музичні твори одного жанру (танці — вальс, халлінг, полька, менует, гопак, мазурка), серед яких — «помилка» *колискова,*
· низка музичних і живописних творів на певну тему («Осінній сум», «Весняні настрої», «Лісові мешканці», «Портрет») з двома-трьома творами, які за образно-емоційним змістом не підходять до цієї групи.
· виявити приховані помилки під час співу-показу вчителем фрагменту пісні або у перебігу виконання педагогічного малюнка-зразка для візуального пояснення етапів роботи.

Загострює увагу завдання на основі *прийому «навпаки»*. Наприклад, заспівати колискову голосно, у швидкому темпі, а мелодію гопака зіграти дуже повільно і тихо, ще й у високому регістрі, відповідно «переплутати» кольорові картки (для колискової — яскраво-червоний, для гопака — ніжно-рожевий). При виконанні педагогічних малюнків-схем з образотворчого мистецтва навмисно переставити предмети в натюрморті, поміняти місцями перший і другий план у пейзажі, прибрати центральну фігуру або предмет у сюжетно-тематичній композиції, щоб учні краще відчули, що таке композиційний центр.

Складовою проблемно-евристичної технології є метод *евристична бесіди*.

Евристична бесіда — це словесний діалогічний метод навчання за якого вчитель організовує активну пізнавальну діяльність учнів шляхом конструювання серії взаємопов'язаних запитань, на які учні мають дати відповіді, завдяки чому вони під педагогічним керівництвом самостійно опановують всі складові пошуку знання. На відміну від настановчих, відтворюючих, систематизуючих типів бесід метою евристичної бесіди є розвиток творчого мислення учнів.

Сучасними вченими-дидактами (А.Алексюк, В.Бондар, Ю.Кулюткін, М.Махмутов, О.Савченко, М.Скаткін) розкрито процесуальні механізми застосування цього методу, його значну навчально-розвивальну та мотиваційно-спонукальну роль. Як частково-пошуковий метод евристич-

на бесіда доцільна при інтерпретації змісту творів мистецтва саме в силу їх багатозначності. Відповідна багатоваріантність тлумачень художніх образів є не тільки можливою, а й вельми бажаною. Багата дитяча уява, природна здатність до фантазування, асоціативність мислення, з одного боку, та допитливість, активність пізнавальних інтересів, з іншого, грамотний вчитель має гнучко поєднувати, вибудовуючи поелементно (крок за кроком) непростий, але захоплюючий шлях самостійного відкриття таємниць світу мистецтва, а не зводячи аналіз твору до формального з'ясування ідеї і засобів митця. Проблемно-евристичні технології вимагають значних витрат часу.

Прояв креативного потенціалу учнів доцільно стимулювати під час сприймання та інтерпретації творів мистецтва на основі міжвидового порівняння, тобто поєднуючи з інтегративною технологією. Відомі концепції естетичного виховання дітей ґрунтуються на взаємодії мистецтв — музики, поезії, танцювальних рухів (Е.Жак-Далькроз, К.Орф, В.Верховинець). Програми «Мистецтво» і «Художня культура» створюють сприятливі ситуації для організації поліхудожньої діяльності учнів.

3. Ігрові художньо-педагогічні технології

Проблемою спорідненості, зближення мистецтва і гри філософи почали цікавитися ще з кінця ХУШ ст., з часів Ф.Шиллера (Листи про естетичне виховання»). Німецький поет і драматург розумів гру як дійство, в якому людина вільно розкриває свої сутнісні сили, утверджуючись як творець вищої реальності — естетичної. Головна теза його теорії естетичного виховання така: шлях до свободи пролягає тільки через красу, а суть останньої — в грі.

Нідерландський філософ і культуролог ХХ ст. Й.Хейзінга, автор оригінальної концепції «Людини граючої» («Yomo lude№s») обгрунтував особливе значення гри в розвитку культури людства. Він вважав, що розгадка феномену гри у вічному устремлінні людини до особистісного самоствердження за рахунок пошуку нових світів [7]. «Ігрова концепція» людини видатного філософа поширена у педагогічних інноваціях США, Японії, країн Європи.

Гра — це не імітація життя, а саме життя, це насамперед творча дія, вона розгортається немовби не в реальному просторі, а у світі символічних значень, живої фантазії. Природа гри синкретична і міфологічна, що відповідає характеру мислення дитини, яка сприймає світ цілісно, не розділяючи реальне і «придумане» непрохідними мурами. Ігри виробляють в учнів «рефлекс свободи», адже рішення приймається самостійно, шляхом природного пізнання — інтуїтивного відкриття. На заняттях імітаційно-ігрового типу діти вчаться через стосунки, контакти, тому в них формуються почуття співпричетності й співпереживання. Так гра стає справжньою школою соціального досвіду, соціалізації.

Гра — вид діяльності, мотив якої полягає не в її результатах, а в самому процесі, який приносить задоволення. Ігрове начало тією чи іншою мірою властиве будь-якій діяльності, особливо, якщо вона має естетичну цінність. Із художньою діяльністю гру єднають такі ознаки, як вільна творчість — гра психічних сил, незалежна від утилітарних людських потреб і меркантильних інтересів, внутрішня емоційна насиченість (емоціогенність), а також умовність дії, ситуації.

У процесі мистецької освіти можуть застосовуватися різні ігри, але пріоритетного значення набувають ігрові технології з театральним компонентом. Н.Кудикіна класифікує ігри на дві великі групи: за правилами, що мають фіксований зміст *(дидактичні, інтелектуальні, пізнавальні, рухливі*) та творчі, вільні (*художньо-конструкторські, сюжетно-рольові).*

Важлива грань мистецтва в тому, що його можна розглядати як художньо-пізнавальну модель дійсності, своєрідну «гру в життя». Специфіка ж *театральної* гри полягає в імітації дійсності за допомогою елементів самої дійсності. Цим «ефектом реальності» (реальні навіть засоби — пластика тіла і виразність голосу актора) пояснюється вічна привабливість і чарівність театру.

Для технології театралізованих сюжетно-рольових ігор передбачають обов'язкове перевтіленням у реальних чи уявних персонажів, героїв казок і мультфільмів, допускають вигадування нових неіснуючих фантастичних дійових осіб. При організації з учнями ігор цього типу треба пам'ятати, що будь-який театр (драматичний, ляльковий, музичний) є мистецтвом синтетичним. Дія — основний засіб виразності театрального мистецтва — входить у свідомість глядача завдяки ефекту художнього синтезу. У театральній виставі в єдиному цілому взаємодіють література, живопис, архітектура, скульптура, декоративне мистецтво, музика, танок. Літературний образ впливає на свідомість людини вербально, а за умов його театралізації він сприймається ще й візуально, подібно до картини в галереї. Музика, що звучить під час театральної дії (в опері чи балеті, ляльковому чи драматичному театрі) також сприймається не так, як у концертному залі чи при слуханні записів і радіопередач, адже звукові враження підсилюють переживання, які викликаються щонайперше дією, візуальними образами спектаклю. Отже, специфіка театрального мистецтва полягає в тому, що поза межами художнього синтезу воно не може існувати, всі складові цього синтезу не дублюють один одного, а перехрещуються, взаємодоповнюючи і взаємозбагачуючи різними засобами нерозривне естетичне ціле. Таким злиттям елементів синтез мистецтв у театрі відрізняється від видовищної циркової вистави, для якої характерне колажне сполучення складових (без жорстких зв'язків).

Через сюжетно-рольову гру, що передбачає обов'язкове перевтілення, учні мають можливість ідентифікувати себе з будь-яким героєм (позитивним і негативним), «приміряти на себе» різні характери, манери поведінки, пережити безліч ситуацій і вчинків. Це збагачує не лише естетичний досвід, в робить особистість більш гармонійною, духовно досконалішою загалом. Ігрова діяльність також дає змогу уявити себе у надзвичайних, фантастичних обставинах, «програти» неймовірні ситуації. Така ілюзорність вимагає творчих дій — умінь комбінувати, моделювати, уточняти або змінювати деталі. Так переплітаються найважливіші функції гри — евристична і соціалізації.

Художньо-творчі сюжетно-рольові ігри включають:

- *драматизацію* (переробку розповідного твору на драматичний, наприклад, діалог дійових осіб за певним сюжетом з елементами акторської гри й умовного перевтілення);

- *пантоміму* (створення образу за допомогою рухів, жестів, міміки, наприклад, пластичні мініатюри, імпровізації, експромти-імітації);
- *інсценізацію* (сценічне втілення сюжетів казки, пісні, картини з елементами сценографії — декорацій, костюмів);
- *театралізацію* (інтерпретація тексту, події з використанням акторської гри, театральних атрибутів). Педагогічне керівництво театрально-ігровою діяльністю учнів передбачає такі напрями технологічного забезпечення: організаційно-процесуальне (розробка теми, сценарію, драматургії уроку, організація процесу ігрового навчання, добір форм і методів); емоційно-психологічне (створення творчої атмосфери на уроці, сприятливого клімату,), матеріально-предметне (підготовка матеріалів, відповідного середовища в класі).

Театральний компонент шкільної мистецької освіти може здійснюватися за допомогою різних форм і методів від простої сюжетно-рольової гри, що стає фрагментом уроку (ігри-блискавки), до створення дитячого театру класу або школи і проведення уроків-вистав. Такі уроки своєрідного класного міні-театру не можна проводити часто (з огляду на складність підготовки), вони доречні при узагальненні теми навчального року або семестру. Специфіка уроку-вистави, що має певний сюжет, композицію, розгортається за спеціально розробленим сценарієм, полягає в тому, що учні поєднують функції акторів і глядачів, а вчитель — драматурга і режисера.

І. Естетично грамотне і методично виважене застосування вчителем згаданих методів і прийомів на уроках мистецтва сприятиме усвідомленому сприйманню учнями інтонаційно-образного змісту музики через її органічний, природний зв'язок із рухом, поліхудожньому вихованню загалом, адже категорія ритм засвоюється і в часі, і в просторі водночас. Головна відмінність художньо-ігрових технологій хореографічного спрямування від виконання звичайних танців і в цілому полягає в домінуванні імпровізаційності, «ескізності», відсутності таких важливих для уроків хореографії стандартів і правил «школи»«, за якими виконуються танцювальні рухи і які вимагають багаторазового повторення за зразком і шліфування (вправи, екзерсиси, тренаж тощо).

Особливий статус мають *народні* ігри, зокрема фольклорні ігри малих форм (дитячі обрядові заклички, гукання, традиційні елементи звуконаслідування — імітація співу птахів, рухів і поз тварин), зокрема українські ігри «Мак», «Коза», «Воротар», «Огірочки» тощо, які з огляду на їх потужний естетико-виховний потенціал доцільно активно застосовувати у школі, починаючи з молодших класів.

Комп'ютерні ігри, що набувають популярності в усьому світі, зокрема ті, що побудовані на художньому матеріалі, мають свою освітньо-пізнавальну специфіку і домірно до віку учнів (дозовано) можуть включатися у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи. Медіапроектор дозволяє спроектувати запитання на екран, де також висвітлюється годинник, який веде відлік часу, що залишився до відповіді. Сама відповідь, критерії заліку та коментарі також з'являються на екрані.

З-поміж *художньо-конструкторських* ігор варто включати такі: «Книжкове видавництво» (колективне створення книжки-маляти з розподілом художньо-професійних функцій), «Кіностудія» («розкадровка» мальованого мультфільму), «Фабрика іграшки» або «Ательє з пошиття костюмів» (виготовлення ескізів костюмів або іграшок із різних матеріалів, одягу та аксесуарів для них), «Дизайн-фірма «Чарівна флористика» (декоративні роботи з природних матеріалів).

Структура гри:

1. Наявність об'єкта ігрового моделювання, загальної мети (вибір теми, марш туру, станцій).

2. Підготовчий етап.

3. Розподіл класу на групи, ролей між учасниками гри.

3. Взаємодія учасників гри.

4. Підбиття підсумку, індивідуальна, групова, колективна оцінка діяльності (самооцінка). З'ясовується, що не вдалося зробити і чому.

Під час організації гри треба враховувати:

1. Тривалість гри (не може бути занадто довгою). Варіант: організація серії ігор з продовженням протягом семестру, навіть навчального року.

2. Залучення всіх дітей класу (можна й батьків).

3. Розподіл функцій, ролей.

Діапазон художньо-ігрових технологій хореографічного спрямування можна значно розширити.

Плануючи використання ігрових художньо-педагогічних технологій, можна запропонувати учням розглянути навчальні завдання уроку зі сприймання або практичної роботи мов би під різними кутами зору, попередньо розподіливши їх на групи за такими рольовими позиціями: «Композитори», «Співаки», «Художники», «Дизайнери», «Відвідувачі концерту» (виставки, театру).

Специфіка уроків мистецького циклу не виключає застосування таких поширених у школі ігор, як уявні подорожі та екскурсії (навіть віртуальні, комп'ютерні) але вони вимагають обов'язкової художньо-образної наочності — музичної та візуальної, щоб уникнути формалізму. Так, учні 6-го класу протягом року «мандрують» країнами й континентами, ознайомлюються з мистецтвом стародавніх цивілізацій. Суто «дидактичну» подорож можна збагатити різними ігровими ситуаціями, отже, зробити захоплюючою й незабутньою (наприклад, ««).

Крім того, існує ціла серія ігор, які базуються на **моделі «запитання-відповідь»**. Модель гри «запитання-відповідь» відома з давніх часів. Чи не першою згадкою про таку гру є античний міф про сфінкса. Відомі декілька папірусів, в яких містяться єгипетські загадки, яким декілька тисяч років. Такі загадки носили навіть ритуальний характер, допомагаючи відрізнити посвячених — тих, хто знає відповіді, — носіїв таємних знань. Загадка взагалі, — один з найпопулярніших різновидів фольклору, який відомий практично у всіх народів.

Тип інтелектуальних ігор **вікторина** вимагає демонстрації великого обсягу знань, хорошої пам'яті. Вона допомагає в ігровій формі перевірити рівень знань учнів. Інший тип –логічні («ЩО? ДЕ? КОЛИ?», «БРЕЙН-РИНГ»). Інтелектуальна гра — це спосіб тренування інтелек-

туальних здібностей, вона розвиває пам'ять, вміння мислити логічно, змушує читати більше, взагалі, провокує допитливість. Важливим виховним компонентом інтелектуальної гри є так званий «командний дух» (Team spirit) — особливий тип взаємодії, **комунікативна здібність** тих, хто грає, яка притаманна всім командним іграм. Це — особливе відчуття командної взаємодії.

Відомо з шкільної практики, що серед ігрових форм вчителі надають перевагу вікторинам, які подобаються дітям різного віку. Особливо популярна «Згадай мелодію» (за музичною інтонацією або фразою). Це саме можна віднести й до таких ігрових завдань як ребуси, кросворди. Останні можна урізноманітнити «кросвордами в малюнках» (з фотографіями або репродукціями образотворчих шедеврів, що вивчалися). Вони активізують засвоєння художньої інформації як у площині візуальних уявлень, так і на рівні мистецьких понять і відповідної термінології. На уроках узагальнення теми доречні нескладні за технологією різновиди гри «Мистецьке лото».

У старших класах доцільні інтелектуальні художні ігри:

1) арт-олімпіада (творча діяльність змагального характеру),
2) арт-ерудит (пізнавальна вікторина), тип «Перший мільйон»,
3) арт-діалог (діяльність «в парах»), тип «Брейн-ринг»,
4) арт-квартет (діяльність «четвірок»), тип «Що? Де? Коли?»
5) арт-турнір (колективна робота), тип «КВК»,
6) медіа-арт (комунікація через ЗМІ),
7) арт-№ЕТ (з елементами пошукової роботи в ІНТЕРНЕТІ).

Загальні правила до формулювання запитань для школярів (за М.Шимановським):

1. Запитання мають бути підвищеної складності, але і не занадто складними -- тобто такими, що ніхто з учнів не може відповісти на них. Водночас не варто включати дуже прості запитання, адже тоді не виникає ігровий азарт. Оптимальним вважається запитання, на яке можуть відповісти половина або близько третини учнів, що беруть участь у грі.

2. Бажано, щоб запитання формулювалися чітко і лаконічно, без зайвої інформації, яка не допомагає відшукати відповідь.

3. Не допустимо, щоб на запитання передбачалося декілька відповідей (або багатозначна відповідь), адже в такому разі їх важко правильно оцінити.

4. Бажано, щоб запитанням були притаманні проблемність, інтрига, гумор.

Насамкінець, нагадаємо найважливіше правило: ігрові художньо-педагогічні технології урізноманітнюють і доповнюють композицію уроку мистецтва, підвищують його ефективність, якщо вони розроблені з дидактичною та виховною доцільністю і впроваджені з методичною майстерністю.

Таким чином, художньо-ігрові педагогічні технології:

- активізують пізнавальну діяльність учнів, розвивають художньо-образне мислення;
- збагачують почуттєву сферу дітей, посилюють емоційність сприймання художньо-дидактичного матеріалу, загальну мотивацію навчання;
- стимулюють розвиток творчих здібностей, уяви, фантазії;
- формують елементи художньо-естетичного і соціокультурного досвіду;

· сприяють релаксації, здійснюють емоційну саморегуляцію, забезпечують профілактику психічної втоми, подолання гіподинамії.

4. **Інтерактивні технології**

Для загальної мистецької освіти застосовування інтерактивних технологій є мало дослідженим аспектом інноваційної діяльності вчителя.

Інтерактивний (англ. *i№teractio№ — взаємодія)* означає «здатний до взаємодії, співробітництва, діалогу». (Префікс «інтер»... у дослівному перекладі з латинської мови означає «перебування поміж»).

Інтерактивне навчання, на думку О.Пометун і Л.Пироженко (6), — це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретно передбачувану мету — створити комфортні умови навчання, за яких кожний учень відчуватиме свою успішність, інтелектуальну спроможність. Головне -- інтерактивні методи створюють умови для між особистісної взаємодії учнів.

Метою інтерактивних технологій навчання є набуття учнями *інтеркультурної компетентності* — готовності, здатності до комунікативної і кооперативної діяльності, оволодіння комплексом відповідних умінь. З огляду на велику кількість інтерактивних умінь, класифікуємо їх у такі основні групи:

· вміння слухати партнерів і виявляти до них прихильність, доброзичливість, толерантність;
· вміння переконувати, аргументувати власну думку, керувати емоційним станом;
· вміння дискутувати, підтримувати зворотній зв'язок, ініціювати спілкування, доходити компромісу;
· вміння взаємодіяти, співпрацювати, встановлювати ділові контакти, працювати в парі, малих групах, колективно.

Отже, основою інтерактивних педагогічних технологій є спілкування. Спілкування — це форма діяльності, психічного контакту, що здійснюється між людьми, як рівноправними партнерами, і виявляється в обміні інформацією, взаємовпливі, взаєморозумінні. Спілкування буває вербальне і невербальне.

Фахівцями виділяються чотири функції спілкування: перша пов'язана з предметною діяльністю, друга характеризується спілкуванням заради нього самого, третя виявляється у процесі передачі духовних цінностей, четверта спрямована на залучення до цінностей іншого.

Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає здійснення особистісно орієнтованого спілкування з учнями (Ш.Амонашвілі, І.Бех, І.Зязюн, В.Семиченко, Н.Щуркова). Так, І.Бех акцентує розвиваючу роль спілкування у виховному процесі як домінуючу і розрізняє поняття *«мовленнєве спілкування»* і *«педагогічне спілкування»*. Своєрідність останнього вчений вбачає в тому, що у виховному процесі два суб'єкти мають альтернативні позиції: вихователь виступає носієм і транслятором особистісних цінностей, а вихованець мусить ними лише оволодіти. У мовленнєвому спілкуванні навпаки, наявна єдність думок і поглядів [2, с. 161].

На уроках мистецтва зазвичай панує монолог учителя, хоча в організації будь-якого виду художньо-пізнавальної діяльності можна знайти належне місце діалогу і полілогу. Діалог (вербальний, візуальний, кінетич-

ний, паралінгвістичний та ін.) — це форма існування людини, її сутнісна характеристика, що передбачає обмін духовними цінностями. Діалогічне спілкування є засобом стимулювання художньо-інтерпретаційної діяльності учнів, прояву рефлексії у процесі пізнання мистецтва.

Педагогічний діалог — це своєрідна поліфонія взаємодії, де специфічні дії вчителя, який моделює навчально-виховний процес на партнерських стосунках (відкритість, довіра, повага, симпатія тощо), створюють умови для самовираження кожного учня. Завдання вчителя — гуманного, а не авторитарного — допомагати школярам долати чи нейтралізувати психічні, смислові та інші бар'єри спілкування, емоційно захоплювати спільною діяльністю, розкривати й підтримувати творчий потенціал особистості.

Філософ В.Біблер обгрунтував теорію «діалогу культур», що дає змогу особистості не тільки прилучитися до вітчизняних і загальнолюдських художніх цінностей, а й самовизначитися у світі культури, включитися в її творення і водночас вдосконалювати себе як суб'єкта культури. Тобто діалог культур розуміється не просто як форма спілкування, а ширше — як тип відносин у мікро і макросоціумі (між типами культур — історичними, етнічними тощо).

Під терміном «діалог» розуміється не просто розмова, бесіда (дослівний переклад з грецької), а насамперед ланцюжок взаємозалежних вербальних і невербальних дій-спілкувань між педагогом і учнями на основі партнерських стосунків, обміну особистісними духовними цінностями. Діалогова педагогічна взаємодія має бути забарвлена позитивними емоційно-естетичними переживаннями школярів і грунтуватися на емпатійному ставленні вчителя до всіх учнів (співучасть, допомога, підтримка). За таких умов у дітей виникає захоплення художньою діяльністю, домінують відчуття успіху, насолоди від бодай мінімальної самостійної участі на шляху до пізнання мистецтва.

Значну роль у мистецькій педагогіці має стиль художнього спілкування. Як підкреслює О.Рудницька, художні твори, з одного боку, здатні моделювати людські стосунки, з іншого, — мистецтво у своїй сутності само є спілкуванням, діалогічним за своєю природою (квазіспілкуванням) [4].

З-поміж низки інтерактивних методів, доцільних для організації аналізу-інтерпретації творів мистецтва високу ефективність має **фасилітована дискусія.**

Фасилітація (від лат. fasilis — легкий, англ. fasilitate — полегшувати, допомагати) — технологія навчання, принциповою особливістю якої є опосередкована участь педагога у колегіальному самонавчанні учнів.

Фасилітована дискусія як одна з форм педагогічного спілкування, полягає в колективному обговоренні певної проблеми, що має на меті колегіально наблизитися до результату (віднаходити рішення, відкривати нові ідеї, утворювати консенсус) за допомогою певних стратегій, спрямовуючих запитань і спеціальних прийомів ведучого — фасилітатора.

Технологія спрямована на розвиток уміння учнів пильно спостерігати, розмірковувати про зміст художніх творів, що стає можливим завдяки багатозначності образів мистецтва, їх здатності інтригувати й пробуджувати різні думки. Враховуються потреби й інтереси глядачів-

початківців, які набувають умінь спостереження й рефлексії — компонентів візуальної компетентності.

Важлива відмінність цієї інтерактивної технології від традиційної — відсутність додаткової інформації про авторів творів, час їх створення, художні засоби тощо. Без будь-якої зовнішньої інформації діти мають навчитися **«вичерпувати» зміст твору із самого твору.** (Практика переконливо свідчить, що фактологічну інформацію про мистецтво школярі цього віку швидко забувають).

Діяльність учнів. У процесі сприймання мистецтва різних країн і народів, діти мають збагнути, що чимало творів «розповідають свої історії» і що вони здатні самостійно ці історії інтерпретувати. Під час групового обговорення учні вчаться не лише висловлювати свої власні міркування, а й сприймати думки інших, погоджуватися з ними або заперечувати, доповнювати й уточнювати. Головне, щоб усі висловлювання аргументувалися з опорою на реальні художні образи, а не фантазувалися за рамками твору.

Відповідаючи на запитання, вибудовані у спеціальні алгоритми, діти поглиблюватимуть навички ретельного спостереження, у них буде розвиватися мислення -- здатність виробляти гіпотези у спробах трактування значення твору і аргументування своєю думки, адже вони мусять наводити докази щодо власного «бачення» їх сенсу. Відтак у кожної дитини почне формуватися особистісне емоційно-естетичне ставлення до мистецтва, впевненість у своїх силах щодо його розуміння. Водночас розвиваються мовленнєві навички, тому що діти вчаться переконливо висловлювати свої думки, їхня мова стає багатшою, більш дескриптивною (описовою). Левова частка пізнання відбувається за рахунок вербального вираження думки — її формулювання і «проговорювання» вголос так, щоб вона стала зрозумілою всім. Зростає комунікативна компетентність: у перебігу обміну думками діти починають уважно слухати й сприймати інших, змінювати власну первісну позицію, якщо вони відчули, що вона неправильна або не зовсім точна, порівняно з іншою.

Запитання фасилітатора. Пусковий механізм дискусії полягає у серії заздалегідь розроблених запитань учителя, що виконує роль фасилітатора. Він виступає посередником у взаємодії учнів, стимулюючи за допомогою запитань пізнавальні процеси, творче мислення учасників обговорення, допомагає їм включитися в активний пізнавальний пошук у процесі сприймання мистецьких творів і їх колективного обговорення.

Так звані запитання «відкритого типу» передбачають низку можливих відповідей. Вони побудовані так, щоб діти могли відповісти на них, використовуючи попередньо набуті знання, систематизувати й закріпити вже відоме.

Реакція вчителя на коментарі учнів

Важливо правильно реагувати на відповіді дітей: підтримувати їх усі виключно позитивно. Головне правило ведення дискусії — взагалі не оцінювати відповіді дітей як «правильні» чи «неправильні» (учень має право на своє «бачення», навіть якщо воно не збігається із загальновизнаним чи розумінням змісту твору самим вчителем). Треба намагатися залучати до обговорення всіх, щоб не домінували одні й ті самі учні, щоб не залишився хтось «забутим».

До ключових елементів технології належать **парафраз і пов'язування** думок учнів. Перефразування і пов'язування (лінкінг) відповідей-версій дітей під час групової рефлексії забезпечують утримання дискусії на високому рівні активності і спрямувати її на кінцевий результат -- розуміння змісту творів, які сприймаються та обговорюються. Пара фраз дає змогу вчителеві підкреслювати значення кожного висловлювання, кожного внеску в загальне обговорення. Перефразовування учнівських коментарів призводить до того, що дитина починає цінувати свої власні думки, а це вже перший крок на шляху до вміння цінувати й поважати думки інших. Грамотний парафраз (удосконалення вислову лише по формі, але ніяк не по суті), допомагає коректувати структуру висловлювань, розвивати мовленнєві навички, збагачувати словниковий запас.

Учитель-фасилітатор зобов'язаний підтримувати дискусію, але ні в якому разі не приймати чиюсь сторону. Думка меншості, навіть якщо це думка тільки однієї людини, повинна вислуховуватися з однаковою увагою і повагою, але, звичайно, треба вимагати аргументів. Важливо, щоб діти усвідомили, що може існувати багато всяких версій, і «мозкова атака», проведена всією групою — це корисний процес, в результаті якого складається і розвивається багато ідей. А спілкування з творами мистецтва ніколи не бувають завершеними.

Інтерактивні художньо-педагогічні технології передбачають різні форми організації взаємодії учнів у навчальній діяльності: роботу в парах, трійках, малих і великих групах **з використанням методу проектів**.. Групова діяльність здійснюється на засадах кооперації. *Кооперація* (від. лат. *cooperо* — співробітничаю) — форма добровільної організації спільної праці. Академік О.Савченко наголошує, що індивідуальний підхід в умовах класно-урочної системи здійснюється переважно через групові диференційовані завдання з включенням на окремих етапах індивідуальних. Проте вона зазначає, що на багатьох уроках спостерігається перевага фронтальних видів робіт, невміння вчителя діагностувати можливості учнів і вчасно вносити відповідні зміни до системи завдань.

На уроках мистецтва у початковій школі з метою формування навичок спілкування і взаємодії доцільно чергувати перераховані форми кооперативної діяльності учнів залежно від поставлених дидактичних і виховних завдань. Групова і колективна робота природно виникає під час виконання народних обрядів, у процесі розігрування театралізованих діалогів. Підкреслимо, що поступово, від класу до класу, збільшується питома вага групової роботи, адже учні привчаються працювати в команді, отримують елементарні комунікативні навички. Робота в групах сприяє вихованню в учнів толерантності, колективізму, взаємодопомоги, вона стимулює процес художнього пізнання з позиції «Ми».

Науковою основою проектної технології може слугувати положення Л.Виготського про інтеріоризацію, взаємозв'язок у навчанні внутрішнього із зовнішнім, соціальним, що стимулює і підвищує індивідуальні зусилля, сприяє успішності результатів. До базових елементів методу відносяться:

- позитивна взаємозалежність (спільні цілі, ресурси, оцінка результату, необхідність розподілу ролей),

- співпраця (що включає лідерство, прийняття рішень, встановлення довіри, взаємозалежність),
- підтримка і взаємодія у прямих контактах (взаємонавчання, емпатія),
- міжособистісне спілкування та спілкування у невеликих групах,
- комунікативність (здатність вирішувати проблемні ситуації, уникати суперечок і конфліктів, дотримуватися консенсусу).

За домінуючим видом діяльності можна виокремити основні типи художніх проектів: інформаційний, дослідницький, практично-творчий, ігровий (або рольовий).

Метод проектів застосовується на етапах уведення в тему (переважно інформаційний тип), розкриття основного змісту теми (дослідницький та інформаційний типи), під час узагальнення теми (ігровий або художньо-творчий типи).

Враховуючи, що повноцінна реалізація методу проектів вимагає цілого комплексу соціокультурних компетентностей, радимо якомога раніше починати з елементів цього методу, розвиваючи й ускладнюючи їх послідовно, від класу до класу. Наведемо приклади можливих колективних завдань для організації проектної діяльності учнів 5-6- го класу.

Приклад 1. Урок мистецтва у 5 класі на тему «Балет — гармонія музики й танцю», присвячений ознайомленню учнів з популярним у всьому світі музично-театральним жанром. Сприймання музики «Лебединого озера» П.Чайковського супроводжується створенням учнями пластичних образів (пантоміма) героїв балету — Одетти, Зигрфріда, чаклуна та його доньки (одноклассники мають відгадати, хто саме зображений). Ознайомлення зі сценографією — мистецтвом створення зорового образу вистави (декорації, костюми, грим, бутафорія, освітлення, сценічна техніка) відбувається як під час порівняння варіантів декорацій до балету П.Чайковського (ескізи С.Судейкіна, С.Вірсаладзе), так і потім у перебігу створення власних ескізів художнього офрмлення вистави. Вчитель пропонує учням для виконання проекту об'єднатися у творчі майстерні за інтересами, а саме: «художники-декоратори» (орієнтовна тематика «Чарівне озуро поблизу замку», «Святкова зала»), «художники-костюмери» і «художники-гримери» (образи Зигфріда, Одетти, маленьких лебедів, чаклуна та його доньки), «художники по світлу» (орієнтовна тематика «Вечірні сутінки», «Вогня балу»).

Приклад 2. Урок, присвячений цирковому мистецтву («Мистецтво», 5 кл.) передбачає усвідомлення учнями ролі музичного і художнього оформлення циркової вистави (естрадно-духовий оркестр, костюми, маски, освітлення тощо). Після сприймання музичних і живописних творів за спільною тематикою (Г.Соммерс «Цирк» з «Пікассо-сюїти» П.Піккассо «Родина акробатів», «Дівчинка на кулі») учні залучаються до коллективного проекту «Я — режиссер циркової вистави». Зміст проектної діяльності включає розробку сценарію, підготовку музичного оформлення, створення серії багатофігурних композицій, які ілюструють цей сценарій («Розумний слон», «Лев — король арени», «Улюблений клоун», «Повітряні гімнасти»).

Приклад 3. Під час уроку на тему «Телебачення і мистецтво» учні включаються до рольової гри «Створюємо нову телепрограму»; вони працюють у группах «режисери», «репортери», «музичні редактори» (добір музики,

зокрема позивних передачі), «художники» (створення графічної заставки програми, дизайну інтер'єру телестудії, костюмів ведучих, рекламного образу постійного телегероя — «всезнайко», «ерудит», «меломан»).

Приклад 4. На вступному уроці мистецтва у 6 класі (тема «Мистецькі подорожі крізь тисячоліття») проводиться конкурс «Мистецька візитівка». Учні роподіляються на групи, обирають стародавню країну, художню спадщину якої вони будуть представляти. Після колективного обговорення команди створюють міні-розповіді про архітектурний шедевр однієї з древніх цивілізації (Єгипет, Індія, Китай, Греція, Римська імперія, Візантія, Київська Русь) за поданими у підручнику ілюстраціями.

Приклад 5. У 6 класі вивчається тема «Лицарський кодекс честі». Колективна робота передбачає проведення мистецького лицарського турніру («Лицарі класу»). Його програма складається із завдань з використанням різних видів мистецтва -- образотворчого, музичного, театрального:

1. Створення костюмів за середньовічними мотивами (техніка колажу). Пропонується організувати декілька ательє. «Жіноче ательє» розробляє колекцію одягу для Прекрасної Дами, «чоловіче ательє» — моделі одягу для лицаря. Потім створюється колективна композиція «Бал у середньовічному замку», використовуються малюнки інтер'єрів з попереднього уроку (фігури людей в костюмах вирізаються і наклеюються на тло інтер'єру замку).

Додаткові завдання: Влаштуйте виставку колекції одягу за мотивами середньовічних костюмів. Визначить кращу модель за номінаціями: класична, фантастична, ретро, авангардна, казкова, таємнича, камерна. Запропонуйте інші номінації.

2. Презентацію міні-розповіді «Що таке «кодекс лицарської честі» пропонується проілюструвати прикладами з літератури, кіно. Імпровізується сюжет за картиною на лицарську тематику. Створюється сценка-діалог (або пантоміма) за картиною про лицарів.

3. Виконується пісня, присвячена «прекрасній Дамі».

Під час формування малих і великих груп доцільно враховувати спеціальні здібності та естетичні інтереси учнів, їхній попередній художній досвід та знання з різних видів мистецтв (архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, музика, хореографія, театр, кіно).

Учитель виступає організатором і координатором навчально-пізнавальної діяльності учнів; за потребою — консультує окремих учнів або групи; здійснює постійний зворотній зв'язок; стимулює дискусію під час колективного оцінювання результатів роботи, підтримуючи активність, емоційність учнів.

Етапи здійснення проектного завдання:

- обговорення і вибір теми;
- розподіл ролей, обов'язків, проміжних завдань відповідно до компонентів та етапів діяльності;
- організація і здійснення проекту;
- узагальнення та оформлення результатів;
- презентація;
- обговорення результатів у групах;
- колективне оцінювання проекту.

У групи для виконання проектів, як правило, потрапляють учні з різними здібностями й уподобаннями, що дає змогу розподіляти соціальні ролі, різні за мірою активності: лідерські, виконавські, творчі тощо. Бажано дотримуватися рухливості ролей, здійснювати їх зміну, щоб кожний з учнів відчув себе в різних позиціях.

В результаті впровадження методу проектів підвищується мотивація навчально-пізнавальної діяльності; збагачується емоційна сфера (ефект емпатії, «проживання» емоційно-естетичних почуттів іншого); відбувається систематизація та інтеграція знань, посилюється їх прикладна спрямованість; виховується толерантність у перебігу дискусій, обговорення різних інтерпретацій, версій, трактувань, оцінок; розвивається поліфонічність «бачення» неоднозначних мистецьких явищ; формуються комунікативні навички, досвід діалогового спілкування, вміння працювати у команді в умовах співробітництва і взаємодопомоги (ефект соціалізації), глибше усвідомлюється відповідальність за результат — власний і колективний.

5. Комп'ютерні технології

Технології із застосуванням **комп'ютерів** спрямовані на інтенсифікацію навчально-виховного процесу, виконують у сучасній мистецькій освіті функцію «підтримки» (Н.Бєлявіна, Н.Володіна-Панченко, М.Дергач, В.Кондратова, О.Матвієнко, Т.Рейзенкінд, І.Ткачук, В.Штепа, В.Янкул). Пов'язані з новими підходами до художньо-педагогічного моделювання уроків, мультимедійній засоби відкривають нові технологічні можливості для педагогіки мистецтва, унікальні перспективи поліхудожнього виховання школярів. Мас-медіа технології порівняно з традиційним навчанням мистецтв дають низку **переваг:**

1) *інформаційних* (використання електронних ресурсів I№TER№ET, гіпертекстів, візуальних і аудіовізуальних матеріалів із фондів і каталогів музеїв і галерей, що значно збільшує обсяг доступних для школи джерел, створює передумови для укладання фонотек і відеотек);

2) *інтерактивних* (розширення масштабу полікультурного спілкування, віртуальної взаємодії в умовах глобалізації);

3) *дидактичних* (гнучка індивідуалізація навчання, умови для пристосування до типу сприймання і мислення, темпу художньо-пізнавальної діяльності кожного учня, через систему завдань різної складності; використання графічних, музичних редакторів і анімаційних програм для пошукових вправ у сфері мистецтва, вільного проектування і моделювання);

4) *інтегральних* (синтезування вербальної, візуальної, звукової, рухової, тактильної інформації; поєднання абстрактно-логічних, знаково-символічних, предметно-образних форм наочності);

5) *психологічних* (підвищення мотивації навчання за рахунок єдності пізнання і розваги, ігрових стимулів, зацікавлення спецефектами; єдність раціонального та емоційного, свідомого і підсвідомого);

6) *професійно-педагогічних* (розширення методичного арсеналу вчителів мистецтва, незалежно від професійної кваліфікації і досвіду, демонстрація педагогічних малюнків високої якості, підготовлених кращими фахівцями, створення всеукраїнського фонду обміну методичним досвідом, матеріалами);

7) *ергономічних* (зручний графік роботи, варіативність темпу, компактність систем зберігання інформації);

7) *економічні* (зменшення витрат на матеріально-технічне забезпечення мистецької освіти).

Однією з форм комп'ютерних технологій є дистанційні, які недостатньо розроблені в галузі мистецької освіти.

6. Модульна художньо-педагогічна технологія

Модульна технологія (варіанти «проблемно-модульна», «кредитно-модульна», «модульно-розвивальна») відбиває процесуальну складову модульної системи навчання, яка у свою чергу є результатом узгодження освіти з глибинними інтегративними тенденціями в науці та культурі. Модульне навчання виникло в США і набуло поширення в країнах Європи наприкінці XX століття. Ця модель так швидко розповсюдилася, тому що вона високо технологічна, варіативна, міждисциплінарна, інтегративна і відповідає сучасним вимогам до освіти. Організаційно-педагогічні заходи спрямовуються на об'єднання розрізнених і багатофакторних елементів у цілісну систему. Інтеграція у педагогічній модульній системі охоплює цілепокладання (цілі суспільства і навчального закладу, цілі педагогів і студентів або учнів), зміст (внутрішньо-предметні й міжпредметні зв'язки), способи пізнання та оцінювання.

Ґрунтовно розроблено теорію модульного навчання в роботах А.Алексюка, В.Бондаря, В.Євдокимова і І.Прокопенка, М.Чошонова, А.Фурмана, П.Юцявічене.

Навчальний модуль — це організаційно-методична структура навчальної дисципліни, яка забезпечує укрупнення і систематизацію структурних одиниць змісту навколо базових сегментів, частина освітньо-професійної програми. Він дає змогу підвищити вагу самостійної роботи того, хто навчається, відповідно до повного, скороченого або поглибленого варіантів засвоєння матеріалу (в індивідуальному темпі). На думку В.Бондаря, навчальний модуль — це змістова одиниця вимірювання навчальної інформації, а модульне навчання — це процес засвоєння навчальних модулів в умовах повного дидактичного циклу. [2, с. 197]. Дослідники акцентують, що модуль — це не механічне ототожнення структурних одиниць з розділами та параграфами навчальної дисципліни, це не довільний конгломерат інформації, а виявлення інтегративного потенціалу в певній галузі змісту освіти, пошук системно утворюючих чинників -- інтегруючих цілей та «інформаційних вузлів» на рівні горизонтальних (цикл дисциплін) і вертикальних (ступні освіти) зв'язків. Однією з суттєвих умов реалізації модульного принципу організації змісту навчальної дисципліни є можливість виділити генеральні наскрізні світоглядні ідеї курсу, на розкриття й засвоєння яких спрямований кожний модуль [2, с. 198].

Модульно-рейтингова система сьогодні активно впроваджується у вищій освіті в контексті Болонського процесу, проте вона має значні резерви для застосування і в середній школі, у проектуванні і конструюванні змісту навчальних програм і підручників, насамперед інтегрованих курів, а також у розробці інноваційних технологій навчання. А.Фурманом започатковано дидактичний напрям розвивального мінпідручника на основі інтегральної концепції, до вихідних положень

якої належать: багатофункціональність навчальної книжки, поліпроблемність знання, культуротворчість і організація вітакультурного досвіду учнів як основи змісту підручника тощо.

Складовою модульної технології є контрольно-оцінний компонент. Оцінювання знань та умінь за рейтинговою системою здійснюється, за В.Бондарем, за допомогою завдань-запитань для контролю і самоконтролю, які відповідають трьом рівням складності:

1) репродукція або відтворення знань (оцінюється 2-ма заліковими одиницями);

2) уміння застосовувати отримані знання (оцінюється 3-ма заліковими одиницями);

3) трансформація або застосування знань в ускладнених ситуаціях — творчі завдання (оцінюється 5-ма заліковими одиницями) [2, с. 230].

В різних країнах існують різні шкали оцінок: 5-бальна, 12-бальна, 100-бальна.

На практиці розрізняють два типи навчальних результатів:

- загальна компетентність;
- компетентності, які відповідають предмету (теоретичні, практичні, експериментальні).

До загальної належить здатність до аналізу та синтезу, самостійного навчання, співпраці і комунікації, цілеспрямованість, організованість, здатність до планування Предметно-орієнтовані компетентності властиві конкретній навчальній дисципліні [2, с. 126].

Особливої значущості у модульній системі навчання набуває самостійна діяльність того, хто навчається, її регуляція, формування самоосвітніх компетентностей.

Як підкреслює Н.Щуркова, «об'єктом педагогічки виховання є дитина як людина, яка зростає, як особистість, яка формується, як індивідуальність, яка розвивається у своїй автономії, як суб'єкт, здатний усвідомлювати себе таким, який проявляє усвідомлену волю і осмислене відношення [9, с. 219]. Тобто учень є об'єктом управління і самоуправління водночас і йому треба оволодіти таким досвідом. З одного боку, учень підкоряється педагогічному впливу, що певним чином обмежує його автономію, волю, ініціативу тощо. З іншого, -- у процесі спільного діяльності (спів-управління) він отримує навички керування самим собою (самоорганізації, самоконтролю, самопрогнозування), що є обов'язковою передумовою формування готовності до самоуправління власною пізнавальною діяльністю, до самоосвіти загалом. Свідомо планувати і керувати власною діяльністю можливо на основі аналізу змін, що відбуваються на шляху до досягнення поставленої мети, що потребує саморефлексії — вміння подивитися на себе «я-виконавця» і розглянути ситуацію в якості «я-контролера». Така здатність «мислення щодо власного мислення» (Д.Флейвелл) отримала назву «метакогнітивного знання (відчуття, уявлення)». Розвиток метакогнітивних здібностей передбачає виховання в учнів суб'єктивної позиції не лише у пізнавальному, а й в афективному плані. Дія-операція стає вчинком, якщо забарвлюється певним відношенням (позитивним, негативним), суб'єктивним мотивом. Тому проблему самоосвіти варто розглядати в комплексі з проблемою самовиховання.

Момент поступового п е р е х о д у від прямого управляння до самоуправління, від освіти до самоосвіти, від навчання під керівництвом педагога до вільної нерегламентованої ззовні діяльності є надзвичайно важливим і має свою логічну послідовність: уведення в діяльність — розподілена дія — імітована дія — підтримана дія — саморегульована дія -- самоорганізована дія (В.Ляудіс). Також поступово зростає і саморефлексія, яка спочатку збуджується допоміжними педагогічними засобами, а потім ініціюється самостійно. Саморегуляція може бути як мимовільною так і довільною (здатність вибирати цілі й стратегії власної діяльності, припиняти, гальмувати або активізувати процес самоосвіти тощо).

При оцінці якості освіти важлива роль належить моніторингу, складовими якого є контроль (спостереження), оцінювання і прогнозування. Результати освіти — це кількісні та якісні зміни в розвитку особистості учня відносно його початкового стану, які відбуваються у процесі засвоєнні змісту освіти і можуть бути зафіксовані об'єктивно. Учитель виступає в ролі діагноста і експерта (фіксує та оцінює розвиток учнів), а також проектувальника (прогнозує і моделює подальший розвиток учнів).

7. Сугестивні технології

Сугестивні художньо-педагогічні технології (від лат. suggestio — навіювання, натяк) виникли в рамках сугестології (Г.Лозанов), що вивчає особливості психологічних явищ навіювання та самонавіювання у формах зовнішнього впливу, здебільшого словесного, інколи паралінгвістичного, оптико-кінетичного екстралінгвістичного. Сугестивні художньо-педагогічні технології ґрунтуються на природному емоційному потенціалі мистецтва, вони підсилюють емоціогенність навчально-виховного процесу (емпатія, катарсис). Гуманізм цих технологій полягає у педагогічному оптимізмі, адже, знімаючи психічні бар'єри у навчанні, підвищуючи працездатність і мотивацію, вони посилюють впевненість учнів у власних силах.

Технологічний інструментарій сугестології: а) експресивний педагогічний вплив через інтонаційну палітру голосу, темп мовлення, виразність пауз, шепіт; б) створення емоціогенних ситуацій для переживання учнями успіху через захоплення, подив, відчуття краси; 3) арт-терапія, саморегуляція психофізіологічного стану учнів.

8.Технології педагогічної підтримки та педагогічного супроводу.

Складовою особистісно орієнтованої освіти та виховання, спрямованої на самовиховання, стають **технології педагогічної підтримки або педагогічного супроводу.** Вони передбачають збільшення суб'єктного потенціалу тих, хто навчається, їхньої пізнавальної активності.

Педагогічну підтримку в наукових джерелах (О.Газман) розглядають як превентивну і оперативну допомогу учням у розв'язанні навчально-виховних проблем. Вона може бути індивідуальною, фронтальною, груповою, здійснюватися педагогом безпосередньо або через лідерів мікрогруп.

Категорія «супровід» у педагогіці вживається у багатьох варіантах: «науково-методичний», «методичний», «моніторинговий», «соціально-психологічний». Педагогічний супровід — це також вид допомоги суб'єкту навчання у запобіганні й подоланні труднощів через різні процедури й заходи. У літературі виділяються такі функції супроводу: навчальна, консультативна,

психотерапевтична, адаптаційна, коригуючи. Як зазначає Т.Сорочан, яка досліджувала управлінські форми супроводу, умовами взаємодії суб'єктів освітньої діяльності на засадах науково-методичного супроводу, є добровільність і партнерські стосунки [5, с. 244-246]. Дослідниця обґрунтовує визначальні основи технології науково-методичного супроводу:

- демократичність — можливість урахування різних підходів, точок зору, колегіальність у прийнятті певного рішення;
- ситуація вибору — створення декількох варіантів програм, моделей, методик, які забезпечують умови для свідомого вибору;
- самореалізація — розкриття особистісного потенціалу кожного учасника педагогічного процесу;
- співтворчість — спільна діяльність суб'єктів, які прагнуть досягти нових кількісних і якісних результатів;
- синергетичність — не лінійність, нестабільність як процесуальні характеристики та самоорганізація системи науково-методичного супроводу.

Пропонуються низка апробованих методик, завдяки яким здійснюється супровід: ділова гра, тренінги, модерування (організація процесу вільної комунікації), консультування, супервізія (інтегрує можливості модерування і консультування [5, с. 262-263].

Таким чином, застосування у навчально-виховному процесі інноваційних художньо-педагогічних технологій — інтегративних, проблемно-евристичних, інтерактивних, ігрових, сугестивних, комп'ютерних, модульних тощо з їх широким педагогічним інструментарієм спрямовано на подолання автономності мистецьких знань, умінь і уявлень учнів, формалізму у навчанні й вихованні, на формування провідної для загальної мистецької освіти художньо-естетичної компетентності, яка водночас є складовою життєво важливих компетентностей школярів — особистісних і соціальних загальнокультурних і функціональних, предметних і мета предметних, саморегуляції і самовдосконалення.

Література

1. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. — 2 изд., -- Казань Центр инновационных технологий, 2000.
2. В.Бондар Дидактика: Підручник. — К.:Либідь, 2005. — 263 с.
3. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учебн. для студентов / Под ред. С.Смирнова. — М.: Изд. Центр «Академия», 2000. — 512 с.
4. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник. — К., 2002. — 270 с.
5. Сорочан Т. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика. — Луганськ: Знання, 2005. — 384 с.
6. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник /Пометун О., Пироженко Л. — К.: В.С.К., 2004. — 192 с.
7. Хейзинга Й. Homo Lude№s. Статьи по истории культуры -М.: Прогресс — Традиция, 1997. — 416 с.
8. Хуторской А. Эвристическое обучение: теория, методология, практика. — М.: Международная пед. академия, 1988. — 266 с.
9. Щуркова Н. Прикладная педагогика воспитания: Учебн. пособие. — СПб.: Питер, 2005.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи з предметів художньо естетичного циклу

Пояснювальна записка

Державний стандарт початкової загальної освіти в галузі «Мистецтво» включає змістові лінії, що охоплюють основні види мистецтв –– музичне, візуальне (образотворче), хореографічне, театральне, екранні. Основними предметами художньо-естетичного циклу в початковій школі є *музика та візуальне* (*образотворче) мистецтво (або інтегрований курс «Мистецтво»)*. Особливістю системи оцінювання досягнень учнів з дисциплін художньо-естетичного циклу є її багатофункціональність, оскільки відбувається різнобічний вплив на розвиток особистості дитини у процесі залучення її до світу мистецтв. Багатофункціональність оцінювання, зумовлена багатокомпонентністю змісту мистецької освіти, спрямованої на цілісне формування художньо-естетичної культури учнів, що передбачає:

- формування в учнів емоційно-естетичного ставлення до дійсності, світоглядних орієнтацій, особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, вітчизняної та зарубіжної художньої культури;
- розвиток емоційно-почуттєвої сфери, оригінального асоціативно-образного мислення, універсальних якостей творчої особистості;
- формування знань та уявлень про мистецтво, розуміння специфіки художньо-образної мови різних видів мистецтва, здібності до сприймання, інтерпретації та оцінювання художніх творів;
- розширення естетичного досвіду, вмінь і навичок у сфері мистецької діяльності, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.

Об'єктами перевірки та оцінювання у процесі вивчення мистецьких дисциплін молодшими школярами мають стати:

- здатність учнів сприймати, розуміти і відтворювати твори мистецтва, аналізувати та інтерпретувати їх художньо-образний зміст (висловлювати власне естетичне ставлення);
- вміння і навички з практичної художньої діяльності (відтворення за зразком), досвід самостійної та творчої діяльності (застосування набутих знань і вмінь у змінених, зокрема проблемно-пошукових ситуаціях);
- обізнаність у сфері мистецтв — елементарні знання та уявлення про мистецтво, його основні види і жанри, розуміння художньо-естетичних понять та усвідомлене користування відповідною термінологією, уявлення про творчість відомих вітчизняних і зарубіжних митців (мистецтвознавча пропедевтика);
- загальна естетична компетентність, художньо-образне мислення учнів як інтегрований результат навчання, виховання й розвитку.

Під час здійснення контрольно-оцінювальної діяльності враховуються такі **загальні вимоги:**

1. Предмети художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі мають переважно виховне спрямування, якому підпорядковуються всі

навчальні завдання, тому важливу роль відіграє стимулюючо-мотиваційна функція оцінювання: вчитель має насамперед сприяти зростанню в учнів інтересу до мистецтва, розвитку здатності емоційно-естетично реагувати на нього і знаходити особистісний смисл, стимулювати бажання й забезпечувати можливості художньо-творчої самореалізації, виховувати потребу в самоосвіті.

2. Система оцінювання навчальних досягнень в освітній галузі грунтується виключно на позитивному ставленні до кожного учня; оцінюється не рівень його недоліків і прорахунків, а рівень особистісних компетенцій — узагальненого результату у порівнянні з його попередніми досягненнями. До складу компетенцій у сфері мистецтва належать: ціннісно-інформаційна та комунікативна (уявлення та знання, ставлення та оцінки з їх аргументацією тощо); діяльнісно-креативна та компетенція самоосвіти (художньо-практичні вміння та навички, здатність застосовувати отримані знання, досвід практичної, зокрема художньо-творчої діяльності).

3. У процесі оцінювання досягнень молодших школярів із домінуючих видів мистецтв — музичного та візуального — слід приділяти **однакову увагу** як результатам сприймання та аналізу –інтерпретації творів мистецтва, так і перевірці практичних умінь та навичок. Разом з тим необхідно підкреслити, що, як відомо, значну роль у будь-якій мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, голосові дані, природне відчуття ритму, рухова пластичність, своєрідне візуальне «бачення» — відчуття кольору і пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які, безперечно, позитивно впливають на результати навчальних досягнень учнів. Тому індивідуалізація оцінювання, зумовлена психологічними особливостями розвитку дітей, має надзвичайно важливе значення. Комплексна перевірка, яка інтегрує результати різних видів діяльності учнів — інформаційно-пізнавальної, практичної, творчої — дає змогу вчителеві об'єктивно, але водночас і гуманно (не пригнічуючи особистість дитини) оцінити тих, хто не має яскраво виражених художніх здібностей, проте характеризується старанністю, активністю, сумлінним ставленням до навчання.

4. З огляду на те, що в інваріантній частині навчального плану початкової школи на освітню галузь виділено лише 2 години на тиждень, у межах яких має забезпечуватися реалізація всіх змістових ліній предметно-інтегрованого навчання, а також, враховуючи особливості синтетичних видів мистецтв і особливо складність їх організаційно-дидактичного забезпечення (спеціальний зал для хореографії, сцена для театральної діяльності, затемненість приміщення для перегляду кінофільмів тощо), в опануванні хореографічного, театрального та кіномистецтва, передбачених Державним освітнім стандартом, оцінюються переважно результати сприймання, розуміння, аналізу-інтерпретації, тобто інформативно-пізнавальної, а не практичної діяльності.

5. Характерні явища комплексу та синтезу мистецтв, що генетично виникли в синкретичному фольклорному середовищі, розвинулися у професійній художній культурі і набули надзвичайного поширення завдяки сучасним аудіовізуальним засобам інформації, стимулюють виникнення ознак психологічного феномену синестезії — міжсенсор-

них асоціацій, адже під час зовнішньої та внутрішньої взаємодії різні художньо-естетичні враження інтегруються на рівні сприймання і мислення особистості. Структура змісту мистецької освіти, що адекватно віддзеркалює реальну художню модель світу в багатогранності зв'язків і часо-просторових координат, зумовлює необхідність формування та оцінювання своєрідної поліфонічності художньої свідомості учнів. Саме тому при перевірці досягнень учнів потрібно враховувати наявність не тільки окремих, а й **узагальнених показників** — системність художньо-естетичних знань та уявлень, розуміння відмінних і споріднених рис у відображенні навколишнього світу засобами образних мов різних видів мистецтва, усвідомлення взаємозв'язків між ними, вміння застосовувати (переносити) набуті знання і вміння під час практичної діяльності з різною мистецько-видовою специфікою

Види оцінювання та процедура перевірки

Основними видами оцінювання є **тематичне** (відповідно до теми конкретної програми, за якою працює вчитель) і **підсумкове** (наприкінці навчального року). **Поточне** оцінювання не є обов'язковим, а доцільним, заохочувальним.

Попереднє оцінювання має на меті діагностику рівнів художнього розвитку, з'ясування індивідуальних особливостей учнів.

Поточний контроль та оцінювання доцільно застосовувати на мікроетапах процесу опанування змісту тем програми з мистецтва, вони виконують діагностичну та стимулюючу (заохочувальну) функції, сприяють коригуванню художньо-пізнавальної діяльності учнів.

Тематичне оцінювання є основним і спрямовується на перевірку рівнів оволодіння учнями певною системою знань та способів діяльності в межах визначених тем.

Підсумкове оцінювання проводиться наприкінці кожного навчального року та після завершення курсу і передбачає перевірку рівнів оволодіння учнями навчальним матеріалом найвищого рівня узагальнення.

Самоконтроль та взаємоперевірка, самооцінка та взаємооцінювання є додатковими засобами стимулювання активності, критичності й самокритичності учнів, сприяють формуванню у них здатності до рефлексії.

Отже, основною одиницею оцінювання є навчальна тема. Принцип тематичності забезпечує **послідовність, наступність та систематичність** контролю навчальних досягнень учнів. Формою тематичної перевірки можуть бути заняття узагальнюючого характеру, наприклад, фронтальне усне опитування, урок-концерт або урок-інсценізація, створення колективних композицій, тематичні виставки дитячих творчих робіт та ін., які дають змогу виявити засвоєння учнями матеріалу як поурочних тем, так і розділу загалом.

При поточному оцінювання на уроках художньо-естетичного циклу варто застосовувати різноманітні форми (колективні, групові, парні, індивідуальні, комбіновані), ігрові методи, засоби, прийоми (ігри-вправи, ігри-імпровізації, кросворди, ребуси, практичні завдання пошукового характеру, звукові анкети та анкети-малюнки, комп'ютерні програми тощо).

З метою сприяння розвитку творчого потенціалу особистості та вра-

хування художніх інтересів і переваг періодично можна використовувати перевірочні завдання **за вибором учнів** (зокрема, різнорівневі за складністю, технікою виконання, мистецькою специфікою).

Форми тематичного й підсумкового оцінювання мають включати перевірку компетенцій **інтегрованого типу** для з'ясування рівнів асоціативного мислення учнів, наявності вмінь переносу елементів набутого естетичного досвіду, а саме: мистецькі вікторини, комплексні тести, творчі завдання, що передбачають виявлення ступеня розуміння учнями зв'язків, аналогій між різними видами мистецтв, специфіки їх образних засобів, з одного боку, та естетичної і духовно-світоглядної спорідненості, з другого.

Підсумкову оцінку, що виставляється учневі на підставі поточного і тематичного оцінювання, слід розглядати як оцінку, що відбиває **кінцевий узагальнений результат** роботи учня протягом навчального року, а не середньо-арифметичний бал, виведений суто механічно з попередніх оцінок.

Музика

Рівні навчальних досягнень	***Бали***	***Критерії навчальних досягнень учнів***
I Початковий	1	Учень сприймає та виконує музичні твори на частковому рівні, небагатослівно їх характеризує, демонструє слабо сформоване художньо-образне мислення, елементарні навички та вміння у практичній музичній діяльності.
	2	Учень володіє незначною частиною тематичного матеріалу, має слабо сформований рівень сприйняття музичних творів, виявляє певні вміння та навички, володіє незначною частиною спеціальної музичної термінології, словниковий запас дозволяє викласти думку на елементарному рівні.
	3	Учень здатний сприймати та виконувати окремі фрагменти музичних творів з конкретним образно-художнім змістом, знає незначну частину музичного тематичного матеріалу; послуговуючись обмеженим термінологічним та словниковим запасом.
II Середній	4	Учень здатний сприймати та виконувати музичні твори на репродуктивному рівні, але не завжди розуміє художньо-образної сфери музичних творів; застосування знань та спеціальної музичної термінології на практиці задовільне.

	5	Учень володіє навичками й уміннями, які дають змогу проаналізувати чи виконати окремі музичні твори, котрі мають художньо-конкретну словесну, понятійну основу; але не завжди вміє інтерпретувати музичні твори, які вимагають абстрактного художнього мислення; виявляє недостатнє знання спеціальної музичної термінології; словниковий запас небагатий.
	6	Учень здатний сприймати і відтворювати значну частину музичного матеріалу, але має слабо сформоване художнє мислення, не завжди послідовно та логічно характеризує музичні твори, його розповідь потребує уточнень і додаткових запитань; учень виявляє знання і розуміння основних тематичних положень, але не завжди вміє самостійно зробити аналіз-інтерпретацію музичного твору, порівняння, висновок щодо прослуханої чи виконаної музики.
III Достатній	7	Учень здатний сприймати та виконувати музичні твори, але робить непереконливі висновки, непослідовно викладає свої думки, допускає термінологічні помилки; учень знає найважливіший тематичний музичний матеріал, але знання нестійкі; спостерігаються помітні позитивні зміни у музичній діяльності учня.
	8	Учень уміє сприймати і виконувати музичні твори, досить повно аналізує художньо-образний зміст твору, але має стандартне мислення, йому бракує власних висновків, асоціацій, узагальнень, не завжди вміє поєднувати музичні твори та життєві явища; недостатньо володіє спеціальною музичною термінологією при аналізі музичних явищ.
	9	Учень виявляє глибоке засвоєння тематичного музичного матеріалу, але допускає несуттєві неточності у використанні спеціальної музичної термінології, які потребують зауваження чи коригування, трапляються поодинокі недоліки у виконанні музичного твору і художньо-образному оформленні своїх роздумів щодо прослуханої музики; не завжди самостійно систематизує та узагальнює музичний матеріал.

IV Високий	10	Учень має міцні, грунтовні знання, але, аналізуючи музичні твори, допускає неточність у формулюваннях та спеціальній музичній термінології, не завжди обгрунтовано може довести свою думку щодо музичних явищ, йому важко виконати окремі фрагменти музичного твору. Вказані неточності може виправляти самостійно.
	11	Учень володіє тематичним музичним матеріалом у межах програми, вміє використовувати набуті знання, уміння і здібності у нових музичних завданнях, демонструє знання спеціальної музичної термінології, їх усвідомлення та міцність, уміння систематизувати, узагальнювати, аналізувати, інтерпретувати музичні твори, асоціювати їх з творами інших мистецтв та життєвими явищами, застосовувати здобуті знання у музичній діяльності.
	12	Учень має свідомі знання тематичного музичного матеріалу у межах програми, здатний узагальнювати, сприймати та виконувати музичні твори, застосовувати асоціативні зв'язки між музичними творами, творами інших мистецтв та життєвими явищами; свідомо використовувати спеціальну музичну термінологію у роздумах, висновках та узагальненнях щодо прослуханого чи виконаного твору, пропонує нетипові, цікаві художньо-творчі уявлення; рівень світосприйняття і світовідчуття мистецького мислення достатньо високий; самостійно використовує набуті знання, уміння та здібності в музичній діяльності.

Візуальне (образотворче) мистецтво

Рівні навчальних досягнень	**Бали**	***Критерії навчальних досягнень учнів***
І. Початковий	1	Учень сприймає та відтворює художні образи на частковому рівні, однозначно їх характеризує, демонструє слабо сформоване художньо-естетичне мислення, елементарні навички та уміння у творчій художній діяльності.

	2	Учень володіє незначною частиною тематичного матеріалу, має слабо сформований рівень сприйняття художніх образів, виявляє певні творчі вміння та навички, володіє незначною частиною термінологічного мінімуму; словниковий запас в основному дозволяє викласти думку.
	3	Учень здатний сприймати та відтворювати окремі фрагменти художніх образів з конкретним образно-художнім змістом, знає незначну частину тематичного матеріалу, послуговуючись обмеженим термінологічним та словниковим запасом.
ІІ Середній	4	Учень може відтворювати художні образи на репродуктивному рівні, але не завжди розуміє образної сфери художнього твору; застосування знань та термінологічного запасу на практиці задовільне.
	5	Учень володіє навичками й уміннями, які дають змогу проаналізувати чи відтворити окремі художні образи, котрі мають художньо конкретну словесну понятійну основу; але не завжди вміє сприймати і відтворювати художні образи, які вимагають абстрактного художньо-мистецького мислення; виявляє недостатнє знання спеціальної художньої термінології; словниковий запас небагатий.
	6	Учень може відтворити різні візуальні образи, але має слабо сформоване художнє мислення, не завжди послідовно та логічно характеризує окремі художні явища, його розповідь потребує уточнень і додаткових запитань; учень виявляє знання і розуміння основних тематичних положень, але не завжди вміє самостійно зробити аналіз художнього твору, порівняння, висновки щодо сприймання творів образотворчого мистецтва.

III Достатній	7	Учень не завжди вміє сприймати та репродукувати візуальні образи, робить непереконливі висновки, не завжди послідовно викладає свої думки, допускає мовленнєві та термінологічні помилки; учень знає найважливіший тематичний художній матеріал, але знання не достатньо стійкі; спостерігаються помітні позитивні зміни у творчій художній діяльності учня.
	8	Учень вміє сприймати і репродукувати візуальні образи певного рівня, досить повно аналізує художньо-образний зміст твору, але має стандартне мислення, йому бракує власних висновків, асоціацій, узагальнень; не завжди вміє поєднувати художні образи та життєві явища; недостатньо володіє спеціальною художньою термінологією при аналізуванні художніх творів в процесі їх сприймання.
	9	Учень виявляє глибоке засвоєння тематичного художнього матеріалу, але допускає несуттєві неточності у використанні спеціальної художньої термінології, які потребують допомоги вчителя, трапляються поодинокі недоліки у відтворенні художнього образу і художньо-образному оформленні своїх роздумів щодо оцінки творів образотворчого мистецтва; не завжди самостійно систематизує та узагальнює художній матеріал.
IV Високий	10	Учень має міцні, грунтовні знання, але, аналізуючи художні твори, допускає неточність у формулюваннях та використанні спеціальної художньої термінології, не завжди обгрунтовано може довести свою точку зору на художні явища в процесі їх сприймання, не завжди вміє відтворити окремі фрагменти художніх образів. Вказані неточності може виправляти самостійно.
	11	Учень володіє тематичним художнім матеріалом у межах програми, вміє використовувати набуті знання, уміння і здібності у нових художньо-творчих завданнях, виявляє знання спеціальної художньої термінології, їх усвідомлення та міцність, уміння систематизувати, узагальнювати, аналізувати твори візуального (образотворчого) мистецтва, асоціювати їх з творами інших мистецтв та життєвими явищами, застосовувати набуті знання в образотворчій діяльності.

	12	Учень має свідомі знання тематичного художнього матеріалу (жанри, митці, твори образотворчого мистецтва) у межах програми, здатний систематизувати, узагальнювати, свідомо сприймати та відтворювати візуальні образи, широко застосовувати асоціативні зв'язки між творами образотворчого мистецтва, творами інших мистецтв та життєвими явищами. Учень свідомо послуговується мовою візуального мистецтва у роздумах, висновках та узагальненнях щодо сприймання художніх образів, має достатньо високий рівень художньо-мистецького мислення у розвитку світопізнання і світовідчуття; самостійно використовує набуті художні вміння, навички та власні здібності в художній діяльності.

Інтегрований курс «Мистецтво»

Рівні навчальних досягнень	**Бали**	**Критерії навчальних досягнень учнів**
I Початковий	1	Учень *розуміє* лише деяку незначну частину тематичного матеріалу; користується дуже обмеженим понятійно-термінологічним запасом у процесі розповіді про мистецтво (окремі слова); після кількаразового пояснення вчителя *відтворює* незначні фрагменти тематичного матеріалу під час практичної художньої діяльності (спів, гра на елементарних дитячих інструментах, ритмічні вправи, пластичне інтонування, хореографічні та театралізовані ігри, інсценізації, виконання завдань і вправ з образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва); виявляє найелементарніший розвиток художньо-образного *мислення,* що характеризується фрагментарними висловлюваннями про деякі особливості мистецтва.
	2	Учень *розуміє* зовсім незначну частину тематичного матеріалу на елементарному рівні (може назвати окремі мистецькі факти або явища); користується обмеженим понятійно-термінологічним запасом у процесі розповіді про мистецтво (окремі слова і словосполучення); частково *відтворює* тематичний матеріал у

		практичній художній діяльності але тільки після детального пояснення вчителя; художньо-образне *мислення* розвинуто на елементарному рівні (домінують розрізнені судження про види мистецтв).
	3	Учень *розуміє* частину тематичного матеріалу (менше половини); користується обмеженим понятійно-термінологічним запасом у процесі розповіді про мистецтво (формулює окремими реченнями); Частково *відтворює* тематичний матеріал у практичній художній діяльності, але лише з опорою на пояснення та зразок вчителя; художньо-образне *мислення* розвинуто на елементарному рівні (переважає повторення суджень вчителя про мистецтво).
ІІ Середній	4	Учень *розуміє та усвідомлює* значну частину тематичного матеріалу (близько половини); демонструє небагатий словниково-термінологічний запас у процесі аналізу-інтерпретації творів мистецтва; *відтворює* тематичний матеріал у практичній художній діяльності, але потребує значної допомоги вчителя; художньо-образне *мислення* розвинуте слабо (на рівні сукупності окремих суджень).
	5	Учень *розуміє та усвідомлює* більшу частину тематичного матеріалу (називає ознаки та властивості мистецьких явищ); демонструє небагатий словниково-термінологічний запас у процесі аналізу-інтерпретації творів мистецтва (правильно застосовує окремі поняття і терміни); *відтворює* під керівництвом учителя тематичний матеріал у практичній діяльності, але без переносу у змінені ситуації; художньо-образне *мислення* розвинуте слабо (на рівні сукупності суджень з використанням окремих пояснень).
		Учень *розуміє та усвідомлює* переважну більшість тематичного матеріалу; демонструє небагатий словниково-термінологічний запас у процесіаналізу-інтерпретаціїтворівмистецтва (застосовує основні поняття і терміни, але не завжди усвідомлено); *відтворює* тематичний

	6	матеріал у практичній художній діяльності, інколи потребуючи педагогічної допомоги; художньо-образне *мислення* розвинуто слабо (судження аргументуються переважно з опорою на висловлювання вчителя) .
III Достатній	7	Учень *повністю розуміє та усвідомлює* тематичний матеріал, здатний *узагальнювати* його за допомогою вчителя; демонструє достатній понятійно-термінологічний запас; *застосовує* за допомогою вчителя опанований матеріал у практичній художній діяльності; художньо-образне *мислення* достатньо розвинуте (судження аргументуються, з'являються окремі аналогії, асоціації).
	8	Учень *повністю розуміє та усвідомлює* тематичний матеріал, здатний *узагальнювати та систематизувати* його за допомогою вчителя; демонструє достатній понятійно-термінологічний запас, свідомо користується ключовими поняттями і термінами; застосовує засвоєний матеріал у практичній художній діяльності; художньо-образне *мислення* достатньо розвинуте (у поясненнях застосовуються аналогії, асоціації) .
	9	Учень *повністю розуміє та усвідомлює* тематичний матеріал, здатний *узагальнювати та систематизувати* його, наводити деякі приклади на підтвердження своїх думок; демонструє достатній понятійно-термінологічний запас, який майже завжди адекватно використовує; *застосовує* матеріал у практичній художній діяльності без допомоги вчителя; художньо-образне мислення достатньо розвинуто (формулюються окремі висновки, узагальнення).
IV Високий	10	Учень *глибоко розуміє та усвідомлює* тематичний матеріал у межах програми; під час аналізу-інтерпретації художніх творів робить висновки, висловлює *власне естетичне ставлення*, користується адекватною термінологією; *самостійно використовує* тематичний матеріал у практичній художній діяльності,

		зокрема у нетипових ситуаціях; художньо-образне *мислення* достатньо високо розвинуто, що дозволяє учневі застосовувати асоціативні зв'язки, образні аналогії та порівняння щодо різних видів мистецтв та життєвих явищ.
	11	Учень *глибоко розуміє та усвідомлює* тематичний матеріал у межах програми, намагається самостійно збагачувати набуті знання; під час аналізу-інтерпретації художніх творів аргументує висновки, власні оцінки й твердження, ілюструє їх прикладами; широко користується спеціальною термінологією відповідно до програмних вимог; *самостійно, творчо використовує* тематичний матеріал у практичній художній діяльності; художньо-образне *мислення* високо розвинуто, характеризується елементами світоглядних узагальнень, використанням нестандартних асоціативних зв'язків, порівнянь творів різних видів мистецтв (за аналогією, контрастом) та відповідних життєвих явищ.
	12	Учень *глибоко розуміє та усвідомлює* тематичний матеріал у межах програми, володіє системою художньо-естетичних знань та розширює їх обсяг у процесі художньої самоосвіти; під час аналізу-інтерпретації художніх творів робить самостійні висновки, аргументує власні оцінки, наводить приклади на їх підтвердження; вільно користується спеціальною термінологією відповідно до програмних вимог; *самостійно, творчо застосовує* тематичний матеріал у практичній художній діяльності та у процесі самоосвіти; художньо-образне *мислення* високо розвинуто, характеризується оригінальністю, що дає змогу учневі встановлювати і широко використовувати асоціативні зв'язки, здійснювати порівняння в загальному естетичному та світоглядному контексті

Критерії навчальних досягнень учнів з предметів художньо-естетичного циклу

До циклу художньо-естетичних дисциплін належать: *музика, образотворче мистецтво, художня культура, хореографія, театральне та екранні мистецтва, основи естетики.* Особливістю системи оцінювання досягнень учнів з дисциплін художньо-естетичного циклу є її багатофункціональність, оскільки відбувається різнобічний вплив на розвиток особистості дитини у процесі залучення її до світу мистецтв. Багатофункціональність оцінювання, спричинена специфікою мистецтва як особливого виду діяльності, передбачає:

· формування в учнів емоційно-естетичного ставлення до дійсності, світоглядних орієнтацій, особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, вітчизняної та зарубіжної художньої культури;

· розвиток емоційно-почуттєвої сфери, оригінального асоціативно-образного мислення, універсальних якостей творчої особистості;

· формування знань та уявлень про мистецтво і художню культуру, розуміння специфіки художньо-образної мови різних видів мистецтва, здібності до сприймання, інтерпретації і оцінювання художніх творів;

· формування естетичного досвіду, вмінь і навичок у сфері мистецької діяльності, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.

Критерії навчальних досягнень учнів мають чотири рівні:

I. Початковий. Здатність розуміти і відтворювати окремі художньо-тематичні положення, сформульовані окремими словами чи реченнями. Здатність розуміти і відтворювати деяку частину художньої тематичної інформації. Здатність розуміти і відтворювати значну частину, але менше половини художньо-тематичного матеріалу.

II. Середній. Здатність розуміти і відтворювати основну частину (до 60%) художнього тематичного матеріалу. Здатність впізнавати і в цілому логічно відтворювати більшу частину (до 85%) художнього тематичного матеріалу. Здатність розуміти і відтворювати в загальних рисах більшу частину художньо-тематичної інформації.

III. Достатній. Здатність елементарно застосовувати засвоєний художній тематичний матеріал на практиці, частково контролювати власну художню діяльність з допомогою вчителя (наприклад, виправляти визначені вчителем помилки), наводити окремі приклади на підтвердження своїх думок. Здатність узагальнювати, систематизувати художньо-тематичний матеріал під постійним керівництвом учителя, застосовувати його на практиці, контролювати власну художню діяльність, виправляти помилки і добирати аргументи на підтвердження власних думок та висновків щодо мистецьких явищ під загальним керівництвом учителя.

Здатність вільно оперувати засвоєним художньо-тематичним матеріалом і застосовувати його на практиці (у виконавській, творчій діяльності); самостійно виправляти допущені помилки, добирати переконливі аргументи на підтвердження основних тематичних положень.

IV. Високий. Здатність самостійно визначати окремі цілі власної художньої діяльності, оцінювати окремі, нові мистецькі явища, знаходити джерела естетичної інформації та використовувати її відповідно до цілей, поставлених як учителем, так і самим учнем. Здатність вільно

виражати власні думки та почуття, визначати загальні риси особистої художньо-творчої діяльності, самостійно оцінювати різноманітні мистецькі явища, без допомоги вчителя використовувати отримані відомості відповідно до цілей та завдань власної художньо-творчої діяльності у межах програми. Здатність використовувати набуті знання, вміння і здібності в нестандартних художньо-творчих завданнях. Переконливо аргументувати особисту естетичну позицію, узгоджуючи її із загальнолюдськими цінностями.

Рівні навчальних досягнень	**Бали**	**Критерії навчальних досягнень учнів**
I. Початковий	1	Учень здатний сприймати та репродукувати мистецькі явища на частковому рівні, небагатослівно їх характеризує, демонструє слабо сформоване художнє мислення, елементарні навички та вміння у художній діяльності
	2	Учень володіє незначною частиною художньо-тематичного матеріалу, має недостатньо сформований рівень сприйняття мистецьких творів, виявляє певні художні вміння та навички, володіє незначною частиною спеціальної термінології, словниковий запас дає змогу викласти думку на елементарному рівні
	3	Учень здатний сприймати та репродукувати окремі фрагменти мистецьких творів, знає незначну частину художньо-тематичного матеріалу, послуговуючись обмеженим термінологічним та словниковим запасом
II. Середній	4	Учень може сприймати та репродукувати художні твори на репродуктивному рівні, але не завжди розуміє, художньо-образної сфери мистецького явища; застосування знань та термінології на практиці викликає труднощі
	5	Учень володіє навичками й уміннями, які дають змогу відтворити окремі мистецькі явища, які мають конкретну, словесно-понятійну основу, але не завжди вміє сприймати і відтворювати художні твори, які потребують абстрактного художньо-мистецького мислення; виявляє недостатнє знання спеціальної термінології, словниковий запас небагатий

	6	Учень може сприймати та репродукувати значну частину мистецького матеріалу, але має недостатньо сформоване художнє мислення, не завжди послідовно та логічно характеризує мистецькі явища, його розповідь потребує уточнень і додаткових запитань; учень виявляє знання і розуміння основних художньо-тематичних положень, але не завжди вміє самостійно зробити аналіз, інтерпретацію, порівняння, висновок щодо мистецького явища
III. Достатній	7	Учень не завжди вміє сприймати та репродукувати мистецькі твори, не завжди робить переконливі висновки, не завжди послідовно викладає свої думки, допускає термінологічні помилки; знає найважливіший художньо-тематичний матеріал, але знання недостатньо стійкі; спостерігаються помітні позитивні зміни у художньо-естетичній діяльності учня, репродукуванні художніх творів
	8	Учень уміє сприймати і репродукувати окремі мистецькі явища, досить повно аналізує художні твори, але має стандартне мислення, йому бракує власних висновків, асоціацій, узагальнень, не завжди вміє поєднувати мистецькі та життєві явища; відчуває труднощі в термінології при спробі проаналізувати художній матеріал
	9	Учень виявляє глибоке засвоєння тематичного художнього матеріалу, але допускає несуттєві неточності у використанні спеціальної термінології, трапляються поодинокі недоліки у відтворенні мистецьких явищ; не завжди самостійно систематизує та узагальнює художній матеріал
IV. Високий	10	Учень має міцні, ґрунтовні знання, але, аналізуючи мистецькі твори, допускає неточність у формулюваннях та термінології, не завжди обгрунтовано може довести свою думку щодо художніх творів, йому важко інтерпретувати окремі мистецькі явища. Вказані неточності може виправляти самостійно

	11	Учень володіє художньо-тематичним матеріалом у межах програми, вміє використовувати набуті знання, уміння і здібності у нових художніх завданнях, демонструє знання спеціальної термінології, їх усвідомлення і міцність, уміння систематизувати, узагальнювати, аналізувати, інтерпретувати мистецькі твори, асоціювати їх з творами інших мистецтв та життєвими явищами, застосовувати здобуті знання у художньо-творчій діяльності
	12	Учень має свідомі знання художньо-тематичного матеріалу у межах програми, здатний узагальнювати, свідомо сприймати та інтерпретувати мистецькі твори, застосовувати асоціативні зв'язки між творами різних мистецтв та життєвими явищами; свідомо використовує спеціальну термінологію у роздумах, висновках та узагальненнях щодо художніх творів, рівень естетичного світосприйняття і світовідчуття, художнього мислення достатньо високий; самостійно використовує набуті знання, уміння та здібності в художній діяльності

Перелік програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2006/2007 навчальному році

№ п/п	Назва	Автор	Клас	Видавництво	Рік видання
			Програми		
1.	Програми для середньої загальноосвітньої школи / укр., рос.		1-2, 3-4	Початкова школа	2001 2003

Мистецтво ***Основні підручники та навчальні посібники***					
229.	Мистецтво (підручник)	Бєлкіна Е.В., Масол Л.М.	2	Адеф Україна	2004
230.	Мистецтво (підручник)	Бєлкіна Е.В., Масол Л.М.	3	Нова книга	2003
Додаткові підручники та навчальні посібники					
231.	Музична хрестоматія	Павленко О.М.	1	Ранок	2004
231.	Музична хрестоматія	Павленко О.М.	2	Ранок	2003
232.	Музична хрестоматія	Павленко О.М.	3	Ранок	2005
233.	Музична хрестоматія	Павленко О.М.	4	Ранок	2006
Музика ***Основні підручники та навчальні посібники***					
234.	Музика (посібник)	Лужний В.М.	1	Педагогічна думка	2001
325.	Музика (підручник)	Ізмайлова Л.П., Науменко С.І.	1	Кримнавчпедде-ржвидав	2001
236.	Музика (підручник) укр, рос	Лобова О.В.	2	Школяр	2003
237.	Музика (підручник) укр., рос.	Лобова О.В.	3	Школяр	2004
238.	Музика (підручник) укр., рос.	Лобова О.В.	4	Школяр	2004
Додаткові підручники та навчальні посібники					
239.	Вчимося музики (зошит — посібник)	Островський В.М., Сидір М.В.	1, 2, 3, 4	Богдан	2002
240.	Музика (зошит — посібник)	Дверій Р.Є.	1	Богема	2004

241.	Фонохрестоматія	упорядник Демчишин М.С.	1-4	Фатьян	2003
242.	Нотохрестоматія (посібник)	Ізмайлова Л.П., Науменко С.І.	1	Кримнавчпедде-ржвидав	2001
243.	Музика. Творчий зошит	Єлагіна Л.М.	1,2, 3,4	Ранок	2004
244.	Щоденник музичних вражень	Грінчук І.П., Вислоцька Н.І.	1,2, 3,4	Астон	2003
245.	Вчимося співати. Збірник пісень	Яскулко М.К.	1-4	Ранок	2004
246.	Пісенна скринька школяра	упор. Школьник С.Я., Ланцюженко З.Д.	1-4	ХГПІ	2005
Образотворче мистецтво ***Основні підручники та навчальні посібники***					
247.	Образотворче мистецтво (підручник)	Любарська Л.М., Резніченко М.І.	1	Форум	2002
248.	Образотворче мистецтво (підручник) укр., рос.	Любарська Л.М.	2	Форум	2003
249.	Образотворче мистецтво (підручник)укр., рос.	Любарська Л.М.	3	Форум	2003
250.	Образотворче мистецтво (підручник) укр., рсо.	Любарська Л.М.	4	Форум	2004
Додаткові підручники та навчальні посібники					
251.	Образотворче мистецтво (посібник)	Малиніна І.О., Чєн Н.В., Голубєв В.В.	1	Скорпіон	2002

252.	Образотворче мистецтво (навчально-наочний посібник)	Ткач С.К., Мельник В.М.	1	Навчальна книга-Богдан	2001
253.	Образотворче мистецтво (навчально-наочний посібник)	Ткач С.К.	2	Навчальна книга-Богдан	2003
254.	Образотворче мистецтво (навчально-наочний посібник)	Ткач С.К.	3	Навчальна книга-Богдан	2004
255.	Образотворче мистецтво (навчально-наочний посібник)	Ткач С.К.	4	Навчальна книга-Богдан	2004
256.	Образотворче мистецтво (навчально-наочний посібник)	Бундева С.М., Рихтік Н.Я.	1	Ярослав	2003
257.	Образотворче мистецтво. Творчий зошит	Малиніна І.О., Чєн Н.В., Голубєв В.В.	1	Скорпіон	2002
258.	Прописи з образотворчого мистецтва у 4-х частинах	Полякова С.М.	1	Просвіта	2002
324.	Програма «Хореографія»	Тараканова О.П.	1-4	ж-л «Початкова школа»	№12 2003

Методична література						
№ п/п	**Назва**	**Автор**	**Клас**	**Мова видання**	**Видавництво**	**Рік видання**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
356.	**Навчання і виховання**	**За редакцією Савченко О. .Я.**	**1,2, 3,4**	**укр.**	**Початкова школа**	**2003, 2004, 2005**
366.	**Вивчення музики**	Масол Л. М., Безем-чук Л. В., Очаковська Ю. О., Наземнова Т. О.	**1-4**	**укр.**	**Скорпіон**	**2003**
367.	**Викладання образотворчого мистецтва.**	Федун С. І.	**1-4**	**укр.**	**Нова книга**	**2004**
368.	**Вивчення образотворчого мистецтва**	Любарська Л.М.	**3-4**	**укр.**	**Форум**	**2005**
369.	**Вивчення інтегрованого курсу «Мистецтво»**	Масол Л.М.	**1-4**	**укр.**	**Ранок**	**2006**

ПЕРЕЛІК

програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів

у 2006/2007 навчальному році

Художньо-естетичні дисципліни

1.	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Музичне мистецтво» (авт. Фільц Б.М. та ін.)	5-8	ж-л «Мистецтво і освіта», (№ 1,2), Перун	2005
2.	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Образотворче мистецтво» (авт. Бєлкіна Е.В. та ін.)	5-7	ж-л «Мистецтво і освіта», (№ 1, 2), Перун	2005
3.	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Мистецтво» (авт. Масол Л.М. та ін.)	5-7	Перун	2005
4.	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Художня культура» (авт. Масол Л.М., Миропольська Н.Є.)	9-11	Перун	2005
5.	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів Музика	5-8	Шкільний світ	2001
6.	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів Образотворче мистецтво	5-7	Шкільний світ	2001
7.	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів гуманітарного профілю Художня культура	10-11	Шкільний світ	2001
8.	Програма для спеціалізованих класів загальноосвітніх навчальних закладів гуманітарного профілю Основи естетики	10-11	Початкова школа	2002

Основні підручники та навчальні посібники					
9.	Музичне мистецтво	Волошина О.В., Мільченко О.В.	5	Перун	2005
10.	Музичне мистецтво	Лобова О.В.	5	Школяр	2005
11.	Образотворче мистецтво	Бєлкіна Є.В., Поліщук А.А. Фесенко Л.В.	5	Промінь	2005
12.	Образотворче мистецтво	Рубля Т.Є., Федун С.І.	5	Перун	2005
13.	Мистецтво	Масол Л.М., Гайдамака О.В. Калініченко О.В.	5	Промінь	2005
14.	Музичне мистецтво	Волошина О.В., Мільченко О.В.	6	Перун	2006
15.	Музичне мистецтво	Лобова О.В.	6	Школяр	2006
16.	Образотворче мистецтво	Желєзняк	6	ЛДЛ	2006
17.	Образотворче мистецтво	Бєлкіна Є.В., Поліщук А.А. Фесенко Л.В.	6	Промінь	2006
18.	Образотворче мистецтво	Рубля Т.Є., Федун С.І.	6	Перун	2006
19.	Музична хрестоматія (ното-посібник)	Корнілова О.В.	6	Перун	2005
20.	Музична хрестоматія (фоно-посібник)	Бризгалова Т.Є., Корнілова О.В.	6	Гроно	2005
21.	Художня культура України (посібник)	Масол Л.М.	10	Вищашкола	2005

22.	Художня культура світу ч. I (посібник)	Миропольська Н.Є. та ін.	10-11	Вища школа	2000
23.	Художня культура ч. II (посібник)	Миропольська Н.Є. та ін.	10-11	Вища школа	2003
24.	Основи естетики	Левчук Л.Т., Оніщенко О.І.	10-11	Вища школа	2003
25.	Музична хрестоматія (нотопосібник)	Корнілова О.В.	5	Перун	2005
26.	Музична хрестоматія (фонопосібник)	Бризгалова Т.Є., Корнілова О.В.	5	Гроно	2005
Додаткові підручники та навчальні посібники					
27.	Світ сучасної музики: електронний синтезатор (НМК: програма, навчальний посібник, методичні рекомендації, нотохрестоматія)	Корнілова О.В., Бзовська Л.В.	5-8	Навчальна книга-Богдан	2003
28.	Довідник з образотворчого мистецтва	Нелюба Л.М.	5-7	Навчальна книга–Богдан	2000
29.	Словник музичних термінів	Юцевич Ю.Є.	5-8	Навчальна книга–Богдан	2000
30.	Цікава музика (посібник)	Букреєва А.Б.	5-8	Навчальна книга–Богдан	2003
31.	Вчимося співати (збірник пісень)	Яскулко М.К.	5-8	Ранок	2000
32.	Щоденник музичних вражень (робочий зошит)	Корнілова О.В	5	Перун	2005

33.	Щоденник музичних вражень (робочий зошит)	Корнілова О.В	6	Перун	2006
34.	Музичне мистецтво (посібник — зошит)	Островський М.В., Сидір В.М.	5	Навчальна книга–Богдан	2005
	Методична література				
35.	Методика вивчення музичного мистецтва у 5 класі	Бєлова І.М., Корнілова О.В.	5	Перун	2005
36.	Візуальне мистецтво (посібник)	Михайлюк О.Д.	5-7	Духовна вісь	2001
37.	Світ сучасної музики: електронний синтезатор (НМК)	Корнілова О.В., Бзовська Л.В.	5-8	Навчальна книга-Богдан	2003
38.	Методика викладання образотворчого мистецтва в школі (методичний посібник для вчителя)	Полякова Л.В. та ін.	5-7	Скорпіон	2002
39.	Вивчення музики в 5-8 класах (методичний посібник для вчителя)	Безимчук Л.В. та ін.	5-8	Скорпіон	2003
40.	Методика викладання образотворчого мистецтва (методичний посібник для вчителя)	Фесенко Л.В.	5-7	Ранок	2004
41.	Методика вивчення образотворчого мистецтва (методичний посібник для вчителя)	Федун С.І., Рубля Т.Г.	5-7	Перун	2006

42.	Музичне джерельце Вип. 1 (посібник для вчителя)	Левченко Л.Л.	Позакласна робота	Ранок	2002
43.	Музичне джерельце Вип. 2 (посібник для вчителя)	Левченко Л.Л.	Позакласна робота	Ранок	2002
44.	Музичне джерельце Вип. 3 (в 2 ч.) (посібник для вчителя)	Левченко Л.Л.	Позакласна робота	Ранок	2002
45.	Музичне джерельце Вип. 4 (в 2 ч.) (посібник для вчителя)	Левченко Л.Л.	Позакласна робота	Ранок	2003
46.	Хрестоматія з музики (методичний посібник для вчителя)	Павленко А.М.	5-6	Ранок	2003
47.	Хрестоматія з музики (методичний посібник для вчителя)	Павленко А.М.	7-8	Ранок	2000
48.	Основи Петриківського розпису (методичний посібник для вчителя)	Ружицький В.А.	5-7	Скорпіон	2004

МУЗИКА
1 – 4 КЛАСИ
навчальна програма
для загальноосвітніх навчальних закладів
з поглибленим вивченням музики

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Найвища мета виховання –
діяльність на службі істини, добра, краси
(А. Дістервег)

Вступ

Сьогодні суспільство ставить перед школою завдання гуманізації виховання особистості, адже помітно зростає роль життєвої реалізації самостійної особистості, її суб'єктних якостей та творчого потенціалу. Смислом і метою сучасної освіти стала людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонізація її відносин з іншими людьми. Особистість своєю присутністю у світі, індивідуальними особливостями, взаємодією інтелектуального й духовного створює структурні системи гуманності, добра і краси як для себе, так і для оточуючого середовища, закладаючи тим самим підвалини майбутнього світу та можливості вирішення глобальних проблем, що постають перед людством. Важливу роль у формуванні цієї особистості відіграє відбір знань, спрямований на розвиток її цілісного світосприймання і світовідчуття. Такі знання спонукають людину до практичної діяльності у всіх сферах життя. В активній діяльності розвивається психіка людини, формуються її здібності і особистісні якості.

Важливе значення у цьому процесі має курс музики в загальноосвітніх навчальних закладах, під час вивчення якого розвивається особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, здатність до сприймання, розуміння та створення художніх образів, забезпечуються умови для творчої самореалізації та духовно-естетичного самовдосконалення.

Програма з музики для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням музики розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти та ґрунтується на положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа). В початковій школі закладаються уявлення про музичне мистецтво (основні елементи музичної мови, творчість найвідоміших композиторів, роль музики в житті людини) і на основі прослуханих творів учні вчаться висловлювати особистісно-ціннісне ставлення до музики, включаються в музично-практичну діяльність (слухацьку, виконавську, композиторську).

Програма враховує національні музично-педагогічні традиції про визначальну роль фольклору у музичному вихованні дітей, про хоровий

спів як провідний вид музично-виконавської діяльності, що базується на глибоких співацьких традиціях українського народу. Насичення програми кращими зразками українського музичного фольклору має наблизити учнів до сформованих упродовж віків уявлень про сутність людини, про красу і гармонію навколишнього світу, бо фольклор – це опоетизовані історія, побут, звичаї, культура відносин, цінностей, смаків рідного народу. Залучення школярів до народно-музичної творчості (гра на народних інструментах, вокально-хорове, танцювальне, відтворення народних звичаїв та обрядів), вивчення музичних традицій родини, краю, музичної професійної спадщини, розгляд професійної музики через призму її фольклорних джерел, – основні напрями реалізації національних традицій музичного виховання.

Програма враховує світовий досвід музичного виховання: комплексність формування музичних вмінь та навичок через комплексну діяльність, що поєднує речитацію, спів, рухи, танці, ігри, театралізацію, музикування на елементарних музичних інструментах, імпровізацію; традиції розвитку творчих здібностей.

Програма ґрунтується на **принципах:**

- зв'язку навчання з життям, який полягає у встановленні асоціативних співвідношень музичних явищ з власним життєвим досвідом учнів;
- свідомості та активності учнів, який передбачає діяльнісний і творчий підхід учнів до засвоєння основ музичного мистецтва;
- систематичності та послідовності змісту навчального предмета, який полягає у продумуванні системи уроків з музичного мистецтва, використання опорних схем, реалізації міжпредметних зв'язків, фіксуванні уваги учнів на ключових музично-естетичних поняттях;
- педагогічної доцільності, високохудожності та виховного потенціалу навчального матеріалу сприяє формуваннюморальних ідеалів, естетичних смаків, тощо;
- зв'язку теорії з практикою здійснюється на основі емпіричного досвіду, з поверненням до практичних музичних виконавських дій.

Концептуальними засадами програми «Музичне мистецтво» (1-4 класи) є діяльнісний підхід до формування особистості як процес, що стимулює самостійні пошуки в набутті знань, активізацію мислення і творчих здібностей в різноманітних видах діяльності.

Такі підходи сприяють досягненню основної **мети**: формування діяльнісної особистості, яка бере активну участь у навчально-пізнавальній діяльності та здатна реалізувати себе у житті та творчості.

Формування діяльнісної особистості на початковому етапі музичного виховання **базується** на розвиткові її образного мислення, що домінує у цьому віці, формування потреби до самопізнання (своїх емоцій, почуттів, смаків, ідеалів, цінностей), саморозвитку, самовираження через голос (спів), тіло (музично-ритмічні рухи), музичний інструмент (музикування), через творчість.

Важливе значення для реалізації такої мети має курс «Музика» у початковій школі, який реалізує **завдання**:

- формування емоційно-ціннісних орієнтацій у галузі музичного мистецтва (збагачення емоційно-почуттєвої сфери, виховання в уч-

нів ціннісного ставлення до дійсності та творів мистецтва, виховання здатності до художньої самореалізації та потреби в мистецькій самоосвіті);

- формування осмисленого відношення до музичного мистецтва (набуття учнями системи знань та уявлень про музичне мистецтво, його значення в житті людини і суспільства, ознайомлення з вітчизняною та світовою музичною культурою, вміння аналізувати її окремі елементи, явища, синтезувати поняття, вміння висловлювати власні думки);
- формування діяльнісного відношення до музики (збагачення досвіду практичної музичної діяльності, формування спеціальних художніх умінь, навичок спілкування з питань мистецтва, розвиток художньо-творчого потенціалу особистості).

Поділ цих завдань досить умовний, адже музичне мистецтво впливає на людину комплексно, воно одночасно впливає на емоційно-почуттєву сферу, на ціннісні орієнтації, розвиває та спонукає до діяльності. Діяльнісна особистість також реалізується у мистецтві комплексно: через співпереживання, усвідомлення себе та мистецтва, через діяльність і творчість. Таким чином, формування діяльнісної особистості (виховання в дії) є не лише метою, а й способом музично-естетичного виховання школярів.

Характеристика структури навчальної програми

Зміст програми «Музика» (1-4 класи) базується на закономірностях музичного мистецтва (зв'язок музики з життям), на тих базових категоріях та поняттях, які відображені у вимогах до змісту освітньої галузі «Мистецтво», а саме змістову лінію «Музичне мистецтво» Державного стандарту початкової загальної освіти і включає такі блоки:

1) художньо-естетичне сприймання музичного фольклору творів вітчизняних і зарубіжних композиторів, зокрема вокальних, інструментальних, дитячих опер;

2) аналіз-інтерпретація та оцінювання прослуханих творів, визначення вираженого в музиці світовідчуття; ознайомлення із засобами виконання музики (типи людського глосу, музичні інструменти різних груп); зв'язок музики з іншими видами мистецтва;

3) розвиток дитячого голосу, виконання народних пісень, насамперед зразків національного і регіонального фольклору;

4) гра на музичних інструментах, зокрема українських народних (сопілка, бубон тощо) та дитячих (металофон, ксилофон, трикутник тощо);

5) імпровізація (вокальна, інструментальна, пластична, інтонаційно-мелодична та ритмічна), ігри з музичними та танцювальними елементами, фрагменти народних обрядів;

6) засвоєння елементів музичної мови як специфічних засобів вираження і осмислення художньо-образної інформації, практичне засвоєння;

7) практичне засвоєння (в процесі сприймання та виконання) основних музичних понять: музичний звук, його властивості, музична інтонація, основні елементи музичної мови (мелодія, ритм, динаміка, темп, лад, тембр тощо), прийоми музичного розвитку, типи музичного вираження.

Структурними особливостями програми є розподіл змісту на теми. Тематичний принцип побудови програми забезпечує цілісність навчання, цілевідповідність та осмисленість шляхом розгляду окремих творів у тематичному контексті навчальної програми.

Тематична структура програми, зумовлена логікою її розгортання:

Клас	Кількість годин
1 клас «Музика навколо нас»	**70**
Тема 1. «Звуки навколо нас»	18
Тема 2. «В королівстві ритму та висоти»	14
Тема 3. «Три кити в музиці»	20
Тема 4. «Кити зустрічаються разом»	18
2 клас «Музика і мова»	**70**
Тема 1. «Музична мова»	18
Тема 2. «Про що розповідає музика»	14
Тема 3. «Казкові розповіді музики»	20
Тема 4. «Музичні форми»	18
3 клас «Музика і діти»	**70**
Тема 1. «Музика родини»	18
Тема 2. «Музика дитини»	14
Тема 3. «Музика і гра»	20
Тема 4. «Музика і природа»	18
4 клас «Народне музичне мистецтво»	**70**
Тема 1. «Історія народу і музика»	18
Тема 2. «Побут народу і музика»	14
Тема 3. «Народні звичаї і музика»	20
Тема 4. «Фольклорні регіони України»	18

Тематизм створює умови для досягнення дитиною особистісно-ціннісного ставлення до музики та дійсності, усвідомлення зв'язків музики з життям, враховує специфіку природи дитини та специфіку природи самого мистецтва.

Зміст програми 1-го класу акцентує увагу учнів на зв'язках музики з оточуючим світом, забезпечує входження дитини у світ музичних звуків та жанрів.

Зміст програми 2-го класу розкриває особливості та універсальність музичної мови, її основні елементи, музичні образи, які вона створює, музичні структури, які при цьому утворюються.

Зміст програми 3-го класу ознайомлює учнів з музичними образами, розкриває значення родини, інтересів дитинства, ігор, природи в житті людини; значення сім'ї в музичному вихованні дитини.

Зміст програми 4-го класу дозволяє усвідомити значення музики в національній історії, побуті та звичаях, різноманітність жанрів, регіональних стилів народної музики.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Зміст програми стане надбанням учня за умови спеціальної організації його засвоєння, при створенні умов для розвитку його здібностей і обдарувань, його самостійності, творчості. Організаційно-методична система викладання музичного мистецтва в загальноосвітній школі має спрямовуватися перш за все на діяльне засвоєння змісту музичного мистецтва.

Діяльнісну основу мають різноманітні види музичної діяльності, які втягують у свою сферу різноманітні органи відчуттів людського організму, різноманітні сторони особистості (інтелектуальну, емоційно-ціннісну, вольову, діяльнісну), дозволяють розвивати усі якості та властивості особистості: психічні процеси (сприйняття, відчуття, уява, увага, пам'ять, мислення, мовлення), спрямованість особистості (потреби, інтереси, переконання, світогляд), здібності, характер. Через музичну діяльність учень накопичує знання про музичне мистецтво, розвиває та вдосконалює свої музичні та виконавські здібності та навички, виробляє критерії естетичної оцінки.

Сучасний урок пропонує різноманітні види музичної діяльності:

- слухання музики, через яке реалізується особистісне художньо-естетичне сприймання музики українських і зарубіжних композиторів у широкому діапазоні її видів, жанрів і форм (хорової, симфонічної, вокальної, інструментальної, вокально-інструментальної тощо), інтерпретація інтонаційно-образного змісту та оцінювання прослуханих творів;
- вокально-хоровий спів, у процесі якого розвивається дитячий голос, вдосконалюються вокально-хорові навички, учні ознайомлюються з народними і композиторськими (класичними та сучасними) піснями;
- музично-ритмічні рухи, які є основним засобом розвитку відчуття ритму, творчої уяви, прагнення до самовираження, емоційного відгуку на музику, здатності осмислено, усвідомлено сприймати і виконувати музичні твори, тренування нервово-психічних процесів, засобом розвитку соціально-комунікативних навичок, джерелом ні з чим незрівнянної радості для дітей;
- гра на музичних інструментах, що розвиває музичні здібності учнів, урізноманітнює урок музики, приносить учням радість творчості, робить процес вивчення музичної грамоти до кінця осмисленим;

- музична творчість як власна інтерпретація музичного твору, підголосків і варіантів наспіву, власний варіант інсценізації пісні, власний інструментальний супровід, власні вправи для розспівування, вокальна, інструментальна імпровізація, ритмічне фантазування в народному та сучасному стилі тощо;
- теоретичне вивчення музики (засвоєння основних музичних понять та необхідної термінології).

Теоретичне вивчення музики (музична грамотність), що здійснюється на основі емпіричного досвіду, являє собою засвоєння різноманітних музично-естетичних понять та термінів, якими оперують учитель та учні в процесі слухацько-виконавських дій:

- відомості про народну творчість, про творчість відомих композиторів минулого і сучасності засвоюються в процесі слухання та виконання народної, професійної (класичної та сучасної) музики;
- відомості про способи виконання музики (людські голоси, хор, інструменти, оркестри) – в процесі слухання, співу та інструментального музикування (індивідуального, колективного);
- поняття про виразні засоби музики (особливості музичної мови), з допомогою яких втілюється в музиці художній задум (ритм, висотність, рух мелодичної лінії, динаміка, темп, тембр, структура, фактура тощо), вивчаються в процесі слухання, розучування музичних творів (вокальних, інструментальних), виконання музично-ритмічних рухів та творчих завдань;
- знання про способи позначення записом основних виразних засобів (нотну грамоту) – учні засвоюють у початковій школі під час розучування поспівок, музикування на елементарних музичних інструментах;
- ключові (загальні музично-естетичні) поняття: про зв'язок музики з життям, про зв'язок різних видів мистецтв, про види музики (народна, класична, сучасна), про зміст музики (характер, образність музичних творів) є предметом вивчення на кожному етапі уроку, предметом засвоєння в кожному практичному виді діяльності.

Особливе місце на уроках музики в початковій школі відіграють активні форми та методи навчання.

Метод створення композицій спрямований на поєднання різних форм роботи навколо одного музичного твору чи певного художнього образу, що вивчається. Пісня, що розучується, чи образ можуть бути представлені пластично, інструментально, групами та солістами тощо.

Метод проектів дозволяє учневі відчути себе у ролі практичного діяча, творця. Наприклад, проекти втілення ідей (написати казку, створити до неї музичний супровід), проекти одержання естетичної насолоди (підготувати цікаву розповідь про композитора, музичний твір і розповісти її однокласникам), творчі проекти (скласти карту, схему «Український музичний фольклор», словник-довідник календарних народних звичаїв, альбом «Музика природи»).

Ігрова діяльність займає особливе місце на уроках музики, особливо в початковій школі. Гра – особлива форма діяльності в умовних ситуаціях. Використання ігор розкриває творчий потенціал учнів, призводить до більш глибокого, активного, осмисленого та швидкого засвоєння

навчального предмета. Виконуючи будь-яку роль у грі, дитина перевтілюється, стає активною, зацікавленою, набуває позитивних якостей.

Для активізації мислення учнів у процесі засвоєння тематизму програми слід застосувати опорні схеми (образні моделі). Структурні елементи та взаємозв'язки таких схем-моделей подаються як у вигляді схематичних зображень (певних геометричних фігур та ліній-стрілок між ними), так і у вигляді конкретних образів – людей, об'єктів природи, предметів побуту, їх умовних зображень, символів тощо. Їх композиція має наочно відобразити логіку певного поняття тематизму.

Реалізація будь-якої програми неможлива без педагогічної творчості учителя. Ситуаціями, які створюють умови для творчого розкриття змісту програми, є поєднання різних видів діяльності на уроці (музичних, ігрових, інтерактивних, проблемно-пошукових тощо), використання структурних моделей основних понять та термінів, реалізації диференційованого навчання музики. Творчим актом учителя музики є розробка драматургії уроку музики, такого поєднання його складових, при якому урок стає цілісним, подібним до художнього твору з єдиним драматургічним розвитком. Реалізація драматургії уроку музики вимагає від учителя уміння співвіднести матеріал уроку, що пропонується в програмі, з конкретними умовами навчання, намітити певну «емоційну драматургію» уроку (послідовність музичних творів та видів діяльності) й реалізувати її у процесі заняття. Види діяльності, що потребують активної роботи, мислення та уваги (слухання музики, теоретичне вивчення музики), варто планувати в першій половині уроку, а ті, що активізують роботу голосового апарату, моторику рук (спів, музикування, рухи), – з другої половини уроку, глибокі за змістом твори краще всього слухати на початку уроку, а твори, що несуть сильне емоційне збудження, – в кінці. Опрацювання учителем емоційної драматургії уроку є необхідною умовою засвоєння учнями теми та матеріалу уроку, зацікавленого відношення до уроку музики та різних видів музичної діяльності.

До особливостей сучасної драматургії уроку музики слід віднести нетрадиційну структуру поєднання традиційних видів діяльності та музичних творів: різноманітні ігрові форми, казкова й концертна форма, пісенно-танцювального практикуму тощо. Подібні форми спонукають учителя продумувати літературно-музичні епізоди і послідовність етапів уроку, що позначається в кінцевому результаті й на типі уроку музики.

Зміст навчального матеріалу та державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

1 клас «Музика навколо нас»

(70 годин (2 години на тиждень з них 8 год. – резервний час**)**

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема: «Звуки навколо нас» (18 год.) Музика як мистецтво звуків. Композитор, виконавець, слухач. Палітра звуків оточуючого світу (звуки природи, міста, дитячих іграшок). Порівняння шумових та музичних звуків. Характеристика музичних звуків (довгі, короткі, високі, низькі, тихі, голосні). Характеристика вокального звука. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* П.Козицький. Марш П.Чайковський. Па-де-де з балету «Лускунчик» П.Чайковський. «Марш дерев'яних солдатиків» В.Косенко. «Дощик» П.Чайковський. Фортепіанний цикл «Пори року»: «Осіння пісня» К.Мясков. «Прогулянка на автомобілі» М.Римський-Корсаков. «Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана» О.Лассо. «Луна» В.Вітлін. «Дзига» *Орієнтовний матеріал для виконання:* Музична зарядка: «Пісня-пробудка», «Пісня-рівнялка» Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» Л.Левицька. «Пісня першокласника» Д.Васильєв-Буглаєв. «Осіння пісенька» «Пісенька долей» М.Мєтлов. «Поїзд» А.Смага. Пісня-гра «Луна». Б.Савельєв. «Пограємо в луну»	*Учень* *спостерігає:* за світом звуків, що оточує людину; *розпізнає:* шумові та музичні звуки; пісню, інструментальну п'єсу; диригентські жести (увага, вступ, закінчення співу); *порівнює:* звуки природи та звуки музики про природу, звуки музичних та іграшкових інструментів; *характеризує:* звуки в природі, в місті, звуки іграшкові; музичні звуки - довгі, короткі, високі, низькі, тихі, голосні; *наводить приклади:* шумових та музичних звуків; *виконує:* метричну пульсацію; ритмічні рисунки; народні та композиторські пісні; *дотримується правил:* співацької постави, дихання під час співу (короткий непомітний вдих, довгий рівномірний видих); *створює:* ритм та мелодію власного імені; *інтерпретує:* зміст прослуханих творів; *висловлює судження про:* композитора, виконавця, слухача; *виражає та обґрунтовує:* значення звуків у нашому житті; *оперує поняттями та термінами*: композитор, виконавець, слухач, шумовий звук, музичний звук, метр (пульс), довгі й короткі довгі, високі й низькі, тихі й голосні звуки, мелодія, фраза.

Тема: «В королівстві ритму та висоти» **(14 год.)** Ритмічна та звуковисотна природа музичного звуку. Життєві зв'язки часу та ритмічної природи музики, висоти в природі (земля та зірки, політ пташки) та висоти звуків. Формування уяви про ритмічну та звуковисотну природу музики на основі зв'язку слухових з руховими просторово-часовими відчуттями. Спостереження за напрямом руху мелодії (вгору, вниз, на місці), регістром звучання мелодії (високий, середній, низький). Усвідомлення змісту музичних творів. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Л.Левицька. «Пісня про дружбу» М.Красєв. «Горобчики» Й.Бах. «Повітря» (Air) з Сюїти для оркестру №3 П.Чайковський. «Танець феї Драже» з балету «Лускунчик» Український народний танець Метелиця Р.Шуман. «Дід Мороз» Колядка «Добрий вечір тобі, пане господарю» «Казка про пташки» (читання) *Орієнтовний матеріал для виконання:* Поспівка-гра «Зозуля» Л.Левицька. «Дружба» Я.Степовий. «Зимонько-снігуронько» Українська народна пісня «Забілів від снігу гай» Колядка «Прилетіли ангелята»	*Учень* *спостерігає:* за чергуванням довгих та коротких звуків, висоту музичних звуків, рух мелодії – вгору, вниз, на місці; *розпізнає:* довгі та короткі, високі та низькі звуки, напрям руху мелодії; диригентські жести (увага, вступ, закінчення співу); *порівнює:* тривалість секунд, хвилин і довгих, коротких звуків; висоту зірок і музичних звуків; *характеризує:* зміст музичного твору; *наводить приклади:* однотактових ритмічних побудов у дводольному розмірі; *виконує:* ритмічні послідовності, звуковисотні вправи; народні та композиторські пісні; *дотримується правил:* співацької постави, фразування і дихання під час співу; *створює:* ритмічні послідовності на основі слів, словосполучень; *інтерпретує:* зміст прослуханих творів; *висловлює судження про:* роль ритму та висоти у створенні музичного образу; *виражає та обґрунтовує:* власне емоційно-естетичне ставлення до музичних творів; *оперує поняттями та термінами*: тривалість звуків, довгі та короткі звуки, ритм, високі та низькі звуки, мелодія, рух мелодії (вгору, вниз, на місці).

Тема: «Три кити в музиці» (20 год.) Три типи (жанри) музики – пісня, танець, марш. Виявлення різниці їх змісту, життєвих різновидів. Народна та професійна музика. з Українські народні (колискові та жартівливі) пісні, пісні-хороводи, танці (гопак, аркан, козачок), марші та їх характеристики. Засоби музичної виразності (метр, ритм, висота, рух мелодії, регістр). *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Д.Кабалевський. «Легенда про трьох китів» (читання) Д.Кабалевський. «Три кити»: Пісня, Полька, Вальс, Марш Я.Степовий. «Колискова» Українські народні пісні «Грицю, Грицю, до роботи», «Ой єсть в лісі калина» Пісні про зиму Л.Ревуцький. Цикл для голосу та фортепіано «Сонечко»: «Вийди, вийди, сонечко», «Подоляночка», «Прийди, прийди, сонечко», «Іди, іди, дощику» Українські народні танці: Гопак, Аркан Ю.Щуровський. Козачок «Танець качат» П.Чайковський. Вальс з «Дитячого альбому» С.Рахманінов. «Італійська полька» Є.Адамцевич. «Запорізький марш» П.Чайковський. «Марш дерев'яних солдатиків» М.Блантер. Футбольний марш *Орієнтовний матеріал для виконання:* Я.Степовий. «Зимонько-снігуронько» М.Леонтович. «Тихий сон по горах ходить»	*Учень* *спостерігає:* за використанням у повсякденному житті музики трьох жанрів – пісні, танцю, маршу; *розпізнає:* жанрові особливості пісні, танцю, маршу; танці – гопак, аркан, козачок, вальс, полька; марші – іграшковий, футбольний, військовий; диригентські жести (увага, вступ, закінчення співу); *порівнює:* різні твори одного жанру, їх настрої та характери; *характеризує:* особливості трьох основних жанрів музики (зв'язність мелодичної лінії в пісні, особливу ритмічність у танці, підкреслену метричність у марші); *наводить приклади:* життєвих ситуацій, в яких звучать різні пісні, танці, марші; *виконує:* народні та композиторські пісні, елементи танцювальних рухів (підскоки, притупи, напівприсідання, легке кружляння), крокування під марш; *дотримується правил:* співацької постави, фразування і дихання під час співу; *створює:* мелодичні послідовності на склади «люлі-люлі», «лю-лю-лю», «а-а-а»; танцювальні рухи; *інтерпретує:* зміст різних маршів, танців, пісень; *висловлює судження про:* значення пісні, маршу та танцю в житті кожного народу; *виражає та обґрунтовує:*

Колискові пісні. Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» М.Ведмедеря. «Із сніжком ми дружимо» Т.Попатенко. «Урок» Українська народна пісня-гра «Подоляночка» В.Теличко. «Мамине свято» Українська народна пісня «Ой минула вже зима»	зв'язок поетичного та музичного образу в пісні; зв'язок маршів, танців з різними видами рухів; *оперує поняттями та термінами*: метр (пульс), тривалість звуків, мелодія, рух мелодії, високі та низькі звуки, жанри музики, пісня, танець, марш, народна і композиторська пісня, гопак, козачок, аркан, полька, вальс, військовий, іграшковий марш.
Тема: «Кити зустрічаються разом» **(18 год.)** Пісня, танець й марш - джерело різноманітності музичного мистецтва. Змішані типи музики (пісня-танець (танцювальна пісня), пісня-марш (маршова пісня), танець-маршу. Характеристика народних танцювальних пісень. Взаємопроникнення жанрів в історичній (козацькій) пісні, в полонезі. Аналіз народної та композиторської музики. Узагальнення понять: композитор, виконавець, слухач. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* М.Чембержі. «Годинник». «Ранкова пісня над річкою». «Качиний взвод». «Танок козенят». «Струмочки» Українські народні пісні «А кривого танця», «Ой лопнув обруч», «Ой на горі та й женці жнуть» П.Чайковський. Полонез з опери «Євгеній Онєгін» *Орієнтовний матеріал для виконання:* А.Філіпенко. «Веселий музикант» Веснянка-гра «Подоляночка» М.Ведмедеря. «Гопачок» М.Ведмедеря. «Козачата»	*Учень* *спостерігає:* за взаємопроникненням жанрів у танцювальних та маршових піснях, полонезі; *розпізнає:* основні музичні жанри; диригентські жести (увага, вступ, закінчення співу); *порівнює:* твори різних жанрів, їх настрій, характер; *характеризує:* взаємопроникнення жанрів; *наводить приклади:* народної та композиторської музики; *виконує:* пісні, елементи танцювальних рухів (підскоки, притупи, напівприсідання, легке кружляння), крокування; *дотримується правил:* співацької постави, фразування і дихання під час співу; *створює:* прості ритмічні та мелодичні звороти, ритмічний супровід до пісень, танців, маршів; *інтерпретує:* зміст прослуханих творів; *висловлює судження про:* значення пісні, маршу та танцю в музиці;

	виражає та обґрунтовує: зв'язок поетичного та музичного образу в пісні; зв'язок маршів, танців з різними видами рухів; *оперує поняттями та термінами*: музичний звук, метр (пульс), тривалість, ритм, мелодія, рух мелодії, високі та низькі звуки, жанри музики, пісня, танець, марш, пісня-танець, пісня-марш, танець-марш, композитор, виконавець, слухач.

2 клас «Музика і мова»
(70 годин (2 години на тиждень з них 8 год. – резервний час**)**

Зміст навчального матеріалу	**Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів**
Тема: «Музична мова» **(18 год.)** Розкриття широкої палітри зв'язків музики і мови. Взаємодія мовної і музичної інтонації. Порівняльний аналіз мовних та музичних структур. Музичні речення – мелодії, слова – фрази, музичні букви – ноти. Особливості музичної мови (мелодія, ритм, метр, динаміка, темп, тембр, лад, регістр, штрихи). *Орієнтовний матеріал для сприймання:* А.Мігай. «Сім нот» Д.Благой. «Сперечались». «Мирна бесіда». «І жартома, і серйозно». П.Чайковський. «Марш дерев'яних солдатиків» Ю.Шамо. «Марш олов'яного солдатика» Л.Бетховен. «Весела. Сумна» Д.Кабалевський. «Зайчик дратує ведмежатко» С.Прокоф'єв. Теми з симфонічної казки «Петрик та вовк»	*Учень* *спостерігає:* за засобами музичної виразності у створенні музичного образу; *розпізнає:* спільне та відмінне між музикою і мовою у відображенні навколишнього світу; основні засоби виразності, музичні жанри; *порівнює:* мову музичних і літературних творів; твори різних жанрів; *характеризує:* настрій та образність музичного твору, засоби їх втілення; мелодію як основний засіб виразності музичної мови; *наводить приклади:* елементів музичної мови; *виконує:* пісні, поспівки; *відтворює:*

Орієнтовний матеріал для виконання: А.Філіпенко «Веселий музикант» М. Ведмедеря «Наша мова» М.Ведмедеря. «Осінь» Поспівка «Час для музики прийшов» Поспівка «Соль, мі – повтори» Л.Левицька. «Пісенька про ноти» Поспівка «Бім-бом»	рухами метр (пульс), ритм, фрази, сильні та слабкі долі, напрямок руху мелодії, ноти за рукою-нотоносцем; елементарний інструментальний супровід до пісень; *створює:* прості ритмічні та мелодичні звороти та основі слів, віршів, примовок; ритмічні питання та відповіді; закінчення ритмічної вправи; *інтерпретує:* зміст прослуханих творів; *висловлює судження про:* використання елементів музичної мови для створення певного образу; *виражає та обґрунтовує:* власне емоційно-естетичне ставлення до музичних творів; *оперує поняттями та термінами:* музична мова, мелодія (речення), тоніка (крапка), звукоряд (алфавіт), метр (пульс), ритм (чвертна, восьма), нотний стан, ноти (соль, мі, до, ля), динаміка, темп, тембр, лад, регістр, штрихи.
Тема: «Про що розповідає музика» (14 год.) Виражальні та зображальні характеристики музики (виражає почуття, думки, настрої тощо) Зв'язок музики з життям. Ознайомлення з різноманітними можливостями передачі музикою життя: зображення людини, її настроїв, почуттів, природи, побуту, руху тощо. Розкриття художнього значення засобів музичної виразності: лад як засіб передачі настрою, характеру людини. Роль динаміки та темпу в передачі образів руху. Зображальне значення регістру, штрихів тощо. Осмислення власних переживань на основі музичних творів.	*Учень* *спостерігає:* за музичним втіленням життєвого образу, ситуації, явища; *розпізнає:* виражальні та зображальні особливості музики; *порівнює:* музичні образи, характери, настрої та втілені в них життєві явища; *характеризує:* власні переживання, почуття, думки під впливом музичних творів; *наводить приклади:* співзвуччя музичних та життєвих образів;

Орієнтовний матеріал для сприймання: Українська народна пісня «Дударик» (обр. М.Леонтовича) В.Косенко. «Не хочуть купити ведмедика». «Купили ведмедика» Д.Кабалевський. «Три подружки»: «Пустунка», «Плакса», «Злюка» М.Римський–Корсаков. «Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана» Е.Гріг. «Танець ельфів» Ф.Ліст. «Хоровод гномів» Колядка «На небі зірка» Щедрівка «Щедрий вечір, добрий вечір» *Орієнтовний матеріал для виконання:* Поспівка «Сорока-ворона» Українська народна пісня «Дударик» М.Ведмедеря. «Осінь» Поспівка «Іде, іде дід» Українська народна пісня «Ой хто, хто Миколая любить?» «Пісенька про звукоряд» Колядка «Темненькая нічка»	*інтерпретує:* зміст музичних творів, стаючи в позицію автора; *виконує:* пісні, поспівки; *відтворює:* рухами метр (пульс), ритм, фрази, сильні та слабкі долі, напрямок руху мелодії, ноти за рукою-нотоносцем; елементарний інструментальний супровід до пісень; *створює:* прості мелодичні звороти на основі живописного образу, ритмічний супровід до пісень; *висловлює судження про:* зображальність та виражальність музики; *обґрунтовує:* власне емоційно-естетичне ставлення до музичних творів; *оперує поняттями та термінами:* настрій, характер музики, музичний образ, елементи музичної мови (засоби музичної виразності), мелодія, метр (дводольність, тридольність), ритм, лад (мажор, мінор), темп (швидкий, помірний, повільний), тембр, динаміка, тривалості (половинна, четвертна, восьма), звукоряд, ноти (ре, фа, сі).
Тема: «Казкові розповіді музики» (20 год.) Музично-театральні жанри (опера, балет). Казкові розповіді про музику. Унікальність змісту дитячих опер М.В.Лисенка, К.Г.Стеценка, балетів П.І.Чайковського, С.С.Прокоф'єва. Комплексна діяльність (вокальна, рухова, танцювальна, ігрова, театралізована) як засіб реалізації музичних казок: музичної вистави, пісні-казки.	*Учень* *спостерігає:* за розвитком образів та подій у музично-театральних жанрах; *розпізнає:* героїв опер-казок; номери балетів-казок; *порівнює:* оперний та балетний жанри; літературний та музично-драматичний образи;

Орієнтовний матеріал для сприймання: М.Лисенко. Опера «Коза-дереза»: Пролог, сцена Лисички та Кози, пісня Вовка К.Стеценко. Опера «Лисичка, Котик і Півник» (фрагменти) П.Чайковський. «Танець маленьких лебедів» з балету «Лебедине озеро» С.Прокоф'єв. Вальс та Північ з балету «Попелюшка» А.Лядов. Фортепіанна п'єса «Музична табакерка» М.Чембержі. Музична вистава «Колобок» *Орієнтовний матеріал для виконання:* М.Лисенко. Опера «Коза-дереза»: Пісня Лисички. Пісня Кози-Дерези. Пісня Рака. К.Стеценко. Опера «Лисичка, Котик і Півник»: Тема Котика «Ти мій брате, Півнику». Тема Півника «Буду сидіть в хатці». Тема Лисички «Півнику, братику» А.Лєпін, сл. О.Фадєєвої. «Теремок» М.Ведмедеря. «Казковий світ» Веснянки «Подоляночка», «Ой минула вже зима»	*характеризує:* героїв казкових розповідей музики та засоби виразності, що їх втілюють; *наводить приклади:* казок, що стали музичними казками; *виконує:* окремі номери з опер, пісні-казки; *створює:* живописні, пластичні інтерпретації музично-театральних образів; власні казки та музику до них; *обґрунтовує:* власне розуміння значення музики в казці; *оперує поняттями та термінами:* настрій, характер музики, музичний образ, музична казка, опера, балет, музична вистава, пісня-казка, елементи музичної мови (засоби музичної виразності).
Тема: «Музичні форми» **(18 год.)** Значення форми (структури, будови, композиції) в житті людини та природи (архітектура, техніка, людське тіло, рослинний світ тощо). Характеристика основних музичних форм (побудов). Одночастинна форма – образ, основна музична думка, його музичне втілення в мелодії. Куплетна форма (з приспівом та без) – повторення мелодії-образу з різними словами.	*Учень* *спостерігає:* за розвитком музичного образу (основної музичної думки) і утворенням при цьому різноманітних музичних форм; зміною музичного образу, засобів музичної виразності, а відповідно – зміною частин музичного твору; *розпізнає:* повторність у кожній з музичних форм;

Форма варіацій – мелодія-образ (одна частина), її постійне повторення зі змінами, варіюванням. Двочастинна форма – мелодія-образ (одна частина), інша мелодія (друга частина). Тричастинна форма – мелодія-образ (одна частина), інша мелодія-образ (друга частина), повернення до першої мелодії-образу (третя частина); Форма рондо – мелодія-образ (одна частина), її точне повторення (3-тя, 5-та, 7-ма і т.д. частини), інші мелодії-образи, що звучать між повтореннями основної (2-га, 4-та, 6-та). Музичні розповіді та їх втілення музичні форми. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Ю.Чичков. «Ой із чого, ой із чого» Ю.Щуровський. Варіації на тему української народної пісні «Ой є в лісі калина» П.Чайковський. «Шарманщик співає» М.Устиянович. «Верховино, світку ти наш» (оркестр) В.Косенко. «Дощик» Французька народна пісня «На мосту Авіньон» *Орієнтовний матеріал для виконання:* Українська народна пісня «Розлилися води» Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» Українська народна пісня «Як діждемо літа»	*порівнює:* структури розмовної та музичної мови (речення, мелодія); особливості побудови куплетної, одно-, дво-, тричастинної форм, рондо та варіацій; *характеризує:* образність та настрій кожної частини музичного твору; *наводить приклади:* звернення композитора до певної музичної форми; *виконує:* пісні, поспівки; елементарний інструментальний супровід до пісень; *відтворює:* рухами напрямок руху мелодії, характер різних частин музичного твору; *створює:* композиції на основі слова, словосполучення, речення у різних музичних формах; *обґрунтовує:* значення структури, композиції в житті та мистецтві; *оперує поняттями та термінами:* розвиток (зміна) музики, музична форма (побудова), куплетна, одно-, дво-, тричастинна форми, рондо, варіації; образ, настрій, характер музики, елементи музичної мови (засоби музичної виразності), мелодія, її структура, метр, ритм, лад, темп, тембр, динаміка.

3 клас «Музика і діти»
(70 годин (2 години на тиждень з них 8 год. – резервний час**)**

Зміст навчального матеріалу	**Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів**
Тема: «Музика родини» **(18 год.)** Значення родини, сім'ї, країни в житті людини; значення сім'ї, родини в музичному вихованні дитини (колискова пісня матері, народні пісні бабусі). Ознайомлення з музичними родинами видатних композиторів (Й.Баха, В.Моцарта, М.Лисенка), родиною музичних звуків (довгих, коротких, високих, низьких тощо), родиною музичних інструментів (струнних, духових, ударних, клавішних), музикою про родину, членів родини. Вивчення музичних інтересів своєї сім'ї (улюблені композитори, твори, пісні, що звучать у сім'ї, музикування на інструментах, читання книжок про музику). Виховання поваги до матері, батька, найстарших, поваги до родинних звичаїв, інтересу до музичних традицій, любові до рідного дому через музичні твори. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* О.Злотник. В.Крищенко. «Родина» Ритмічні, мелодичні загадки (поняття довгі та короткі звуки, високі та низькі, стійкі та нестійкі) Йоганн Бах. «Волинка». Арія з Оркестрової сюїти №3 (обробка) Йоганн Крістоф Фрідріх Бах. Прелюдія мі мінор для органу В.Моцарт. Соната для клавіра в 4 руки (твір 8-річного композитора) М.Лисенко. Фрагменти опери «Коза-дереза»: Пролог, сцена Лисички та Кози, пісня Вовка	*Учень* *спостерігає:* за розвитком образів у музичному творі; *розпізнає:* музичні образи, засоби музичної виразності, музичні жанри; *порівнює:* музичні традиції різних родин, твори різних жанрів про родину, членів родини; *характеризує:* власні переживання, думки, враження від музичних творів; *наводить приклади:* музичних творів про родину, про повагу до матері, батька, найстарших, про любов до рідного дому; *виконує:* пісні про родину, членів сім'ї; пісні своєї родини; *створює:* прості мелодичні звороти, ритмічний супровід до пісень; *інтерпретує:* зміст прослуханих творів; *висловлює судження про:* значення музики в житті родини; *виражає та обґрунтовує:* значення родини, музики родини в нашому житті; *оперує поняттями та термінами:* лад, стійкі, нестійкі звуки, музичні жанри, фортепіанний цикл, п'єса, казка-опера, мелодія, її структура, метр, ритм, темп, тембр, динаміка, музичні форми.

Д.Кабалевський. «Впертий братик» Пісні про членів родини Українські народні колискові пісні О.Майовський. Л.Стебенєв. «Колискова» В.Косенко. «Казка» С.Прокоф'єв. «Казочка» *Орієнтовний матеріал для виконання:* М.Ведмедеря. Н.Кир'ян. «Деревце роду» В.Моцарт. «Колискова» М.Лисенко. Пісня Лисички. Пісня Кози-Дерези. Пісня Рака з опери «Коза-дереза» Українська народна пісня «Ходить гарбуз по городу» Р.Паулс. «Золоте весілля» Колискові пісні	
Тема: «Музика дитини» **(14 год.)** Значення дитячих захоплень, інтересів у музичному вихованні дитини. Народна дитяча творчість: забавки, лічилки, примовки, мирилки, пісні Св. Миколаю, дитячі колядки, щедрівки. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* В.Шаїнський. «Антошка» А.Мигай. «Господарі діти». «Подарунок». «Мультики» Ю.Шамо. Казки для фортепіано за Г.Андерсеном: «Казкар розповідає», «Марш олов'яного солдатика», «Дюймовочка», «Гидке каченя» Д.Кабалевський. «Три подружки»: «Пустунка», «Плакса», «Злюка» Українська народна пісня «З'їж Андрію пиріжок» Легенда про Святого Миколая (читання) Колядка «Бог ся рождає»	*Учень* *спостерігає:* за розвитком образів у музичному творі; *розпізнає:* музичні образи, засоби музичної виразності, музичні жанри; *порівнює:* свої музичні інтереси з музичними інтересами своїх однолітків; *характеризує:* власні переживання, думки, враження від музичних творів; *наводить приклади:* музичних творів про дитинство, друзів, захоплення, улюблених героїв; *виконує:* пісні про дитинство, друзів, школу; *створює:* прості мелодичні звороти на основі приказок про дружбу;

Щедрівка «Щедрик» (обр. М.Леонтовича) *Орієнтовний матеріал для виконання:* Поспівка-мирилка «Мир-миром» А.Мігай. «Господарі діти». В.Толканьов. «Восьме чудо світу» Т.Попатенко. «Щеня і кошеня» Пісні про Миколая Українські народні пісні «Наші хлопці вареників хочуть», «З'їж Андрію пиріжок» Колядка «Різдвяна ніч» Щедрівка «Щедрик»	ритмічний супровід до пісень; *висловлює судження про:* значення музики в житті дитини; *обґрунтовує:* значення інтересів та захоплень у нашому житті; *оперує поняттями та термінами*: музичні жанри, фортепіанний цикл, обробка народної пісні, ритм, тривалості (половинна, чвертна, восьма), пунктирний ритм, стакато, рух мелодії вгору та вниз, звукоряд, засоби музичної виразності, ноти.
Тема: «Музика і гра» **(20 год.)** Гра – природний стан дитини. Музичні ігри з рухами, творчими завданнями (ритмічними, мелодичними імпровізаціями), а також музично-дидактичні ігри сприяють кращому засвоєнню музичних понять і термінів. Значення гри як важливого виду діяльності в житті людини. Значення ігор у музичному вихованні дитини. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* М.Глінка. «Арагонська хота» Р.Роджерс. Мюзикл «Звуки музики»: «До, ре, мі» Л.Бетховен. «Весела. Сумна» Е.Гріг. «У печері гірського короля» Й.Гайдн. «Дитяча симфонія» до мажор: I. Allegro moderato. II. Menuetto. III. Final. Presto Українська народна пісня «Гра в зайчика» (обр. М.Леонтовича) Ж.Бізе. Маленька сюїта для оркестру «Дитячі ігри»: Марш («Труба і барабан»), Колискова («Лялька»), Галоп («Бал») В.Косенко. «Полька»	*Учень* *спостерігає:* за грою звуків у музичному творі; *розпізнає:* звуки за тривалістю, висотою, динамікою, тембром, регістром, рух мелодії, темп, форму; *порівнює:* засоби музичної виразності; *характеризує:* музичні терміни та поняття; *наводить приклади:* застосування музичної термінології під час сприймання та виконання музичних творів; *виконує:* поспівки, пісні, пісні-ігри; *створює:* вокальні, інструментальні, ритмічні, пластичні композиції; *висловлює судження про:* зміст музичних творів, використовуючи спеціальну термінологію; значення ігор у вивченні музики; *обґрунтовує:* значення ігор у нашому житті; *оперує поняттями та термінами*: симфонія, метр, розмір 2/4, 3/4, ритм, звук, нота, лад, ступені ладу, мажор, мінор, темп (повільно,

Ю.Щуровський. Варіації на тему української народної пісні «Ой єсть в лісі калина» Італійська народна пісня «Італійський салат» *Орієнтовний матеріал для виконання:* Л.Кніппер. «Чому ведмідь взимку спить» Я.Степовий. «Зима і Весна» Поспівка-гра «Впізнай, чий голосок» Л.Абелян. Поспівка-гра «Йдуть звукоряди» «Пісенька долей» «Пісенька про тоніку» В.Верховинець. Пісня-гра «Ой, Василю, товаришу» Українські народні пісні-ігри «Ой на горі мак», «Угадай, Ганно», «Женчичок-бренчичок»	швидко), динаміка (форте, піано), тембр, голоси, інструменти, мелодія, фраза, хор, голоси хору, обробка для хору; жанр, пісня, танець, марш, сюїта, пісня-гра, будова (форми) музики (одно-, дво-, тричастинна форми, рондо, варіації).
Тема: «Музика і природа» **(18 год.)** Значення образу природи в музичному мистецтві. Ознайомлення з музичними образами природи композиторів різних країн, епох. Спостереження за музикою природи, її мелодіями, тембрами, формами. Природа – справжній композитор (плеск хвиль, шелест листя, спів пташок, грізна музика океанської стихії). «Музичні твори» природи навколо. Народна та композиторська музика про природу, яка передає її красу і велич. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Д.Січинський. «Чом, чом, чом, земле моя» Е.Гріг. «Ранок» Й.Гайдн. Фрагменти ораторії «Пори року» П.Чайковський. Фортепіанний цикл «Пори року»: «Пролісок»	*Учень* *спостерігає:* за музикою природи; за музичними образами природи у творчості композиторів; *розпізнає:* виражальні та зображальні музичні інтонації; *порівнює:* звуки природи та музичні звуки; *характеризує:* засоби виразності музики про природу; *наводить приклади:* музичних творів про пори року, про звірів, прахів, квіти тощо; *виконує:* пісні про природу; *створює:* вокальні імпровізації на основі образу, загадки, приказки; ритмічний супровід до пісні; вокально-інструментальні композиції на основі образів природи;

В.Барвінський. «Веснянка і дощик» В.Сухомлинський. Казка «Все в лісі співає» (читання) Л.Ревуцький. «Пташина колискова» Ю.Кушак. Музична картинка «Ранок в селі» М.Сільванський. «Пташка і кицька» Пол Уінтер «Колискова матері китихи для маленьких тюленят» *Орієнтовний матеріал для виконання:* А.Житкевич. «Музика землі» Поспівка «Сонечко сходить» на основі мелодії «Ранку» Е.Гріга Поспівка «Знову весна» Я.Дубравін. «Крапельки» Українська народна пісня «Як служив я в пана»	*висловлює судження про:* значення образу природи у творчості композиторів та в народній музиці; *обґрунтовує:* значення природи в житті людини; *оперує поняттями та термінами*: мелодія, засоби виразності, музичні жанри, голоси, інструменти, ораторія, метр, ритм, лад, темп, динаміка, хор, голоси хору, музичні форми.

4 клас «Народне музичне мистецтво»
(70 годин (2 години на тиждень з них 8 год. – резервний час**)**

Зміст навчального матеріалу	**Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів**
Тема «Історія народу і музика» (18 год.) Значення народної музики в національній історії. Вивчення гімну – головної пісні держави. Загальна характеристика української народної музики. Ознайомлення з основними жанрами народної пісні, опоетизованою історією України – думами, історичними піснями (козацькі, стрілецькі, повстанські пісні), їх образами, характером, засобами музичної виразності. Значення особистості Кобзаря в історії та мистецтві (поет, композитор, музикант).	*чень* *спостерігає:* за історією українського народу, втіленою в народній історичній пісні та думі; *розпізнає:* жанр народної пісні за образом, характером музики, засобами музичної виразності; *порівнює:* народні пісні різних жанрів та їх образи; *характеризує:* жанр історичної пісні та думи; *наводить приклади:* історичних пісень та дум з різних часів історії України;

Орієнтовний матеріал для сприймання: М.Вербицький. П.Чубинський. «Ще не вмерла України» Є.Адамцевич. «Запорізький марш» Українські народні пісні «Ой Морозе, Морозенку», «Їхав козак на війноньку», «Ой у лузі червона калина», «Повіяв вітер степовий», «Там десь далеко на Волині» М.Чурай. «Засвіт встали козаченьки» Українська народна дума «Про Марусю Богуславку» В.Барвінський. «Думка» (бандура) *Орієнтовний матеріал для виконання:* М.Чубинський. О.Кониський. «Ще не вмерла України» Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» Українська народна пісня «Ой на горі та й женці жнуть» Українська народна пісня «Гей ви, стрільці січовії» Українська народна пісня «Там десь далеко на Волині»	*виконує:* українські народні пісні; *Уствoрює:* ритмічний супровід до пісень; власні оповіді історії України (речитатив); *висловлює судження про:* значення народної музики в національній історії; *виражає та обґрунтовує:* власне емоційно-естетичне ставлення до історії та музики народу; *оперує поняттями та термінами*: гімн, історична (козацька, стрілецька, повстанська) пісня, дума, кобза, бандура, кобзар, засоби музичної виразності.
Тема «Побут народу і музика» (14 год.) Роль народної музики в національному побуті. Українські народні пісенні жанри: трудова, жниварська, лірична, жартівлива пісні. Ознайомлення із українськими народними танцями: гопаком, арканом, козачком, метелицею. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Українські народні пісні «Ой літає соколонько», «Ґандзя», «Ой що то за шум», «Чи не той то Омелько», «Як ішов я з Дебречина» Українські народні танці: Аркан. Гопак. Козачок	*Учень* *спостерігає:* за образами трудових, ліричних та жартівливих пісень; *розпізнає:* жанр народної пісні за образом, характером музики, засобами музичної виразності; *порівнює:* народні пісні різних жанрів та їх образи; *характеризує:* жанри трудової, ліричної, жартівливої пісень; *наводить приклади:* народних пісень різних жанрів; *виконує:* українські народні пісні;

Колядка «По всьому світу» Щедрівка «Ой у полі плужок ходить» *Орієнтовний матеріал для виконання:* Українська народна пісня «Вийшли в поле косарі» Українська народна пісня «Ішло дівча лучками» Українська народна пісня «Сіяв мужик просо» Пісні про Андрія та Миколая Колядка «По всьому світу стала новина» Щедрівка «Зіронька ясна»	*створює:* ритмічний супровід до пісень; інсценізації жартівливих пісень; *висловлює судження про:* значення народної музики в побуті народу; *обґрунтовує:* власне емоційно-естетичне ставлення до побуту та музики свого народу; *оперує поняттями та термінами:* трудова, лірична, жартівлива пісня, засоби музичної виразності, розспівування складів, українські народні танці (гопак, козачок, аркан), українські народні інструменти (кобза, бандура, сопілка, коза, цимбали, торбан, трембіта, ліра, дуда), оркестри, вечорниці, зимові календарно-обрядові пісні, колядка, щедрівка.
Тема «Народні звичаї і музика» (20 год.) Народна музика в національних звичаях. Народні звичаї (свята та обряди). Обрядові дійства, музика, що їх супроводжує (Різдво, Новий рік, Водохреща, Богоявлення Господнє, (Стрітення), Сорок святих (свято зустрічі весни), Благовіщення, Вербна неділя, Великдень). Ознайомлення із українськими народними пісенними жанрами (календарно-обрядовими піснями: колядки, щедрівки, йорданські пісні, заклички, веснянки, гаївки, рогульки). *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Щедрівка «Щедрик» (обр. М.Леонтовича) П.Чайковський. Фортепіанний цикл «Дитячий альбом»: «Вранішня молитва», «У церкві» М.Лисенко. Опера «Зима і весна»: Заключний хор «А вже весна»	*Учень* *спостерігає:* за образами календарно-обрядових пісень; *розпізнає:* жанр народної пісні за образом, характером музики, засобами музичної виразності; *порівнює:* народні пісні різних жанрів та їх образи; *характеризує:* жанри календарно-обрядових пісень; *наводить приклади:* народних пісень різних жанрів; *виконує:* українські народні пісні; фрагменти народних обрядів; *створює:* ритмічний супровід до пісень; інсценізації різдвяно-новорічних дійств, веснянок; *висловлює судження про:* значення музики в народному обряді;

Українські народні пісні «Благослови мати», «Горобчику, сватку, сватку» (обр. Л.Ревуцького), «Ми кривого танцю йдемо», «Мак», «Женчичок-бренчичок» (обр. М.Леонтовича), «Ой уже весна», «Збирайтеся дівки молодиці» Т.Шевченко. Вірші «Встала весна», «Защебетав жайворонок» (читання) Українські народні пісні на вірші Т.Шевченка Я.Степовий. Т.Шевченко. «Зацвіла в долині» О.Тищенко. Т.Шевченко. «Бандуристе, орле сизий» М.Лисенко. Т.Шевченко. «Учітеся, брати мої» Мелодії на сопілці П.Чайковський. Концерт №1 для фортепіано з оркестром, ІІІ частина (фінал) *Орієнтовний матеріал для виконання:* Щедрівка «В полі, полі» Йорданська пісня «Хрестився Христос» Українська народна пісня «Ой минула вже зима» Веснянки «Благослови мати», «Соловеєчку, сватку, сватку» А.Філіпенко. «Зацвіла в долині» Поспівка «Знову весна» В.Лепешко. «Ми - нащадки Кобзаря» Українська народна пісня «Вийди, вийди, Іванку» Українська народна пісня-танець «Вийдемо, вийдемо зранку на веснянку»	*обґрунтовує:* власне емоційно-естетичне ставлення до народних звичаїв; *оперує поняттями та термінами*: звичаї, обряди, свята, календарно-обрядові пісні: колядка, щедрівка, йорданська пісня, закличка, веснянка, веснянка-гра, кривий танок, гаївка, рогулька.
Тема «Фольклорні регіони України» **(18 год.)** Регіональні відмінності стилів народної музики. Особливості етнографічного районування України: історичний розвиток, територіальні, природно-географічні умови	*Учень* *спостерігає:* за образами народної музики в різних регіонах України; *розпізнає:* жанр народної пісні за образом, характером музики, засобами музичної виразності;

, взаємозв'язки з іншими народами, культура, побут. Характеристика народної музичної традиції Наддніпрянщини, Слобожанщини, Полісся, Волині, Галичини, Поділля, Верховини: жанри українських народних пісень, танців, особливості мелодики, ритміки, форми, манери виконання, музичного інструментарію. Узагальнення знань про українське народне музичне мистецтво. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Українська народна пісня «Зеленеє жито, зелене» Веснянки «А в нашого Шума», «А вже весна», «Весняночка-паняночка», «А в нас на вулиці» («Козел»), «Весна, весна, весняночко», «Ой уже весна» Гагілки «Воротарю, воротарчику», «Вербовая дощечка» Псалм «Ой по мосту» Поліські інструментальні мелодії Українські народні пісні «Там десь далеко на Волині», «Посію я жито на ниві» Українські народні танці: Швець, Аркан Бойківські коломийки. Гуцульські мелодії М.Устиянович. «Верховино, світку ти наш» *Орієнтовний матеріал для виконання:* Українська народна пісня «Зеленеє жито, зелене»	*порівнює:* територіальні, природно-географічні умови, культуру, побут, музику різних регіонів України; *характеризує:* жанри календарно-обрядових пісень; *наводить приклади:* народних пісень різних жанрів; *виконує:* українські народні пісні; фрагменти народних обрядів; *створює:* ритмічний супровід до пісень; інсценізації різдвяно-новорічних дійств, веснянок; *висловлює судження про:* значення народної музики в нашому житті; *обґрунтовує:* власне емоційно-естетичне ставлення до народного музичного мистецтва; *оперує поняттями та термінами*: фольклорні регіони, культура, побут, українські народні інструменти: кобза, бандура, сопілка, коза, цимбали, торбан, трембіта, ліра, дуда; двоголосся імітаційне, терцове, розспівування складів, куплетна та варіаційна форми; жанри української народної пісні: історична, дума, лірична, жартівлива, календарно-обрядова, колискова; танці: гопак, козачок, аркан, хоровод.
Пісня-гра «Пуста-пропуста» Українська народна пісня «Хліб та сіль» Українська народна пісня «Там десь далеко на Волині» Коломийки	

Програму розроблено:

Гумінська Оксана Олексіївна, доцент кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук

Календарно-тематичне планування уроків музики 1-4 Класи

Схвалено комісією з дисциплін художньо-естетичного циклу Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України

Гумінська О.О., Опанасець І.С. Календарно-тематичне планування уроків музики. 1-4 класи: Метод. посібник.

2006

«Календарно-тематичне планування уроків музики. 1-4 класи» впорядковане відповідно до програми Музика. 1-4 класи (Укл. О.О. Гумінська). Учитель музики буде мати основу для організації різнопланової музичної діяльності на уроці музики, розуміння предмету учнями, вироблення навичок хорового, інструментального виконання, творчих навичок, розширення музично-естетичного кругозору.

Розраховано на вчителів музики загальноосвітніх навчальних закладів, студентів педвузів.

Передмова

Найвища мета виховання –
діяльність на службі істини, добра, краси.
А. Дістервег

Навчальна програма «Музичне мистецтво» (1-4 класи), зміст якої базується на закономірностях музичного мистецтва (зв'язок музики з життям), на тих базових категоріях та поняттях, які відображені у державних стандартах освітньої галузі «Естетична культура», а саме музичної змістовної лінії, одним зі своїх завдань визначає ***формування діяльнісного ставлення до музики***: збагачення досвіду практичної музичної діяльності, формування спеціальних художніх умінь, навичок спілкування з питань мистецтва, розвиток художньо-творчого потенціалу особистості. Дане завдання вирішується через організацію такої музичної діяльності учнів на уроці, яка б поєднувала слухання музики, хоровий спів, музикування на елементарних музичних інструментах, рухи під музику, виконання творчих завдань.

У програмі подається переважно навчальний матеріал для слухання музики та хорового співу. Окрім того там представлені варіанти творчих завдань. Формування ж діяльнісної особистості можливе в умовах комплексного використання різних видів діяльності, інтерактивних методів навчання, які й знаходять своє відображення у змісті даного календарно-тематичного планування.

Таке календарно-тематичне планування є орієнтовним. Учитель музики має змогу творчо підходити до реалізації матеріалу програми, використовуючи інший музичний матеріал, враховуючи тип школи, можливості класу. Він також має право самостійно доповнювати або замінювати подані зразки відповідно до теми та завдань уроку рівноцінними високохудожніми творами.

Календарно-тематичне планування уроків музики 1 клас

№ з/п Дата	Тема уроку	Засвоєння термінів та понять	Тип уроку	Навчальний матеріал Слухання музики
Тема 1. «Звуки навколо нас»				
1.	Звуки навколо нас.	Світ звуків, що нас оточує. Композитор, виконавець, слухач. Композитор П. Чайковський. Пісня, куплет.	Вступний урок.	П. Козицький. Марш — вхід до класу. П. Чайковський. Па-де-де з балету «Лускунчик».
2.	Звуки в природі.	Композитор, виконавець, слухач. Пісня, куплет. Звуки дощу — довгі та короткі.	Поглиблення теми.	П. Чайковський. «Марш дерев'яних солдатиків» (вхід до класу). В. Косенко. «Дощик» (перша частина).
3.	Звуки в природі.	Звуки короткі та довгі, сумні, веселі, тихі та голосні. Пульс.	Поглиблення теми.	В. Косенко. «Дощик».

за формами роботи (видами діяльності) на уроці				Література, дидактичний матеріал. Наочність
Хоровий спів	Музикування на елементарних музичних інструментах	Рухи під музику	Творчі завдання	
Музичне вітання. Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» (виконання «луною»). Л.Левицька. «Пісня першокласника» (розучування).	Ритмічна гра з бубном «Знайомство».	Повороти корпусу з напівприсіданнями під пісню «Ой єсть в лісі калина».	Ритмічна та вокальна імпровізація імен під час гри «Знайомство». Фонетична імпровізація «Звукові пейзажі».	Опорна схема теми. 17,С.12-15.
Музична зарядка: «Пісня-пробудка», «Пісня-рівнялка» (розучування). Л.Левицька. «Пісня першокласника». Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» (виконання).	Ритмічна вправа «Дощик» з використання шумових інструментів (*кап, краплі*). Остинатний супровід на тоніці під пісню «Ой єсть в лісі калина» (металофони, ксилофони).	Показ висоти звуків при розучуванні музичної зарядки. Образні рухи до пісні «Ой єсть в лісі калина».	Фонетична імпровізація «Дощик».	Опорна схема теми. 17,С.15-17.
Музична зарядка: «Пісня-пробудка», «Пісня-рівнялка» (виконання). Л.Левицька. «Пісня першокласника» (виконання). Д.Васильєв-Буглаєв. «Осіння пісенька» (розучування).	Ритмічна вправа «Дощик» з використання шумових інструментів (*кап, краплі, дощ іде*). Пульс на звуковисотних інструментах.	Показ пульсу під марш кроками, пальцем на долоні. Гра з картками під час слухання «Дощика» В.Косенка («хмарка з сонечком», «хмарка з дощиком»).	Фонетична імпровізація «Дощик». Пластична імпровізація на текст «Осінньої пісеньки».	Опорна схема теми. 17,С.17-19.

4.	Звуки в природі.	Звуки короткі та довгі, сумні, веселі, тихі й голосні. Пульс. Фраза, дихання під час співу. Композитор П. Чайковський.	Поглиблення теми.	П. Чайковський. Фортепіанний цикл «Пори року»: «Осіння пісня».
5.	Звуки в місті.	Звуки короткі та довгі, сумні, веселі, тихі й голосні. Пульс.	Поглиблення теми.	К. Мясков. «Прогулянка на автомобілі».
6.	Звуки шумові та музичні.	Шумовий звук буває довгим і коротким, тихим і голосним. Музичний звук буває високим і низьким, довгим і коротким, тихим і голосним.	Поглиблення теми.	М. Римський-Корсаков. «Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана».
7.	Звуки шумові та музичні.	Шумовий звук буває довгим і коротким, тихим і голосним. Музичний звук буває високим і низьким, довгим і коротким, тихим і голосним. Музика, що зображає звуки шумові. «Луна-музикант» в природі та музиці.	Поглиблення теми.	О. Лассо. «Луна».

Д.Васильєв-Буглаєв. «Осіння пісенька» (виконання). «Пісенька долей» (розучування).	Ритмічна вправа «Дощик» з використання шумових інструментів (*каап, краплі, дощ іде, весело*).	Показ рукою фраз «Осінньої пісеньки». Плескання «дощових краплин», підбір до даних ритмічних блоків «осінніх слів».	Ритмічна імпровізація на тексти віршів про осінь; викладення слів, речень осіннім листям.	Опорна схема теми. 17,С.19-20.
Д.Васильєв-Буглаєв. «Осіння пісенька» (виконання). М.Мєтлов. «Поїзд» (розучування). «Пісенька долей» (виконання).	Виконання на шумових інструментах ритмічної вправи «Звуки міста».	Показ пульсу, фраз, висоти звуків при розучуванні пісні «Поїзд».	Образні рухи до «Осінньої пісеньки».	Опорна схема теми. 17,С.20-21.
М.Мєтлов. «Поїзд» (виконання). «Пісенька долей» (виконання).	Ритмічний супровід на шумових інструментах до пісні «Поїзд».	Ритмічні ігри з рухами «Раз, два, ліва, права», «Плесь — туп».	Фонетична та вокальна імпровізація «Вулик».	Опорна схема теми. 17,С.21-22.
А.Смага. Пісня-гра «Луна» (розучування). М.Мєтлов. «Поїзд» (виконання). Б.Савельєв. «Пограємо в луну» (виконання).	Ритмічна гра «Луна» з використанням шумових інструментів.	Показ рукою висоти звуків при розучуванні пісні «Луна». Ритмічні ігри з рухами «Раз, два, ліва, права», «Плесь — туп». Імітація руху поїзда.	Ритмічна гра-імпровізація «Неслухняна луна». Д/З: Принести дитячі інструменти-іграшки.	Опорна схема теми. 17,С.22-24.

8.	Звуки іграшкові та музичні.	Звуки іграшок бувають шумові та музичні. Музичні звуки: довгі, короткі, високі, низькі, тихі, голосні. Пульс.	Поглиблення теми.	В.Вітлін. «Дзига». П.Чайковський. «Марш дерев'яних солдатиків».
9.	Звуки навколо нас.	Звуки в природі, місті, звуки іграшкові, їх зображення в музиці. Композитор, виконавець, слухач. Музичні звуки: довгі, короткі, високі, низь кі, тихі, голосні. Пульс.	Урок-подорож. Узагальнення теми.	Музична вікторина «Музичні загадки луни».

А.Смага. «Луна» (виконання). Б.Савельєв. «Пограємо в луну» (виконання).	Імпровізований супровід на дитячих іграшкових інструментах до «Маршу дерев'яних солдатиків».	Образні рухи під фортепіанну мініатюру «Дзига», « Марш дерев'яних солдатиків». Гра з дзвіночком: «*Гномик по ліску ходив, ковпачок свій загубив, ковпачок був непростий, із дзвіночком золотим*» (пальчикова гімнастика із заплющеними очима та відгадування захованого дзвіночка).	Пластичні імпровізації «Улюблені іграшки» (у формі загадок).	Опорна схема теми. 17,С.25.
Виконання вивчених пісень.	Супровід до вивчених пісень.	Показ пульсу, фраз, висоти та тривалості звуків, образні рухи при виконанні вивчених пісень.	Підбір нових малюнків до теми «Звуки навколо нас».	Опорна схема теми. 17,С.26-27. 15.

Тема 2. «В королівстві ритму і висоти»				
1.	В королівстві ритму.	Довгі та короткі звуки, ритм.	Введення в тему.	Л.Левицька. «Дружба».
2.	В королівстві висоти.	Довгі та короткі звуки, ритм. Висота, рух мелодії.	Поглиблення теми.	М.Красєв. «Горобчики».
3.	Тривалість і висота.	Довгі та короткі звуки, ритм. Висота, рух мелодії.	Поглиблення теми.	Й.Бах. «Повітря» (Air) з Сюїти для оркестру №3.
4.	Тривалість і висота.	Довгі та короткі звуки, ритм. Висота, рух мелодії.	Урок — сюрприз.	П.Чайковський. «Танець феї Драже» з балету «Лускунчик».

Музична зарядка: «Пісня-пробудка, «Пісня-рівнялка» (повторення, 1 клас, 1 тема). Поспівка-гра «Зозуля» (розучування).	Гра на металофонах «Пісні-пробудки».	Ритмічна гра «Їдемо до школи».	Читання вірша О.Лобової «Дзвін святкової пори» вчителем та вокальна імпровізація дітей на словах: «Голосніші, тихіші, низькі, високі, тривалі, короткі».	Опорна схема теми. 17,С.26-28. 39,С.40.
Поспівка-гра «Зозуля» (виконання з грою). Л.Левицька. «Дружба» (розучування).	Гра на металофонах поспівки-гри «Зозуля».	Ритмічна гра «Їдемо до школи». Показ висоти звуків у грі «Пташки на дротах».	«Казка про пташки» із «співом пташок» на різні склади (*ку-ку* — зозуля, *у-у* — сова, *тьох-тьох* –соловейко…).	Опорна схема теми. 17,С.28-30. 39,С.56,60.
Л.Левицька. «Дружба» (розучування). «Казка про пташки» із «співом пташок» на різні склади (ку-ку — зозуля, у-у — сова, тьох-тьох –соловейко).	Гра на металофонах поспівки-гри «Зозуля».	Показ висоти «Пташки на дротах» під час виконання. Інсценізація «Пісні про дружбу».	Пластична імпровізація під музику Баха (піднімаємось та опускаємось у повітрі). Творче музикування на тему «Музика зірок» (гра на металофонах та дзвіночках).	Опорна схема теми. 17,С.30-31. 39,С.62-63.
Л.Левицька. «Дружба» (виконання). Я.Степовий. «Зимонько-снігуронько» (розучування).	Гра на металофонах поспівки-гри «Зозуля».	Інсценізація «Пісні про дружбу».	Ритмічна імпровізація на тему «Солодощі» (ритмізація слів: *цукерки, цукерочки, вафлі, горішки…*)	Опорна схема теми. 17,С.31-32.

5.	Тривалість і висота.	Довгі та короткі звуки, ритм. Висота, рух мелодії.	Поглиблення теми.	Український народний танець Метелиця.
6.	Тривалість і висота.	Довгі та короткі звуки, ритм. Висота, рух мелодії.	Поглиблення теми.	Р.Шуман. «Дід Мороз».
7.	Тривалість і висота.	Довгі та короткі звуки, ритм. Висота, рух мелодії.	Узагальнення теми.	Колядка «Добрий вечір тобі, пане господарю».

Українська народна пісня «Забілів від снігу гай» (розучування). Я.Степовий. «Зимонько-снігуронько» (виконання за схематичним зображенням висоти та тривалості).	Супровід на дзвіночках та бубнах пісні «Забілів від снігу гай». Гра на металофонах мелодії пісні «Зимонько-снігуронько».	Танцювальні та образні рухи до Метелиці.	Образно-пластична та ритмічна імпровізація на вірш Н.Кукловської «Вже летить пухнастий сніг». Д/З: Загадки про зиму.	Опорна схема теми. 17, С.32.
Українська народна пісня «Забілів від снігу гай» (виконання). Колядка «Прилетіли ангелята» (розучування).	Гра на металофонах мелодії пісні «Зимонько-снігуронько».	Музикування та складання партитури для інструментів «плесь», «стук», «туп».	Інструментальна імпровізація на вірш Н.Кукловської (на 1 звуці).	Опорна схема теми. 17,С.33.
Колядка «Прилетіли ангелята» (виконання).	Супровід дзвіночків та бубнів до колядки.	Музикування та складання партитури для інструментів «плесь», «стук», «туп».	Д/З: Малюнки на тему: «Музика зими».	Опорна схема теми. 17,С.33-34.

Тема 3. «Три кити в музиці»				
1.	Три кити в музиці.	Три типи музики — пісня, танець, марш. Ритм, висота (сходинки). Фраза. Колискова пісня.	Введення в тему.	Д.Кабалевський. «Легенда про трьох китів». Д.Кабалевський. «Три кити»: Пісня, Полька, Вальс, Марш. Я.Степовий. «Колискова».
2.	Українська народна пісня.	Музику пишуть композитори та народ. У кожного народу є своя музика. Колискові та жартівливі пісні.	Поглиблення теми.	Українські народні пісні «Грицю, Грицю, до роботи», «Ой єсть в лісі калина».
3.	Пісня.	Пісні, їх призначення в житті людини. Пісня, фраза, дихання під час співу.	Поглиблення теми.	Пісні про зиму (виконує вчитель).

Я.Степовий. «Зимонько-сніговонько» (повторення). М.Леонтович. «Тихий сон по горах ходить» (розучування на слух).	Гра-імпровізація «Три кити»: марш — барабан, танець — металофони, пісня — голосом.	Рухи до слухання: руками над головою під Пісню; пальцями по парті під Польку; коливання тулубом під Вальс (сидячи); крокування руками, зігнутими в ліктях, під Марш.	Виставка малюнків «Музика зими» (перевірка Д/З). Вокальна імпровізація на склади *«люлі-люлі»*, *«лю-лю-лю»*, *«а-а-а»* . Д/З: Пригадати колискові пісні своєї сім'ї.	Опорна схема теми. 26,С.11-13. 17,С.34-35.
М.Леонтович. Колискова «Тихий сон по горах ходить» (спів за сходами). Колискові пісні. Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» (виконання).	Гра на металофонах чи фортепіано «Колисання» (остинато — I і V ступені).	Показ фраз колискової. Колисання ляльки (іграшок) під час виконання колискових пісень. Образні рухи до пісні «Ой єсть в лісі калина» (повторення, 1 клас, 1 тема).	Створити текст для нового куплету жартівливої пісні «Грицю, Грицю, до роботи» («прохання дітей» та «відмову Гриця»).	Опорна схема теми. 17, С.35-39.
М.Ведмедеря. «Із сніжком ми дружимо» (розучування).	Остинатний супровід на металофонах (на до).	Відтворення ритму, показ фраз, руху мелодії пісні «Із сніжком ми дружимо».	Витинання сніжинов з серветок.	Опорна схема теми. 17, С.39-40.

4.	Пісня.	Пісні, їх призначення в житті людини.	Поглиблення теми.	Л.Ревуцький. Цикл для голосу та фортепіано «Сонечко»: «Вийди, вийди, сонечко», «Подоляночка», «Прийди, прийди, сонечко», «Іди, іди, дощику».
5.	Український народний танець.	Українські народні танці — гопак, аркан, козачок. Рухи народних танців: підскоки, притупи, напівприсідання.	Поглиблення теми.	Українські народні танці: Гопак, Аркан. Ю.Щуровський. Козачок.
6.	Танець.	Українські народні танці. Весняні пісні-хороводи.	Поглиблення теми.	Музична вікторина «Українські народні танці». «Танець качат».

М.Ведмедеря. «Із сніжком ми дружимо» (виконання). Т.Попатенко. «Урок» (розучування).	Гра на дзвіночках супроводу пісні «Із сніжком ми дружимо».	Танцювальні та образні рухи до пісні «Із сніжком ми дружимо». Показ фраз та руху мелодії пісні «Урок».	«Пластичний портрет» до образів дитячих пісень (слухання — пантоміма).	Опорна схема теми. 17, С.37-40.
Т.Попатенко. «Урок» (виконання). М.Ведмедеря. «Із сніжком ми дружимо» (виконання).	Метро-ритмічний супровід танців.	Інсценізація пісень. Танцювальні рухи: Гопак — стрибки, напівприсідання, притупи; Аркан — притупи; Козачок — ковирялочка, притупи, кружляння.	Ритмічні та рухові імпровізації на тексти: · 1. *«Гоп, стрибнемо ми ось так, Затанцюємо гопак»;* · 2. *«Чобітками весело — чок, чок, чок. Ось і вийшов танець козачок»;* · 3. *«Станьмо в коло, мов паркан, затанцюємо аркан»*.	Опорна схема теми. 17, С.40-42. 70,С.(Гопак).
Українська народна пісня-гра «Подоляночка» (розучування). Т.Попатенко. «Урок» (виконання).	Гра на дзвіночках супроводу «Подоляночки».	Танцювальні рухи українських народних танців. Гра «Дзеркало» до «Танцю качат» (один учень пропонує рухи — усі дзеркально повторюють).	Вокальна імпровізація загадок про весну.	Опорна схема теми. 17, С.40-43.

7.	Танець.	Вальс, полька. Метр, сильні та слабкі долі Танці, їх призначення в житті людини.	Поглиблення теми.	П.Чайковський. Вальс з «Дитячого альбому». С.Рахманінов. «Італійська полька».
8.	Марш.	Марші, їх призначення в житті людини. Пульс (метр). Дводольний, тридольний метр.	Поглиблення теми.	Є.Адамцевич. «Запорізький марш».
9.	Марш.	Пульс (метр). Дводольний, тридольний метр.	Поглиблення теми.	П.Чайковський. «Марш дерев'яних солдатиків». М.Блантер. Футбольний марш (фортепіано, оркестр).
10.	Три типи музики — пісня, танець, марш.	Казка про розчаклування трьох китів.	Урок-казка. Узагальнення теми.	Музична вікторина з використанням виготовлених «китів».

Українська народна пісня-гра «Подоляночка» (виконання). В.Теличко. «Мамине свято» (розучування).	Розучування дводольного та тридольного супроводу на шумових інструментах: перша партія — сильна доля, друга партія — слабка.	Ігрові рухи до «Подоляночки». Танцювальні рухи: Вальс — хитання тулубом, кружляння; «Італійська полька» — пальцями по парті.	Д/З: Малюнки до пісні «Мамине свято».	Опорна схема теми. 17, С.43-44.
В.Теличко. «Мамине свято» (розучування). «Пісенька долей» (повторення). Українська народна пісня «Ой минула вже зима» (розучування).	Метро-ритмічний супровід пісні «Мамине свято» (сильні та слабкі долі.)	Показ фраз та руху мелодії пісні «Ой минула вже зима». Крокування під «Запорізький марш» («козаки»).	Д/З: Музичний та живописний подарунок мамі.	Опорна схема теми. 10,С.316-317. 17,С.44-45.
Українська народна пісня «Ой минула вже зима» (виконання).	Метро-ритмічний та звуковисотний супровід пісні «Ой минула вже зима».	Крокування під марші та диригування на 2/4. Інсценізація «Іграшковий військовий диригент та цого солдатики» Інсценізація пісні «Ой минула вже зима»	Д/З: Виготовити трьох китів (намалювати та вирізати).	Опорна схема теми. 17,С.45-46. 46,С.13-14.
Виконання вивчених пісень.	Гра на музичних інструментах супроводу вивчених пісень, танців, маршів.	Танцювальні рухи, крокування, диригування, фрази.	Виставка творчих робіт.	Опорна схема теми. 17, С.46-47.

Тема 4. «Кити зустрічаються разом»				
1.	Кити зустрічаються разом.	Три типи, жанри музики — пісня-танець, марш. Можливості взаємопроникнення жанрів. Музичні інструменти (скрипка, балалайка, барабан).	Введення в тему.	М. Чембержі. «Годинник». «Ранкова пісня над річкою». «Качиний взвод». «Танок козенят». «Струмочки».
2.	Пісня зустрічається з танцем.	Взаємопроникнення пісні та танцю. Веснянки-хороводи.	Поглиблення теми.	Українська народна веснянка «А кривого танця».
3.	Пісня зустрічається з танцем.	Взаємопроникнення пісні та танцю. Побутування народних танцювальних пісень.	Поглиблення теми.	Українська народна пісня «Ой лопнув обруч».
4.	Пісня зустрічається з маршем.	Взаємопроникнення пісні та маршу. Історична пісня (козацька пісня).	Урок-подорож в історію України.	Українська народна пісня «Ой на горі та й женці жнуть».
5.	Танець зустрічається з маршем.	Взаємопроникнення танцю та маршу. Полонез. Повторення танців — вальс, полька, гопак, козачок, аркан.	Поглиблення теми.	П. Чайковський. Полонез з опери «Євгеній Онєгін».
6.	Пісня, танець, марш зустрічаються разом.	Взаємопроникнення музичних жанрів	Узагальнення теми.	Музична вікторина з рухами (танцювальними, пісенно-пластичними, крокуванням долонями).

А.Філіпенко. «Веселий музикант» (розучування). Веснянка-гра «Подоляночка» (повторення, 1 клас, 3 тема).	Відтворення на шумових інструментах метру пісні «Веселий музикант».	Показ ритму, фраз, руху мелодії пісні «Веселий музикант». Образні рухи до п'єс М.Чембержі.	Вокально-пластична імпровізація на тест: *Ті-лі-лі, тренді-брень, бум-бум-бум, тра-та-тах.* Д/З: Малюнки до музики М.Чембержі.	27,133-134. Опорна схема теми. 17,С.47-48.
А.Філіпенко. «Веселий музикант» (розучування). М.Ведмедеря. «Гопачок» (розучування).	Метро-ритмічний супровід пісні «Веселий музикант».	Водіння «кривого танка». Імітація гри на музичних інструментах до пісні «Веселий музикант». Веснянка-гра «Подоляночка».	Виставка малюнків (перевірка Д/З). Д/З: Створити танцювальні рухи до пісні М.Ведмедері «Гопачок» (на приспів).	Опорна схема теми. 17,С.48.
А.Філіпенко. «Веселий музикант» (виконання). М.Ведмедеря. «Гопачок» (виконання).	Метро-ритмічний супровід пісні «Веселий музикант» (з металофонами — *фа, фа, мі, фа* в Fdur).	Танцювальні рухи до пісні М.Ведмедері «Гопачок». Інсценізація пісні «Веселий музикант».	Конкурс танцювальних рухів до пісні «Гопачок» (на приспів) (перевірка Д/З).	Опорна схема теми. 17,С.48-49.
М.Ведмедеря. «Козачата» (розучування).	Метро-ритмічний супровід пісні «Ой на горі та й женці жнуть».	Показ ритму, фраз, руху мелодії пісні «Козачата».	Вокально-фонетична імпровізація (розспівування): цокотіння копит, свист шаблі...	Опорна схема теми. 17,С.49.
М.Ведмедеря. «Козачата» (розучування).	Відтворення метру на шумових інструментах пісні «Козачата».	Показ руху мелодії за графічним зображенням пісні «Козачата». Танцювальні кроки під Полонез П.Чайковського.	Д/З: Виготовити прапорці.	Опорна схема теми. 10,С.322.
М.Ведмедеря. «Козачата» (виконання). А.Філіпенко. «Веселий музикант» (виконання). Повторення вивчених пісень.	Фонетичне звуконаслідування цокоту копит, свисту шаблі.	Крокування під пісню «Козачата» з виготовленими прапорцями. Імітація гри на музичних інструментах під пісню «Веселий музикант».	Вокальні імпровізації на текст: · *Пісня — крила людини. Танець — втіха тіла у русі. Марш — урочиста хода.*	Опорна схема теми.

7.	Друзі музики.	Звуки шумові та музичні. Тривалість та висота звуків. Типи, жанри музики — пісня, танець, марш. Народна та композиторська музика. Композитор, виконавці, слухачі.	Урок-конкурс. Узагальнення теми.	Музична вікторина творів, прослуханих протягом року.

Календарно-тематичне планування уроків музики 2 клас

№ з/п Дата	Тема уроку	Засвоєння термінів та понять	Тип Уроку	Навчальний матеріал Слухання музики
Тема 1. «Музична мова»				
1.	Мова: розмовна та музична.	Музика і мова — спільне, відмінне. Речення, **мелодія.** Алфавіт, звукоряд.	Вступний урок.	А.Мігай. «Сім нот».
2.	Мова: розмовна та музична.	Музика, яка передає розмовну мову. Мелодія, речення. Звукоряд. **Ритм,** чвертна, восьма ноти.	Поглиблення теми.	Д.Благой. «Сперечались». «Мирна бесіда».
3.	Музична мова.	Марш, **метр** (пульс), ритм крокування. Нотний стан, скрипковий ключ, нота *соль.*	Поглиблення теми.	П.Чайковський. «Марш дерев'яних солдатиків». Ю.Шамо. «Марш олов'яного солдатика».

Виконання вивчених пісень.	Виконання пісень, віршів з елементарним супроводом звучними жестами та музичними інструментами.	Інсценізація вивчених пісень.	Виставка малюнків, творчих робіт, зроблених протягом року.	Опорна схема теми. 17,С.51-53.

за формами роботи (видами діяльності) на уроці				Література, дидактичний матеріал.
Хоровий спів	Музикування	Рухи під музику	Творчі завдання	Наочність
Музична зарядка (повторення). А.Філіпенко. «Веселий музикант» (повторення). М. Ведмедеря «Наша мова» (розучування).	Виконання на металофонах або інших звуковисотних дитячих музичних інструментах вітання «Дзень-дзелень» (на одному звуці).	Показ рукою фраз пісні при розучуванні. Імітація гри на музичних інструментах (скрипка, балалайка, барабан), образні танцювальні рухи (зайчики).	Музичне вітання-імпровізація «Дзень-дзелень» (на одному звуці).	Сходинки. Опорна схема теми (сонечко, хмарки, квіточка мелодія).
М.Ведмедеря. «Наша мова» (виконання).	Виконання на металофонах або інших звуковисотних дитячих музичних інструментах вітання «Дзень-дзелень» (на одному звуці).	Виконання рухами ритмічного малюнку пісні «Наша мова» (плескання — восьмі, стукання — чвертні).	Музичне вітання-імпровізація «Дзень-дзелень» (на одному звуці).	Сходинки. Опорна схема теми (сонечко, хмарки, квіточки — мелодія, ритм, висота).
М.Ведмедеря. «Наша мова» (виконання). М.Ведмедеря. «Осінь» (розучування). Поспівка «Час для музики прийшов» (розучування).	Виконання на металофонах або інших звуковисотних дитячих музичних інструментах поспівки « Час для музики прийшов».	Показ поспівки « Час для музики прийшов» на руці-нотоносці. Імітація гри на барабані та крокування пальцями (солдатики).	Музичне вітання-імпровізація «Дзень-дзелень» (на одному звуці).	Сходинки. Опорна схема теми (сонечко, хмарки, квіточки — мелодія, ритм, висота, метр).

4.	Музична мова.	Звукоряд, ноти *соль* та *мі* на нотному стані. **Штрихи.**	Поглиблення теми.	Д.Благой. «І жартома, і серйозно».
5.	Музична мова.	Ноти *соль, мі, до*. Характер розповіді музичної мови — мажор, мінор **(лад). Темп.**	Поглиблення теми.	Л.Бетховен. «Весела. Сумна».
6.	Музична мова.	Ноти *соль, мі, до*. **Регістр.**	Поглиблення теми.	Д.Кабалевський. «Зайчик дратує ведмежатко».
7.	Музична мова.	Ноти *соль, мі, до, ля*. **Тембр.**	Поглиблення теми.	С.Прокоф'єв. Теми з симфонічної казки «Петрик та вовк».

Поспівка «Час для музики прийшов» (виконання). Поспівка «Соль, мі — повтори» (розучування). М.Ведмедеря. «Осінь» (виконання).	Поспівка-гра «Ку-ку — скільки раз» на металофонах (повторення).	Показ поспівки на руці-нотоносці. Гра «Живий рояль» (одна половина класу — *соль*, друга — *мі*).	Музичне вітання-імпровізація «Дзень-дзелень» (на двох звуках). Д/З: Принести букет осіннього листя.	Сходинки. Опорна схема теми (сонечко, хмарки, квіточки — мелодія, ритм, висота, метр, штрихи).
М.Ведмедеря. «Осінь» (виконання). Л.Левицька. «Пісенька про ноти» (розучування).	Поспівка-гра «Ку-ку — скільки раз» на металофонах (повторення). Шумовий супровід осінніми букетами до пісні «Осінь».	Показ поспівки на руці-нотоносці. Гра «Живий рояль» (одна група класу — *соль*, друга — *мі*, третя — *до*).	Ритмічна та мелодична імпровізація «Дощик, дощик ллється, в руки не дається» (на ноті ***до)***.	Сходинки. Опорна схема теми (сонечко, хмарки, квіточки — мелодія, ритм, висота, метр, штрихи, лад, темп).
Л.Левицька. «Пісенька про ноти» (виконання).	Виконання на металофонах або інших звуковисотних дитячих музичних інструментах вітання «Дзень-дзелень» (на трьох звуках).	Гра «Живий рояль» (одна група класу — *соль*, друга — *мі*, третя — *до*).	Музичне вітання-імпровізація «Дзень-дзелень» (на трьох звуках).	Сходинки. Опорна схема теми (сонечко, хмарки, квіточки — мелодія, ритм, висота, метр, штрихи, лад, темп, регістр).
Л.Левицька. «Пісенька про ноти» (виконання). Поспівка «Бім-бом» (розучування).	Виконання на металофонах поспівки «Бім-бом».	Показ поспівки «Бім-бом» на руці-нотоносці. Гра «Живий рояль» (одна група класу — *соль*, друга — *мі*, третя — *до*, четверта — *ля*).	Музичне вітання-імпровізація «Дзень-дзелень» (на чотирьох звуках). Ритмічна імпровізація та пальчикова гімнастика на текст «Раз, два, три, чотири, п'ять — вийшли пальчики гулять».	Сходинки. Опорна схема теми (сонечко, хмарки, квіточки — мелодія, ритм, висота, метр, штрихи, лад, темп, регістр, тембр). 39,С.70.

8.	Музична мова.	Ноти соль, мі, до, ля. **Динаміка.**	Поглиблення теми.	Л.Бетховен. «Весела. Сумна». С.Прокоф'єв. Теми з симфонічної казки «Петрик та вовк».
9.	Музична мова.	Музика розмовляє завдяки мелодії. Музичну мову прикрашають ритм, темп, штрихи, лад (мажор, мінор). Музичною мовою розмовляють в різних регістрах, з різною динамікою, різними тембрами.	Урок-фантазія «Осіння галявина». Узагальнення теми.	Музична вікторина прослуханих творів.

Тема 2. «Про що розповідає музика»				
1.	Про людину, її настрій.	Музика може розповідати про людину та її настрій. Нота ре. Повторення мажор-мінор.	Введення в тему.	Л.Бетховен. «Весела. Сумна». Українська народна пісня «Дударик» (обр. М.Леонтовича).
2.	Про людину, її почуття.	Музика може розповідати про почуття. Нота ре. Повторення мажор-мінор.	Поглиблення теми.	В.Косенко. «Не хочуть купити ведмедика». «Купили ведмедика».

Повторення вивчених пісень.	Виконання на металофонах поспівки «Бімбом».	Образні рухи до тем героїв симфонічної казки. Гра «Живий рояль» (одна група класу — *соль*, друга — *мі*, третя — *до*, четверта — *ля*).	Музичне вітання-імпровізація «Дзень-дзелень» (на чотирьох звуках).	Сходинки. Опорна схема теми (сонечко, хмарки, квіточки — мелодія, ритм, висота, метр, штрихи, лад, темп, регістр, тембр, динаміка).
Повторення вивчених пісень.	Супровід пісень, гра поспівок.	Образні рухи до вивчених пісень.	Музичні вітання «Дзень-дзелень» (на одному,. двох, трьох та чотирьох звуках).	Сходинки. Опорна схема теми (повністю).

Поспівка «Сорока-ворона» (розучування з нот). Українська народна пісня «Дударик» (розучування).	Гра на дзвіночках або металофонах супроводу пісні «Дударик» (на сильну долю).	Рухи під п'єсу «Весела. Сумна» Л.Бетховена.	Імпровізація настроїв (радість, сум, подив, гнів, увага, задумливість) на текст «Діду мій, дідарику».	40, С.19. Опорна схема теми.
Поспівка «Сорока-ворона» (сольфеджування, виконання з текстом). Українська народна пісня «Дударик» (виконання). М.Ведмедеря. «Осінь» (розучування).	Гра на металофонах поспівки «Сорока-ворона» (на нотах *мі, ре, до*).	Показ ритму, фраз та руху мелодії при розучуванні пісні «Осінь». Образні рухи під музику для слухання.	Д/З: Малюнки до прослуханих творів.	Опорна схема теми.

3.	Про людину, її дії та характер.	Музика може розповідати про почуття. Нота ре, фа. Повторення мажор-мінор.	Поглиблення теми.	Д.Кабалевський. «Три подружки»: «Пустунка», «Плакса», «Злюка».
4.	Про рух в житті та музиці.	Рух — основа життя. Рухи навколо нас. Рух та ритм (метр). Нота сі. Звукоряд. Тривалості: ціла, половинна, чвертка, восьма.	Урок-подорож.	М.Римський–Корсаков. «Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана».
5.	Про вигадані людиною образи.	Повторення засобів музичної виразності.	Урок сюрпризів (вигадок).	Е.Гріг. «Танець ельфів». Ф.Ліст. «Хоровод гномів».
6.	Про звичаї нашого народу.	Різдвяні, новорічні свята, звичаї, музика.	Поглиблення теми.	Колядка «На небі зірка». Щедрівка «Щедрий вечір, добрий вечір».
7.	Про що розповідає музика.		Урок-конкурс.	

М.Ведмедеря. «Осінь» (виконання). Українська народна пісня «Дударик» (сольфеджування в ре-мінорі).	Гра на металофонах пісні «Дударик» (на звуках *ре, мі, фа*).	Інсценізація пісні «Осінь».	Виставка малюнків до музики (перевірка Д/З). Пластичні портрети-імпровізації до «Трьох подружок» Д.Кабалевського.	Опорна схема теми.
Поспівка «Іде, іде дід» (розучування з нот). Українська народна пісня «Ой хто, хто Миколая любить?» (розучування).	Гра на шумових інструментах супроводу пісні «Іде, іде дід» (метр, сильна, слабка долі, ритм…). Гра на металофонах звукоряду (*«До, ре, мі, фа, соль, ля, сі — вивчили ми ноти всі»*).	Повторення з рухами ритмічної гри «Їдемо до школи» (1 клас, 2 тема), пісні М.Метлова «Поїзд» (1 клас, 1 тема).	Пластична імпровізація на тему «Рухи навколо нас» (ведмідь, зайчик, дощик, м'яч, солдати…).	Опорна схема теми. 68, С.61.
Поспівка «Іде, іде дід» (сольфеджування). «Пісенька про звукоряд» (розучування). Українська народна пісня «Ой хто, хто Миколая любить?» (виконання).	Гра на металофонах мелодії поспівки «Іде, іде дід». Гра на металофонах звукоряду.	Показ ритму, руху мелодії при розучуванні «Пісенька про звукоряд». Образні рухи під час слухання музики.	Ритмічна імпровізація на основі слова (бажаний подарунок) з ритмічним остинато «сюрприз».	38,С.26 (вірш-загадка). Опорна схема теми.
Колядка «Темненькая нічка». «Пісенька про звукоряд» (виконання).	Гра на металофонах звукоряду.	Показ ритму, руху мелодії при розучуванні колядки.	Вокальна розспівка-імпровізація «Різдвяні дзвіночки» *(«дзень-дзелень», «ділі-дон», «дін-дон»).*	Опорна схема теми.
Конкурс колядників: виконання віншувань, колядок з супроводом дзвіночків, бубнів.				Опорна схема теми.

Тема 3. «Казкові розповіді музики»				
1.	Музика розповідає казку-оперу.	Опера-казка. Композитор М.Лисенко та його опери-казки.	Введення в тему.	М.Лисенко. Опера «Коза-дереза»: Пролог.
2.	Музика розповідає казку-оперу.	Опера-казка. Композитор М.Лисенко та його опери-казки.	Поглиблення теми.	М.Лисенко. Опера «Коза-дереза»: сцена Лисички та Кози, пісня Вовчика.
3.	Музика розповідає казку-оперу.	Композитор К.Стеценко та його опери-казки.	Поглиблення теми.	К.Стеценко. Опера «Лисичка, Котик і Півник» (фрагменти).
4.	Музика розповідає казку-оперу.	Композитор К.Стеценко та його опери-казки.	Поглиблення теми.	К.Стеценко. Опера «Лисичка, Котик і Півник» (фрагменти).

М.Лисенко. Пісня Лисички, пісня Кози-Дерези, пісня Рака (розучування).	Розучування на металофонах супроводу пісні Лисички.	Відтворення ритму, показ руху мелодії пісень, що розучуються. Образні рухи до пісні Кози.	Д/З Виготовлення масок Кози, Лисички.	16. Опорна схема теми.
М.Лисенко. Пісня Лисички (сольфеджування), пісня Кози-Дерези, пісня Рака (виконання).	Виконання на металофонах пісні Лисички.	Показ руху мелодії пісні Рака.	Інсценізація основних епізодів опери-казки	16. Опорна схема теми.
К.Стеценко. Тема Котика «Ти мій брате, Півнику», тема Півника «Буду сидіть в хатці» (розучування).	Метро-ритмічний супровід теми Півника «Котику, братику, несе мене лиска», теми Котика «Півнику, братику, несе мене Лиска».	Відтворення метру та показ руху мелодій тем Котика та Півника.	Вокальні імпровізації на «*мяв-мяв*» та «*кукуріку*».	Опорна схема теми.
Тема Лисички «Півнику, братику» (розучування), тема Котика «Ти мій брате, Півнику», тема Півника «Буду сидіть в хатці» (виконання).	Ритмічний супровід до теми Котика. Гра на металофонах теми Півника «Котику, братику, несе мене лиска».	Інсценізація опери-казки.	Д/З: Малюнки до опери-казки.	Опорна схема теми.

5.	Музика розповідає казку-балет.	Балет-казка. Композитор П. Чайковський та його балети-казки.	Поглиблення теми.	П. Чайковський. «Танець маленьких лебедів» з балету «Лебедине озеро».
6.	Музика розповідає казку-балет.	Композитор С. Прокоф'єв його балет-казка.	Поглиблення теми.	С. Прокоф'єв. Вальс та Північ з балету «Попелюшка».
7.	Музика допомагає нам створити казку.	Написання власної казки на основі музичного твору.	Поглиблення теми.	А. Лядов. Фортепіанна п'єса «Музична табакерка».
8.	Ми створюємо музичну казку.	Написання власної музичної казки на основі сюжету «Колобка».	Поглиблення теми.	М. Чембержі. Музична вистава «Колобок».

А.Лєпін, сл. О.Фадєєвої. «Теремок» (розучування за сходами, графічним записом).	Метро-ритмічний супровід «Танецю маленьких лебедів».	Танцювальні рухи під музику балетів. Імітація рухів гри на фортепіано під «Танець маленьких лебедів».	Д/З: Пальчикові іграшки — герої казки «Теремок».	Опорна схема теми.
А.Лєпін, сл. О.Фадєєвої. «Теремок» (розучування).	Звуконаслідування музичними інструментами «Бій годинника».	Танцювальні рухи під Вальс (дівчатка хитаються), образні — під «Північ» (хлопчики імітують рух годинника).	Вистава пальчикового театру.	Опорна схема теми.
А.Лєпін, сл. О.Фадєєвої «Теремок» (виконання). М.Ведмедеря. «Казковий світ» (розучування).	Гра на металофонах, маракасах композиції-імітації механізму табакерки (дзвіночки, палички, пружинки).	Танцювальні рухи під музику «Музичної табакерки».	Колективне створення «механізму» музичної табакерки (дзвіночки, палички, пружинки, що там живуть, звуки, які вони створюють).	5. В.Ф. Одоєвський «Музична табакерка» (казка).
М.Ведмедеря. «Казковий світ» (виконання). Веснянки «Подоляночка», «Ой минула вже зима» (повторення).	Підбір супроводу до створеної казки на різних музичних інструментах.	Інсценізація веснянок.	Створення мелодії для пісні Колобка.	Опорна схема теми.

9.	Ми створюємо музичну казку.	Написання власної музичної казки на основі сюжету «Колобка»	Поглиблення теми.	
10.	Подорож казковою стежиною.	Опера, балет, пісня-казка, музична вистава.	Урок-подорож (Колобок допомагає повторити усі вивчені музичні казки).	Музична вікторина «Маска, я тебе знаю».

М.Ведмедеря. «Казковий світ» (виконання). Веснянки «Подоляночка», «Ой минула вже зима» (повторення).	Супровід до створеної казки на різних музичних інструментах.	Інсценізація весняної казки «Колобок».	Д/З: Виготовлення ілюстрацій до створеної казки.	Опорна схема теми.
Виставка-концерт казкових персонажів.			Живописна та літературна виставка малюнків, масок, виготовлених в процесі вивчення музичних казок.	Портрети композиторів, казкових персонажів, нотні зразки, «станції» подорожі та завдання на кожній станції.

Тема 4. «Музичні форми»				
1.	Форми життя — форми музики.	Форми (структури, будови, композиції) життя (архітектура, техніка, людське тіло, рослинний світ тощо). Порівняння структур розмовної та музичної мови (речення та мелодія). Образ, основна музична думка, його музичне втілення в мелодії — одна частина. Повторення мелодії з різними словами — куплетна форма (з приспівом та без).	Введення в тему.	Ю.Чичков. «Ой із чого, ой із чого» (виконує вчитель).
2.	Музична форма варіацій.	Мелодія (одна частина), її постійне повторення, але зі змінами, варіюванням — варіації.	Поглиблення теми.	Ю.Щуровський. Варіації на тему української народної пісні «Ой єсть в лісі калина».
3.	Музична форма двочастинна.	Мелодія (одна частина), інша мелодія (друга частина) — двочастинна форма. Основа двочастинної форми — старовинний танець на пісня з приспівом.	Поглиблення теми.	П.Чайковський. «Шарманщик співає». (М.Устиянович. «Верховино, світку ти наш» в інструментальному викладі).

Українська народна пісня «Розлилися води» (розучування).	Гра на металофонах звуків персонажів пісні «Розлилися води».	Показ фраз, ритму, руху мелодії пісні «Розлилися води».	Вокальна імпровізація на основі речення, наприклад: ·*Скринька, вертушка, шнур і довге вушко (Телефон).* Д/З: Малюнки «бродів» (до пісні «Розлилися води»).	7,форми музики. Опорна схема теми.
Українська народна пісня «Розлилися води» (розучування). Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» (повторення).	Гра на металофонах супроводу пісні «Ой єсть в лісі калина».	Пластична імпровізація до пісні «Ой єсть в лісі калина».	Імпровізація-варіювання куплетів пісні «Ой єсть в лісі калина». Виставка малюнків до пісні «Розлилися води» (перевірка Д/З).	Опорна схема теми.
Українська народна пісня «Розлилися води» (виконання). Українська народна пісня «Як діждемо літа» (розучування).	Гра на металофонах звуків зозульки, соловейка, сопілоньки пісні «Розлилися води».	Імітація гри на шарманці. Інсценізація пісні «Розлилися води».	Вокальна імпровізація на звуках *ку-ку, тьох-тьох, у-у*.	Опорна схема теми.

4.	Музична форма тричастинна.	Мелодія (одна частина), інша мелодія (друга частина), повернення до першої мелодії (третя частина) — тричастинна форма. Реприза.	Поглиблення теми.	В.Косенко. «Дощик».
5.	Музична форма рондо.	Мелодія (одна частина), її точне повторення (3-тя, 5-та, 7-ма і т.д.), інші мелодії, до звучать між повтореннями основної (2-га, 4-та, 6-та) — форма рондо. Головна тема, епізоди.	Поглиблення теми.	Французька народна пісня «На мосту Авіньон».
6.	Музичні форми.	Куплетна, варіаційна, дво-, тричастинні форми, рондо.	Урок-рондо. Узагальнення теми.	Музична вікторина (епізод уроку).
7.	Музична мова.	Музика — мова, що має свої звуки, мелодію, засоби виразності. Музична мова може розповідати у різних жанрах. Музичні розповіді утворюють музичні форми.	Свято музичної мови (гості — музичні звуки, жанри, форми, композитори, образи).	Музична вікторина.

Українська народна пісня «Як діждемо літа» (виконання).	Імпровізація на трикутниках, дзвіночках звуків краплинок (2 частина 3-частинної композиції «Дощик»).	Танцювальні рухи до пісні «Як діждемо літа». Пластична імпровізація до п'єси «Дощик».	Ритмічна та вокальна імпровізація звуків краплинок (1,3 частини 3-частинної композиції «Дощик»).	Опорна схема теми. 21.
Українська народна пісня «Як діждемо літа» (виконання).	Імпровізація на трикутниках, дзвіночках, металофонах звуків краплинок (епізоди рондо «Дощик»).	Рухи до французької народної пісні «На мосту Авіньон». (реверанси дам та кавалерів; годувальниці, що колишуть дітей; музиканти-скрипалі; комедіанти). Танцювальні рухи до пісні «Як діждемо літа».	Ритмічна та вокальна імпровізація звуків краплинок (1,3, 5 — рефрен для рондо «Дощик»).	Опорна схема теми. 21.
Повторення вивчених пісень (епізоди).	Імпровізація на трикутниках, дзвіночках, металофонах звуків краплинок (епізоди рондо).	Рухи до вивчених пісень (епізоди).	Вокальна імпровізація на текст про весну (рефрен).	Опорна схема теми.
Виконання вивчених пісень.	Супровід до вивчених пісень.	Інсценізації, танцювальні рухи, диригування.	Виставка творчих робіт.	Опорна схема теми.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ МУЗИКИ
3 КЛАС

№ з/п Дата	Тема уроку	Засвоєння термінів та понять	Тип уроку	Навчальний матеріал	
				Слухання музики	Хоровий спів
Тема 1. «Музика родини»					
1.	Родина в нашому житті.	Родина, сім'я, країна. Символи української родини.	Вступний урок.	О.Злотник, сл. В.Крищенка. «Родина».	М.Ведмедеря, сл. Н.Кир'ян. «Деревце роду» (розучування).
2.	Музична родина.	Повторення музичних термінів. Родина музичних звуків — лад, стійкі, нестійкі ступені.	Поглиблення теми.	Ритмічні, мелодичні загадки (поняття довгі та короткі звуки, високі та низькі, стійкі та нестійкі).	М.Ведмедеря, сл. Н.Кир'ян. «Деревце роду» (виконання).
3.	Видатна музична родина.	Сім'я Й.Баха, її музичні традиції, заняття музикою в сім'ї.	Поглиблення теми.	Йоганн Бах. «Волинка». Арія з Оркестрової сюїти №3 (обробка). Йоганн Крістоф Фрідріх Бах. Прелюдія мі мінор для органу.	М.Ведмедеря, сл. Н.Кир'ян. «Деревце роду» (виконання).
4.	Видатна музична родина.	Сім'я В.Моцарта, її музичні традиції, дитинство обдарованої дитини.	Поглиблення теми.	В.Моцарт. Соната для клавіра в 4 руки (твір 8-річного композитора).	В.Моцарт. «Колискова» (розучування).

за формами роботи (видами діяльності) на уроці			Література, дидактичний матеріал.
Музикування	Рухи під музику	Творчі завдання	Наочність
Озвучення на метро-ритмічних інструментах імен членів своєї родини.	Відтворення ритму й показ руху мелодії пісні, що розучується.	Ритмічна імпровізація імен членів своєї родини. Д/З: Скласти поспівку з імен членів своєї родини.	Опорна схема теми. 70,С.(родовідне дерево).
Ритмічний супровід до пісні.	Гра «Живий рояль та хованки» (нестійкі ступені ладу ховаються за стійкими).	Гра «Збери урожай знань про музику» (повторення термінів та понять).	Опорна схема теми. 68,С.61.
Метро-ритмічний та бурдонний (на ф-но) супровід «Волинки» Й.Баха.	Пластична імпровізація під Прелюдію мі мінор для органу Й.К.Ф.Баха.	Вокальна імпровізація під супровід квінтового бурдону на текст прислів'я про родину.	29, С.5-52. 34. 3. Сім'я Й.Баха. Опорна схема теми.
Супровід на трикутниках та дзвіночках «Колискової» В.Моцарта.	Імітація гри на фортепіано під Сонату В.Моцарта. Відтворення ритму й показ руху мелодії пісні, що розучується.	Вокальна імпровізація та склади *«люлі, люлі»*, *«а-а-а»*, *«ай-лю-лі»*.	29, С.53-142. Сім'я В.Моцарта. Опорна схема теми.

5.	Видатна музична родина.	Музика в сім'ї М.В. Лисенка, заняття музикою, музичні інтереси.	Поглиблення теми.	М.Лисенко. Фрагменти опери «Коза-дереза»: Пролог, сцена Лисички та Кози, пісня Вовчика.	М.Лисенко. Пісня Лисички, пісня Рака з опери «Коза-дереза» (повторення). В.Моцарт. «Колискова» (виконання). Українська народна пісня «Ходить гарбуз по городу» (розучування).
6.	Музика про родину.	Музичні твори, що розповідають про життя в сім'ї.	Поглиблення теми.	Д. Кабалевський. «Впертий братик». Пісні про членів родини.	Р.Паулс. «Золоте весілля» (розучування). Українська народна пісня «Ходить гарбуз по городу» (виконання).
7.	Музика в звичаях та традиціях родини.	Музичні інтереси сім'ї: улюблені твори, пісні, композитори, гра на інструментах, читання книжок про музику.	Поглиблення теми.	Українська народна колискова пісня (з репертуару Н. Матвієнко). О.М айовський, сл. Л. Стебенєва. «Колискова».	Р.Паулс. «Золоте весілля» (виконання). Колискові пісні.
8.	Мене навчила мама, бабуся.	Музика, пісні, що звучать у твоїй сім'ї.	Поглиблення теми.	В.Косенко. «Казка». С.Прокоф'єв. «Казочка».	Р.Паулс «Золоте весілля» (виконання).
9.	Моя музична родина.	Пісні, музичні звичаї родини.	Сімейний урок-концерт.	Музична вікторина.	Концерт музичних сімей.

Ритмічний супровід до створеної забавки.	Інсценізація української народної пісні «Ходить гарбуз по городу».	Ритмічна та вокальна імпровізація забавки «Ой без дуди, без дуди».	38. 66,С.63-66. Портрет М.Лисенка. Ілюстрації до «Кози-дерези». Опорна схема теми.
Супровід на металофонах пісні «Ходить гарбуз по городу».	Інсценізація української народної пісні «Ходить гарбуз по городу».	Читання оповідання «В гурті й пісня в лад іде» та вокальна імпровізація на тексти «Щира пісня гріє краще за кожуха». Д/З: Пригадати колискові пісні.	Опорна схема теми.
Гра на металофонах (на звуках мажорного тризвука) колискової «Тихий сон» (1 клас, 3 тема).	Пластичне інтонування під колискові пісні.	Вокальна імпровізація та склади *«люлі, люлі»*, *«а-а-а»*, *«ай-лю-лі»*.	Опорна схема теми. П.Пікассо. «Мати й дитя».
Багатоголосний ритмічний супровід до пісні «Золоте весілля».	Танцювальні рухи до пісні «Золоте весілля».	Пластичні імпровізації до творів для слухання. Д/З: Підготуватись сім'єю до уроку-концерту.	Опорна схема теми. М.Юркас «Вечірній пейзаж». 16.
		Вокальна імпровізація на текст «В гурті й пісня в лад іде» (епіграф уроку). Виставка сімейних творчих робіт.	Опорна схема теми.

Тема 2. «Музика дитини»					
1.	Музика дитинства.	Жанри дитячого фольклору: народні забавки, лічилки, примовки.	Введення в тему.	В.Шаїнський. «Антошка» (вхід до класу). А.Мігай. «Господарі діти».	Поспівка-мирилка «Мир-миром». А.Мігай. «Господарі діти». (В.Толканьов. «Восьме чудо світу») (розучування).
2.	Музика, що розповідає про улюблених героїв казок.	Фортепіанний цикл. Повторення нот.	Поглиблення теми.	Ю.Шамо. Казки для фортепіано за Г.Андерсеном (на вибір): «Казкар розповідає», «Марш олов'яного солдатика», «Дюймовочка», «Гидке каченя».	Поспівка-мирилка «Мир-миром» — сольфеджування. А.Мігай. «Господарі діти». (В.Толканьов. «Восьме чудо світу») (виконання).
3.	Дитячі образи в музиці: друзі.	Повторенням теоретичних понять: четвертна, восьма, стакато, рух мелодії вгору та вниз, звукоряд.	Поглиблення теми.	Д. Кабалевський. «Три подружки»: «Пустунка», «Плакса», «Злюка».	А.Мігай «Господарі діти» або В.Толканьов «Восьме чудо світу» (виконання).
4.	Дитячі образи в музиці: подарунки.	Пунктирний ритм, ритмічна формула — чверть з крапкою.	Урок-сюрприз (подарунків).	А.Мігай. «Подарунок». «Мультики».	Т.Попатенко. «Щеня і кошеня» (розучування).

Гра на металофонах остинатного супроводу поспівки-мирилки (на *до-соль*).	Показ ритму, фраз та руху мелодії при розучуванні нової пісні.	Колективна імпровізація на текст забавки «Дівка гарна ткала».	Опорна схема теми. 17.С.48-49.
Гра на металофонах остинатного супроводу поспівки-мирилки (на *до-соль*).	Ігрові рухи до поспівки-мирилки «Мир-миром».	Пластичні імпровізації героїв казок.	Опорна схема теми.
Метро-ритмічний супровід до пісні.	Інсценізація «Трьох подружок» Д.Кабалевського.	Інструментальна імпровізація «Різні діти»: спокійні (четвертним нотами), рухливі (восьмими нотами), стрибунці (стакато на місці, вгору, вниз). Д/З: Виготовити музичний інструмент-саморобку.	38,С.18-19. Опорна схема теми.
Гра на інструментах –саморобках супроводу пісень А.Мігай.	Показ ритму, фраз та руху мелодії при розучуванні нової пісні. Ритмічна вправа з пунктирним ритмом.	Представлення інструментів –саморобок (сюрпризів) та виконання ритму вивчених пісень.	Опорна схема теми.

5.	Народні звичаї і життя дітей.	Свято Андрія: традиції проведення. Повторення засобів музичної виразності: штрихи.	Поглиблення теми.	Українська народна пісня «З'їж Андрію пиріжок» (у виконання вчителя).	Українська народна пісня «Наші хлопці вареників хочуть» (розучування). Т.Попатенко. «Щеня і кошеня» (виконання).
6.	Народні звичаї і життя дітей.	Свято Миколая: традиція проведення.	Поглиблення теми.	Легенда про Святого Миколая.	Повторення пісень про Миколая. Українські народні пісні «З'їж Андрію пиріжок» або «Наші хлопці вареників хочуть» (сольфеджування першої фрази) (розучування). Т.Попатенко «Щеня і кошеня» (виконання).
7.	Музика дитини.	Дитячі колядки, щедрівки. Обробка народної пісні.	Узагальнення теми.	Колядка «Бог ся рождає». Щедрівка «Щедрик» (обр. М. Леонтовича). Щедрування на мелодії «Щедрика».	Колядка «Різдвяна ніч». Щедрівка «Щедрик».

Метро-ритмічний супровід до пісні «Щеня і кошеня»	Рухи при розучуванні пісні (ритм, показ руху мелодії).	Вокальна імпровізація-розспівування на склади *«няв-няв, гав-гав»* на легато і стакато (ланцюжком).	Опорна схема теми.
Метро-ритмічний супровід до пісень про Андрія	Інсценізація пісень про Андрія.	Д/З: Лист Св.Миколаю.	Опорна схема теми.
Віншування у супроводі дзвіночків, бубнів, трикутників.			Опорна схема теми.

Тема 3. «Музика і гра»					
1.	Музика і гра. Гра з метром, ритмом.	Метр, ритм.	Введення в тему.	М.Глінка. «Арагонська хота».	Л.Кніппер. «Чому ведмідь взимку спить» (розучування). О.Гумінська «Пісенька долей» (повторення, 1 клас).
	Гра зі звуками, нотами, ступенями ладу.	Звук, нота, лад, ступені ладу, мажор, мінор.	Поглиблення теми.	Р.Роджерс. Мюзикл «Звуки музики»: «До, ре, мі».	Л.Кніппер «Чому ведмідь взимку спить» (виконання). Гра «Розшифруй» (спів ступенів ладу за ручними знаками, нот за рукою-нотоносцем).
2.					Гра «Зашифруй» (показ ручними знаками ступенів ладу, що співає учитель, чи показ нот за рукою нотоносцем, що співає учитель). Л.Абелян. Поспівка-гра «Йдуть звукоряди» (розучування).

Гра за допомогою шумових інструментів в «Луну»: неслухняну, старанну (повтор 2, 3 рази), грамотну (із записом ритмічних послідовностей)	Танцювальні рухи «Арагонської хоти».	Гра «Музичний живопис» — вигадування власних позначок висоти, тривалості звуків, та інструментів, що їх виконують.	Опорна схема теми.
Гра на мелодичних інструментах звукоряду. І.Арсєєв. «Гра в слова» (розучування з використанням елементарних інструментів).	Поспівка-гра «Йдуть звукоряди» з показом висоти та показом одиниць метру (до-мажорний звукоряд співають цілими нотами — «йдуть ведмеді», половинними	Ритмічні імпровізації на задану кількість тактів, на задані ритмічні одиниці, в заданому розмірі, на задані слова	Опорна схема теми. 1, С.24-26.
	— вовки, чвертними — лисиці, восьмими — білки, шістнадцятими — «стукає дятел»). Гра «Живий рояль»: на 8 звуків — під музику Р.Роджерса, на 3 звуки — виконання мажорного та мінорного тризвуків.	(зима, барлога, ведмідь, лисиця, дятел, білка)	

3.	Гра з темпом.	Темп, швидкість, повільно, швидко, метроном.	Поглиблення теми.	Л.Бетховен. «Весела. Сумна».	Я.Степовий. «Зима і Весна» (розучування). Л.Кніппер «Чому ведмідь взимку спить» (виконання).
4.	Гра з динамікою.	Динаміка, форте, піано.	Поглиблення теми.	Е.Гріг. «У печері гірського короля».	Я.Степовий. «Зима і Весна» (виконання).
5.	Гра з тембром.	Тембр, голоси, інструменти.	Поглиблення теми.	Й.Гайдн. «Дитяча симфонія» до мажор: I. Allegro moderato. II. Menuetto. III. Final. Presto.	Поспівка-гра «Впізнай, чий голосок» (розучування та виконання). Пісня-гра «Угадай, Ганно» (розучування та виконання).

Д/З: Створити інструментальну композицію «Темп навколо нас».	Пластично-вокальна імпровізація вірша «Темп» (І.Олійник): *Швидко вітерець летить, швидко бджілка пролітає.* *Швидко бігає хлопчина, а чому, і сам не знає.* *А маленька черепашка, хоч і сили не жаліє,* *А повзе повільно, важко, бо інакше й не уміє.* *І повільно, і швиденько можем всі ми заспівати.* *Вивчити музичні темпи й назавжди запам'ятати.*		Опорна схема теми.
І.Арсєєв. «Гра в слова».	Гра «Гості гірського короля» — обирається король, який визначає найкращого гостя (учня, який рухався відповідно до характеру музики).	Ритмічні та мелодичні імпровізації з використанням: 1) piano, forte, 2) crescendo, diminuendo.	Опорна схема теми.
Музикування під «Дитячу симфонію»: · І частина — бубни, сопілки, «пташечки»; · ІІ частина — сопілки; · ІІІ частина — мара каси, бубни, сопілки.	Імітація гри на інструментах симфонічного оркестру, один учень — диригент. Відтворення ігрових рухів пісень-ігор «Впізнай, чий голосок», «Угадай, Ганно».	Гра «Вітер-музикант» — музиканта не видно, але чути (учень-вітер імпровізує мелодію на різних інструментах, учні, заплющивши очі, слухають, відгадують).	22,С.89-91. Опорна схема теми.

6.	Гра з мелодією.	Мелодія, фраза, тоніка. Хор, голоси хору, обробка для хору.	Поглиблення теми.	Українська народна пісня «Гра в зайчика» (обр. М. Леонтовича).	«Пісенька про тоніку» — (розучування та виконання). Українська народна пісня-гра «Ой на горі мак» (розучування). В.Верховинець. Пісня-гра «Ой, Василю, товаришу» (розучування).
7.	Гра з жанрами.	Жанр, пісня, танець, марш, сюїта. Особливі ігрові жанри — пісні-ігри, сюїта-гра.	Поглиблення теми.	Ж.Бізе. Маленька сюїта для оркестру «Дитячі ігри»: Марш («Труба і барабан»), Колискова («Лялька»), Галоп («Бал»).	Українська народна пісня-гра «Ой на горі мак» (виконання). В.Верховинець. Пісня-гра «Ой, Василю товаришу» (виконання).
8.	Гра з музичними формами.	Будова (форми) музики (одно, дво, тричастинна форми).	Поглиблення теми.	Л.Бетховен. «Весела. Сумна».	Українські народні пісні-ігри «Ой на горі мак», «Угадай, Ганно» (виконання). Веснянка-гра «Женчичок-бренчичок» (розучування). Тема Весни з пісні «Зима і Весна» як основна тема (виконання).

Гра з темпом (перевірка Д/З).	Відтворення руху мелодії «Пісеньки про тоніку», пісень ігор «Ой на горі мак», «Ой, Василю, товаришу». Відтворення ігрових рухів «Угадай, Ганно».	Гра «Доведи до тоніки»: створення власних мелодій на заданий початок та їх запис	9,243. Опорна схема теми.
Метро-ритмічний супровід пісень-ігор.	Відтворення ігрових рухів пісень-ігор «Ой, Василю, товаришу», «Угадай, Ганно». Крокування, плавні рухи, танцювальні рухи до «Дитячих ігор» Ж.Бізе.	Гра «Усе навпаки» (пісенність — на маршовість, швидко — на повільно, високий регістр_ на низький тощо). Або гра «Маско, я тебе знаю» (зміна жанру при незмінній мелодії, відгадування нового жанру).	Опорна схема теми.
Супровід до веснянок.	Відтворення рухів веснянок «Ой на горі мак», «Женчичок-бренчичок». Пластична гра «Зашифруй»: показати рухами дво- та тричастинну форму.	Скласти дво- та тричастинну форму з куплетів вивчених українських народних веснянок. Пластична імпровізація до «Веселої. Сумної» Л.Бетхлвена.	Картки з назвами усіх вивчених веснянок (Подоляночка, А вже красне сонечко). Опорна схема теми.

9.	Гра з музичними формами.	Будова (форми) музики (рондо, варіації).	Поглиблення теми.	В.Косенко. «Полька». Ю. Щуровський. Варіації на тему української народної пісні «Ой єсть в лісі калина».	Тема Весни з пісні «Зима і Весна» як рефрен (виконання). Веснянки-ігри «Ой на горі мак», «Женчичок-бренчичок» як епізоди (виконання).
10.	«Музика і гра».	Музичні терміни та поняття.	Урок-гра «Музичний салат». Узагальнення теми.	Італійська народна пісня «Італійський салат».	Гра «Впізнай пісню» (за певною кількістю звуків; за ритмом; за словесним описом образів та характеру).

Тема 4. «Музика і природа»					
1.	Музика і природа.	В природі все звучить (асоціативний кущ).	Введення в тему.	Д.Січинський. «Чом, чом, чом, земле моя». Е.Гріг. «Ранок».	«Весняне музичне вітання» (розучування). А.Житкевич. «Музика землі» (розучування). Поспівка «Сонечко сходить» на основі мелодії «Ранку» Е.Гріга (розучування та виконання).
2.	Пори року в музиці.	Музика, композитори, що розповідають про пори року.	Поглиблення теми. Інтерактивний урок (робота в групах).	Й.Гайдн. Фрагменти ораторії «Пори року».	«Весняне музичне вітання». А.Житкевич. «Музика землі» (виконання). Повторення групами пісень про пори року.

Створення варіаційної форми за допомогою елементарних музичних інструментів на основі пісні «Женчичок-бренчичок».	Відтворення ігрових рухів веснянок. Пластична гра «Зашифруй»: показати рухами форми варіацій та рондо.	Скласти форму рондо з куплетів вивчених українських народних веснянок. Д/З Створити власну казку, де рефрен — пісня Колобка, а епізоди — шкільні персонажі.	Картки музичних знаків та термінів. Опорна схема теми.
Урок-гра «Музичний салат», у якому шарами лежать (від нижнього): нотні знаки, терміни, мелодії, жанри, конкретні твори та композитори («салат» може утворити музичну форму, наприклад, рондо).		Конкурс казок.	Картки музичних знаків та термінів. Опорна схема теми.

Супровід трикутниками поспівки «Сонечко сходить» (сильна доля).	Показ руху мелодії поспівки «Сонечко сходить».	Розмальовування тактів поспівки «Сонечко сходить» (на дощці різними кольорами від темного до світлого).	Опорна схема теми. 65,С.41-43. 37. 59.
Завдання групам: створити пластичний та вокально-інструментальний портрет певної пори року.			59. Опорна схема теми (пори року).

3.	Музика весни (Як звучить весна?).	Звуки весни, музичні твори про весну, народні веснянки. Кольори та дарунки весни.	Поглиблення теми.	П. Чайковський. Фортепіанний цикл «Пори року»: «Пролісок» (квітень). В. Барвінський. «Веснянка і дощик».	Поспівка «Знову весна» (розучування). Я.Дубравін. «Крапельки» (розучування). А.Житкевич. «Музика землі» (виконання).
4.	Природа співає.	Звуки природи. Використання композиторами образів природи, які співають. Засоби виразності, які при цьому використані.	Поглиблення теми.	В. Сухомлинський. Казка «Все в лісі співає». Л. Ревуцький. «Пташина колискова».	Поспівка «Знову весна» (виконання). Я.Дубравін. «Крапельки» (виконання).
5.	Музика звірів та птахів.	Використання композиторами образів звірів та птахів. Засоби виразності, які при цьому використані.	Поглиблення теми.	Ю. Кушак. Музична картинка «Ранок в селі». М. Сільванський. «Пташка і кицька».	Українська народна пісня «Як служив я в пана» (розучування). Я.Дубравін. «Крапельки» (виконання).
6.	Музика із звуками природи.	Пошук сучасними композиторами нових звучань в природі.	Поглиблення теми.	Пол Уінтер «Колискова матері китихи для маленьких тюленят». Е.Гріг. «Ранок».	Українська народна пісня «Як служив я в пана» (виконання).

Супровід пісні «Крапельки» (заповнення пауз звуками металофону, бубну, трикутника).	Показ ритму, метру, руху мелодії, використання руки-нотоносця при розучуванні пісні «Крапельки». Повторення веснянок з рухами «Ой минула вже зима», «Подоляночка», «Ой на горі мак», «Женчичок-бренчичок», «Розлилися води» (1-3 класи).	Гра «Звуки весни» (вокально-інструментальна імпровізація).	59. Опорна схема теми.
Гра на металофонах та шумових інструментах супроводу пісні «Крапельки».	Інсценізація пісні «Крапельки».	Пластичні та вокальна імпровізація до казки В. Сухомлинського.	59. Опорна схема теми.
Гра на металофонах та шумових інструментах супроводу пісні «Крапельки».	Інсценізація пісні «Як служив я в пана»	Вокальна імпровізація відповідей зозульці у грі «Лічилка-дражнилка»	59. Опорна схема теми.
Гра партії зозульки на металофонах.	Створення пластичної імпровізація «Природа просинається» (під музику «Ранка» Е.Гріга зі співом пташок).	Інструментальна імпровізація відповідей у грі «Лічилка-дражнилка».	59. Опорна схема теми.

7.	Музика родини, дитини, природи.		Урок — концерт. Узагальнення теми.	Музична вікторина творів, прослуханих протягом року.	Виконання вивчених пісень.

Календарно-тематичне планування уроків музики 4 клас

№ з/п Дата	Тема уроку	Засвоєння термінів та понять	Тип уроку	Навчальний матеріал	
				Слухання музики	Хоровий спів
Тема 1. «Історія народу і музика»					
1.	Гімн — історія, збережена для сучасників.	Символи України: гімн, прапор, герб, калина. Історія створення «Ще не вмерла України». Українська народна музика, жанри українських народних пісень: загальна характеристика.	Вступний урок.	М. Вербицький, сл. П. Чубинського. «Ще не вмерла України».	М.Вербицький, сл. П.Чубинського. «Ще не вмерла України» (розучування). Українська народна пісня «Ой єсть в лісі калина» (повторення).

Виконання пісень, віршів з елементарним супроводом (музичні інструменти, звучні жести).	Інсценізація вивчених пісень.	Виставка малюнків, творчих робіт, зроблених протягом року.	65,С.119. Опорна схема теми.

за формами роботи (видами діяльності) на уроці			Література, дидактичний матеріал
Музикування	Рухи під музику	Творчі завдання	Наочність
Музикування супроводу до пісні «Ой єсть в лісі калина».	Інсценізація пісні «Ой єсть в лісі калина».	Моделювання схеми «Жанри українських народних пісень».	71. 19. 20. Опорна схема теми. 70,С.111 (хор).

2.	Історія народу і музика.	Український народ його героїчна історія. Історичні пісні — загальна характеристика.	Поглиблення теми.	Є.Адамцевич. «Запорізький марш».	М.Чубинський, сл. О.Кониського. «Ще не вмерла України» (виконання). Українська народна пісня «Ой на горі та й женці жнуть» (розучування).
3.	Історія козацтва в музиці.	Козацькі пісні: образи, характер музики, засоби музичної виразності.	Поглиблення теми.	Українська народна пісня «Ой Морозе, Морозенку».	Українська народна пісня «Ой на горі та й женці жнуть» (виконання).
4.	Історія козацтва в музиці.	Козацькі пісні: образи, характер музики, засоби музичної виразності. Піснярка з легенди — Маруся Чурай.	Поглиблення теми.	М. Чурай. «Засвіт встали козаченьки» Українська народна пісня «Їхав козак на війноньку».	Українська народна пісня «Ой на горі та й женці жнуть» (виконання).
5.	Історія січових стрільців у музиці.	Стрілецькі пісні: образи, характер музики, засоби музичної виразності.	Поглиблення теми.	Українські народні пісні «Ой у лузі червона калина», «Повіяв вітер степовий».	Українська народна пісня «Гей ви, стрільці січовії» (розучування).

Метро-ритмічний супровід «Запорізької похідної».	Крокування під «Запорізьку похідну». Відтворення ритму та показ руху мелодії пісні «Ой на горі та й женці жнуть».	Вокальна імпровізація на текст «Ой на горі» в різному характері (велично, бадьоро, героїчно, сумно, завзято…). Д/З: Підібрати ілюстрації історичної тематики, прокоментувати (що, хто зображений, яка музика звучить).	Опорна схема теми. 19. 20. 33.
Розучування супроводу пісні на металофонах.	Показ руху мелодії пісні «Ой на горі та й женці жнуть».	«Галерея козацьких образів» (перевірка Д/З).	Опорна схема теми. 70,С.147(Січ).
Метро-ритмічний супровід пісні «Засвіт встали козаченьки». Супровід на металофонах пісні «Ой на горі та й женці жнуть».	Крокування під пісню «Ой на горі та й женці жнуть».	«Галерея козацьких образів» (перевірка Д/З). Ритмічна імпровізація на текст «Засвіт встали козаченьки» (у різному темпі, з різною динамікою).	Опорна схема теми. 19. 20.
Метро-ритмічний супровід пісні «Ой у лузі червона калина».	Відтворення ритму й показ руху мелодії пісні, що розучується.	Ритмічна імпровізація на текст «Гей ви, стрільці січовії» (у різному темпі, з різною динамікою).	Опорна схема теми. 70,С.(Січові стрільці).

6.	Історія другої світової війни в музиці.	Повстанські пісні: образи, характер музики, засоби музичної виразності.	Поглиблення теми.	Українська народна пісня «Там десь далеко на Волині». В'язанка повстанських пісень.	Українські народні пісні «Гей ви, стрільці січовії» (виконання), «Там десь далеко на Волині» (розучування).
7.	Історія народу на струнах бандури.	Думи: образи, характер музики, особливості засобів музичної виразності.	Поглиблення теми.	Українська народна дума «Про Марусю Богуславку».	Українська народна пісня «Там десь далеко на Волині» (виконання).
8.	Історія народу на струнах бандури.	Кобзар — поет, композитор, музикант.	Поглиблення теми.	В. Барвінський. «Думка» (бандура).	Повторення вивчених пісень.
9.	Історія народу і музика.	Тематична атестація.	Узагальнення теми.	Музична вікторина: впізнати пісню, назвати епоху, жанр, виконавців.	Виконання

Ритмічний супровід пісні.	Відтворення ритму й показ руху мелодії пісні, що розучується.	Інсценізація (театралізація) однієї з вивчених історичних пісень.	Опорна схема теми.
Ритмічний супровід пісень.	Імітація гри на бандурі.	Вокальна імпровізація вступу до думи на текст «Гей, було колись в Україні…».	Опорна схема теми.
Ритмічний супровід пісень.	Імітація гри на бандурі.	Літературно-вокальна імпровізація про сучасну історію України.	Опорна схема теми.
вивчених пісень			Опорна схема теми.

Тема 2. «Побут народу і музика»					
1.	Музика, що допомагає народу працювати.	Трудова, жниварська пісня: образи, характер музики, засоби музичної виразності. Розспівування складів, ліга у вокальній музиці.	Введення в тему.	Жниварська пісня «Ой літає соколонько».	Українська народна пісня «Вийшли в поле косарі» (розучування).
2.	Музика, що виражають почуття.	Ліричні пісні: образи, характер музики, засоби музичної виразності.	Поглиблення теми.	Лірична пісня «Ґандзя». Віночок ліричних пісень.	Українська народна пісня «Вийшли в поле косарі» (виконання, сольфеджування фрази). Українська народна пісня «Ішло дівча лучками» (розучування).
3.	Музика, що допомагає відпочивати.	Українські народні танці, інструменти, оркестри.	Поглиблення теми.	В'язанка українських народних мелодій. Українські народні танці: Аркан. Гопак. Козачок.	Українські народні пісні «Вийшли в поле косарі», «Ішло дівча лучками» (виконання).
4.	Музика, що допомагає веселитись.	Жартівливі пісні: образи, характер музики, засоби музичної виразності.	Поглиблення теми.	Жартівливі пісні «Ой що то за шум», «Чи не той то Омелько», «Як ішов я з Дебречина».	Українська народна пісня «Сіяв мужик просо» (розучування).

Шумовий супровід до пісні.	Рухи для полегшення запам'ятовування тексту. Показ ритму та висоти складів, що розспівуються.	Ритмічна імпровізація та складання партитури на звуках, що імітують трудові процеси (косіння, рубання дров, забивання гвіздків., свердління…)	35. Опорна схема теми. 19. 20.
Шумовий супровід до пісні «Вийшли в поле косарі».	Рухи при розучуванні пісні (ритм, показ руху мелодії)	Створення власних «віночків» українських народних пісень	Опорна схема теми. 19. 20.
Супровід до пісень. Вивчення народних інструментів за допомогою дидактичної гри «Склади оркестр».	Інсценізація «Вийшли в поле косарі» (рухи, що імітують трудовий процес). Танцювальні рухи до танців.	Інсценізація «Ішло дівча лучками» в парах. Гра «Народні та академічні класи» (розподілити на групи ілюстрації музичних інстурментів).	8. Опорна схема теми. 10,С.296. 19. 20.
Відтворення ритму пісні на шумових інструментах. Повторення українських народних інструментів.	Рухи для полегшення запам'ятовування тексту.	Рухова імпровізація до танців.	Опорна схема теми. 19. 20.

5.	Музика, що допомагає святкувати.	Зимові свята: Андрія, Миколая. Вечорниці.	Поглиблення теми.	Музична вікторина з музики танців, ліричних, жартівливих пісень.	Українська народна пісня «Сіяв мужик просо» (сольфеджування мелодії куплету). Повторення пісень про Андрія та Миколая.
6.	Музика, що супроводжує народне свято.	Зимові календарно-обрядові пісні: образи, характер музики. Колядки.	Поглиблення теми.	Віншування на Різдво. Колядка «По всьому світу».	Українська народна пісня «Сіяв мужик просо» (сольфеджування куплету та приспіву). Колядка «По всьому світу стала новина».
7.	Музика, що супроводжує народне свято.	Зимові календарно-обрядові пісні. Щедрівки.	Узагальнення теми.	Щедрівка «Ой у полі плужок ходить».	Колядка «По всьому світу стала новина». Щедрівка «Зіронька ясна».

Розучування мелодії куплету на металофонах, супровід приспіву на шумових інструментах.	Інсценізація пісень про Андрія та Миколая.	Д/З: скласти новий куплет до пісні «Сіяв мужик просо»	Опорна схема теми. 19. 20.
Виконання «Сіяв мужик просо» на металофонах.	Рухи при розучуванні колядки (ритм, показ руху мелодії)	Д/З: Віншування (поздоровлення) з Різдвом, Новим роком	Опорна схема теми. 19. 20.
Віншування у супроводі дзвіночків, бубнів, трикутників. Організація гуртів колядників та щедрувальників.			Опорна схема теми.

Тема 3. «Народні звичаї і музика»					
1.	Народні звичаї і музика. Зимові свята та обряди.	Звичаї — скарб українського народу. Зимові свята. календарно-обрядові пісні. Звичаї зустрічі Нового року. Щедрівки.	Введення в тему.	Щедрівка «Щедрик» (обр. М. Леонтовича). Щедрівка «Щедрик» (з репертуару гурту «Луганські козаки»).	Щедрівка «В полі, полі» (розучування). Йорданська пісня «Хрестився Христос» (розучування).
2.	Зимові свята та обряди.	Водохреще, релігійні звичаї. Йорданські пісні.	Поглиблення теми.	П. Чайковський. «Дитячий альбом»: «Вранішня молитва», «У церкві».	Щедрівка «В полі, полі» (виконання). Йорданська пісня «Хрестився Христос» (розучування).
3.	Зимові свята та обряди.	Підсумок календарно-обрядового новорічно-різдвяного блоку.	Урок-попурі (колаж).	М.Лисенко. Опера «Зима і весна», заключний хор.	Українська народна пісня «Ой минула вже зима» (повторення, 1 клас, 3 тема).
4.	Закликання весни.	Стрітення, народні та релігійні традиції та обряди.	Поглиблення теми.	Віночок українських народних пісень: «Благослови мати», «Огірочки зелененькі». Українська народна пісня «Горобчику, сватку, сватку» (обр. Л. Ревуцького).	Веснянки «Благослови мати», «Соловеєчку, сватку, сватку» (розучування).

Гра на дзвіночках супроводу щедрівки.	Показ фраз, руху мелодії пісень при розучуванні.	Дегустація багатої куті у формі командної гри.	1,С.5, 94-95, 104. 2,С.21-29. Опорна схема теми.
Гра на дзвіночках супроводу пісні «Хрестився Христос».	Показ фраз та руху мелодії пісні «Хрестився Христос».	Читання дитячих молитов під музику П.Чайковського.	1,С.116-120, 121. 2,С.32-36. Опорна схема теми.
Метро-ритмічний супровід «Зимової в'язанки пісень». Гра на металофонах супроводу пісні «Ой минула вже зима».	Образні рухи до пісень про зиму.	Вокальна імпровізація на вірш з «Читанки». Створення «Зимової в'язанки пісень» (колядки, щедрівки, пісні та вірші про зиму).	1,С.127-130. 2,С.36-40. Опорна схема теми.
Метро-ритмічний супровід пісень.	Показ ритму та руху мелодії пісень «Благослови мати», «Соловеєчку, сватку, сватку».	Літературна та вокальна імпровізація «Закликання весни». Д/З: виготовлення годівничок.	2,С.42-44. 30. Опорна схема теми.

5.	Закликання весни.	Весняні пісні: заклички, веснянки-ігри. Масляна.	Поглиблення теми.	Українська народна пісня «Ми кривого танцю йдемо». Українські народні пісні «Мак», «Женчичок — бренчичок» (обр. М. Леонтовича).	Веснянки «Благослови мати», «Соловеєчку, сватку, сватку» (виконання).
6.	Весняні звичаї та обряди.	Весняні пісні: заклички, веснянки-ігри.	Поглиблення теми.	Українська народні пісня «Ой уже весна», «Збирайтеся дівки молодиці».	А.Філіпенко. «Зацвіла в долині» (розучування). Поспівка «Знову весна» (розучування).
7.	Весняні звичаї та обряди.	Весняні пісні: заклички, веснянки-ігри. Вшанування Великого Кобзаря. Музикальність поезії Т.Шевченка.	Поглиблення теми.	Т. Шевченко. Вірші «Встала весна», «Защебетав жайворонок» (читання). **Я. Степовий, сл. Т. Шевченка. «Зацвіла в долині».** О.Тищенко, сл. Т.Шевченка. «Бандуристе, орле сизий».	А.Філіпенко. «Зацвіла в долині» (виконання). В.Лепешко. «Ми — нащадки Кобзаря» (розучування). Поспівка «Знову весна» (повторення, сольфеджування, 3 клас, 4 тема).

Метро-ритмічний супровід пісень.	Повторення з рухами «А вже красне сонечко», «Подоляночка» (1 клас, 3 тема). Ігрові та образні рухи до пісень, що слухаються — «Ой, на горі мак», «Женчичок-бренчичок»	Виставка-конкурс годівничок «Пташині будиночки». Д/З: Створити пісню-закличку, вітання птахам.	2,С.42-44. 30,С.160. Опорна схема теми.
Відтворення на шумових інструментах ритму пісні «Зацвіла в долині».	Показ руху мелодії пісні «Зацвіла в долині».	Демонстація створених пісень-закличок, вітань птахам.	2,С.51-53. Опорна схема теми.
Розучування на металофонах поспівки «Знову весна».	Показ ритму та руху мелодії пісні «Ми — нащадки Кобзаря».	Д/З: Малюнки до музично-поетичних образів Шевченка.	Опорна схема теми.

8.	Весняні звичаї та обряди.	Вшанування Великого Кобзаря. Сучасність музично-поетичних образів Т.Шевченка. Весняні пісні: заклички, веснянки-хороводи.	Поглиблення теми.	**М. Лисенко, сл. Т. Шевченка. «Учіться, брати мої».** Виконання вчителем пісень на вірші Т. Шевченка.	А.Філіпенко «Зацвіла в долині» (виконання). В.Лепешко «Ми — нащадки Кобзаря» (виконання). Українська народна пісня «Вийди, вийди, Іванку» (розучування).
9.	Весняні звичаї та обряди.	Жанр концерту, симфонічний оркестр. Весняні пісні: заклички, веснянки-ігри. Кобзаря Зустріч пташок.	Поглиблення теми.	«Веснянка» (сопілка). П. Чайковський. Концерт №1 для фортепіано з оркестром, III частина (фінал).	Українська народна пісня «Вийди, вийди, Іванку» (сольфеджування). Українська народна пісня-танець «Вийдемо, вийдемо зранку на веснянку» (розучування).
10.	Народні звичаї і музика.	Зимово-весняні обряди, пісні, що їх супроводжують.	Урок –подорож календарем. Узагальнення теми.	Музична вікторина.	Створення віночків українських народних веснянок.

Гра на металофонах поспівки «Знову весна».	Інсценізація пісні «Зацвіла в долині».	Вокальна імпровізація на текст «Думи мої, думи мої, лихо мені з вами».	Опорна схема теми.
Гра на металофонах поспівки «Знову весна». Гра на сопілках, металофонах, фортепіано бурдонного супроводу «Вийди, вийди Іванку» (*мі-сі*).	Імітація гри на фортепіано та інструментах симфонічного оркестру (гра з картками «Симфонічний оркестр»).	Імпровізований танець-хоровод до пісні «Вийдемо, вийдемо зранку на веснянку».	2,С.65-73. Опорна схема теми.
Супровід до пісень.	Образні та ігрові рухи до вивчених пісень	Виставка творчих робіт.	Опорна схема теми.

Тема 4. «Фольклорні регіони України»					
1.	Фольклорні регіони України. Народна музика Наддніпрянщини.	Етнографічне районування України. Особливості поділу: історичний розвиток, територіальні й природно-географічні умови, взаємозв'язки з іншими народами, культура та побут. Музичний фольклор та обрядовість Наддніпрянщини.	Введення в тему. Урок-подорож.	Українська народна пісня «Зеленеє жито, зелене». Веснянки «А в нашого Шума», «А вже весна» (Черкаська область).	Українська народна пісня «Зеленеє жито, зелене» (розучування).
2.	Народна музика Слобожанщини.	Музичний фольклор та обрядовість Слобожанщини.	Урок — фольклорна експедиція.	Веснянка «Весняночка-паняночка» (Полтавська область). Веснянка-гра «А в нас на вулиці» («Козел») (Білгородська область). Псалм «Ой по мосту» (Харківська область).	Українська народна пісня «Зеленеє жито, зелене» (виконання).

Відтворення на метро-ритмічних інструментах сильної долі пісні «Зеленеє жито».	Показ фраз, ритму, руху мелодії пісні «Зеленеє жито». Ігрові рухи до веснянки «А в нашого Шума».	Д/З: Знайти ілюстрації природи та побуту Наддніпрянщини.	Опорна схема теми. 8. 31,С.21-31. 70,С.94(степ). 30,С.186,221-222.
Гра на метро-ритмічних інструментах супроводу пісні «Зеленеє жито». Інструментальна імпровізація — імітація звуків весни.	Ігрові рухи до веснянки «А в нас на вулиці».	Д/З: Знайти ілюстрації природи та побуту Слобожанщини.	Опорна схема теми.

3.	Народна музика Полісся.	Музичний фольклор та обрядовість Полісся.	Урок — фольклорна експедиція.	Поліські інструментальні мелодії (Рівненська область). Веснянки «Ой уже весна» (повторення, 4 клас, 3 тема), «Весна, весна, весняночко».	Українська народна пісня «Зеленеє жито, зелене» (виконання). Пісня-гра «Пуста-пропуста» (розучування та виконання).
4.	Народна музика Волині, Галичини.	Музичний фольклор та обрядовість Волині, Галичини.	Урок — фольклорна експедиція.	Українська народна пісня «Там десь далеко на Волині» (Волинська, Рівненська області).	Українська народна пісня «Хліб та сіль» (розучування). Українська народна пісня «Там десь далеко на Волині» (повторення, 4 клас, 1 тема).
5.	Народна музика Поділля.	Музичний фольклор та обрядовість Поділля.	Урок — фольклорна експедиція.	Українська народна пісня «Посію я жито на ниві». Гагілки «Воротарю, воротарчику», «Вербовая дощечка» (Тернопільська область). Українські народні танці: Швець, Аркан.	Українська народна пісня «Хліб та сіль» (розучування).

Гра на метро-ритмічних інструментах супроводу пісні «Зеленеє жито».	Ігрові рухи до пісні-гри «Пуста-пропуста».	Д/З: Знайти ілюстрації природи та побуту Полісся	Опорна схема теми. 30,С.160.
Імітація музичними інструментами та звучними жестами ходи війська.	Показ фраз, ритму, руху мелодії пісні «Хліб та сіль».	Вокальна імпровізація на текст прислів'я про хліб. Д/З: Знайти ілюстрації природи та побуту Волині, Галичини.	Опорна схема теми.
Гра на метро-ритмічних інструментах супроводу танців.	Танцювальні рухи до українських народних танців Швець, Аркан. Ігрові рухи до пісні «Вербовая дощечка».	Д/З: Знайти ілюстрації природи та побуту Поділля.	Опорна схема теми. 30,С.243,257-258.

6.	Народна музика Верховини.	Музичний фольклор та обрядовість Верховини.	Урок — фольклорна експедиція.	Бойківські коломийки. Гуцульські мелодії (денцівка). Старовинні гуцульські мелодії (дримба). М. Устиянович. «Верховино, світку ти наш».	Коломийки (розучування та виконання). Українська народна пісня «Хліб та сіль» (виконання).
7.	Народне музичне мистецтво.	Народна музика та обрядовість фольклорних регіонів України. Жанри української народної пісні. Жанри українського народного танцю.	Урок-фольклорне свято.	Музична вікторина.	Виставка результатів фольклорних експедицій.

Гра на метро-ритмічних інструментах супроводу коломийок.	Танцювальні рухи до коломийок.	Вокально-танцювальний конкурс між групами на краще виконання коломийок («Бойки», «Гуцули», «Лемки»). Д/З: Знайти ілюстрації природи та побуту Карпат. Підготуватись групами до підсумкового уроку — фольклорного свята.	Опорна схема теми.
Творче представлення фольклорних груп (пісні, танці, ігри, музичний супровід, рухи).			47. Опорна схема теми.

Список рекомендованої літератури

1. Абелян Л.М. Забавное сольфеджио: Учеб. пособие для детей дошкольного и младшего школьного возраста. — М.: Композитор,1992. — 62с.

2. Абрамян Г. Солнечный круг: Музыкальная азбука. — М.: Малыш,1985. — 62с.

3. Алексеева Ф. Суровая школа маленького Баха // Пионерский музыкальный клуб. Вып. 10. — М.: Музыка, 1971. — С.43-49.

4. Барсова І.О. Книга про оркестр. — К.: Муз. Україна, 1988. — 160с.

5. Бас Л.О. Майстер музичної мініатюри (про О.Лядова) // Бас Л.О. Розповіді про композиторів. Вип.4. — К.: Муз. Україна,1979. — С.5-25.

6. Бобровников Є. Грай, музико. Вид. друге. — К.: Муз.Україна, 1968. — 84 с.

7. Васина-Гроссман В.А. Первая книжка о музыке. — М.:Музыка,1988. — 112с.

8. Великдень в Україні: Нариси про Великодні свята з народними піснями. — К.: Муз. Україна, 1993.

9. Верховинець В.М. Весняночка: Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів. — К.: Муз.Україна,1979.-339с.

10. Весёлые уроки музыки в школе и дома. Авт.-сост. З.Н.Бугаева. — Донецк: Сталкер, 2002. — 383с.

11. Волшебная свирель: Сказки народов СССР о музыке / Сост. С.Жилютова. — К.: Муз. Україна, 1988. — 160с.

12. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. — Київ: Оберіг, 1993. — 590с.

13. Газарян С.С. В мире музыкальных инструментов: Кн. для учащихся старших классов. — М.: Просвещение, 1989. — 192с.

14. Горская Е. «Детский альбом» П.И.Чайковского // Музика и ты: Альманах для школьников. Вып. 7. — С.74-77.

15. Гра «Про що розповідають звуки» // Джміль. — 1999. — №1. — С.9.

16. Грицюк Н., Зінкевич О., Май бурова К., Шурова Н. Слухання музики в 1-3 класах: Метод. посібник. — К.: Муз. Україна, 1980. — 51с.

17. Гумінська О.О. Особливості музичного виховання в першому класі: Метод посібник. — Рівне: РДГУ,2001. — 56с.

18. Гумінська О.О. Уроки музики в загальноосвітній школі: Метод. посібник. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2003. — 104с.

19. Дей О.І. Народно-пісенні жанри. Вип.1. — К.: Муз.Україна,1983. — 108с.

20. Дей О.І. Народно-пісенні жанри. Вип.2. — К.: Муз.Україна,1983. — 112с.

21. Дейнс Э. Первая энциклопедия музики. — М.: Махаон,1999. — 48с.

22. Дилакторская Н.Л. Повесть о Гайдне. — Л.: Детская литература,1961. — 157с.

23. Зильберквит М.А. Мир музики: Очерк. — М.: Детская литература,1988. — 335с.

24. Золотий колосок: Збірка фольклорних і літературних творів для роботи з дітьми у дошкільних закладах за програмою «Дитина» / Упор. Н.Я.Дзюбишина-Мельник. — К.: Освіта. 1994. — 623с.

25. Іванов П.Г. Оркестр українських народних інструментів. — К.: Муз.Україна,1981. — 110с.

26. Кабалевський Д. Про трьох китів та про інші цікаві речі. — К.: Муз. Україна, 1973. — 189с.
27. Кабалевський Д.Б. Як розповідати дітям про музику? — К.: Муз. Україна,1982. — 320с.
28. Карцева С.А. Музыкальная фонотека в школе (1-3 классы): Из опыта работы. — М.:Просвещение,1976. — 144с.
29. Кац Б. Времена — люди — музыка: Документальные повести о музыке и музыкантах. — Л.: Музыка,1988. — 143с.
30. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Книга .І. — К.: Обереги,1994. — 400с.
31. Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: Нариси й статті. — Л.: Інститут народознавства НАН України,2002. — 351с.
32. Клёнов А.С. Там, где музыка живёт. — 2-е изд. — М.:Педагогика,1986. — 152с.,ил.
33. Кошиць О. Про українську пісню й музику. — Репринт.вид. — К.: Муз. Україна, 1993. — 48с.
34. Крюкова Е. С добрым утром, Бах! (Жизнь замечательных семей) // Семья. — 1989. — №1. — С.8-9.
35. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко та ін. — К.: Либідь, 1993. — 288с.
36. Леонтович М. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. — К.: Музична Україна, 1989. — 133с.
37. Лєтова С. Хлопчик з Бергена (про Е.Гріга) // Розповіді про музику. Випуск 2. / Під ред. С.П.Алексєєвої. –К .: Музична Україна,1979. — С.127-137.
38. Лисенко О. Про Миколу Лисенко // Розповіді про музику. Випуск 2. / Під ред. С.П.Алексєєвої. –К .: Музична Україна,1979. — С.109-113.
39. Лобова О.В. Здрастуй, музико! (Музика як вид мистецтва і навчальний предмет): Навч.посібник з основ музичного виховання. — Суми: Слобожанщина, 1997. — 84с.
40. Лобова О.В. Музика: Підручник для 2 класу. — К.: Школяр,2003. — 142с.
41. Лобова О.В. Музика: Підручник для 3 класу. — К.: Школяр,2003. — 143с.
42. Лобова О.В. Музика: Підручник для 4 класу. — К.: Школяр,2003. — 143с.
43. Лобова О.В. Світ чарівних звуків (Музичні звуки та їх властивості): Навч. посібник з основ музичного виховання. — Суми: Слобожанщина, 1997. —
44. Михеева Л. Музыкальный словарь в рассказах. — М.: Сов. композитор,1988. — 176с.
45. Могилевская С. Виолончель Санта Тереза. — М.: Детская литература. 1970.
46. Музыка в начальных классах: Метод. пособие для учителя / Науч. рук. Д.Кабалевский. — М.:Просвещение,1985.- 140с.
47. Нудьга Г.А. Українська пісня у світі. — К.:Муз.Україна,1989. — 536с.
48. Ой ходив чумак: Сценарій свята чумацької пісні // Українська культура. — 2000. - №4.
49. Олесь О. Княжа Україна: Минуле України в піснях: Поема. — К.: Веселка,1991. — 143с.

50. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник.. — К.: Либідь, 2001. — 272с.
51. Погребенник Ф. Українські пісні-гімни. — К.: Товариство «Знання»,1992. — 64с.
52. Радонова О.П. Природа и музика: Конспекты занятий и развлечений по 4-й теме программы «Музыкальные шедевры» с детьми 6-7 лет. — М.: Гном и К, 2001. — 32с.
53. Радынова О.П. Музыка о животных и птицах: Конспекты занятий и развлечений по 3-й теме программы «Музыкальные шедевры» с детьми 6-7 лет. — М.: Гном и К, 2001. — 32с.
54. Радынова О.П. Настроения, чувства в музыке: Конспекты занятий и развлечений по 1-й теме программы «Музыкальные шедевры» с детьми 6-7 лет. — М.: Гном и К, 2001. — 32с.
55. Рзянкіна Т. Композитори — дітям (про П.Чайковського) // Розповіді про музику. Випуск 2. / Під ред. С.П.Алексєєвої. –К .: Музична Україна,1979. — С.95-108.
56. Ромащук И. Как «говорит» музыка? // Музика и ты. Вып.1. — М.: Сов. композитор, 1978. — С.18-20.
57. Ростовський О.Я. Методика музичного виховання в початковій школі: Навч.-мет. посібник . — Тернопіль:Навчальна книга — Богдан,2001. — 216с.
58. Сац Н. Сергій Прокофьев в театре для детей. «Петя и волк» // Рассказы о музыке из «Пионерского музыкального клуба» № №6-10. Вып.2. — М.: Музыка, 1972. — С.121-132.
59. Скребцова М., Лопатина А.Времена года. Мир твоей души: 27 примерных уроков по книге «Мир твоей души».
60. Скуратівський В.Т. Дідух: Свята українського народу. — К.: Освіта, 1995. — 272с.
61. Слухання музики в загальноосвітній школі: Метод. рекомендації / Укл. Н.М.Зелінська. — К.: ІСДО,1996. — 72с.
62. Смоляк О. Український дитячий фольклор. — Тернопіль: Лілея, 1998.
63. Співай, моя мамо: Засідання клубу «Батьки і діти» // Початкова освіта. — 2000. — квітень. — №14 (62).
64. Такирова И. Музыка в сказке: Книга для детей и взрослых (Серия «через игру — к совершенству»). — М.: Лист, 2000. — 272с.
65. Тарасенко Г.С. Дивосвіт: Уроки естетико-екологічної культури на матеріалах українознавства. — К.: МПП Центр «Київ», 1995. — 204с.
66. Ткаченко Л.О., Стеценко М.М. Діалог з музикою: Метод.посібник. — Тернопіль: МП «Мальва-ОСО», 1999. — 87с.
67. Трофимчук О.І. Школа колективного музикування: Навч.-метод. посібник. — Рівне: РДІК, 1993. — 146с.
68. Тютюнникова Т.Э. Уроки музыки: Система обучения К.Орфа. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. — 94с.
69. Филипчук З. Колядує вся родина: Нові колядки, — Львів: Високий замок,1999. — 48с.
70. Чередниченко Д.С. Материнка: Український буквар: Підручник для 1 кл. чотирирічн. і трирічн. шк. — К.: Освіта,1992. — 160с.

71. Чубинський П. Ще не вмерла Україна. — К.: Обереги,1991. — 16с.
72. Шестирічки в школі / Упор. Т.Бишова, О.Кондратюк. — К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. — 120с. — (Б-ка «Шкільного світу»).
73. Энциклопедический словарь юного музыканта / Сост. В.В.Медушевский, О.О.Очаковская. — М.: Педагогика,1985. — 352с.
74. Юдина Е.И. Мой первый учебник по музыке и творчеству: Азбука музыкально-творческого саморазвития (Серия «У тебя всё получится»). — М.: Аквариум,1997. — 272с.
75. Юрченко В.В. Слово у пісні: Літ. роздуми. — К.: Муз. Україна, 1987. — 133с.
76. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2003. — 352с.
77. Яремко Б.І. Етноінструментознавство: Навч. посібник. — Рівне: РДГУ, 2003. — 188с.

Музичне мистецтво навчальна програма для учнів 5-8 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням музичного мистецтва

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Найвища мета виховання –
діяльність на службі істини, добра, краси

Програма з музичного мистецтва для 5-8 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням музичного мистецтва розроблена відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та ґрунтується на положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа).

Метою програми є: формування діяльнісної особистості, яка активно бере участь у навчально-пізнавальній діяльності та здатна реалізувати себе у житті та творчості.

Мета програми реалізується в таких завданнях:

- формування емоційно-ціннісних орієнтацій в галузі музичного мистецтва (збагачення емоційно-почуттєвої сфери, виховання в учнів ціннісного ставлення до дійсності та творів мистецтва, виховання здатності до художньої самореалізації та потреби в мистецькій самоосвіті);
- формування осмисленого відношення до музичного мистецтва (набуття учнями системи знань та уявлень про музичне мистецтво, його значення в житті людини і суспільства, ознайомлення з вітчизняною та світовою музичною культурою, вміння аналізувати її окремі елементи, явища, синтезувати поняття, вміння висловлювати власні думки);
- формування діяльнісного відношення до музики (збагачення досвіду практичної музичної діяльності, формування спеціальних художніх умінь, навичок спілкування з питань мистецтва, розвиток художньо-творчого потенціалу особистості).

Поділ цих завдань досить умовний, адже музичне мистецтво впливає на людину комплексно, воно одночасно впливає на емоційно-почуттєву сферу, на ціннісні орієнтації, розвиває та спонукає до діяльності. Діяльнісна особистість також реалізується у мистецтві комплексно: через співпереживання, усвідомлення себе та мистецтва, через діяльність і творчість. Таким чином, формування діяльнісної особистості (виховання в дії) є не лише метою, а й способом музично-естетичного виховання школярів.

Характеристика структури навчальної програми

Зміст програми «Музичне мистецтво. 5-8 класи» базується на закономірностях музичного мистецтва (зв'язок музики з життям), на таких

базових категоріях та поняттях, які відображені у вимогах до змісту освітньої галузі «Естетична культура», а саме музичної змістовної лінії та державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

В основі структури навчальної програми є тематизм, який створює умови для досягнення ціннісного ставлення до дійсності та творів музичного мистецтва, усвідомлення зв'язків музики з життям. Теми-блоки навчального року: «Музика серед інших мистецтв» (5-й клас), «Українська класика» (6-й клас), «Світова класика» (7-й клас), «Музика і сучасність» (8-й клас), - розкриваються у темах півріччя та мають свої варіативні підтеми на кожному уроці. Тематичний принцип побудови програми забезпечує цілісність навчання, цілевідповідність та осмисленість шляхом розгляду окремих творів у тематичному контексті навчальної програми. Відповідно до тем підібраний матеріал для слухання та виконання музики і творчості.

Тематична структура програми, зумовлена логікою її розгортання:

Клас	Кількість годин
5 клас. Музика серед інших мистецтв	70 (з них - 8 год. резервний час)
Тема 1. Музика і література	18
Тема 2. Музика і живопис	14
Тема 3. Музика в театрі	20
Тема 4. Музика у храмі	14
6 клас. Українська класика	70 (з них - 8 год. резервний час)
Тема 1. Національні почуття в музиці	18
Тема 2. Краса української музики	14
Тема 3. Корифеї української музики	20
Тема 4. Українська музика у світі	14
7 клас. Світова класика	70 (з них - 8 год. резервний час)
Тема 1. Загальнолюдські почуття в музиці	18
Тема 2. Краса світової музики	14
Тема 3. Корифеї світової музики	20

Тема 4. Україна в житті та творчості зарубіжних композиторів	14
8 клас. Музика і сучасність	70 (з них - 8 год. резервний час)
Тема 1. Що означає сучасність у музиці?	18
Тема 2. Музика і кругозір	14
Тема 3. Музика і духовність	20
Тема 4. Музичне життя сучасної України	14

Систематичне засвоєння тематизму програми забезпечує входження учня до «золотого фонду» музичної спадщини, дозволяє дитині усвідомити своє місце у мистецькому всесвіті (5 клас), національному та світовому музичному мистецтві (6, 7 класи), вчить її красі людських почуттів та красі мистецтва (перші семестри 6, 7 класів), робить спробу визначити власну життєву позицію (третя тема 8 класу), розкриває горизонти для мистецької діяльності в сучасному житті (остання тема 8 класу).

Особливості організації навчально-виховного процесу

Засвоєння змісту програми здійснюється перш за все через організацію змістовної активної діяльності учнів на уроці музичного мистецтва. Саме різноманітні види діяльності, які залучають в свою сферу різноманітні органи відчуттів людського організму, різноманітні сторони особистості (інтелектуальну, емоційно-вольову, діяльнісну), дозволяють розвивати характерні якості та властивості особистості: психічні процеси (сприйняття, відчуття, уява, увага, пам'ять, мислення, мовлення), спрямованість особистості (потреби, інтереси, переконання, світогляд), здібності, характер.

В процесі музичної діяльності учень накопичує знання про музичне мистецтво, розвиває та вдосконалює свої музичні та виконавські здібності та навички, виробляє критерії естетичної оцінки.

Сучасний урок пропонує різноманітні види музичної діяльності:

- слухання музики, в процесі якого реалізується особистісне художньо-естетичне сприймання музики українських і зарубіжних композиторів у широкому діапазоні її видів, жанрів і форм (хорової, симфонічної, вокальної, інструментальної, вокально-інструментальної тощо), інтерпретація інтонаційно-образного змісту та оцінювання прослуханих творів;
- вокально-хоровий спів, у процесі якого розвивається дитячий голос, вдосконалюються вокально-хорові навички, учні ознайомлюються з народними і композиторськими (класичними та сучасними) піснями;
- музично-ритмічні рухи, які є основним засобом розвитку відчуття ритму, природної музикальності, уяви, прагнення до самовиражен-

ня, емоційного відгуку на музику, здатності осмислено, усвідомлено сприймати і виконувати музичні твори, основним способом розвитку діяльності й мислення, тренування нервово-психічних процесів, засобом розвитку соціально-комунікативних навичок, джерелом ні з чим незрівнянної радості для дітей;

- гра на музичних інструментах, що розвиває музичні здібності учнів, урізноманітнює урок музики, приносить учням радість творчості, робить процес вивчення музичної грамоти до кінця осмисленим, дає можливість учням з вадами голосу та нечистою інтонацією повірити у свої «музичні сили»;
- музична творчість як власна інтерпретація музичного твору, підголосків і варіантів наспіву, власний варіант інсценізації пісні, власний інструментальний супровід, власні вправи для розспівування, вокальна, інструментальна імпровізація, ритмічне фантазування в народному та сучасному стилі тощо.
- теоретичне вивчення музики як засвоєння основних музичних понять та необхідної термінології в практичних видах діяльності.

Теоретичне вивчення музики, яке в методиці музичного виховання трактується як музична грамота та, ширше, музична грамотність, являє собою засвоєння різноманітних музично-естетичних понять та термінів, які є обов'язковою складовою слухацько-виконавських дій.

Відомості про народну творчість, про творчість відомих композиторів минулого і сучасності засвоюються в процесі слухання та виконання народної, професійної (класичної та сучасної) музики.

Відомості про способи виконання музики (людські голоси, хор, інструменти, оркестри) – в процесі слухання, співу та інструментального музикування (індивідуального, колективного).

Поняття про виразні засоби музики (особливості музичної мови), з допомогою яких виявляється в музиці художній задум (ритм, висотність, рух мелодичної лінії, динаміка, темп, тембр, структура, фактура тощо), вивчаються в процесі слухання, розучування музичних творів (вокальних, інструментальних), виконання музично-ритмічних рухів та творчих завдань.

Знання про способи позначення записом основних виразних засобів (нотну грамоту) – учні здобувають в основній школі при розучуванні пісень та вокалізів на теми класичних творів з нот, музикуванні за партитурою, займаючись створенням та записом музики. Нотний запис пісні, уривка з пісні, ритмічного рисунка на основі пісні має бути зрозумілим, свідомо та практично засвоєним. Тому не варто розучувати з нот пісні, запис яких так і залишиться для більшості учнів незрозумілим. У такому випадку застосовується розучування на слух.

Ключові (загальні музично-естетичні) поняття: про зв'язок музики з життям, про зв'язок різних видів мистецтв, про види музики (народна, класична, сучасна), про зміст музики (характер, образність музичних творів) є предметом вивчення на кожному етапі уроку, предметом засвоєння в кожному практичному виді діяльності.

Включаючись у різноманітну діяльність з засвоєння мистецьких цінностей, виробляється *потреба* в інтелектуальному та духовному са-

мовдосконаленні, етичні та естетичні *критерії оцінки* життєвих явищ, виробляється *життєва позиція* (діяти за законами краси).

Особливе місце у формуванні діяльнісної особистості на уроках музики в основній школі відіграють активні форми та методи навчання.

Дослідницький метод, за яким учень виступає у ролі ученого-теоретика: самостійно визначає стиль музичного твору, автора, доводить та аргументує свою відповідь, працює над науковою доповіддю музично-естетичної чи морально-естетичної тематики тощо.

Метод проектів дозволяє учневі відчути себе у ролі практичного діяча, творця (інформаційні та мистецькі, індивідуальні, парні та групові, кооперативні та конкурсні проекти). Застосовують проекти втілення ідей (написати казку, створити до неї музичний супровід, написати мюзикл та театралізувати його), проекти одержання естетичної насолоди (підготувати цікаву розповідь про композитора, музичний твір і розповісти її однокласникам, добитись таких злагоджених дій при виконанні музичних творів, щоб вони неодмінно принести естетичну насолоду). Наприклад, в першому кварталі шостого та сьомого класів учні працюють над проектом «Скарбничка почуттів», завданням якого є створення сторінок почуттів (в робочих зошитах чи на стенді), пережитих у творах різних мистецтв. В 7-8 класах групи учнів можуть стати авторами словників-довідників музичних термінів, композиторів, популярних творів класичної музики, стилів сучасної популярної музики тощо. У 8 класі учні працюють над проектом «Реп-композиції на тему шкільного життя». Відповідно у кожній групі буде: «поет» (складе вірш про шкільну дружбу, про улюблений урок, про шкільну моду і т.ін.); «композитор» (продумує ритмічні остинато, рецитацію для вступу і закінчення); «виконавець-ритміст» (буде читати-імпровізувати вірш у ритмі); «ударна група» (2-3 учня грають ритмічні остинато на ударних інструментах); «танцювальна група» (учні ритмізують вступ і закінчення, танцюють).

Ігрова діяльність займає особливе місце на уроках музики, і не лише на уроках музики в молодших класах, як вважає більшість методистів. Гра полегшує процес передачі знань, практичних навичок, досвіду ціннісних відношень, і робить це емоційно, в умовах співдіяльності та співтворчості.

Гра – це особлива форма діяльності, діяльності в умовних ситуаціях. Використання ігор веде до підвищення творчого потенціалу учнів, до більш глибокого, активного, осмисленого та швидкого засвоєння навчального предмета. Виконуючи яку-небудь роль у грі, дитина перевтілюється, стає активною, зацікавленою, набуває позитивних якостей.

В ігровій формі можна проводити як окремі етапи уроку музики, так і весь урок. До кожної теми уроку, окремого виду діяльності можна придумати гру: сюжетно-рольову, дидактичну, інтелектуальну, творчу, ділову, гру-змагання. Наприклад, рольові ігри: наукова конференція «Музичні стилі музики» (перший семестр 8 класу, секції конференції представляють доповіді вчених з музичними ілюстраціями), конференція «Вчені та митці про духовність» (8 клас, третя тема), «Гра в композитора», який розкаже про засоби виразності, необхідні для створення певного музичного, літературного, живописного образу, характер, жанр,

засоби виразності музичного твору, який можна написати до живописного твору; розкаже, який твір він створив би на основі літературного, живописного твору, в певних життєвих ситуаціях; запитає, чи знають учні його (конкретного композитора) творчість, факти біографії. «Гра в кореспондентів» полягає у складанні опитувальника до однієї з тем програми й спробах опитати маму, тата, друзів, сусідів, знайомих про їх відношення до музики і життя. Наприклад, у 8 класі, при вивченні сучасності музики, кореспонденти можуть запитати: «Яку музику Ви любите? А яку вважаєте сучасною?» В даному випадку кореспондент має змогу ознайомитись з різними думками багатьох людей і порівняти їх з власними.

Для активізації мислення учнів у процесі засвоєння тематизму програми можна застосувати образні схеми-моделі. Структурні елементи та взаємозв'язки таких схем-моделей подаються як у вигляді схематичних зображень (певних геометричних фігур та ліній-стрілок між ними), так і у вигляді конкретних образів – людей, об'єктів природи, предметів побуту, їх умовних зображень, символів тощо. Їх композиція має наочно відобразити логіку певного поняття тематизму.

Формування діяльнісної особистості школяра можливе за умови *диференціації навчання* музики. Так при розучуванні мелодії пісні з нот вчитель може використати різноманітні завдання: для сильніших учнів - настроїти клас у тональності (заспівати тонічний тризвук, розв'язання стійких ступенів ладу в нестійкі тощо), провести вокально-хорову розспівку (на вироблення певних навичок); підготуватись до відтворення мелодії пісні голосом чи на інструменті, підібрати функції-акорди або другий голос; диригувати хором-класом; для слабших - читання нот без ритму, плескання ритмічного малюнку (кожному учню - один такт, що дасть можливість опитати більшу кількість учнів), ритмізація тексту (кожному учню - одна фраза), пофразне повторення за вчителем та сильнішими учнями мелодії нотами та з текстом.

Диференціація завдань для учнів з різними вокальними даними передбачена у різних варіантах виконання пісні: ескізне виконання (хто відчуває, що зможе заспівати разом з учителем, - співає, хто ні - слухає), виконання «ланцюжком» («легші» місця – для всіх учнів, «важчі» – для солістів).

Одним з найважливіших видів діяльності на уроках музики в 5-8 класах є *спілкування,* яке особливо притаманне природі даного віку і пронизує, об'єднує, реалізовує усі вищеописані види діяльності. Скрізь на уроці музики присутнє спілкування: з музикою, з композитором, з героєм твору, з іншою людиною, з собою, адже музичний твір – засіб комунікації та творчого самовираження особистості.

Реалізація будь-якої програми неможлива без педагогічної творчості учителя. Ситуаціями, які створюють умови для творчого розкриття змісту програми, є поєднання різних видів діяльності на уроці (музичних, ігрових, інтерактивних, проблемно-пошукових тощо), використання структурних моделей основних понять та термінів, реалізації диференційованого навчання музики.

Творчим актом учителя музики є розробка драматургії уроку музики, такого поєднання його складових, при якому урок стає цілісним, подібним

до художнього твору з єдиним драматургічним розвитком. Реалізація драматургії уроку музики вимагає від учителя уміння співвіднести матеріал уроку, що пропонується в програмі, з конкретними умовами навчання, намітити певну «емоційну драматургію» уроку (послідовність різнохарактерних творів та видів діяльності) й реалізувати її у процесі заняття. Досвід показує, що іноді від використання на уроці протягом тривалого часу одного й того ж виду навчальної музичної діяльності учні емоційно й фізично втомлюються. Урок перестає бути для них цікавим, відповідно падає й інтерес до музики. Ті види діяльності, що потребують активної роботи, мислення та уваги (слухання музики, теоретичне вивчення музики), варто планувати в першій половині уроку, а ті, що активізують роботу голосового апарату, моторику рук (спів, музикування, рухи), - з другої половини уроку. Одним із правил драматургії уроку є зауваження про те, що найбільш глибокі за змістом твори краще усього прослуховувати на початку уроку, а твори, що несуть сильне емоційне збудження – в кінці.

Опрацювання учителем емоційної драматургії уроку є необхідною умовою засвоєння учнями теми та матеріалу уроку, зацікавленого відношення до уроку музики та різних видів музичної діяльності.

Зав'язкою драматургії («розвитку подій уроку») можуть бути епіграфи, наприклад: «Мистецтво – неправда; але ця неправда вчить нас осягати істину» (Пабло Пікассо), «Музика є самим чудодійним, самим тонким засобом залучення до добра, краси, людяності» (Василь Сухомлинський), «Музика – ідейний світ, і є в ньому цінним й те, що звучить, й те, що утворюється після звучання – промені, думки, причиною яких вона є» (Борис Асаф'єв), «Якби все, що робиться у людській душі, можна було б передати словами, музики не було б на світі» (О.Сєров), «Немає нових напрямків у мистецтві, є одне – від людини до людини» (Станіслав Єжи Лец), «Хто відгукується лише на танцювальну музику, відгукується не серцем, а ногами» (В.Бєлінський), «Музика не лише приносить нам задоволення. Вона багато чому нас вчить. Вона, мов книжка, робить нас кращими й розумнішими» (Д.Кабалевський) тощо.

До особливостей сучасної драматургії уроку музики слід віднести нетрадиційну структуру поєднання традиційних видів діяльності та музичних творів: різноманітні ігрові форми, казкова й концертна форма, форма наукової конференції чи диспуту, пісенно-танцювального практикуму тощо. Подібні форми спонукають продумувати літературно-музичні епізоди і послідовність етапів уроку, що позначається в кінцевому результаті й типі уроку музики.

Підсумкові уроки, тематичні атестації можуть бути побудовані як:

- телепрограма про музику, в основі якої будуть музичні твори, композитори, терміни та поняття, вивчені в даному семестрі;
- експозиції «Скарбниці почуттів» (перші теми 6 та 7 класів) (у формі плакатів, фонозаписів), у кожному з яких вказано: назву почуття, репродукцію, що відображає основний настрій, повний ряд емоційних синонімів, назви музичних творів чи фрагментів, вірші, фонозаписи;
- презентація проектів під загальною назвою «Музика для майбутніх поколінь»: учні представляють музичні диски (касети) з власним ко-

ментарем, енциклопедії, довідники, альбоми, плакати тощо (останній урок у 8 класі).

Для активної участі у плануванні та проведенні підсумкових уроків-концертів формуються групи з розподілом ролей: «організатор» (контактує з учителем музики, отримує список необхідних для використання музичних творів, перелік фонограм); «сценарист» (складає план-сценарій уроку-концерту); «режисер» (контактує зі сценаристом, визначає ролі учасників – артистів, конферансьє); «помічник режисера» (контактує зі сценаристом та артистами, розповідає останнім про сценарій, порядок виступів); «постановник» (готує «сцену» – дошку, місце для виступів, необхідні інструменти, фонозаписи, під час концерту слідкує за порядком виступів).

Зміст
навчального матеріалу та державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

5 клас «Музика серед інших мистецтв»
(70 год. (2 год. на тиждень, з них 8 год. – резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема «Музика і література» (18 год.) Розкриття широкої палітри зв'язків музики з літературою через спорідненість образів, засобів виразності. Знайомство з літературною основою пісень, опер, балетів. Порівняння музичних та літературних образів та жанрів. Характеристика музичної образності літературних творівх (легенд, казок, оповідань), засобів музичної виразності (мелодія, ритм, метр, динаміка, фактура, темп, тембр, лад, регістр), мелодійності поетичних творів. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* «Матір Україна» (уривок з театралізованого музичного дійства до дня Незалежності України): М.Лисенко «Молитва за Україну»,	*Учень спостерігає:* за інтонаційно-образним розвитком музики та виявляє спільне і відмінне між музикою та літературою у відображенні навколишнього світу; *розпізнає:* основні засоби виразності, основні музичні жанри та їх особливості у втіленні життєвого змісту; *порівнює:* твори різних жанрів та образну мову музичних і літературних творів; *характеризує:* особливості вираження життєвого змісту вокальними (пісня, романс) та музично-сценічними (опера, балет) жанрами; *наводить приклади:* вокальної та інструментальної музики, взаємопроникнення різних

«Станемо на коліна», «На землі ми велика родина», «Отче наш небесний», «Многая літа», «Ой роду наш красний», «Хліб та сіль» К.Данькевич. Адажіо з балету «Лілея» В.Кирейко. Дует Мавки та Лукаша з опери «Лісова пісня» П.Чайковський. «Пори року»: №10 «Жовтень» Українські народні танці аркан (сопілка), полька (троїсті музики), козачок (сопілка, скрипка) О.Гавриш, С.Галябарда. «Чумаки» І.Корнілевич, А.Матвійчук. «Чумацький шлях» Б.Лятошинський. Хор «Тече вода в синє море» П.Дука. «Тече вода в синє море» *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Молитва за Україну» М.Лисенка, О.Кониського «Гей, школярики-соколи» українська народна пісня «Волинь» О.Смика «Любіть народну пісню» В.Шаповаленка, В.Бойка «Над річкою бережком» українська народна пісня «Зацвіла в долині» А.Філіпенка «Зоре моя вечірняя» Я.Степового	видів мистецтв у відображенні життєвих образів; *виразно виконує:* народні та композиторські пісні; *дотримується правил:* фразування і дихання під час виконання музики; *імпровізує:* прості мелодичні звороти, ритмічний супровід до пісень; *інтерпретує:* зміст прослуханих творів; *висловлює судження про:* специфіку інтонаційно-образної мови музики у порівнянні з іншими видами мистецтв; єдність музики і слова; художньо-образну палітру музичних та літературних творів; *виражає та обґрунтовує:* власне емоційно-естетичне ставлення до музичних та літературних образів.
Тема «Музика і живопис» (14 год.) Виявлення зв'язків музики з образотворчим мистецтвом через споріднені емоційні настрої, виражені в художніх творах, які відображають різноманітні життєві явища. Характеристика музичних та живописних жанрів, технік, засобів виразності у вираженні життєвого змісту. Порівняння творів різних видів мистецтв, що відтворюють одні події, містять спільні образи.	*Учень спостерігає:* за інтонаційним розвитком музики; композицією творів живопису; *розпізнає:* виражальні особливості вокальної, інструментальної музики; *порівнює:* музичні та візуальні образи у втіленні ними життєвих явищ; *характеризує:*

Орієнтовний матеріал для сприймання: «Володимир Великий» (уривок з театралізованого музичного дійства до Незалежності України): «Біля княжого, біля терема», Рада бояр та Володимира К.Данькевич. Хор «Чорний крук» з опери «Богдан Хмельницький» Київські дзвони собору святого Володимира К.Дебюссі. Симфонічний триптих «Море», 2 частина – «Гра хвиль» М.Мусоргський. «Картинки з виставки»: «Прогулянка», «В Тюїльрінському саду», «Бидло», «Балет пташенят, що не вилупилися» І.Іщенко. Акварелі для скрипки та фортепіано Д.Бортнянський. Кондак Різдва Христового *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Слава Володимиру» українська народна пісня «Ой козаче, ой Мамаю» українська народна пісня «Почаївська Мати Божа» українська народна пісня «Діти люблять малювати» В.Шаїнського «Бог предвічний» колядка «В Вифлиємі новина» колядка «Зіронька ясна» щедрівка	художні образи та засоби їх втілення в музичному та образотворчому мистецтвах; *наводить приклади:* емоційно-образного співзвуччя музичних та візуальних творів; *інтерпретує:* зміст музичних та художніх творів, використовуючи спеціальну термінологію; *виразно виконує:* народні та композиторські пісні; *імпровізує:* прості мелодичні звороти на основі живописного образу, ритмічний супровід до пісень; *дотримується правил:* ансамблевого виконання музичних творів; *висловлює судження про:* взаємозв'язок музично-інтонаційних та візуальних образів, *обґрунтовує:* власне розуміння специфіки змісту творів музичного та образотворчого мистецтва.
Тема «Музика в театрі» (20 год.) Поглиблення розуміння синтезу мистецтв у театрі: музики, літератури, хореографії, живопису, драматичної гри, режисури. Усвідомлення значення кожного виду мистецтва у створенні цілісного художнього образу. Характеристика	*Учень спостерігає:* за розвитком подій у музично-театральних жанрах; *розпізнає:* виражальні особливості музики та драматичної дії; *порівнює:*

музично-театральних жанрів: опери, балету, музики до драми, мюзиклу, їх структури, особливостей драматургії. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* М.Чурай. «Засвіт встали козаченьки» М.Лисенко. Опера «Тарас Бульба»: увертюра, аріозо Тараса «Що у світі є святіше?», хор «Гей не дивуйте, добрії люди» К.Данькевич. Опера «Богдан Хмельницький»: хор «Гей, не радійте, панове магнати» В.Кирейко. Аріозо Мавки з І дії опери «Лісова пісня», награвання Лукаша з І дії опери «Лісова пісня» П.Чайковський. Вальс квітів, Па де де з балету «Лускунчик», Вальс з балету «Спляча красуня», Неаполітанський танець, Танець маленьких лебедів з балету «Лебедине озеро» К.Данькевич. Адажіо з балету «Лілея» Е.Гріг. Музика до драми Г.Ібсена «Пер Гюнт»: «Ранок», «В печері гірського короля» П.Ніщинський. «Вечорниці» (музика до драми Т.Шевченка «Назар Стодоля»): Інтродукція, хор парубків «Закувала та сива зозуля», заключна сцена ворожіння Р.Роджерс. «Звуки музики» (уривок з мюзиклу) *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Засвіт встали козаченьки» М.Чурай «Гей, не дивуйте, добрії люди» українська народна пісня Вокалізи на теми з балетів П.Чайковського	музичні, драматичні, візуальні образи у втіленні ними життєвих явищ; *характеризує:* героїв опер, балетів; *наводить приклади:* синтезу мистецтв у театрі; емоційно-образного співзвуччя музики та хореографії; *інтерпретує:* зміст музично-театральних творів, використовуючи спеціальну термінологію; *виразно виконує:* окремі номери з опер, мюзиклів; *створює:* пластичні інтерпретації музично-театральних образів; *висловлює судження про:* значення музики в театрі; взаємозв'язок музично-інтонаційних, драматичних та візуальних образів, *обґрунтовує:* власне розуміння значення музики в театральному мистецтві.

«Якби мені черевики» українська народна пісня на сл. Т.Шевченка «До, ре, мі» Р.Роджерс мюзикл »Звуки музики» «Нотна пісенька» Е.Григор'єва, М.Славкіна Веснянки «Ой ти, красна весно», «Ой виходьте, парубойки», «Ой виходьте, дівчата»	
Тема «Музика у храмі» (14 год.) Поглиблення розуміння синтезу мистецтв у храмі та їх впливу на духовний світ людини. Характеристика жанрів духовної музики: пісні-молитви, літургії, всеношної, меси, засобів виразності, якими композитори передають простоту, спокій та врівноваженість. Виявлення співзвуч музики храму та музики душі. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Музика дзвонів Знаменний розспів «Слава во вічних Богу» Григоріанський хорал «Sanktus» Й.Бах. Хоральна прелюдія для органу фа-дієз мінор М.Дилецький. «Торжественное песнопение» М.Дилецький. Літургія: Алілуя М.Вербицький. Літургія : «Отче наш» М.Леонтович. Літургія: «Отче наш» М.Леонтович. Літургія: «Многая літа» М.Дилецький. Тропар Христос Воскрес М.Дилецький. Воскресения день Й.Бах. Меса: Глорія Ф.Шуберт. «Ave Maria» Дж.Качіні. «Ave Maria» О.Спаринський. «Муруймо храм» Сучасні обробки культової музики різних країн	*Учень спостерігає:* за інтонаційним розвитком духовної музики; *розпізнає:* виражальні особливості музики різних храмів; *порівнює:* музичні, візуальні образи у втіленні духовних образів; *характеризує:* засоби виразності музики різних епох, різних храмів; *наводить приклади:* синтезу мистецтв у храмі; емоційно-образного співзвуччя музики молитви; *інтерпретує:* музику як ідеал краси, храм як ідеал віри людини в добро, світло; *виразно виконує:* зразки духовної та світської музики; *створює:* вокальні імпровізації на основі слова, словосполучення, речення; *висловлює судження про:* значення храму в житті людини; *обґрунтовує:* власне розуміння значення музики в синтетичній дії храму.

Орієнтовний матеріал для виконання: «Господи, воззва» знаменного розспіву «Заспіваймо, паняночки» гаївка «Отче наш» «Писанка» О.Смика «Мама Марія» П.Дворського Вокаліз на тему «Ave Maria» Д.Качіні «Муруймо храм» О.Спаринського	

6 клас «Українська класика»
(70 год. (2 год. на тиждень, з них 8 год. – резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема «Національні почуття в музиці» (18 год.) Усвідомлення значення національних почуттів в житті людини. Розпізнавання в музиці людини з її почуттями: любов'ю до батьківщини, повагою до рідного народу, героїчними почуттями, любов'ю до свого краю, до родини. Характеристика основних засобів формування національних почуттів: національну символіку, історію, героїку, віру, рідний край, родину та їх втілення в музиці. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* М.Вербицький, П.Чубинський. «Ще не вмерла Україна» Г.Гладкий. «Заповіт» (оркестр) О.Спаринський. «Пливуть над Києвом» Г.Майборода. Монолог Ярослава з опери «Ярослав Мудрий» К.Данькевич. Арії Богдана «Небо беззоряне» та «Степ і степ один без краю» з опери «Богдан Хмельницький»	*Учень спостерігає:* за формами прояву в музиці історичних подій, життєвих образів та ситуацій, характерів людей, зображенням в музиці картин рідної землі; *розпізнає:* музичні твори за їх емоційно-образним змістом; національний колорит музичних творів; *порівнює:* музичні твори різних жанрів стосовно відображення в них національного характеру, використовуючи відповідну термінологію; *характеризує:* особливості відображення національних рис характеру людини у музичних образах; *наводить приклади:* музичних творів різних жанрів та порівнює їх образний зміст; *розрізняє:* різні види виконання музики, тембри голосів та музичних інструментів;

Стрілецька пісня «На Вкраїні сурми грають» Попурі на теми козацьких та стрілецьких пісень М.Леонтович. Літургія: «Многая літа» К.Стеценко. «Благослови, душе моя, Господа» Музика композиторів краю О.Спаринський. «Благословенне місто прекрасне» О.Злотник, В.Крищенко. «Родина» О.Гавриш, С.Галябарда. «Це моя Україна» *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Ще не вмерла Україна» П.Чубинського, М.Вербицького «Гей, шуми, Великий Луже» Є.Пасічника, П.Ребра «Хліб та сіль» українська народна пісня «Ой у лузі червона калина» українська народна пісня «Многая літа» «За Україну» Я.Ярославенка «Господи, помилуй нас» Т.Петриненка «Моя вічна любов» Б.Забути «Родина» О.Злотника, В.Крищенка	*називає:* найпоширеніші українські музичні інструменти, жанри української народної музики, представників національної класичної музики; *пояснює:* роль виконавських засобів у втіленні змісту музичних творів; *виконує:* народні та композиторські пісні; *інтерпретує:* музичні твори, спираючись на власний емоційно-естетичний досвід; *висловлює судження про:* життєвий характер музичних образів та їх значення у формуванні національних почуттів; *обгрунтовує:* значення національних почуттів у формуванні людини будь-якої національності; власне ставлення до музики, яка відображає різноманітні явища життя народу.
Т ема «Краса української музики» (14 год.) Визначення краси музики як краси тих життєвих образів, які вона оспівує, краси засобів музичної виразності. Характеристика головних ознак краси: досконалості, довершеності, пропорційності, гармонійності, природності, витонченості, впорядкованості. Усвідомлення мелодійності української музики як ознаки її краси, неповторності. Обґрунтування значення краси в житті людини.	*Учень спостерігає:* за відображенням в музиці краси людини, її почуттів, краси природи; *розпізнає:* мелодійність української музики; *порівнює:* музичні твори різних жанрів за їх життєвим призначенням, використовуючи відповідну термінологію; *характеризує:* засоби втілення життєвої краси в музичних творах; *наводить приклади:*

Орієнтовний матеріал для сприймання: Л.Ревуцький. Симфонія №2, 2 частина К.Стеценко, В.Самійленко. «Вечірня пісня» М.Чурай. «Засвіт встали козаченьки» М.Чурай. «Віють вітри» М.Чурай. «Грицю, Грицю, до роботи» М.Лисенко. «Елегія» М.Скорик. «Мелодія» Українська народна пісня «Стоїть гора високая», сл. Б.Глібова Українська народна пісня «Дивлюсь я на небо», сл. М.Петренка Українська народна пісня «Дивлюсь я на небо», сл. М.Петренка Українська народна пісня «Чорнії брови, карії очі» Українська народна пісня «Ніч яка місячна» сл. М.Старицького *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Києве мій» І.Шамо, Д.Луценка «Надоброінадію» О.Жилінського, В.Гутника О.Кононенка «Бог ся рождає» колядка «Ой там за горою» щедрівка	музичних творів різних жанрів та порівнює їх засоби виразності; *розрізняє:* розрізняють красу композиторського твору та красу його виконавського втілення; *називає:* українських композиторів, їх твори, в яких розкриті краса людини, краса почуттів, краса природи; *пояснює:* роль установки на красу при виконанні музичних творів; *виконує:* народні та композиторські пісні; *інтерпретує:* музичні твори, спираючись на власний емоційно-естетичний досвід; *висловлює судження про:* значення прекрасного в житті людини; *обґрунтовує:* зовнішню й внутрішню красу музики, людини; власне ставлення до краси музики.
Тема «Корифеї української музики» (20 год.) Характеристика класичної епохи української музики, видатних її представників. Визначення характерних рис творчості М.Лисенка, М.Леонтовича, К.Стеценка, Я.Степового, знайомство з їх найвідомішими творами. Обґрунтування значення української народної пісні, української поезії у формуванні композиторського стилю цих композиторів.	*Учень спостерігає:* за відображенням в музиці характерних рис національної композиторської школи; *розпізнає:* музичні твори за їх композиторським стилем; *порівнює:* музичні твори різних жанрів в творчості одного композитора, представників однієї композиторської школи; *характеризує:* єдність образності та засобів їх втілення в музичних творах в розкритті композиторського задуму;

Орієнтовний матеріал для сприймання: М.Леонтович. Хорові твори: «Щедрик», «Коза», «Гаю, гаю, зелен розмаю», «Легенда»; Опера «На Русалчин Великдень»: танок-гра русалок «Ой гори, ой світи, місяченьку», хор русалок «Усі ми сестриці покинули дно» М.Лисенко. Опера «Тарас Бульба»: Пісня Кобзаря «Ой кряче ворон», пісня Тараса «Гей літа орел»; Опера «Наталка-Полтавка»: Пісня Петра «Сонце низенько», дует Наталки і Петра «Мені однаково», фінальна пісня Петра з хором «Де згода в сімействі»; Експромт ля мінор (баян), Друга рапсодія; Романси на вірші Т.Шевченка: «Мені однаково», «Учитеся, брати мої» К.Стеценко. Романси «Плавай, плавай, лебедонько» сл. Т.Шевченка, «Вечірня пісня» сл. В.Самійленка, «Дивлюсь я на ясніі зорі» сл. Л.Українки. Я.Степовий. «Прелюд пам'яті Шевченка», романси на сл. Т.Шевченка: «За думою дума», «Сонце заходить», «Зацвіла в долині», «Степ» (сл. М.Чернявського) *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Легенда» М.Леонтовича «Де згода в сімействі» М.Лисенка «Подивлюся – аж світає» Я.Степового «Вечірня пісня» К.Стеценка «Єсть на світі доля» Я.Степового «Бурхливая річка» Я.Степового	*наводить приклади:* музичних творів українських композиторів; *називає:* українських композиторів, їх твори; *виконує:* твори українських композиторів-класиків; *інтерпретує:* музичні твори, спираючись на власний емоційно-естетичний досвід; *висловлює судження про:* значення національної композиторської школи у світовій музичній спадщині; *обґрунтовує:* проблему збереження національної культури (в епоху М.Лисенка і в сучасну епоху).

Тема «Українська музика у світі» (14 год.) Характеристика музично-культурного життя української діаспори. Знайомство з українськими композиторами, які жили і живуть за межами України: Л.Лепким, М.Гайворонським, О.Кошицем, В.Балеєм, А.Гнатишиним. Усвідомлення характерних рис українського музичного стилю. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Українська народна пісня «Ой, роде наш красний» Л.Лепкий. «Чуєш, брате мій» О.Гавриш. «Журавлі» М.Гайворонський. «Їхав стрілець на війноньку» О.Кошиць. «Слава отцю» В.Балей. Концерт №1 для скрипки з оркестром «Реквієм мас»: Частина І. «Lacrymosa» Сучасна народна пісня «Гілка калини» А.Гнатишин. «Богородице Діво» Українські народні пісні з репертуару музичних колективів української діаспори О.Гавриш, С.Галябарда. «На Україну повернусь» І.Корнілевич, А.Матвійчук. «Ми - українці» *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Ой, роде наш красний» українська народна пісня «Чуєш, брате мій» Л.Лепкого «Їхав стрілець на війноньку» М.Гайворонського, Р.Купчинського «Гілка калини» сучасна народна пісня «Пісенька джури» О.Жилінського, О.Кононенка	*Учень спостерігає:* за інтонаційним розвитком музичних образів – життєвим змістом музичних творів; *розпізнає:* жанри музичних творів за їх характерними ознаками щодо специфіки відображення ними навколишнього світу; *порівнює:* контрастні за характером музичні образи; *характеризує:* основні теми творчості представників української музичної діаспори; поняття духовна музика, літургія, концерт для скрипки з оркестром, реквієм; *наводить приклади:* музичних творів українських композиторів діаспори; *втілює:* емоційно-образний зміст музичного твору у процесі його виконання; *висловлює судження про:* життєву природу музичних образів; *обґрунтовує:* значення теми батьківщини у творчості українських композиторів; необхідність вивчення музики українських композиторів.

7 клас «Світова класика»
(70 год. (2 год. на тиждень, з них 8 год. – резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема «Загальнолюдські почуття в музиці» (18 год.) Усвідомлення значення почуттів в житті людини. Розпізнавання в музиці людини з її почуттями: тугою за батьківщиною, романтичними й трагічними почуттями, піднесеною радістю, гумором, любов'ю та ненавистю. Характеристика основних засобів, якими музика сприяє пробудженню почуттів. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* М.Огінський. Полонез «Прощання з батьківщиною» В.Моцарт. «Реквієм»: Частина 7. «Lacrymosa» М.Березовський. Хоровий концерт «Не отвержи мене во время старости» Л.Бетховен. Соната №14 «Місячна», I частина Ф.Шопен. Фантазія-експромт, тв.66 Ф.Ліст. Ноктюрн №3 «Мрії кохання» П.Чайковський. Увертюра-фантазія «Ромео і Джульєтта»: побічна партія М.Римський-Корсаков. «Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана» Й.Гайдн. Симфонія №94 соль мажор «Сюрприз»: 2 частина Andante *Орієнтовний матеріал для виконання:* Вокаліз на тему полонезу М.Огінського Вокаліз на тему «Лакрімози» В.Моцарта Тема з хорового концерту «Не отвержи мене во время старости» М.Березовського	*чень спостерігає:* за формами прояву в музиці історичних подій, життєвих образів та ситуацій, характерів людей, зображенням в музиці картин рідної землі; *розпізнає:* музичні твори за їх емоційно-образним змістом; національний колорит музичних творів; *порівнює:* музичні твори різних жанрів стосовно відображення в них національного характеру, використовуючи відповідну термінологію; *характеризує:* особливості відображення національних рис характеру людини у музичних образах; *наводить приклади:* музичних творів різних жанрів та порівнює їх образний зміст; *розрізняє:* втілені в музиці почуття, музичні жанри, засоби музичної виразності. різні види виконання музики, тембри голосів та музичних інструментів; *пояснює:* роль виконавських засобів у втіленні в музиці почуттів; *усвідомлює* через особисте переживання багатство почуттів та переживань людей різних епох; *Увиконує:* народні та композиторські пісні; *інтерпретує:* музичні твори, спираючись на власний емоційно-естетичний досвід; *висловлює судження про:*

«Мрії збуваються» В.Полянського, Ю.Рибчинського Вокаліз на тему кохання з увертюри «Ромео та Джульєтта» П.Чайковського «Гімн лінощам» Й.Гайдна «Був собі гарний хлопець» українська народна пісня	життєвий характер музичних образів та їх значення у пізнанні людини; *обґрунтовує:* значення почуттів у формуванні людини; власне ставлення до музики, яка відображає різноманітні почуття.
Тема «Краса світової музики» (14 год.) Усвідомлення мелодійності музики як основної ознаки її краси, неповторності. Обґрунтування значення краси в житті людини. Визначення краси музики як краси тих життєвих образів, які вона оспівує, краси засобів музичної виразності на прикладі найвідоміших музичних творів зарубіжних композиторів. Характеристика головних ознак краси: досконалості, довершеності, пропорційності, гармонійності, природності, витонченості, впорядкованості. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Ф.Глюк. Мелодія з опери «Орфей» А.Дворжак. «Мелодія» («Пісня моєї мами») А.Вівальді. «Пори року»: «Зима» Л.Бетховен. «Елізі» Й.Гайдн. Симфонія №45 «Прощальна» («При свічках»): Фінал Presto, Adagio А.Хачатурян. «Танець з шаблями» з балету «Гаяне» С.Прокоф'єв. «Танець лицарів» з балету «Ромео та Джульєтта» Іспанська старовинна колядка «E la don, don» Колядка «Jingle bells»	*Учень спостерігає:* за відображенням в музиці краси людини, її почуттів, краси природи; *розпізнає:* елементи музичної мови, аргументуючи їх доцільність у створенні музичного образу; *порівнює:* музичні твори різних жанрів за їх життєвим призначенням, використовуючи відповідну термінологію; *характеризує:* засоби втілення життєвої краси в музичних творах; *наводить приклади:* музичних творів різних жанрів та порівнює їх засоби виразності; *розрізняє:* розрізняють красу композиторського твору та красу його виконавського втілення; *називає:* зарубіжних композиторів, їх твори, в яких розкриті краса людини, краса почуттів, краса природи; *пояснює:* роль установки на красу при виконанні музичних творів; *виконує:* твори зарубіжних композиторів; *інтерпретує:* музичні твори, спираючись на власний емоційно-естетичний досвід; *висловлює судження про:* значення прекрасного в житті людини;

Орієнтовний матеріал для виконання: Арія Орфея з опери «Орфей та Евридіка» Ф.Глюка «Колискова» В.Моцарта «Колискова» Р.Паулса «Поклик рідної землі» М.Раміреса «Marry Christmas» англійська колядка	*обґрунтовує:* зовнішню й внутрішню красу музики, людини; власне ставлення до краси музики.
Тема «Корифеї світової музики» (20 год.) Характеристика класичної та романтичної епох світової музики, видатних її представників. Визначення характерних рис творчості Й.Баха, В.Моцарта, Л.Бетховена, Ф.Шопена, Е.Гріга, знайомство з їх найвідомішими творами. Обґрунтування значення їх творчості у світовій історії музичного мистецтва. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Й.Бах. Органна фуга соль мінор, Хоральна прелюдія для органа фа мінор, Оркестрова сюїта №2 «Жарт» В.Моцарт. Симфонія №40, I частина, експозиція; хор ABC; Концерт для валторни з оркестром №4, експозиція; «Маленька нічна музика», Рондо; Л.Бетховен. Симфонія №5, I частина; «Бабак»; увертюра «Егмонт» Е.Гріг. Сюїта до драми Г.Ібсена «Пер Гюнт»: «Ранок», «В печері гірського короля», «Пісня Сольвейг»; Концерт для фортепіано з оркестром: I частина Ф.Шопен. Етюд фа мінор, Прелюдія мі мінор, Вальс до-дієз мінор	*Учень спостерігає:* за відображенням в музиці характерних рис національної композиторської школи; *розпізнає:* музичні твори за їх композиторським стилем; складові музичної композиції (експозиція, розробка, реприза); *порівнює:* музичні твори різних жанрів в творчості одного композитора, представників однієї композиторської школи; *характеризує:* єдність образності та засобів їх втілення в музичних творах в розкритті композиторського задуму; зміст творів, що вивчаються, їх засоби виразності; *наводить приклади:* музичних творів зарубіжних композиторів; *називає:* зарубіжних композиторів, їх твори, головні теми та жанри їх творчості; поняття, терміни - сюїта, поліфонія, фуга, хоральна прелюдія, інструментальний концерт, рондо, увертюра, вальс, прелюдія, етюд, мазурка; *виконує:* твори зарубіжних композиторів-класиків; *інтерпретує:*

Орієнтовний матеріал для виконання: Вокаліз на тему Органної фуги соль мінор Й.Баха Вокаліз на тему «Ave Maria» Й.Баха-Гуно «Весняна» В.Моцарта Вокаліз на тему головної партії симфонії №40 В.Моцарта «Ода радості» на сл. Шіллера з Симфонії№9 Л.Бетховена «Бабак» Л.Бетховена «Пісня Сольвейг» Е.Гріга	музичні твори, спираючись на власний емоційно-естетичний досвід; *висловлює судження про:* значення композиторів-класиків у світовій музичній спадщині; *обґрунтовує:* проблему збереження класичних традицій у мистецтві.
Тема «Україна в житті та творчості зарубіжних композиторів» (14 год.) Характеристика зв'язків зарубіжної та української музики. Знайомство з видатними діячами світової музичної культури, які відвідували Україну, знали й використовували у власній творчості українську музику. Дослідження захоплення представниками різних національностей українською народною піснею. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Ф.К.Моцарт. Концерт для фортепіано з оркестром №2: 2 частина Ф.К.Моцарт. Соната для скрипки та фортепіано №2 (уривок) М.Глінка, В.Забіла. «Не щебечи, соловейко» М.Глінка, В.Забіла. «Гуде вітер вельми в полі» М.Глінка. Увертюра до опери «Руслан та Людмила» П.Чайковський. Концерт для фортепіано з оркестром №1: 3 частина (уривок) П.Чайковський. Симфонія №2: фінал (уривок) С.Климовський. «Їхав козак за Дунай»	*Учень спостерігає:* за відображенням в музиці характерних рис національної композиторської школи; *розпізнає:* музичні твори за їх композиторським стилем; *порівнює:* факти з біографій композиторів, що засвідчують взаємозв'язок різних музичних культур; *характеризує:* єдність образності та засобів їх втілення в музичних творах в розкритті композиторського задуму; зміст творів, що вивчаються, їх засоби виразності; *наводить приклади:* музичних творів зарубіжних композиторів, написаних в Україні, на українські теми; *називає:* зарубіжних композиторів, в творчості яких використовується українські мелодії; терміни, поняття - інструментальний концерт, симфонія, соната, сонатна форма, варіації, симфонічна поема, програмна й непрограмна музика. *виконує:* пісні українських та зарубіжних композиторів;

Ф.Шуберт. Симфонія №5 сі бемоль мажор: Менует, середня частина (тріо) М.Мусоргський. Гопак з опери «Сорочинський ярмарок» Ф.Ліст. Симфонічна поема «Mazeppa» *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Гуде вітер вельми в полі» М.Глінки, В.Забіли «Не щебечи, соловейко» М.Глінки, В.Забіли «Пісня про щастя» з опери «Орлеанська діва» П.Чайковського, Н.Кончаловської «Легенда» П.Чайковського, А.Плеєщєєва Симфонія №2 (фрагмент 2 частини) П.Чайковського «Вийди, вийди Іванку» українська народна пісня «Журавель» українська народна пісня «Їхав козак за Дунай» С.Климовського Варіації на українську тему Л.Бетховена	*інтерпретує:* музичні твори, спираючись на власний емоційно-естетичний досвід; *обґрунтовує:* значення національної композиторської школи у світовій музичній спадщині; значення національного музичного мистецтва у полікультурному образі світу.

8 клас «Музика і сучасність»
(70 год. (2 год. на тиждень, з них 8 год. – резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Тема «Що означає сучасність у музиці?» (18 год.) Узагальнення поняття про сучасність музики у двох значеннях: у вузькому (музика, створена в наш час) і в широкому (музика, яка відповідає сучасним ідеалам). Розкриття значення сучасності народної та класичної музики. Усвідомлення матеріальних	*Учень спостерігає:* за взаємопроникненням класичного, народного в сучасному мистецтві; інтонаційно-образною драматургією (взаємодією образів – проявів життя) музичних творів; *розпізнає:*

та духовних потреб сучасних слухачів у сприймання та виконанні різноманітної музики. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Й.Бах. Токата і фуга ре мінор (оригінал та сучасна обробка) Е.Віла-Лобос. Арія з Бразильської бахіани №5 С.Прокоф'єв. Балет «Ромео та Джульєтта», тема кохання (сучасна обробка) Дж.Пресгурвік. Мюзикл «Ромео та Джульєтта»: тема кохання М.Скорик. Карпатський концерт, уривок «Ой, заграй ми музиченьки» (з репертуару Руслани) Сучасні обробки народної музики різних країн світу Українська народна пісня «Несе Галя воду» (сучасна обробка з репертуару гурту «Івана Купала», Росія) Українське бароко «Алілуя» Г.Гендель. «Алілуя» «Алілуя» (африканська мелодія у сучасній обробці) Українське бароко «Радість» Л.Бетховен. Симфонія №9, фінал (оригінал та сучасна обробка) Р.Штраус. Симфонічна поема «Так сказав Заратустра», вступ Г.Свірідов. «Час, вперед!» *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Україна» Т.Петриненка «Це моя земля» Л.Остапенка, О.Ткача «Несе Галя воду» українська народна пісня «Хтось та й вродився» українська народна пісня Вокаліз на тему Арії з Бразильської бахіани №5 Е.Віли-Лобоса	види і жанри музики, стильові напрями в українській та зарубіжній музичній культурі за сферами їх емоційного впливу на людину; *порівнює:* принципи композиційної будови творів різних жанрів і форм щодо відображення ними життєвих образів; *характеризує:* основні риси творчості відомих композиторів минулого і сучасності; *наводить приклади:* музичної спадщини видатних представників різних національних культур; *називає:* основні види і жанри музичного мистецтва; *орієнтується:* в стильових напрямах музичного мистецтва; *уміє:* реалізувати набуті знання у власній творчій діяльності; *виразно виконує:* сучасні пісні українських і зарубіжних композиторів; *висловлює судження про:* особливості втілення гуманістичних ідей та життєвого змісту в музиці; *обґрунтовує:* значення музичного мистецтва в житті людини в різні епохи.

Тема «Музика і кругозір» (14 год.) Характеристика сучасні стилів, жанрів, засобів виразності. Порівняння стильових напрямів розважальної музики (джаз, рок, поп) зо образністю, засобами музичної виразності, за сферами їх емоційного впливу. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* В.Івасюк. «Балада про скрипки», «Пісня буде поміж нас» Африканські народні спірічуелси Л.Армстронг. «Go Dobn Moses» Л.Армстронг. «It Don't Mean A Thing» С.Джеплін. Регтайм «Розважальник» Дж.Гершвін. «Рапсодія у стилі блюз» Українські пісні в джазовій обробці Л.Бернстайн. Пісня Тоні з мюзиклу «Вестсайдська історія» Рок-опера «Notre-Dame» (фрагменти) О.Рибніков. «Юнона» та «Авось» (фрагменти) Е.Преслі. «Блакитний місяць» Бітлз «Let it be» Queen «Слава чемпіонам» О.Пономарьов. «Сам собі країна» О.Харитонова, В.Сєрова. «Снігова завіса» *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Водограй», «Червона рута» В.Івасюка «За нашим стодолом» українська народна пісня «Свята ніч» колядка «Во Вифлеємі нині новина» колядка О.Нижанківського «Щедрий вечір усім нам» щедрівка	*Учень спостерігає:* за збагаченням інтонаційно-образної та музично мови сучасних стилів та напрямів; *розпізнає:* види і жанри музики, стильові напрями в українській та зарубіжній музичній культурі; *порівнює:* принципи композиційної будови творів різних жанрів і форм; *характеризує:* різновиди джазу, рок та поп музики; *наводить приклади:* поєднання музичних стилів та жанрів; *називає:* видатних представників естрадного мистецтва; *орієнтується:* в стильових напрямах музичного мистецтва; в термінах: джаз, спірічуелс, блюз, регтайм, трудова пісня, симфо-джаз, мюзикл, рок-музика, рок-опера, поп-музика, рок-поп, реп; *уміє:* реалізувати набуті знання у власній творчій діяльності; *виразно виконує:* сучасні пісні українських і зарубіжних композиторів; *висловлює судження про:* нескінченність процесу пізнання людиною світу, мистецтва, музичного мистецтва; *обґрунтовує:* значення збагачення музичного кругозору в житті людини, так як знання музики розширює наші погляди про людину, її внутрішній світ, про життя взагалі.

Тема «Музика і духовність» (20 год.) Розкриття духовності як здатності людської душі сприймати й виражати через музику естетичні та етичні ідеали, як красу людини, відображену в музиці, як вищу гармонію, лад, вищу правду й любов. Усвідомлення значення музики у формуванні моральності людини. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* Григоріанський хорал (оригінал та сучасна обробка) А.Ведель. Хоровий концерт «К тебе, Господь, взываю» М.Бортнянський. Хоровий концерт №15 М.Березовський. Хоровий концерт «Не отвержи мене во время старости» М.Березовський. Концерт для чотирьох інструментів та клавесина соль минор, 1 частина Я.Нудик. «Куди відходить життя», «Сад ангельських пісень» В.Якимець, Д.Сумарук. «Пустельник» (гурт «Пікардійська терція») 4.47 (з репертуару гурту «Пікардійська терція») П.Приступов, Г.Сковорода. «Всякому городу» М.Лисенко. Пісня Возного з опери «Наталка-Полтавка» Т.Петриненко, Ю.Рибчинський. «Шлях до Тараса» П.Дука, Т.Шевченко. «Есть на світі доля», «Тече вода в синє море» Л.Дичко. «Отче наш», «Многая літа», Слово композитора про духовність В.Кулак, В.Крищенко. «Світку мій високий» А.Святогоров, Ю.Близнюк. «Вольная воля»	*Учень спостерігає:* за відображенням у музиці естетичних, моральних, духовних ідеалів людини; *розпізнає:* види і жанри музики, стильові напрями в українській та зарубіжній музичній культурі; *порівнює:* принципи композиційної будови творів різних жанрів і форм; *характеризує:* музичні образи творів, що вивчаються, та їх виховний потенціал; *наводить приклади:* поєднання музичних стилів та жанрів; впливу музики на формування моральних якостей людини; *орієнтується:* в стильових напрямах музичного мистецтва; в термінах та поняттях: григоріанський хорал, хоровий концерт, партесний спів, літургія, опера, духовна музика; *виразно виконує:* сучасні пісні українських і зарубіжних композиторів; *висловлює судження про:* духовність музики як здатність цього мистецтва виховувати людські почуття, збагачувати внутрішній світ; *обґрунтовує:* значення музики у формуванні духовності людини.

Орієнтовний матеріал для виконання: «Кредо» О.Смика «Три поради» І.Шамо «Хай живе надія» І.Білик, К.Гнатенка «Всякому городу нрав і права» М.Лисенка, Г.Сковороди «Бандуристе, орле сизий» О.Тищенка, Т.Шевченка	
Тема «Музичне життя сучасної України» (14 год.) Знайомство з сучасним життям музичної України: концертними залами, театрами, мистецькими товариствами, колективами, мистецькими конкурсами та фестивалями. Розкриття значення музики в житті людини та суспільства. *Орієнтовний матеріал для сприймання:* І.Корнілевич, А.Матвійчук. «Ми - українці» Капела «Трембіта»: А.Гнатишин. «Богородице Діво» Хор «Воскресіння»: К.Орф. Кантата «Карміна Бурана»: «О, Фортуно!» Т.Альбіноні. Адажіо О.Арфуша, А.Матвійчук. «Захисти життя» О.Спаринський. «Многая літа» *Орієнтовний матеріал для виконання:* «Ми – українці» І.Корнілевича, А.Матвійчука	*розпізнає:* різні форми музичного втілення художньої картини світу; *порівнює:* зразки творів різних національних культур як відображення життя народу; *характеризує:* музичне мистецтво як складову культури людства; *наводить приклади:* найвизначніших творів світової музичної спадщини; *називає:* провідних представників світової музичної культури; провідних представників вітчизняної музичної культури; *визначає:* види, стилі і жанри музичної творчості щодо специфіки відображення ними життєвого змісту; *висловлює судження про:* значення музики в житті людини та суспільства; особливості втілення образу світу в музичному мистецтві; *застосовує:* - набуті знання у власній культуротворчій діяльності; *виразно виконує:* сучасні пісні українських та зарубіжних композиторів, народні пісні; *уміє:* висловлювати власну естетичну оцінку явищам музичної культури минулого і сучасності;

	аргументує: емоційно-ціннісне ставлення до музичних творів у процесі їх інтерпретації, використовуючи відповідну термінологію; *обґрунтовує:* власну думку щодо соціокультурного значення музичного мистецтва

Програму підготовлено:

Гумінська Оксана Олексіївна, доцент кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук

Образотворче мистецтво

ПРОГРАМА

для 1 — 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням образотворчого мистецтва

Пояснювальна записка

Вступ

Головною метою сучасного загальноосвітнього закладу в Україні є виховання громадянина, соціально зрілої, грамотної, висококультурної й високоморальної, творчої особистості.

Курс образотворчого мистецтва в початковій школі — це складова частина виховання саме такої, гармонійно розвинутої, особистості, чинник духовного збагачення та розвитку творчого потенціалу учнів, одна з найактуальніших змістових ліній освітньої галузі «Мистецтво» — невід'ємного компонента шкільної освіти.

Програма з образотворчого мистецтва для 1 — 4 класів початкових загальноосвітніх закладів з поглибленим вивченням образотворчого мистецтва розроблена відповідно до Державного стандарту початкової освіти та положень Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа).

Програма ґрунтується на взаємозв'язку української та світової художньої культури і внутрішнього духовного світу особистості, на принципах **цілісності, неперервності, послідовності** та **доступності, інтегральності** та **варіативності** змісту мистецької освіти. Вона розкриває розмаїття видів і жанрів українського та світового мистецтва, своєрідність вітчизняної художньої культури в контексті культуротворчих процесів людства.

Програма встановлює орієнтовний рівень підготовки учнів 1-4 класів, який має стати базовим рівнем для подальшого вивчення цієї дисципліни в середній школі.

Головна мета образотворчого мистецтва як навчальної дисципліни початкової школи полягає в розвитку особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.

Завдання предмета

навчальні:

- залучення дітей до художньо-творчої діяльності;
- формування уявлень про сутність образотворчого мистецтва в його видовій, жанровій та стильовій розманітності;
- початок вивчення і розуміння таких візуально сприймальних, об'єктивно існуючих якостей реального світу, як об'єм, колір, простір,

а також матеріальна форма предметів та світлоповітряне середовище;
- початок вивчення основ художньої грамоти (теорії композиції, теорії колориту, рисунка, перспективи) у відповідності до вікових можливостей учнів;
- формування творчих умінь і навичок на ґрунті набуття досвіду практичної художньої діяльності;
- засвоєння основної художньої термінології, мови образотворчого мистецтва;
- опанування вміннями та навичками роботи з художніми матеріалами та приладдям;
- засвоєння доступних в умовах загальноосвітньої школи художніх технік;
- *виховні:*
- початок формування уявлень про загальнолюдські цінності та духовну етику;
- виховання естетичної культури учнів, національної та громадянської свідомості; почуття співпереживання та співстраждання;
- виховання культури почуттів учнів через формування почуття співпереживання у процесі сприймання художніх образів;
- виховання екологічної культури учнів;
- формування естетичних поглядів учнів, потреби організації довкілля за законами краси й гармонії;
- виховання прагнення до творчого самовираження;
- формування художнього смаку учнів на основі вивчання культурного спадку українського народу й народів світу;
- виховання любові до праці, акуратності в роботі, уміння й прагнення доводити свою роботу до можливого ступеня досконалості;
- *розвиваючі*
- пробудження у дітей інтересів до мистецтва;
- формування і розвиток навичок художнього сприймання оточуючого світу;
- розвиток образно-асоціативного мислення;
- формування цілісного художнього світосприйняття і світовідчуття, системи естетичних ідеалів і смаків, почуття реальної відповідальності за збереження культурних надбань суспільства;
- розвиток відчуття кольору та кольорового зору;
- розвиток відчуття форми;
- розвиток просторового мислення;
- розвиток образно-чуттєвого мислення;
- розвиток творчої уяви;
- художньо-естетичний розвиток.

Розвиток особистісних якостей учнів ґрунтується на освітніх **компетенціях:**

- ***когнітивних*** (пізнавальних) — чуттєво-емоційне сприйняття; вміння відчувати і бачити навколишній світ, виявлення пізнавальної активності;
- ***креативних*** (творчих) — асоціативно-образне мислення; виявлення фантазії, уяви у створенні власних образів у художньо-практичній діяльності;

- ***методолічних*** — поняттєво-логічне мислення; вміння визначати мету, способи та організацію її досягнення; здатність до самоаналізу та самооцінки;
- ***комунікативних*** — розуміння мови мистецтва як форми міжособистісного спілкування; розуміння почуттів інших людей, різноманіття творчих проявив, бачень і розумінь дійсності; усвідомлення взаємозв'язку з однолітками і дорослими та відповідальності під час виконання робіт;
- ***світоглядних*** — сприйняття цілісної картини світу, вміння цінувати національну самобутність і культурну спадщину України як складової загальнолюдської культурної скарбниці; відкриття, творче вираження себе, визначення власного місця та усвідомлення неповторності й унікальності іншого.

Програма початкової школи переважно охоплює **праксеологічний, креативний** та **комунікативний** компоненти освіти, оскільки учні молодших класів пізнають художню культуру через включення в активну практичну діяльність. В процесі цієї діяльності в учнів формуються необхідні знання, вміння та навички, а також засвоюються деякі елементи **перцептивно-аксеологічного** та **гностичного** компонентів, які набувають переважного значення в середніх та старших класах.

Характеристика структури навчальної програми

Зміст навчального матеріалу програми розроблено з урахуванням видової, жанрової та змістової специфіки образотворчого мистецтва як навчальної дисципліни, що ґрунтується на таких базових складових:

- естетичне сприймання (дійсності та мистецтва);
- види образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, графіка, декоративне мистецтво, фотомистецтво);
- жанри образотворчого мистецтва (пейзажний, натюрмортний, портретний, анімалістичний);
- композиція;
- перспектива.

Ці складові вивчаються кожного року, з поступовим ускладненням, в оптимально доцільній для їх засвоєння послідовності.

Навчальний матеріал дисципліни структурно розподілено на 4 частини за роками навчання. Кожна частина — рік складається з тематичних блоків, об'єднаних в розділи, з деталізацією змісту і визначенням кількості годин на вивчення.

Кожна тема базується на матеріалі, вивченому раніше і, в свою чергу, є його ускладненням та підґрунтям наступної теми. Назва теми характеризує її зміст та домінуючий напрямок навчальної або художньо-творчої діяльності.

Програма кожного року має визначену спрямованість, яка зумовлена віковими особливостями учнів та аспектами шкільного навчання та виховання.

1 клас. **Мистецтво бачити світ**

Образотворче мистецтво — це мистецтво бачити світ, і цьому мистецтву треба навчатися з раннього віку. Саме на уроках образотворчого мистецтва дитина пізнає світ у всій його красі й різноманітності, вчить-

ся любити свою родину, свою Батьківщину, Землю і всесвіт, вчиться любити життя у всіх його проявах.

Тому програма 1 класу спрямована на сприймання та сприйняття реалій оточуючого світу. Учні знайомляться з просторовими характеристиками предметів, із саме простором, та з формою деяких найпростіших речей, що оточують їх у довкіллі предметами, які мають форму кулі, конуса, кола, трикутника, а також з формою та будовою дерев, квітів, комах, облич — всього, з чого пізніше складаються жанрові композиції. Це дозволяє вже в першому класі ознайомити дітей з основними жанрами образотворчого мистецтва.

Протягом першого класу ретельно вивчаються:

- **форми —** лінійні (види, типи ліній), площинні (пляма, куля, трикутник), об'ємні (куля, конус);
- **колорит —** колір і тон (у порівняннях), властивості кольорів (тепло холодність);
- **композиційні засоби й прийоми** (основні поняття);
- **простір** (спостережувальна перспектива).

До кінця першого класу діти навчаються користуватись художнім приладдям; змішувати фарби для одержання потрібного, по глибині чи тону, відтінку; зображувати предмети, які мають форму кулі та конуса (як укомпонованими у форматі, так і в елементарних композиціях); зображувати дерева, квіти, комах, обличчя людини (у спрощеному вигляді); відображати в пейзажі розпізнавальні риси кожної з пір року, отримувати й висловлювати своє враження та розуміння творів образотворчого мистецтва на рівні вивченого матеріалу, а також засвоюють елементарні прийоми композиційної діяльності та роботи у жанрах.

2 клас. **Мистецтво бачити красу**

2 клас — час удосконалення навичок роботи з художніми матеріалами, розвитку уваги до колірних ефектів, розвитку композиційного та просторового мислення.

Поглиблюються поняття про взаєморозташування предметів у просторі, дається наукове обґрунтування почуттєвих і зорових знань про саме простір (у вигляді пояснень ефектів спостережувальної та повітряної перспективи), відбувається ознайомлення з жанрами образотворчого мистецтва: портретним, пейзажним, натюрмортним та анімалістичним (малювання птахів).

Особлива увага приділяється декоративно-ужитковому мистецтву як показнику розвитку культурних і духовних традицій народу.

Пізнання світу дитиною у 2 класі проходить як пізнавально-естетичний процес.

Всі аспекти художньої творчості дитини, всі форми, образи, поняття й явища висвітлюються та розтлумачуються вчителем з позицій наукової достовірності, крізь призму естетики та образно-чуттєвого сприйняття.

3 клас. **Мистецтво відчувати красу**

У третьому класі програма з образотворчого мистецтва передбачає приоритетну спрямованість на емоційний, духовний, образно-чуттєвий аспекти розвитку учнів, щоб обидва потрібних людині типів мислення (логічний і образний) розвивалися гармонійно, щоб не вичерпувався творчий потенціал людини.

Особлива увага приділяється розвитку відчуття співпереживання, милосердя, усвідомлення одиничності і неповторності кожної живої істоти, вихованню тонких почуттів і прагнення до прекрасного в мистецтві й дійсності.

На більш високому рівні розробляються лінія розвитку кольоророзпізнавальних здібностей та лінія відчуття кольору як образоформуючого фактору.

Проведення уроків образотворчого мистецтва на високому естетичному рівні, їхня емоційність, доброзичливість і чуйність учителя, високий рівень його художньої культури залишають у душах дітей незабутнє враження і значно впливають на формування їхніх мислення і світогляду.

Діти цього віку вже здатні засвоїти конструктивні особливості нескладних за будовою об'єктів; для них стає посильним зображення вітрильних човнів, будинків, тварин.

Значна увага приділяється придбанню досвіду роботи з натури як підготовці до майбутньої творчої діяльності.

4 клас. **Художньо-образна мова мистецтва**

Програма 4 класу спрямована на систематизацію знань та уявлень, здобутих учнями в початковій школі, усвідомлення видової, жанрової та стильової специфіки образотворчого мистецтва, удосконалення умінь та навичок практичної художньо-творчої діяльності, підвищення вимог до якості жанрових композицій (портретні і пейзажні образи, малювання коней, малювання з натури).

У програмі закладений більш глибокий підхід до елементів наукової достовірності у викладанні навчального матеріалу, передбачаються міжпредметні зв'язки з біологією, зоологією, фізикою, геометрією.

Наприкінці 4-го класу учні **вміють:**

- зображати в об'ємі нескладні за формою предмети та об'єкти;
- відображати глибину простору з достатнім ступенем художньої грамотності, тобто, без грубих помилок в галузі композиції, колориту і спостережувальної перспективи;
- **опановують:**
- навички роботи у вивчених жанрах і видах художньої діяльності;
- елементарнти навичками декорування предметів побуту і творів мистецтва;
- аналіз та інтерпретацію художніх творів з урахуванням отриманих знань, крізь призму образно-чуттєвого мислення;
- **формують:**
- основи якостей, перерахованих у вступі (Завдання предмета, с. 3).

Таким чином, якісна реалізація програми початкової школи служить надійним підґрунтям для подальшого вивчення образотворчого мистецтва в середній школі.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Враховуючи той факт, що забування навчального матеріалу учнями починається з 3 — 4 доби, можна розраховувати на те, що під час поглибленого вивчення мистецтва (2 години на тиждень) забування майже не відбувається. Тому не втрачається час на повторні роз'яснення і матеріал засвоюється дітьми легко і надійно.

При цьому досягається достатньо висока результативність роботи учнів, високий рівень засвоєння дітьми художніх компетенцій.

В початковій школі домінуюча роль належить активній художній діяльності і творчому самовираженню дітей у сфері мистецтва. Тому переважна кількість навчального часу відводиться на виконання практичних завдань, в процесі якого й здійснюються мета та завдання дисципліни.

В процесі вивчення змісту розділів і тем, як і на кожному уроці, вчителем проводиться робота майже з усіма аспектами образотворчості, як-то: образ, форма, об'єм, колір, ритм, простір, композиція, конструкція, — один з яких домінує, а решта — використовуються як допоміжний матеріал.

Тематику окремих уроків, їхні навчальний, виховний, розвиваючий компоненти, рівень складності завдань, вид художньої діяльності, жанр та техніку виконання вчитель обирає в узгодженні зі смисловим значенням розділу та змістом навчального матеріалу теми, а також за своєю творчою спрямованістю, педагогічною майстерністю та віковими інтересами учнів.

Наприкінці вивчення теми планується підсумкова творча робота.

Домашні завдання учням даються дуже рідко, з розрахунком на 15 — 20 хвилин учнівської праці, й лише в тому випадку, якщо учні добре знають, що та як вони робитимуть удома. Тобто, матеріал вивчено на уроці, а вдома залишається лише повторення з незначною доробкою.

Домашнім завданням може бути:

- підготовка матеріалів та приладдя для виконання практичних завдань наступного уроку;
- спостереження визначених вчителем об'єктів та явищ довколишнього середовища;
- ознайомлення з оригіналами творів образотворчого мистецтва (відвідування музеїв, галерей та складання коротких відгуків на ці події) або репродукціями (перегляд літератури про мистецтво, підбір відеокасет, листівок тощо), пошук матеріалів в Інтернеті;
- аналіз-інтерпретація пропонованих вчителем творів мистецтва (музичного, образотворчого, літературного);
- закінчення декоративної розробки власних творів декоративного мистецтва;
- короткотермінові замальовки або начерки з натури птахів, тварин;
- відповіді на запитання, що наданні в підручнику за певною темою.

Домашнім завданням не повинно бути:

- створення від початку до кінця будь-якої програмної або позапрограмної тематичної композиції у будь-якій техніці;
- написання так званих «рефератів» за будь-якою темою.

Подібні завдання є перевантаженням учнів.

Поряд з тим, учні можуть у позаурочний час виконати творчу роботу за власним бажанням. Такі учнівські ініціативи вчитель повинен заохочувати.

Час на вивчення розділів і тем курсу визначено орієнтовно. Учитель може протягом навчального року перерозподіляти його, а також змінювати тематику окремих уроків, не порушуючи при цьому логіки вивчення курсу та основних вимог до знань та вмінь, визначених програмою. Крім того, йому надається право до 10% навчального часу (так званий резервний час) використовувати на свій розсуд, для реалізації змісту, що відображає регіональні особливості, повторення, узагальнення та систематизації знань, задоволення індивідуальних потреб учнів.

Рекомендації щодо роботи з програмою

Вивчання деяких складових образотворчого мистецтва має свою специфіку. Так, засвоєння елементів **сприймання** реалізується поступово, в процесі роботи над іншими розділами, у вигляді елементів естетичного, художнього, екологічного, патріотичного виховання, на які відводиться 3 — 7 хвилин навчального часу на кожному уроці. Уроки, цілком присвячені сприйманню — це пленерні спостереження та етюди, відвідування різноманітних експозицій, обговорювання результатів творчого звіту тощо. Робота над цим розділом проводиться у формі живого спілкування на теми мистецтва, краси й гармонії.

Робота над **композицією,** одною з найважливіших складових образотворчості, також здійснюється поступово, поурочно, протягом усього періоду навчання. Програма початкової школи не передбачає обов'язкового вивчення правил і засобів композиції. Мова йде лише про розвиток відчуття композиційної рівноваги, композиційного смислу, композиційної закінченості та гармонії. Формулювання правил і законів композиції дається й аргументується в кожному конкретному випадку окремо, не претендуючи на роль непохитної істини. Елементарні навички композиційної діяльності учні одержують в процесі практичної роботи у вигляді порад і шляхом вирішення проблемних ситуацій, а під час сприймання — у вигляді зразків вдалих композиційних рішень, властивих творчим особливостям того чи іншого автора.

Фотомистецтво вивчається в початковій школі у формі сприймання. Зразки художньої фотографії використовуються в процесі вивчення усіх розділів програми в якості ілюстрацій, які вчитель демонструє як яскраві приклади вдалих композиційних, колірних та дизайнерських рішень. Великий успіх в учнівських колективах має, також, демонстрація фотокомпозицій, зроблених безпосередньо учнями, які захоплюються фотомистецтвом.

Якісна реалізація програми в початковій школі здійснюється художником-педагогом, висококультурним, ерудованим спеціалістом, здатним розвинути в дітях творчий потенціал та активно впливати на формування їхньої особистості.

Зміст навчального матеріалу та вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

1 *клас. Мистецтво бачити світ*

70 годин (2 години на тиждень, 8 годин — резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ 1. Краса і радість буття 28 годин **Тема 1. Такий красивий, цікавий світ** (11год.) Естетичне **сприймання** дійсності: · сприймання і розуміння довколишнього середовища як незліченних проявів краси й радості буття. Естетичне **сприймання** мистецтва. Образотворче мистецтво як одна з.	***Учень спостерігає:*** · за життям у довкіллі (~вищами природи, рослинами, за формою та будовою дерев, квітів, листя) з точки зору візуальної естетики; · природні явища (ознаки певних пір року, зміни погодних умов, їхнє емоційне забарвлення); ***розпізнає:***

форм пізнання світу. Твори мистецтва — це зупинені миті швидкоплинного життя, багатоликого й вічнозмінного Початкові відомості про образотворче мистецтво, його **види, жанри,** матеріали та приладдя. Перший досвід роботи над лінією, формою, кольором, композицією. Види ліній: пряма, крива, хвиляста, ламана, пунктирна. Типи ліній: товста, тонка. Лінії, крапки, плями як елементи декорування предметів побуту. Форма: лінія і пляма; площина (коло, трикутник) і об'єм (куля, конус). Розрізняльні риси площини й об'єму, кулі і кола, конуса і трикутника. Колір, теорія колориту: ахроматичні та хроматичні кольори. Правила зображення та компонування у форматі предметів найпростіших форм. **Композиція.** Визначення, принципи вибору формату, принципи компонування у форматі одного предмета. **Практична та творча діяльність** Виконання вправ та композицій з зображенням ліній, різних за видом та кольором. Виконання композицій та натюрмортів з предметами які мають форму кулі та конуса. **Тема 2. Природа навколо нас** (9 годин) Художньо-естетичне **сприймання** довкілля: краса рослинних форм і станів природи в різні пори року, сприймання естетики форм, естетики кольору. **Живопис.** Основоположна роль кольору в живописі. *Теорія колориту:* розмежування понять «колір» і «тон»; локальний колір	· природні та створені руками людини форми; · деякі відтінки основних кольорів; · тонові градації основних кольорів; · види, типи ліній (пряма, крива, хвиляста, ломана, пунктирна, товста, тонка); · пунктирна, товста, тонка); · ***порівнює:*** · предмети плоскі (пляма, коло, трикутник) та об'ємні (куля, конус); · розміри предметів у довкіллі; · висоту та довжину предметів; · кольори та кольорові сполучення; · ***характеризує:*** · жанри образотворчого мистецтва (пейзаж, натюрморт, портрет — на рівні визначення); · властивості акварелі, гуаші, пластиліну; · ***уміє:*** · звертати увагу на красу довколишнього середовища і творінь рук людських; · зображати в елементарному натюрморті предмети, які мають форму кулі та конуса; · зображувати дерева (узагальненої будови); · відображати в елементарному пейзажі характерні ознаки пір року; · ***висловлює судження про:*** · позитивні якості художніх робіт однолітків та майстрів образотворчого мистецтва; · емоційний характер художнього образу у творах однолітків та художників-фахівців; · роль образотворчого мистецтва в житті людини; · красу всесвіту; · різноманітність і привабливість рослинного світу;

і тонові градації; жовтий колір (властивості, тонові градації, відтінки); синій колір (властивості, тонові гратонові градації, відтінки). Поняття «живописна розробка» (трави, листя). **Композиція** як складання, розташування предметів у просторі, інтер'єрі на площині або у форматі. Композиція елементарного пейзажу. Композиція елементарного натюрморту. **Пейзаж:** визначення, принципи вибору формату. Елементарні прийоми відображення глибини простору в пейзажі (лінія обрію). Елементи екологічного виховання і чуттєво-естетичного розвитку, що наближають учнів до сприймання й розуміння творів пейзажного жанру. Дерево як **образ:** дерева — мовчазні супутники нашого життя, один із проявів вроди Земної, джерело натхнення і символ могутності природи. Роль і значення дерев у житті людини й Землі. Будова (узагальнена) дерева: коріння, стовбур, гілки, листя (хвоя). Зображення ялин. **Натюрморт:** визначення, принципи вибору формату. **Практична та творча діяльність** Відображення в пейзажі характерних особливостей пір року (літо, осінь). Виконання натюрмортів з 1 предметом, який має форму кулі або конуса (у фронтальному положенні). **Тема 3. Зимові казки. Композиція.** (8 год.) **Сприймання** та аналіз-інтерпретація	· ***наводить приклади:*** · колірних гам, які домінують у природному середовищі в певні пори року; · використання різноманітних матеріалів в образотворчості; · ***аналізує:*** · свої почуття і власне бачення художнього твору; · за допомогою вчителя — результати власної роботи та робіт однолітків, досягнення та недоліки; · ***обґрунтовує:*** · композиційне та колірне вирішення власної творчої роботи; · принципи вибору формату; · ***дотримується правил:*** · користування художніми матеріалами; · поведінки та безпеки при роботі з художніми матеріалами та приладдям.

творів мистецтва. Образи зими в мистецтві. **Композиція** як художній твір. Композиція елементарного пейзажу (1 —3 дерева). Спостережувальна **перспектива:** лінія обрію, візуальне зменшення предметів, плановість простору (близький, середній, далекий плани). **Практична діяльність** Виконання тематичних, пейзажних та декоративних композицій в комбінованій техніці (акварель — гуаш): зимовий вечір, сніговик, новорічна гілка, новорічна ялинка. **Творча діяльність** Створення композицій на площині та в об'ємі (паперопластика): «Зимова казка», «Дід Мороз», «Ялинкове вбрання», «Карнавальна маска». Узагальнення тем 4 години **Матеріали, техніка виконання** Акварель, пластилін. Живопис, скульптура.	
Розділ 2. Образи довкілля. 34 години **Тема 1. Портрет. (18** годин) **Портрет** як жанр образотворчого мистецтва. Визначення, зміст, значення жанру. Основа жанру — меморіальна ідея. Форма, пропорції, риси обличчя, будова ока (у спрощеному вигляді). Образно-чуттєве сприймання творів портретного жанру. Способи зображення обличчя ляльок, казкових персонажів, іграшок, дитинчат тварин. **Живопис:** способи живописної розробки волосся, хутра тварин. **Фотомистецтво.** Портретний жанр у фотомистецтві, традиції та сучасність.	***Учень спостерігає:*** · за життям у довкіллі (сезонними змінами у природі, людьми, тваринами, комахами, квітами) з точки зору візуальної естетики та чуттєвих сприймань; · будову та форму дерев, квітів, листя; · ***розпізнає:*** · жанри образотворчого мистецтва (портрет, натюрморт, пейзаж) за змістом; · різні відтінки та тон — складові локального кольору (волосся, хутра тварин); · прості геометричні форми (трикутник,, коло, квадрат) та об'ємні тіла (куля, конус); · 7 — 10 кольорів;

Портрет в **анімалістичному жанрі.** Визначення, зміст, значення жанру. Екологічний аспект. Риси «обличчя» (мордочок) тварин: форми, пропорції, будова очей дитинчат тварин, іграшок (у спрощеному вигляді). Перебільшення як художній прийом. **Композиція** в портретному жанрі (розміри зображення, принципи вибору формату). Виділення головного в композиції (розмірами). **Практична та творча діяльність** Зображення облич ляльок, казкових та літературних персонажів за законами портретного жанру (анфас до плечей), елементарні пропорції, спрощені форми. Зображення мордочок тварин в умовно «портретних» композиціях. Зображення тварин-іграшок з тулубом (спрощене) в тематичних композиціях: «Кіт на килимку», «Хом'ячок (ведмедик) з іграшками» і т. ін. Творчі роботи: «Мої улюблені іграшки», «Друзі»(групові портрети), «Обличчя, яке хочеться намалювати».	· ***порівнює:*** · кольори та кольоро-тонові градації; · площинні та об'ємні зображення; · ***характеризує:*** · види образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, декоративне мистецтво — за допомогою вчителя); · зміст жанрів образотворчого мистецтва (натюрморт, пейзаж, портрет); · композицію як самостійний твір образотворчого мистецтва; · ***уміє:*** · малювати елементарний пейзаж (1 — 3 дерева) з відображенням характерних ознак пір року; · малювати квіти (нескладні за формою), дерева (узагальненої форми), комах; · малювати ляльок, дитинчат тварин, іграшки, казкових персонажів — за законами портретного жанру; · компонувати у форматі 1 предмет, який має форму кулі або конуса та букет квітів — за законами натюрмортного жанру; · складати елементарний стрічковий візерунок; · користуватись художніми матеріалами та приладдям; · змішувати та розбавляти водою фарби з метою отримання різних відтінків та тонів кольору; · зображувати обличчя людей (спрощено) та мордочок тварин; · створювати елементарні тематичні та портретні композиції; · ***висловлює судження про:*** · те, що уміння бачити красу і насолоджуватися нею — одне з самих цінних надбань розумної істоти; · роль кольору в розфарбуванні іграшок та виробів ДМ; · дерева, квіти та комах, як
Тема 2. Є на Землі краса. Зображення **квітів, комах.** (9 год.) Квітка як неперевершений зразок краси Земної. Будова квітки (узагальнена): чашечка, серединка (маточка і тичинка), пелюстки; стеблинка, листя, бутон. Зображення квітів нескладної форми, акварельні етюди. Розмаїття барв і форм пелюстків. Зображення квітів у нескладних ракурсах. Зображення квітів, які мають форму дзвіночка (конуса).	

Квітка як улюблений образ і елемент декору в композиціях (великодня писанка, стрічковий орнамент). Квіткові мотиви в українському народному малярстві. Квітка як образ у натюрмортних, пейзажних та декоративних композиціях. *Зображення комах:* метелики, бабки, бджоли, мухи тощо. Метелики — зразок краси й ніжності. Загальна будова комах: форми, забарвлення. Різноманітність світу комах. **Практична діяльність** Навчальні замальовки, акварельні етюди та композиції з зображенням квітів, різних за формою, будовою та кольором. Способи виконання пейзажних композицій з квітами на передньому плані (низький горизонт) та комахами. Способи виконання з натури натюрмортних композицій з букетом квітів. **Творча діяльність** Створення пейзажних композицій з зображенням квітів, комах та тварин: «Метелики над галявиною», «Порося на лузі», «Щеня сховалося у квітах». **Тема 3. Декоративне мистецтво** (7 год.) Декоративне мистецтво: історія виникнення, роль, значення. Декор. Елементи візерунка. Українська писанка, її символіка. Українські вишиванки. **Творча діяльність** Виконання ескізів великодніх писанок, рушників. Розпис великодніх писанок (фломастер). *Узагальнення тем 4 год.* **Матеріали і техніка виконання** Акварель, гуаш, фломастери. Живопис акварельний, комбінована техніка (акварель, гуаш) розпис.	суттєві частини земної флори, про їх красу та розмаїття; · квітку, як символ краси й джерело натхнення в усіх видах мистецтва — красу й привабливість тваринного світу; · екологічний аспект у ставленні до рослин і живих істот; · взаємовідносини між людьми та між людиною та тваринами; · зміст та значення портретного та анімалістичного жанрів; · ***дотримується правил:*** · поведінки та безпеки при роботі з матеріалами та приладдям.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ 1. Свята моя земля. 28 годин. **Тема 1. Природа моєї Батьківщини.** (8 год.) Виховання естетичного почуття до прекрасного: краси й різноманітності тваринного світу (птахи, риби), краси природних об'єктів і окремих станів природи в різні часи доби. **Сприймання** творів мистецтва як миттєвостей швидкоплинного життя, щасливих хвилин любові до всього сущого, моментів краси й захвату, втілених у матеріалі. **Живопис.** Основні засоби художньої виразності живопису. *Теорія колориту:* червоні кольори — властивості, тонові градації, відтінки; основні кольори як джерело створення усієї колірної палітри; утворені кольори. **Пейзаж.** Визначення, різновиди (за порою року, за часом доби). Способи та прийоми відображення в пейзажі характерних ознак часів доби. **Перспектива.** Елементарні способи відображення перспективних змін кольору в живописі (блакитна далечінь! ліс на обрії, сніг). **Композиція** в пейзажному жанрі. **Тема 2. Дарунки осені (10** годин) **Живопис.** Особливості відображення об'єму предметів (фруктів, овочів) в умовах бічного освітлення (відблиск, локальний колір, тінь власна і падаюча). Контрастна гама. **Композиція** натюрморту з 2 — 3 фруктів, овочів.	***Учень спостерігає:*** ·різноманітність природних форм; · розташування предметів і об'єктів у просторі; ·***розпізнає:*** · види образотворчого мистецтва (живопис, скульптура); · жанри образотворчого мистецтва (пейзаж, портрет, натюрморт); · різновиди пейзажу (за порою року, за часом доби); · види, типи ліній, плоскі фігури та об'ємні тіла; ·***порівнює:*** ·площинні та об'ємні форми; · властивості акварелі і гуаші; ·***характеризує:*** ·зміст жанрів образотворчого мистецтва; · різновиди пейзажів; ·***уміє:*** ·отримувати утворені кольорі; · користуватися художніми матеріалами; · відображати в пейзажі характерні, ознаки певних часів доби; · передавати в композиціях умовну глибину простору елементарними прийомами; ·***висловлює судження про:*** ·художні позитивні якості творів образотворчого мистецтва (в межах вивченого матеріалу); · цінність і красу стосунків у родині; · важливість сімейних та духовних традицій; ·***наводить приклади:*** ·видової та жанрової належності творів образотворчого мистецтва та робіт однолітків; · ставлення людини до природи, рідної землі (позитивного та негативного);

Поняття: натюрмортна група, композиційний центр, загороджування, глибина простору в натюрморті, композиційна рівновага (на рівні від чуття). Правила компонування натюрморту з букетом квітів. Дизайн букета (елементарні принципи). **Тема 3. Композиція — радість творчості** (10 год.) Композиція як гармонійний та обґрунтований розподіл елементів на форматі. Виділення головного в композиції розміром. Принципи складання предметної, пейзажної та декоративної композиції. Колективна композиція. Новорічні та різдвяні традиції в художній творчості. **Практичні роботи** Виконання пейзажних композицій з урахуванням перспективних змін кольору площин (неба, землі) та розмірів предметів: · «Ромашковий луг», «Цвіте калина», «Осіння пісня», «Зимні мотиви», «Новорічні настрої», «Новорічна ніч». Виконання натюрмортів з 2 — 3 предметами простої форми (фрукти, овочі, квіти, листя, кераміка). **Творчі роботи** Використання відповідної колірної гами з метою відображення характерного образу, певного настрою під час створення натюрмортних та пейзажно-тематичних композицій: «Червоні квіти», «Відпочинок на лісовій галявині (портрет у квітах, погруддя)», «Цвіте ружа під вікном», «Сніговик і тиша», «Зимові розваги», «Різдвяна зірка». **Матеріали і техніка виконання.**	· ***аналізує:*** · виразність творів пейзажного та натюрмортного жанру у взаємозв'язку з обраним колоритом; · ***дотримується правил:*** · техніки безпеки і поведінки під час виконання практичних робіт

Акварель, гуаш. Живопис, графіка (відбитки з натурального листя), комбінована техніка (акварель-гуаш).	.
Розділ 2. Барвисте довкілля. 34 години **Тема 1. Колір в портретному жанрі** (6 год.) Портрет як зображення краси людини, її одиничності та неповторності. Способи та прийоми відображення характерних особливостей портретного образу. Способи створення яскравого літературного, казкового або реалістичного образу через використання відповідної колірної гами. Форми, пропорції, риси обличчя, будова очей (наближені до реальних). Ознайомлення з творами портретного жанру. **Тема 2. Загадковий світ птахів** (12 год.) Зображення птахів як змістова лінія анімалістичного жанру. Жанрові особливості змісту теми: піднесеність, привабливість, краса й романтичність образів. Екологічний аспект змісту теми. Можливості жанру в галузі духовного та естетичного розвитку людини. Роль птахів у житті людини і Землі. Способи зображення птахів (не у польоті): · будова тулуба, характерні форми, забарвлення пір'я. Особливості будови, характерні форми водоплавних птахів. Способи та прийоми створення багатофігурних композицій з птахами.	***Учень спостерігає:*** · різноманітність і красу світу тварин і птахів; · ***розпізнає:*** · реалістичний та декоративний способи зображення; · схожість та різницю в будові птахів, різних за породою; · ***характеризує:*** · властивості художніх матеріалів, які використовувались протягом навчального року; · ***класифікує:*** · галузі декоративного мистецтва .за технікою виконання (за допомогою вчителя); · ***уміє:*** · користуватися живописними, графічними та скульптурними матеріалами в межах програмного засвоєння; · малювати обличчя людини у відповідності з елементарними пропорціями; · зображати птахів (сидячих) на площині та в об'ємі; · ***аналізує:*** · композиційні рішення власних робіт та робіт однолітків з точки зору вибору формату, композиції, колірного вирішення, образного змісту; · ***оцінює:*** · якість власних робіт; · ***висловлює судження:*** · про свою належність до певної національності, її художніх та культурних традицій; · ***наводить приклади:*** · краси створеного руками людини; · краси природних об'єктів, живих істот та окремих станів природи.

Тема 3. Весняні мотиви в образотворчому мистецтві (8 год.) Колір, колірна гама як образоформуючий фактор. Поняття: лінія зламу площин, горизонтальна натюрмортна — площина (стіл, підлога, земля), вертикальна площина (стіна, драпіровка), відображення форми предметів та їх просторових співвідношень. Спосіб планів у многофігурних композиціях. Декоративно-ужиткове мистецтво як розділ декоративного мистецтва. Народні художні традиції — першооснова декоративно-ужиткового мистецтва. Орнамент (прикраса, узор, який складається з ритмічно упорядкованих елементів). Технологія побудови орнаменту: рапорт, ритм; стрічковий орнамент. Способи виконання ескізів орнаментів у смужці: вишивки, розпису предметів декоративно-ужиткового мистецтва (хустини, скатертини). Традиції українського орнаментального мистецтва. Весняні мотиви в декоративному мистецтві. Класифікація галузей ДУМ за технікою виконання (розпис, вишивання, різьблення, інкрустація). **Тема 4. Краса рельєфних форм (8 год.)** **Скульптура** як вид образотворчого мистецтва. Визначення, значення, твори скульптурного мистецтва. Види скульптури (кругла, рельєф). Способи поверхневої обробки рельєфних виробів. Декоративне значення рельєфних зображень.	***дотримується правил:*** · роботи у вивчених техніках; · поведінки та техніки безпеки під час виконання колективних композицій;

Способи та прийоми виконання рельєфної декоративної композиції в анімалістичному жанрі (риби, птахи). Ознайомлення зі скульптурними творами відомих українських митців **Практичні роботи** Удосконалення навичок роботи у жанрі портрета: портрети казкових та літературних персонажів у відповідних колірних гамах: «Мій улюблений кіноперсонаж», «Чарівний світ казок». Зображення птахів (акварельні етюди, замальовки та композиції): дрібні птахи, водоплавні птахи. **Творчі роботи** Створення портретних композицій: «Портрет друга» (за бажанням — автопортрет), «Обереги», «Карнавальні маски». Композиції з зображенням птахів, риб: «Чарівний птах», «Життя морських глибин» (акварель, гуаш, гратографія, скульптура). Тематичні композиції «Світле свято» (Великдень), «Музика кольору»(натюрморт з пролісками), «Моя школа навесні», «Слоненя в Африці», «Кіт ловить метелика», «Кошеня з м'ячиком», «Весіння подорож» ***Узагальнення тем (8 год.)*** **Матеріали та техніка виконання** Акварель, гуаш, папір, фломастери, воскова крейда, пастель. Живопис, комбінована техніка, аплікація, гратографія.	

3 клас. «Мистецтво відчувати красу»
70 годин (2 години на тиждень, 8 годин — резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ 1. Простір і колір 28 годин **Тема 1. Романтика моря** (6 год.) Естетичне **сприймання** дійсності. Виховання естетичних почуттів по відношенню до прекрасного, насолода ним: краса і різноманітність ландшафтів та станів природи (світанок, захід, дощ, снігопад). **Сприймання мистецтва:** марина. Ознайомлення з творами українських та зарубіжних художників — мариністів. Морський пейзаж. Віддзеркалення у воді (техніка монотипії). Способи відображення глибини простору і стану в морському пейзажі. Способи зображення кораблів, яхт, човнів. **Перспектива.** Способи відображення глибини й плановості простору в пейзажних композиціях (перспективне зменшення всіх предметів, що входять до пейзажної композиції — дерев, птахів, грибів, тварин, стежинок, човнів). **Композиція.** Композиція як спосіб відображення сюжетного змісту. Закони композиції: виділення головного шляхом розміщення його поблизу композиційного центру; спосіб планів. Поняття про композиційний центр та композиційну рівновагу (на рівні відчуття). *Теорія колориту:* способи живописної розробки планового простору в різних колірних гамах. Гармонійний ряд холодних кольорів, властивості холодних кольорів. Гармонійний ряд теплих кольорів, властивості теплих кольорів. Зелений, пурпуровий та фіолетовий кольори, пари контрастних кольорів	***Учень спостерігає:*** · вплив домінуючої в довкіллі колірної гами на емоційний стан людини; · ***розпізнає:*** · жанр, вид і техніку виконання художнього твору (в межах програмного матеріалу); · особливості загальної конструкції та зовнішнього вигляду вітрильників, човнів, будинків; · різні породи дерев; · ***порівнює:*** · відтінки кольору за ступенем теплохолодності; · тонові градації кольорів, хроматичних та ахроматичних, пурпурових, фіолетових; · ***характеризує:*** · властивості зелених кольорів; · властивості художніх матеріалів; · ***уміє:*** · малювати поверхню води в спокійному та бурхливому стані; · зображувати човни, яхти, кораблі, фортеці, будинки у фронтальному положенні; · бачити красу і сенс у буденному, в простих і звичних речах; · компонувати у форматі не складну натюрмортну групу з натури; · зображувати джерело світла в тематичних композиціях, декоративному мистецтві; · ***висловлює судження про:*** · ступінь втілення ідейного замислу в творчих композиціях (власних та однолітків); · прийоми та способи відображення характеру, настрою, стану в тематичних композиціях; · образоформуючу роль кольору в образотворчому мистецтві;

(фіолетовий, жовто-зелений; пурпурний — зелений), їхні властивості (підкреслення краси і яскравості один одного). **Тема 2. Спогади про літо** (5 год.) Закріплення навичок роботи в пейзажному та натюрмортному жанрах. Способи відображення глибини простору й емоційного забарвлення станів світлоповітряного середовища в різних колірних гамах (хмарна погода; тепле жовте надвечір'я). Контражурне освітлення. *Зображення дерев:* різноманітність форм і пластики як образоформуючий фактор. Вплив повітряної перспективи на колір об'єктів, розташованих у плановому просторі. Відчуття життєствердної краси світу. Способи та прийоми створення пейзажно-архітектурної композиції. **Тема 3. Зображення джерела світла** (5 год.) Визначення і розмежування понять: «колір» і «тон». Багатоколірність чорного. Фізична сутність світла: горіння, рух часток. Головний принцип зображення джерела світла (найбільш світле місце — середина джерела світла). Способи й прийоми зображення джерел світла різної форми та різного кольору. Перспектива тіні. **Тема 4. Архітектурні фантазії** (12 год.) Архітектура як будівельне мистецтво. Мистецтво проектування, спорудження та художнього оздоблення будов.	· ***аналізує:*** · зміст словосполучень: · предметна площина, умовна глибина простору; домінуюча гама; · геометричну форму предметів, що входять у композицію; · художні (в т. ч. декоративні) твори з точки зору естетики форм та колірних співвідношень; · ***класифікує:*** · пейзажні твори (за ландшафтом); · галузі декоративного мистецтва за технікою виконання; · ***дотримується правил:*** · техніки безпеки при роботі з матеріалами та приладдям.

Архітектура як твори будівельного мистецтва. Залежність зовнішнього вигляду архітектурної споруди від її призначення, характеру її господарів. Способи й прийоми створення пейзажно-архітектурної композиції (фронтальне положення, площинний варіант) з використанням знань та навичок, отриманих раніше (пейзажна діяльність, композиційна діяльність, принцип контрастів). Архітектурні споруди в контражурному освітленні. **Практичні і творчі роботи** Пейзаж-монотипія «Дальні країни», «Зачароване озеро»; Живопис: «Бурхливе море», «Морські пригоди», «Чайки над морем», «Червоні вітрила», «Регата». Натюрморти з квітами та листям в техніці монотипії. Пейзажні композиції: «Спогади про літо», «На лісовій галявині», «Будиночок у лісі», «Бабусина казка», «Осінній настрій», «Червона квіточка», «Рожевий світ». Архітектурний пейзаж: «Стара фортеця», «Чарівний палац». Зображення джерела світла: «Космічна фантазія»; «Вогники на ялинці», «Берези в місячному сяйві», «Сонце схиляється до заходу», «Романтика моря», «...І світло у темряві сяє»...», «Різдвяне світло». ***Узагальнення тем 4 год.*** **Матеріали і техніка виконання** Акварель, гуаш, олівець. Живопис, графіка (рисунок, монотипія).	
Розділ 2. Чарівні візерунки. 17 години **Тема 1. Своєрідність національного колориту. (18 год.)**	***Учень спостерігає:*** · різноманітність художніх технік та матеріалів, що їх використову-

Декоративне мистецтво — краса й тепло творінь рук людських. Класифікація галузей декоративного мистецтва: за матеріалом (метал, кераміка, текстиль, дерево...), за технікою виконання (різьблення, розпис, вишивання, плетіння...). Роль декору на творах декоративно-ужиткового мистецтва. Орнамент. Історія виникнення орнаменту. Важливість у сучасній системі пластичної творчості ролі орнаменту, що впорядковує та прикрашає. Залежність системи орнаментів від традицій, стилю, національної культури. Технологія та способи побудови центричного орнаменту: рапорт, ритм. Технологія та способи виконання ескізів орнаментів у смужці та колі: вишивки, розпису предметів декоративно-ужиткового мистецтва (тарілки, глечика, хустини, скатертини). Традиції українського орнаментального мистецтва. Способи живописної розробки волосся, одягу (в портретах), колірних гам в декоративному та ужитковому мистецтві. Національний колорит в портретному жанрі. Естетичне сприймання образу людини в її соціальному та культурному оточенні. Виховання уваги до краси людини — зовнішньої та внутрішньої. Портрет як створення яскравого літературного, казкового або реального образу.	ють в образотворчому мистецтві;· ***розпізнає:*** · реалістичні та декоративні форми, їх специфіку; · ***порівнює:*** · відтінки кольору за зближеністю та контрастом; · зображувані з натури предмети за кольором, тоном, розміром, відстанню та розташуванням; · ***характеризує:*** · художні й експлуатаційні якості кераміки, у тому числі — кахлів; · творчість та художні традиції українських майстрів художньої кераміки; · ***уміє:*** · бачити і цінувати незвичність і красу окремих станів природи, екстер'єру тварин та птахів, елементів дизайну в довколишньому житті; · отримувати більш холодні або більш теплі відтінки кольору; · відображати засобами живопису стан світлоповітряного середовища; · відображати образність та художні особливості зовнішнього вигляду людини за допомогою відповідного колористичного рішення; ***наводить приклади:*** · колірних гармоній, колір них і світлотних контрастів; · способів декоративної орнаментації творів образотворчого мистецтва; · ***висловлює судження про:*** · — загальнолюдські критерії оцінки краси людини —зовнішньої та внутрішньої; · людяність, милосердя та повагу у ставленні до природи і живих істот; · творчість та творчу спадщину відомих художників, пейзажистів та мариністів;

Форми, пропорції, риси обличчя, будова очей (наближені до реальних). Національний колорит в одязі, вбранні. Техніка пастелі в портретному жанрі. Ознайомлення з творами портретного жанру в українському та світовому мистецтві. **Скульптура.** Різновиди рельєфу: горельєф, барельєф. Засоби художньої виразності скульптури. Кахлі: способи та прийоми поверхневої обробки рельєфних виробів. Декоративні якості рельєфних зображень. Способи виконання рельєфної композиції в анімалістичному жанрі. Ознайомлення зі скульптурними творами відомих українських митців. Способи та прийоми декорування предметів ужиткового мистецтва. **Практичні та творчі роботи** Декоративне зображення: «Кришталева квітка», «Дерево життя», «Українські вишиванки», «Декоративні фантазії»« (вітраж), виготовлення та ескізне декорування предметів декоративно-ужиткового мистецтва. Виготовлення кахлів: рельєф (пластилін). Живописні композиції: «В національному вбранні», «Ми з дідусем», «Смачний кавун», «Сім'я», «У розкритому віконці». **Розділ 3. В світі тварин. 16 годин** **Тема 1. Брати наші менші.** (7 год.) **Анімалістичний жанр.** Жанрові особливості змісту теми: краса екстер'єру і пластики тварин, привабливість і лагідність ссавців; екологічний аспект, духовний аспект.	· розмаїття способів об'ємного зображення та декорування; · принципи стандартизації у виробництві й вимоги до якості продукції (кахель); · — роль ДМ в художньому формуванні матеріального середовища людини; · красу пластики та форм живих істот; · виражальні можливості різних художніх технік; · роль і значення декоративного мистецтва в житті людини: історія і сучасність; · способи декоративної орнаментації; · ***аналізує:*** · геометричну форму предметів і об'єктів (посуд, замкова архітектура, овочі, фрукти); · ***класифікує:*** · галузі ДМ за технікою виконання; · ***дотримується правил:*** · техніки безпеки при роботі з матеріалами та приладдям.

Способи реалістичного зображення тварин: кішки, рисі, тигра, пантери, ведмедя. Вивчення (узагальнено) анатомічної будови ссавців (кістяк, суглоби, м'язи, їхні функції). Акварельні етюди. Способи зображення тварин в інтенсивному русі: силуетні замальовки різних моментів руху. Виконання акварельних етюдів та начерків тварин з натури (вдома, у зоопарку). Техніка короткочасних замальовок. Виконання тематичної композиції з тваринами в контражурному та фронтальному освітленні. Виконання тематичної пейзажно анімалістичної композиції з 1 — 2 тваринами (живопис). Ознайомлення з творами відомих майстрів анімалістичного жанру в класичному та народному мистецтві. Живописна, графічна або пластична розробка композиції. **Практичні роботи** Зображення тварин (ссавців) в статиці та русі. Акварельні замальовки з натури. **Творчі роботи** Анімалістичні композиції: «Зустріч у лісі», «Дитячий майданчик у зоопарку», «Веселі кошенята». Ілюстрації до казок та музичних творів про тварин, птахів, комах. ***Узагальнення тем 4 год.*** **Матеріали та техніка виконання** Акварель, гуаш, пастель, олівець, туш, пластилін, глина, воскова крейда. Живопис, графіка (гратографія, монотипія), скульптура (рельєф).	

4 клас. Художньо-образна мова мистецтва
70 годин (2 години на тиждень, 8 годин — резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ 1. Засоби художньої виразності видів образотворчого мистецтва. 28 годин Тема 1. Живопис. Художник і картина, відчуття і образ. (8 год.) Визначення живопису як виду образотворчого мистецтва, його зміст, значення, видатні твори, найбільш відомі митці. Літні мотиви в образотворчому мистецтві. Естетичне **сприймання** і художня інтерпретація образів довкілля. Виховання прагнення вносити прекрасне в життя. Естетичне **сприймання** мистецтва: краса творінь рук людських (архітектура, елементи екстер'єру, інтер'єру, посуд, твори декоративного мистецтва, мистецтво ікебана). Можливості образотворчого мистецтва у вихованні найкращих загальнолюдських якостей. Ознайомлення з творами видатних митців України та зарубіжжя. **Живопис.** Живописні техніки: акварель на сухому й вологому тлі; пастель (як живописна техніка); гуаш, комбінована техніка (акварель — гуаш, акварель — туш, гуаш — фломастер). Відображення колориту, стану світлоповітряного середовища як один із засобів створення художнього образу (небо, тло в натюрмортах).	***Учень спостерігає:*** · художні позитивні якості предметів і творів мистецтва; · ***розпізнає:*** · графіку, як вид образотворчого мистецтва, а також твори цього мистецтва (рисунок, монотипія, гратографія, плямографія); · види скульптури; · об'ємні (куля, конус, циліндр, куб) та плоскі (коло, трикутник, прямокутник, квадрат) форми у їх різноманітних модифікаціях; · ***порівнює:*** · виражальні можливості різних видів образотворчого мистецтва; · ***характеризує:*** · види образотворчого мистецтва; · властивості пар контрастних кольорів; · художньо-виразні можливості рисунка; · ***уміє:*** · відображати свої враження шляхом створення образів у вивчених жанрах; · зображати предмети форми кулі, конуса та циліндра графічними засобами (на рівні загальних понять про перспективу кола); · створити рельєфну та круглу скульптуру, форма якої складається з куль, півкуль та конусів (птах, космічний корабель, іграшка, ваза); · використовувати способи декоративної орнаментації з метою надати виробу оригінальний декоративний вигляд; · ***висловлює судження про:*** · найбільш відомі твори вітчизняних та зарубіжних майстрів живопису;

Теорія колориту: зближені кольори; контрастні кольорі; колірні та світлові контрасти; · колірне коло; пари контрастних кольорів (червоний — блакитний, жовтий — синій, зелений — пурпуровий); властивості колірних контрастів; · білий колір, його властивості; · білі фарби (білила) як один з найважливіших компонентів неакварельної палітри; · непрозорість білил як засіб для отримання гами непрозорих тонів; · Повітряна **перспектива.** Ступінь насиченості кольорів в залежності від відстані. **Тема 2. Скульптура. Пластика форм** (8 год.) Визначення скульптури як тримірного, об'ємно-просторового виду образотворчого мистецтва, його зміст, значення. Види скульптури (кругла, рельєф), видатні твори, найбільш відомі митці. Основні засоби художньої* виразності в скульптурі (форма, об'єм). Кругла скульптура: · анімалістична тематика (птахи, тварини). Значення якостей та особливостей матеріалу для виявлення образної характеристики твору. Способи обробки поверхні (ґрунтовка, фарбування, фактурування, торцювання, контррельєф). Елементи і способи декорування в скульптурі. Способи та прийоми виконання творчих композицій. **Тема 3. Графіка. Графічні засоби виявлення об'ємної форми (8** год.)	· роль і значення декоративного мистецтва в житті людини: історія і сучасність; · ***наводить приклади:*** · колірних гармоній, колірних і світлових контрастів; · ***аналізує:*** · геометричну форму предметів і об'єктів (посуд, замкова архітектура, овочі, фрукти); · ***класифікує:*** · види орнаменту (геометричний, рослинний); · ***обґрунтовує:*** · вибір деяких композиційних прийомів; · *дотримується правил:* · техніки безпеки при роботі з матеріалами та приладдям

Графіка як вид образотворчого мистецтва, що включає рисунок і друковані художні твори — гравюри. Основні засоби художньої виразності графіки, її роль і значення, твори та видатні митці. Рисунок як зображення предметів від руки за допомогою графічних засобів — контурної лінії, штриха. Рисунок як перша стадія, першоосновна і невід'ємна частина будь-якого художнього твору: правильність форм, точність фіксації предметної групи, точність перспективних побудов. **Перспектива кола** (на візуально-сприймальному початковому рівні). Рівень зору. Перспективне зображення конуса, циліндра. *Теорія рисунка.* Тонові співвідношення, тіньові співвідношення; площа та об'єм; культура штриха (поняття «за формою»). Виконання натюрмортів з кулею, конусом або циліндром у техніці рисунка. Графічні матеріали: олівець, вугілля, сангіна, пастель (як графічний матеріал). Ознайомлення зі зразками студійних графічних творів (в техніці рисунка). **Тема 4. Декоративне мистецтво. Символіка та стилізація форм** (12 год.) Декоративно-ужитковемистецтво як створення матеріальних та духовних цінностей, його зміст, роль, значення, видатні твори та найбільш відомі митці.	

Народі художні традиції як першооснова декоративно-ужиткового мистецтва. Роль декору на виробах ДМ. Види орнаменту: геометричні, рослині, зооморфні (візуальне сприймання). Елементи образотворчого мистецтва в декорі (живопис, графіка, скульптура). Проникнення елементів у форму (предмети побуту у вигляді узагальнених рослинних або тваринних форм). Значення колірної гами для виявлення образної характеристики твору. Способи та прийоми виконання декоративного розпису об'ємної іграшки (птаха, риб) ознайомлення з найкращими зразками вітчизняного декоративного мистецтва. Застосування засобів художньої виразності видів мистецтва для створення художніх образів. Способи створення пейзажних та пейзажно-архітектурних композицій з урахуванням правил перспективної побудови тіл обертання (елементарний рівень, ступінь розкриття еліпса в залежності від його розташування відносно рівня зору). **Практичні та творчі роботи** Скульптурні композиції: «Красиві птахи», «Казкові тварини», «Красивий посуд». Художнє конструювання архітектурних та космічних об'єктів з різноманітних тіл обертання (пластилін). Рельєфні та об'ємні композиції з космічної та побутової тематики.	

Графічні натюрморти з 1 предметом (кулею, конусом, циліндром). Перспективна побудова тіл, падаючої тіні. Натюрморт з овочами та глечиком, форму якого складено з кулі, конусів та циліндрів. Графічні вправи з відображенням об'єму предметів засобами світлотіні. Ескізне конструювання архітектурних композицій з тіл обертання. Живопис натюрмортів (соняшники, жоржини, гладіолуси), архітектурних композицій з відображенням об'ємів предметів в умовах бічного освітлення. Натюрморт з групою різнокольорових геометричних тіл «Таємничий пан Рефлекс». Творча розробка декоративних вітражних композицій «Гра металу та скла» в різних колірних гамах. ***Узагальнення тем — 4 год.***	
Розділ 2. Жанрова специфіка образів. 34 години **Тема 1. Образність пейзажної композиції** **(8** год) **Пейзажний жанр.** Мистецтво пейзажу як відображення різних сторін духовного (а почасти і практичного) засвоєння людиною навколишнього середовища. Великий світоглядний зміст пейзажного мистецтва. Елементи екологічного виховання і естетичного розвитку, що наближають учнів до сприймання і розуміння творів пейзажного жанру у світовому класичному мистецтві.	***Учень спостерігає:*** · красу й піднесеність динамічних рухів тварин (копитних), ставлення до них людини, їхнє місце в соціальному, культурному та духовному житті людині; · за незвичними проявленнями станів природи, їх емоційним забарвленням; · ***розпізнає:*** · основні особливості будови копитних тварин; · поняття: лінія обрію, точка зору; просторовий план; · загороджування; · ***порівнює:*** · виражальні можливості різних художніх технік; · ***характеризує:*** · видову, жанрову та стильову специфіку образотворчого мистецтва;

Пейзаж у творах художників-класиків як носій високого етичного змісту, в якому втілюються чуйність до ідеальної неповторності окремих станів природи, ландшафтів, а також пошуки узагальненого образу Батьківщини. Способи та прийоми відображення глибини простору, стану і настрою світлоповітряного середовища в різних колірних гамах: туман, спека, захід, холодний світанок, передгрозовий стан, дощ, гроза, вітер. **Тема 2. Портретний жанр** (8 год.) Портрет як засіб відображення духовної краси людини. Способи зображення обличчя людини з натури (графіка). Поглиблення знань про пропорції, будову обличчя людини. Способи, прийоми відображення портретної схожості (на елементарному рівні). Автопортрет. Зображення рельєфності обличчя засобами графіки і живопису. Історичний аспект ролі та значення портретного жанру. Портрет і автопортрет як засіб розвитку уваги до самопізнання. Т. Г. Шевченко — видатний майстер портретного жанру. **Тема 3. Анімалістичний жанр** (12 год.) Зображення коней та копитних тварин. Особливості будови копитних. Силуетні замальовки коней під час різних моментів руху. Принципи побудови пейзажно-	· виражальні засоби й можливості видів і жанрів образотворчого мистецтва; · ***уміє:*** · виконувати багатопланову пейзажно-архітектурну та пейзажно-анімалістичну композицію у відповідності до законів перспективи; · виконувати перспективну побудову кола, площин доріг, тіл обертання (на початковому рівні), розміщувати об'єкти у зображувальному просторі з урахування перспективних змін їх розмірів; · ***висловлює судження про:*** · визначення, зміст, роль та значення портретного жанру; · екологічний та морально-етичний аспект взаємовідносин між людьми й світом тварин; · можливості жанру щодо створення піднесених, поетичних, алегоричних художніх образів; · відображення в художніх роботах власного бачення, власного відношення до зображуваної ситуації, змісту композиції; · ***аналізує:*** · різні варіанти композиційних рішень на прикладах окремих творів мистецтва; · ***класифікує:*** · художні матеріали за видами образотворчого мистецтва; ***обґрунтовує:*** · деякі композиційні прийоми; · застосування змістових можливостей жанрів для втілення ідейного задуму; · свідомий вибір жанру та техніки виконання; · свідоме використання вивчених законів, правила та принципів під час роботи над художнім образом. ***дотримується правил:*** · техніки безпеки при роботі з матеріалами та приладдям.

анімалістичної композиції. Ілюстрації: способи виконання тематичних композицій з тваринами за мотивами літературних творів. Художньо-образна характеристика тварин, їхніх звичок, середовища проживання; декоративна виразність фігури, силуету, забарвлення. Подальше засвоєння техніки короткочасних замальовок. **Тема 4. Натюрморт — життя світу речей** **(6 год.)** Натюрморт як зображення краси речей, що оточують людину. Відображення в натюрморті колористичної краси об'єктів, їхньої об'ємної та матеріальної суттєвості. Вираження автором свого відношення до цих предметів. Зміст, роль та значення жанру. Послідовність роботи над натюрмортом(вибір формату, композиція, побудова, пророблення й уточнення форм предметів, відображення глибини простору й об'єму предметів засобами живопису або графіки). Художні прийоми створення в натюрморті опоетизованого образу засобами живопису. Відчуття краси об'єктів реальної дійсності. Сприймання творів натюрмортного жанру. **Композиційні засоби й прийоми** Композиція як створення найбільш досконалого варіанта художнього образу. Колір як композиційний фактор: виділення	

головного контрастним кольором (колірний контраст). Світлотний контраст. Аналіз різних варіантів композиційних рішень на прикладах окремих творів мистецтва. Особливості виконання багатопланової пейзажно-архітектурної композиції. Особливості виконання одно-, двофігурних пейзажно-анімалістичних композицій. **Практичні та творчі роботи** Натюрморти з керамікою та предметами декоративно-ужиткового мистецтва в різних колірних гамах з перспективною побудовою предметів, тіней. Натюрморти: «Магія бузку», «Яблуневий цвіт». Графічні портрети однолітків з відображенням рельєфних форм, об'єму. Творчі фантазійні образи: «Народний герой», «Снігова королева», «Королева вогню», «Красуня осінь». Спрощене аплікаційне зображення людини в побутових сценах: «На спортивному майданчику», «У гімнастичному залі», «Я виконую спортивну вправу (мультиплікаційний спосіб)», «Гра» (колективна композиція) і т. ін. Зображення коней та копитних тварин: ескізні, навчальні акварельні замальовки, пейзажно-анімалістичні композиції: «Коні у степу», «Бешкетне лошатко», ілюстрування літературних та музичних творів. ***Узагальнення тем, творчий звіт 4 год.***	

Матеріали та техніка виконання Акварель, гуаш, пастель, олівець, туш, пластилін, глина, воскова крейда. Живопис, графіка (гратографія, монотипія), скульптура (рельєф).	

Додаток

Межпредметні зв'язки

Дана програма передбачає реалізацію всіх дидактичних принципів педагогіки.

Принцип науковості — один з найважливіших в теорії навчання в сучасній школі. Великою мірою це стосується викладання образотворчого мистецтва. Образотворче мистецтво має тісні зв'язки зі всіма предметами, які вивчаються в школі. Яку би тему не викладав учитель, він зобов'язаний викладати навчальний матеріал з максимальним ступенем наукової достовірності. Специфічним для цього предмета є те, що всі культурологічні, історичні, анатомічні, біологічні, технічні та ін. елементи розглядуються в їх художньо-естетичному аспекті. Методика викладання образотворчого мистецтва передбачає сприймання наукової інформації правою півкулею головного мозку, по каналах першої сигнальної системи, що значно полегшує її засвоєння дітьми.

Предмет має міцний зв'язок з кресленням, геометрією. Знання про вертикаль, горизонталь, паралель, перпендикуляр, площину, об'єм, види ліній, геометричні тіла і фігури та їх об'ємно-просторові властивості засвоюються на уроках образотворчого мистецтва крізь призму візуального сприймання паралельно з їх вивченням на уроках математики, та креслення

В декоративному мистецтві широко використовуються поняття симетрії, асиметрії та пропорційності.

З пропорціями зв'язано, також, вивчання тем «Портрет», «Зображення птахів», «Зображення тварин». Ці теми мають зв'язки з біологією, зоологією. Теми зображення дерев, квітів, пейзажу — це невід'ємна частина народознавства, географії.

Робота з художніми матеріалами розширює область знань з хімії, фізики. Літературні, поетичні, історичні образи знаходять своє втілення в художній творчості учнів.

Таким чином, відбувається взаємозбагачення дисциплін навчального циклу.

Тематика екскурсій

Тематику екскурсій вчитель розробляє виходячи з програмних вимог предмета та місцевих можливостей. Вона може включати відвідування художніх музеїв, вернісажів, пам'ятників архітектури, живописних куточків природи, зоопарків, тваринних ферм, підприємств тощо.

Перелік навчально-методичної літератури

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике. — М., —1996.
2. Беда Т. В. Живопись и ее изобразительные средства. — М., 1997.
3. Бичкова Л.В. Драматургічний підхід до використання кольору для активізації пізнавальних процесів. Методичні рекомендації зі спецкурсу «Педагогічне кольорознавство» для студентів психолого-педагогічного факультету. — Полтава: ПДПУ, 2000.
4. Бичкова Л. В. Фактологічний підхід до використання кольору для активізації пізнавальних процесів. Методичні рекомендації зі спецкурсу «Педагогічне кольорознавство» для студентів психолого-педагогічного факультету. — Полтава: ПДПУ, 2000.
5. Большая советская энциклопедия (в 30-ти томах) Гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. 3 «советская энциклопедия», 1969. Т-08438.
6. Волкотруб И. Т. Основи художественного конструирования. Моделирование материалов и биоформ. — К.: Вища кн., 1982. — 152 с.
7. Все о технике: цвет. / Издат. Группа Паррамон эддисонс Испания. -М.: Арт-родник, 2002.
8. Гин А. А. Приемы педагогической техники. — М., 2001.
9. Гребенюк Г. Є. Основи композиції та рисунок. — К., 1997.
10. Коновець С. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва. — Рівне, 2002.
11. Монтпессори М. Метод научной педагогики. — К., 1994.
12. Новий тлумачний словник Української мови (лист. Міністерства освіти України № 1034 від. 21.07.1998 р.) 2-ге вид., виправлене. Київ. / «Аконіт». 2003.
13. Освітні технології. Навчально-методичний посібник / заг. ред. докт. пед. н. О. М. Пєхоти. — К., 2001.
14. Педагогічна майстерність / ред. Акад. АПН України І.А.Зязюна. -К., 1997.
15. Песталоцци И. Г. Избр. Педагогич. Соч. в 2 т. — М.: Педагогика, 1981.
16. Рисунок / ред. А. М. Серова. — М., 1975.
17. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. — К., 1996.
18. Сучасний російсько-український, українсько-російський словник, граматика. Довідкове видання. ТОВ ВКФ «БАО», 2003.
19. Твори українського образотворчого мистецтва в школі. Методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва. — К., 1997.
20. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. — К., 1983.
21. Художня освіта і проблеми виховання молоді. / 36. наукових статей.- К., 1997.
22. Черкасов М. П. Мовленнєва художня образність: природа й можливість навчання її творення // Колект. монографія «Лінгводидактика в сучасних закладах освіти» / заг. ред. А. М. Богуш. — Одеса.: ПНЦ АПН України, 2001. — с. 151 — 195.
23. Черкасов М. П. Оцінні критерії в мовленнєво-семантичному полі проблемної ситуації // Наука і освіта. — № 6. — 2001. — с. 161 — 164.
24. Шорохов Е. В. Основи композиции. — М., 1979.
25. Энциклопедический словарь юного художника. — М., 1983.

Календарно-тематичне планування уроків образотворчого мистецтва

1-й клас

Мистецтво бачити світ

1 півріччя Розділ І. **Краса і радість буття**				
Урок №	Тема та зміст навчального матеріалу уроку	Завдання для учнів	1. Домінуюча на уроці змістовна лінія. 2. Техніка та матеріали	Наочність, орієнтовні твори для сприймання
1	**Вступ.** Навчальний предмет «Образотворче мистецтво»: його зміст, значення і роль у практичному та духовному житті людини. Матеріали в образотворчому мистецтві. Правила користування матеріалами і приладдям, правила безпеки. Поняття: форма, лінія.	Виконання композиції **«Танок кольорових стрічок»**. Освоєння елементарних прийомів роботи аквареллю. Робота над якістю лінії, кольору. Уміння малювати красиву лінію, що вільно летить.	**Сприймання.** Акварель.	Приклади творів з різних видів образотворчого мистецтва. Декілька кольорових стрічок, гімнастична стрічка.
2	**Композиція в образотворчому мистецтві.** Композиція як складання, розташування предметів у просторі, інтер'єрі, на площині або у форматі.	Виконання композиції **«Повітряні кульки»**. Закріплення уміння малювати красиву хвилясту лінію. Зображення замкнутої лінії. Передача прозорості і блиску засобами живопису.	**Композиція.** Живопис, акварель.	Декілька повітряних кульок різної форми.

3	**Композиція «Сонечко».** Зображення предметів, які мають форму кулі. Основи композиції: компонування предмета у форматі. Поняття: форма, площина, об'єм, композиційний центр, лінія (пряма, крива).	Виконання композиції у відповідності до правил компонування у форматі одного предмета (форми кулі). Вправи на візуальне та тактильне відрізнення кулі від кола.	**Композиція.** Акварель або гуаш, тонований папір.	Геометричні форми: куля, коло. Декілька предметів, які мають форму кулі та кола.
4	**Творча композиція «Сонечко моє».** Образ у мистецтві: поняття про неординарність сприйняття образів навколишньої дійсності та їх відображення у мистецтві. Розвиток творчої уяви. Поняття про різноманітність форм ліній та їх виразні властивості (пряма, хвиляста, крива , дуга, пунктирна, коротка, довга, широка, тонка).	Використання прийомів та способів створення образа при виконанні творчої композиції. Удосконалювання умінь зображати предмети форми кулі і компонувати їх у форматі. Спроби самовираження за допомогою створення образа через застосування розмаїття форм та кольорів.	**Композиція.** Акварель або гуаш, тонований папір.	Приклади зображення сонця як образу ів різних видах художньої діяльності людини та в вторах митців.
	Рум'яне яблуко – перед натюрмортна композиція. Основи композиції: принципи вибору формату. Багатоколірність зображення –	Закріплення навичок компонування у форматі 1 предмета. Освоєння техніки акварелі по мокрому. Розвиток здатності бачити	**Живопис.** Акварель по мокрому.	Декілька яблук. Акварельні натюрморти з яблуком.

5	«відрізняльна властивість живописних творів; акварель «по мокрому».	натуру, її форму, колір, фактуру.	**Живопис.** Акварель по мокрому.	Декілька яблук. Акварельні натюрморти з яблуком.
6	**Скульптура** як спосіб зображення; визначення, твори. Об'ємне зображення предметів форми кулі. Вправи на візуальне і тактильне визначення кулі та кола, площин6и та об'єму. Визначення властивостей об'ємних форм.	Ліплення предметів форми кулі та кола (овочі, фрукти, листя). Продовження роботи над розвитком чуття форми. Вивчання пластичних властивостей скульптурних матеріалів.	**Скульптура.** Пластилін або глина.	Натуральні овочі, фрукти та муляжі. Практичний показ прийомів роботи.
7	**Натюрморт з помідором** (апельсином, гранатом). Натюрморт як жанр образотворчого мистецтва. Основи композиції: принципи вибору формату (вертикальний, горизонтальний), компонування зображення з розрахунком на наявність падаючої тіні. Поглиблення понять про форму: куля і коло; об'єм і площина (предмет і його тінь).	Малювання натюрморту з 1 предметом форми кулі на білому тлі (біла скатертина). Передача об'єму засобами живопису (колір, полиск, тінь падаюча).	**Живопис.** Акварель, тонований або білий папір.	Натуральні овочі, фрукти та муляжі. Натюрморти з овочами та фруктами (педагогічний малюнок).

8	**Натюрморт «Мій веселий м'яч».** Основи композиції: принципи композиційної рівноваги (урахування падаючої тіні). Основи формоутворення: графічні засоби передачі форми (смужка у формі дуги на поверхні м'яча).	Передача об'єму засобами живопису (полиск) та графіки (смужка-дуга).	**Композиція.** Олівець, гумка, акварель.	Двохколірний м'яч зі смужкою.
9	**Натюрморт з апельсином та сливами.** Натюрморт як жанр образотворчого мистецтва; натюрморт як група предметів. Композиція натюрморту, поняття: більше, менше, далі, ближче, загороджувальність. Відомості про пари контрастних кольорів, їхні властивості.	Обґрунтований вибір формату; аналіз форми предметів, їхня порівняльна величина і взаєморозташування на предметній площині. Виконання натюрморту як напружено-контрастної, колористично ефектної композиції.	**Натюрморт.** Акварель (можлива рвана аплікація).	Натюрмортна група з фруктів. Живописні натюрморти (студентські роботи, педагогічні малюнки).
10	**Пірамідка: іграшка-завдання».** Зображення предметів, які мають форму конуса. Конус: визначення, властивості, особливості форми, правила побудови.	Ескізне зображення пірамідки. Свідомий вибір формату, компонування у форматі, побудова конуса, конструктивний малюнок, розпис.	**Декоративна творчість.** Олівець, акварель (гуаш).	Дитяча декоративна іграшка-пірамідка.

	Процес виготовлення дитячої іграшки-піраміди: ескіз, заготівля, поділ на складові та їх художня обробка. Вимоги до якості виробів-іграшок.			
11	**Натюрморт з грушею.** Зображення предмета форми конуса в натюрморті. Форма: об'єм і площина (груша і листочок). Поняття: живописна розробка, натюрмортна група.	Виконання натюрморту в теплій гамі. Компонування предмета форми конуса у Форматі з урахуванням принципів композиційної рівноваги. Творче завдання: натюрморт з морквою.	**Живопис.** Акварель «по мокрому».	Декілька груш або муляжів. Педагогічний малюнок.
Тема 2. **Природа навколо нас.**				
12	**«Кучеряві мої ясени». Зображення дерева.** Пейзажний жанр: визначення, значення, зміст. Принципи вибору формату. Будова дерева: корінь, стовбур, гілки, листя; підземна і наземна частини. Дерево як образ. Сила і беззахисність дерев (елементи екологічного виховання).	Виконання пейзажної композиції з пам'яті або враженням. Обґрунтований вибір формату, заповнення всієї площини аркуша: матеріальність і колір повітря (тло), трава під деревом, «жаб'яча перспектива». Освоєння прийому «Живопис мазками» (трава, листя). Відчуття краси світу.	**Пейзаж.** Акварель, гуаш.	Пісня «Ясени». Т.Г. Шевченко: «Джангіс-агач»

13	**Пейзаж «Дозрілі рум'яні яблука».** Зображення дерев: закріплення матеріалу попереднього уроку. Особливості форми плодового дерева – яблуні.	Виконання пейзажної композиції з яблунею і яблуками на ній. Блакить повітря, живописна розробка трави на передньому плані.	**Пейзаж.** Акварель, гуаш.	Педагогічний малюнок.
14	**Пейзажна композиція «Золотаві груші в зеленім листі».** Зображення дерев: закріплення. Поняття про глибину простору, обрій. «Дотягування» неба і землі до лінії обрію.	Відчуття глибини простору в пейзажній композиції. Живописна розробка листя, осінньої землі. Зображення дерева відповідно до вивчених закономірностей його будови.	**Пейзаж.** Акварель, гуаш.	Педагогічний малюнок.
15	**Творча композиція «Намалюю вітер, що зриває листя...»** Пейзажна композиція з осіннім деревом. Крона дерева: осіння гама кольорів, різноманітність форм і пластики. Композиційні фактори: простір, рух. Композиційна форма: рівновага (побудова композиції з урахуванням летячих листі, зрушення гілок в навітряний бік.)	Вибір формату відповідно до задуманого образу. Відображення в пейзажі настрою, стану світлоповітряного середовища. Пошуки шляхів створення образу.	**Творча композиція.** Акварель, гуаш.	О Коломієць «Вітер віє...».

16	**Осінній пейзаж.** Основи перспективи: спосіб планів (три дерева на різних планах). Властивості контрастних кольорів (блакитний – жовтий).	Вибір формату відповідно до змісту задуманої композиції. Передача глибини і плановості простору. Передача в пейзажі характерних рис осені.	**Перспектива.** Акварель, гуаш.	А Громадин «Осінь».
17	**«Осіннє листя»:** навчальні замальовки. Замальовки з натури осіннього листя: різноманітність форм і барв. Поняття про теплохолодність.	Освоєння прийомів роботи з натури. Закріплення вмінь роботи в техніці «акварель по мокрому».	**Живопис.** Акварель по мокрому.	Барвисте осіннє листя з різних дерев.
18	**Натюрморт «Осіннє золото».** Натюрморт з букетом осіннього листя (з натури). Поняття про принципи реалізму в мистецтві. Композ0иційні особливості натюрморту типу «Букет у вазі»: принципи вибору формату, композиційна схема – трикутник, порівняльна величина вази і букета, композиційний центр.	Рішення композиційних задач при малюванні натюрморту з натури, відповідно до правил композиції (букет більше вази, вазу модна зображати на краю аркуша). Освоєння прийомів роботи з натури, насиченість і яскравість кольору.	**Натюрморт.** Акварель або гуаш.	Три різновисокі гілки з осіннім листям у керамічній вазі.

19	**Мистецтво ікебана.** Художнє аранжування квітів. Основна композиційна схема в ікебана – трикутник (земля-людина-небо). Основний принцип аранжування – лаконізм, образність, співрозмірінсть вази і квітів.	Створення квіткових композицій з природних матеріалів та квітів (1-3 квітки). Рішення композиційних задач відповідно до правил складання букетів.	**Декоративне мистецтво.** Квіти, природний матеріал.	Фотоетюди квіткових композицій, створених майстрами-аранжувальниками квітів.
20	**«Айстри, квіти – зірки».** Підсумкова натюрмортна композиція з букетом айстр. Будова квітки, форма листків, пелюстків, бутонів. Спосіб малювання айстр.	Створення натюрморту як яскравої, колористично ефектної композиції.	**Натюрморт.** Живопис, акварель.	
Тема 3. **Образи довкілля. Композиційна діяльність.**				
21	**Зимовий пейзаж.** Організація планового простору. Зображення дерев (3-х). Нова живописна техніка: комбінована (акварель – гуаш). Прийоми зображення снігу за допомогою білої гуаші.	Передача в зимовому пейзажі глибини, плановості простору і стану світлоповітряного середовища. Відчуття краси світу.	**Пейзаж.** Комбінована техніка (акварель – гуаш).	Н. Шишкін «Зима»

22	**«Сніговик».** Одно фігурна пейзажна композиція. Повторення та систематизація знань у галузі зображення предметів форми кулі та конуса, а також пейзажу. Правила роботи з білою гуашшю (сніг).	Виконання пейзажної композиції з відображенням характерних ознак пори року і часу доби (ніч, падає сніг). Аналіз форми сніговита, його конструкції.	**Творча композиція.** Комбінована техніка (акварель – гуаш).	
23	**«Перший сніг».** Зображення ялин. Особливості форми (конус), будови, росту.	Пейзажна композиція. Виконання вправ, замальовок ялини. Зображення ялини на тонованому папері, зображення снігу.	**Композиція.** Гуаш, тонований папір.	Педагогічний малюнок.
24	**«Новорічна ялинка».** Декоративна композиція. Компонування у форматі, зображення прикрас (кульки з полисками).	Композиційне рішення. Правильне (реалістичне, не стереотипне), зображення форми і будови ялини. Пропорційне співвідношення величин ялини та прикрас.	**Декоративна композиція.** Гуаш, тонований папір.	Педагогічний малюнок.

25	**«Ялинкове вбрання».** Творча декоративна композиція з гілкою ялини та прикрасами – іграшками на ній. Різноманітність живописних технік: «сухий пензель» (голки), комбінована техніка.	Передача об'єму і фактури ялинкових прикрас (полиски, відблиски, смужки). Творче вирішення композиційних питань.	**Декоративна творчість.** Акварель, гуаш, тонований папір.	Новорічні фото композиції, поштові картки, листівки.
26	**«Зимовий вечір».** Пейзажна композиція з трьома яликами. Способи передачі глибини простору (спосіб планів), стану світлоповітряного середовища, форми ялини.	Створення пейзажної композиції з відображенням характерних ознак пори року та часу доби. Реалістичне зображення ялинки.	**Живопис.** Акварель, гуаш (біла).	Кравець О.П. «Зима в Карпатах» Онійчук «Куточок скверу».
27	**«Дід Мороз».** Однофігурна пейзажна композиція. Способи та прийоми спрощеного, схематичного зображення фігури діда Мороза (конструювання його зображення з окремих частин: голова, шуба, рукави, рукавиці, валянки).	Передача святкового настрою в творчій композиції. Заповнення всієї площі аркуша, компонування фігури у форматі. Зображення подарунків (творче вирішення).	**Композиція.** Акварель, біла гуаш або тонований папір-гуаш.	Новорічні поштові картки, педагогічний малюнок, іграшка «Дід Мороз».

28	**«Новорічні прикраси».** Художнє конструювання, виготовлення новорічних іграшок-прикрас. Способи та прийоми художньої обробки паперу.	Виготовлення ялинкових прикрас з кольорового паперу. Освоєння прийомів роботи в техніці паперопластики.	**Декоративна творчість.** Паперопластика.	Виготовлені заздалегідь вироби – ялинкові прикраси.
29, 30, 31, 32	Узагальнення тем.			
2 півріччя Розділ II. **Образи довкілля.**				
Тема 1. **Портрет.**				
33	**«Портрет ляльки».** Портретний жанр: визначення, зміст, значення. Композиція портрета. Форма, пропорції, риси обличчя, будова очей.	Зображення обличчя людини в узагальненому, спрощеному вигляді, але у відповідності до пропорцій. Персонаж – за вибором автора.	**Портрет.** Живопис. Акварель.	Педагогічний малюнок.
34	**Портрет казкового персонажу.** Закріплення знань в галузі портретного жанру. Способи передачі характерних рис обличчя персонажів.	Придбання навичок роботи в жанрі портрета. Малювання улюбленого казкового персонажа.	**Портрет.** Живопис. Акварель.	Педагогічний малюнок.

35	**Портрет казкового героя.** Закріплення знань і навичок роботи в жанрі портрета. Різноманітність живописних технік: «сухий пензель» при зображенні волосся. Способи створення портретного образу. Формування інтересу до досліджуваного жанру.	Робота над створенням образу в портретній композиції, над розвитком кольоророзпізнавальних здібностей під час живописної розробки структури волосся. Композиційне рішення; пропорціональність рис обличчя.	**Портрет.** Живопис. Акварель.	Портретні ілюстрації до літературних творів. Педагогічний малюнок.
36	**«Народна іграшка».** Ескіз мотрійки. Ескіз: визначення, вимоги до якості (акуратність виконання, декоративність). Послідовність процесу виготовлення: ескіз – рішення худради – заготівля – художня обробка деталей – розпис – збирання.	Ескізне зображення мотрійки з яскравим розфарбуванням елементів одягу. Закріплення і систематизація знань та навичок в галузі зображення предметів форми конуса і пропорцій обличчя людини.	**Декоративне мистецтво.** Акварель, гуаш.	Народна іграшка – мотрійка.
	«Неваляшка». Творча самостійна робота з натури. Послідовність роботи: обґрунтований вибір формату – аналіз форми і конструкції	Подальше удосконалення навичок роботи з натури. Продовження вивчання пропорцій обличчя людини.	**Композиція.** Живопис. Акварель.	Дитяча іграшка – неваляшка.

37	натури – порівняльна величина її складових – композиція – побудова (пензель) – живопис.			
38	**«Веселий клоун».** Одно фігурна композиція. Повторення і закріплення навичок зображення обличчя людини. До пропорціональне вивчення будови фігури людини (зі складових частин).	Зображення клоуна в повний зріст (схематично, але з декількох складових: голова, сорочка, штани, черевики, рукави, долоні) з атрибутами задуманого образу (обручі, м'ячі, кульки, стрічки).	**Композиція.** Акварель (гуаш).	Музикальна композиція «Цирк». Фото композиції та твори художників із зображенням клоунів.
39	**«Клоуни в цирку».** Підсумкова колективна композиція на великому форматі. (Кількість клоунів – зображень залежить від кількості учнів в класі). Прийоми та способи виконання колективної роботи. Організація праці в групах, правила поведінки.	Закріплення знань в галузі портретного жанра. Освоєння техніки аплікації та паперопластики. Створення характерного пізнавального образу: «Рудий клоун», «Чорний клоун», «Сумний клоун».	**Композиція.** Паперопластика, аплікація. Кольоровий папір.	Циркові афіші., твори художників з циркової тематики.
Тема 2. **Анімалістичний жанр**				
40	**«Мій улюблений кіт».** Анімалістичний жанр: визначення, зміст, роль,	Композиція, побудова мордочки тварини у відповідності до пропорцій.	**Анімалістичний жанр.** Живопис, «сухий пензель». Гуаш або акварель.	Фото композиції з зображенням мордочок котів.

	значення. Зображення мордочок тварин: пропорції, особливості будови. Будова зіниці ока тварин сімейства котячих.	Живописна розробка хутра в зближеній гамі.		
41	**«Брати наші менші».** Зображення мордочки рисеняти. Загальне і індивідуальне в зображенні мордочок ссавців.	«Портрет» рисеняти. Засвоєння навичок роботи в анімалістичному жанрі.	**Анімалістичний жанр.** Живопис. Акварель, гуаш.	Фотокомпозиції в зображенні мордочок ссавців. Педагогічний малюнок.
42	**«Веселе тигреня»** («Зацікавлене білченя»). Закріплення понять про важливість дотримання пропорцій. Будова зіниць, форма вух, особливості забарвлення. Способи створення образа в анімалістичному жанрі.	Передача пухнатої структури хутра засобами живопису. («Сухий пензель»). Спроби створення художнього образу.	**Анімалістичний жанр.** Живопис. Акварель, гуаш.	Фото композиції з зображенням мордочок тварин. Педагогічний малюнок.
43	**«Бешкетне мишеня».** Розширення уявлень про способи створення образу. Перебільшення як художній прийом.	Передача характеру зображуваного образу засобами живопису, графіки. Вибір варіанта волосяного покриву: гладкий (розфарбування в сірий колір), пухнатий (сухий пензель, живопис).	**Анімалістичний жанр.** Живопис. Акварель, гуаш.	Ілюстрації до казок із зображенням мишенят, героїв мультфільмів. Педагогічний малюнок.

44	**«Мій заєць».** Ескіз м'якої іграшки. Особливості композиційного вирішення: зрушення композиційного центра в нижню частину формату в зв'язку з необхідністю умістити вуха. Розширення представлень про варіанти і способи перебільшення (великі щоки, косоокість, різці). Свобода творчих рішень у питаннях вибору колірної гами при виконанні ескізів іграшок; умовність кольору.	Вирішення композиційних і колористичних задач відповідно до характеру задуманого образу. Дотримання необхідних пропорцій. Вільний вибір способів створення художнього образу.	**Анімалістичний жанр.** Живопис. Акварель, гуаш.	Декілька м'яких іграшок – зайченят. Ілюстрації до казок, зображення персонажів мультфільмів. Педагогічний малюнок.
45	**«Мої пухнасті друзі».** Творча робота в портретно-анімалістичному жанрі: левеня, порося, ховрашок, хом'ячок, щеня – на вибір учня.	Закріплення і систематизація знань і галузі композиції портрета, пропорцій і способів передачі характеру образу.	**Композиція.** Живопис. Гуаш, акварель, тонований папір.	Малюнки однолітків. Педагогічний малюнок.
46	**Незнайка – фотограф».** 2-3-фігурна портретна композиція у фотомистецтві: класика і сучасність.	Виконання 2-4-фігурних портретних композицій: «Я і мої іграшки», «Мої веселі друзі»,	**Композиція.** Живопис. Гуаш, акварель, тонований папір.	Творчий звіт наприкінці уроку.

	«Варіативність композиційних рішень.	«Бешкетна компанія» і таке інше.		
47	**«Ведмедик з іграшками».** Спрощено-стилізоване зображення ведмежати з тулубом.	Творчий підхід до створення образу засобами композиції.	**Композиція.** Розгляд творчих робіт, які були створені на уроці.	
48	**«Хом'ячок з яблуком»** (м'ячем, горіхом тощо). Спрощено-стилізоване зображення хом'ячка з тулубом.	Робота над створенням образу в сюжетно-ігровій композиції.	**Композиція.** Акварель або гуаш.	Педагогічний малюнок. Розгляд робіт, які були створені на уроці.
49	**«Кошеня на килимку»:** композиція в анімалістичному жанрі. Будова тулуба (спрощено, на рівні складових узагальненої форми). Способи побудови композиції в інтер'єрі (тільки стіна, підлога та лінія зламу площини).	Свідомий вибір формату, пропорційна будова мордочки, передача фактури та кольору хутра засобами живопису. Створення образної композиції в інтер'єрі.	**Композиція.** Живопис. Акварель або гуаш.	Обговорення творчих композицій, які були виконані на уроці.
50	**«Поросята на лузі»** Пейзажна композиція. Варіативність творчих рішень.	Виконання сюжетно-ігрової композиції. Заповнення всієї площі аркуша.	**Анімалістична композиція. Живопис.** Акварель або гуаш.	Анімалістичні ілюстрації до літературних творів.
Тема 3. **«...Є на Землі краса...»**				

51	**«Небо опустилося на Землю у квітах...»** Зображення квітів. Ознайомлення з будовою квітів нескладної форми: навчальні замальовки. Різноманітність форм пелюстків. Екологічний аспект.	Зображення деяких квітів різної форми і кольору (безкомпозиційне розташування на аркуші паперу).	**Живопис.** Акварель.	Живі або штучні квіти.
52	**Зображення квітів.** Поняття про ракурс. Навчальні замальовки. Бутони, листя, стеблинки.	Зображення квітів різної форми і кольору в ракурсах (зі стеблинками та листами).	**Живопис.** Акварель.	Живі або штучні квіти.
53	**«Степові дзвіночки».** Різноманітність форм і забарвлення квітів. Особливості будови квітів, які мають форму дзвіночка.	Навчальні замальовки з натури (по пам'яті за уявою) конвалій, лілей, дзвіночків.	**Живопис.** Акварель.	Живі або штучні квіти.
54	**«Чарівна квітка».** Творча декоративна композиція.	Художня розробка форми, будови і забарвлення квітки як образу.	**Декоративне мистецтво.** Гуаш.	Педагогічний малюнок. Твори К. Приймаченко, Т. Хоми.
55	**«Зображення комах».** Метелики й бабки: будова, пропорції. Поняття про симетрію. Краса і розмаїтість світу комах як одного з	иконання замальовок метеликів і бабок з врахуванням особливостей будови. Краса і розмаїтість форм і розцвічень. Творче завдання	**Живопис.** Акварель, гуаш.	Педагогічний малюнок. Фото композиції з метеликами, бабаками та іншими комахами.

	проявів земної краси.	В (за бажанням учнів): зображення метеликів і бабок як ескізів перекладних картинок і татуювань.		
56	**«Метелики над квітами пурхають».** Підсумкова тематична композиція. Екологічний аспект. Відчуття краси і крихкості світу природи.	Створення яскравої, колористично ефектної композиції з живописною розробкою трави, метеликів і квітів.	**Живопис.** Акварель або гуаш.	Тематичні фотокомпозиції; педагогічний малюнок.
57	**«Котики вербові».** Натюрморт з гілками квітучої верби. Композиція в реалістичному стилі з натури. Правила композиції натюрморту з букетом квітів. Композиційна схема – трикутник. Живописна розробка фону по мокрому.	Робота над створенням опоетизованого образу засобами живопису. Відчуття краси натури, непримітної за формою та кольором.	**Натюрморт.** Живопис. Комбінована техніка (акварель – гуаш).	Гілки квітучої верби в керамічній вазі.
58	**Натюрморт «Фіалки у сонячному сяйві».** Натюрмортна композиція з натури. Композиційна схема – коло або трикутник. Ознайомлення з новим	Створення в натюрморті яскравого, святкового образу з використанням колірного контрасту.	**Натюрморт.** Живопис. Комбінована техніка (акварель – гуаш).	Букети фіалок в керамічній вазі.

	прийомом живописної техніки: розробка «Мазками загальної маси квітів, з детальною пропискою лише деяких деталей (2-3 квітки, кілька бутонів, листочки).	Використання гуаші для роботи на контрастному акварельному фоні.		
Тема 4. **Декоративне мистецтво.**				
59	**«Чарівні перетворення смужки».** Декоративне мистецтво: зміст, призначення, роль, твори. Декор. Елементи візерунка.	Створення в смузі візерунка з простих елементів (лінії різних видів, типів і кольорів, крапки, кола, кільця, квіти тощо).	**Декоративне мистецтво.** Акварель, гуаш або фломастери.	Зразки декорованих виробів.
60	**«Бабусин рушничок».** Ескіз вишивки рушника. Творчий підхід до розв'язання теми: традиції та сучасність.	Створення ескізу рушника з декоративних смужок з віссю симетрії в центрі рушника.	**Декоративна композиція.** Акварель, гуаш або фломастери.	Зразки рушників з декором – вишивкою.
61	**Українська писанка**, її символіка. Символи і народні обереги. Способи декорування Великодніх писанок.	Виконання ескізу розпису декоративного яйця в М 2:1. Творча інтерпретація теми.	**Декоративне мистецтво.** Акварель, гуаш або фломастер.	Писанки та ескізи писанок.

62	**Українська писанка.** Традиційні способи розпису Великодніх писанок у різних районах України. Варіативність і різноманітність творчих рішень і технік.	Виконання ескізів розпису декоративних яєць в М 1:1 з творчою інтерпретацією варіантів розпису: 4-7 ескізів на аркуші паперу.	**Декоративне мистецтво.** Акварель, гуаш або фломастер.	Писанки з різних районів і областей України та ескізи писанок (педагогічний малюнок).
63	**«Великодня писанка** — святкова розмаїтість барв». Декоративно-ужиткове мистецтво як розділ декоративного мистецтва. Декоративно-ужиткова діяльність як показник творчої спрямованості людини.	Виготовлення Великодньої писанки: способи, символіка, традиції та сучасність. Декорування натуральних або дерев'яних яєць. Творча розробка виставочного зразка.	**Декоративне мистецтво.** Фломастери.	Педагогічний малюнок, писанки, зразки учнівських робіт.
64	**«Птахи прилетіли».** Декоративна пейзажна композиція на великому форматі тонованого паперу. Колаж як техніка: матеріали, способи виконання.	Створення творчої декоративної композиції з квітами, яблунею та птахами в техніці колажу. Колективна творчість.	**Декоративна композиція.** Аплікація. Тонований або кольоровий папір.	Гілка квітучої яблуні, фотографії птахів.

65	**«Весна на моїй Батьківщині».** Узагальнююча творча композиція; закріплення і систематизація знань в галузі пейзажного жанру. Розширення представлень про живописні техніки, колірні гармонії.	Виконання пейзажної композиції з квітучою яблунею. Неповторність окремих станів природи, пошуки узагальненого образу Батьківщини.	**Пейзаж.** Комбінована техніка (акварель – гуаш).	Т. Яблонська «Травень», Й. Бокшай «Квітучі яблуні».
66	**«Весна в моєму місті (селі)».** Творча пейзажна композиція (спосіб планів). Творчий вибір техніки виконання, формату, сюжетного змісту.	Творча розробка тематичної композиції.	**Композиція.** Техніка, матеріали – за вибором учнів.	В.Д. Богуцький «Весна у Карпатах».
67, 68, 69, 70	Узагальнення, творчий звіт, підсумки.			

Календарно-тематичне планування уроків образотворчого мистецтва
2-й клас
Мистецтво бачити красу

1 півріччя Розділ І. **Свята моя земля**				
Тема 1. **Краєвиди моєї Батьківщини**				
Урок №	Тема та зміст навчального матеріалу уроку	Завдання для учнів	1. Домінуюча на уроці змістовна лінія. 2. Техніка та матеріали.	Наочність, орієнтовні твори для сприймання
1	**«Барви літа».** Естетичне сприймання оточуючої дійсності та мистецтва. Творча пейзажна композиція за літніми враженнями. Творчі плани на наступний навчальний рік.	Виконання творчої пейзажної композиції за літніми враженнями. Розповіді учнів про літній відпочинок.	Сприймання. Композиція. Живопис. Акварель.	Експозиція етюдів і замальовок, які учнів виконали влітку. Твори художників-пейзажистів.
2	**Повітряна перспектива.** Сприймання мистецтва: колірні ефекти повітряної перспективи. Властивості тепло холодності. Способи передачі глибини простору засобами живопису.	Спілкування з мистецтвом, уміння бачити твори мистецтва, «ввійти в картину». Освоєння способів передачі глибини простору засобами живопису. Виконання вправи на розтяжку кольору від холодку до тепла в зеленій гамі.	**Перспектива.** Живопис. Акварель.	І. Шишкін «Лісова далечінь».

3	**«Ромашковий луг».** Пейзажна композиція. Способи передачі глибини простору в літньому пейзажі засобами живопису.	Розвиток просторової уяви; освоєння навичок роботи в жанрі пейзажу; продовження освоєння живописних технік (ліс на обрії – по мокрому; квіти на передньому плані – гуаш на сухому акварельному тлі).	**Пейзаж.** Комбінована техніка (акварель – гуаш).	Літні фотопейзажі з квітами на передньому плані. А.В. Гуменюк «Безмежні поля».
4	**«Пейзаж з річкою».** Спосіб планів: передача глибини простору в трьохплановій композиції: далекі гори, річка, трава та дерево (або очерет) на передньому плані.	Створення пейзажної композиції з відображенням ефектів повітряної перспективи. Творче вирішення стану природного середовища, пластики рослин.	**Живопис.** Акварель.	Педагогічний малюнок, пейзажні композиції відомих художників.
5	**«Соняшники».** Пейзажна композиція. Перспективний спосіб передачі глибини простору в пейзажі (зменшення розмірів квітів до обрію). Зображення квітів – соняшників.	Творчий вибір формату. Зображення в різних ракурсах квітів і листків соняшника зі зменшенням їхніх розмірів аж до злиття в суцільну колірну пляму. Композиційна схема – «рівновага».	**Основи перспективи.** Живопис. Акварель, гуаш.	Фото композиції з соняшниковим полем.

6	**«Осіння пісня».** Пейзажна композиція з лісом на обрії та декількома деревами на різних планах.	Творчий вибір формату. Передача осіннього настрою через вибір відповідної колірної гами. Творчий підхід до компонування та кількості дерев у форматі, до їх пластики.	**Композиція.** Акварель, гуаш.	І. Шипілін «Осіннє золото».
7	**«Золоте колосся».** Натюрморти з колоссям у вазі, що має форму конуса. Особливості виконання натюрморту з натури. Будова колоса. Композиція букета (букет більший ніж ваза).	Виконання з натури натюрморту з дотриманням правил компонування у форматі букета в вазі. Передача будови колосся; підбір складових локального кольору.	**Натюрморт.** Живопис. Акварель або гуаш.	І. Левітан «Волошки».
8	**«Золота нива».** Пейзажна композиція. Спосіб планів: злиття колосся на середньому та дальньому планах в суцільну колірну пляму, крупне зображення колосся на передньому плані.	Обґрунтований вибір формату. Творчий підхід до колірного вирішення пейзажу як символічного, узагальненого образу Батьківщини. Живописна розробка колосся на передньому плані.	**Пейзаж.** Живопис: акварель.	І. Шишкін «Жито».
Тема 2. **Дарунки осені**				
9	**Натюрморт із кавуном.** Композиція в натюрморті.	Компонування предметної групи (кавун та 1-2 скибки) на	**Композиція.** Живопис: акварель.	Натюрморти з овочами та фруктами (живопис).

	Поняття: натюрмортна група, ближче, далі, перед, за, загороджуваність. Робота з формою: куля, площина, пряма, дуга (смужки на кавуні).	натюрмортній площині. Відображення яскравості контрастних кольорів, форми і об'єму предметів засобами живопису.		Педагогічний малюнок.
10	**«Сонячне гроно».** Натюрморт з виноградом та виноградним листям. Способи відображення блиску, півпрозорості та об'єму ягід засобами живопису.	Аналіз форми натури в цілому та форми її складових. Живописна розробка ягід та листя (на білому тлі).	**Живопис.** Акварель.	Декілька грон винограду, різних за кольором.
11	**Натюрморт з яблуком.** Розвиток кольоро- і тонорозпізнавальних здібностей. Живопис як динамічна взаємодія форм, об'ємів, плям кольору – світла і тіні. Полиск, тінь власна, тінь падаюча.	Передача об'єму і простору за допомогою живописної розробки об'ємної форми. Відчуття краси вирішеної задачі в живописній фіксації предметного світу.	**Живопис.** Акварель.	Декілька яблук, різних за кольором.
12	**Натюрморт із плодами на тарілці** (яблука, груші, помідори тощо). Композиційні прийоми і варіанти	Компонування натюрмортної групи поблизу композиційного центра. Подальше освоєння техніки живопису.	**Живопис.** Акварель.	Таріль з декількома плодами. Живописні натюрморти з фруктами.

	організації натюрмортної групи. Закріплення знань і умінь в галузі живописної розробки об'ємної форми.	Засвоєння термінології предмета.		
13	**Натюрморт з баклажаном і персиками.** Теорія композиції. Світлотіньові на колірні співвідношення, контрастність, загороджуваність.	Компонування натюрмортної групи у форматі. Передача об'єму засобами живопису.	**Натюрморт.** Живопис: акварель.	Баклажан і персики (абрикоси, апельсини). Педагогічний малюнок.
14	**Натюрморт з осіннім листям.** Графіка: спосіб штампування (відбитки з натурального листя).	Виконання натюрморту за уявою способом штампування. Компонування букета з осіннього листя в обраному форматі (висока ваза – вертикальний формат, низька – горизонтальний).	**Композиція натюрморту.** Графіка: акварель.	Велика кількість осіннього листя.
15	**Натюрморт з глечиком та апельсинами.** Теорія композиції: можливі варіанти компонування натюрмортної групи в обраному форматі. Поняття: лінія зламу площин; вертикальна площина, горизонтальна площина.	Творче вирішення натюрмортної композиції з передачею глибини простору через взаєморозташування предметів у форматі (ближче, далі, перед, позад).	**Композиція.** Аплікація на тонованому папері.	Керамічний глечик нескладної форми та декілька апельсинів (2-4).

16	**Натюрморт з квітами (калиною).** Виразні можливості теплої гами. Живописні способи та прийоми: виконання натюрморту на підготовленому акварельному фоні.	Відображення барвистості натури засобами живопису. Створення яскравого, святкового образу в натюрморті. Малопомітне підкреслення лінії зламу площин.	**Живопис.** Акварель або гуаш на акварельному фоні.	Декілька (3-5) яскравих квітів (жоржин, хризантем) в керамічній вазі.
17	**«Куточок саду».** Творча композиція за уявою. Способи живописної розробки різних рослин на фоні повітря.	Створення живописної композиції з зображенням квітів, трави, гілок на фоні блакитного повітря.	**Живопис.** Акварель.	Фотокомпозиції з зображенням куточків природи (безгоризонтна композиція).
Тема 3. **Композиція – радість творчості**				
18	**«Цвіте мальва під вікном».** Композиція як складання, твір найбільш досконалого варіанта художнього образу.	Створення двопланової образної портретної композиції. Творчий підхід до сюжетного змісту.	**Композиція.** Живопис: акварель.	Твори українських митців у побутовому жанрі.
19	**«Гриби в осінній траві».** Предметна композиція з живописною розробкою. Колірна гама осінньої трави.	Створення колористично ефектної живописної композиції на фоні світло-блакитного повітря.	**Живопис.** Акварель, гуаш.	Фотографії різноманітних грибів у природному оточенні.
20	**«Відлітають у вирій птахи».** Різноманітність варіативних вирішень сюжетної композиції.	Створення лаконічної, але виразної композиції з птахами у небесній далечині.	**Композиція.** Живопис або аплікація на тонованому папері.	Педагогічний малюнок: І. Ковальчук «Відлітають журавлі».

	Схематичний прийом зображення птахів, що летять в далині.			
21	**«Перший сніг».** Колір як композиційний засіб: пейзаж з білим сонцем на жовтому небі.	Виконання пейзажної композиції в завданій гамі, з падаючими тінями від дерев.	**Пейзажна композиція.** Акварель.	О. Коломийчук «Тепле надвечір'я».
22	**«Рожевий світ».** Зимовий пейзаж. Способи відображення в пейзажі рідкісних станів світлоповітряного середовища. Зображення дерев. Виховання почуття любові до природи, потреби в споглядання, милуванні.	Передача глибини і плановості простору засобами перспективи та живопису (повітряна перспектива: блакитний сніг).	**Живопис.** Комбінована техніка (акварель – гуаш).	Зимні пейзажі відомих художників. Педагогічний малюнок.
23	**«Сніговик і тиша».** Пейзажна композиція з зображенням ялин, дерев, сніговита. Способи зображення вечірнього стану.	Складання сюжетної композиції з передачею плановості простору, форми предметів та стану довколишнього середовища засобами живопису.	**Композиція.** Комбінована техніка: акварель – гуаш.	Н. Кизенко «ДО млина».
24	**«Новорічні вогні».** Колективна аплікація на великому форматі темного паперу. Принцип зображення джерела	Виконання колективної композиції декоративним способом. Побудова, складання ялинки з окремих «гілочок з голками» -	**Декоративне мистецтво.** Аплікація – колаж. Кольоровий папір.	Педагогічний показ.

	світла. Розвиток кольоро- і тонорозпізнавальних здібностей.	смужок зеленого паперу і «запалювання» на ній вогників.		
25	**«Різдвяна зірка».** Пейзажна композиція за уявою. Передача нічного стану засобами живопису.	Створення святкової композиції за уявою.	**Пейзаж.** Живопис: акварель або гуаш.	М. Кудель «К;колядування в Україні».
26	**«Різдвяні казки».** Творча композиція за уявою.	Творчий підхід до створення сюжетної композиції.	**Композиція.** Вільна техніка.	
27, 28	**«Маски-обереги».** Виготовлення карнавальних масок. Яскравість, виразність образу.	Створення виразного образу в техніці папероплaстики. Лаконічність, зручність в користуванні.	**Композиція.** Паперова пластика, колаж.	Карнавальні маски з кольорового паперу.
29, 30, 31, 32	Узагальнення.			
2 півріччя Розділ II. **Барвисте довкілля**				
Тема 1. **Колір а портретному жанрі.**				
33	**Портрет.** Портрет як зображення краси людини, її одиничності та неповторності. Актуалізація опорних знань: пропорції, риси обличчя, форми та будова очей, брів, губ.	Удосконалення навичок роботи в жанрі портрета. Виявлення характерних рис зовнішнього вигляду конкретного образу (словесний портрет).	**Портрет.** Живопис: акварель.	Портретні композиції І. Глазунова

34	**Портрет казкового героя.** Способи та прийоми відображення характерних особливостей портретного образу.	Створення в портретній композиції яскравого образу казкового персонажа.	**Портрет.** Живопис: акварель, гуаш.	Васнєцов: «Три царівни підземного царства».
35	**«Запрошуємо в гості».** Портрет літературного персонажа. Колір, колірна гама як образоформуючий фактор.	Використання відповідної колірної гами для створення образу, передачі його характеру.	**Портрет.** Живопис: акварель або гуаш.	О Мурашко «Благовіщення», «Дівчина в червоному капелюсі».
36	**«Мій улюблений кіно персонаж».** Творча композиція. Майстерність словесного портрета: уміння бачити, помічати, уявляти.	Передача в портретній композиції відрізняльних рис та особливостей зовнішнього вигляду конкретного персонажа.	**Композиція.** Живопис: акварель, гуаш.	Ілюстрації до літературних творів, кінофільмів.
37	**Портрет друга. (Автопортрет).** Способи створення реалістичного образу з натури. Важливість дотримання пропорцій.	Перші спроби виконання портрета з натури: уважність, доброзичливість по відношенню до моделі.	**Портрет.** Живопис: акварель.	Педагогічний малюнок; малюнки однолітків.
38	**Обереги.** Творча декоративно-портретна композиція. Способи та прийоми створення яскравого, конкретного, казково-містичного або фольклорного образу, що	Наочне втілення не існуючих у реальності образів, які є плодом людської фантазії. Виявлення визначеного відношення майстра до моделі (дружелюбність, розуміння).	**Портрет.** Декоративний живопис. Комбінована техніка.	Наочність не рекомендована.

	має цілком визначені якості.			
39	**«У піднебессі птахи...»** Роль і значення у житті людини і Землі. Способи зображення птахів (не у польоті): будова тулуба, ніжок, характерні форми, забарвлення оперення.	Зображення дрібних птахів (навчальні замальовки) з пам'яті, за уявою, з навчального плаката: ластівки, горобці, синиці, снігурі.	**Анімалістичний жанр.** Акварель.	Фотокомпозиції, навчальні плакати з зображенням птахів. Педагогічний малюнок.
40	**«Барвисті співачі».** Акварельні замальовки птахів. Розмаїтість і краса світу птахів. Екологічний аспект. Деякі прийоми зображення птахів.	Виконання вправ і навчально-композиційних замальовок птахів (сорока клює зерно, дятел довбає стовбур, іволга співає на гілці).	**Анімалістичний жанр.** Акварель.	Фото и; педагогічний малюнок.
41	**«Володар ночі».** Пейзажно-анімалістична образна композиція з пугачем на гілці. Пропорціональні особливості побудови. Суворі закони природи: полювання як спосіб життя.	Використання контрастної гами кольорів для передачі стану прихованої тривоги в образній композиції.	**Анімалістичний жанр.** Акварель.	Фотокомпозиції, графічні малюнки з зображенням пугача.
42	**«На бабусиному подвір'ї».** Зображення водоплавних птахів: особливості анатомічної	Виконання живописних замальовок качок та гусей з відображенням особливостей форми і краси оперення.	**Анімалістичний жанр.** Акварель.	Фотокомпозиції, живописні етюди. К. Костанді «Гуси».

	будови; будова нижніх кінцівок; розмаїтість і краса.			
43	**«Птахи біля води».** Багатофігурна анімалістична композиція з птахами (журавель, чапля, фламінго біля болота, в очеретах). Будова, форма нижніх кінцівок.	Виконання тематичної композиції з птахами. Піднесеність, привабливість, краса і романтичність образів.	**Анімалістичний жанр.** Гуаш, тонований папір.	Фотокомпозиції, живописні етюди, педагогічний малюнок.
44	**«Зупинена мить».** Замальовки птахів з натури (на пленері). Техніка швидких замальовок.	Передача моментів руху, положень та ракурсів птахів з використанням техніки швидких замальовок.	**Анімалістичний жанр.** Живопис: акварель.	Прокормлені на пленері горобці, голуби.
45	**«Лебідь, птах-пісня».** Пейзажно-анімалістична композиція. Краса і романтичність образів, вишуканість форм та рухів. Образ птаха в вторах художників-класиків.	Зображення лебедів (1-3) на поверхні води. Творча композиційна доробка.	**Композиція.** Живопис: акварель, гуаш.	И. Врубель «Утро», «Царівна – лебідь». Зображення лебедів ц фото композиціях.
46	**«Чарівний птах».** Творча композиція в декоративному стилі. Декоративний спосіб зображення.	Створення казкового образу птаха в декоративній композиції за мотивами літературних	**Декоративне мистецтво.** Гуаш, акрил, фломастер.	Ілюстрації до літературних творів з зображенням казкових птахів.

	Способи і елементи декорування. Різноманітність форм і колірних гам.	творів. Творчий підхід до форми і колірної гами.		
47	**«Незвичайна пташка».** Творча графічна композиція. Техніка гратографії: технологічні прийоми, способи. Підготовка основи для графічного доопрацювання.	Обрання образу для подальшої графічної розробки: характер, форма, колірна гама. Підготовлення воскової основи.	**Декоративне мистецтво.** Ватман, воскова крейда, туш, мило.	Фотографії, замальовки екзотичних птахів, колібрі.
48	Продовження роботи. Графічна розробка декоративної композиції. Засоби художньої виразності графіки: крапка, пляма, лінія. Виразні можливості лінії, її характер, види, типи, форми.	Освоєння прийомів роботи а техніці гратографії. Творчий підхід до графічного опрацювання декоративного образу. Тренувальні вправи олівцем на окремому аркуші.	**Графіка.** Олівець. Плакатні пера.	Декоративні композиції з зображенням птахів.
49, 50	**«Веселі папуги».** Творча колективна композиція. Колажна техніка: виразні засоби, матеріали, способи, прийоми.	Творча розробка та виготовлення декоративного панно колективним способом, на великому форматі паперу або полотна.	**Декоративна композиція.** Кольоровий папір або текстиль, клей.	Фотографії папуг; ескізні варіанти складових композицій.

Тема 3. Весняні мотиви в образотворчому мистецтві				
51	«Світле свято». Натюрморт з великодньою символікою: паскою та крашанками. Творчий підхід до композиційних рішень. Сприйняття коштовностей духовної культури народу.	Виконання натюрморту з натури або за враженням; створення в натюрморті образу зі значним смисловим підтекстом. Передача форми предметів та їх просторових співвідношень.	Натюрморт. Живопис: акварель.	Натюрмортна група: пасочка, крашанки.
52	«Музика кольору». Натюрморт з пролісками. Теорія кольору: виразність і образність холодної гами. Екологічний аспект.	Написання натюрморту в холодній гамі, передача краси і ніжності білих квітів на холодному фоні.	Натюрморт. Комбінована техніка: акварель - гуаш.	Букет садових пролісків. Педагогічний малюнок.
53	«Моя школа навесні». Пейзажна композиція. Спосіб планів. Загороджуваність. Характерні ознаки пори року. Індивідуальна або колективна робота.	Виконання пейзажної композиції з натури або по пам'яті. Зображення будинку школи у фронтальному положенні з деревами, що цвітуть на різних планах.	Пейзажна композиція. Живопис або аплікація на великому форматі.	Міські пейзажі.
54	«Щеня сховалося у високій траві», образна композиція. Вибір формату як крок до вдалої реалізації художнього задуму. Виділення головного (розмірами).	Виконання сюжетно-образної композиції з живописною розробкою хутра, трави, квітів на фоні блакитного повітря. Фронтальне положення.	Живопис. Акварель, гуаш.	Щеня - м'яка іграшка.

55	«Слоненя в Африці». Композиція за уявою. Творчий підхід до підбору об'єктів композиції та їх розміщення у форматі.	Створення анімалістичної композиції в екзотичному пейзажі з виділенням головного розмірами. Побудова тулуба (спрощена).	Композиція. Живопис: акварель або гуаш.	Ілюстрації до літературних творів, кінофільмів.
56	«Кіт ловить метелика». Сюжетна пейзажно-анімалістична композиція. Узагальнено-спрощене зображення кошеняти на фоні блакитного повітря. Способи та прийоми зображення моментів інтенсивного руху тварин.	Виконання сюжетно-тематичної композиції зі створенням образу. Заповнення всієї площини аркуша відповідним фоном з живописною розробкою трави, квітів.	Композиція. Живопис: акварель або гуаш.	Фотокомпозиції з зображенням тварин в русі.
57	«Кошеня з м'ячиком». Композиція в двохплощинному інтер'єрі (підлога і стіна). Прийоми передачі глибини простору в елементарному інтер'єрі.	Використання композиційних засобів для створення образу в сюжетній композиції.	Композиція. Живопис: акварель або гуаш.	Ілюстрації до літературних творів.
58	«Яблуневий туман». Пейзажна композиція. Способи відображення весняного стану, настрою засобами живопису.	Створення поетичної пейзажної композиції з використанням колірної гами як образоформуючого фактора.	Живопис. Комбінована техніка: акварель - гуаш.	0. Мариненко «Яблуні цвітуть»

Тема 4. Краса рель'єфних форм				
59	Сприймання мистецтва: скульптура як вид образотворчого мистецтва. Визначення, значення, твори скульптурного мистецтва. Види скульптури (кругла, рельєф).	Підготовка твердої плоскої основи з пластиліновим покриттям для рельєфної композиції.	Скульптура. Пластилін.	Зразки круглої та рельєфної скульптури.
60	«Море і його мешканці», творча рельєфна композиція. Рельєф як вид скульптури. Різноманітність форм морських тварин, способи зображення їх в об'ємі. Краса об'ємної форми.	Створення декоративної рельєфної композиції з декількох морських тварин і водоростей. Передача фактури об' єктів, поверхнева обробка.	Скульптура. Пластилін.	Скульптурні, живописні та фото- зображення морських тварин.
61	«Море і його мешканці». Завершення роботи над рельєфною композицією. Колірна розмаїтість морських тварин. Допустимість і роль кольору в рельєфній композиції.	Уміння довести роботу до кінця: виконання усіх вимог до якості виготовленого твору, акуратність і скрупульозність у роботі.	Скульптура. Пластилін.	Зразки вдалих образних та композиційних рішень, що виконані учнями.
62, 63, 64, 65	«Красива квітка». Рельєф як елемент декору. Рельєфні твори в інтер'єрі та екстер'єрі архітектурних форм. Декоративне значення рельєфних зображень.	Створення рельєфних композицій на вільно обраному форматі. Творча розробка рельєфної форми як образу.	Декоративне мистецтво. Пластилін або глина.	Зразки рельєфних зображень (квітів).

66	Творчий звіт — експозиція робіт, що виконані учнями на протязі року.	Бесіда про мистецтво, творче спілкування, обговорення творів.	Сприймання мистецтва.	Експозиція учнівських робіт
67, 68, 69, 70	Узагальнення. Творчий звіт. Підсумки.			

Календарно-тематичне планування уроків образотворчого мистецтва
3-й клас
Мистецтво відчувати красу

1 півріччя Розділ І. Простір і колір				
Тема 1. Романтика моря				
Урок №	Тема та зміст навчального матеріалу уроку	Завдання для учнів	1. Домінуюча на уроці змістова лінія. 2. Техніка та матеріали	Наочність, орієнтовні твори для сприймання
1	«Дальні країни». Річковий пейзаж. Монотипія. Відображення у воді. Перспективні зміни кольору води.	Збагачення досвіду роботи в техніці монотипії. Відчуття краси світу. Розвиток просторового мислення.	Графіка. Комбінована техніка: акварель - гуаш.	Пейзажі, що виконані в техніці монотипії.
2	Морський пейзаж. Особливості роботи над морським пейзажем. Прийоми передачі перспективних змін у морському пейзажі. Композиційний принцип -рівновага.	Передача стану світлоповітряного середовища і глибини простору в морському пейзажі. Колірна гама як образоформуючий фактор.	Живопис. Акварель.	0. Шадрін “Море Гурзуфа”.
3	«Червоні вітрила». Творча композиція. Особливості будови і конструкції невеликих вітрильних човнів. Пропорційність співвідношень величин судна і вітрил. Ватерлінія.	Композиційна і живописна розробка творчої композиції з морської тематики.	Пейзаж. Живопис: акварель.	Морські пейзажі сучасних живописців.

4	«Регата». Творча композиція. Будова і конструкція різноманітних вітрильних човнів.	Створення сюжетної композиції з передачею погодних умов.	Пейзажна композиція. Живопис: акварель, гуаш.	А. Завгородній “Рибалки”, 0. Ґонтар “Регата”
5, 6	«Морські пригоди». Творчі сюжетні композиції за мотивами літературних творів. Різноманітність та варіативність колірних рішень (можливий контражур).	Засвоєння способів передачі характерних ознак часу доби та стану світлоповітряного середовища в морському пейзажі.	Пейзажна композиція. Живопис: акварель, гуаш.	Ілюстрації до літературних творів з морської тематики. М. Глущенко “Зловісне море”.
Тема 2. Спогади про літо				
7	«На лісовій галявині». Пейзажна композиція. Актуалізація опорних знань з галузі повітряної перспективи на тему «Зображення ялин». Вплив повітряної перспективи на колір об’єктів (ялин).	Передача стану світлоповітряного середовища; передача глибини простору в зеленій гамі. Відчуття життєствердної краси світу.	Живопис. Акварель.	Т. Шевченко «Спогади», І. Семенюк «У долині туман».
8	«Будиночок у лісі». Пейзажна композиція з казкової тематики. Особливості колористичного рішення пейзажної композиції у вечірнім освітленні.	Передача відчуття таємничності присмерків. Закріплення навичок передачі глибини простору.	Живопис. Акварель, гуаш.	М. Глущенко «Відроджена весна», О. Музика «Стара хата».

9	Натюрморт з листям. Монотипія - гармонія випадковості. Композиційна схема-трикутник.	Збагачення досвіду роботи в техніці монотипії. Творча робота над композиційним рішенням відбитка.	Графіка. Гуаш.	Педагогічний малюнок.
10	Романтичні квіти. Монотипія — добре спланований експромт. Способи живописної розробки композиції в певній колірній гамі.	Створення в натюрморті опоетизованого образу. Передача поетичності, тонкості відчуттів.	Графіка. Гуаш.	Педагогічний малюнок; найбільш вдалі роботи учнів.
11	Натюрморт «Дарунки осіннього саду». Живопис як динамічна взаємодія форм, об'ємів, колірних плям, світла і тіней. Аналіз форми предметів, їхня порівняльна величина, загороджуваність.	Виконання натюрморту, як колористично ефектної композиції. Компонування натюрмортної групи (фрукти на тарілці) у форматі.	Живопис. Акварель.	М. Божій «Натюрморт з фруктами».
Тема 3. Зображення джерела світла				
12	«Космічна фантазія». Принцип зображення джерела світла. Розмежування понять: колір і тон. Багатоколірність чорного. Фізична сутність світла: горіння, рух часток.	Зображення декількох джерел світла різних кольорів на тлі мальовничої темряви. Аплікаційна доробка: наклеювання на космічний пейзаж вирізаної ракети.	Живопис. Акварель	Живописні та фотокомпозиції з зображенням джерел світла. П. Шакало «Вечір».

13	«Осінній настрій». Пейзаж — підготовка до складної творчої композиції. Перспективні зміни кольору поверхні осінньої землі та кольору об'єктів (дерев).	Пошуки колористичної гармонії і тонкості тональних відносин в стриманій за кольором гамі.	Пейзаж. Живопис. Акварель.	И. Бабинець «Осінній мажор».
14	«Червоненька квіточка» Ілюстрація до казки. Зображення дерев: перебільшення, казковість форм як засіб художньої виразності при створенні напружено-тривожного, казкового стану.	Творча розробка матеріалу попередніх уроків: лісова хаща з яскравою квіткою на переднім плані. Виразні можливості силуету (дерев).	Пейзажна композиція. Живопис: акварель.	Педагогічний малюнок.
15	«Сонце схиляється до заходу». Зимовий пейзаж. Зображення джерела світла. Перспектива тіней.	Колористичне рішення композиції в контражурному освітленні.	Живопис. Акварель.	В. Ковальчук «Зимова ніч».
16	«Берези в місячному сяйві». Особливості колористичного рішення нічного пейзажу. Зображення беріз. Перспектива тіней.	Удосконалення навичок роботи в жанрі пейзажу. Колористичне рішення композиції в місячному сяйві.	Пейзаж. Живопис. Комбінована техніка.	В. Алтанець «Місячна ніч».
17	«Різдвяне світло». Творча тематична композиція у вільному жанрі.	Передача святкового настрою в тематичній композиції. Зображення джерела світла.	Композиція. Живопис: акварель, гуаш	М. Кундель «Колядки в Україні», І. Гавришкевіч «В храмі».

	Способи зображення джерела світла в композиції.			
Тема 4. Архітектурні фантазії				
18, 19	«Фортеця на березі моря». Композиція в контражурному освітленні. Архітектура як будівельне мистецтво та твори цього мистецтва.	Створення образної архітектурної композиції з казкової тематики.	Композиція. Живопис (витинанка).	Силуетні зображення різноманітних архітектурних споруд.
20	«Місто моєї мрії». Спосіб планів в міському пейзажі. Варіативність та свобода творчих рішень. Фронтальне положення споруд, автомобілів.	Втілення фантазійного задуму в двоплановій пейзажній композиції. Композиція, побудова об'єктів.	Композиція. Графіка: олівець.	Фронтальний міський пейзаж. Педагогічний малюнок.
21	«Місто моєї мрії». Способи живописної розробки композиції. Принцип контрастів.	Передача в міському пейзажі фантазійного задуму. Колір як образоформуючий фактор.	Пейзаж. Живопис: акварель, гуаш.	О. Петренко «Благовіст».
22	«Стара фортеця». Ескіз пейзажно-архітектурної композиції. Залежність зовнішнього вигляду архітектурної споруди від її призначення, характеру її господарів. Ескізне конструювання.	Обрання певного стилю архітектурної споруди для найкращого втілення художнього задуму. Композиція, площинна побудова веж, вікон, дверей. Перспективна побудова доріг.	Графіка. Ескізне конструювання: олівець.	Крістіна Жилінскайте «У стінах старого замка», Ю. Зорко «Свято-Микільський монастир».

23	«Стара фортеця». Завершення роботи. Способи й прийоми створення образної пейзажно-архітектурної композиції засобами живопису. Принцип контрастів.	Живописна розробка ескіза архітектурної композиції з відображенням певного настрою, стану.	Живопис. Акварель, гуаш.	Ілюстрації до казок, кадри з фільмів.
24	«Палац снігової королеви». Конструктивні особливості архітектурної композиції: варіативність творчих рішень та образна фантазія.	Творча графічна розробка образної архітектурної композиції.	Графіка. Композиційна побудова. Олівець.	Ілюстрації до літературних творів.
25	«Палац снігової королеви». Способи та прийоми колірного вирішення композиції в холодній гамі.	Живописна розробка пейзажно-архітектурної композиції з використанням колірної гами як образоформуючого фактора.	Живопис. Акварель, гуаш.	В. Ковальчук «Зимова ніч», Л. Литвин «Церква у Василькові», В. Алтанець «Падає сніг».
26	«Вогні великого міста. Святковий салют». Способи та прийоми зображення джерела світла в нічному міському пейзажі.	Виконання творчої композиції колективним способом. Зображення джерел світла (феєрверків, вікон) за принципом контрастів.	Композиція. Аплікація: кольоровий папір на темному фоні.	Фотокомпозиції з зображенням великого міста уночі.
27	«Зимовий букет». Натюрморт з натури. Композиційний центр; композиційна рівновага. Глибина простору в натюрморті.	Розвиток кольорозпізнавальних здібностей під час роботи в стриманій за кольором гамі. М'який контраст.	Натюрморт. Живопис: акварель.	Натюрмортна група (натура).

28	«Святковий вечір». Підсумкова творча композиція у вільному жанрі та техніці.	Створення образної композиції з відображенням народних духовних традицій.	Композиція. Вільна техніка.	В. Колосов «Дідух», О. Коваль «Світе тихий».
29, 30, 31, 32	Узагальнення			
2 півріччя Розділ II. В світі тварин				
Тема 1. Брати наші менші				
33	Зображення тварин (ссавців). роль і значення тварин у житті людини і Землі. Краса і різноманітність тваринного світу. Ссавці: будова, конструкція.	Виконання акварельних замальовок тварини з попередньою графічною побудовою.	Анімалістичний жанр. Олівець, акварель.	Фотографії дитинчат тварин у повний зріст.
34	«Рисеня». Форма тулуба, кінцівок, будова кісткового апарату, функції суглобів.	Побудова тулуба рисеняти та зображення його в кольорі.	Анімалістичний жанр. Олівець, акварель.	Зображення дитинчат тварин.
35, 36	Зображення тварин у статиці. Профіль. Лев, кішка.	Виконання елементарних пейзажно-анімалістичних композицій.	Анімалістичний жанр. Олівець, акварель.	Зображення дитинчат тварин.
37	Силуетні замальовки тварин в інтенсивному русі. Краса і пластика форм. Техніка	Виконання 10–12 замальовок тварини (кішки) у різні моменти руху.	Анімалістичний жанр. Акварель.	Педагогічний малюнок.

	швидких замальовок. Пластика тулуба, кінцівок.	Вивчення функціональних особливостей суглобів.		
38	«Коти в місячну ніч». Тематична багатофігурна композиція в контражурному освітленні.	Створення сюжетної композиції з силуетним зображенням декількох тварин у різних ракурсах і положеннях.	Анімалістична композиція. Акварель	Фото та живописні зображення тварин в русі.
39	«Зустріч» («На лісовій галявині», «Дитячий майданчик в зоопарку»). Тематична композиція з тваринами. Творчий задум. Виділення головного розмірами.	Творча розробка анімалістичної композиції. Побудова фігур тварин. Колористичне рішення планового простору.	Анімалістичний жанр. Олівець, акварель	Анімалістичні композиції фотохудожників.
40	Зустріч. Завершення роботи над композицією. Способи виділення головного через використання контрастів (тонового, колірного). Уміння довести роботу до можливого ступеня досконалості. Рельєфність об'ємних форм.	Заповнення простору другорядними об' єктами композиції (деревами, предметами тощо); передача світлотіньових співвідношень. Живописна розробка об'єктів.	Анімалістичний жанр. Акварель, гуаш.	Анімалістичні композиції відомих художників.
41, 42, 43, 44	Ілюстрування літературних та музичних творів (анімалістична тематика).	Творчий підхід до розробки та живописного доопрацювання сюжетної композиції.	Анімалістична композиція. Олівець, акварель.	Ілюстрації до літературних творів.

Тема 2. Скульптура				
45	Скульптура. Види скульптури. Об'ємні форми в декоративно-ужитковому мистецтві. Кахель. Кераміка: художні й експлуатаційні якості, технологія виготовлення.	Творча розробка рельєфної композиції — кахеля. Освоєння прийомів роботи над рельєфом. Центральна симетрія. Декоративні якості рельєфних форм.	Скульптура. Пластилін або глина.	Зразки кахлів. Рельєфні твори вітчизняних митців.
46	Кахель. Краса і виразність рельєфних форм. Розфарбування як перешкода в сприйманні рельєфної композиції. Поняття про стандартизацію.	Завершення роботи над виготовленням кахля. Поверхнева обробка (фактурні варіанти), одноколірне фарбування.	Скульптура. Пластилін, глина.	Зразки кахлів, рельєфні твори.
47	«Красивий птах». Різновиди рельєфу (барельєф, горельєф). Способи виконання рельєфної композиції в анімалістичному жанрі.	Ескізна розробка образу птаха: казкового, літературного, фантазійного. Початок роботи над рельєфом.	Скульптура. Пластилін.	Рельєфні твори відомих майстрів.
48	«Красивий птах». Завершення роботи. Будова крил птахів. Правила, способи та прийоми зображення птахів в рельєфній композиції. Способи та варіанти фактурного вирішення поверхонь (птаха і фону).	Творча розробка рельєфної композиції. Романтичність та оригінальність образної ідеї, виразність рельєфних форм.	Скульптура. Пластилін.	Зразки рельєфних композицій з зображенням птахів.

49	«Чарівний птах». Кругла скульптура. Способи й прийоми зображення птахів в об'ємі. Підготовка до розпису виробу (знежирювання, ґрунтування).	Творча розробка образу птаха. Використання властивостей матеріалу для виявлення образної характеристики виробу.	Скульптура. Пластилін.	Педагогічний показ.
50, 51	«Чарівний птах». Завершення роботи. Декоративні якості об'ємних форм. Варіанти розпису декоративної іграшки: традиції і сучасність, копіювання і оригінальний підхід.	Перетворення скульптурного образу на декоративний: виготовлення власного художнього твору: розпис птаха-іграшки.	Декоративне мистецтво. Розпис: гуаш.	Зразки декоративних іграшок-птахів.
Розділ III. Чарівні візерунки				
Тема 1. Своєрідність національного колориту				
52	«Кришталева квітка». Декоративний спосіб зображення. Центральна симетрія.	Творча розробка фантастичної квітки. Дотримання законів центральної симетрії.	Декоративне мистецтво. Акварель або фломастер.	Зразки центральносиметричних декоративних композицій.
53	«Калейдоскоп візерунків». Центричний орнамент як елемент декору в сучасному художньо організованому середовищі. Центричний орнамент як рапорт-елемент візерунка в смузі.	Творча розробка ескіза центричного орнаменту як елемента сучасного декорування (вишивка на футболці, перекладна картинка, декоративне пано, татуювання тощо).	Декоративне мистецтво. Фломастер.	Зразки орнаментів: вишивок, плетіння, дорогоцінні прикраси.

54	«Снігові красуні». Мистецтво витинанки. Виражальні можливості паперопластики. Папір як художній матеріал.	Освоєння прийомів роботи в техніці витинанки. Створення центричних орнаментів -серветок, сніжинок, квітів.	Декоративне мистецтво. Кольоровий та білий папір.	Зразки паперових візерунків-витинанок.
55	«Дерево життя». Декоративна композиція. Мова символів. Символіка кольору. Стилізація. Закони традиційної народної символіки.	Створення рослинної декоративної композиції традиційним способом. Вираження у творчій композиції власного розуміння образів.	Декоративне мистецтво. Акварель або гуаш.	Зразки декоративних композицій — «дерев життя».
56	«Дерево життя — кольорова казка». Стилізація і узагальнення. Прийоми передачі літературного або казкового сюжету засобами декоративно-художньої композиції.	Створення сюжетної композиції через використання мови символів. Колективна робота творчих груп на великих форматах.	Декоративне мистецтво. Кольоровий папір.	Зразки композицій, що відображають зміст казок.
57	«В національному вбранні». Портрет парубка. Естетичне сприймання образу людини в її соціальному та культурному оточенні. Вишиванка: традиції українського орнаментального мистецтва.	Живописна та декоративна розробка портретного образу. Увага до краси людини -зовнішньої та внутрішньої. Орнаменттальне декорування чоловічого одягу.	Портретний жанр. Живопис: акварель, фломастер.	І. Гончар, ілюстрації до книги «Україна і українці», С. Кириченко «Наша дума, наша пісня...».

58	«Дівчина в національному вбранні». Портретна композиція. Роль декору на творах декоративно-ужиткового мистецтва. Традиції української орнаментики.	Живописна та декоративна розробка портретного образу. Залежність системи орнаментів від місцевих традицій.	Портрет. Живопис: акварель з доробкою фломастером.	Приклади варіантів національного жіночого вбрання. І. Бокшай «Гуцулка».
59	«Ми з дідусем (бабусею)». Способи та прийоми передачі національного колориту в портретній композиції.	Створення сюжетної портретної композиції з національним акцентом.	Портретна композиція. Живопис: акварель або гуаш.	Андрій Коцка «Дідусь з онукою».
60	«Бабусині рушники». Натюрморт з глечиком та хлібом на фоні рушників. Графічні та живописні способи передачі глибини простору в натюрморті.	Побудова та живописна розробка натюрморту з передачею національного колориту.	Натюрморт. Живопис або аплікація з витинанкою.	Натюрмортна група. К. Йовович «Натюрморт»
61	«Красивий посуд». Технологічні прийоми побудови орнаментів у смужці та колі. Класифікація галузей декоративного мистецтва за матеріалом та технікою виконання.	Ескізне декорування предметів побуду. Використання образоформуючих факторів: колірної гами, видів орнаменту (геометрричний, рослинний, абстрактний).	Декоративне мистецтво. Гуаш.	Зразки декоративного посуду.

62	«Гармонія випадковості». Вітраж. Визначення, художня цінність, технологія виготовлення. Роль лінії в створенні декоративного образу, її якість і виразність.	Виконання ескіза вітража як художньо-декоративної композиції. Краса і виразність ліній, розмаїття кольорів (змішування фарб).	Декоративне мистецтво. Гуаш.	Педагогічний малюнок, зразки вітражів та ескізів.
63	«Гармонія випадковості». Ескіз вітража: колір як самостійний виразний засіб; техніка наведення контурної лінії, її краса і добірність. Властивості чорного кольору в хроматичній гамі.	Закінчення ескіза вітража як самостійного художнього твору. Сприйняття абстрактної композиції як єдиного цілого, що має художнє значення.	Декоративна творчість. Гуаш, чорний фломастер або маркер.	Зразки ескізів вітражів.
64	«Дівчина — весна». Творча живописна композиція у вільному жанрі.	Творчий підхід до створення образу.	Композиція. Олівець, акварель, гуаш.	В. Козлов «Пісня степу».
65, 66	«Садок вишневий біля хати...». Творча пейзажна композиція. Елементи місцевого колориту в пейзажі.	Відображення в пейзажній композиції характерних рис пори року та місцевого колориту.	Композиція. Комбінована техніка: акварель — гуаш.	З. Шолтес «Весна у Карпатах».
67, 68, 69, 70	Узагальнення. Творчий звіт. Підсумки.			

Календарно-тематичне планування уроків образотворчого мистецтва
4-й клас
Художньо-образна мова мистецтва.

1 півріччя **Розділ І. Засоби художньої виразності видів образотворчого мистецтва**				
Тема 1. **Живопис. Художник і картина, відчуття і образ.**				
1	**«Дивні краєвиди».** Пейзаж за літніми враженнями. Живопис як вид образотворчого мистецтва, його зміст, значення, видатні твори, відомі митці. Засоби художньої виразності живопису.	Естетичне сприймання і художня інтерпретація образів довкілля. Виконання пейзажної композиції за враженням.	Живопис. Акварель.	Твори видатних майстрів
2, 3	**«Поезія звичайності».** Замальовки з натури літніх пейзажів (пленер або вид із вікна). Використання видошукача при визначенні композиційного центра.	Виконання живописних замальовок; уміння побачити прекрасне в повсякденному, звичайному.	Живопис. Акварель.	Ескізи літніх пейзажів.
4	**«Сонячні квіти».** Натюрморт з соняшниками. Властивості жовтого кольору. Образоформуюча сила колірної гами.	Відображення в натюрморті краси, теплоти, різноманітності колірної гами. Відчуття здатності жовтого «наближатись».	Живопис. Акварель — гуаш.	О. Чередниченко «Соняшники», Бережицька-Лесюк «Квіткове сонце».

5	**«Пані Літо».** Портретна композиція. Яскравість і виразність контрастної гами.	Створення портретної композиції за уявою.	Живопис. Акварель, гуаш.	
6	**Сприймання мистецтва.** Художник і картина, почуття і образ. Літні мотиви у творчості класиків і учнів — світ високої поезії.	Сприймання мистецтва, обговорення вражень від робіт товаришів та відомих митців. Відчуття енергетики картини.	Сприймання мистецтва.	І. Гавришкевич «Гаряче Літо», В. Чуприна «Вікно», В. Литвиненко «Рідний край».
Тема 2. **Скульптура**				
7	**Скульптурне зображення кішки.** Скульптура як вид образотворчого мистецтва, її різновиди (станкова, монументальна, статуетка), засоби виразності. Способи й прийоми зображення тварин в об'ємі.	Створення об'ємного зображення кішки способом витягування форм з цілого кому. Спрощення, узагальнення форм.	**Скульптура.** Пластилін.	Приклади скульптурних зображень тварин.
8	**«Вишукана кішечка» («Бешкетне кошеня», «Ситуація» тощо).** Способи створення образу в скульптурній композиції; анатомічні особливості будови тварин, пластика форм, принципи рухів.	Творча розробка композиційного образу - статуетки кішки. Спрощення, узагальнення, сюжет.	**Скульптура.** Пластилін.	Педагогічний показ.

9	**«Коник».** Скульптурне зображення коня: анатомічні особливості форм, пропорції, пластика, принципи рухів. Каркасні елементи в кінцівах як зміцнюючий засіб.	Створення об'ємного зображення коня способом витягування форм з цілого кому. Варіанти спрощення, узагальнення форм.	**Скульптура.** Пластилін.	Фотокомпозиції з кіньми. Коники-іграшки.
10	**«Мій кінь».** Композиція-статуетка. Способи й прийоми створення художнього образу в скульптурній композиції.	Творча розробка скульптурної композиції з передачею характеру, краси й вишуканості образу.	**Скульптура.** Пластилін.	Приклади скульптурних зображень коней.
11	**«Птах-мрія».** Скульптура. Виразні можливості пластичної форми. Способи об'ємного зображення крил, пір'я. Варіанти рельєфного декорування об'ємної форми.	Творча розробка в об'ємі фантазійного, романтичного або декоративного образу. Творче використання пластичних властивостей матеріалу.	**Скульптура.** Пластилін або глина.	Приклади скульптурних зображень птахів. Опишнянські образи.
12	**«Я бачу птаха».** Сприймання та інтерпретація творів мистецтва. Експозиція учнівських робіт з теми «Скульптура». Розглядання, обговорення, художня оцінка. Словесний портрет як художній образ.	Написання та зачитування міні-творів, розповідей або літературних етюдів: «Я бачу птаха», «Мій кінь», «Веселе кошеня», «Я бачив красу…» тощо.	**Сприймання мистецтва.**	Вірші про птахів, тварин. Скульптурні твори учнів.
Тема 3. **Графіка**				

13	**Перспектива кола** як зриме явище реального світу. Рівень зору, перспективне скорочення, правила побудови еліпса.	Розуміння закономірностей перспективного скорочення форм. Формулювання правила перспективи кола.	**Перспектива.** Олівець, гумка.	Наочні приладдя, таблиці, педагогічний малюнок.
14	**Вправи.** Способи вирішення графічних завдань з перспективної побудови тіл обертання (на прикладі циліндра).	Рішення графічних завдань: побудова еліпсів з урахуванням їх розташування відносно рівня зору.	**Перспектива.** Олівець, гумка.	Прозорий циліндр з водою.
15	**Натюрморт з циліндром.** Перспектива кола, правила побудови циліндра і еліпсів (закріплення). Рівень зору. Лінія зламу площин. Компоновка у форматі, якість графічних побудов. Рисунок як графічна побудова.	Композиція та побудова натюрморту з циліндром. Свідоме обрання формату, точність графічних побудов; побудова падаючої тіні.	**Графічна побудова.** Олівець, гумка.	Циліндр.
16	**Продовження роботи.** Рисунок як графічна техніка. Штрих. Поняття «якість штриха», «штрихування за формою». Об'ємно-просторові характеристики циліндра, світлотіньові співвідношення.	Графічна розробка натюрморту з урахуванням бічного освітлення. Свідоме використання ахроматичної гами з метою передачі форми, об'єму та простору.	**Графіка.** Олівець.	Натюрморт з циліндром. Педагогічний малюнок.

17	**Натюрморт з кулею.** Графіка як вид образотворчого мистецтва. Способи досягнення композиційної рівноваги. Тонові та світлотіньові співвідношення. Графічні прийоми штрихування кола. Правила побудови тіні падаючої.	Графічна розробка натюрморту з урахуванням бічного освітлення. Свідоме використання ахроматичної гами з метою передачі форми, об'єму та простору.	**Графіка.** Олівець.	Натюрморт з кулею. Педагогічний малюнок.
18	**Натюрморт з геометричними тілами —конусом та кулею.** Композиція з натури: взаєморозташування предметів, порівняльна величина, загороджування. Правила побудови конуса.	Композиційна та перспективна побудова натюрморту з використанням видошукача. Сприйняття рисунка як краси вирішеної задачі: правильність форм, точна фіксація предметної постановки.	**Графіка.** Олівець.	Натура: гіпсові куля та конус.
19	**Завершення роботи над натюрмортом.** Теорія рисунка: тонове рішення, світлотіньові співвідношення. Прийоми штрихування конуса.	Передача об'єму і форми предметів засобами графіки. Відчуття краси правильних форм у графічній композиції.	**Графіка.** Олівець.	Натура: гіпсові куля та конус.
20	**Натюрморт з яблуком і глечиком, форма якого складена з кулі та частини конуса.** Композиція, побудова предметів і тіней.	Практичне застосування знань і умінь в галузі композиції натюрморту та перспективної побудови тіл обертання.	**Графіка.** Олівець.	Натюрмортна група.

21	**Завершення роботи над натюрмортом.** Графічне доопрацювання конструктивних особливостей предметів. Графічний натюрморт як художній твір. Поняття «Культура рисунка», «Культура штриха».	Світлотіньова та тонова графічна розробка натюрморту з передачею просторових, конструктивних і світлотіньових співвідношень.	**Графіка.** Олівець.	Натура: гіпсові куля та конус.
22	**Зображення дерев з натури.** Графіка. Способи й прийоми передачі форми, фактури та об'єму засобами графіки. Вимоги до виконання графічних етюдів.	Створення декількох графічних етюдів з зображенням дерев різноманітних форм. Композиція, світло, фактура.	**Графіка. Олівець.**	Краєвиди на пленері.
Тема 4. **Декоративне мистецтво**				
23	**Вітраж.** Ескіз вітражної композиції як самостійний твір декоративного мистецтва. Способи відділення образу від фону (колірний або тоновий контраст).	Пошуки художнього образу та виділення його на контрастному фоні. Удосконалення навичок роботи в техніці вітража.	**Декоративне мистецтво.** Олівець, гуаш.	Зразки ескізів вітражів.
	Закінчення роботи над вітражною композицією. Розмаїтість відтінків кольору в межах колірної гами. Рух як композиційний фактор: роль лінії у створенні	Закінчення колірної розробки. Якісне пророблення (наведення) контурної лінії як образоформуючого елемента.	**Декоративне мистецтво.** Гуаш, фломастер або маркер.	Демонстрування вдалих колірних та образних рішень.

24	композиційно-образного мотиву.			
25, 26	**Квіткова композиція.** Декоративний спосіб зображення. Декоративно-ужиткове мистецтво як створення матеріальних цінностей. Народні художні традиції. Різноманітність композиційних та колірних рішень квіткових композицій.	Створення лаконічної квіткової композиції за враженням. Копіювання форми квітів, елементів розпису, деяких колірних рішень.	**Декоративне мистецтво.** Гуаш.	Твори М. Приймаченко, П. Хоми, С. Сандюк.
27	**Квіткова композиція** (продовження). Композиційні форми, колірні гами в декоративному мистецтві. Елементи квіткової композиції.	Створення власної декоративної квіткової композиції в теплій гамі.	**Декоративне мистецтво.** Гуаш, фломастер.	Квіткові композиції П. Хоми, С. Сандюк.
28	**Декоративна композиція з квітами та птахами.** Розмаїття декоративних та колірних рішень при зображенні птахів. Елементи стрічкового орнаменту в декоруванні птахів.	Творчий підхід до виконання підсумкової декоративної композиції з квітами та птахами в холодній гамі.	**Декоративне мистецтво.** Гуаш, фломастер.	Твори С. Сандюк. Петриківські розписи.
29, 30, 31, 32	Узагальнення.			

2 півріччя				
Розділ I. **Жанрова специфіка образів**				
Тема 1. **Образність пейзажної композиції**				
33	**Зимовий пейзаж.** Етюд-підготовка до архітектурної композиції. Елементи екологічного виховання і естетичного розвитку. Композиція в пейзажному жанрі. Засоби художньої виразності.	Творчий задум; організація планового простору; тонкість тональних відношень у відображенні стану світлоповітряного середовища; перспективні зміни кольору дерев, багатоплановість.	**Пейзаж.** Живопис. Комбінована техніка: акварель — гуаш.	І. Шишкін «Зима у лісі».
34	**Зимовий пейзаж.** Завершення роботи. Пейзаж у творах художників-класиків. Видатні майстри пейзажного жанру. Композиційні фактори: простір і рух, перспектива тіней.	Аналізування композиційних рішень на прикладі окремих творів. Поняття про художню закінченість, «останню крапку».	**Пейзаж.** Живопис. Комбінована техніка.	Зимові пейзажі відомих художників.
35	**Архітектурно-пейзажна композиція.** Архітектурний дизайн і екстер'єр, єдність стилю, форм і фактур. Способи перспективної побудови нескладної архітектурної композиції з тіл обертання.	Композиція та графічна побудова будівль архітектурного ансамблю з тіл обертання у відповідності до правил перспективи кола. Побудова вікон, дверей.	**Композиція.** Олівець, гумка.	Композиції з зображенням старовинних архітектурних ансамблів.

36	**Архітектурна композиція, завершення роботи.** Варіанти колірного рішення планового простору: захід сонця, майже контражур.	Колірна та композиційна доробка архітектурного пейзажу: багатоплановість, загороджування (дерева на близькому плані, сніг).	**Пейзаж.** Живопис. Акварель, гуаш.	Педагогічний малюнок.
37, 38	**«Зимова казка».** Пейзажно-анімалістична композиція-ілюстрація до літературного твору. Виділення головного розмірами та кольором.	Творча розробка сюжетної композиції за мотивами літературного або музичного твору.	**Композиція.** Живопис. Акварель, гуаш.	Ілюстрації до літературних творів.
39	**«Кольорові сни».** Монотипія як графічна техніка. Способи й прийоми створення пейзажної композиції в техніці монотипії.	Отримання вдалого відбитка та його творче доопрацювання в межах створеної колірної гами. Тонкість тональних відношень.	**Графіка.** Акварель.	Зразки пейзажів в техніці монотипії.
Тема 2. **Портретний жанр**				
40	**Автопортрет (анфас).** Портрет як жанр образотворчого мистецтва. Портрет як засіб відображення духовної краси людини. Способи зображення обличчя людини з натури.	Передача характерних рис зовнішнього вигляду конкретної людини в малюнку. Передача рельєфності обличчя людини засобами графіки (рисунок).	**Портрет.** Графіка. Олівець.	Зразки графічних портретів.

41	**Портрет однокласника. Анфас.** Рисунок як образотворча техніка. Натура. Роль натурщика в портретному жанрі. Риси обличчя: розширення уявлень, варіативність.	Отримання досвіду передачі портретної подібності (на початковому рівні). Поглиблення знань в галузі пропорцій.	**Портрет.** Графіка. Олівець. Можлива пастель.	Зразки графічних портретів.
42	**«Снігова королева».** Портретна композиція. Пропорції і будова обличчя людини: поглиблення і систематизація знань.	Творчий підхід до створення художнього образу в лінійному малюнку і живописі; зближена (холодна) гама. Передача рельєфності обличчя засобами світлотіні.	**Портрет.** Живопис: акварель або пастель.	Ілюстрації до казки «Снігова королева»
43	**«Портрет богатиря».** Історія костюма: військовий одяг, зброя. Способи передачі рельєфності обличчя засобами живопису. Історичний аспект ролі та значення портретного жанру.	Створення яскравого характерного образу в теплій гамі. Живописна розробка волосся, одягу.	**Портрет.** Живопис: акварель, гуаш.	Васнєцов «Три богатиря», П. Андрусів «Козацькі старшини».
44	**Романтичний портрет.** Портрет як засіб відображення духовної краси людини, а також почуттів автора та його художнього бачення.	Створення портретної композиції в романтичному стилі. Колірна гама як образоформуючий фактор.	**Портрет.** Живопис. Пастель.	Зразки портретів в техніці пастелі.

Тема 3. **Анімалістичний жанр**				
45	**«Коні у степу».** Зображення коней. Анімалістичний жанр: зміст, значення. Роль коней в житті людини — історія і сучасність. Краса, відданість і шляхетність тварини. Анатомічна будова кістяка і м'язового апарата (загальні поняття).	Зображення коней в статиці та русі. Компонування у форматі і побудова двофігурної композиції. Виділення головного розмірами.	**Анімалістичний жанр.** Олівець.	Фотокомпозиції з зображенням коней.
46	**«Коні у степу».** Продовження роботи над композицією: ефекти повітряної перспективи у відображенні плановості простору, живописна розробка об'ємних форм з урахуванням бічного освітлення.	Створення пейзажно-анімалістичної композиції з використанням засобів художньої виразності живопису. Виділення головного кольором.	**Живопис.** Акварель, гуаш.	Твори сучасних митців в анімалістичному жанрі.
47	**Навчальні замальовки.** Силуетне зображення різних моментів руху коня (профіль).	Творче завдання: замальовки коней з натури (техніка швидких замальовок) на іподромі, в зоопарку, в селянському господарстві.	**Анімалістичний жанр.** Акварель.	Замальовки коней в русі.
48	**«У спалахах вечірньої зорі».** Творча анімалістична композиція в контражурному	Творча розробка сюжетної, декоративної або романтичної композиції	**Анімалістичний жанр.** Живопис: акварель.	М. Фіголь «За її волю». Твори художників-анімалістів.

	освітленні: особливості колірного вирішення, варіанти колірних гам і сюжетів.	в контражурному освітленні. Краса й вишуканість образу.		
49, 50	**“Такі близькі, такі далекі...”.** Способи й прийоми зображення домашніх та диких копитних тварин, особливості будови, форм.	Створення анімалістичної композиції з копитними тваринами: фантазійний сюжет, ілюстрування літературних та музичних творів тощо.	**Анімалістична композиція у вільно обраній техніці.**	Анімалістичні композиції відомих художників.
Тема 4. **Побутовий жанр**				
51	**«На спортивному майданчику».** Спосіб схематичної побудови фігури людини: вирізування всіх частин тіла з одного квадрата. Сполучення результатів живого споглядання і абстрактного мислення. Співвідношення частин і цілого, пропорціональність.	Аплікаційне зображення різних моментів руху людини. Розвиток здатності правильно бачити натуру, аналізувати її і реалістично зображувати її силует на площині.	**Композиція.** Аплікація: кольоровий папер.	Фотокомпозиції зі спортивної тематики. Т. Яблонська «Ранок».
52, 53	**«У спортивному залі».** Зображення фігури людини в інтенсивному русі. Функціональні властивості суглобів.	Аплікаційне зображення різних моментів руху людини під час виконання нею спортивних вправ.	**Побутовий жанр.** Аплікація.	Фотокомпозиції зі спортивної тематики.

54	**«Шлях до перемоги».** Мультиплікаційний спосіб: поетапне зображення моментів виконання спортивної вправи (сальто, стрибки у воду, метання списа тощо).	Силуетне зображення, передача характерних поз та моментів руху людини під час виконання нею спортивної вправи (за вибором автора).	**Композиція.** Аплікація.	Графічні та живописні композиції зі спортивної тематики.
55	**«Захоплива гра».** Тематична композиція на великому форматі. Правила роботи у творчих групах. Способи створення багатофігурної композиції (бокс, естафета, волейбол тощо).	Виконання творчих сюжетних композицій у групах по 3–4 учня. Зображення характерних або хвилюючих моментів колективної гри.	**Композиція.** Аплікація.	Фотокомпозиції зі спортивної тематики.
56	**«Вершники».** Творча підсумкова композиція. Способи й прийоми передачі стримкого руху, відчуття швидкості.	Передача в творчій композиції краси руху, відчуття польоту, романтичності, взаєморозуміння вершника і коня.	**Композиція.** Аплікація — колаж.	Фото- та живописні або графічні композиції.
57	**«Весна на полях».** Пейзажна композиція як художній твір. Гармонічний розподіл елементів на форматі. Найбільш досконалий варіант художнього образу. Екстер'єр та конструкція трактора (у загальному вигляді).	Перспективна побудова багатопланової композиції (спосіб планів): об'єкти глибинного плану (силуети будинків у серпанку лісу на обрії), рілля, трактор на середньому плані, об'єкти ближнього плану (квіти, дерева).	**Композиція.** Акварель.	

Тема 5. **Натюрморт — життя світу речей**				
58	**«Яблуневий цвіт».** Натюрморт з гілками квітучої яблуні. Особливості і правила роботи з натури. Можливості гуаші у відображенні ефекту прозорості (кришталева ваза) і непрозорості (квіти). Теорія живопису: світлотний контраст (білі квіти і кришталь на темному фоні). Поняття: живописна манера.	Композиційна розробка задуманого образу, вибір формату (варіанти). Створення в натюрморті опоетизованого образу; передача стану душі засобами живопису. Відчуття кольору як образу, як змісту: вибір домінуючої колірної гами.	**Натюрморт.** Живопис: комбінована техніка (акварель — гуаш).	Букет квітучих гілок, зрізаних заздалегідь, під час весняної обрізки дерев.
59, 60	**«Магія бузку».** Натюрморт в контрастній гамі. Варіанти композиційного рішення і вибору формату. Колірні контрасти і колірні гармонії.	Написання натюрморту за враженням, з натури. Передача об'ємної форми суцвіть, стану світлоповітряного середовища, багатоколірності листя і вази (кошика).	**Натюрморт.** Живопис: комбінована техніка (акварель гуаш).	Натура: букет бузку в вазі.
61	**Підсумкова композиція «Речі мого мистецтва».** Тематичний натюрморт - образна розповідь речей про людину. Послідовність роботи над натюрмортом.	Виконання натюрморту з пензлями у вазочці та палітрою. Вибір формату, композиція, побудова тіл обертання та тіней.	**Натюрморт.** Рисунок. Олівець.	Натюрмортна група. Тематичні натюрморти.

62	**Підсумкова композиція «Речі мого мистецтва».** Продовження роботи. Способи зображення у натюрморті краси речей, що оточують людину.	Графічна або живописна розробка натюрморту з відображенням глибини простору й об'єму предметів. Відчуття краси об'єктів реальної дійсності.	**Натюрморт.** Живопис або графіка.	Тематичні натюрморти сучасних митців.
63	**«Красивий посуд».** Ескіз авторського варіанту сервізу. Дизайн посуду: історія і сучасність. Матеріали, дизайн форм, фактур, колірних рішень.	Творча розробка власного варіанту сервізу. Виконання технічного малюнка натюрмортного плану з перспективною побудовою тіл обертання.	**Композиція.** Олівець, акварель або гуаш.	Фотоальбом «Красивий посуд».
64	**«Красивий посуд».** Промислові способи виготовлення посуду. Гончарство. Способи й прийоми виготовлення декоративного посуду з глини (пластиліну). Варіанти фактурних рішень.	Виготовлення елементів сервізу за власним ескізом, що розроблений на попередньому уроці. Фактурування, ґрунтування.	**Декоративне мистецтво.** Пластилін або глина.	Зразки декоративного посуду.
65	**«Красивий посуд».** Завершення роботи. Варіанти колірних рішень або розпису виробів, матеріали, техніки.	Розпис або колірне рішення виробів, що виготовлені на попередньому уроці. Обґрунтований вибір колірної гами як образоформуючого фактора.	**Декоративне мистецтво.** Гуаш, темпера або акріл.	Зразки декоративного посуду.

66	**«Гармонія в світі речей».** Художні прийоми створення в натюрморті опоетизованого образу. Ознаки взаємної відповідності предметів, що складають натюрмортну групу (посуд, вироблений на попередніх уроках).	Створення натюрмортної групи за законами краси й гармонії, підбір до авторського посуду відповідних предметів, що підходять до нього за стилем, формою, кольором. Написання натюрморту з натури «a la prima»	**Натюрморт.** Акварель або гуаш.	Зразки авторського посуду (власного виготовлення), квіти, фрукти, учнівські речі.
67, 68, 69, 70	Узагальнення, творчі звіти, підсумки.			

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів та 5 – 7 класів з поглибленим вивченням образотворчого мистецтва

І. Пояснювальна записка

Вступ

Художня культура є невід'ємною частиною загальнолюдської культури, визначальним фактором загальної культури особистості.

Курс образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі — це складова частина виховання гармонійно розвинутої особистості, виховання людини, здатної оцінити та полюбити всесвіт як низку незліченних проявів краси і радості буття, людини, що буде прагнути до побудови життя на Землі за законами добра, краси і гармонії.

Програма «Образотворче мистецтво для 5 — 7 класів загальноосвітніх навчальних закладів та класів з поглибленим вивченням образотворчого мистецтва» створена у відповідності до вимог Державного стандарту освітньої галузі «Естетична культура» та Положень Концепції загальної середньої освіти.

Вона є логічним продовженням програми «Образотворче мистецтво» для 1 — 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням образотворчого мистецтва».

В свою чергу, реалізація даної програми є надійним підґрунтям для вивчення наступних сходинок галузі «Естетична культура», тобто дисциплін «Художня культура» та «Естетика».

Запланований програмою досить високий рівень підготовки учнів досягається за рахунок збагачення досвіду практичної і творчої художньої діяльності учнів та розширення варіативності змісту розділів і тем в межах базової структури.

Програма з образотворчого мистецтва ґрунтується на взаємозв'язку української та світової художньої культури і внутрішнього духовного світу особистості, на принципах **цілісності, неперервності** та **послідовності, доступності, інтегральності** та **варіативності** змісту мистецької освіти. Вона розкриває розмаїття видів і жанрів українського та світового мистецтва, своєрідність вітчизняної художньої культури в контексті культуротворчих процесів людства.

Мета і завдання предмета

Мета поглибленого вивчення образотворчого мистецтва в середній загальноосвітній школі полягає в тому, щоб у процесі сприймання та інтерпретації творів мистецтва і практичної діяльності формувати в учнів систему естетичних цінностей як інтегральну основу світогляду, розвивати мистецькі уміння та компетентності, здатність до художньо-творчої самореалізації, виховувати потребу в духовному самовдосконаленні.

Завдання предмета:

навчальні

- засвоєння учнями систематизованих знань в галузі образотворчого мистецтва та художньої культури;
- подальше вдосконалення навичок образотворчої діяльності;
- вивчення і розуміння таких візуально сприймальних, об'єктивно існуючих якостей реального світу, як об'єм, колір, простір, а також матеріальна форма предметів та світлоповітряне середовище;
- вивчення основ художньої грамоти (теорії композиції, теорії колориту, рисунка, перспективи);
- *виховні*
- виховання в учнів особистісних рис громадянина України, загальнолюдських духовних і ціннісних орієнтацій, виховання естетичної культури учнів як основи світогляду;
- розуміння та сприйняття краси всесвіту, краси людських взаємовідношень, краси творчого процесу;
- формування уявлень про загальнолюдські цінності та духовну етику;
- виховання екологічної культури учнів;
- формування естетичних поглядів учнів, потреби організації довкілля за законами краси й гармонії;
- *розвиваючі*
- розвиток відчуття та розуміння форми, які необхідні у рішенні конструкторських завдань;
- подальший розвиток колірного зору;
- розвиток уміння аналізувати твори мистецтва, розуміти творчий задум автора;
- розвиток просторової уяви, що забезпечує передумови технічного мислення;
- розвиток здатності за допомогою художніх засобів зображати об'єкти і явища навколишнього світу, виявляючи при цьому достатній ступінь художньої грамотності;
- розвиток творчої спрямованості та творчого потенціалу учнів.

Розвиток особистісних якостей учнів ґрунтується на освітніх **компетенціях:**

- ***когнітивних*** (пізнавальних) — чуттєво-емоційне сприйняття; вміння відчувати і бачити навколишній світ, виявлення пізнавальної активності;
- ***креативних*** (творчих) — асоціативно-образне мислення; виявлення фантазії, уяви у створенні власних образів у художньо-практичній діяльності;
- ***методологічних*** — поняттєво-логічне мислення; вміння визначати мету, способи та організацію її досягнення; здатність до самоаналізу та самооцінки;
- ***комунікативних*** — розуміння мови мистецтва як форми міжособистісного спілкування; розуміння почуттів інших людей, різноманіття творчих проявів, бачень і розумінь дійсності; усвідомлення взаємозв'язку з однолітками і дорослими та відповідальності під час виконання робіт;

· ***світоглядних*** — сприйняття цілісної картини світу, вміння цінувати національну самобутність і культурну спадщину України як складової загальнолюдської культурної скарбниці; відкриття, творче вираження себе, визначення власного місця та усвідомлення неповторності й унікальності іншого.

Оволодіння такими компетенціями дозволяє учням успішно складати іспити з предметів художнього профілю під час вступу до спеціальних та вищих навчальних закладів, а також відкриває випускникові школи шлях не тільки в навчальні заклади художнього профілю, але також і до таких спеціальностей, як архітектура, інженерне конструювання, будівництво, промислові технології, промисловий і художній дизайн, модельний бізнес, комп'ютерна графіка, товарознавство і багато інших, де необхідна художньо освічена людина.

Характеристика структури навчальної програми

Зміст навчального матеріалу програми відображає видову, жанрову та змістову специфіку образотворчого мистецтва як навчальної дисципліни, що ґрунтується на таких базових складових:

· естетичне сприймання (дійсності та мистецтва);
· види образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, графіка, декоративне мистецтво, фотомистецтво);
· жанри образотворчого мистецтва (пейзажний, натюрмортний, портретний, анімалістичний, побутовий, історичний, батальний);
· композиція;
· перспектива.

Початок вивчення цих складових вже відбувся у початковій школі. В середній школі передбачається розширення змісту й поглиблення рівня вивчення матеріалу в оптимально доцільній для його засвоєння послідовності.

Навчальний матеріал дисципліни структурно розподілено на 3 частини за роками навчання. Кожна частина — рік складається з тематичних блоків, об'єднаних в розділи, з деталізацією змісту і визначенням кількості годин на вивчення.

Кожна тема базується на матеріалі, вивченому раніше і, в свою чергу, є його ускладненням та підґрунтям наступної теми. Назва теми характеризує її зміст та домінуючий напрямок навчальної або художньо-творчої діяльності.

Програма кожного року має визначену спрямованість, яка зумовлена віковими особливостями учнів та принципами міжпредметної координації програм.

5 клас. Художній образ

5 клас — час удосконалення художньо-творчого потенціалу, який накопичено учнями в початковій школі. Весь фактологічно-науковий матеріал програми розглядається в його художньо-естетичному аспекті, крізь призму образно-чуттєвого сприймання.

Увага підлітків звертається на пошук своїх здібностей, талантів, природних нахилів та початок їх реалізації через художньо-творчу діяльність. В процесі цієї діяльності відбувається активний розвиток образно-асоціативного мислення учнів.

До програми 5 класу внесене вивчення законів лінійної та повітряної перспективи, елементів теорії колориту, зображення доволі складних за будовою і конструкцією об'єктів, виконання багатофігурних композицій з відображенням не тільки почуттів автора, а й почуттів персонажів.

Значне місце в програмі займає вивчення графіки, удосконалення графічних умінь, розвиток технічного та конструкторського мислення учнів.

6 клас. Духовний і предметний світ людини

У 6 класі, коли перед підлітком спливають питання самоствердження, відчуття своєї особистісної винятковості, філософські питання про сенс життя, програма з образотворчого мистецтва найбільшу увагу приділяє вивченню людини як духовної сутності. Образ людини є найсильнішим, найбільш хвилюючим, найвпливовішим образом в усіх видах мистецтв. І саме на уроках образотворчого мистецтва уповні доречна розмова про красу людини — зовнішню, фізичну і духовну, про людину як вінець творіння, про красу людських взаємовідносин і найвищих злетів людського духу, а також про відображення цих категорій у мистецтві.

Підвищуються вимоги до якості графіки і геометричної точності графічних побудов. Заняття з живопису дають можливість поглиблення знань і розширення уявлень, у декоративному мистецтві — більше несподіваних колірних і технологічних ефектів (види і техніки декоративного мистецтва для уроків образотворчого мистецтва в шостому класі вчитель підбирає на свій розсуд, залежно від теми, завдань уроку і своєї творчої спрямованості).

Роботи учнів шостого класу свідчать не тільки про наявність в учнів відповідного рівня навчальних досягнень, але і про наявність художнього смаку, відчуття міри та усвідомлення творчого процесу.

7 клас. Культурне і просторове середовище людини

Уроки образотворчого мистецтва в 7 класі — це моменти творчої релаксації, реалізації творчого потенціалу учнів, втілення художніх ідей; це уроки, на яких кожен учень може виразити в художньому творі свою неповторну індивідуальність і неординарність мислення.

Учні вільно використовують термінологію предмета, можуть міркувати про художні цінності творів мистецтва, уміють аналізувати художньо-естетичні цінності.

Вагомим внеском у розвиток технічного мислення учнів є матеріал уроків, які присвячені перспективним побудовам (дизайн інтер'єру, перспектива сучасного міста, композиційні вправи та побудови, моделювання об'ємно-просторових форм). Особлива увага приділяється впливу людського інтелекту на процес формування природного та урбаністичного середовища людини, процеси формування і збереження національної та загальнолюдської культури.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Програма містить дидактично обґрунтовану, послідовно викладену систему компетенцій, які в цілому являють сутність образотворчого мистецтва як навчальної дисципліні.

Програма 5 — 7 класів охоплює праксеологічний, креативний та комунікативний компоненти освіти зі значним впливом перцептивно-аксеологічного та частково гностичного компонентів. Таким чином, виховні й розвиваючі завдання предмета вирішуються в процесі активної практично-творчої діяльності учнів під час засвоєння навчального матеріалу програми.

В процесі вивчення змісту розділів і тем, як і на кожному уроці, вчителем проводиться робота майже з усіма аспектами образотворчості, якто: образ, форма, об'єм, колір, ритм, простір, композиція, конструкція, — один з яких домінує, а решта — використовуються як допоміжний матеріал. У тканину уроку вплітаються відомості про фізичні, хімічні та біологічні процеси, історичні події, уривки поезії і прози, звучить музика. Проводяться дискусії про добро і зло, прекрасне і потворне, реальне та ірреальне. Багато, навіть, здавалося б, простих робіт, несуть у собі великий світоглядний зміст.

Тематику окремих уроків, їхні навчальний, виховний, розвиваючий компоненти, рівень складності завдань, вид художньої діяльності, жанр та техніку виконання вчитель обирає в узгодженні зі смисловим значенням розділу та змістом навчального матеріалу теми, а також за своєю творчою спрямованістю, педагогічною майстерністю та віковими інтересами учнів.

Наприкінці вивчення теми планується підсумкова творча робота або творче завдання.

Ґрунтовне опанування змісту предмета «Образотворче мистецтво» обумовлює необхідність виконання учнями домашніх завдань. Учні середньої школи вже мають певні знання й досвід образотворчої діяльності, які ними накопичено протягом перших чотирьох років навчання, вони в змозі самостійно і творче виконати конкретно окреслений обсяг роботи. Тому програма передбачає періодичне виконання учнями домашніх завдань. Такі завдання повинні містити у собі лише добре знайомі дітям елементи образотворчої діяльності та бути досить короткочасними (15 — 25 хв.).

Домашнім завданням може бути:

- аналіз-інтерпретація пропонованих учителем творів мистецтва (музичного, образотворчого, літературного, театрального тощо);
- доробка якогось етапу роботи до визначеного рівня (наприклад, штрихування — за певними правилами — створених на уроці графічних композицій; відтворення якогось добре знайомого живописного прийому на певному етапі роботи);
- закінчення декоративної розробки власних творів декоративного мистецтва;
- рельєфне декорування скульптури;
- короткотермінові акварельні замальовки або начерки з натури птахів, тварин, людини;
- ескізи та начерки майбутніх власних творчих робіт;
- виконання роботи, аналогічної тої, що зроблена на уроці;
- відповіді на запитання, що надані в підручнику за певною темою.

Домашнім завданням не повинно бути те, що тягне перевантаження учнів:

- створення від початку до кінця будь-якої програмної або позапрограмної тематичної композиції у будь-якій техніці;
- «розфарбування» або живописна розробка сюжетних композицій, які намальовані на уроці олівцем;
- написання так званих «рефератів» за будь-якою темою.

Водночас з тим, учні можуть у позаурочний час виконати творчу роботу за власним бажанням. Такі учнівські ініціативи вчитель повинен заохочувати.

Час на вивчення тем курсу визначено орієнтовно. Учитель може протягом навчального року перерозподіляти його, не порушуючи при цьому логіки вивчення курсу та основних вимог до рівнів підготовки, визначених програмою. Крім того, йому надається право до 10% навчального часу (так званий резервний час) використовувати на свій розсуд (для реалізації змісту, що відображує його регіональні особливості, а також для вивчення окремих тем, повторення, узагальнення та систематизації-знань, задоволення творчих ініціатив учнів).

Рекомендації щодо роботи з програмою

В середній школі на засвоєння елементів **сприймання** відводиться від 5 до 15 хвилин навчального часу на кожному уроці. Деякі уроки (1 — 2 на рік) можуть бути цілком присвячені знайомству з творами і зразками національного та світового мистецтва, відвідуванню експозицій, обговоренню результатів творчого звіту, або авторських експозицій окремих учнів.

Розвиток **композиційного** мислення учнів здійснюється протягом усього періоду навчання. Композиція трактується вчителем як найважливіший організуючий компонент художньої діяльності, що додає творові єдності й цілісності, що підпорядковує його елементи один одному і цілому. Учні знайомляться, також, з деякими прийомами, що їх використовують художники як засіб художньої виразності й опановують різні варіанти цих прийомів у процесі практичної діяльності.

Фотомистецтво вивчається в загальноосвітній школі у формі сприймання. Зразки художньої фотографії використовуються в процесі вивчення усіх розділів програми в якості ілюстрацій, які вчитель демонструє як яскраві приклади вдалих композиційних, колірних та дизайнерських рішень. Великий успіх в учнівських колективах має, також, демонстрація фотокомпозицій, зроблених безпосередньо учнями, які захоплюються фотомистецтвом.

Особливого підходу потребує вивчення **батального жанру.** Твори батального жанру вивчаються в середній школі з метою ознайомлення, в процесі естетичного сприймання мистецтва. Разом з тим, зображення баталії в дитячому виконанні не пропоноване, оскільки зображення сцен страждань, жорстокості та смерті може впливати на учнів в якості пропаганди насильства та викликати неадекватний відгук дитячої психіки.

Історичний жанр вивчається в середній школі у міжпредметному взаємозв'язку з історією. Цілком доречно в якості демонстраційного, ілюстративного матеріалу та наочності вносити в процес сприймання

твори, що характеризують художнє мистецтво, реалії та події саме того історичного періоду, який на даний момент вивчають діти на уроках з вищезазначеної дисципліни.

Якісна реалізація програми здійснюється художником-педагогом, висококультурним, ерудованим спеціалістом, здатним розвинути в дітях творчий потенціал та активно впливати на формування їхньої особистості.

ІІ. Зміст навчального матеріалу та вимоги до навчальних досягнень 5 клас.

Художній образ.
70 годин (2 години на тиждень, 8 годин резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ І. Перспективний спосіб зображення 28 годин **Тема 1. Перспектива відкритого простору** (10 год.) ***Естетичне сприймання дійсності*** Виховання естетичних почуттів стосовно прекрасного, насолода ним. Краса створінь рук людських: архітектура, прикраси, предмети побуту, «промисловий та ландшафтний дизайн, краса правильних форм. ***Естетичне сприймання мистецтва*** Образотворче мистецтво як одна із форм пізнання світу, як щасливі миті любові до всього існуючого, миті захвату и естетичної насолоди, втілені в матеріалі. ***Пейзаж*** як жанр образотворчого мистецтва. Мистецтво пейзажу як відображення різних ступенів і сторін духовного (а почасти і тактичного») освоєння людиною навколишнього світу, яке несе в собі великий світоглядний зміст.	***Учень спостерігає:*** · природні форми у навколишньому середовищі; · перспективні зміни розмірів та форми предметів у просторі та оточуючої дійсності; · геометричну форму предметів, об'єктів, архітектурних споруд; · художню виразність об'ємних форм; · світлотіньові та колірні контрасти у довкіллі; · красу і різноманітність форм та пластики дерев; · перспективні зміни розмірів та кольору предметів у середовищі; · красу і асоціативність декоративних образів; · художню мову графічних зображень; · функціональну різноманітність творів декоративного мистецтва; · ***розпізнає:*** · емоційне забарвлення природних явищ;

Правила лінійної та повітряної перспективи як основний чинник відображення глибини простору на площині. Перспектива як об'єктивний, науково обґрунтований спосіб відображення реального просторового середовища. Лінійна перспектива. Лінія обрію, точка зору, точка сходження. Перспективний спосіб побудови відрізків, доріг, будинків. Сприймання й аналізування творів пейзажного жанру. Прийоми виконання графічних та акварельних етюдів з зображенням з натури дерев, різних за породою. Повітряна перспектива: глибина й реалістичність зображення. **Тема 2. Асоціативно-образна форма** **(8 год.)** **Натюрморт.** *Теорія рисунка:* Ахроматична шкала, її виразні якості та можливості в галузі графічних зображень. Перспектива кола. Продовження вивчання основ образотворчої грамоти на прикладах зображення натюрмортних груп з 2 — 3 геометричними тілами (куля, конус, циліндр) у техніці рисунка. Придбання досвіду точної фіксації предметного світу, точного відображення натури; · штрихування за формою; принципи побудови натюрморту з посудом. **Тема 3. Архітектурний та промисловий дизайн (10 год.).** ***Основи перспективи*** Композиційні та конструктивні особливості виконання архітектурних композицій з перспективною побудовою тіл обертання (куля, конус, циліндр). Вирізи в поверхнях (вікна, двері). Свідомий вибір варіантів зовнішнього вигляду архітектурної композиції	· види образотворчого мистецтва; · жанри образотворчого мистецтва. ***порівнює:*** · живописний, графічний та декоративний способи зображення; · характер ліній, кольори й кольорові сполучення; · виразні можливості різних видів та жанрів образотворчого мистецтва; · особливості тонального вирішення плоских поверхонь та поверхонь тіл обертання; · ***характеризує:*** · види образотворчого мистецтва та їхню специфіку; · фотомистецтво як один з видів образотворчого мистецтва; · загальні закономірності будови дерев, способи зображення дерев у різні пори року; · ***уміє:*** · визначати вид и жанр твору який аналізувався розкривати його сюжетний задум, висловлювати свої враження, виявляти позитивні якості цих творів; · користуватися приладдям і матеріалами, які використовуються в живописі та графіці, утворювати нові кольори та відтінки; · виконувати ескізне конструювання зовнішнього вигляду архітектурних споруд (з окремих геометричних тіл або їхніх фрагментів); · виконувати пейзажні композиції в бічному і контражурному освітленні; · малювати дерева з натури та пам'яті; · сприймати, аналізувати та інтерпретувати твори натюрмортного жанру;

у відповідності до її образної та стильової характеристики. Виразність та образність архітектурної композиції. Архітектурні стилі (елементарні поняття). Аналіз форм нескладної архітектурної композиції. Способи живописної розробки пейзажно-архітектурної композиції. Перспективний спосіб зображення в ескізному конструюванні штучних космічних об'єктів (з конусів і куль). **Практичні та творчі роботи** Пейзажні композиції з перспективною побудовою об'єктів та творчим живописним вирішенням стану світлоповітряного середовища: «Дорога, що кличе у далину», «Багряний захід», «Новий будинок на околиці», «Сільський пейзаж» («На лісовій фермі», «Тварини у світі людей», ілюстрації до казок). Натюрморт з групою геометричних тіл (куля, піраміда, циліндр); натюрморт з квітами у прозорій вазі, яка має форму циліндра, кулі або шестигранної призми. Творчі композиції: «Космічна флотилія», «Загадкова планета», «Фантастичні споруди». **Узагальнення тем — 4 години** **Матеріали і техніка виконання** Олівець, акварель, гуаш, фломастери. Живопис, графіка.	· ***Висловлює судження про:*** · площинні та об'ємні форми; · художню виразність форм; · різноманітність та багатство змісту творів вітчизняного та зарубіжного образотворчого мистецтва; · роль і значення фотомистецтва в духовній культурі сучасної людини; · красу і різноманітність форм та пластики предметів сучасного дизайну; · особливості кольоротонального рішення натюрмортної композиції в бічному освітленні»; · естетичний аспект в сприйнятті повсякденного життя людей; · твори найбільш відомих майстрів живопису; · ***обґрунтовує:*** · використання прийомів тонової та живописної розробки предметів у натюрмортах та перспективних побудовах; ***наводить приклади:*** · творів реалістичного і декоративного, первісного і сучасного мистецтва; ***дотримується правил:*** · техніки безпеки під час роботи з різними художніми матеріалами та інструментами.
Розділ II. Графічні образи у мистецтві, 34 години Тема 1. Графіка — музика ліній та плям (12 год.). Плямографія — гармонія випадковості. Виявлення та художня інтерпретація фантазійних образів. Монотипія — кольорові сни. Прийоми створення фантастичних пейзажів та поетичних натюрмортів в техніці монотипії.	***Учень спостерігає:*** « перспективні зміни форм та світлоповітряного середовища; · різноманітність природних форм, контрасти форм, їхні пропорції, розташування та взаємозв'язок частин; · піднесеність та красу культурних і духовних традицій свого народу; « художню виразність об'ємних форм; — характерні моменти руху людини під час виконання спортивних справ; ***розпізнає:***

Метал як декоративний матеріал. Прийоми ескізного проектування металевих огорож, решіток. Матеріали, традиції і сучасність, Технологічні вимоги й особливості. **Тема 2. Каліграфія — гармонія форми і змісту (8 год.).** Види графіки (письмо і каліграфія, малюнок і друковані твори, книжкова графіка). Види, особливості шрифтових робіт, шрифтовий дизайн. Правила оформлення оголошень, стінгазет, творча розробка титульного аркуша реферату. Можливості комп'ютерної графіки в шрифтовому дизайні. Буквиця (творча розробка). Дизайн власного підпису. **Тема 3. Образ людини в образотворчому мистецтві (14** год.) ***Сприймання. Побутовий жанр:*** тепло домашнього вогнища. Побутовий жанр — один з жанрів образотворчого мистецтва, присвячений повсякденному приватному та громадському життю людини (головним чином, життю, що оточує художника, сучасне йому), достовірної фіксації людських взаємовідносин і поведінки людей вдома, на роботі, в суспільстві. Особлива ліричність, тепло та душевний спокій, які притаманні творам побутового жанру. Сприймання творів побутового жанру в сучасному та класичному образотворчому мистецтві; мистецтво фотокомпозиції; реклама, дизайн. Позитивні якості об'ємної форми. Способи виконання скульптурного зображення постаті людини в статиці та русі. 1 — 3 фігурна скульптурна композиція (колективна робота).	· теплі та холодні кольори; · світлотіньові градації на поверхні об'ємних форм; · декоративні способи та прийоми зображення; ***порівнює:*** · реалістичні, казкові, фантастичні образи; ***характеризує:*** · властивості холодних кольорів; властивості теплих кольорів; · природні форми та явища; · пропорції постаті людини та її анатомічну будову (узагальнену); · види рельєфу, прийоми роботи в техніці рельєфу; · виразні можливості рельєфу; · зміст побутового жанру; ***уміє:*** · виявляти характер форм; · відображати будову різних предметів, зображувати їх з натури, уяви, пам'яті; · малювати квіти в декоративному та реальному зображувані тварин та птахів у статиці та русі; · зображувати фігуру людини в динамічних положеннях (пластилін); · зображувати природні об'єкти в контражурному та бічному освітленні; ***Висловлює судження про:*** · красу й досконалість правильних форм; · красу й розмаїття світу тварин, птахів; · за допомогою вчителя — символічність і піднесеність теми польоту та руху; · пізнавальну цінність добутків побутового жанру; — роль творів історичного та батального жанру в пізнанні минулого своєї Батьківщини; *аналізує:* — художні та композиційні якості шрифтової графіки; — анатомічну будову тварин, птахів та людини; · природні та архітектурні форми; *класифікує:* · види скульптури, види рельєфу;

Пропорції та об'ємні характеристики частин тіла, функціональна будова суглобів. Виконання скульптурного зображення по— статі людини в статиці та русі за допомогою способу витягування з цілого кому (пластиліну або глини). **Практичні та творчі роботи** Фантазійні образи плямографії, монотипії, творча інтерпретація образів (пейзажі, натюрморти). Ескізні проектування металевих огорож, решіток: «Металеві мережива». Творча розробка дизайну шрифтових ком— позицій: «Ескіз бланка меню», «Запрошення», «Буквиця», «Мій підпис», «Оголошення», «Стінна газета», «Титульний лист (реферату, власного літературного твору)». Скульптурне зображення постаті людини. Скульптурні (колективні) композиції» за спортивною та побутовою тематикою. ***Узагальнення тем 4 години*** **Матеріали, техніка виконання** Олівець, туш, вугіль, пастель, акварель, гуаш, глина, пластилін. Монотипія, гратографія, розпис, колаж, скульптура, живопис.	· види орнаменту (стрічковий, лінійний, центричний); · твори ОМ за видами та жанрами; · ***дотримується правил:*** · техніки безпеки під час роботи з різними художніми матеріалами та приладдям; · поведінки під час робіт на планері.

6 КЛАС. «Духовний та предметний світ людини»
70 годин (2 години на тиждень, 8 годин резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ І. Форма в образотворчому мистецтві 28 годин Тема 1. Пленер: просторові та об'ємні форми (4 год.) ***Естетичне сприймання дійсності*** Сприймання краси творінь рук людських (архітектура, інтер'єр, одяг, прикраси, предмети побуту, промисловий дизайн, дизайн космічних апаратів) як уміння відтворювати матеріальні	***Учень спостерігає:*** · за впливом світла на зміну кольорів у природному середовищі; · різноманітність колористичних, рішень пейзажних композицій; · безліч форм та барв в оточуючому середовищі та природних явищах; · елементи архітектурного та ландшафтного декорування у довкіллі;

якості предметів, відчуття руху та зміни, форму, об'єм. **Фотомистецтво і дизайн.** Об'ємні форми та дизайнерські знахідки в пейзажних композиціях (графіка, живопис, фотомистецтво). **Різновиди пейзажу** (за змістом: видовий, міський, сільський, індустріальний, космічний, фантастичний). Міський пейзаж: жанрові особливості змісту; технічні засоби і прийоми виявлення об'ємної форми під час виконання пейзажної композиції з натури. Перспективна побудова як засіб виявлення об'ємних форм. Натюрморт на пленері. Робота з видошукачем. Особливості колірного вирішення натюрморту в умовах пленеру. **Тема 2. Форма і конструкція. (9 год.)** Об'ємні форми у просторі: залежність здорового сприйняття об'ємної форми від умов освітлення (фронтальне, бічне, контражур). Вплив світла на колір. Натюрморт — азбука живопису. Натюрморт з трьома геометричними тілами (піраміда, призма, циліндр або півкуля) як навчальна база для ескізного архітектурного та технічного конструювання. Перспективна побудова багатокутників та багатогранників (спрощені варіанти). Живописні засоби виявлення об'ємної форми: світлотіньові, тонові співвідношення, колір локальний і зумовлений, **рефлекси.** Живописні засоби створення просторової глибини в натюрморті (теплохолодність). Способи і прийоми ескізного конструювання зовнішнього вигляду архітектурної композиції. Способи ескізного декорування	· ***розпізнає:*** · форми (реалістичні, декоративні), їхню специфіку; — основні виражальні засоби графіки, живопису, скульптури, декоративного мистецтва; · жанровий зміст та різновиди творів фотомистецтва; · ***порівнює:*** · природні та штучні форми, їхню образність та виразність; · природне і штучне світло; · локальний і зумовлений колір; · виражальні можливості фотомистецтва й інших видів мистецтва; · ***характеризує:*** · ефекти повітряної перспективи як фізичні реалії матеріального світу; · деякі композиційні рішення та прийоми, які використовуються для створення виразного художнього образу або неочікуваного просторового ефекту; · ***уміє:*** · визначати вид, жанр, художній стиль (реалістичний, декоративний, абстрактний) та ідейний задум аналізуємо™ твору, а також висловлювати свої враження й висновки з використанням термінології предмета; · аналізувати геометричну форму об'єктів в композиціях; — створювати урочисті композиції з природного матеріалу; · спрощувати форму до геометричної подібності; · відображати форму, об'єм і матеріальність об'єктів та оточуючого середовища засобами графіки; · відображати особливості різних ландшафтів, створювати за уявою пейзажно-ландшафтне оточення, що вдало доповнює

архітектурної композиції (ускладнення та стилізація форм дахів, вікон, дверей; колірні гами; фризи, огорожі; декоративні акценти ландшафтного дизайну). Комп'ютерний «дизайн. Архітектурні фантазії — специфіка декоративного вирішення архітектурної композиції; архітектурний дизайн: традиції та сучасність. **Перспективні** способи зображення в ескізному конструюванні космічних, архітектурних об'єктів. **Графічні** засоби виявлення об'ємної форми: способи і прийоми світлотіньової і тонової розробки об'єктів та простору. Композиція як образоформуючий фактор в творах науково-фантастичного жанру, космічного та архітектурного ескізного проектування. Композиційні фактори: простір і рух. Композиційні прийоми: наближення спостерігача до зображуваного об'єкта; велика, неочікувана різниця порівняльних розмірів зображуваних об'єктів як образоформуючий прийом. Аналіз та інтерпретація різних варіантів композиційних рішень на прикладах окремих творів образотворчого мистецтва. **Перспективні** засоби відображення глибини простору в космічному пейзажі. Творчість вітчизняних та зарубіжних художників-фантастів (образотворча діяльність, кінематограф, анімація). **Тема 3. «Друзів моїх прекрасні риси»** **(15 год.).** **Портретний** жанр. Виразні можливості кольору та форми в створенні яскравих, фантазійно-казкових образів.	образність архітектурної або багатофігурної композиції; · виконувати замальовки, начерки, фіксувати основні задуми композиції в ескізній формі; · творчо використовувати різні техніки (у тому числі комбіновані); — свідомо застосовувати інструменти та матеріали; ***висловлює судження про:*** · значення роботи художників; · засоби художньої виразності (композиційні, технічні), які використовуються в образотворчому мистецтві для втілення ідейного задуму; · різноманітність графічних технік, про можливості комп'ютерного макетування та конструювання; · значимість натюрмортного жанру в образотворчому мистецтві (як в навчальному аспекті, так і в образно-художньому); · ***наводить приклади:*** · творів різних видів та жанрів мистецтва; · геометричної подібності природних та штучних об'єктів; · незвичайних ефектів у світлоповітряному середовищі; · ***аналізує:*** · свої почуття, власне бачення художніх творів і власної роботи; · якість графічних побудов та графічно-тонового вирішення композицій, які виконано в техніці рисунка; · геометричну форму штучних об'єктів, конструкцій, будов; · композиційні позитивні якості найбільш відомих художніх творів та прийоми, які використовуються в образотворчий діяльності вітчизняних та зарубіжних митців;

Автопортрет — шлях до самопізнання. Психологія портрета. Романтичний портрет («Друзів моїх прекрасні риси»): відображення рельєфності обличчя людини засобами малюнка і живопису; спроби філософського осмислення особистості; право художника додумувати, ідеалізувати. Техніка пастелі в портретному жанрі. *Теорія колориту:* образотворчі можливості тонального живопису в портретному жанрі; тональні градації; кольори, що надають портретному образу певного характеру, емоційного забарвлення, національного колориту тощо. Портретна композиція у фотомистецтві: традиції і сучасність. Способи й прийоми **зображення постаті людини.** Анатомічна будова людини: кістяк, м'язова система, суглоби, шкірний покрив, їхні функції. Будова фігури людини (пропорції, форми), Правила зображення різних моментів руху (хода, біг, падіння,— виконання спортивних вправ). Способи зображення різних емоційних станів людини, спроби створення образу (силуетні замальовки). Порівняльна маса і форма окремих груп м'язів. Зображення постаті людини в статиці: навчальний малюнок. Способи виконання силуетних замальовок постаті людини під час виконання нею спортивних вправ. Фіксація послідовних рухів(мультиплікаційний спосіб) з відображенням пропорцій та загальних форм тулуба, кінцівок. Короткочасні (10 — 15 хв.) акварельні замальовки фігури людини	· творчість вітчизняних та зарубіжних художників-фантастів; · *класифікує:* · — твори пейзажного жанру (за змістом); · ***дотримується правил:*** · поведінки на пленері та під час відвідування експозицій, музеїв, галерей тощо; · користання художнім приладдям; · безпеки під час виконання художніх робіт у нетрадиційних техніках.

з натури. Постава, пропорції. Тривалі (20 — 25 хв.) акварельні замальовки фігури людини з відображенням основних світлотіньових співвідношень. Силуетні замальовки фігури людини з відображенням різних емоційних станів, м'язових форм та пропорцій. Однофігурна композиція з натури «Мій друг малює». Пропорції, характерні риси натури. Особливості виконання тематичної композиції зі спортивної тематики. Пропорції, динаміка, м'язи, світлотінь. Способи зображення людини в композиціях на спортивно-побутові теми. Ілюстрування літературних творів. **Практичні та творчі роботи** Етюди на пленері: «От і літо пройшло...», «Дарунки літа». Натюрморт з 3 геометричними тілами (призма, піраміда, куля або півкуля). Конструювання космічних об'єктів незвичайних форм (на основі тіл обертання). Композиції: «Десь у безмежності», «Застигла музика», «Я будую палац для себе», «Краса правильних форм», «Планета — космодром», «Космічна флотилія». «Загадковий світ», «Казкова фортеця», «Майбутнє цивілізації» тощо. Творча інтерпретація портретного образу: «Зимова фантазія», «Червоні вітрила», «Сольвейг», «Автопортрет», «Друзів моїх прекрасні риси», «Веснянка» тощо. Виконання тематичних композицій: «Гра», «В спортивному залі», «Тренування на лузі», «Танець». Створення образу. Динаміка, емоційний стан, світлоповітряне середовище, пропорції. Техніка, вид мистецтва — за вибором автора.	

Узагальнення тем 4 години. **Матеріали та техніка виконання** Олівці, фломастери, ручки (кулькові, гелеві), туш, акварель,— гуаш, пластилін, папір, природний матеріал. Рисунок, живопис, монотипія, плямографія, колаж, паперопластика.	
Розділ ІІ. Взаємозв'язок форми й змісту в образотворчому мистецтві 34 години **Тема 1. Скульптурні образи у мистецтві** (6 год.) Виявлення змісту форми. Символіка та стилізація форм. **Сприймання** дійсності та мистецтва. Краса людини — зовнішня і внутрішня; · краса людських взаємин і вчинків; краса душі й сили духу; загадковість непізнанного і безмежність Космосу. Образ людини в жанровому мистецтві: людина як родова суттєвість; сімейні, народні, духовні традиції; людина як неповторна індивідуальність (сприймання). Творчий підхід до розв'язання тем праці, спорту. Твори побутового жанру в сучасному та класичному мистецтві. Твори побутового жанру в сучасному фотомистецтві. **Скульптура.** Кругла скульптура: статуя, група, статуетка, торс, портрет, погруддя (сприймання). Відображення пластичних особливостей художнього образу за допомогою скульптурних засобів художньої виразності (сприймання). Скульптура як вид образотворчого мистецтва. Виражальні можливості об'ємної фор ми. Засоби художньої виразності скульптури.	***Учень спостерігає:*** — красу форми, її силует, пропорції, пластику, об'єм (єдність зовнішньої форми і внутрішнього змісту); · красу динамічних рухів людини в спорті, хореографії, театрі та повсякденному житті; · красу динамічних рухів тварин, птахів; · взаємозв'язок світу людей, тварин та рослин; · ***розпізнає:*** · форми (реалістичні, декоративні); · матеріали і техніку виконання творів мистецтва; · жанровий зміст творів мистецтва, у тому числі фотографії; · різні умови освітлення художньої композиції (бічне, фронтальне, контражурне); · графічні та живописні способи відображення рельєфності обличчя людини, пропорції фігури людини; · ***характеризує:*** · зумовлений колір об'єктів з урахуванням умов освітлення та віддаленості; · способи створення образу в скульптурній композиції; · змістові особливості побутового, історичного, батального жанрів; · ***уміє:*** · зображувати в об'ємі геометричну та пластичну форму;

Роль і місце скульптури в світовому мистецтві. Найвідоміші скульптурні образи вітчизняних та зарубіжних майстрів. Відображення емоційного стану зображуваного образу засобами скульптурної пластики (сприймання). Залежність вибору матеріалу від ідейного задуму. Виконання скульптурного зображення постаті людини в статиці та русі. Сприймання та аналіз-інтерпретація скульптурних творів. Способи, прийоми, технології виконання скульптурних композицій. Образ як художня інтерпретація почуттів персонажа. Виразність і переконливість скульптурних образів. Прийоми виконання скульптурних композицій колективним способом. **Тема 2. Сюжетна композиція в образотворчому мистецтві (9 год.)** **Сприймання мистецтва.** Можливості образотворчого мистецтва в розкритті змістовної картини реальної дійсності, життя людей і природи, у всім багатстві її індивідуальних проявів. Можливості образотворчого мистецтва в духовному освоюванні світу: розкритті духовного вигляду людини, характеру його взаємин з іншими людьми, відображенні емоційного і психологічного змісту зображуваної ситуації. Краса й різноманітність зовнішнього вигляду тварин, досконалість правильних форм і гармонія випадковості (в монотипії, плямографії). Образ людини в жанровому мистецтві.	· використовувати лінійну перспективу та її виразні засоби для виявлення форми, конструкції; · використовувати світлотіньові ефекти як засіб виразності та виявлення форми; · бачити тональні, кольорові співвідношення, відтворювати об'ємну форму та колорит; · виконувати замальовки, начерки, фіксувати основні композиційні задуми в ескізній формі; · створювати багатофігурні (2 — 5 фігур) скульптурні, живописні та графічні композиції з зображенням людини, тварин, птахів; · втілювати художній задум, відображати красу і значність матеріального світу через вибір відповідної колірної гами; · аналізувати та розкривати ідейний зміст творів батального та історичного жанрів; · виділяти головне в композиції шляхом використання колірних контрастів, розуміти та аналізувати позитивні якості творів живопису, які створені за принципом колірного контрасту; · створювати в портреті опоетизований образ за допомогою відповідного колірного рішення; · створювати якісне реалістичне зображення людини в статиці та русі, в миті різних емоційних станів; · бачити красу й фізичну досконалість людини в різні моменти її діяльності: в праці, спорті, відпочинку, людських стосунках; · відчувати та висловлювати свої враження від сприйняття творів історичного, батального та

Визначення, значення та роль творів історичного жанру в художньому мистецтві. Витоки та розвиток історичного жанру: наскельні малюнки, мистецтво стародавніх: · Єгипту, Месопотамії, Греції, Риму, Індії, Азії, Китаю (сприймання). Естетичне сприймання та розуміння творів історичного жанру в класичному образотворчому мистецтві. Композиції історичного жанру в творчості видатних митців. Значення творів батального жанру в реалістичному розкритті соціальної природи війн і ролі народу в них; викриття несправедливих, агресивних війн, прославлення героїзму народу, виховання громадянських патріотичних почуттів. Сприймання: фотокомпозиції, композиції, добутки батального жанру в творчості художників — класиків. Значення творчості В. В. Верещагина в історії розвитку ідейносмислового змісту творів батального жанру. Засудження жорстокості і антилюдяності будь-яких військових подій; виховання відчуття співпереживання, співстраждання до усіх, хто пізнав тягар війни. Розуміння та аналіз-інтерпретація творів батального жанру майстрів минулого та сучасності. **Фотомистецтво.** Образ людини в фотомистецтві. *Анімалістичний жанр* в фотомистецтві та інших видах мистецтва: його природно-пізнавальне значення, алегоричність та асоціативність образів.	побутового жанрів; · ***висловлює судження про:*** · взаємозв'язок кольору і світла, кольору і форми; · геометричну подібність природних форм, їхніх елементів (узагальнення та спрощення форми); · правила зображення основних геометричних форм; · способи та прийоми виявлення об'ємної форми засобами графіки та живопису; · засоби виразності об'ємної пластики; · композиційні та змістові позитивні якості зразків фотомистецтва; · тісний взаємозв'язок батального жанру з історією людства і історичним жанром в мистецтві; · витоки зароджування історичного жанру, його місце в образотворчому мистецтві; · світ тварин та птахів як джерело художнього натхнення; · мистецьку спадщину видатних вітчизняних та зарубіжних майстрів живопису, скульптури; · ***наводить приклади:*** · найбільш відомих творів історичного, побутового та батального жанрів; · ***обґрунтовує:*** · вибір відповідної техніки та колористичного вирішення під час виконання творчих композицій; · ***дотримується правил:*** · свідомого застосування інструментів та матеріалів; · техніки безпеки під час роботи з інструментами, матеріалами та приладдям.

Побутовий жанр у фотомистецтві. **Композиція.** Способи та прийоми створення багагофігурних жанрових композицій в техніці живопису. Якісні характеристики, властиві живописним композиціям: пишнобарвне багатство світу, об'ємність предметів, їхня якісна своєрідність і матеріальна плоть, глибина зображуваного простору, світлоповітряне середовище, що відображені в матеріалі. Різновиди композиційного живопису: монументально-декоративний, станковий, декораційний, іконопис, мініатюра, діорама, панорама, а також примикаючі до неї мозаїка і вітраж. Образ людини в творчих композиціях: людина як духовна сутність, взаємовідношення людини с тваринним світом, світом рослин. Образ людини в ілюструванні літературних та музичних творів. Способи, прийоми створення та послідовність виконання багатофігурних композицій з зображенням людини, тварин, «птахів. **Тема 3. Тематичний натюрморт** (7 год.) Способи створення в композиції опоетизованого образу засобами живопису. Відчуття конкретно-чуттєвої краси об'єктів реальної дійсності. Способи виконання тематичного натюрморту. Відображення в тематичному натюрморті відчуття значності малих предметів, виділених з контексту побуту. Розвиток уваги до матеріального світу, краси речей, що оточують людину в повсякденному житті; виховання художнього смаку. Художнє значення речей у натюрморті;	

способи створення в натюрморті ємного образу зі значним смисловим підтекстом. *Аналіз форми:* спрощування, узагальнення, виявлення характеру, конструкції, об'єму форм при їх візуальному сприйманні. Навчальний натюрморт як твір мистецтва: зображення об'єму і матеріальності предметів засобами графіки та живопису. Особливості виконання натюрмортів в теплій та холодній гамах. **Тема 4. Українське декоративне мистецтво** **(12 год.)** Види декоративно-ужиткового мистецтва: розпис, вишивка, килимарство, ткацтво, різьблення, гончарство, лозоплетіння, ковальство та інш. Українське декоративне мистецтво: традиції і сучасність. Символіка мотивів, кольору. Твори народних майстрів декоративного мистецтва. Петриківський розпис. Елементи Петриківського розпису. Композиційні прийоми, Петриківського розпису. Виразність і символічність колірних гам. Квіти та птахи в декоративних композиціях. Весняні мотиви в квіткових композиціях Петриківки. **Практичні та творчі роботи** Створення скульптурних образів та композицій: «Переможець», «Відчуття польоту», «Гра», «Танець», «Характери» тощо. Сюжетні композиції (живопис, графіка, аплікація): «Синій птах», «Чайка Джонатан Лівінгстон», «Нтах Фенікс», «Сірін і Алконост», «Все про Ікара мова...», «Естрада» тощо.	

· Тематичні натюрморти в теплій та холодній гамах: «Мої улюблені речі», «Тихий світ речей», «Ранкове сяйво», «Тепло рідної хати». Декоративне мистецтво, Петриківка: розпис предметів декоративно-ужиткового мистецтва, квіткові композиції. ***Узагальнення тем 4 години*** **Матеріали і техніка виконання** Акварель, гуаш, пластилін, глина, туш, перо, ручки кулькові, фломастери. Живопис, графіка, скульптура, монотипія, рисунок, шрифтова графіка, графіті.	

7 КЛАС. «Колірне та просторове середовище людини»
70 годин (2 години на тиждень, 8 годин резервний час)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Розділ І. Простір і об'ємно-просторова форма 28 годин Тема 1. Художні засоби зображення простору (14 год.) ***Естетичне сприймання дійсності*** Художнє, естетичне тлумачення зримих явищ реального світу, широких картин життя людей, розкриття і тлумачення сутності процесів, що відбуваються в житті, внутрішнього світу людини, вираження відвернених ідей, які конкретно і наочно втілені в образотворчому мистецтві. ***Сприймання мистецтва.*** Способи й прийоми відображення глибини простору і об'ємно-просторових форм. Ефекти повітряної перспективи в різних колірних гамах та станах світлоповітряного середовища. Вплив світла на колір природних об'єктів.	***Учень спостерігає:*** · об'ємну форму в інтер'єрі та в місті, пропорції, масштаб, конструкцію, матеріали; · способи творчого самовираження в різних галузях образотворчого мистецтва; · прийоми та способи створення художнього образу в архітектурних, пейзажних, натюрмортних композиціях відомих митців; ***розпізнає:*** · архітектурні стилі та національні традиції в архітектурі, декоративному мистецтві, одязі тощо; ***порівнює:*** · реалістичні та декоративні способи відображення краси форм і пластики; · основні зображувальні засоби фотомистецтва та інших видів образотворчості;

Живопис. Способи та прийоми живописної розробки панорамних, архітектурних, «етюдних та тематично-сюжетних композицій: · відображення об'єму предметів за допомогою світлотіньових відношень та рефлексів, відображення глибини і плановості простору засобами живопису, відображення станів природи через підбір відповідної колірної гами. Графічна побудова як основа будь-якого об'ємно-просторового зображення, в тому числі живописного, декоративного, скульптурного. Творча діяльність відомих майстрів гравюри в Українському та світовому мистецтві. Правила **перспективної** побудови з натури куба, паралелепіпеда (натюрмортна композиція з 4 геометричними тілами). Художні засоби відображення глибини простору в натюрморті в різних колірних гамах. Художньо-виразні засоби зображення простору та об'ємно-просторових форм. Правила й прийоми перспективної побудови панорамно-архітектурної композиції («Панорама сучасного міста»). Лінія горизонту, точка зору, точка сходження. Правила, прийоми й способи перспективної побудови геометричних тіл з вирізами; екстер'єр будинків. ***Мистецтво дизайну:*** ландшафтний дизайн, архітектурний дизайн, дизайн інтер'єру, екстер'єру. Єдність стилю, фактури; гармонія фактур і форм; єдність краси, корисності та міцності.	***характеризує:*** · види архітектурних споруд (культові, житлові, громадські); · жанрові особливості пейзажу, його різновидів; ***уміє:*** · використовувати знання законів лінійної та повітряної перспективи для створення виразних художніх образів; · створювати реалістичне та декоративне відображення краси форм і пластики дерев, квітів в пейзажних, натюрмортних композиціях; · аналізувати та інтерпретувати твори фотомистецтва, висловлювати свою думку про основні зображувальні засоби твору, що використані автором; · втілювати творчий задум засобами графіки; · створювати реалістичне зображення об'ємних об'єктів та відображати матеріальність предметів в натюрморті; · створювати тримірний простір інтер'єру, сценічний образ (кутовий та фронтальний ін тер'єр); · робити замальовки, ескізи з натури, уяви та пам'яті; · зображувати архітектурні споруди, вулиці, двір тощо; · ***висловлює судження про:*** · позитивні якості творів образотворчого мистецтва з використанням відповідної термінології; · розмаїття, змістове багатство та художню цінність вітчизняного та світового живопису; · різноманітність графічних технік та необмежені можливості графіки у створенні виразних художніх образів; · графічні якості витинанки; · невичерпний художній потенціал фотомистецтва;

Тема 2. Інтер'єр (14 год**).** Правила побудови фронтальної та кутової перспективи інтер'єру. *Дизайн* інтер'єру: народні традиції, історія та сучасність. Інтер'єр житлового приміщення, офісу, культурних, спортивних будівель. Об'ємні форми в інтер'єрі. Мистецтво ікебана: головні естетичні принципи (вишукана простота, виявлення природної краси матеріалу, асиметричність композиції, контрастність колірних плям, фактур, композиційна форма — трикутник). Українське» мистецтво художнього аранжування квітів та природного матеріалу в сучасному інтер'єрі. Способи моделювання об'ємно-просторових форм в натюрмортній композиції. **Декоративне мистецтво.** Елементи художнього оформлення свят, виставок, вітрин, музеїв. Найбільш повне розкриття ідейно-образного змісту творів декоративного мистецтва під час сприймання їх у тім ансамблі, і, для якого вони призначені. Людина в сучасному інтер'єрі. Художнє та соціальне значення творів побутового жанру, витончена психологічність образів; краса, а деколи — й складність людських взаємовідносин; тепло і лагідність домашнього вогнища. Декор в інтер'єрі: класика і сучасність. Твори побутового жанру в сучасному та класичному образотворчому мистецтві.	· роль побутового жанру у ви явленні духовної та родової сутності людини у вітчизняній та світовій художній культурі; · нескінченні можливості ефектів перспективи в художній творчості; · перспективний спосіб зображення як значну складову комп'ютерної графіки; · ***наводить приклади:*** · визначних архітектурних споруд (рідного краю, світу, свого міста); · творів та прізвищ деяких майстрів перспективного живопису вітчизняного та світового художнього мистецтва; · змістової різноманітності пейзажного жанру; найбільш яскравих творів сучасних майстрів пейзажного жанру; · ***аналізує:*** · свої почуття, власне бачення художніх творів; · геометричну форму та конструкцію зображуваних об'єктів; · способи відображення краси правильних форм та предметного світу, способів створення образів в тематичному натюрморті; · ***дотримується правил:*** · техніки безпеки під час роботи з матеріалами та інструментами.

Практичні і творчі роботи Натюрморт з осінніми квітами (гладіолуси, жоржини, хризантеми). Натюрморт з 4 геометричними тілами. Білий натюрморт. Художнє аранжування квітів. Творча розробка та перспективна побудова міських, сільських, космічних пейзажів: «Перспектива сучасного міста», «На Космодромі», «Майбутнє цивілізації». Інтер'єр: фронтальна перспектива житлової кімнати, офісу або класу. Кутова перспектива офісу. Композиція в інтер'єрі: «Сімейне свято», «На концерті», «Моя кімната», «В художній галереї» та ін. Декорування предметів побуту, елементів інтер'єра. Ескізне декорування. Створення за власним бажанням творчої композиції з побутового жанру.	
Розділ II. Культурно-просторове середовище 34 годин **Тема 1. Природне і культурне середовище** **людини** *(***12** год.) Гармонія в природному середовищі, взаємозв'язок людини з природою, екологія. **Сприймання мистецтва.** Роль образотворчого мистецтва в наочному втіленні не існуючих у реальності образів, що є духовно-почуттєвими поняттями, а також плодом людської фантазії. Сприймання творів батального жанру. Перевага — в процесі вивчення жанру в середній школі — антивійськових ідей, ідей людяності й миру. Війна в сучасних творах батального жанру як загальнолюдська трагедія.	***Учень спостерігає:*** · просторову будову природних форм як аналогів архітектурних споруд та дизайн-форм; · прийоми та способи створення яскравого художнього образу в багатофігурних композиціях (на прикладах творів видатних майстрів історичного, побутового, батального жанрів); · асоціативні способи зображення в художній творчості; · — різновиди, способи та прийоми дизайнерських рішень в сучасному інтер'єрі, екстер'єрі, архітектурі та ландшафтному дизайні; · ***розпізнає:*** · специфіку природно-ландшафтного середовища людини; · стильові особливості вітчизняного та світового образотворчого мистецтва;

Виховання негативного відношення до проявів насильства, агресії. Твори батального жанру у творчості художників — класиків. Образ людини-захисника Батьківщини в творах батального жанру: велич подвигу, найвищі злети людського духу, сила волі, мужність і патріотизм — якості, споконвічно притаманні найкращим представникам людства, які відображені в творах батального жанру. Образи тварин і птахів у світовому образотворчому мистецтві: дрібна пластика, розписи, паркова скульптура. Видатні майстри і твори анімалістичного жанру у світовій художній культурі. Зображення тварин і птахів у творчих багатофігурних композиціях за мотивами історичних подій, літературних і музичних творів. Образ птаха, тема польоту. Художня інтерпретація теми злетів і падінь, поривів до підвищеного; прагнення до ідеалу — у добутках митців минулого і сучасності. «Наділення» тварин рисами поводження, вчинками і переживаннями, які характерні для людей. **Композиційні засоби і прийоми.** Гармонійній розподіл елементів на обраному форматі. Світлотні композиційні форми: принцип наближеності, принцип контрастів. Колірні композиційні форми: колірні контрасти, колірні гармонії. Способи та прийоми створення найбільш досконалого варіанта художнього образу, коли вже нічого не можна ні зменшити, ні перемістити, ні розділити.	· ***порівнює:*** · національний побут, особливості архітектурного середовища різних країн; · ***характеризує:*** · образотворче мистецтво як невід'ємну складову людського буття; · ***уміє:*** · аналізувати та інтерпретувати зразки образотворчого мистецтва, визначати взаємозв'язки з іншими видами мистецтв; · відображати свої враження, художні задуми та втілювати свої ідеї з використанням засобів художньої виразності живопису, графіки, скульптури, висловлювати свої враження від художніх творів та вільно спілкуватися на теми мистецтва з використанням відповідної термінології; · побачити, викрити образно-художні якості художнього твору та розповісти про свої враження, користуючись відповідною термінологією; · відображати творчий задум за допомогою художніх засобів; · зображувати людей, тварин та птахів в сюжетних композиціях з глибоким філософським підтекстом; · відчути та висловити свої враження від творів батального, історичного та побутового жанрів; · осягнути глибину й філософський зміст творів історичного жанру; · створювати сюжетні картини, де композиція відіграє значну образоформуючу роль; · ***висловлює судження про:*** · своєрідність краси природи різних країн світу, рідного краю;

Пейзаж: Різновиди пейзажу (міський, архітектурний, індустріальний, фантастичний, космічний). Способи виконання багатофігурних та анімалістичних композицій, в яких пейзаж вдало доповнює та допомагає втілити головний ідейний задум. **Тема 2. Образ людини в культурно-просторовому середовищі (12** год.**)** Образ людини в пейзажних, архітектурних, анімалістичних, інтер'єрних, історичних та побутових композиціях. Краса й піднесеність народних та релігійних традицій і обрядів. Тематичний натюрморт. Визначення, значення, роль творів історичного жанру в художньому мистецтві. Прийоми та способи виконання композицій за мотивами історичних подій; ілюстрування літературних творів. Вплив розвитку демократичного реалізму на зміст і ідейно-творчі підходи до створення добутків історичного жанру: широкий інтерес до історії держави, її драматичних протиріч та кризисних епох, до долі не тільки видатних діячів, але і народних мас. Взаємозв'язок та взаємовплив батального та історичного жанрів. Добутки історичного жанру в творчості митців XX сторіччя: героїка революцій та на-одно-визвольного руху, героїчний подвиг народу під час Великої Вітчизняної війни, визволення народів Європи від фашизму. **Тема 3. Предметне середовище (10 год.)** Твори декоративного мистецтва в сучасному інтер'єрі. Твори живопису, графіки в сучасному інтер'єрі.	зв'язок природного і культурного середовища; · великі можливості портретного жанру в розкритті духовної краси людини, а також в меморіальному аспекті; · про образ людини в світовій художній культурі і творчості відомих майстрів образотворчого мистецтва; · незриму присутність образу людини в тематичному натюрморті; · особливості анімалістичного жанру та його можливості в художньому сприйманні оточуючого світу, в духовному та естетичному розвитку людини; · вагомість творчості художників-баталістів в формуванні світобачення глядача; · роль і значення історичного жанру образотворчого мистецтва в вихованні відчуття взаємозв'язку поколінь, розумінні загальнолюдських моральних цінностей, вихованні патріотизму та любові до своєї Батьківщини, її минулого, сучасного та майбутнього; ***аналізує:*** · досягнення та недоліки, визначає шляхи вдосконалення (власних робіт); · способи створення образу в тематичних композиціях; · зміст та значення творів образотворчого мистецтва; · різні варіанти композиційних рішень на прикладах окремих творів образотворчого мистецтва; · ***наводить приклади:*** · видатних творів та прізвищ найбільш відомих майстрів портретного, батального, історичного, побутового жанрів в українському та світовому образотворчому мистецтві;

Ескіз вітража як самостійний художній твір: пошуки опоетизованого образу, прийоми виділення його (за допомогою колірного або світлотного контрасту). Сучасний технічний та промисловий дизайн: культурні, національні традиції в дизайн-середовищі (меблі, одяг, посуд, побутова техніка, автомобілі). Графіка в сучасному інтер'єрі та дизайні. Види графіки (станкова, прикладна, дизайнграфіка тощо). Роль засобів художньої виразності видів образотворчого мистецтва в створенні художніх композицій, присвячених предметному, культурному та духовному світу людини. **Орієнтовні творчі роботи** Романтичний натюрморт: зображення запропонованої натурної композиції з індивідуалізованою інтерпретацією образа. Творче сприймання і творче переосмислення натури. Створення за власним бажанням композицій з історичного, побутового жанрів. Творчій підхід до створення художнього образу під час розробки сюжетних, романтичних, декоративних композицій («Осінь — рудий птах», «Дівчинка — весна», «Красуня-осінь», «Мій добрий друг», «Мій вірний друг далекий», «Пісня літа», «Відчуття польоту», «Чарівні купола Соборів», «Ассоль», «Русалочка», «Актриса», «Модель», «Естрада», «Мої улюблені речі», «На вулицях мого міста (села)», «Романтичний портрет», «Новорічні фантазії», «Людина і кінь», «Дорога до Храму», «Свято у селі»,	· ***дотримується правил:*** · техніки безпеки під час роботі з матеріалами та інструментами; · поведінки під час ескізної роботи в різному середовищі (в музеях, парках, у дворі, на вулицях тощо); · поведінки та техніки безпеки під час виконання колективних робіт.

«Спогади про минуле», «Родина», «Поділля — краса України», «Карпатська мелодія», «Образи моєї Батьківщини» тощо). ***Узагальнення тем — 4 години*** **Матеріали і техніка виконання** Олівець, графіт, акварель, гуаш, туш, перо, вугіль, сангіна, пластилін, глина, пастель. Графіка, живопис, скульптура, розпис, «Колаж, комбіновані техніки, паперопластика, художнє конструювання.	

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Рівень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I. Початковий рівень навчальних досягнень.	1.	Учень сприймає та відтворює художні образи на частковому рівні, однозначно їх характеризує, демонструє слабо сформоване художньо-естетичне мислення, елементарні навички та вміння у творчій художній діяльності .
	2.	Учень володіє незначною частиною тематичного матеріалу, має слабо сформований рівень сприйняття художніх образів, виявляє певні творчі вміння та навички, володіє незначною частиною термінологічного мінімуму; словниковий запас в основному дає змогу викласти думку.
	3.	Учень здатний сприймати та відтворювати окремі фрагменти художніх образів з конкретним образно-художнім змістом, знає незначну частину тематичного матеріалу, послуговуючись обмеженим термінологічним та словниковим запасом.
	4.	Учень може відтворювати художні образи на репродуктивному рівні, але не завжди розуміє образну сферу художнього твору; застосування знань та термінологічного запасу на практиці задовільне.

II. Середній рівень навчальних досягнень	5.	Учень володіє навичками і умінням, які дають змогу проаналізувати чи відтворити окремі художні образи, які мають художньо-конкретну словесну понятійну основу; не завжди вміє сприймати та відтворювати художні образи, які потребують абстрактного художньо-мистецького мислення; виявляє недостатнє знання спеціальної художньої термінології; словниковий запас не багатий.
	6.	Учень може відтворити різні візуальні образи, але має слабко сформоване художнє мислення, не завжди послідовно та логічно характеризує окремі художні явища, його розповідь потребує уточнень і додаткових запитань; учень виявляє знання і розуміння основних тематичних положень, але не завжди вміє самостійно зробити аналіз художнього твору, порівняння, висновки, щодо сприймання творів образотворчого мистецтва.
III. Достатній рівень навчальних досягнень	7.	Учень не завжди вміє сприймати та репродукувати візуальні образи, робить непереконливі висновки, не завжди послідовно викладає свої думки, допускає мовленнєві та термінологічні помилки; учень знає найважливіший тематичний художній матеріал, але знання недостатньо стійкі; спостерігаються помітні позитивні зміни у творчій художній діяльності учнів.
	8.	Учень уміє сприймати і репродукувати візуальні образи певного рівня, досить повно аналізує художньо-образний зміст твору, але має стандартне мислення, йому бракує власних висновків, асоціацій, узагальнень; не завжди вміє поєднувати художні образи та життєві явища; недостатньо володіє спеціальною художньою термінологією при аналізі художніх творів у процесі їх сприймання.
	9.	Учень виявляє глибоке засвоєння тематичного художнього матеріалу, але допускає несуттєві неточності у використанні спеціальної художньої термінології, які потребують допомоги вчителя, трапляються поодинокі недоліки у відтворенні художнього образу і художньо-образному оформленні його роздумів щодо оцінки творів образотворчого мистецтва; не завжди самостійно систематизує та узагальнює художній матеріал.

IV. Високий рівень навчальних досягнень	10.	Учень має міцні, ґрунтовні знання, але, аналізуючи художні твори, допускає неточність у формулюваннях та використанні спеціальної художньої термінології, не завжди обґрунтовано може довести свою точку зору на художні явища в процесі їх сприймання, не завжди вміє відтворити окремі фрагменти художніх образів. Вказані неточності може виправляти самостійно.
	11.	Учень володіє тематичним художнім матеріалом у межах програми, вміє використовувати набуті знання, уміння і здібності у нових художньо-творчих завданнях, виявляє міцні знання спеціальної художньої термінології, уміння систематизувати, узагальнювати, аналізувати твори візуального (образотворчого) мистецтва, асоціювати їх з творами інших мистецтв і життєвими явищами, застосовувати набуті знання в образотворчій діяльності.
	12.	Учень має свідомі знання тематичного художнього матеріалу (жанри, митці, твори образотворчого мистецтва) у межах програми, здатний систематизувати, узагальнювати, свідомо сприймати та відтворювати візуальні образи, застосовувати асоціативні зв'язки між творами образотворчого мистецтва, творами інших мистецтв та життєвими явищами. Учень свідомо послуговується мовою візуального мистецтва у роздумах, висновках та узагальненнях щодо сприймання художніх образів, має достатньо високий рівень художньо-мистецького мислення у розвитку світопізнання і світовідчуття; самостійно використовує набуті художні вміння, навички та власні здібності у творчій діяльності.

Додаток

Міжпредметні зв'язки

Дана програма передбачає реалізацію всіх дидактичних принципів педагогіки.

Принцип науковості — один з найважливіших в теорії навчання в сучасній школі. Великою мірою це стосується викладання образотворчого мистецтва. — Образотворче мистецтво має тісні зв'язки зі всіма предметами, які вивчаються в школі. Яку би тему не викладав учитель, він зобов'язаний викладати навчальний матеріал з максимальним ступенем наукової достовірності. Специфічним для цього предмета є те, що всі культурологічні, історичні, анатомічні, біологічні, технічні та ін. елементи розглядаються в їх художньо-естетичному аспекті. Методика викладання образотворчого мистецтва передбачає сприймання наукової інформації правою півкулею головного мозку, по каналах першої сигнальної системи, що значно полегшує її засвоєння дітьми.

Так, наприклад, вже в першому класі налагоджується міцний зв'язок з кресленням та геометрією. Поняття про вертикаль, горизонталь, площину, об'єм, види ліній, геометричні тіла та їх об'ємно-просторові характеристики засвоюються на уроках образотворчого мистецтва крізь призму візуального сприймання значно раніше і легше, ніж на уроках математики.

В декоративному мистецтві широко використовуються поняття симетрії, асиметрії та пропорційності.

З пропорціями зв'язано, також, вивчання тем «Портрет», «Зображення птахів», «Зображення тварин». Ці теми мають зв'язки з біологією, зоологією. Теми зображення дерев, квітів, пейзажу — це невід'ємна частина народознавства, географії.

Робота з художніми матеріалами розширює область знань з хімії, фізики.

Літературні, поетичні, історичні образи знаходять своє втілення в художній творчості учнів.

Таким чином, відбувається взаємозбагачення дисциплін навчального циклу.

Тематика екскурсій

Тематику екскурсій вчитель розробляє виходячи з програмних вимог предмета та місцевих можливостей. Вона може включати відвідування художніх музеїв, вернісажів, пам'ятників архітектури, живописних куточків природи, ч зоопарків, тваринних ферм, підприємств тощо.

Перелік навчально-методичної літератури

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике. — М., —1996.
2. Беда Т. В. Живопись и ее изобразительные средства. — М., 1997.
3. Бичкова Л. В. «Драматургічний підхід до використання кольору для активізації пізнавальних процесів». Методичні рекомендації зі спецкурсу «Педагогічне кольорознавство» для студентів психолого-педагогічного факультету. — Полтава: ПДПУ, 2000.
4. Бичкова Л. В. «Фактологічний підхід до використання кольору для активізації пізнавальних процесів». Методичні рекомендації зі спецкурсу «Педагогічне кольорознавство» для студентів психолого-педагогічного факультету. — Полтава: ПДПУ, 2000.
5. Большая советская энциклопедия (в 30-ти томах) Гл. ред. А. М. Прохоров. Изд-ние 3-е «советская энциклопедия», 1969. Т-08438.
6. Волкотруб И. Т. Основы художественного конструирования. Моделирование материалов и биоформ. — К.: Вища шк., 1982. — 152 с.
7. Все о технике: цвет. / Издат. Группа Паррамон эддисонс Испантя. — М.: Арт-родник, 2002.
8. Гин А. А. Приемы педагогической техники. — М., 2001.
9. Гребенюк Г. Є. Основи композиції та рисунок. — К., 1997.
10. Коновець С. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва. — Рівне, 2002.
11. Монтессори М. Метод научной педагогики. — К., 1994.

Програма «Основи дизайну і комп'ютерної графіки» для загальноосвітніх навчальних закладів

Профільна освіта

Пояснювальна записка

Дизайн є особливим видом естетичної діяльності, засобом не тільки організації предметного середовища, а й забезпечення умов саморозвитку цілісної особистості. Розвиток дизайну та виникнення нових напрямків і видів естетичної діяльності засвідчує тенденцію до збільшення розмаїття творчості на сучасному етапі. Процес впливу комп'ютерних технологій та науково-технічного розвитку на культуру й мистецтво виявляє зустрічний процес — проникнення методів, художньої творчості, виразних засобів художньої мови в науково-технічну систему та виробничу діяльність. Дизайн виступає поєднальною ланкою між мистецтвом та виробництвом, стає акумулятором естетичних цінностей, своєрідною творчою лабораторією, засоби та методи якої широко Застосовуються в багатьох видах людської діяльності.

Природно, що сучасні потреби розвитку дизайну та комп'ютеризації освітніх програм вплинули на структурні зміни в підготовці професійних кадрів та реорганізації всієї освітньої системи. Тому ми пропонуємо на базі середньої школи експериментально впровадити навчання з основ дизайну використовуючи засоби сучасних інформаційних технологій.

Метою курсу є об'єднання напрямку графічного дизайну і комп'ютерної графіки в єдиній навчальній програмі в пошуку виразних зображальних засобів та вироблення практичних навичок. Використання комп'ютерних програм в навчально-пізнавальній і повсякденній практичній діяльності пов'язане з розвитком композиційно-образного мислення і формуванням творчої висококультурної особистості ґрунтується на вивченні національних традицій та зразків світового мистецтва.

До теоретичної бази знань відносяться: вивчення художньо-пластичних засобів у поєднанні з технічними засобами і композиційними закономірностями різних видів мистецтва і дизайну. Використання напрацьованих мистецтвом і дизайном художніх засобів та принципів в комп'ютерних програмах і застосування їх в професійній творчій діяльності.

До практичних навичок відносяться: вивчення графічних засобів (виразних, зображальних, технічних) і виявлення специфіки візуальної мови комп'ютерної графіки і технічних засобів комп'ютерних програм. Закріплення набутих знань та навичок в практичних завданнях з основних напрямків дизайну передбачено в програмі в кожному етапі навчання. Виконання завдань від задуму, проектно-художнього образу до конструктивного виконання в межах вікових можливостей та на рівні дитячого світосприйняття, закладає професійну дизайнерську базу для розвитку та удосконалення творчих здібностей у вищих навчальних закладах.

Програма з основ дизайну і комп'ютерної графіки має багаторівневу структуру і розрахована на учнів 10—12 класів. Програма охоплює ос-

новні види дизайну і умовно розділена на три етапи. Перший етап «Основи графічного дизайну і комп'ютерної графіки» спрямований на вивчення двовимірного площинного зображення (дизайн-графіка). Другий етап «Основи дизайн-середовища і комп'ютерної графіки» спрямований на вивчення тривимірної форми у просторі (дизайн-середовища). Третій етап «Основи Web-дизайну та комп'ютерної графіки віртуального простору» охоплює анімацію, Інтернет, створення електронних презентацій та Web-сторінок.

Тематичні розділи включають завдання та вправи на засвоєння окремих технік та виявлення основних та пошукових засобів художньо-пластичних рішень. Програма ґрунтується на вивченні основ дизайну й образотворчості, комп'ютерних програм, в тому числі й комп'ютерної графіки. Кожен етап складається з теоретичних лекцій, об'єднаних тематично з виконанням завдань та вправ різними техніками та вивченням історичного досвіду, зразків національного й світового мистецтва і дизайну. Підсумовує вивчення тем практичні завдання. Вивчення курсу сплановано на поетапне вивчення дизайну і комп'ютерної графіки, де кожен наступний етап є підґрунтям в розвитку творчих та професійних здібностей.

Предмети «Художня культура», «Основи етики та естетики» тематично можуть доповнювати програму з основ дизайну. Відправною точкою методики викладання є цілісне сприйняття світу, де реальне існує рівноправно з образним світом людини. Мистецтво розглядається як важлива образна реальність, яка з одного боку завжди історична, а з другого боку — має універсальну, загальнолюдську цінність. Мистецтво та дизайн розглядаються як складові творчого розвитку людської діяльності і методично об'єднанні в пошуку художньо-виразної досконалості, використовуючи сучасні комп'ютерні технології, де всі елементи зливаються в нероздільне ціле.

При роботі слід керуватись методичним принципом від простого до складного, від загального до конкретного, від чуттєво-емоційного сприйняття, асоціативно-образного мислення до поняттєво-логічного мислення та аналітично-проектної, виконавської роботи, об'єднавши засоби комп'ютерних програм.

За пропонованою програмою вивчення курсу сплановано на 3 роки (10, 11, 12 класи) з розрахунку 105 годин (1 година на тиждень — 2 семестру, або 2 години на тиждень — 1 семестр), де кожен розділ з основ дизайну і комп'ютерної графіки становить 35 год. Нижче пропонується орієнтовне планування навчального матеріалу по рокам і темам.

Тематичне планування навчального матеріалу

№ п/п	Тема	Години
	10 клас	

І етап	**«Основи графічного дизайну і комп'ютерної графіки»**	35
1	Засоби графічного дизайну та комп'ютерної графіки	12
2	Стилізація і трансформація в графічному дизайні та комп'ютерній графіці	11
3	Графічний дизайн друкованої продукції	12
	11 клас	
ІІ етап	**«Основи дизайн-середовища і комп'ютерної графіки»**	35
1	Ілюзії	10
2	Простір і об'ємно-просторова форма	15
3	Людина та її світ	10
	12 клас	
ІІІ етап	**«Основи Web-дизайну і комп'ютерної графіки»**	35
1	Засоби мистецтва і дизайну та комп'ютерної графіки створення ілюзій руху в просторі та часі	11
2	Створення презентацій	6
3	Створення Web-сторінки	18

Для забезпечення курсу необхідні програмні засоби

1. Операційна система.
2. Редактор текстів та графічний редактор — для зберігання, редагування текстів та засвоєння правил побудови малюнків, схем, анімацій тощо.
3. Набір прикладних програм навчального призначення.
4. Графічні системи (прикладні програми для роботи з графікою).
5. Програми для підготовки комп'ютерних презентацій.

Зміст навчального матеріалу і вимоги до результатів навчальної діяльності слухачів

І етап «Основи графічного дизайну і комп'ютерної графіки» (35 год**).**

Вступ.

Розвиток асоціативно-образного мислення, виявлення виразних художньо-пластичних засобів у поєднанні з технічними засобами та композиційними закономірностями графічного дизайну. Формоутворення і виявлення загальних принципів організації елементів у двомірному композиційному просторі комп'ютерної графіки. Ознайомлення з комп'ютерними програми та їх практичним застосуванням.

1. Засоби графічного дизайну та комп'ютерної графіки (12 год).

Види графічного дизайну та поняття про види комп'ютерної графіки (векторна, растрова). Комп'ютерна графіка як художньо-виразний та технічний засіб. Типи зображень, формати зберігання зображень. Сканування зображень, режим сканування та засоби редагування й підвищення якості зображення. Технологія збереження, передавання графічної інформації на дисках та по Інтернету. Створення архівів. Техніка безпеки.

Учні повинні знати*:*

· види графічного дизайну;
· зображальні й композиційні засоби графічного дизайну;
· основи кольорознавства;
· сканування та режим сканування зображень.

Учні повинні мати уявлення про:

· національні традиції прикладної графіки й графічного дизайну;
· комп'ютерні програми в системі освітніх програм та їх специфіку використання в графічному дизайні;
· поняття про види комп'ютерної графіки (векторну і растрову);
· послуги Інтернет.

Учні повинні вміти:

· розробляти ескізи різними графічними художніми техніками (олівець, туш, перо тощо);
· працювати основними інструментами та змінювати параметри графічних об'єктів;
· підвищувати якість графічних зображень;
· зберігати графічні об'єкти в різних форматах;
· створювати асоціативно-образні композиції;
· створювати архіви.

2. Стилізація і трансформація в графічному дизайні та комп'ютерній графіці (11 год).

Стилізація та стилі в образотворчому мистецтві і дизайні. Орнамент і стилі, види орнаментів (графічні рисовані й набірні елементи). Стилі в комп'ютерних програмах. Вставка й форматування нетекстових об'єктів. Трансформація як зображальний та технічний засіб. Шрифт і шрифтова трансформація. Від образу до знаку (літера). Слово-символ, абревіатура, логотип. Форматування шрифтових символів (гарнітура, розмір шрифту, накреслення, колір).

Учні повинні знати:

· види орнаментів;
· форматування шрифтових символів (комп'ютерні гарнітури тощо).

Учні повинні мати уявлення про:

· використання орнаментів в комп'ютерних програмах, стилізації в мистецтві та дизайні;
· стилі в комп'ютерних програмах;
· трансформацію, спрощення та узагальнення форм в дизайні та комп'ютерних програмах.

Учні повинні вміти:

· створювати орнамент (рапорт-геометрична форма, природна форма);
· використовувати орнамент в оформленні друкованої продукції;
· спрощувати, узагальнювати, трансформувати форми;
· використовувати таблиці, рисунки із бібліотеки ClipArt та із файлів;
· форматувати текстові та нетекстові об'єкти та змінювати властивості об'єктів (групування, розгрупування об'єктів);
· створювати візитівку, знак, екслібрис, логотип тощо.

3. Графічний дизайн друкованої продукції (12 год).

Види друкованої продукції. Ознайомлення з основними елементами різних видань та засобами художнього оформлення. Програмне забезпечення для створення друкованої продукції. Модульна верстка та ознайомлення з комп'ютерними програмами верстки. Засоби обробки текстового та графічного матеріалу. Технологія імпорту та експорту тексту й зображень, закономірності їх розташування.

Учні повинні знати:

· основні елементи видання;
· засоби обробки текстового та графічного матеріалу.

Учні повинні мати уявлення про:

· програмне забезпечення для створення друкованої продукції;
· історичний досвід і національні традиції прикладної графіки та дизайну друкованої продукції;
· функціональні, композиційні та графічні зв'язки елементів видання;
· основні закономірності розташування графічних зображень ;
· технологію імпорту та експорту тексту й зображень.

Учні повинні вміти:

· використовувати шаблони при створенні різних документів;
· створювати буклет засобами текстового редактора ;
· використовувати графічні та текстові зображення для найпростішого
· видання (реферат, запрошення, буклет тощо);
· проектувати друковану продукцію (робити ескізи);
· копіювати на дискети та друкувати документи тощо.

ІІ етап «Основи дизайн-середовища і комп'ютерної графіки» (35 год).

Вступ.

Перехід від образу та форми двовимірного простору до об'ємної форми та об'ємно-просторової структури. Знайомство в теоретичному плані з різними концепціями простору та виявлення залежності візуальної та змістовної мови від цих концепцій. Візуалізація тривимірних об'єктів та ознайомлення з віртуальним простором комп'ютерних програм.

1. Ілюзії (10 год).

Використання ілюзій в мистецтві і дизайні (оптичні кольорові, графічні, просторові). Шрифт та оптичні ілюзії. Ілюзорно-просторове зображення. Трансформація графічних об'єктів (комп'ютерна графіка).

Учні повинні знати:

- зорові ілюзії зміни форми;
- залежність візуальної та змістовної мови від оптичних ілюзій.

Учні повинні мати уявлення про:

- оптичні ілюзії (кольорові, графічні, просторові) та їх використання в мистецтві та дизайні;
- ілюзорно-просторове зображення в комп'ютерних програмах;
- особливості візуальної мови комп'ютерної графіки, засоби та прийоми створення ілюзій об'ємно-просторових зображень.

Учні повинні вміти:

- використовувати оптичні ілюзії;
- створювати шрифтові композиції (з використанням оптичних ілюзій);
- створювати абстрактні композиції (застосовуючи графічні та композиційні засоби оптичних ілюзій).

2. Простір і об'ємно-просторова форма (15 год).

Загальні принципи та поняття тривимірного простору (в мистецтві, дизайні та в комп'ютерних програм). Лінійна перспектива (точка сходу, лінія горизонту), обернена і абстрактна перспективи. Об'ємно-просторова форма в інтер'єрі та у відкритому просторі (конструктивні та композиційні особливості, пропорції, масштаб тощо). Ознайомлення з можливостями комп'ютерних програм та їх використання при моделюванні об'ємно-просторової форми. Моделювання, створення ескізів об'ємно-просторових форм (трансформування та зміни перспективи).

Учні повинні знати:

- лінійну перспективу (використання в мистецтві та комп'ютерних програмах);
- художньо-пластичні засоби зображення предметів у просторі;
- об'ємно-просторова форма в інтер'єрі та у відкритому просторі (конструктивні та композиційні особливості, пропорції, масштаб тощо);

Учні повинні мати уявлення про:

- різні концепції простору (абстрактна, реальна, віртуальна);
- загальні принципи та поняття тривимірного простору (в мистецтві, дизайні та в комп'ютерних програм);
- композиційні прийоми об'ємно-просторових форм (цілісність форми, симетрія, асиметрія, динамічність, статичність супідрядність тощо);
- моделювання об'ємно-просторових форм (графічні ескізи використання комп'ютерних програм).

Учні повинні вміти:

- застосовувати різні графічні художні техніки в пошуку форм (начерки, ескізи тощо);
- створювати об'ємно-просторову форму (ескізи зображень форм в інтер'єрі та у відкритому просторі).

3. Людина та її світ (10 год).

Духовний та матеріальний світ людини. Людина як природна жива форма (змінність форм, пропорцій). Ергономіка (модульна система). Людина та взаємозв'язок з природним та урбаністичним середовищем (екологія і культура). Комп'ютерні технології та їх вплив на професійну та психофізіологічну діяльність людини. Дитинство — особливий духовний світ, взаємозв'язок з оточуючим світом. Дизайн з урахуванням дитячої психології та в розвитку творчої особистості. Комп'ютерні розвивальні навчальні програми та їх психофізіологічні норми використання.

Учні повинні знати:

- психофізіологічні норми використання комп'ютерних програм;
- дизайн з урахуванням дитячої психології та в розвитку творчої особистості.

Учні повинні мати уявлення про:

- духовний та матеріальний світ людини;
- модульні системи в природі, дизайні, комп'ютерних програмах;
- ергономічні особливості предметно-середовищних форм для дітей (використання екологічних матеріалів та технологій).

Учні повинні вміти:

- розробляти ескізи іграшок;
- розробляти колективний проект дизайн-середовища (дитячий майданчик, паркові об'ємно-просторові форми тощо);
- розробляти ескізи предметів домашнього вжитку (рекламного проспекту до власного виробу).

III етап «Основи Web-дизайну і комп'ютерної графіки» (35 год).

Вступ.

Об'ємно-просторові форми в пластичних мистецтвах та в комп'ютерних програмах і Web-дизайні. Моделювання руху форм у віртуальному просторі комп'ютерних програм. Створення мультимедійної продукції (технологія та засоби використання анімації).

1. Засоби мистецтва і дизайну та комп'ютерної графіки створення ілюзій руху в просторі та часі (11 год).

Синтез мистецтв та засоби передачі простору, часу, руху (просторові, просторово-часові, часові та часово-просторові мистецтва). Комп'ютерні програми (навчальні та розвивальні) створення анімації. Знайомство з комп'ютерними програмами та комп'ютерною графікою як візуальною мовою віртуального простору.

Учні повинні знати:

- зміни форми (прості, геометричні форми), ефектів, ілюзії руху форм (перетікання форм, трансформація тощо);
- характерні рухи природних форм.

Учні повинні мати уявлення про:

- анімацію (створення руху форм в ілюзорно-просторовому зображенні та у віртуальному просторі комп'ютерних програм);

· мультимедійну продукцію (технологію та засоби використання анімації).

Учні повинні вміти:

· створювати рух форм (від спокою до руху) рослин, тварин, людей (покадрова анімація);
· створювати графічні заставки, шрифтові заставки з анімацією;
· використовувати ілюзорно-просторові засоби та оптичні ілюзії руху форм (шаблони комп'ютерних програм з анімацією) в практичних завданнях.

2. Створення презентацій (6 год).

Проектування презентації та розробка сценарію презентації. Поняття комп'ютерної презентації. Знайомство з Power Poi№t.

Учні повинні знати:

· призначення та засоби створення комп'ютерних презентацій.

Учні повинні мати уявлення про:

· інтерактивні презентації (реалізацію переходів між слайдами за допомогою гіперпосилань і системи навігації);
· можливості використання різних типів об'єктів (текстових, графічних, числових, звукових, відео) для створення презентацій;
· дизайн презентацій (сценарій, стилі, функціональні, змістовні та композиційні зв'язки).

Учні повинні вміти:

· проектувати та розробляти сценарій презентації;
· використовувати художньо-виразні засоби дизайну та комп'ютерних програм;
· створювати графічні об'єкти та використовувати: автофігури, рисунки, анімацію, слайди тощо;
· демонструвати створену презентацію.

3. Створення Web-сторінки (18 год).

Створення Web-документа. Поняття про мову розмітки гіпер-тексту — мову HTML. Теги мови HTML. Включення графіки до Web -сторінки. Створення власної Web-сторінки. Знайомство з Масгошесііа Ріазп.

Учні повинні знати:

· види мультимедійної продукції Web-дизайну;
· поняття про мову розмітки гіпер-тексту — мову HTML;
· структуру Web-сторінки та художньо-виразні й технічні засоби створення Web-документу.

Учні повинні мати уявлення про:

· мультимедійні та інструментальні Web-засоби створення Web-документів;
· функції та склад програмного продукту Macromedia Flesh.

Учні повинні вміти:

· створювати найпростішу Web-сторінку, яка містить коди форматування тексту, графічні об'єкти та гіперпосилання;
· об'єднувати Flesh з мультимедійними та інструментальними Web-засобами.

Курс «Основи дизайну і комп'ютерної графіки включає практич-

ні завдання з інформатики, які концептуально та тематично об'єднані з розділами основ дизайну. Завдання з інформатики розроблені Проценко Т. Г., старшим викладачем КМПУ ім. Б. Д. Грінченка.

Додаток

Список рекомендованої методичної літератури для вчителя:

1. Алексеева В. В. Что такое искусство? — М.: Сов. художник, 1991. — 240 С.
2. Базен Жермен. История истории искусства: От Базари до наших дней: Пер. с фр. (Послесл. и общ. ред. Ц. Г. Арзаканяна. — М ҐҐ.: Прогресс-Культура, 1995. -528 С.
3. Гаевский А. Ю. Информатика: 7—11 кл. Учеб. Пособие. — К. : А. С. К., 2002. —464 С.
4. Даниленко В. Я. Основи дизайну. — К.: ІЗМН, 1966. — 92 С.
5. Капр Альберт. Эстетика искусства шрифта. — М: Книга, 1979. — 124 С.
6. Новикова Л. И. Эстетика и техника: альтернатива или интеграция? — М. : Политиздат, 1976. — 287 С.
7. Поліщук А. А. Як творити? Відчувати. Бачити. Мислити. — К., 2002. — 64 С.
8. Поліщук А. А. Викладання образотворчого мистецтва у дитячих художніх закладах // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вин. 9. — К., 2002. — С. 124-128.
9. Поліщук А. А. Впровадження комп'ютерної графіки в програму дитячих художніх закладів // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 10. —К., 2003. —С. 188—198.
10. Програма «Основи інформатики та обчислювальної техніки» 1996 р. під ред. М. І. Жалдака, Н. В. Морзе.
11. Рейхарт Роберт, Ленц Джон. Flesh 5. Библия пользователя: пер. с англ. —М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. — 1164 С.
12. Херлберт Аллен. Сетка. — М. : Книга, 1984. — 108 С.
13. Шостя В. К. Програма навчального курсу «Композиція» для студентів відділення графічного дизайну // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 8. — К., 2001. — С. 35—39.
14. Яковлєв М. І. Формально-композиційна графіка — основа вивчення теорії композиції // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 4. — К., 1994. — С. 41—43.

Яковлєв М. І. Логічно мотивовані принципи формоутворення знакових образів графічного дизайну // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 5. — К., 1998. — С. 65—70

Образотворче мистецтво і комп'ютерна графіка. Інтегрований курс Програма

курсу за вибором для 5—8-х класів з поглибленим вивченням дисциплін художньо-естетичного циклу для загальноосвітніх навчальних закладів

Затверджено МОН України

Укладачі: Алла Поліщук, старший викладач, методист кафедри образотворчого мистецтва КМПУ ім. Б. Грінченка, Валентина Сахацька, вчитель-методист ЗОШ М 208, м. Київ

Пояснювальна записка

Особлива функція мистецтва — звернення до духовної сфери людини та вплив на її творчий розвиток — використовується як підґрунтя на всіх рівнях навчально-виховної системи естетичного розвитку учнів. При цьому важливим є формування в учнів цілісного сприйняття світу, цілісного мислення на основі взаємодії різних традиційних видів мистецтва та нових напрямів і видів естетичної діяльності.

Вплив комп'ютерних технологій та науково-технічного розвитку на культуру й мистецтво виявляє зустрічний процес — проникнення методів художньої творчості, виразних засобів художньої мови в науково-технічну систему та виробничу діяльність. Образотворче мистецтво і дизайн, як поєднальна ланка між мистецтвом та виробництвом, стають акумулятором естетичних цінностей, своєрідною творчою лабораторією, засоби та методи яких широко застосовуються в багатьох видах, людської діяльності.

Природно, що сучасні потреби розвитку дизайну та комп'ютеризації освітніх програм вплинули на структурні зміни в підготовці професійних кадрів та реорганізацію всієї освітньої системи. Глобальна комунікація, інтеграція світових регіонів і зростання рівня мобільності учнів відіграла стимулюючу роль в розробленні навчальних програм із використанням засобів сучасних інформаційних технологій.

У Державному стандарті базової і повної середньої освіти зазначено, що зміст базової середньої освіти створює передумови індивідуалізації та диференціації навчання, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших компетентностей учнів. З огляду на це сьогодні на часі розглянути зміст предмета «Образотворче мистецтво» та його мету, яка ще «вчора» формулювалася як навчання основ художньої грамоти, що не відповідає сучасним вимогам. Метою предмета «Образотворче мистецтво» є розвиток учня, його почуттів, мислення, уявлень, ідеалів — для формування гармонійної особистості.

Загальні завдання предмета:

- розвиток асоціативно-образного і просторового мислення, уяви, фантазії й інтуїції, художнього смаку та індивідуальних творчих здібностей;
- розвиток мистецького бачення, зорового сприйняття й спостереження та пізнавального й аналітичного мислення;
- формування духовних моральних цінностей, національно-патріотичної свідомості й активної людської позиції;
- виховання потягу до краси, радості життя та потреби його творчого оновлення.

Актуальною стала потреба в розвитку художньої освіти в комплексі з оволодінням комп'ютерними програмами, із впровадженням яких мистецька освіта буде доповнена не тільки знаннями технічних можливостей комп'ютерних технологій, а й образно-пластичною мовою комп'ютерної графіки.

Програма інтегрованого курсу «Образотворче мистецтво і комп'ютерна графіка» структурно і тематично об'єднує предмети «Образотворче мистецтво» та «Інформатика».

Метою курсу є об'єднання в єдиній навчальній програмі образотворчого мистецтва, дизайну і комп'ютерної графіки для пошуку виразних зображальних засобів та вироблення практичних навичок. Використання комп'ютерних програм поєднано з розвитком композиційно-образного мислення і формуванням творчої висококультурної особистості та ґрунтується на вивченні національних традицій і зразків світового мистецтва.

До теоретичної бази знань відносяться: вивчення засобів (художньо-виразних, зображальних, технічних) та композиційних закономірностей різних видів мистецтва і дизайну, виявлення специфіки візуальної мови комп'ютерної графіки.

До практичних навичок відносяться: використання художньо-пластичних засобів, напрацьованих мистецтвом, дизайном, а також комп'ютерних програм та застосування їх в практичній творчій діяльності.

Структурно програма умовно розділена на чотири етапи, які послідовно розв'язують художньо-пластичні виразні, зображальні, технічні та психологічні проблеми образотворчості. Кожен з чотирьох етапів інтегрованого курсу охоплює навчальний рік: **5 клас** «Художній образ» (70 год); **6 клас** «Духовний та предметний світ людини» (70 год); **7 клас** «Культурне та просторове середовище людини» (70 год); **8 клас** «Віртуальний простір» (35 год).

Програма інтегрованого курсу «Образотворче мистецтво і комп'ютерна графіка» методично об'єднана з попереднім курсом «Образотворче мистецтво» у початковій школі та спрямована на розвиток мистецької освіти, знайомством з новими сучасними видами пластичних мистецтв і засобами створення художніх зображень, використовуючи сучасні комп'ютерні технології.

Кожен з етапів має семестрові розділи і тематичні блоки, які включають завдання, вправи й практичні завдання з різних видів мистецтва і зу-

мовлені навчальними завданнями як окремого розділу, так і розвитком охоплених навчальних проблем всієї програми з образотворчого мистецтва та комп'ютерної графіки. Проблеми ритму, форми, руху, простору, світла та композиції як складові образотворчості, розглядаються на кожному етапі навчання. Кожен з етапів є підґрунтям наступного в доповненні навчального матеріалу, актуалізуючи окремі художньо-творчі аспекти з поступовим їх ускладненням. Акцентується увага на багатовимірності художньо-естетичних проблем та їх вирішенні не стільки в технічному, як у пластично-образному аспекті. На кожному етапі навчання розвиваються індивідуальні творчі здібності учнів у пошуку власних засобів та виробленні досвіду у художньо-творчому самовияві.

При цьому ми керуємось методичним принципом від простого до складного, від загального до конкретного, від чуттєво-емоційного сприйняття, асоціативно-образного мислення до поняттєво-логічного мислення та практичного виконання роботи.

Послідовність тем та виконання завдань методично обґрунтовані психофізіологічними віковими особливостями учнів, врахуванням відмінностей зображальних та технічних засобів різних видів мистецтва і комп'ютерних програм, професійною викладацькою етикою, орієнтованою на творчий пошук учня і виявлення його індивідуальності у виборі художньо-виразних і технічних засобів.

Велика увага приділяється розвиткові композиційного мислення учнів та використанню в творчих роботах цілісності зображальних, композиційних і технічних засобів. Майстерність і техніка — засоби, без яких неможливо здійснити свої задуми. Розвиток чутливої, яскравої уяви і фантазії учнів у навчальних завданнях об'єднані з оволодінням технічними знаннями й професійними навичками. Кожен етап має свою специфіку як в постановці творчих, так і технічних вимог до виконання завдань.

У програмі вказані навчальні завдання та орієнтовні тематичні завдання, які доповнюються вчителем конкретними уроками, власною методикою та прийомами реалізації навчальних завдань образотворчими та технічними засобами — в графіці (в тому числі комп'ютерній графіці), живопису, декоративних формах, об'ємній пластиці, конструюванні й дизайні.

Методикою програми передбачено взаємопроникнення в структуру уроку різноманітних видів діяльності та видів мистецтва (література, музика, сценографія тощо). Мистецтво та дизайн розглядаються як складові творчого розвитку людської діяльності і методично об'єднані в пошуку художньо-виразної досконалості, використовуючи сучасні комп'ютерні технології, де всі елементи зливаються в нероздільне ціле.

Принципом організації навчального процесу є включення учнів в активне творче шкільне життя, залучення їх до духовних традицій, вироблених протягом багатьох століть і освячених віками. Щорічне святкування в школі народно-календарних звичаїв та свят (День учителя, Миколая, Новорічні та Різдвяні свята, Великдень, День матері, Землі тощо) стає для учнів живою духовною традицією, способом життя, невід'ємного від життя народу.

Нижче пропонується орієнтовне планування навчального матеріалу за роками і темами.

Характеристика структури навчальної програми

5 клас. Художній образ (70 год)

Розвиток чуттєво-емоційного та естетичного сприймання світу, асоціативно-образного мислення, цілісного бачення, вміння виділити основне у явищах та формах. Виявлення специфіки художньо-образної мови мистецтва, композиційно-зображальних і технічних засобів різних видів пластичних мистецтв. Створення художніх образів на основі чуттєво-емоційного сприймання мистецьких творів (музика, література, хореографія тощо), асоціативно-образного виявлення природних форм і явищ.

Залучення учнів до системного пізнання, опанування техніками та прийомами образного виявлення як художньої основи для особистісного самовираження. Вивчення зразків світового й національного мистецтва з творчим переосмисленням і використанням власного досвіду в практичній творчій діяльності учнів.

6 клас. Духовний і предметний світ людини (70 год)

Розвиток формально-логічного мислення, вміння спрощувати, узагальнювати, виявляти конструкцію та об'єм форми. Зосередження уваги учнів на формі з метою подальшого вивчення впливу і взаємозв'язку цієї форми із сутністю образу. Вивчення кольору через виявлення зв'язку його зі світлом (природним, штучним) доповнює попередній досвід учнів у виявленні образності форми.

Навчання формоутворення в образотворчому мистецтві базується на художній практиці учнів, яка передбачає їх орієнтування в мистецькій сфері та оволодіння певними художньо-технічними навичками. Контрастні форми, пропорції, фактурне, тональне виявлення форм та вивчення світлотіні як головного засобу визначення форми, її контурів, пластики і фактури поверхні. Освоєння трансформації форм використовується учнями під час конструювання й проектування речей та предметів.

7 клас. Культурне і просторове середовище людини (70 год)

Попередній досвід образного й асоціативного мислення доповнюється формуванням і розвитком абстрактного і просторового мислення та оволодінням певними художньо-технічними навичками моделювання простору та об'ємно-просторових форм. Перехід від вивчення окремих форм та формоутворення до виявлення зв'язку форми і простору. Вивчаються образні й пластичні зв'язки форми і середовища. У теоретичному та практичному планах осягаються закони перспективи простору в ілюзорно-просторовому зображенні та водночас вивчаються умовні зображальні засоби простору й середовища (природного, штучного, архітектурного).

Продовжується вивчення природних форм та середовища в аспекті гармонійного поєднання як окремих форм, так цих форм із довкіллям. Акцентується увага на взаємозв'язку людини з навколишнім світом та впливом культурної спадщини на урбаністичне (створене) середовище людини, їх гармонійне або дисгармонійне поєднання. В практичній творчій діяльності спонукають учнів виявляти індивідуальний погляд

на предметний світ і довкілля, експериментувати та моделювати свій неповторний дитячий світ.

8 клас. «Віртуальний простір» (35 год)

Синтез мистецтв та засоби передачі простору, часу, руху (просторові, просторово-часові, часові та часово-просторові мистецтва). Кінематограф, анімація, колірно-світлова музика, відеоінсталяція. Комп'ютерні програми (навчальні та розвивальні) створення анімації. Віртуально-просторове мистецтво. Комп'ютерні програми та комп'ютерна графіка як візуальна мова віртуального простору. Об'ємно-просторові форми в пластичних мистецтвах та в комп'ютерних програмах і Web-дизайні. Моделювання руху форм у віртуальному просторі комп'ютерних програм. Створення мультимедійної продукції (технологія та засоби використання анімації).

Зміст навчального матеріалу та вимоги до рівня загального матеріалу

5 клас

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ (70 год)

(2 год на тиждень, 6 год — резервний час)

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО (35 ГОД)

Розділ І. Образна мова (15 год).

1.1. Асоціативно-виразні засоби 5 год.

Орієнтовні тематичні завдання:

- кольорові асоціації (сум — радість, спокій — напруження тощо);
- різний характер ліній;
- ритм ліній та плям (музичні й природні асоціації тощо);
- асоціативність пластичних і технічних засобів;
- *асоціативна композиція.*

1.2. Асоціативно-образна форма (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- образність природних форм (дерев, тварин, птахів, комах тощо);
- асоціативність форм (силуетні асоціації);
- символічність форм;
- асоціативність об'ємної форми;
- асоціативність декору і зв'язок з формою предметів (фактура, візерунок, пластика).

1.3. Природні форми та явища (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- будова різних форм (симетрія, асиметрія);
- силуети, пропорції різних форм (тварин, людей, предметів тощо);
- кольорова гама, візерунок, фактура, текстура природної форми;
- стан природи і природних форм, статика, динаміка (вітер, зимова завірюха тощо);
- композиція «Новорічне свято».

Узагальнення тем (1 год).

Розділ ІІ. Виявлення й створення образів (17 год).

2.1. Образність природних форм і явищ (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- створення образів на основі природних явищ (пори року, музичні та літературні асоціативні образи);
- виявлення образності природних форм різними засобами;
- композиція «Стрітення».

2.2. Створення образів (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- казковий, міфологічний, фантастичний образи;
- створення образів на основі природних форм (декоративно-прикладне мистецтво, скульптура, графіка, живопис, конструювання тощо).

2.3. Створення композицій (7 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- декоративна, книжкова, сюжетна композиції;
- створення листівки, книжки-іграшки, персонажів лялькового театру тощо (колективна робота).

Узагальнення тем (2 год).

ІНФОРМАТИКА (35 ГОД)

Розділ I. *Мова комп'ютерної графіки*

(15 год).

1.1. Графічні редактори (властивості, можливості, функції) (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- типи графічних редакторів;
- види комп'ютерної графіки;
- формати графічних файлів;
- роздільна здатність екрану, зображення, принтера, сканера;
- поняття кольору (кольорові моделі).

1.2. Графічний редактор Paint (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- середовище графічного редактора;
- панель інструментів;
- інструменти для малювання ліній;
- палітра кольорів;
- створення малюнка (в основі різний характер ліній).

1.3. Робота з геометричними об'єктами (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- інструменти для побудови геометричних об'єктів;
- заливка кольором;
- інструмент для текстових надписів;
- виділення, переміщення об'єктів;
- силуетні зображення форм (виявлення форми тоном, кольором, візерунком, тощо), використовуючи різні інструменти.

Узагальнення тем **(1** год).

Розділ II. Створення та редагування графічних зображень

(17 год).

2.1. Редагування малюнка (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- операції з фрагментами зображення: виділення, копіювання, очищення, вставка фрагментів малюнка (робота з буфером обміну);
- зміна розміру малюнка (зміна масштабу), зміна розмірів по горизонталі та вертикалі, нахил малюнка, дзеркальне відображення та поворот малюнка;
- редагування кольору (зміна кольорів);
- збереження та друк малюнка.

2.2. Текстовий редактор Word (WordArt) (6 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- середовище WordArt;

· панель інструментів;
· вставка рисунків, обмін зображеннями з іншими програмами;
· стилі шрифтів, об'єкт WordArt;
· поєднання малюнка з текстом.

2.3. Створення композицій (Pai№t, WordArt) (6 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

• створення листівки;
• створення ілюстрації.

Узагальнення тем (2 год).

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень розпізнає:

· природні форми та явища у певному емоційному стані;
· види образотворчого мистецтва;

спостерігає:

· за природними формами навколишнього середовища;

порівнює:

· характер ліній, кольори й кольорові сполучення та чуттєво-емоційне забарвлення;
· характер та особливості будови різних природних форм;

характеризує:

· види образотворчого мистецтва та їх специфіку;
· засоби художньої виразності різних видів мистецтва;

уміє:

· використовувати засоби художньої виразності різних видів мистецтва;
· створювати асоціативні образи;
· виявляти свої почуття, естетичні переживання образотворчими засобами;
· утворювати та відрізняти відтінки одного кольору (різна насиченість та світлота);
· утворювати відтінки різних кольорів і відповідних кольорових сполучень для створення асоціативних композицій;
· передавати будову різних природних форм;
· зображувати природні форми в статиці та динаміці (з натури, з уяви, по пам'яті);
· збагачувати силуетну форму декором (природну і предмета);
· створювати різні композиції (сюжетну, декоративну, ілюстрацію);
· виконувати творчі композиції в різних техніках як одноосібно, так і в групах;
· завантажувати графічний редактор і створювати малюнки;
· працювати з графічними файлами;
· змінювати параметри графічних об'єктів та зберігати в різних форматах;

· створювати композиції, використовуючи створені графічні об'єкти, малюнки тощо;
· ***висловлює судження про:***
· предметне та безпредметне (абстрактне) мистецтво;
· площинні та об'ємні форми мистецтва;
· особливості створення художнього образу;
· засоби і прийоми організації композиції (ритм, рівновагу, цілісність форми, композиційний центр, симетрію, асиметрію, колір як акцент);
· основні пропорції природних форм (птахів, тварин тощо);
· художні прийоми різних видів мистецтва (асоціація, гіпербола, метафора, символ тощо);
· окремі елементи художнього оформлення книжки;
· ***наводить приклади:***
· творів реалістичного і декоративного, первісного і сучасного мистецтва;
· ***аналізує:***
· свої почуття і власне бачення художнього твору;
· ***має уявлення про:***
· специфіку образів пейзажного жанру, анімації, книжкової графіки, комп'ютерної графіки;
· графічні редактори (властивості, можливості, функції);
· специфіку створення та обробки зображень (растрових і векторних);
· кольорознавство та кольорові моделі
· типи графічних файлів;
· зберігання графічних об'єктів у різних форматах;
· ***знає:***
· основні поняття комп'ютерної графіки;
· призначення й основні функції графічного редактора;
· основні операції щодо створення та редагування зображень;
· засоби створення композицій з використанням зображень (створених, готових малюнків, стилів шрифтів, лінійок тощо);
· ***дотримується правил:***
· техніки безпеки при роботі з різними художніми матеріалами та інструментами;
· техніки безпеки при роботі в комп'ютерному класі.

6 КЛАС
ДУХОВНИЙ І ПРЕДМЕТНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ (70 год)
(2 год на тиждень, 6 год — резервний час)

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ
«ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО» (35 год)
Розділ І. Форма і зміст (15 год).
1.1. Форма (площина, конструкція) (5 год).
Орієнтовні тематичні завдання:
· колір і форма (локальний колір);
· лінія, силует як засіб передачі динаміки;

· спрощення форми (геометрична подібність), силует, тон, колір (холодна і тепла гами);
· пластика рельєфу (візерунок, фактура);
· лінійна перспектива куба, циліндра тощо (конструктивна побудова форм).

1.2. Світлотінь (об'ємна форма) (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· колір і світло;
· падаюча тінь як образ;
· об'ємна форма (куб, циліндр, призма);
· світлотінь форми (градація світлотіні);
· зумовлений колір форми.

1.3. Виявлення змісту (суті) (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· узагальнення та стилізація форм (рослин, тварин тощо);
· орнамент (рапорт), символіка кольору;
· пропорції людини (вік, зріст, образ);
· портрет (живопис, графіка тощо);
· Новорічне свято і Різдво (карнавал, маски, ляльки, одяг тощо).

Узагальнення тем (**1** год).

Розділ ІІ. Духовний та предметний світ (17 год).

2.1. Культурна спадщина 5год.

Орієнтовні тематичні завдання:

· декоративно-прикладне мистецтво, предмети побуту, орнамент (національні традиції);
· творчий натюрморт (епоха);
· сюжетна композиція (побутовий, історичний жанри);
· предметний світ людини, виявлення професії, захоплень (хобі, спорт тощо).

2.2. Трансформація, стилізація форм (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· трансформація геометричних форм, модифікація форм (предметів);
· стилізація природних форм (об'єм);
· шрифт (образ-літера), стилізація;
· стилізація, контраст, нюанс, колірна гармонія (декоративно-прикладне мистецтво).

2.3. Проектування та моделювання предметів (7 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· проектування предметів побуту (трансформація природних форм);
· проектування емблеми;
· моделювання (транспорт, іграшки, одяг).
· *Узагальнення тем* (2 год).

ІНФОРМАТИКА (35 год)

Розділ І. Особливості редактора Adobe Photoshop (15 год).

1.1. Принципи растрової графіки (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- панель інструментів та панель дій;
- інструменти малювання та заливки зображення: Pencil (олівець), Paintbrash (пензель), Eraser(гумка);
- інструменти форми (прямокутник, закруглений прямокутник, еліпс, довільна форма тощо);
- інструмент Gradient (градієнт), шаблони.

1.2. Створення ілюзії об'ємної форми (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- виділення зображення різними засобами;
- палітра Paths (контури);
- сферична форма (радіальний градієнт);
- кубічна та циліндрична форми (лінійні градієнти з різною непрозорістю).

1.3. Сканування та ретуш зображення (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- режим сканування;
- меню Levels, Brightness/Contrast;
- інструменти обрізки та групи Lasso;
- зміна розміру (Image Size) та поворот (Rotate Canvas);
- практична робота з ескізами (сканування, ретуш, зміна розміру, повороти рапорта орнаменту).

Узагальнення тем (**1** год).

Розділ II. Трансформація та стилізація форм (17 год).

2.1. Створення орнаментів (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- стилізація форми (узагальнення, геометрична подібність природних форм);
- створення орнаментів (рапорт, шаблони);
- види орнаментів (геометричні, рослинні, зооморфні);
- зміна режиму (Graylscale, RGB);
- створення композиції (орнамент, колір).

2.2. Трансформація (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- трансформація виділеної форми;
- трансформація тексту;
- організація роботи із шарами;
- монтаж зображень;
- створення композиції (шрифт).

2.3. Художні засоби редактора Adob Photoshop (7 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

- основні фільтри;
- фільтри Srylelize, комбінування фільтрів;
- проектування емблеми, моделювання.
- *Узагальнення тем* (2 год).

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень розпізнає:

· форми (реалістичні, декоративні) їх специфіку;
· національний одяг, побут людей різних країн;

спостерігає:

· красу форми, її пропорції, силует, пластику, об'єм (єдність зовнішньої форми та внутрішнього змісту);
· за впливом світла на зміну кольорів у природному середовищі;

порівнює:

· природне і штучне світло, локальний і зумовлений колір;
· особливості характеру людей, їх професій, захоплень, одягу, предметного світу тощо;

характеризує:

· відмінності декоративно-прикладного мистецтва різних культур (одяг, предмети побуту, прикраси тощо);

уміє:

· зображувати геометричну форму та спрощувати форму предметів до геометричної подібності;
· використовувати лінійну перспективу та виразні засоби для виявлення форми, її конструкції;
· використовувати світлотінь як засіб виразності та виявлення форми;
· бачити тональні, кольорові співвідношення, відтворювати об'ємну форму та колорит;
· стилізувати реальні форми у декоративні, умовно-графічні;
· створювати орнаменти різних видів;
· зображувати людину (з натури, з уяви, по пам'яті);
· створювати образ людини, з урахуванням власного бачення, одягу та предметного оточення;
· виконувати замальовки, начерки, фіксувати основні задуми композиції в ескізній формі;
· модифікувати, трансформувати та моделювати форми предметів на основі природних форм;
· творчо використовувати різні техніки (змішані), свідомо застосовувати інструменти та матеріали;
· використовувати художньо-виразні зображальні й технічні засоби Photoshop;
· створювати ескізи, редагувати та змінювати зображення, творчо використовувати різні стилі (шрифтів, графічних елементів, шаблонів тощо);
· творчо використовувати художні засоби та можливості інструментів графічних редакторів;
· інтегрувати різноманітні об'єкти в робочі додатки;
· проектувати та розробляти графічні об'єкти;

висловлює судження про:

· взаємозв'язок кольору і світла, кольору і форми;
· геометричну подібність предметів, природних форм, їх елементів (узагальнення та спрощення форми);
· натюрморт як жанр образотворчого мистецтва;
· основні пропорції постаті людини (залежно від віку, зросту, образу);
· ***наводить приклади:***
· творів різних видів та жанрів мистецтва, прикладної графіки;
· *має уявлення про:*
· середовище Photoshop;
· програмне та апаратне забезпечення;
· специфіку растрової графіки;
· особливості взаємодії додатків між собою та зовнішніми програмами;
· ***знає:***
· принципи растрової графіки;
· основні панелі інструментів;
· засоби зображення, редагування та трансформації;
· особливості сканування та обробки зображень;
· можливості створення та використання шаблонів;
· художні засоби (фільтри, ефекти тощо) для створення зображень;
· ***аналізує:***
· свої почуття, власне бачення художніх творів і власної роботи з оцінками інших учнів;
· ***дотримується правил:***
· техніки безпеки при роботі з різними художніми матеріалами та інструментами;
· техніки безпеки при роботі в комп'ютерному класі.

7 КЛАС
КУЛЬТУРНЕ ТА ПРОСТОРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЛЮДИНИ (70 год)
(2 год на тиждень, 6 год — резервний час)

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ
«ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО» (35 год)

Розділ І. Простір і об'ємно-просторова форма (15 год).
1.1. Ілюзорно-просторові засоби (5 год).
Орієнтовні тематичні завдання:
· ілюзорно-просторове зображення у двовимірному просторі (ритм ліній, колір);
· повітряна перспектива у графіці;
· повітряна перспектива у живопису;
· композиція «Простір» (умовно-графічне зображення простору або ілюзорно-просторове).
1.2. Об'ємна форма в просторі (5 год).
Орієнтовні тематичні завдання:
· об'ємно-просторова форма у відкритому просторі, пропорції, масштаб (абстрактна форма, паркова скульптура);

· об'ємно-просторова форма (дрібна пластика, колір у виявленні форми);
· об'ємно-просторова форма (динаміка, статика, тектоніка).

1.3. Архітектура (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· архітектура (архітектурний образ, особливий художній твір);
· архітектура геометричних форм (сучасна);
· види архітектурних споруд (стилі, конструкції, матеріал, використання кольору);
· перспектива вулиць;
· новорічний карнавал, різдвяний вертеп.

Узагальнення тем **(1** год).

Розділ ІІ. Середовище людини (17 год).

2.1. Місто, інтер'єр, екстер'єр (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· архітектурне середовище, історичне місто, гармонія з природним середовищем (панорамна перспектива);
· інтер'єр, екстер'єр історичний або сучасний (центральна перспектива);
· сценічний простір (ілюзії, колір);
· взаємозв'язок природного середовища, природних форм в середовищі людини (акваріум в інтер'єрі, фонтан **в** екстер'єрі).

2.2. Природне середовище (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· природне середовище очима тварин, комах тощо (низька лінія горизонту, перспектива пташиного польоту);
· природний світ, гармонія природних форм у середовищі (тектоніка природних форм, архітектури і дизайну);
· природно-ландшафтний вплив на організацію простору (культурне середовище людини);
· плакат «Екологія», «Культурнаспадщина».

2.3. Проектування та моделювання середовища (7 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· створення подарунка (іграшки, сувеніри);
· дизайн-графіка (листівка з текстом, запрошення, афіша, рекламне оголошення, привітання тощо);
· проектування свого будинку, інтер'єру («Кімната моїх фантазій»), дитячого майданчику тощо;
· композиція «Місто майбутнього»;
· свято міста (колективна творчість).*Узагальнення тем* (2 год).

«ІНФОРМАТИКА» (35 год)

Розділ І. Особливості редактора Adob Illustrator (15 год).

1.1. Принципи векторної графіки (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· пристрій інтерфейсу;
· створення простих об'єктів;

· малювання кривих;
· редагування та розфарбування (інструмент Btashes (пензель);
· створення композиції (використання кольору, шаблонів).

1.2. Перетворення об'єктів (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· масштабування об'єктів; трансформування (палітра Transform);
· інструмент «Довільне трансформування» (зміна перспективи об'єкта);
· створення тримірних об'єктів (циліндра, паралелепіпеда);
· трансформування «Поворот».

1.3. Змішування форм і кольорів (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· створення градієнтної заливки;
· додавання кольору об'єктам та їхнім контурам;
· угруповання об'єктів;
· використання атрибутів зовнішнього виду, стилів та динамічних ефектів;
· створення композиції «Архітектура» (використання, стилів та ефектів).

Узагальнення тем (**1** год).

Розділ II. Поєднання графіки Illystrator та зображення Photoshop (17 год).

2.1. Об'єднання зображень (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· розміщення файлів Adob Photoshop (копіювання);
· коректування кольору в розміщеному зображенні;
· робота з прозорістю, маскування зображення;
· перетворення растрової графіки у векторну;
· перетворення векторної графіки у растрову.

2.2. Робота з текстом (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· введення тексту у документ, зміна розмірів символів та атрибутів;
· створення тексту на кривій;
· обтікання текстом графічного зображення;
· створення текстових масок;
· створення текстового плаката.

2.3. Дизайн-графіка (7 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· проектування рекламного плаката(« Культурна спадщина», афіша до свята тощо, розробка ескізів та виконання в різних графічних редакторах).

Узагальнення тем (**2** год).

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень розпізнає:

- архітектурні стилі та національні традиції (в архітектурі, декоративно-прикладному мистецтві, одязі тощо);
- специфіку природно-ландшафтного середовища людини (місто, село тощо);

спостерігає:

- об'ємну форму в інтер'єрі та в місті (в залежності від розташування різні пропорції, масштаб, конструкції, матеріал);
- просторову будову природних форм як аналогів архітектурних споруд та дизайн-форм;

порівнює:

- гармонійний та дисгармонійний взаємозв'язок архітектури з довкіллям;
- національний побут, особливості архітектурного середовища різних країн;

характеризує:

- види архітектурних споруд (культові, житлові, громадські);

уміє:

- зображувати простір відповідно точки зору, лінії горизонту;
- зображувати і моделювати форму у просторі (паркова скульптура, скульптура в інтер'єрі, дрібна пластика);
- зображувати та робити ескізи середовища (природного, архітектурного, фантастичного);
- створювати тримірний простір інтер'єру, сценічний простір (ескіз, макет);
- зображувати архітектурні споруди, вулиці;(робити замальовки, ескізи з натури, з уяви, по пам'яті);
- брати участь в колективній роботі (створення ескізів костюмів, декорацій, оформлення сцени до свят тощо);
- використовувати художньо-виразні зображальні й технічні засоби програми Adob Illystrator;
- проектувати та розробляти графічні об'єкти;
- проектувати та моделювати предметне середовище (ескіз власного будинку, інтер'єр з елементами природних форм, екстер'єр);
- створювати сувеніри, іграшки, конструктори (з простих форм);
- робити ескізи та створювати тематичний плакат (екологія, культурна спадщина, афіша, рекламний плакат тощо);
- створювати ескізи продукції прикладної графіки (листівка, марки, запрошення, емблема, піктограми, оголошення, привітання до свята тощо);

висловлює судження про:

- системи зображення простору (поняття, виміри);
- перспективу (лінійну, повітряну, різна лінія горизонту і точка зору);
- архітектуру як синтез мистецтв, архітектурні стилі;

· специфіку архітектурного образу, конструкції та матеріалів, архітектурну композицію;
· дизайн як вид діяльності та взаємозв'язок з образотворчим мистецтвом, архітектурою;
· специфіку інтер'єру, екстер'єру, сценічного простору (ілюзії, колір);

наводить приклади:

· визначних архітектурних споруд (світу, рідного краю);
· різних поселень людини (гірські, в пустелі, на острові, міста-фортеці, мегаполіси, села тощо);
· різних видів графіки (станкова, прикладна, комп'ютерна графіка, дизайн-графіка);

має уявлення про:

· використання графічних редакторів в дизайн-графіці друкованої продукції;
· основні можливості програми Adob Illystrator та поєднання з іншими програмами;
· специфіку векторної графіки;
· застосування основних інструментів програми Adob Illystrator;
· художні засоби, технічні прийоми програми Adob Illystrator;

знає:

· принципи векторної графіки;
· основні панелі інструментів;
· засоби зображення, редагування, перетворення і трансформації об'єктів;
· засоби поєднання графіки Illystrator та зображення Photoshop;
· особливості роботи з текстом;

аналізує:

· результати власної роботи, досягнення та недоліки, визначає шляхи вдосконалення.

8 КЛАС
ВІРТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР (35 год)
(1 год на тиждень, 3 год — резервний час)

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Розділ І. Малювання в Macromedia Flash (15 год).

1.1. Знайомство з редактором Macromedia Flash (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· огляд Flash — ресурсів Інтернег: flash-сайти, ігри, презентації;
· малювання;
· робота з кольором, групами, текстом, растровою графікою;
· настроювання редактора, імпорт з інших додатків;
· публікація.

1.2. Створення анімації (10 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· використання еталонів (symbol) і екземплярів (instamce);
· робота з бібліотекою еталонів;

· зміна властивостей екземплярів;
· шари;
· методи створення анімації;
· покадрова анімація;
· робота з хронометричною лінійкою;
· поняття «tween-анімація»;
· анімація форми;
· анімація руху, рух по маршруту.

***Узагальнення тем* (1 год).**

Розділ II Створення презентацій та простішого flash-сайта (17 год).

2.1. Створення flash-презентації (7 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· складна анімація;
· практичні прийоми;
· використання звуку;
· створення кнопок з анімацією;
· провідник ролика;
· створення презентації.

2.2. Найпростіша інтерактивність (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· огляд мови Action Script;
· робота з редактором (Action Script;);
· найпростіші команди: Stop, Play, GetUrl;
· зміна властивостей екземплярів;
· створення і публікація найпростішого flash-сайта з можливістю навігації.

дотримується правил:

· техніки безпеки при роботі з різними матеріалами та інструментами і послідовності виконання колективних робіт;
· техніки безпеки при роботі в комп'ютерному класі.

2.3. Обмін даними в **Flash** (5 год).

Орієнтовні тематичні завдання:

· змінні й ідентифікація об'єктів;
· обмін даними між кліпами;
· динамічні текстові поля;
· завантаження в ролик даних із зовнішнього текстового файлу;
· динамічне завантаження роликів.

***Узагальнення тем* (2 тод).**

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень розпізнає:

· художньо-виразні, зображальні й технічні засоби виявлення образу, форми в просторі та часі в мистецтві та дизайні;

спостерігає:

· за змінами форм, їх трансформаціями, за рухами природних форм;

порівнює:

· форми в русі та спокою;

характеризує:

· різні види анімації;

· ***уміє:***

· моделювати рух форм (від спокою до руху), по кадрову анімацію;

· працювати з кольором, групами, текстом, графічною анімацією;

· створювати анімацію, використовувати звук;

· писати прості сценарії;

· створювати презентації та найпростішого flash-сайта.

висловлює судження про:

· використання анімації та графіки, особливості різних комп'ютерних програм;

· використання зміни форми, ефектів, ілюзії руху форм (перетікання форм, трансформація, анімація тощо);

· функції та склад програмного продукту Macromedia Flash.

наводить приклади:

• прийомів анімації;

має уявлення про:

· мову Action Script;

· найпростішу інтерактивність;

· обмін даними в flash;

знає:

· основні поняття, пов'язані з технологією flash;

· основні поняття анімації;

· найпростіші команди Stop, Play, GetUrl;

аналізує:

· результати власної роботи, досягнення та недоліки, визначає шляхи вдосконалення;

дотримується правил:

· техніки безпеки при роботі з різними матеріалами та інструментами;

· техніки безпеки при роботі в комп'ютерному класі.

Для забезпечення курсу необхідні такі програмні засоби:

1. Операційна система.

2. Редактор текстів та графічний редактор — для зберігання, редагування текстів та засвоєння правил побудови малюнків, схем, анімацій тощо

3. Набір прикладних програм навчального призначення.

4. Графічні системи (прикладні програми для роботи з графікою).

Список рекомендованої методичної літератури для вчителя

1. Алексеева В. В. Что такое искусство? — М.: Сов. художник, 1991.

2. Гаевский А. Ю. Информатика: 7 — 11 кл. Учеб. пособ. — К.: А.С.К., 2002.

3. Поліщук А. А. Як творити? Відчувати. Бачити. Мислити. — К., 2002.

4. Поліщук А. А. Впровадження комп'ютерної графіки в програму дитячих художніх закладів // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 10. — К., 2003. — С. 188—198.

5. Рейхарт Роберт, Ленц Джон. Flash 5. Библия пользователя / Пер. с англ. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2001.

6. Яковлєв М. І. Формально-композиційна графіка — основа вивчення теорії композиції // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. — Вип. 4. — К., 1994. — С. 41—43.

Програма для спеціалізованих загальноосвітніх навчальних гуманітарного профілю

Основи естетики. 10–11 класи

Пояснювальна записка

Концепція гуманітарної освіти передбачає викладання дисциплін, спрямованих на глибоке вивчення проблеми місця і ролі людини в історії світової цивілізації. Це насамперед, такі предмети, як естетика, етика, історія вітчизняної і світової культури. їх об'єднує загальний принцип «культуротворення», проте кожний з них має власні, специфічні риси і завдання.

Згідно з концепцією та проектом Державного стандарту загальної середньої освіти в Україні, у 10-11-х спеціалізованих класах гуманітарного профілю вводиться предмет «Основи естетики».

Мета предмета полягає в залученні учнів до загальних законів художнього освоєння і пізнання дійсності, розвитку мистецтва, його ролі в житті суспільства. Наріжним принципом предмета «Основи естетики» є охоплення всіх сфер людських почуттів, вивчення стосунків між людиною і світом, вплив на формування естетичної свідомості.

Завдання предмета: розвиток естетичної та мистецтвознавчої культури учнів; освоєння естетичних знань у сукупності з оволодінням обсягом інформації з культуротворчих дисциплін; сприяння духовному збагаченню молодої людини; розвиток уміння оцінювати твори мистецтва і працювати з науковими першоджерелами.

Розробка програми «Основи естетики» здійснювалася відповідно до проекту Державного стандарту загальної середньої освіти. Вона складається з двох частин і критеріїв, які є орієнтовними для вчителів, розрахована на два роки навчання. У 10-му класі опановується «Естетика як культуротворча наука» (2 години на тиждень), в 11-му — «Мистецтво в структурі естетики як науки» (2 години на тиждень). Кількість годин, запланованих на вивчення окремих розділів, є орієнтовною і може варіюватися вчителем відповідно до рівня знань і спрямованості інтересів учнів. Резерв навчального часу на реалізацію регіонального (шкільного) компонента має складати 6 годин як у 10-му, так і в 11-му класах, що становить 10% загального обсягу часу, передбаченого програмою.

Зважаючи на те, що кількість літератури з шкільного курсу естетики досить обмежена, вчитель може користуватися працями з історії естетичної думки, історії мистецтва, монографічними дослідженнями та науковими статтями.

Такий підхід при реалізації програми «Основи естетики» сприятиме формуванню всебічно розвиненої особистості, яка житиме і працюватиме в умовах третього тисячоліття.

Ґрунтовне опанування змісту предмета «Основи естетики» обумовлює необхідність виконання учнями творчих завдань, відповідей на контрольні запитання для перевірки рівня навчальних досягнень учнів,

проведення диспутів, олімпіад тощо.

В процесі опанування програмою учні повинні мати уявлення:

· про предмет і структуру естетики як науки;
· про логіку становлення її проблематики;
· про специфіку розвитку естетичних знань у конкретних культурних регіонах;
· про взаємозв'язок естетики, мистецтвознавства і художньої творчості.

Учні повинні знати:

· основні терміни, поняття і категорії естетики;
· теоретичний доробок її основних представників;
· про значення естетики в розвитку мистецтва, його видів і напрямів.

Учні повинні вміти:

· застосувати естетичні знання до самоаналізу і самоудосконалення;
· оцінювати художні твори та широкий спектр предметів і явищ навколишнього середовища.

Орієнтовний тематичний план програми «Основи естетики»

Частина I. Естетика як культуротворча наука, 10 клас	
Назви розділів і тем	**Кількість годин**
Розділ I. Предмет естетики	*3*
Тема 1. Що означає поняття «естетика»?	1
Тема 2. Становлення перших естетичних уявлень	2
Розділ II. Розвиток проблематики науки в історії естетики	*10*
Тема 1. Давньогрецька естетика	2
Тема 2. Естетична думка у країнах Сходу: стародавні Індія і Китай	2
Тема 3. Арабо-мусульманська естетика	2
Тема 4. Естетика Візантії	2
Тема 5. Естетика Київської Русі	2
Розділ III Розвиток естетики в межах загальнофілософських знань	*8*
Тема 1. Естетика середньовіччя	*2*
Тема 2. Естетика Відродження	4

Тема 3. Естетика класицизму	2
Розділ IV. Естетика як самостійна наука	*15*
Тема 1.0. Баумгартен і введення терміна «естетика»	1
Тема 2. Естетичні проблеми Просвітництва	8
Тема 3. Специфіка розвитку науки в умовах кінця XVIII-XIX ст.	6
Розділ V . Естетика в структурі міжпредметних зв'язків	*8*
Тема 1. Естетика і філософія	*2*
Тема 2. Естетика й етика	*2*
Тема 3. Естетика і мистецтвознавство	*2*
Тема 4. Естетика і психологія	*2*
Розділ *VI. Структура естетичної свідомості*	*6*
Тема 1. Естетика чуття	*2*
Тема 2. Естетичний смак	*2*
Тема 3. Естетичний ідеал	*2*
Розділ VII. Категорії естетики	*7*
Тема 1. Прекрасне	*2*
Тема 2. Трагічне	*2*
Тема 3. Комічне	*2*
Тема 4. Полікатегоріальність сучасної естетики як науки	1
Розділ VIII. Художня творчість як об'єкт естетичного аналізу	*5*
Тема 1. Визначення поняття «творчість»	1
Тема 2. Природа художнього таланту	2

Тема 3. Специфіка творчого процесу в мистецтві	2
Разом *(із резервом 6 годин на шкільний компонент)*	68
Частина II. Мистецтво в структурі естетики як науки, 11 клас	
Розділ *IX. Мистецтво як естетичне явище*	*14*
Тема 1. Історичні закономірності розвитку мистецтва	4
Тема 2. Предмет мистецтва, художній образ, зміст і форма	4
Тема 3. Стиль і художній метод	4
Тема 4. Функції мистецтва	2
Розділ X. Видова специфіка мистецтва: історія і теорія проблеми	*44*
Тема 1. Генезис мистецтва і формування його видової структури	4
Тема 2. Архітектура	4
Тема 3. Скульптура	4
Тема 4. Живопис	6
Тема 5. Музика	4
Тема 6. Хореографія	4
Тема 7. Театр	4
Тема 8. Кінематограф	6
Тема 9. Естетична специфіка літератури	4
Розділ XI. Творчий потенціал естетичного виховання	*4*
Тема 1. Естетичне виховання: історія і сучасність	*2*
Тема 2. Традиції естетичного виховання в Україні	*2*
Разом *(із резервом 6 годин на шкільний компонент)*	*68*

Тематичне планування навчального матеріалу

Частина I
Естетика як культуротворча наука

***Розділ I*. Предмет естетики**

Тема 1(1 год). **Що означає поняття «естетика».**

Визначення естетики як науки про становлення чуттєвої культури людини. Всебічний аналіз поняття «естетика», відбиття ним різних граней людських почуттів. Поняття «естетика» в контексті понять «досконале», «прекрасне», «естетичне». Естетика і гармонія.

Тема 2 (2 год). **Становлення перших естетичних уявлень.**

Співвідносність перших естетичних уявлень з давньогрецькими теоріями специфіки і значення людських почуттів (Піфагор, Алкмеон, Емпедокл, Феофраст). Єдність теорії і мистецької практики у творчій спадщині Ксенофана. Погляди Поліклета і запровадження ним у теоретичний ужиток поняття «канон». Зір і естетичні засади кольору, кольорової символіки у Емпедокла; введення поняття «катарсис». Катарсис і суміжні поняття: «страх», «відчай», «афект», «співчуття». «Почуттєва» спрямованість поглядів Теофраста.

Правило «золотого перетину» і його практичне застосування в мистецтві Греції.

***Розділ II*. Розвиток проблематики науки в історії естетики**

Тема 1 (2 год). **Давньогрецька естетика.**

Розвиток давньогрецької естетики. Теоретичні пошуки Сократа, Платона, Арістотеля. Принцип доцільності як основа естетичних поглядів Сократа. «Калокагатія» як єдність етичного й естетичного. Проблема «мистецтво і мораль» в естетиці Сократа.

Природа естетичного почуття, джерела талановитості, естетичне виховання. Проблема відносності краси та можливість досягнення абсолютно прекрасного в теоретичній спадщині Платона. Платон про роль мистецтва в духовному розвитку людини, у формуванні її почуттєвої культури.

Історичне значення «Поетики» Арістотеля в розвитку естетичної проблематики. Обгрунтування Арістотелем розгорнутої структури естетичних категорій. Теорія мімесису (наслідування). Арістотель про функції мистецтва та необхідність узагальнення художнього досвіду.

Тема 2 (2 год). **Естетична думка в країнах Сходу: стародавні Індія і Китай.**

Традиційність і консерватизм як властивості культури Сходу. Прагнення до класифікації та систематизації — основні ознаки естетики Стародавньої Індії. Трактат «Натья-Шастра» як спроба аналізу проблем художньої творчості, виховання актора, визначення художньої майстерності. Проблема естетичних категорій, специфічних естетичних понять («раса» — естетичне переживання, «бхава» — життєві емоції) в коментарях до «Натья-Шастра». Зв'язок етичного й естетичного у стані «дхвани» — здатності проникнення у «другий», прихований зміст художнього твору. Загальнолюдська цінність «Махабхарати» і

«Рамаяни» — шедеврів багатовікової колективної народної творчості.

Естетика Китаю як вияв єдності «досконалості», «довершеності», «гармонії». Стародавній Китай як феномен «тотального естетизму». Єдність естетичних і педагогічних ідей у спадщині Конфуція. Роль музики в осягненні досконалості. Сюнь-Цзи про значення обрядової музики. Категорія «просвітлення» як засіб об'єднання видової структури мистецтва. Етикет як специфічний вияв естетики Стародавнього Китаю.

Тема 3 (2 год). **Арабо-мусульманська естетика.**

Арабо-мусульманська естетика як відбиття специфічного сві-тоставлення, визначеного ісламом та значення Корану в духовному житті мусульман. Залежність арабо-мусульманської естетики від вимог і обмежень ісламу (заборона зображати Бога, людину, тварин). Естетичне навантаження арабського мистецтва. Специфіка видової структури арабського мистецтва.

Тема 4 (2 год). **Естетика Візантії.**

Естетика Візантії в контексті теоретичної спадщини античності (неоплатонізму Плотіна). Візантизм як підґрунтя художньої культури Київської Русі, Європи, Грузії та Вірменії.

Ідея універсуму як система образів, символів, знаків, що пов'язують людину з Богом. Естетичні погляди Іоана Дамаскіна, Григорія Палами.

Тема 5 (2 год). **Естетика Київської Русі.**

Міфопоетичні витоки естетики давнього слов'янства. X–XII століття як час розвою Київської Русі і період злету тогочасної естетики. Естетичні засади «Ізборників 1073 і 1076 рр.». Єдність естетичної і моральнісної проблематики в заповіті Володимира Мономаха «Повчання своїм дітям». Естетичні аспекти в структурі філософсько-етичної проблематики «Повісті минулих літ» та «Слова про Ігорів похід». Мистецтво часів Київської Русі.

***Розділ III*. Розвиток естетики в межах загальнофілософського знання**

Тема 1 (2 год). **Естетика Середньовіччя.**

Періодизація доби Середньовіччя і динаміка естетичних ідей. Творчий потенціал християнства. Естетичні погляди Аврелія Августина. Проблема краси як відбитку божественного. Розширення понятійно-категоріального апарату естетиками Середньовіччя. Естетика в структурі теоретичних поглядів Фоми Аквінського.

Тема 2 (4 год). **Естетика Відродження.**

Роль італійського Відродження в розвитку європейської культури. Періодизація італійського Відродження. Формування зв'язку «ремесло — професіоналізм — творчість» і остаточний розрив мистецтва і ремесла. Естетичні погляди Леона Б.Альберті, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті. Німецька модель Відродження. Теоретична позиція і мистецькі надбання А. Дюрера. Специфіка прояву ідей Відродження в інших країнах Європи.

Мистецтво доби Відродження, його видова розгалуженість. Відродження і процес формування гуманістичного світостав-лення.

Тема 3 (2 год). **Естетика класицизму.**

Нікола Буало-Депрео як засновник естетики французького класицизму. Раціоналізм Рене Декарта і філософське забезпечення класи-

цизму. Жан Расін і Жан Б. Мольєр як автори мистецтвознавчої моделі класицизму. Значення театру і літератури в добу класицизму. Музика і процес становлення нових жанрів.

***Розділ IV*. Естетика як самостійна наука**

Тема 1 (1 год). **О. Баумгартен і введення терміна «естетика».**

Роль і значення теоретичного трактату «Естетика» (1750) О. Баумгартена для упорядкування термінології й окреслення самостійної сфери знань: естетика як судження смаку і пізнання прекрасного. Значення поняття «досконале» в естетиці другої половини XVIII — початку XIX ст. О. Баумгартен про проблеми художньої творчості, про специфіку мистецтва, її місця в структурі естетичного знання.

Тема 2 (8 год). **Естетичні проблеми Просвітництва.**

Просвітництво як відображення антифеодального руху в країнах Європи. Естетика Просвітництва як носій ідей краси, добра і справедливості. Феномен французького Просвітництва. Вольтер про природу прекрасного і завдання естетичного виховання.

Естетична спадщина Д. Дідро. Художня критика в контексті естетичної проблематики. Німецьке Просвітництво. Й. Вінкельман як автор «Історії стародавнього мистецтва». Естетичні погляди Г-Е. Лессінга та їх значення для подальшого розвитку європейської поезії, живопису, театру.

Тема 3 (6 год). **Специфіка розвитку науки в умовах кінця XVIII–XIX століть.**

Естетична проблематика в теоретичній спадщині класиків німецької філософії: Канта, Гегеля, Шеллінга. Проблема безсторонності естетичного судження в «Критиці здатності судження» Канта. Поняття «краса», «гра» та «уява» в контексті кантівської естетичної теорії. Кант і проблема видової специфіки мистецтва.

Проблема прекрасного в динаміці людської чуттєвості в естетиці Гегеля. Історія мистецтва як зміна форм: символічна — класична — романтична. Гегель про відповідність історичних форм мистецтва його конкретним видам: архітектурі, скульптурі, живопису, музиці, поезії.

Становлення романтико-ірраціоналістичної орієнтації в естетиці Шеллінга. Шеллінг як спадкоємець ієнських романтиків (Шлегель, Новаліс). Специфіка естетичної теорії кінця XVIII–XIX ст. в контексті культуротворчих процесів у Франції, Англії та Росії.

Місце і роль марксистської естетики в європейській культурі XIX ст. та її значення в розвитку радянської теорії естетики (1917–1991 рр.).

Тема 4 (4 год). **Естетика в духовному житті України.**

Києво-Могилянська академія, Київський, Харківський, Львівський університети як наукові осередки розвитку української естетики. Теоретична спадщина Г. Щербацького і виокремлення естетичної проблематики: міфологічні витоки літератури, обгрунтування жанру трагікомедії та ін. Понятійно-категоріальний апарат естетики Г.Сковороди. Проблема взаємодії естетики й етики в спадщині філософа.

Гуманістичні традиції української естетики XIX ст.: П. Лодій,

М. Максимович, А. Метлинський та ін.

Естетичні засади українського мистецтва XIX століття, виокремлення постаті митця та утвердження його соціального і морального призначення.

***Розділ* V. Естетика в структурі міжпредметних зв'язків**

Тема 1 (2 год). **Естетика і філософія.**

Становлення предмета естетики в межах філософського знання. Специфіка вияву зв'язку естетики і філософії у теоретиків філософської (Платон, Арістотель, Кант, Гегель та ін.) та мистецтвознавчої (Леонардо да Вінчі, Н. Буало, Г.-Е. Лессінг та ін.) орієнтації. Суперечності процесу відокремлення естетики від філософії. Сучасний стан проблеми.

Тема 2 (2 год). **Естетика і етика.**

Специфіка взаємодії естетики й етики в різні історичні періоди розвитку естетики як науки. Теоретичний потенціал поняття «калокагатія». Професійна етика, значення творчої майстерні у вихованні митця. Етика взаємин «вчитель — учень» в історії мистецтва і в умовах розвитку сучасної української художньої культури.

Тема 3 (2 год). **Естетика і мистецтвознавство.**

Мистецтвознавство як єдність історії мистецтва, теорії мистецтва і художньої критики. Естетика як загальна теорія мистецтва. Специфіка взаємодії естетики і мистецтвознавства в різні історичні періоди. Обгрунтування естетичної специфіки мистецтва в роботах Б.Бозанкета і М.Дессуара (кінець XIX — перша половина XX ст.). Сучасний стан проблеми.

Тема 4 (2 год). **Естетика і психологія.**

Естетико-психологічна проблематика в естетиці як науці: художня творчість, специфіка творчого процесу, мистецького твору та ін. Проблема «пограничного» понятійного апарату: «катарсис», «емпатія», «ідентифікація», «пошукова активність» тощо. Сучасний стан проблеми взаємодії естетики і психології.

***Розділ VI*. Структура естетичної свідомості**

Тема 1 (2 год). **Естетичне чуття.**

«Зовнішні» і «внутрішні» чуття людини. Естетичне чуття як складний синтез «зовнішніх» і «внутрішніх» чуттів. Значення кольору, звуку і форми для розвитку естетичного чуття. Специфіка вияву естетичного чуття в художньому творі.

Тема 2 (2 год). **Естетичний смак.**

Естетичний смак і суміжні поняття: «норма», «оцінка», «міра». Становлення теорії естетичного смаку в естетиці французького Просвітництва (Монтеск'є, Вольтер). Морально-етичний аспект естетичного смаку в концепції А. Шефтсбері. Проблема антиномій (суперечностей) судження смаку в естетиці І. Канта. Естетичний і художній смак.

Тема 3 (2 год). **Естетичний ідеал.**

Становлення проблеми естетичного ідеалу в історії науки. Ідеал і мета, ідеал і прекрасне: проблема співвідношення. Роль ідеалу у розвитку мистецтва. Ідеал як динамізуюче начало в світобаченні видатних діячів української культури (Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, І. Труша, М. Занько-вецької, В. Винниченка, О. Довженка та ін.).

Естетичний ідеал: сучасний стан проблеми.

***Розділ VII*. Категорії естетики**

Тема 1 (2 год). **Прекрасне.**

Проблема прекрасного в історії естетичної науки. Багатоаспек-тність виявлення прекрасного: прекрасне і добро, прекрасне і благо, прекрасне й істина.

Прекрасне і суміжні поняття: краса, ідеал, гармонія, досконале. Прекрасне і піднесене. Прекрасне в контексті різних періодів розвитку мистецтва.

Тема 2 (2 год). **Трагічне.**

Проблема трагічного в історії естетичної науки. Міфологічні витоки поняття «трагедія». Становлення трагедії як жанру літератури в умовах давньоогрецької культури (Софокл, Есхіл, Евріпід). Специфіка трагічного конфлікту в творах У. Шекспіра, Ж. Расіна і Ф. Шіл-лера. Трагічне як протиріччя «між історично необхідною вимогою і практичною неможливістю її здійснення» в марксистській естетиці. Типологія трагічного в теорії естетики XX століття.

Тема 3 (2 год). **Комічне.**

Проблема комічного в історії естетики як науки. Міфологічні витоки поняття «комедія». Досвід вирішення комічного конфлікту в творах Менандра і Арістофана. Специфіка втілення комічного у різних видах мистецтва. Основні форми комічного: гумор, сатира, іронія, сарказм, гротеск, шарж, карикатура.

Тема 4(1 год). **Полікатегоріальність сучасної естетики як науки.**

Категоріальний апарат естетики як розкриття логіки її розвитку. Досвід систематизації категорій і введення в ужиток нових категорій: «драматичне», «героїчне», «витончене», «звичайне», «гармонійне» та ін. Полікатегоріальність як ознака естетики XX століття.

***Розділ VIII*. Художня творчість як об'єкт естетичного аналізу**

Тема 1(1 год). **Визначення поняття «творчість».**

Художня творчість у структурі поняття «творчість». Творчість і ремесло: створення принципово нового і шаблонна робота. Види творчого процесу («прямий» і «опосередкований»). Відповідність видів мистецтва видам творчого процесу.

Тема 2 (2 год). **Природа художнього таланту.**

Природа художнього таланту в історії естетики як науки. Типологія художніх здібностей людини. Природжене і набуте в таланті. Морально-педагогічні аспекти художньої обдарованості дитини.

Тема 3 (2 год). **Специфіка творчого процесу в мистецтві.**

Етапи творчого процесу: загальне пізнання і спостереження навколишньої дійсності; виникнення задуму твору; вибіркове пізнання і спостереження навколишньої дійсності; безпосереднє втілення художнього задуму в мистецькому творі. Специфіка дії етапів творчого процесу відповідно до виду мистецтва.

Частина II
Мистецтво в структурі естетики як науки

***Розділ IX*. Мистецтво як естетичне явище**

Тема 1 (4 год). Історичні закономірності розвитку мистецтва.

Доісторичне мистецтво. Міжнауковий зв'язок як методологічне підґрунтя аналізу мистецтва доісторичного періоду. Передумови виникнення мистецтва. Феномен синкретизму. Проблема походження мистецтва як об'єкт теоретичного аналізу (Г. Спенсер, Е. Гроссе, Г. Плеханов, Ф. Енгельс, З. Фрейд, Е. Б. Тайлор).

Мистецтво стародавнього світу. Самовизначення мистецтва стародавніх цивілізацій Сходу, Греції та Риму. Міфологічне підґрунтя мистецтва стародавнього світу. Антропоморфізм давньогрецької та давньоримської міфологій.

Мистецтво середньовіччя (IX–XIII ст.). Проблема взаємодії релігії і мистецтва в умовах доби середньовіччя. Церква як соціальний замовник основоположних видів середньовічного мистецтва: архітектури, вітражного живопису, органної музики тощо.

Мистецтво Відродження (XIУ–XVI ст.). Проблема «традиції -новаторство» у мистецтві Відродження. Взаємозв'язок мистецтва з філософією, політикою, наукою. Професійні досягнення ренесансного живопису (закони композиції, пропорцій, перспективи, світлотінь тощо). Гуманістична спрямованість мистецтва Відродження.

Мистецтво Нового часу (кінець XVI — перша половина XIX ст.). Формування художніх напрямів маньєризму, бароко, рококо, класицизму, романтизму, реалізму та їх естетико-мистецтвознав-чий аналіз.

Мистецтво другої половини XIX–XX ст. Інтеграція філософсько-естетичних пошуків у мистецьку площину. Вплив ідей М. К'єркеггора, З. Фрейда, А. Бергсона та ін. на творчість провідних європейських митців. Діалог «теорія — художня практика» як характерна ознака мистецтва зазначеного періоду. Естетичний понятійний апарат в історичній динаміці мистецького розвитку.

Тема 2 (4 год). **Предмет мистецтва, художній образ, зміст і форма.**

Основні параметри предмета мистецтва. Характерні особливості мистецтва як форми суспільної свідомості. Пріоритетність емоційно-чуттєвого начала.

Проблема художнього образу в історії естетичної науки: від доби античності до XX ст. Художній образ як синтез суб'єктивного та об'єктивного, раціонального та емоційного, типового та індивідуального. Динамічний зв'язок: «відображення — вираження — сприйняття» як основа художнього образу. Художній образ і поняття «емпатія» та «сугестія»: логіка взаємозв'язку.

Зміст і форма як складові художнього твору. Визначення понять «зміст» і «форма». Специфічні особливості форми і її структурні елементи. Зміст художнього твору як синтез трьох компонентів: теми, ідеї та емоційно-естетичної оцінки зображуваного.

Тема 3 (4 год). **Стиль і художній метод.**

Поняття «стиль» і його місце у контексті естетичного тезаурусу. Етимологічне коріння стилю. Пріоритет індивідуального начала у мистецтві Відродження і проблема стилю. «Художній стиль» — «художній напрям» — «художня епоха» як динамічна система. Поняття «стиль» і проблема понятійної «охайності».

Художній метод як засіб пізнання дійсності, його основні різновиди. Проблема методологічної трансформації. Метод як об'єкт естетико-мистецтвознавчого аналізу.

Тема 4 (2 год). **Функції мистецтва.**

Питання функціональності мистецтва в структурі естетичної проблематики. Арістотелівська модель мистецьких функцій як синтез пізнавального, виховного та емоційного впливу. Проблема функціональності у динаміці

розвитку естетичної науки. Поліфункціональність сучасного мистецтва.

***Розділ X*. Видова специфіка мистецтва: історія і теорія проблеми**

Тема 1 (4 год). **Генезис мистецтва і формування його видової структури.**

Поняття «генезис». Доісторичне мистецтво і його видова модель. Феномен давнього муралу.

Особливості еволюції мистецьких різновидів і їх теоретичне осмислення. Основні тенденції дослідження видової специфіки мистецтва. Принцип *«розгалуження»* як концептуальна домінанта моделей Сократа і Г. Сен-Вікторського. Принцип *«прерогативи»* як фундамент наукових розробок Л. да Вінчі, Д. Віко і представників Болонської академії витончених мистецтв. Теоретичні погляди І. Канта та Г.-Е. Лессінга як «перехідний етап» у вивченні проблеми видової специфіки мистецтва. Принцип *«синтезу»* як підмурівок концепцій Г. Гегеля і Р. Канудо.

Класичні види мистецтва та особливості їх внутрішнього структурування. Проблема професійної і народної творчості як об'єкт міжнаукового аналізу.

Еволюція видів мистецтва: рух від синкретизму до синтезу. Причини розподілу мистецтва на види і їх зв'язок з часовим фактором (конкретний історичний період, соціально-політична ситуація), культуротворчим процесом, науково-технічним прогресом тощо.

Тема 2 (4 год). **Архітектура.**

Визначення архітектури як виду мистецтва. Основні архітектурні напрями і їх функціональне призначення. Мистецтво архітектури і науково-технічний прогрес: логіка зв'язку. Архітектурний образ і його складові.

Витоки архітектурного мистецтва. Особливості архітектури Месопотамії, Єгипту, Вавилону, Персії, Індії, Китаю.

Феномен давньогрецької архітектури та її внесок у розвиток цього виду мистецтва.

Архітектура Стародавнього Риму. Трактат Вітрувія «Десять книжок про архітектуру».

Феномен Візантійського зодчества та його вплив на розвиток архітектурного мистецтва Болгарії, Сербії та Стародавньої Русі.

Архітектура Київської Русі та її найвизначніші пам'ятки.

Специфічні особливості архітектури середньовіччя. Зародження архітектурних напрямів.

Архітектурне мистецтво доби Ренесансу. Творчі досягнення її провідних представників: Ф. Брунеллескі, М. Буонарроті, А. Палладіо та ін. Особливості розвитку архітектури Західної Європи у XVII — першій половині XVIII ст. Створення академій живопису, скульптури та архітектури.

Напрям бароко в архітектурному мистецтві, його найвизначніші взірці.

Рококо в архітектурі. Характерні ознаки цього напряму.

Класицизм в архітектурному мистецтві. Творчість О. Кокорінова, В. Баженова, М. Казакова, А. Вороніхіна, А. Меленського, В. Беретті та ін.

Модерн як новий етап у розвитку архітектури. Найяскравіші зразки цього напряму. Специфіка архітектурного мистецтва XX століття.

Тема 3 (4 год). Скульптура.

Визначення скульптури як виду мистецтва. Основні напрями скульптурного мистецтва. Розподіл скульптури за змістом і функціями. Специфіка скульптурного образу.

Особливості скульптурного мистецтва Стародавніх Єгипту, Ассірії та Вавилону.

Феномен давньогрецької скульптури. Шедеври Мірона, Полік-лета, Фідія, Атенодора, Полідора та Агесандра.

Скульптурне мистецтво Стародавнього Риму. Розвиток скульптурного портрета.

Специфіка середньовічної скульптури.

Скульптурне мистецтво доби Відродження. Феномен Мікеланджело і його місце в історії світової скульптури.

Характерні особливості скульптури доби бароко. Творчість Дж. Берніні.

Класицизм у скульптурному мистецтві та його провідні представники: Ж.-А. Гудон, Е. Фальконе та ін.

Скульптура у XIX ст. Творчі досягнення визначних російських та українських митців.

Скульптурне мистецтво на межі XIX–XX ст. Творчість К. Меньє.

Феномен О. Родена, його вплив на подальший розвиток скульптури.

Скульптурне мистецтво першої половини XX ст. Творчість І. Кавалерідзе. Художня спадщина О. Архипенка як явище національної і світової культури.

Українська скульптура у другій половині XX ст. Особливості розвитку.

Тема 4 (6 год.) **Живопис.**

Визначення живопису як виду мистецтва. Його основні технічні різновиди (фреска, мозаїка, олійний розпис, тампера, акварель, пастель тощо).

Феномен доісторичного живопису.

Мистецтво живопису у добу середньовіччя. Розквіт іконопису. Феномен Ф. Грека та А. Рубльова.

Епоха Відродження як новий етап у розвитку мистецтва живопису. Знакові постаті італійського Ренесансу: Джорджоне, Тінторетто, Тіціан, Мікеланджело, Рафаель. Феномен Леонардо да Вінчі.

Ренесанс у нідерландському живописі і його провідні майстри: брати ван Ейк, П. Брейгель, Г. Босх.

Ренесанс у німецькому мистецтві живопису. Творчість А. Дюрера.

Особливості розвитку живопису наприкінці XVI–XVIII ст. Провідні митці цього періоду: Ф. Халс, Я. Вермеєр Делфтський, Ф. Гойя, П. Рубенс, А. ван Дейк, Ф. Сурбаран, Е. Греко, Д. Велас-кес. Феномен Рембрандта.

Російська та українська школи живопису XVIII–XIX ст.: Ф. Рокотов, Д. Левицький, В. Боровиковський, Т. Шевченко, М. Тїимоненко та ін.

Імпресіонізм як новий етап у розвитку мистецтва живопису. Творчість Е. Мане, К. Моне та ін. Феномен О. Ренуара.

Постімпресіонізм у живопису. Його яскраві представники: В. ван Гог, П. Сезанн, П. Гоген.

Модернізм як художньо-естетична система. Мистецтво живопису нереалістичної орієнтації та його основні напрями. Експресіоністичний живопис (творчість Е. Мунка, Ж. Руо, А. Райнера). Сюрреалізм у мистец-

тві живопису . А. Бретон як теоретик напряму. Феномен С. Далі.

Російський та український авангард як альтернатива західному модернізму. Творчість В. Каменського, В. Кандінського, М. Бойчука, Д. Бурлюка, О. Богомазова та ін.

Художні угруповання у мистецтві живопису 20-х рр. («Світ мистецтва», «Спілка російських художників», «Блакитна троянда», «Бубновий валет» тощо).

Реалістичний метод у мистецтві живопису Західної Європи і його яскраві представники: Ж.-Л. Давід, Ф. Гойя, Е. Делакруа.

Реалізм у російському живописі XIX ст. Творчість О. Венеціанова, К. Брюллова, О. Іванова, П. Федотова, І. Крамського, В. Верещагіна, В. Сурикова, В. Васнєцова, І. Репіна та ін.

Реалістичний напрям у живописі XX ст.: М. Мурашко, С. Коровін, М. Нестеров, Р. Гуттузо, Р. Кент, Ф. Кричевський, Т. Яблонська.

Український живопис другої половини XX ст. Творчість В. Касіяна, М. Глущенка, М. Дерегуса, В. Зарецького та ін.

Вияв специфіки національної самосвідомості у творчості К. Білокур та М. Примаченко.

Сучасний стан мистецтва живопису в Україні.

Тема 5 (4 год). **Музика.**

Визначення музики як виду мистецтва. Специфіка музичного образу. Жанрово-родова структура музики. Проблема співтворчості у музичному мистецтві.

Логіка розвитку музики від доісторичного періоду до XV ст.

«Музичний Ренесанс» у Західній Європі XVII–XVIII ст. Творчість А. Скарлатті, Ж.-Б. Люллі, Г. Перселла, Г.-Ф. Генделя. Досвід «музичної міфотворчості».

Видатні персонали музичного мистецтва XVIII — початку XIX ст.: Й.-С. Бах, М. Березовський, А. Ведель, Д. Бортнянський.

Творчість «віденських класиків»: Ф.-Й. Гайдн, Л. ван Бетховен, В.-А. Моцарт.

Феномен Р. Вагнера і його внесок у розвиток музичної творчості. Розквіт європейського оперного мистецтва XIX ст. і його провідні представники: Дж. Верді, Дж. Россіні, Ж. Бізе, Дж. Луччіні, М. Глінка, М. Римський-Корсаков та ін.

«Могутня кучка» та її провідні представники.

Феномен П. І. Чайковського, специфічні особливості творчості митця.

С. С. Гулак-Артемовський і його вплив на розвиток українського оперного мистецтва.

Феномен М. В. Лисенка. Жанрова універсальність творчості композитора.

Музичне мистецтво України другої половини XX ст. Художні пошуки Л. Ревуцького, К. Данькевича, В. Сільвестрова, М. Скорика, Є. Станковича та ін.

Феномен українського вокального мистецтва.

Специфіка художніх орієнтирів провідних європейських композиторів XX ст.: М. Равель, Ф. Пуленк, Б. Барток, Е. Саті, Р. Штраус, А. Шенберг, С. Прокоф'єв та ін.

Музика і кінематограф: логіка взаємозв'язку.

Тема 6 (4 год). **Хореографія.**

Визначення хореографії як виду мистецтва. Специфіка хореографічного образу. Особливості творчого процесу у хореографії.

Витоки хореографічного мистецтва. Історична динаміка його розвитку. Роль Королівської академії танцю (Франція) у розвитку класичної хореографії. Балет і його жанрова структура.

Хореографія як метатеорія балетного мистецтва. Ж. Ж. Новерр — фундатор класичного балету.

Провідні хореографічні школи Європи початку XIX ст. Західноєвропейський та східноєвропейський балет: логіка взаємовпливу. Розквіт балетного мистецтва у другій половині XIX — початку XX ст. та його провідні майстри: М. Петіпа, М. Кшесинська, П. Гердт, О. Горський, М. Фокін, А. Павлова, В. Ніжинський, Т. Карсавіна, О. Спесивцева та ін. «Російські сезони» у Парижі як взірець міжвидового синтезу. Феномен Сержа Лифаря і його місце в історії світової хореографії. Знакові персонали балетного мистецтва другої половини XX ст.: Г. Уланова, Ю. Григорович, М. Плісецька, Н. Безсмертнова, М. Лієпа, В. Васильєв, Є. Максимова, Р. Нурієв, М. Баришников та ін.

Видатні представники українського балету: В. Калиновська, В. Ковтун, О. Потапова, Т. Таякіна та ін.

Народні традиції в хореографії України. Ансамбль танцю ім. П. Вірського.

Мистецтво народного танцю в історії світового хореографічного мистецтва.

Тема 7 (4 год.). **Театр.**

Визначення театру як виду мистецтва. Синтетична природа театрального образу. Проблема співтворчості у театральному мистецтві. Родові модифікації театру. Театральне мистецтво у динаміці історичного розвитку.

Феномен давньогрецького театру, його специфічні особливості та знакові персонали: Есхіл, Софокл, Евріпід, Арістофан, Менандр.

Театральне мистецтво у Стародавньому Римі. Творчість Езопа та Росція.

Специфічні особливості середньовічного театру і його жанрові різновиди: літургія, містерія, мораліте, фарс.

Епоха Відродження як новий етап у розвитку мистецтва театру. *Комедія дель-арте і* її специфічні особливості.

Лопе де Вега Карпйо та Кальдерон де ла Барка — реформатори іспанського театру.

Феномен У. Шекспіра і його місце в історії театрального мистецтва. Досвід створення постійних труп (театр «Глобус»).

Мистецтво театру XVII-XVIIIст. Творчість Ж.-Б. Мольєра, П. Корнеля, Ж. Расіна. «Комеді франсез» і його видатний представник М. Барон.

Театральне мистецтво XVII-XVIII ст. і його зв'язок з філософсько-естетичними пошуками Н. Буало, Р. Декарта, Д. Дідро, Вольтера, Г.-Е. Лессінга та ін.

Специфіка розвитку театрального мистецтва в Україні та Росії: *професійний театр* Ф. Волкова та *кріпосний театр.*

Зародження української *побутової драми* (перша половина XVII ст.). *Театр-вертеп* (друга половина XVII ст.).

Професійний український театр і його фундатори: І. Карпенко-Карий, М. Садовський, П. Саксаганський.

Провідні художні напрями XIX ст.: романтизм і реалізм та їх вплив на розвиток театрального мистецтва. Творчість Е. Кіна, Ф. Леметра, С. Бернар, Т. Сальвіні, Е. Дузе та ін.

Драматургія М. Гоголя, О. Островського, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, А. Чехова та її вплив на режисерські й акторські пошуки М. Щепкіна, М. Срмолової, В. Коміссаржевської, М. Кропивницького, М. Заньковецької та ін.

Авангардистські експерименти у світовому театрі на початку XX ст. Вплив концепцій А. Шопенгауера, С. К'єркеггора, О. Конта, Ф. Ніцше, З. Фрейда на творчість провідних театральних митців.

Система К. Станіславського та її наріжні принципи. Режисерська й організаційна діяльність митця.

Теорія «відчуження» і її реалізація у творчості В. Мейєрхольда та Є. Вахтангова.

«Ефект відчуження» як підмурівок «епічного театру» Б. Брехта.

Російська акторська школа і її провідні представники (В. Качалов, М. Хмельов, А. Коонен, А. Тарасова, О. Єфремов, А. Деми-дова, О. Табаков та ін.): проблема художньої спадкоємності.

Феномен Л. Курбаса. Наріжні естетичні принципи його творчості. Вплив Л. Курбаса на розвиток українського театру. Художній доробок А. Бучми, Н. Ужвій, Б. Ступки, Ф. Стригуна та ін.

Особливості західноєвропейського театрального мистецтва другої половини XIX ст. і його видатні майстри: Ж. Вілар, Ж. Філіп, Л. Олів'є, Брук, Е. де Філіппо та ін.

Театральні фестивалі як культуротворчий феномен. Формалістичні пошуки європейського театру XX ст.

Експресіоністична спрямованість творчості Е. Піскатора та М. Рейнхардта; «театр жорстокості» А. Арто; художні експерименти С. Беккета, Е. Іонеско та ін.

Тема 8 (6 год). **Кінематограф.**

Визначення кіно як виду мистецтва. Його синтетична природа, специфічні засоби і прийоми. Жанрово-родова структура кінематографа.

Брати Люм'єр та Ж. Мельєс як засновники документального та ігрового кіно.

«Система зірок» у кінематографі 10-х рр: М. Ліндер, А. Нільсон, В. Холодна, Д. Фербенкс та ін.

Феномен Ч. Чапліна і його місце в історії світової кінокомедії.

Д. У. Гріффіт як реформатор кіномистецтва.

Провідні майстри російської мелодрами: Я. Протазанов, В. Гардін, Є. Бауер та ін.

Авангардистські експерименти в кінематографі 20-х рр. Провідні радянські режисери цього періоду: Л. Кулешов, Дзиґа Вертов, Г. Козінцев та Л. Трауберг. «Золотий трикутник» радянського кіно: С. Ейзенштейн, В. Пудовкін, О. Довженко.

Психоаналітична теорія З. Фрейда та її вплив на пошуки митців французького «Авангарду»: Р. Клер, А. Ганс, Л. Бунюель та німецького

кіноекспресіонізму: Р. Віне, Ф. Ланга, Ф. Мурнау.

Реалістичне відображення дійсності у фільмах Е. фон Штрогейма, К. Відора, Ч. Чапліна (США).

Звукова ера у кіномистецтві (30-ті рр.) і виникнення нових жанрів.

Соціально-політичні катаклізми 30-х років та їх вплив на образну систему фільмів французьких кіномитців Ж. Ренуара, Ж. Превера і М. Карне.

«Золотий вік» в американському кіно. Розквіт творчості Дж. Форда, У. Уайлера, О. Уеллса. Розвиток комерційних жанрів: вестерн, гангстерський фільм, мюзикл, мелодрама, фільм жахів тощо.

Кінематограф радянського періоду 30-х рр. у контексті «соціального замовлення» і його жанрові пріоритети: історико-революційний фільм (творчість М. Ромма, Г. Козінцева та Л. Трауберга,

С. Юткевича, братів Васильєвих, О. Довженка); історичний фільм (творчість С. Ейзенштейна, І. Савченка, В. Петрова, І. Кавалерідзе); кінокомедія (творчість Г. Александрова та І. Пир'єва) тощо.

Основні кінематографічні напрями в європейському кіномистецтві 40–60-х років.

Італійський неореалізм і його представники: Р. Росселліні, В. Де Сіка, В. Де Сантіс, Л. Вісконті.

«Нова хвиля» у французькому кіно. Провідні майстри цього напряму: Ж.-Л. Годар, Ф. Трюффо, А. Рене та ін. Вплив французької інваріації філософії екзистенціалізму на творчість митців.

«Контркультура» в кінематографі США. Неофрейдизм як теоретичне підґрунтя художніх пошуків А. Пенна, М. Ніколса, Д. Хоппера, М. Формана та ін.

«Рух шестидесятників» у радянському кіномистецтві: творчість М. Хуцієва, Г. Данелія та ін.

Яскраві постаті світового кіномистецтва останніх трьох десятиріч XX ст.: Ф. Фелліні, Л. Вісконті, М. Антоніоні (Італія), І. Бергман (Швеція), А. Куросава (Японія), А. Тарковський (Росія).

Українське кіномистецтво 50-90-х рр. і його представники: Р. Балаян, М. Бєліков, Л. Биков, В. Браун, В. Гресь, В. Денисенко, К. Єршов, В. Іванов, В. Івченко, Ю. Іллєнко, Г. Кохан, В. Криштоф-ович, Т. Левчук, М. Мащенко, І. Миколайчук, К. Муратова, Л. Осика, С. Параджанов, Б. Савченко, П. Тодоровський та ін. (ігрове кіно); С. Буковський, О. Коваль, М. Мамедов, О. Шкляревський та ін. (документальне кіно); В. Олендер, Ф. Соболєв, А. Серебрени-ков, О. Роднянський та ін. (науково-популярне кіно); І. Гурвіч, В. Дахно, Є. Сивокінь, Д. Черкаський та ін. (анімаційне кіно).

«Тіні забутих предків» як взірець кінематографічного синтезу.

Феномен телебачення.

Тема 9 (4 год). **Естетична специфіка літератури.**

Визначення літератури як форми художньої діяльності. Жанровородова специфіка літератури. Фольклорна творчість.

Міфологічний підмурівок давньогрецької літератури та її провідні представники — Гомер, Есхіл, Софокл, Евріпід, Арістофан. Розвиток ліричного напряму у творчості Тертея та Анакреонта.

Знакові постаті давньоримської літератури: Вергілій, Горацій та Овідій.

Феномен давньоруського літопису і його художній апогей — «Слово про Ігорів похід».

Специфічні особливості середньовічної літератури. *Провансальська лірика* та її зв'язок з *лицарським романом* (Б. де Сент-Мор, В. фон Ешенбах, Г. Страсбурзький).

Персидська класична поезія та її видатні персонали: Фірдоусі, О. Хайям, Сааді.

Розвиток літератури у добу Відродження.

Італійський літературний Ренесанс і його провідні представники — А. Данте, Ф. Петрарка, Д. Бокаччо.

Феномен У. Шекспіра і література англійського Відродження.

Лопе де Вега і М. Сервантес та їхній внесок у розвиток іспанської літератури.

Інтерпретація категорії комічного у творчості провідних європейських письменників XVI–XVII ст. Ф. Рабле, У. фон Гуттена, Е. Роттердамського та їхній вплив на творчість Дж. Свіфта, М. Твена, А. Франса, Б. Шоу.

Феномен богословських творів. Художня спадщина протопопа Авакума.

Класицизм у європейській літературі; його французька (П. Корнель, Ж. Расін, Ж.-Б. Мольєр) та російська (О. Кантемір, О. Сумароков, Д. Фонвізін) інваріації.

Вплив ідей Просвітництва (Д. Дідро, Й. Вінкельман, О. Г. Ба-умгартен, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо) на розвиток літературного процесу (Г. Державін, О. Радищев та ін.).

Інтеграція культуротворчих наук: філософії, естетики, етики, мистецтвознавства та їх вплив на розвиток романтичного напряму в літературі. Творчість Е. Т. Гофмана, Г. Гейне, І. В. Гете, Дж. Байрона, В. Гюго, В. Жуковського, О. Пушкіна, М. Лєрмонтова (ранній період творчості).

Знакові постаті у літературному процесі XIX ст.: О. Пушкін, М. Гоголь, Ф. Достоєвський, Л. Толстой, Т. Шевченко, П. Мирний, О. Кобилянська, Леся Українка, М. Коцюбинський, Стендаль, О. де Бальзак, Г. Флобер, Ч. Діккенс, В. Скотт та ін.

Феномен В. К. Винниченка. Загальнолюдська спрямованість творчості письменника.

Реалістичний напрям у літературі другої половини XIX — початку XX ст.

Активізація дифузії культуротворчих наук і літературної творчості.

Натуралістичний напрям у літературі та його провідні представники Е. Золя та брати Гонкур.

«Діалог культур» як характерна тенденція у літературному процесі перетину XIX-XX ст.

Модернізм у літературі та його основні різновиди.

Символізм та акмеїзм як складові декадентської літератури (Ш. Бодлер, П. Верлен, А. Рембо, О. Уайльд, Д. Мережковський, З. Гіппіус, Ф. Сологуб, В. Брюсов, Л. Андрєєв, М. Гумільов, А. Ахматова, Й. Мандельштам та ін.).

Специфічні особливості літературного авангарду.

Літературна модель *експресіонізму* (Г. Бенн, Ф. Кафка, О. Кокошко, В. Стефаник, О. Кобилянська) та *сюрреалізму* (Г. Аполлінер, П. Елюар, Л. Арагон).

Футуризм в літературі. Його італійська (Ф. Т. Марінетті) та російська (В. Каменський, В. Маяковський, Д. Бурлюк, М. Асєєв) інваріації.

Література XX ст. у контексті філософсько-естетичних та соціально-політичних процесів — школа «нового роману»: М. Пруст, М. Бютор, А. Роб-Грійє, Н. Саррот. Творчість Т. і К. Манна, Е.-М. Ремарка, Е. Хемінгуея, Д. Джойса, Г. Лоуренса, А. Рюноске, К. Абе та ін.

Феномен латиноамериканської літератури і її знакові персонали: П. Неруда, Г. Маркес, Ж. Амаду.

Реалістичний напрям у літературі XX ст. та його різновиди.

Л. Піранделло, В. Пратоліні, Е. де Філіппо як провідні представники літературного неореалізму.

«Соціалістичний реалізм» як основоположний метод радянської літератури. Теорія «соціального замовлення». Провідні представники напряму: М. Горький, О. Фадєєв, М. Шолохов, Я. Колас, О. Корнійчук та ін.

***Розділ XI*. Творчий потенціал естетичного виховання**

Тема 1 (2 год). **Естетичне виховання: історія і сучасність.**

Проблема естетичного виховання у динаміці історичного розвитку. Філософи античності як зачинателі естетичного виховання.

Специфіка розуміння естетичного виховання у добу середньовіччя.

Відродження як новий етап осмислення естетичного виховання.

«Комплексна модель» естетичного виховання (взаємозв'язок педагогіки та етики) Х. Л. Вівеса.

Проблема естетичного виховання в умовах доби Просвітництва. Теоретичні праці Д. Юма та К. А. Гельвеція.

Ф. Шіллер і його внесок у розробку проблеми естетичного виховання. «Листи про естетичне виховання» як теоретичний маніфест дослідника.

Естетичне виховання в умовах другої половини XIX–XX ст. і його специфічні особливості.

Теорія «елітарності» й естетичне виховання: проблема «за» і «проти».

Тема 2 (2 год). **Традиції естетичного виховання в Україні.**

Специфіка естетичного виховання в Україні: логіка історичного руху. Феномен Києво-Могилянської академії. її просвітницька діяльність та орієнтація на естетичне удосконалення особистості.

Г. С. Сковорода як знакова персоналія української філософії. Внесок ученого у розробку проблеми естетичного виховання і його вплив на літературну практику XIX–XX ст.

Феномен культури і проблема естетичного виховання: логіка взаємозв'язку.

Діалог між митцем і аудиторією як найдійовіший засіб естетичного виховання.

Рівні навчальних досягнень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень сприймає та виконує музичні твори на частковому рівні, небагатослівно їх характеризує, демонструє слабо сформоване художньо-образне мислення, елементарні навички та вміння у практичній музичній діяльності.
	2	Учень володіє незначною частиною тематичного матеріалу, має слабо сформований рівень сприйняття музичних творів, виявляє певні вміння та навички, володіє незначною частиною спеціальної музичної термінології, словниковий запас дозволяє викласти думку на елементарному рівні.
	3	Учень здатний сприймати та виконувати окремі фрагменти музичних творів з конкретним образно-художнім змістом, знає незначну частину музичного тематичного матеріалу; послуговуючись обмеженим термінологічним та словниковим запасом.
II. Середній	4	Учень здатний сприймати та виконувати музичні твори на репродуктивному рівні, але не розуміє художньо-образної сфери музичних творів; застосування знань та спеціальної музичної термінології на практиці задовільне.
	5	Учень володіє навичками й уміннями, які дають змогу проаналізувати чи виконати окремі музичні твори, котрі мають художньо конкретну словесну, понятійну основу; але не завжди вміє інтерпретувати музичні твори, які вимагають абстрактного художнього мислення; виявляє недостатнє знання спеціальної музичної термінології; словниковий запас небагатий.
	6	Учень здатний сприймати і відтворювати значну частину музичного матеріалу, але має слабо сформоване художнє мислення, не завжди послідовно та логічно характеризує музичні твори, його розповідь потребує уточнень і додаткових запитань; учень виявляє знання і розуміння основних тематичних положень, але не завжди вміє самостійно зробити порівняння, висновок щодо прослуханої чи виконаної музики.

III. Достатній	7	Учень здатний сприймати та виконувати музичні твори, але робить непереконливі висновки, непослідовно викладає свої думки, допускає термінологічні помилки; учень знає найважливіший тематичний музичний матеріал, але знання нестійкі; спостерігаються помітні позитивні зміни у музичній діяльності учня.
	8	Учень уміє сприймати і виконувати музичні твори, досить повно аналізує художньо-образний зміст твору, але має стандартне мислення, йому бракує власних висновків, асоціацій, узагальнень, не завжди вміє поєднувати музичні твори та життєві явища; недостатньо володіє спеціальною музичною термінологією при аналізі музичних явищ.
	9	Учень виявляє достатнє засвоєння тематичного музичного матеріалу, але допускає несуттєві неточності у використанні спеціальної музичної термінології, які потребують зауваження чи коригування, трапляються поодинокі недоліки у виконанні музичного твору і художньо-образному оформленні своїх роздумів щодо прослуханої музики; не завжди самостійно систематизує та узагальнює музичний матеріал.
IV. Високий	10	Учень має міцні знання програмового матеріалу, але, аналізуючи музичні твори, допускає неточність у формулюваннях та спеціальній музичній термінології, не завжди обґрунтовано може довести свою думку щодо музичних явищ, йому важко виконати окремі фрагменти музичного твору. Вказані неточності може виправляти самостійно.
	11	Учень володіє тематичним музичним матеріалом у межах програми, вміє використовувати набуті знання, уміння і здібності у нових музичних завданнях, демонструє знання спеціальної музичної термінології, їх усвідомлення та міцність, уміння систематизувати, узагальнювати, інтерпретувати музичні твори, асоціювати їх з творами інших мистецтв та життєвими явищами, застосовувати здобуті знання у музичній діяльності.
	12	Учень має ґрунтовні знання тематичного музичного матеріалу у межах програми, здатний узагальнювати, сприймати та виконувати музичні твори, застосовувати асоціативні зв'язки між музичними творами, творами інших мистецтв та життєвими явищами; свідомо використовувати спеціальну музичну термінологію у роздумах, висновках та узагальненнях щодо прослуханого чи виконаного твору, пропонує нетипові, цікаві художньо-творчі уявлення; рівень світосприйняття і світовідчуття мистецького мислення достатньо високий; самостійно використовує набуті знання, уміння та здібності в музичній діяльності.

Методичні рекомендації для вчителів з музичного мистецтва

Види діяльності на уроках музичного мистецтва та методика їх проведення

Музикування

Музична педагогіка на сьогодні пропонує ряд способів елементарного дитячого музикування.

Термін «музикування» застосовується в сучасній музичній педагогіці в широкому розумінні як комплексна музична діяльність, що складається із різних її взаємопов'язаних між собою — ритміка, елементарне сольфеджіо, спів, гра на дитячих інструментах та імпровізація (вокальна і інструментальна). Музикування на уроках творчого вчителя займає багато часу, бо в процесі музикування діти на практиці реалізують свої знання і навички. Крім цього, музикування розвиває тембровий, регістровий і гармонічний слух, почуття ритму, вміння вслухатися в багатопланову і багатоголосну фактуру, дозволяє виконувати відносно складну музику. Музикування на уроці створює умови, при яких діти, що із різних причин не вміють інтонувати або взагалі не вміють співати, активно беруть участь у виконанні музики. Разом з цим такий вид діяльності активізує всіх дітей, сприяє координації музичного мислення і рухової сфери, розвиває фантазію і творчі здібності, і приносить дітям радість від колективної форми роботи.

Опираючись на світову систему музичного виховання Карла Орфа пропонуємо розрізняти два основні види музикування: мішаний, який об'єднує в одне ціле ритміку, спів, імпровізацію, гру на інструментах, та чисто інструментальний, що передбачає виконання спеціальних аранжованих дитячих творів.

Доцільно в процесі музикування використовувати такі способи як звуковидобування оплесками, притопами, лясканням пальцями рук. Такі звукові жести застосовуються на уроках, коли немає спеціального дитячого інструментарію для музикування, для активізації як музичної так і рухової сфери дітей.

Оплески теж поділяються на кілька типів.

- це можуть бути плескання напівопуклими долонями один до одної — звук низький, «щемкий»;
- витягнутими долонями — звук світліший, вищий;
- удари пальцями однієї руки по витягнутій долоні другої — звук більш дзвінкий, «світлий»;
- удари по долоні трьома, двома і навіть одним пальцем — звук поступово стає все тихішим і таємничим. Коли різні види оплесків проводяться в різних варіантах і до них добавляється спів (соло чи група дітей), то музикування для дітей стає цікавим, захоплює весь клас бо весь колектив музикує, творить музику (одні співають, інші грають ритмічний супровід).

Також можна ударяти по партах в різних тембрових варіантах: лег-

кі удари долонями посередині парти, витягнутими пальцями по краю парти, або тільки одними кінчиками пальців (при такому способі досягається найбільш тихий звук і доцільно його застосовувати, коли діти уже дуже збуджені).

Притопи теж можуть бути різними — цілою ступнею, пальцями не піднімаючи п'яток, п'яткою, не піднімаючи пальців. Удари по колінах або стегнах обома руками, поперемінно, перехрещуючи руки.

Кожен вид музикування записується скорочено.

О — оплески, п — парта, н — нога, к — коліно, ляскання пальцями — л, голос — г.

Права рука Приклад перехрещування рук

Праве коліно

Ліве коліно

Ліва рука

До ритмічною музикування, як ми вже наводили приклад, долучається голос на одній або різних висотах, шепотом або голосно, вимовляються ритмічні партії, на склади та, ті-ті, ті-рі, і т.п.

Різні способи виконання можуть чергуватися в одній ритмічній вправі чи партитурі, і це теж дуже зацікавлює дітей.

Наприклад.

О

К

н

л

Такі вправи можна будувати на основі розучуваних в даний момент ритмічних фігур (залежно від рівня класу, теми уроку і т.д.). способи виконання можуть мінятися за домовленістю в кожному такті. Дітям буде цікаво, коли їм запропонувати самим придумати способи виконання ритмічних фігур. Таким чином, виконання простих ритмічних вправ можуть виконувати на слух, за ритмічними таблицями або з нот. Це теж викликає цікавість у дітей і розвиває їх творчі здібності.

Наступний вид роботи з музикування передбачає наявність ритмічних ударних інструментів на уроці. Частіше всього це такі інструменти як — тамбурин (по ньому ударяють рукою), трикутник (звук видобувається металічною паличкою, можливо виконання точних ритмічних фігур і тремоло). тарілочка (ударяють молоточком з резиновою головкою), Бубенці (в естрадному оркестрі їх деколи називають румбою, по них ударяють руками, деколи «встряхуючи»), маракаси (трясуть в ритмі, ударяють по долоні рідше струшують), дерев'яні палички (ударяють одна по одній).

Деякі із них та багато інших можуть виготовляти учителі разом із учнями.

Ударні інструменти використовуються з різною метою:

- для отримання різних тембрових і динамічних ефектів,
- при виконанні ритмічних вправ для супроводу співу,
- для імпровізації і для виконання спеціальних «партитур», які можна створювати вчитель разом із учнями для класного дитячого оркестру.

Слід враховувати такі зауваження особливо для не досвідчених вчи-

телів; не переобтяжувати урок одноголосим використанням багатьох однотипних інструментів, виконувати одну і ту ж ритмічну партію багатьма однотипними інструментами, які заглушають дитячий спів і створюють неестетичний шум, що може вплинути на дисципліну.

Вчитель повинен навчити дітей користуватися одним інструментом і «пов'язувати» його звучання із співом, сольфеджуванням або із звучанням мелодичних інструментів, якщо такі використовуються на уроці.

Якщо на ударних інструментах діти грають не по ритмічних таблицях, а на слух, то не треба ускладнювати окремі партії. Краще побудувати їх на неперервному повторенні одного і того ж ритмічного мотиву, або фрази. Наприклад, для одного інструмента ось такий двотакт:

2/4, Який використовується як акомпанемент до співу. Якщо два ударні інструменти, то вони можуть виконувати дві різні ритмічні фігури:

Приклад для 3-х інструментів

Також можна кожному інструменту виконувати тільки по одному такту. Це дуже зручно при використанні чотирьох інструментів; на одному, наприклад перший такт, на другому другий такт, на тарілочці тремоло, на трикутнику. З таким супроводом виконується пісня. Граючи на інструментах діти не втомлюються, у них є час подумати про наступний такт, вслухатися у гру інших. Крім цього, створюються відповідні умови для ритмічної імпровізації.

Наприклад: учитель домовляється з учнями про те, що по черзі кожен із них буде змінювати ритмічні фігури, вибираючи їх із плакатів з ритмічними таблицями, або самостійно їх придумати. Хто не змінить свій такт, той віддає інструмент іншому. Виходить цікава гра і в той же час на уроці створюється неперервний ритмічний мінливий супровід до пісні (супровід можна змінювати у зв'язку із розвитком драматургії пісні, поезії).

Виконуючи такого типу притопи, можна побудувати багато різноманітних варіантів роботи.

Наступний вид музикування — гра на мелодичних інструментах. В основній школі рекомендується грати на металофонах, різних сопілочках, дудочках і різноманітних клавішних інструментах.

Металофони найкраще використовувати для підбору мелодій на слух (з нот важче, бо відстані між пластинками малі і важко попадати

молоточком на ноти). На слух можна давати дітям підбирати і ритмічні фігури на остинато (T — S; T — D) як супровід до пісні. Наприклад:

Така побудова на пентатоніці, тобто така ритмічна фігура, може бути основою супроводу до любих мелодій (в мажорі і в мінорі) і транспонувати ці фігури можна і в інші тональності.

Партію для металофона можна скласти із характерних інтонацій виконуваної пісні. Наприклад, до мелодії пісеньки:

Може слугувати такий зворот:

Для того, щоб внести більшу різноманітність і викликати зацікавленість дітей, можна запропонувати таке виконання пісеньки: спочатку два рази вище зазначений зворот діти грають на металофоні (засвоєння

висоти звуків) далі, під цей же акомпанемент сольфеджують (закріплюючи назву, висоту нот і тривалість), знову два рази супровід, потім — діти співають пісеньку із словами, закінчують знову металофони, уповільнюючи тему (ніби дитина засинає).

Так із простої короткої мелодії створюються достатньо красивий твір. Діти всі творять — а це найважливіше, бо без творчості —· людина як особистість не реалізує себе.

На металофоні необхідно починати гру двома молоточками. Початковий етап — це гра по пластинках: до, ре, мі — ударяти лівою рукою, фа, соль, ля — правою. Пізніше, коли ускладнюються партії під нотами вказувати якою рукою грати (л —ліва, п — права).

Слухання музики

Слухання музики на уроках, знайомство з найвидатнішими творами класиків і сучасних композиторів має на меті — з одного боку — збагатити учнів, розвинути у них високі естетичні смаки, а — з другого — навчити їх самостійно аналізувати ті процеси, що відбуваються у музиці, навчити їх через звукову форму проникати у задум автора, знаходити у кожному конкретному випадку неповторний художній зміст.

Хочеться ще раз наголосити на тому, що без осмислення (аналізу) форми музичного твору, не може бути глибокого проникнення у його зміст. Річ, здавалося б, зрозуміла, незаперечна. Проте на практиці дуже часто спостерігається інше. Вивчення цього питання показує, що багато вчителів стихійно (по традиції) чи свідомо стоять на інших позиціях. Обминаючи питання про музичну форму твору (не йдеться про те, як побудовано твір, про його жанрові особливості, про те як взаємодіють засоби музичної виразності тощо), вчитель пропонує розкривати зміст, або — це буває найчастіше — сам нав'язує свою версію змісту.

На хибність такого підходу до музики в процесі роботи з дітьми звернув увагу ще Б. В. Астаф'єв. Висунуті ним положення не втратили актуальності й сьогодні. Найперше, що підкреслював вчений, — треба навчити учнів слуховому «спостереженню музики», спостереженню осмисленню її течії, розвитку, тобто тих процесів, що в ній відбуваються.

Проведене нами спостереження показало, що слухаючи новий музичний твір, абсолютна більшість учнів не знає за що «зачепитися». Одні видумують якийсь зміст, інші говорять про настрій або характер музики, решта, наприклад, — про такі особливості, як темп твору, динаміка тощо.

Зрозуміло, що скільки-небудь серйозне спостереження над музикою (музичною формою) можливе тільки на певній стадії розвитку, тобто тоді, коли учні вже збагатилися відповідними знаннями та навичками спостереження.

Наприклад; за програмою з музики для початкових класів такі вміння виховуються за допомогою «трьох китів», вже на перших уроках, коли учням ставиться завдання: знайти у прослуханій музиці відповідного «кита» - пісню, танець, марш. У такий спосіб учні відзначають що в одному випадку зміст музики, пов'язаний з маршовим рухом (марш), у другому — з домінуючою над усім мелодією (пісня), у третьому - з танцю-

вальним ритмом та характером. З уроку до уроку аналіз поглиблюється і вже у молодших класах учні виявляються спроможними спостерігати в музиці головне — її жанрові ознаки.

Вчитель повинен прагнути до того, щоб розвивати в учнів не лише вміння аналізувати жанрові ознаки творів для слухання, а й здатність осмислювати особливості будови та зв'язок характерних звукових деталей зі змістом. З цією метою у кожному конкретному випадку до учнів ставляться такі питання:

1. Який «кит» (або «кити») звучить у цій музиці?
2. Зі скількох частин складається п'єса і що їх відрізняє?
3. Який характер, настрій і зміст цієї музики?

Даючи відповідь на перше питання, учні так би мовити «охоплюють» твір в цілому, визначають у ньому найбільш характерне. Відповідь на друге питання вимагає детального аналізу, проникнення в будову твору. Відповідь на третє питання — це не що інше як осмислення зв'язку засобів музичної виразності зі змістом.

В основній школі на уроках для слухання музики відводиться 10—15 хв. Тому є для вчителя важливо чітко продумати шляхи та етапи роботи в процесі слухання музики.

Пропонуємо найбільш вивірені на сучасному етапі три напрями роботи зі слухання музики:

- Слухання музики з метою розвитку цілісного художньо-емоційного сприймання.
- Слухання музики як ілюстрація до окремих музичних явищ (слухання уривків музичних творів для демонстрації тембру інструментів, мелодичних, ритмічних, гармонічних, структурних та інших особливостей музики).
- Слухання окремих елементів музичної мови (співзвуччя різного роду, мелодичні і ритмічні інтонації, динаміка, артикуляція і т.п.) для того, щоб навчити учнів вслухатися в них і розуміти їх виражальне значення.

Безумовно, що ці три напрями роботи взаємопов'язані і виділяються лише для того, щоб вчитель, аналізуючи твір, звертав увагу на різні грані сприймання музичного твору. На сьогодні відомі і практично використовуються 4 етапи роботи в процесі слухання музичного твору:

- вступна бесіда (дуже коротко);
- прослуховування;
- обговорення, аналіз;
- повторне прослуховування.

При цьому найважливішим є характер питань завдань, які ставляться перед учнями в процесі слухання та аналізу.

Чітко сформулювати питання вчителю буває нелегко і не тільки на уроці музики. Ця проблема прослідковується і на інших уроках в системі освіти. Вивірені типові питання і завдання рекомендуємо оформляти у вигляді плакатів і вивішувати їх під час слухання (або по можливості на комп'ютері).

На сьогодні розрізняють три основні групи питань і завдань:

1. Що виражає (емоційний зміст) музика)?

2. Як вона це виражає чи зображає? (засобами виразності)?

3. Чому виражає саме так (виражають причину написання твору і т.д.)?

Сприймання ідейно-емоціонального змісту повинно опиратися на безпосередні звукові враження, на саме музичний зміст твору. Спрямовувати на такий процес сприймання повинні питання вчителя. Наприклад: «Який характер музики? Що переживаєте, відчуваєте, слухаючи цей твір?». Проте слід уникати таких питань: «Що ви уявляєте, слухаючи цю музику?». Практика показує, що такі питання навівають у дітей пусте фантазування далеке від того, що звучить у конкретному музичному творі. І таке питання абстрактне для учнів, вони придумують розповіді, що базуються на зорових моментах, а не звукових образах. Пропонуємо порядок обговорення змісту музичного твору:

- Учень повинен вказати про яку частину твору він розповідає, (про першу, другу, третю частину, або про початок, чи середину і т.д.). Це особливо важливо, якщо твір має декілька контрастних епізодів або частин.
- Розділ для аналізу підкріпити характерними словами або групою слів що подаються в таблицях або в підручниках. Учень повинен вибрати найбільш вдалий варіант для характеристики музики.

Для молодших школярів такі слова за своїм значенням більш контрастні. Наприклад: музика святкова, тужлива, весела, трагічна, радісна. В основній школі мають бути таблиці, на яких виписано групи слів, близьких по характеру, учень повинен вибрати найбільш характерні з них, які відповідають змісту, настрою музичного образу.

Наприклад, музика:

- урочиста;
- святкова;
- велична;
- піднесена;
- натхненна.

Слова більш узагальненого смислу:

- лірична;
- поетична;
- співуча;
- ніжна;
- тужлива;
- зворушлива.

Наведені характеристики потрібні для розвитку музичного мислення учнів, бо дуже часто навіть музично освічені люди прослухавши твір не завжди можуть охарактеризувати його більш ніж двома трьома словами. Такі словники допомагають дітям висловити свої музичні переживання, відчуття в процесі сприймання. Крім таблиць учням можна давати завдання самостійно відбирати відповідні слова-характеристики.

Після того, як учнями визначено характер музики, необхідно вияснити її ідею і зміст (що композитор хотів виразити?), які почуття, асоціації викликає музика тої чи іншої частини. Наприклад, якщо учні прослухавши першу частину «Баркароли» Чайковського визначають співучий, ліричний, рухливий характер музики і те, що композитор

хотів виразити мінливі, глибинні почуття, що переживає людина, милуючись красивою рікою або людиною, що плаває по ній, то така характеристика більш менш правильна. Проте, коли дитина починає фантазувати, відповідаючи на питання «що ви собі уявляєте?» про події далекі від музики типу «королева іде на бал», то такі фантазії віддаляють дитину від музики (тобто від того характерного музичного враження). Із змістом тісно пов'язаний аналіз виражальних засобів (як виражено?). В залежності від знань учнів і від мети уроку виражальні засоби можуть бути охарактеризовані в загальному плані, або детально проаналізовані, особливо коли необхідно звернути увагу на якусь одну найбільш характерну грань музики. Це можуть бути і виконавські засоби, і форма, і елементи музичної мови. При цьому найбільшу увагу необхідно звертати на ті виражальні засоби, з якими учні не мають можливості ознайомитися під час інших музичних занять.

З ритмічними і мелодичними особливостями музики учні знайомляться в процесі співу, музикування, сольфеджування (по можливості), і під час слухання музики ці знання збагачуються. А з тембровими і гармонічними особливостями музики, а також з музичними формами учні знайомляться в процесі тільки слухання музики (мається на увазі не лише слухання цілих творів, а й окремих музичних елементів у виконанні вчителя).

Питання («Чому так виражено?») дітям задають з метою усвідомлення ними взаємозв'язку форми і змісту твору, а також зв'язку музики із самим життям. Наприклад, «чому «Неаполітанська пісенька» Чайковського виконується на трубі, а не на скрипці?» Для більшого взаємозв'язку музики з реальною дійсністю із самим життям необхідно формувати питання про причини створення автором цих творів. Чому створені такі твори? Наприклад, які події в житті Бетховена спонукали його написати «Місячну сонату». Чому Шопен написав «Революційний етюд»? Такого роду питання більш складні, але вони мають важливе значення для усвідомлення дітьми що музика — це мистецтво, яке відображає реальне життя. І якщо діти не відповідають на такі складні питання, відповідає вчитель, але такі відповіді вчителя переконують їх на почуттєво-емоційному рівні більше, ніж якби це була проста традиційна розповідь вчителя.

Сприймання музики і уміння аналізувати її виражальні засоби актуалізують і інші прийоми і методи роботи.

Серед них важливу роль мають співставлення творів, виявлення контрастів, визначення схожостей і відмінностей і т.п. Тому і пропонується в багатьох випадках слухати по два, три твори. Часто один із них являється основним і на ньому більше зосереджується увага при аналізі, а інші використовуються для порівняння, і завдяки цьому, для поглиблення знань учнів або для вирішення поставленої проблеми.

Гра як засіб розвитку творчого мислення учнів на уроках музики

Сьогодні у навчально-виховному процесі актуально застосовувати системи інтерактивного навчання дітей. Інтерактивні технології сучасні педагоги-новатори розглядають як різновид активних методів навчання, серед яких основна роль відводиться іграм.

В психолого-педагогічній літературі гра розглядається як важли-

вий вид діяльності. Більшість науковців дотримується точки зору С. Л. Рубінштейна, який вважав, що гра — це усвідомлена діяльність, тобто сукупність осмислених дій, об'єднаних єдністю мотивів.

Аналізуючи функціональні можливості видів діяльності, Г. І. Щукіна відзначила, що гра сприяє розвиткові пізнавальних сил учнів; стимулює творчі процеси їх діяльності; сприяє розрядці напруги, знімає втому; створює сприятливу атмосферу спілкування.

Саме у грі, яка завжди вимагає творчості, є невимушеною, захоплює і дає простір для розвитку фантазії, дитина реалізує свої природні можливості.

Гра дарує щохвилинну радість, задовольняє актуальні невідкладні потреби, до того ж вона спрямована в майбутнє.

У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються, до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

Сучасні програми з музики передбачають багатогранність застосування ігрових форм і прийомів активізації процесу музичного виховання, оскільки музичний репертуар та відомості про музику, які отримують школярі, надзвичайно близькі і спираються на дитячий життєвий та музичний досвід.

Яскравим прикладом ігрової позиції вчителя є діяльність А. С. Макаренка, який писав: «Є ще один важливий метод — гра... Треба зазначити, що між грою і роботою немає такої великої різниці, як дехто думає... В кожній гарній грі є насамперед робоче зусилля та зусилля думки... Дехто гадає, що робота відрізняється від гри тим, що в роботі є відповідальність, а в грі її немає. Це правильно: у грі є така невелика відповідальність, як і в роботі, — звичайно, у грі гарній, правильній...». Коли вчитель використовує на уроці елементи гри, в класі створюється доброзичлива обстановка, бадьорий настрій, бажання вчитися.

XXI століття — століття нових педагогічних технологій у навчанні й вихованні ставить перед системою освіти певні завдання, серед яких — творчий розвиток дитини. Особлива відповідальність покладається на уроки музики, де педагогічні прийоми, спрямовані на забезпечення єднання емоційного й раціонального в навчанні, підвищують розвиток творчої особистості.

Виконання творчих завдань художньо-естетичної спрямованості передбачає комплексне використання таких видів мистецтва, як музика, література та образотворче мистецтво. Така організація навчання допоможе подолати однобокість і фрагментарність мислення, емоційну збідненість.

Саме у грі формується емоційність, творча активність дитини, виробляється звичка зосереджуватись, мислити самостійно, розвивається увага, прагнення до знань.

Класифікацію ігор на уроках музики запропонувала викладач чернігівського педінституту Т. Дорошенко:

1. музично-дидактичні ігри;
2. сюжетно-рольові;
3. проблемно-моделюючі.

З розвитком сучасної педагогіки виникає потреба в нових інтерактивних методах на уроках музики, які б достеменно розвивали творчі

здібності учнів.

Застосування ігор на уроках музики дуже різноманітне. Їх можна організувати й на початку уроку для активізації уваги учнів і наприкінці його для закріплення вивченого матеріалу та зняття напруження.

Важливою умовою художньо-естетичної гри є заохочення вчителем суджень учнів, якими б вони не були за змістом. Але це аж ніяк не виключає дискусій, обміну думками, навпаки. В суперечках-обговореннях враження кожного кристалізуються, набуваючи нових відтінків, або ж змінюються на змістовніші, близькі до істини. Учитель висловлює свою думку не категоричним, а доброзичливим тоном, з позиції: я думаю; мені здається; мене тішить; хвилює: я вірю тощо. Таке спілкування визнає право співбесідника на особистісне ставлення до того, про що йдеться, і цим стимулює до активного осмислення свого ставлення.

Плануючи урок, учитель має зважати на вік учнів, добирати ігри, які були б їм цікаві й зрозумілі, адже дитяча фантазія надзвичайно багата.

З усієї різноманітності ігор на уроках музики доцільними є ігри музично-дидактичні, сюжетно-рольові, проблемно-моделюючі, інтелектуальні, пізнавальні.

Музично-дидактичні ігри можуть бути різноманітними за завданням і змістом. Так, ігри-загадки, ігри-змагання сприяють засвоєнню, закріпленню знань, формуванню в дітей навичок музичного сприймання, вміння розрізняти висоту, тембр, силу і тривалість звуку, розвивають висотний, динамічний, ритмічний і тембровий слух. Ігри «Голосно-тихо», «Швидко-повільно», «Вгору-вниз», «Луна», «Дзеркало», «Веселі діалоги» проводяться під час ознайомлення дітей з елементами музичної грамоти. В Методичних рекомендаціях подаються завдання для розвитку музичного відчуття; ладового, темброво, звуковисотного та інтонаційного слуху; для розвитку мелодичного слуху, мислення школярів, виконавських здібностей.

Ігрові ситуації, які створює вчитель на уроці допомагають підтримувати інтерес дітей, забезпечити емоційне розвантаження, запобігти емоційній перевтомі, сприяють розвитку музичних здібностей школярів. Крім того, вони активізують увагу дітей, швидко залучають всіх учнів до діяльності.

Сюжетно-рольові ігри — це процес створення ігрового світу із зануренням у нього гравця як самостійної особистості, входження дитини в художній світ твору. Основним компонентом цього типу ігор є сюжет, роль, уявна ситуація.

На уроці музики підготовка до ролі може розпочинатися наданням дітям можливості пофантазувати, створювати конкретні образи.

Сюжетно-рольові ігри можна організовувати під час вивчення дитячих опер, пісень, поспівок. Цінним матеріалом для вчителя є збірки В. Верховинця «Весняночка», Л. Ревуцького «Сонечко».

Особливу увагу треба приділяти накопиченню музичних і позамузичних вражень, що здійснюються за допомогою різних форм роботи на уроках, концертах, виставах, відвідуванні виставок, у спілкуванні з природою. При цьому слід використовувати різну музику: класичну, сучасну, народну. Вчитель має постійно звертатись у своїй роботі до най-

кращих зразків мистецтва.

Успіх сюжетно-рольових ігор визначається зовнішньою їх організацією. Особливе місце набуває різноманітна атрибутика (предмети, костюми, які допоможуть оживити уявну ситуацію).

Проблемно-моделюючі ігри характеризуються тим, що під час їх проведення відбувається ігрова деформація структури художнього твору з тим, щоб виявити специфічну роль конкретних засобів художньої виразності. Запропоновані в них нестандартні ситуації потребують від дітей самостійного творчого вирішення. Діти чудово добирають мелодії, співзвучні характеру зображуваної природи, одухотвореної їхньою уявою. І навпаки, охоче виконують пропозицію вчителя відтворити ті образи, які уявляються їм під час прослуховування музичних творів. А слухають вони добре, треба лише дати правильну установку на сприймання, привабити, зацікавити.

Театралізація — найцікавіша форма творчих завдань. Театральні прийоми спрямовані на зняття напруги, позбавлення комплексів, через сценічну гру, розвивається культура мовлення, відчуття та вміння працювати в колективі. Цей вид колективної творчості відповідає найрізноманітнішим творчим здібностям школярів акторським, режисерським, музичним, організаторським.

Інтелектуальні та пізнавальні ігри вимагають від учня креативних здібностей.

Ці здібності спонукають до нових ідей, перенесення знань і умінь у нові ситуації, незалежності суджень, здатності фантазувати, знаходити несподівані асоціації.

Підвищити ефективність креативних здібностей можна лише в тому разі, якщо постійно у процесі навчально-виховної діяльності використовувати творчі завдання.

Для систематичного розвитку творчих здібностей у школярів потрібно ставити перед ними підвищені вимоги.

Загальними рисами інтерактивних ігор у навчанні є:

1. Організація навчання учнів групами зі змінним, (залежно від характеру завдання), складом учасників.

2. Проблемність завдання, яка примушуєпри цьому постійно замислюватися над матеріалом, з яким працюють, обирається важлива проблема, значуща для учнів, для їхнього сьогодення, яка викликає позитивні емоції.

3. Опора на учнівський досвід.

4. Спонукання учнів під час обговорення створювати власну оригінальну версію, це підштовхує їх до самостійності.

5. Створення на уроці атмосфери співпраці учнів і вчителя, яка виключає учнівські побоювання отримати низький бал за неправильну відповідь.

6. Створення емоційного піднесення, почуття розкутості, які сприяють засвоєнню знань, формуванню вмінь і навичок, розкриттю здібностей учнів. [8]

Такі прийоми роботи розвивають мислення, збагачують життєвий досвід дитини, вчать критично оцінювати навколишню дійсність, удоско-

налюють творчі здібності школяра.

Організація сучасного уроку музики

№	Прийоми і методи	Актуалізація	Вивчення теми			Закріплення
			Слухання музики	Музична грамота	Хоровий спів	
1.	Гронування	*				+
2.	Діаграма Венна	*	+			+
3.	Створи супровід	*		+		+
4.	Логічний ланцюжок	*				+
5.	Швидко-повільно		*			
6.	Чарівна кімната		*			
7.	Чашечка		*			
8.	Лад		*			+
9.	Що зображає музика?		*			
10.	Намалюй музику		*			+
11.	Створи образ		*			
12.	Ритмічна відповідь			*		
13.	Відгадай пісню			*		+
14.	Вгору-вниз			*		
15.	Знайди свій музичний інструмент			*		
16.	Звукові сигнали			*	+	+
17.	Асоціація	+	+	*		+
18.	Міні-аукціон		+	*		+

19.	Створи ім'я				*	
20.	Музична казка				*	
21.	Імпровізація				*	
22.	Актори і критики				*	
23.	Музичні ілюстрації				*	+
24.	Інтонація				*	
25.	Проблемні вправи				*	
26.	Загадка					*
27.	Біографічне лото					*
28.	Склади пісеньку					*
29.	Твір -есе (5хв.)					*
30.	Склади Синкан					*
31.	Брейн-ринг.					*
32.	Склади кросворд	+				*
33.	Кубування					*

* — опис

+ — можна використати прийом на інших етапах уроку

Актуалізація знань

Актуалізація (від лат. — справжній, сучасний) — перехід певного інстинкту, схильності, здатності з можливого (потенційного) у справжній (актуальний) стан.

Актуалізація — це відтворення в пам'яті системи провідних знань (понять, правил, фактів, уявлень), життєвого досвіду, а також раніше засвоєних способів учіння (умінь, навичок, логічних операцій, прийомів), які виступатимуть інструментом в одержанні та переробці планової інформації.

Актуалізація в навчанні — один з дидактичних принципів зв'язку шкільних знань з життям.

Прийом «Гронування»

Гронування спонукає учня думати вільно та відкрито на певну тему. Прийом є простий і ефективний. Вчитель пише лише центральне слово посередині дошки чи аркуша паперу. Учні за певний час записують слова чи фразу, які спадають на думку з обраної теми. Коли всі пропозиції

записано, встановлюють зв'язки між поняттями. Цей прийом можна використати також на закріплення вивченого матеріалу теми.

6 клас Тема: Перетворююча сила музики

Костюми	Спів	Образотворче мистецтво
Танці	Опера	Актори
Декорації	Симфонічний	Гра на сцені, оркестр

7 клас Тема: Музичний образ

Опера «Тарас Бульба»	Українець	Дитяча опера
«Елегія»	Лисенко	Опера
Інструментальний твір		
«Експромт»	Композитор	Вокальна музика
Інструментальний твір		
Опера	«Коза-Дереза»	

Прийом «Діаграма Венна»

Даний прийом використовується для виділення спільних та відмінних характеристик музики, коли на уроці дається 2 твори для порівняння. Діаграма Венна будується на двох великих колах, які частково накладаються одне на одне, так що посередині утворюється спільний простір. В ньому учні записують спільні для обох музичних творів риси. В окремих частинах кіл не вписуються відмінні риси.

6 клас Тема: Чарівна сила музики

М.Лисенко « Меланхолійний вальс»	Ф.Шопен « Вальс»
Меланхолійний	Танцювальний,
наспівний, світлий,	Енергійний,
мінорний,	грайливий,
граціозний	близький до мазурки,
безтурботний,	фантастичний
політний	

Прийом «Логічний ланцюжок»

Клас поділяється на дві команди. Завдання сплести найдовший «ланцюжок». Кожен учень почергово називає одну із ланок цього логічно поєднаного «ланцюжка».

Використовується, коли потрібно відшукати взаємозв'язки між музичними термінами як при актуалізації опорних знань так і при закріпленні вивченого матеріалу.

4 клас Тема: Музика мого народу

Українська народна пісня — колискова — жартівлива — історична — побутова — веснянки — гаївки — щедрівки — обжинкові—різдвяно-новорічні тощо.

Прийом «Створи супровід

Для згуртованості учнів на уроці, ставиться проблемне завдання: «самостійно створити музичний супровід до запропонованого оповідання, картини».

2 клас Тема: «Куди кличуть нас пісня, танець, марш»

Вчитель: «У казковому місті починається день. Який буває ранок?» Відповіді: сонячний, теплий, холодний, осінній, весняний, дощовий. Вчитель: Яким ви уявляєте ранок у нашій казці? Якою буде наша казка: доброю, веселою чи страшною? Давайте зобразимо ранок» .

(Можна використати різні музичні інструменти, вокальні імпровізації, рухи).

Вивчення нового матеріалу

Гра «Швидко — повільно»

Використовується для розвитку відчуття темпу в музиці. Застосовується під час слухання музики.

1 клас. Тема: Про що розповідає музика?

Вчитель повідомляє: — Діти, в кожному класі є спокійні і дуже рухливі хлопчики і дівчатка. Чим вони відрізняються? (Спокійні — не кричать, не пустують. Рухливі діти швидко бігають, плигають, голосно розмовляють). Учитель пропонує дітям, слухаючи музику, зобразити за допомогою рухів пальців рук рухливих і спокійних дітей. Вчитель грає на музичному інструменті поспівку «Різні діти».

Гра «Чарівна кімната»

Цей прийом знадобиться для розвитку мелодичного слуху. Можна застосовувати при слуханні музики, або при закріпленні вивченого матеріалу.

1 клас Тема: Що і як розповідає музика?

Вчитель розповідає дітям казку про чарівну кімнату, що має чудову властивість — коли в цю кімнату заходить людина, вона відразу виграє барвами і заповнюється музикою, яка так само, як і кольори, відповідає настрою того, хто зайшов. Вчитель пропонує дітям різні за характером твори. Після слухання можна запитати: «Який настрій у людини, яка зайшла в кімнату? Які кольори переважають у чарівній кімнаті: світлі чи темні? Як ви вважаєте, які кольори відповідають радості, суму?». (Після прослуховування творів учням можна запропонувати до кожного твору створити кольорову гаму). Твори для слухання: Д. Кабалевський «Клоуни», М. Лисенко «Пливе човен», Д. Шостакович «Вальс-жарт», К. Стеценко «Вечірня пісня».

Гра «Чашечка»

Цей прийом використовують для розвитку творчої уяви школярів.

Вчитель свідомо «робить помилки» в аналізі. Завдання дітей «спіймати» визначення вчителя в долоні, складені «чашечкою» та після секундного обдумування підтвердити його думку або спростувати, витримавши «інтелектуальний бій».

1 клас. Тема: «Які почуття передає музика?»

Слухання твору П. Чайковського «Пролісок».

Вчитель: — Я стверджую, що ця музика — радісна.

Діти ловлять визначення вчителя у «чашечки» долонь, потім хором повторюють запропоноване визначення: радісна.

Вчитель: — Я стверджую, що ця музика — красива.

Діти: — Красива.

Вчитель: — Я стверджую, що ця музика — темна, сердита.

Діти заперечують: — Ні, неправильно.

Вчитель: — Молодці, адже яка ця музика ще?

Діти: — Музика ніжна, добра, світла, тепла, весняна.

Гра «Лад»

Рекомендується для розвитку художньо-образних уявлень.

2 клас. Тема «Що таке музична мова?»

При вивченні теми «Лад» ставиться запитання: «Якими кольорами ми малюємо мажор, а якими — мінор? Слухають твір П. Чайковського «Хвороба ляльки»,треба відповісти: «Який колір підходить до цієї музики: рожевий, чорний, зелений або червоний, чи якийсь інший і чому?»

Ці завдання допоможуть учневі свідомо звернути увагу на зв'язок кольору, як засобу художнього вираження, з характером образу, що створив композитор.

Гра «Що зображає музика»

Можна використати для розвитку художньо-образних уявлень. Пропонується на етапі слухання музики та хорового співу.

1 клас. Тема: Що і як розповідає музика?

Діти слухають музику Сен-Санса «Карнавал тварин» — «Слони», «Осли», «Кенгуру», не називаючи назви творів,учитель запитує: «Кого на вашу думку зображує ця музика? А хто зможе показати у дії (слона, осла, кенгуру)?»

Діти рухами передають художні образи.

1 клас. Тема: «Які почуття передає музика?»

Вчитель зачитує текст пісні «Осіння пісенька», музика Д. Васильєва-Бугла, сл. О. Плещеєва.

Дітям потрібно створити музично-шумовий супровід до пісні ще не слухавши її музики.

1 клас. Тема: Про що розповідає музика?

Вивчаючи звукоряд, створити музичні ілюстрації до казки «Про принцесу Гаму». Учні придумують мелодії дзвонів, що сповіщають про наближення ночі, колискову пісню, веселий танок…

Прийом «Намалювати музику»

Цей прийом використовують для розвитку художньо-образних уявлень.

5 клас. Тема: Чи можемо ми почути живопис?

Слухають твір Е. Гріга «У печері гірського короля», пропонується намалювати і розповісти, що діється в печері? Чому музика спочатку звучить тихо, а потім голосніше.

Це завдання дає змогу звернути увагу на виражальні засоби в музиці й живописі.

Намалювати музику можна у різних класах і до різних тем.

Тема: «Казка в музиці, літературі, образотворчому мистецтві». І на заключному етапі уроку можна намалювати про те, що відбулося у певній казці. Уроки можна присвятити до осені, зими, весни, використовуючи такі твори: «Осіння пісня» П. Чайковського, «Баркарола» М. Лисенка, «Пролісок. Квітень» П. Чайковського, «Зима» з циклу «Пори року» А. Вівальді. Стануть у пригоді репродукції картин «Осінній ранок» Ю. Клевера, «Велика річка» І. Левітана, «Весняний пейзаж» Ю. Кабичка, «Зима» В. Грабаря. Цілісну характе-

ристику художніх образів доповнять вірші Л. Українки, О. Олеся, М. Підгорянки.

7 клас. Тема: Музична драматургія

Прослухавши твір М. Огінського «Полонез», учні відповідають на запитання вчителя: «Хто міг танцювати цей танок? Намалюйте танцюристів, їх одяг, манери, відтворюючи відповідну епоху».

Прийом «Створи образ»

Суть прийому полягає в тому, що вчитель ставить для слухання твір не називаючи його. Завданням учнів є створити образ, який вони уявляють.

6 клас. Тема: Чарівна сила музики

Слухають симфонію № 5 Л. Ван Бетховена.

Учень: «Довгий чорний коридор, яким похмурі, зловісні ченці несуть сильно побитого чоловіка, тягнуть у мішку книги. Попереду палає вогнище. І раптом зверху від вогню з'являється слабке, але променисте світло — надія, що швидко росте, охоплює побитого мужчину, вже він сам починає випромінювати світло. Від цього випромінювання тануть ченці, стіни. Чоловік стоїть дужий, з ясним обличчям. Потім він злітає у фіолетову з яскравими зорями далечінь».

8 клас. Тема: «Що означає сучасність в музиці?»

Учні слухають початок симфонії № 15 Д. Шостаковича.

Учениця: — «У темному лісі...»

Учень: «Дівчина сама на кораблі у відкритому морі...»

Учень: «Дівчина топиться через нещасне кохання...»

Учениця: «Хлопчик іде перший раз до школи...»

Версії: «Мама свариться; пограбування; кіт лізе до пташиного гнізда; привиди у замку; темна, страшна ніч у лісі, блискавка б'є дерево.

Тут було більше створено образів, ніж у 6 класі, їх варіації постійно збагачуються.

Прийом «Ритмічна відповідь»

Використовується при вивченні музичної грамоти, для розвитку ритмічного відчуття.

1 клас. Тема: «Три «кити» музики: пісня, танець, марш».

Учням дається завдання створити ритм, схожий на марш (щоб марширувати), танець — польку, або вальс (щоб танцювати), на пісню — колискову.

Гра «Відгадай пісню»

1 клас. Тема: Про що розповідає музика?

Вивчаючи на уроці пісню «Калинова сопілка» учні відгадують її за ритмом. Спочатку вчитель плескає в долоні, а учні відгадують. Потім на місце вчителя стає хтось із учнів.

Прийом «Вгору-вниз»

При вивченні музичної грамоти використовують цей прийом для розвитку ладового, звуковисотного та інтонаційного слуху. Якщо діти почули високі звуки — підіймають руки вгору, низькі — опускають вниз, середні — тримають руки на рівні грудей.

1 клас. Тема: «Які почуття передає музика?»

Вчитель розповідає: «Одного разу маленьке пташеня, спурхнувши

з гнізда, полетіло високо вгору і сіло на верхівку дерева (вчитель грає мелодію вгору). Пташка-мама побачила і злякалася, що її дитина може впасти і звеліла негайно спускатися. Музика зараз підкаже вам, послухалося пташеня, чи ні?» Вчитель грає мелодію вгору або вниз.

Гра «Знайди свій музичний інструмент»

Використовується для розвитку тембрового слуху під час ознайомлення дітей з симфонічним, народним, духовим оркестром.

3 клас. Пісня, танець, марш перетворюються у пісенність, танцювальність, маршовість.

Вчитель роздає учням різні інструменти (сопілка, бандура, скрипка, барабан, труба). Далі пропонуються твори для слухання. Наприклад: троїсті музики. Впізнавши звучання свого інструмента, діти умовно зображають гру на ньому.

Інший приклад. Під час вивчення музичних інструментів можна показати репродукції картин «Річка» І. Левітана, «Гори» М. Реріха, «Поєдинок» М. Алілова, «Осінь» І. Остромухова. Назви музичних інструментів попередньо записуються на дошці. Наприклад: арфа, гобой, орган, труба, скрипка.

Вчитель розповідає, що в кінофільмах зображення озвучується музикою, і пропонує озвучити на вибір картини, зважаючи на тембр музичного інструмента. Коли картини підібрані дітьми, відповідно до звучання послухати дитячі відповіді і зробити висновок.

— Ви помітили, що наші картини зазвучали могутніми акордами органу, заговорили скелі. Музика міцна і велична. Водяні струмені зазвучали переливами арфи. З тихої літньої луки вітер приніс мелодію гобою. Осінню пісню сумно заграла скрипка, мов смичком водила по струнах сріблястого дощика. Рукопашний бій звучав перекличкою труб, войовничою і дзвінкою музикою.

Прийом «Звукові сигнали»

Під час вивчення теми «Інтонація» пропонується створити звукові сигнали, що утворюють характерну інтонацію. Це допоможе учням зрозуміти, як інтонації зображують різноманітні звуки, шуми, явища навколишнього світу; інші виражають настрій, почуття і думки людини.

3 клас. Тема: Інтонація.

Відобразити як сигналізує «Швидка допомога», як сурмить труба на сполох; як співає пташка, як шумить вітер, тощо.

Гра «Створи ім'я»

Гра пропонується на початковому етапі для розвитку ладового, звуковисотного та інтонаційного слуху.

1 клас. «Рух мелодії».

Кожен учень до свого імені добирає мелодію, рух мелодії довільний по сходинках вгору, вниз, стрибками, по терціях тощо.

Гра «Музична казка»

1 клас. Тема: Як розповідає музика ?

Учні придумують інтонації, звуки, які можна почути в лісі, а також персонажів казок з якими можна зустрітися під час музичного «мандрування». Пташка співає на високих звуках, ведмідь мандрує довгими, низькими звуками, зайчик — короткі, швидкі в середньому регістрі тощо.

Прийом «Імпровізація»

Цей прийом розвиває творчі здібності школярів і використовується в різних класах.

1 клас. Тема: Як розповідає музика ?

Початок мелодії вчитель імпровізує сам, це може бути музичне запитання, учневі необхідно продовжити музичну фразу (дати відповідь). «Галя де ти є?» — Я у лісі.

3 клас. Тема: Будова (форми) музики.

Учням пропонується і текст і музична фраза, в якій є пропущені слова і звуки.

Завдання дітей придумати текст і мелодію, де вона пропущена.

Мета завдань — не закріплення механічної пам'яті, а розвиток творчої уяви.

Кращі, запропоновані зразки записуються на дошці учнями.

Гра «Актори і критики»

Ця гра призначена для розвитку виконавських здібностей у процесі співу, супроводу на музичних інструментах. Гра проводиться у вигляді змагання, а це стимулює учнів до кращого, яскравішого виступу один перед одним. Гра активізує виконавську діяльність дітей, стимулюючи виразність, артистичність. Оцінюючи виконання товаришів, діти набувають навичок спостереження аналізу, вчаться уважно слухати, порівнювати, узагальнювати.

Таку гру доцільно проводити на узагальнюючих уроках.

6 клас. Тема: У чому сила музики ?

Розучуючи на уроках веснянки, клас ділиться на дві групи: перша — «актори» — виконують пісню чи супровід до неї, друга «Критики», що оцінюють виконання. Тоді міняються місцями.

Прийом «Асоціація»

Цей прийом пропонується для роботи із старшим учнями. Для цього віку характерні пізнавальні ігри, вони не потребують спеціальної підготовки та місця.

Завдання — за вільними асоціаціями відгадати про яку людину (твір) це сказано. Гра вимагає від гравця уваги, бути добре обізнаним в тому чи іншому матеріалі.

Клас ділиться на дві команди. перша — задає запитання, друга порадившись, відгадує. Запитання мають бути такими, щоб не називаючи людини (твір) можна було б здогадатися за асоціаціями, пов'язаними з особливостями цієї людини про кого (що) йдеться.

8 клас. Тема: Наші великі сучасники.

«Якщо спеціаліст? То — майстер на всі руки» (Відповіді ще немає)

«Якщо це партія? То — лідер української музики (Відповіді поки що немає).

«Якщо це предмет? То — багатокутник».

(Лисенко М. В.)

Гра не така проста, як здається, тому необхідна допомога дорослого, який сам вступає у гру і пояснює, що таке асоціація.

Гру доцільно проводити на узагальнюючому уроці, де йде повторення вивченої теми.

Прийом «Міні-аукціон»

Також цей прийом пропонується для підлітків, у яких більший багаж знань про предмет.

Клас поділяється на дві команди, кожна з яких має право «купити» за знання, набравши відповідно більше балів. Асистенти слідкують за рахунком коли відповіді по «предмету» будуть вичерпані. Виграє команда, яка набере більше балів. Вносять першу «річ» на продаж. Початкова ціна 10 балів. За кожну правильну відповідь по 1 балу.

8 клас з поглибленим вивченням музики.

Ось діалог команд:

Що ви можете сказати про «Домінантсептакорд».

I команда	II команда
1. Він записується коротко так: 07	1. Він складається з 4 звуків, які звучать одночасно.
2. Складається з в.3+м.3+м.3	2. Розв'язується в неповний Т53 потроєною терцією.
3. Будується на 5 ступені.	3. Будується в гармонічному мінорі та натуральному мажорі.

4. У творах Т>1 завжди стоїть передтонікою.

Прийом «Проблемні вправи»

Завдання прийому в тому, що дітям пропонується вивчена пісня, з неї речення, в якому вони ставлять розділові знаки (наголоси) так, щоб змінювався зміст фрази відповідно до поставлених завдань вчителем.

1 клас. Тема: Які почуття передає музика ?

Пісня А. Філіпченка «Збирай урожай».

Речення: «Ми корзиночки несем, дружно з піснею ідем». Завдання таке: Доведіть інтонацією, що:

а) не хтось, а ми несемо корзиночки; (виконання);

б) ми несемо не відра, а корзиночки; (виконання);

в) йдемо не з чимось іншим, а з піснею; тощо (виконання).

завдяки таким іграм діти засвоюють, що певна інтонація залежить від того, про що хочеш сказати.

Закріплення вивченого матеріалу

Прийом «Загадка»

Використовується при закріпленні вивченої теми.

Колективне створення музичних казок на основі карток, на які наклеєні картинки з різних листівок. Витягуючи картки учасники гри інтерпретують їх, придумують рух мелодії, складають поспівки. Таким чином моделюються музичні інтонації.

2 клас. Тема: Про що говорить музика ?

Потрібно скласти казку про незвичайне курчатко в клітиночку. На картках різні герої: заєць, ведмідь, їжачок, лисиця, бобер і курчатко в смужечку.

Учні спілкуються, придумують сюжет, сценарій казки, розповідають, відтворюючи рухи музичними інтонаціями.

Гра «Біографічне лото»

На окремих картках записуються фрагменти біографій композиторів, відомих музикантів, тобто той матеріал, який діти мають засвоїти.

7 клас. Тема: Музична драматургія.

На картках назви — Моцарт, Австрія, Відень, подорож, Женева, Париж, Росія, Україна, віртуоз, баяніст, клавесин, симфонія, опера, «Реквієм», пісня, 20 століття, 18 століття. Учні вибирають відповідні картки і складають розповідь про композитора Моцарта.

Гра «Склади пісеньку»

Використовується при закріпленні вивченого матеріалу теми 3 класу Будова (форми) музики. Дана гра допоможе учням зрозуміти, що одночастинні твори — це пісні без приспіву, або твори, які не містять контрастних частин і побудовані на одному музичному матеріалі.

Приклади творів з одночастинною будовою «Веселий музикант» А. Філіпенка, «Ой є в лісі калина» українська народна пісня. Потім дітям слід пригадати пісні, які мають заспів і приспів (В. Шаїнський «Голубий вагон», українська народна пісня «Ой, на горі жито»), а також інструментальні п'єси де є контрастні частини (П. Чайковського « Неаполітанська пісня», Е. Гріг « Пісня Сольвейг») — двочастинні твори. Пізніше вчитель виконує на музичному інструменті названі твори, а учні піднімають картки, де міняються частини. Тоді дається завдання «Скласти пісеньку» самостійно, кожен наступний заспів — інша картонка, приспів — карточки повторюються.

Прийом «Твір — Есе»

Використовується в кінці уроку, щоб учні могли зібрати докупи свої думки з вивченої теми і щоб дати можливість вчителю краще з'ясувати інтелектуальний рівень знань учнів. Прийом вільного письма триває 5 хвилин.

Твір-есе ставить перед дітьми два завдання: написати про якусь одну річ, про яку вони дізналися на уроці (чи то біографічні дані композитора, чи історія створення музичного твору); і написати запитання вчителю, або побажання, яке у них виникло по тій темі. Якщо учень не знає, що написати то пише: «Я не знаю про що писати». Метою цього є письмо без перечитування, перевірки чи критичного ставлення до написаного.

Учитель збирає роботи, як тільки вони написані, і може використати їх при плануванні наступного уроку. Це дає можливість вчителеві планувати роботу на наступний урок.

7 клас. Тема: Музична драматургія.

П. Чайковський написав увертюру-фантазію «Ромео і Джульєтта». Кохання Ромео і Джульєтти зворушливо і трагічно втілене в увертюру. Драматичний конфлікт створює ворожнеча між сім'ями. Справжнє кохання молодих людей вражає. Шкода, що Чайковський не створив оперу «Ромео і Джульєтта». З ким із композиторів товаришував П. Чайковський?

Прийом «Склади Синкан»

У перекладі з французької мови «Синкан» п'ятирядок. Здатність підсумовувати інформацію, схоплювати складні ідеї і формулювати декількома словами є дуже важливою навичкою. СинкаІн — це вірш, який синтезує інформацію і факти у стисле висловлювання, яке описує чи віддзеркалює тему.

Складається з 5 рядків де:

1. Перший рядок має містити слово, яке позначає тему (іменник).

2. Другий рядок — це опис теми, який складається з двох слів (два прикметники).

3. Третій рядок називає дію, пов'язану з темою, і складається з трьох слів (це дієслова).

4. Четвертий рядок є фразою, яка складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми, почуття з приводу обговореного.

5. П'ятий рядок складається з одного слова — синоніма до першого (робиться підсумок).

7 клас. Тема: Музичний образ.

М. Равель «Болеро»

Болеро

Запальний і енергійний,

приваблює, збуджує і зворушує.

Мрію його танцювати.

Коктейль любові.

Прийом «Брейн-ринг»

Використовується на узагальнюючому уроці. Питання вчитель підбирає самостійно відповідно до теми. В брейн-ринзі — використовують питання більш прості, які потребують швидкості реакції.

Наприклад: формуються дві команди по 6 учасників, ведучий, який ставить питання — вчитель. На столі у кожної команди стоїть настільна лампа, яку команди запалюють у випадку готової відповіді. Час на обмірковування відповіді на кожне запитання — не більше 1 хвилини. Гра продовжується до 5 очок.

8 клас. Тема: «Музика серйозна і музика легка»

Питання для команд:

1. Де і коли виник рок-н-рол?
2. Назвіть країну, де виник ВІА «Бітлз».
3. Під враженням якого твору виникла пісня «Тому що»?
4. До якого альбому увійшла ця пісня?
5. Що таке джаз?
6. Як називаються духовні пісні американських негрів?
7. Назвіть характерні ознаки спірічуелсів.
8. Що таке блюз?
9. Назвіть виконавця спірічуелса «Молитва».
10. Хто такі джазмени?

11 Який музичний інструмент, крім гітари, використовували для музичного супроводу блюзів?

12. В чому своєрідність джазової манери виконання?

Прийом «Кубування»

Кубування є стратегією у навчанні, що полегшує розгляд теми з різних сторін. На грані куба поміщені питання (або малюнки, які зашифровують зміст завдання.) Вчитель пропонує учням по черзі підкинути куб і дати відповідь.

Прийом використовують частіше під час уроків поглиблення теми, чи узагальнення теми.

7 клас. Тема: «Музичний образ»

М. Равель «Болеро»

1. Опишіть композиційну структуру твору.

2. Порівняти призначення малого барабана і дерев'яних духових інструментів у творі.

3. Про що змушує вас думати оркестровий танець?

4. Проаналізуйте, які елементи музичної мови змінні, а які незмінні?

5. Знайдіть застосування для «Болеро».

6. Аргументуйте, що «Болеро» — не просто майстерно оркестровий іспанський танець, а розгорнутий симфонічний твір.

Прийом «Склади кросворд»

Розрахований на розвиток творчої особистості. Доцільно використовувати на узагальнюючих уроках та музичних годинах під час проведення «Тижнів естетики» для розвитку творчого мислення. Сприяє встановленню зв'язків між окремими частинами теми, розвиває навики робити умовиводи, узагальнення.

8 клас. Тема: «Наші сучасники»

Завдання: скласти кросворд на 10 – 20 запитань з теми «Наші сучасники». 7 запитань — 7 балів; 10 запитань — 9 балів; 15 запитань — 11–12 балів.

Кросворд «Композитори Волині»

1. Автор музики пісні «Крила доброти».
2. Пісня Л. Мілевич про «квіти злагоди».
3. Композитор — викладач Луцького педагогічного коледжу.
4. Автор музики пісні «Луцький вальс».
5. Українська народна пісня в обробці М. Стефанишина.
6. Керівник народного самодіяльного ансамблю пісні і танцю «Колос».
7. Автор музики драматичних постановок Волинського лялькового театру та драматичного театру.
8. Композитор Нововолинська автор пісні «Калинова сопілка».
9. Композитор-аматор з Торчина.
10. Голова спілки композиторів Волині.
11. Автор музики пісні «Степом, степом».
12. Назва пісні Й. Струцюка та П. Свіста.
13. Автор відомої пісні «Волинь моя».
14. Назва пісні О.Каліщука про дівчину з Волині.

					10 Р							
					Е							
					Р							
		4 С	Т	Е	Ф	А	Н	И	Ш	И	Н	
					С							
			14 В	6 О	Л	И	Н	5 Я	Н	О	Ч	13 К	А
				Г		М		Р				Р	
		12 Ж		0		Ч		Е				И	
		У		Р		У		6 М	І	Л	Е	В	И	3 Ч
		Р		0		К		А				Е		Е
9 Н	А	Й	Д	А					7 С			Н		Р
	В		Н				2 Н		В			Ь		Н
	Л		И			8 К	А	Л	І	Щ	У	К		І
	І		К				Р		С			И		К
							Д		Т			Й		А
11 П	А	Ш	К	Е	В	И	Ч						
							С						
							И						

Методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва

Марченко Н. М. – вчитель
Іванівської ЗОШ № 2
Київська обл.

Уроки образотворчого мистецтва

Вступна частина

Сприймання краси оточуючого світу — перший крок на шляху до власної творчості.

Елементарна естетична освіта починається на рівні сприймання.

Красу діти не можуть пізнати без яскравого емоційного слова вчителя про красу навколишнього світу. Але слово про красу естетично впливає на дитину, якщо вона побачить красу своїми очима.

Споглядання і слухання, переживання побаченого і почутого — це ніби перше віконце в світ краси. Ми вбачаємо дуже важливе завдання в тому, щоб навчити дитину бачити і відчувати прекрасне, а коли в ній будуть пробуджені ці здібності, навчити її на все життя зберегти душевне захоплення і доброту.

Ми виходимо з дітьми на пленер, спостерігаємо, аналізуємо явища природи, вчимося бачити красу скрізь, відкриваємо її в різні пори року, при різних погодних умовах. Джерелом краси є світ, який існує незалежно від нашої свідомості, цей світ треба пізнавати — розумом і почуттями. Із сприймання і пізнання краси починається виховання естетичної культури, виховання почуттів. Усе прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити її. Допомагаючи дітям сприймати, педагог зосереджує їх увагу на окремих ознаках досконалості і закріплює їх образ оцінними словами, вчить передавати побачене засобами образотворчого мистецтва.

В. О. Сухомлинський стверджував, що у вихованні естетичної культури дуже велике значення має взаємозв'язок сприймання і творчості. Вплив на духовний світ дитини краси природи, творів мистецтва, навколишньої обстановки залежить не тільки від краси, що існує об'єктивно, а й від характеру діяльності учня. Дітей, для яких постійне спілкування з природою стало важливим елементом їхнього духовного життя, глибоко хвилюють зображення картин природи в творах живопису. Багаторічний досвід переконує, що літературні та образотворчі способи творчості — складання віршів, казок та зображення побаченого, почутого, пережитого засобами образотворчого мистецтва розвивають не лише мову, навички в зображенні, а й підвищують рівень загальної культури, спонукають до подальшого пошуку та творчої праці.

В умовах правильно поставленого виховання діти охоче передають свої

почуття, думки, прагнення в малюнках. Чим глибше враження дитини від безпосереднього сприймання, чим яскравіші образи уяви, створені словами педагога, тим гострішою стає потреба відтворити світ у лініях і фарбах. Потяг до малювання стає захопленням, учні із задоволенням знаходять своє, оригінальне розв'язання того чи іншого завдання.

Ми прагнемо посилити творчий елемент у праці школярів — вони не лише малюють, а й займаються конструюванням, ліпленням, декоративно-прикладними видами образотворчого мистецтва. Відкрити багатогранний світ творчої діяльності, показати різні варіанти відтворювання краси, існуючої в природі, привити любов до творчої праці — це завдання стоїть перед вчителем не лише під час уроків образотворчого мистецтва, а в будь-якій формі співпраці з учнем.

Для живого, творчого сприйняття дійсність завжди була невичерпним джерелом народження самого мистецтва, і це не парадокс, а вираження глибокого взаємозв'язку художньої діяльності з життям. Для сприйняття немає безумовної межі між мистецтвом і дійсністю, бо вони живуть спільним життям і разом вбирають людські цінності.

Не випадково в усіх програмах образотворчого мистецтва передбачається спостерігання за навколишньою природою, робота над краєвидом, а потім над пейзажем — така діяльність розвиває у дітей просторові уявлення, образне мислення, спостережливість, вміння бачити багатогранну красу природи у звичайних, на перший погляд, речах, вміння знаходити щось незвичайне, прекрасне; виховує любов до природи, естетичний смак, любов до рідного краю; допомагає вивчати історію пам'ятних куточків нашої батьківщини і свого краю.

Отже, першим кроком на шляху до власної творчості є сприймання краси навколишнього світу, розуміння її, прагнення втілити її у малюнку.

Робота над художнім образом.

Художній образ — це основа, на якій будується художньо-образне сприйняття мистецтва і власна художня діяльність. Вже з початкових класів значне місце в дитячому малюванні займає творчість, малюнок стає джерелом творчої уяви.

Наслідуючи педагогічний досвід В. О. Сухомлинського, ще раз переконуємось, що між грою уяви, яка розвивається в процесі малювання і мовою дитини є прямий, безпосередній зв'язок: коли дитина не знаходить точних, ємних слів для вираження своєї думки, вона вдається до малюнка.

Дітям подобається уявляти те, чого не існує, або ж вдихати життя у неживі предмети — тому опору на художній образ необхідно передбачити у розділі «Сприймання».

Саме творча уява викликає в дитини бажання повторити прекрасне чи поліпшити, створити нове, оригінальне. Педагог мусить пробуджувати творче начало в особистості і допомагати їй розробляти творчі задуми у вигляді образів, моделей майбутніх естетично цінних предметів. Звичайно, треба орієнтувати виховання на вищий рівень розвитку творчої здібності, який пов'язаний з глибоким засвоєнням суспільного досвіду в обраній сфері творчості. Розвиток уяви і фантазії під керівництвом ес-

тетичної потреби неодмінна умова плідної діяльності.

До роботи над художнім образом можна залучати знання, здобуті під час вивчення історії, літератури, географії — це удосконалює і знання цих предметів і вміння та навички в зображенні. Дітям подобаються завдання, де є міжпредметний зв'язок: із задоволенням ми малюємо портрет Снігової Королеви чи Царя-Сонця, уявляємо собі єгипетського фараона чи героїв давньогрецької міфології, відважного Спартака чи аборигенів якогось таємничого острова...

Якщо вчитель зумів зацікавити учня, пробудив його творчу уяву, допоміг знайти правильне рішення ідейного задуму, учень обов'язково отримає задоволення від своєї праці, а це відіграє не останню роль в заохоченні до подальшої творчої діяльності.

Розвиток вмінь висловлювати своє ставлення до мистецьких творів.

Мистецтво — це час і простір, в якому живе краса людського духу.

Пізнання мистецтва — широке, багатогранне поняття, воно починаються там, де людина осягає прекрасне для себе, для повноти свого духовного життя, живе в світі мистецтва, прагне прилучитись до прекрасного.

Знайомство учнів з шедеврами світового мистецтва на уроках впливає на формування їх захоплень, інтересів, естетичного смаку в майбутньому. Навчити розуміти, оцінювати твори мистецтва — непросте завдання. Кожна дитина — індивід і має власні уподобання, власну думку, при цьому вона може просто не вміти виділити головне, синтезувати деталі в ціле, не помітити головного — того що робить твір мистецтва неповторним і цінним. Тому демонстрування треба обов'язково супроводжувати словесним поясненням учителя. Воно вестиме органи чуття слухачів від одних властивостей предмета до інших, вчитиме обмірковувати кожну з них, пов'язувати між собою, поки поступово не розкриється зміст цілого.

Крім того, в колективі завжди є лідери, до думки яких прислухається весь клас і часто деякі діти не насмілюються виказати свій емоційний відгук чи зробити художній аналіз. Знайти індивідуальний підхід до кожного учня, почути його думку про той чи інший мистецький твір за той короткий час, відведений на уроці дуже складно. Тому слід ретельно продумати: як краще представити художника, окрему картину, щоб викликати позитивне сприйняття учнів (знайти цікаві відомості про творця чи про історію створення ним картини, скульптури, тощо; прослідкувати шлях існування мистецького твору від часу його створення до наших днів та відгуки людства про нього). Корисні в таких випадках дискусії, де висловлюються представники різних точок зору — в процесі обговорення уточнюється, поліпшується їх сприймання і оцінні критерії.

Учні охоче шукають в шедеврах світового мистецтва застосування вже відомих їм знань з образотворчого мистецтва: законів композиції, перспективи, плановості, відповідності тим чи іншим канонам мистецтва, тощо. Такі моменти на уроках вчать розуміти працю художників, її специфіку, складний процес створення мистецького твору, допомагають засвоїти спеціальні художні терміни; спонукають учнів до наслідування і пробуджують бажання творчо працювати.

Індивідуальний підхід — невід'ємна частина у творчій співпраці

вчителя і учня.

Наслідування — шлях до індивідуальності.

Розумовий розвиток дитини здійснюється на двох рівнях: на рівні актуального розвитку (завершені цикли розвитку) і в зоні найближчого розвитку (незавершені цикли). Перший рівень є сукупністю усіх тих навчально-виховних завдань, які учень здатен виконувати самостійно, другий — ті, що учень може виконати у співробітництві з іншими учасниками навчального процесу.

Розвиваюче навчання завжди створює зону найближчого розвитку, тобто спричиняє цілий ланцюг внутрішніх процесів, які зараз для учня є можливими лише у сфері взаємовідношень із навколишнім світом, але проходячи внутрішній цикл розвитку, стають згодом надбанням самої дитини. Тому те, що дитина сьогодні робить у співробітництві, завтра вона зробить сама.

Головний засіб розвиваючого навчання — це співробітництво учня з учителем, наслідування, яке виникає у ситуації, коли дитина потребує поради чи допомоги у пошуку способу розв'язання задачі. Очевидно, що це наслідування має бути розвиваючим, а не механічним, автоматичним, беззмістовним.

Розвиваюче наслідування — це добре усвідомлене і внутрішньо-вмотивоване слідування за вчителем, творче копіювання його дій і вчинків.

У співробітництві дитина виявляється сильнішою і розумнішою, ніж коли працює самостійно, вона вище піднімається на інтелектуальному рінві.

Виходячи із свого поки що невеликого досвіду роботи, хотілося б викласти деякі спостереження: не слід перевантажувати урок великою кількістю нових понять і термінів, достатньо виділити на це перші 10 — 20 хв., а решту часу залишити для практичної діяльності, адже не секрет, що учні сприймають урок образотворчого мистецтва як своєрідний урок відпочинку, бо всі люблять малювати і з нетерпінням чекають тієї можливості. Завдання ж вчителя так подати матеріал, щоб зацікавити учнів, направити їх художню діяльність в русло, передбачене темою та метою уроку.

Я практикую застосування художньо-розвивальних завдань на уроках сприйняття мистецтва. Учні не лише знайомляться з творами професійного і народного мистецтва, а й самостійно обирають собі спосіб виконання практичного завдання. Так, у молодшому віці діти створюють власні художні образи під впливом почуттів, які зумовлені знайомством з традиційним мистецтвом. Інколи дитячі роботи нагадують зразки мистецтва, під впливом яких створені, канонічний взірець стає першим поштовхом до виявлення власної творчої особистості дитини. Орієнтація на високий художній канон мистецтва підіймає рівень естетичної вимогливості дитини до своєї власної роботи.

У середньому віці діти вже отримали елементарні знання з образотворчої грамоти і здатні користуватись ними у своїй подальшій творчості, тому обрані ними види робіт значно ускладнюються. Дитина вже схильна до аналітичного й критичного мислення, в цьому віці починають проявлятись не лише природні здібності дитини, а й її інтереси та уподобання. В цей період можна виділити три головні групи дітей, які

відрізняються за своїми нахилами:

1. До першої групи належать діти, що виявляють особливий інтерес домалювання з натури, конструктивної побудови предметів.

2. До другої групи належать діти, що тяжіють до копіювання, наслідування традицій, збереження канонічної форми мистецтва. Ця група потребує особливої уваги, бо серед чинників, які впливають на формування особистості та її естетичні смаки, є довкілля, яке не найкращим чином може вплинути на дитину, схильну до жорстокості.

3. Третя група дітей складається з тих, для кого власна художня творчість, самовираження у власних, особистих формах стає головною метою. З такими дітьми треба працювати методично і наполегливо, щоб не порушити індивідуальність, спонукати до пошуків нових форм вираження, стилю, технік виконання робіт.

Належно організована практична діяльність на уроках сприйняття мистецтва, індивідуальний підхід до кожного учня, надання йому можливості вибору самостійного вирішення завдання та тактовно спрямована порада, допомогають досягти значних успіхів не лише в засвоєнні образотворчої грамоти, а й у вихованні естетичного смаку, розумінні творів мистецтва, адже як відзначав Г. Ващенко: «В галузі образотворчого мистецтва мусить перше місце займати виховання смаку й розуміння свого рідного мистецтва».

Формування композиційних умінь в учнів 5 – 7 класів.

У живопису, як і в музиці слід
шукати не опису, а
заворожуючого навіяння.
Поль Гоген

Розвиток творчих здібностей учнів здійснюється на уроках образотворчого мистецтва в усіх видах діяльності, але особливе місце в цьому процесі відводиться зображенню з натури і тематичній композиції, які виконуються в кольорі Композиція є основою і універсальним інструментом творчої діяльності у будь-якому виді та жанрі образотворчого мистецтва.

Композиційні знання та вміння необхідні для розвитку художньої творчої уяви і мислення, зорової пам'яті, емоційного ставлення до сприйнятого та зображуваного, вольових властивостей особистості

Учням необхідно розкрити значення засобів виявлення ідеї, змісту композиції, її образотворчих цілей. Вони мають розуміти, яким чином використовуються ті чи інші компоненти композиції, що сприяють цілісному створенню художнього образу.

Композиційні вміння — це універсальні інтегральні дії, які об'єднують композиційні знання, живописні й графічні навички з власним досвідом і спрямовані на успішне розв'язання творчих завдань. Класифікуємо їх на дві групи:

· загальні (до всіх видів образотворчого мистецтва);

· спеціальні (до жанрів живопису).

На основі вивчення стану проблеми в педагогічній теорії та практиці створено методику формування композиційних умінь в учнів 5 — 7 класів засобами живопису, яка спрямована на розвиток пізнавальних інтересів, а також на художньо — творчу самореалізацію учнів. У ній передбачено використання активних методів і прийомів навчання, системи навчальних завдань, враховуються традиційні теми навчального предмета «образотворче мистецтво», а також жанри живопису (натюрморт, пейзаж, портрет, сюжетна картина), можуть бути використані диференційований та індивідуальний підходи та методи навчання, зокрема:

· словесні (бесіда, розповідь);
· наочні (спостереження, робота з репродукціями, педагогічний малюнок);
· практичні (малювання з натури, по пам'яті та за уявою, тематична композиція, вправи, схематичне малювання).

До традиційних методів відносимо метод Ф. Кравчука формування композиційних умінь засобами живопису «домінантний фрагмент», а також схему-аналіз композиції живописного твору.

На підставі педагогічного досвіду Ф. Кравчука, а також вивчення шкільних програм В. Вільчинського, Л. Любарської, М. Резніченко, С. Коновець, О. Соронович, Г. Полякового, композиційні вміння систематизовано по класах, розроблено таблицю формування цих умінь.

Учні 5 класу повинні вміти вибирати формат для композиції, знаходити рівень горизонту, знаходити точку зору, відтворювати рівновагу, знаходити розмір елементів композиції у форматі, відтворювати ритм, використовувати контраст, відтворювати цілісність, знаходити і виділяти сюжетно-композиційний центр, передавати плановість простору, виконувати ескіз, організовувати навчальну постановку. Вони повинні мати поняття про композицію, ескіз, формат, горизонт, ритм, нюанс, композиційний центр, фіксовану точку зору, силует.

Учні 6 класу повинні вміти формувати сюжетно-композиційні зв'язки, застосовувати монтажний принцип, відтворювати динамічну та статичну композиції, виконувати конструктивні композиційні схеми, передавати стан руху та спокою, виконувати ескіз композиції у заданому форматі, організовувати навчальну постановку (портрет), виконувати картон живописної композиції, мати поняття і вміти користуватися такими термінами, як сюжет, мотив, сюжетно-композиційний центр, монтажний принцип, динаміка, статика, картон, етюд, гармонія, фактура.

Учні 7 класу повинні вміти використовувати правило «золотого перетину», виконувати ескізи композицій різних стильових напрямів, знаходити рух погляду глядача, передавати стан руху та спокою. Повинні мати поняття про «золотий перетин», знак, символ, алегорію і вміти користуватися цими термінами.

Засобом активізації творчої діяльності учнів є аналіз композиції живописного твору.

Методика формування композиційних умінь в учнів 5—7 класів шляхом аналізу живописних творів передбачає такі етапи роботи:

· емоційне сприймання репродукцій творів живопису;

- композиційний аналіз (діалог), який супроводжується педагогічним малюнком композиційних схем чи елементів аналізу на дошці або на планшеті,
- виконання композиційних схем чи елементів аналізу за варіантами завдань (репродукції, ксерокопії);
- перевірка та аналіз відповідей з поясненням учнями своїх рішень;
- виконання малюнків за жанром сприймання творів (натюрморт, пейзаж, портрет, тематична композиція).

На основі аналізу живописних творів формуються певні композиційні вміння: відтворювати рівновагу, створювати симетричну та асиметричну композиції, відтворювати цілісність, виконувати ескізи, вибирати сюжет тощо.

Схема — аналіз композиції живописного твору позитивно впливає на художню самореалізацію учня в контексті розвитку творчої особистості.

Щоб розвивати художнє мислення, виробляти творчий підхід до зображення, не достатньо того, щоб навчання на заняттях з композиції складалось тільки з навчання правил композиційної побудови площини картини (закономірності ритмічного І контрастного співвідношення форм і кольору, досягнення рівноваги мас і плям, підкорення другорядного головному).

Композиційна побудова картини визначається не формальними схемами і правилами, а її змістом, ідеєю твору.

Задум визначає вибір теми, сюжет і всі композиційні і живописні прийоми. Задум виникає з життєвого досвіду на основі безпосередніх переживань і відчуттів. Формуючи в учнів композиційні вміння, необхідно навчати їх спостерігати, помічати цікаве і значиме в житті, розуміти красу природи.

І. М. Крамской говорив, що «композиції... не можна навчитись до тих пір, доки художник не навчиться спостерігати і сам помічати цікаве і важливе. З цього моменту починається для нього можливість вираження, і коли він зрозуміє де вузол ідеї, тоді йому залишається формулювати, і композиція являється сама собою, фатально, саме такою, а не іншою...»

Навчання композиції включає вправи для вироблення спостережливості, вміння бачити в навколишньому середовищі головне, характерне, значиме і цікаве.

Навчати учнів придивлятися до всього що їх оточує і виконувати замальовки своїх спостережень.

З метою розвитку спостережливості учням необхідно виконувати різноманітні вправи.

1. Замальовки характерних жестів при вираженні емоцій, прохання, суперечки, заперечення і т. д.

2. Замальовки психологічних станів: радість, горе, страх, здивування, втому.

3. Замальовки людей різних характерів, добрий, злий, сміливий, боязливий.

Після виконання однофігурних начерків об'єктами для зображення можуть стати епізоди з навколишнього середовища: «Неприємна розмова», «Не готовий до уроку, «В бібліотеці» і т. д. Такі вправи дають можливість навчитися відбирати найхарактерніше у вчинках людей, розви-

нути творче мислення, ознайомитись з елементами композиції.

Крім натурних начерків і композиційних вправ на розвиток спостережливості, необхідно практикувати зображення по пам'яті

Робота по пам'яті, як говорив Левітан, навчає виділяти ті дрібниці, без яких втрачається виразність, а вона є головною в мистецтві.

В роботі над композицією повинні бути вправи на розвиток уяви. Це можуть бути завдання на літературні теми, ілюстрування дитячих книг, зображення на історичну тематику, про засвоєння космосу тощо.

Робота над композицією за уявою теж повинна супроводжуватись начерками і етюдами з натури. Але головним у цих завданнях є вміння уявити типаж діючих осіб, місце дії, освітлення.

Вправи на розвиток спостережливості та уяви повинні взаємно доповнювати одна одну. Спостереження оживляють фантазію, а фантазія збагачується в зорових образах дійсності.

Вправи за уявою розвивають спостережливість, привчають шукати, вивчати, підбирати фактичний матеріал для виконання замислу. Це необхідна умова для переходу до творчих замальовок.

Після вправ на розвиток спостережливості та уяви можна перейти до більш складних завдань вивчити і переробити побачене в житті, підкорити конкретному замислу.

Перед виконанням більш складних завдань обов'язково потрібно виконати декілька спеціальних вправ на перспективне розміщення фігур на площині картини.

Вправи можуть бути такими:

1. начерки людей на вулиці і в кімнаті при різних горизонтах;

2. замальовки трьох фігур, які знаходяться на різних відстанях в умовах інтер'єру вулиці.

Ці завдання поступово ускладнюються як по кількості діючих осіб, так і за психологічною характеристикою.

Дуже важливо вивчати здобутки майстрів живопису. Корисно знайомити учнів з різними варіантами ескізів однієї картини. Вивчення творчого спдщіни художників необхідне для розвитку художнього смаку.

В. І. Суріков писав: «Я композицію в картинах старих майстрів все спостерігав, а потім і в житті її навчився бачити».

Методичні рекомендації до вивчення шнтегрованного курсу «Мистецтво»

Олена Гайдамака

Інтегрований курс «Мистецтво» у початковій школі (методичні рекомендації)

Новими тенденціями мистецької освіти в школі є прагнення до синтезу знань через введення в сучасну шкільну практику інтегрованих курсів, які об'єднують навколо певного поняття чи теми різнорідні знання. Синтез цих знань допомагає показати об'єкт з різних боків, розкрити взаємозв'язок явищ, створює можливість формування в учнів якісно нових знаннь, що характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності. Інтегрування є якісно відмінним способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що уможливлює системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках.

Сучасна психологія довела, що взаємодія мистецтв у процесі художнього сприйняття викликає активні психічні процеси, причиною яких є взаємодія та підсилення збуджень, що виникають у слухових та зорових центрах головного мозку людини. У результаті такої цілісної реакції свідомості людини виникають переживання нової якості, що через дію асоціативного механізму викликають в уяві яскраві образи, поглиблюється розуміння художнього змісту твору, засвоєння знань сприяє розширенню художнього світогляду.

Жоден вид мистецтва не спроможний цілісно і всебічно відтворити дійсність, оскільки вона сприймається п'ятьма органами чуття. Кожному виду мистецтва властиві специфічні виразові засоби і можливості впливу на особистість. Наприклад, музика виділяється емоційною глибиною, її сила – у процесуальності, активності, динамізмі. Ці властивості не притаманні живопису, що належить до статичних видів мистецтва, яке здатне надати повну інформацію про зовнішній світ, звертаючись до найповнішого аналізатора людського сприймання – зору. Будь-яке мистецтво можна виразити через якість сусідніх (музика може бути плавною, різкою, танцювальною, забарвленою, просторовою; колір чи танець – спокійним, звучним, рухливим, ритмічним).

Програма інтегрованого курсу «Мистецтво» охоплює усі змістові лінії Державного стандарту початкової загальної освіти, що представляють основні види мистецтва (принцип поліцентричної інтеграції знань) — музичне, візуальне (образотворче), хореографічне, театральне, екранні. Домінуючими є музична та образотворча (візуальна) змістові лінії, у зміст яких інтегруються елементи інших змістових ліній — синтетичних мистецтв. Програма «Мистецтво» побудована на інтегративній основі і спрямована на формування в учнів основ цілісної художньої картини світу. В її основу покладено «принцип координації художніх знань, опанування яких сприятиме розширенню асоціативних уявлень учнів, розвитку цілісного художнього світогляду, творчого мислення» [1] Всі види мистецтва співіснують у єдиному тематичному просторі, взаємодоповнюючи, збагачуючи один одного. *Інтегрований курс не йде врозріз з програмами предметів «Музика» та «Образотворче мистец-*

тво» і не виступає їх альтернативою, але є одним із варіантів викладання мистецтва в школі.

Зміст цієї навчальної програми визначає основні завдання мистецької освіти і виховання в школі — у процесі сприймання творів вітчизняного та зарубіжного мистецтва і практичної художньої діяльності формування в учнів особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвиток загальних та спеціальних здібностей, художньо-образного мислення, стимулювання творчого потенціалу особистості, формування базових компетентностей і здатності до художньо-творчої самореалізації, виховання потреби в духовному самовдосконаленні.

Постійне залучення учнів до практично-творчої діяльності, творчого самовираження у сфері мистецтва дає можливість виявити, розвинути нахили та здібності дитини, активізувати її потребу в різноманітних формах художнього опанування дійсності, адже розвиток здібностей особистості в певній мистецькій галузі формує різноманітні художні потреби, що стимулюють пізнання, розуміння інших видів мистецтв, у тому числі і синтетичних.

Викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» у початкових класах середньої загальноосвітньої школи має ряд характерних особливостей.

На предмет «Мистецтво» в інваріантній частині Типового навчального плану середньої загальноосвітньої школи виділено 2 години на тиждень, що зумовлює реалізацію основного положення змісту програми: можливості збереження домінантності двох видів мистецтва, які традиційно викладаються в школі окремо (музичного і візуального (по 1 годині на кожен). На практиці бажаним є те, щоб уроки мистецтва проходили спареними (для цілісності та системності сприймання і осягнення матеріалу), першим уроком доцільно проводити урок музичного мистецтва, а наступним – візуального, щоб не конкретизувати, візуалізувати музичні образи, запропоновані на уроках. Знайомство з іншими (синтетичними) видами мистецтва (хореографією, театральним та кіномистецтвом) відбувається через використання їх елементів залежно від поставлених цілей і завдань уроку. Комплексне використання різних видів мистецтва дає можливість осягнути і зіставити різні художні мови, що створює основу для активізації уяви, асоціативного мислення, збагачення чуттєвої сфери сприйняття мистецтва.

Методика викладання цього предмет у загальноосвітній школі має базуватися на методологічних основах, апробованих методиках викладання мистецьких дисциплін у загальноосвітній школі, розроблених впродовж останніх десятиліть рядом вчених, зокрема, Кабалевським Д., Неменським Б., Школяр Л., Кузіним Ростовським О., Вільчинським, Любарською Л., та ін. Адже будь-яка інтеграція передбачає поряд себе диференціацію, і учні, опановуючи курс «Мистецтво», вивчають окремо кожну домінантну дисципліну (музичне та образотворче мистецтво). Поряд мають впроваджуватися інтегровані технології навчання і виховання, які поєднають зміст раніше автономних навчальних дисциплін. Інтегрування повинно відбуватися дидактично доцільно, впроваджуватися поступово і поетапно. Воно *не передбачає постійного одночасного використання всіх видів мистецтв на кожному уроці*. Елементи теат-

ральної та хореографічної діяльності, а також фрагменти кіномистецтва включаються епізодично, коли це зумовлено навчально-виховними завданнями уроку і ці форми діяльності органічно вплітаються у сценарій уроку.

Інтеграція набутих художніх знань відбувається за принципами:

- спільності і відмінності понятійних констант у різних видах мистецтва: трактування форми і змісту, композиції, динаміки, ритму, руху, динаміки, колориту (тембр), фактури;
- тематичної єдності
- спільності емоційно — образного стану.

Як зазначає Юсов Б.П., у всіх мистецтв єдина основа, їх пронизують єдині закони сприйняття. Дитина з народження поліхудожня, здатна до всіх видів художніх занять. Це також підтверджують чисельні наукові дослідження, де зазначається, що найбільш ефективним шляхом у процесі формування художньої культури молодших школярів є всебічне використання різних видів мистецтва, що забезпечить цілісне відтворення дійсності у свідомості дитини та здійснить гармонійний всебічний вплив на свідомість особистості, розвиваючи її раціональну, емоційну та вольову сфери.

У працях Л.М.Масол, Шевченко Г.П., Юсова Б.П. взаємодія мистецтв у педагогічній практиці трактується як особлива форма залучення учнів до пізнання художньої творчості, що дістала назву поліхудожнє виховання.

Його мета – дати можливість учням усвідомити витоки різних видів художньої діяльності і набути знань, умінь та навичок у галузі кожного мистецтва.

Поліхудожнє виховання – процес формування цілісного художнього світогляду особистості через формування естетичного ставлення до різних видів мистецтва на основі усвідомлення їх універсальності і специфічних закономірностей художньо-образного відтворення дійсності та активний розвиток її художніх проявів (власної художньо-творчої діяльності).

Інтегрування та введення у домінантні уроки інших видів мистецтва має відбуватися природно, без особливих акцентів.

Знайомство з хореографічним мистецтвом відбувається найчастіше на уроках музичного мистецтва під час створення танцювальних рухів до пісень (крім того, пластичне інтонування є елементом хореографічного мистецтва, бо воно передбачає процес самовираження людини через рухи і пластику). Осягнення хореографічного мистецтва відбувається і в процесі знайомства учнів із народними танцями (1 клас « Мистецтво — чарівне вікно у світ», 4 клас «Подорожі країнами і континентами» та ін.), старовинними танцями та вальсом (1, 4 клас), імпровізації рухопластичних етюдів — методу дзеркал, під час перегляду відеозаписів фрагментів балетних спектаклів та концертних виступів майстрів хореографічного мистецтва. На уроках візуального мистецтва також можуть бути введені хореографічні хвилинки (на відміну від традиційних фізкультхвилинок), а також створення хореографічних рухів під час «оживлення картин».

Театральне мистецтво широко представлене у ІІІ темі 1 класу «Загадки музичних мов», де учні знайомляться з музичним театром через сприймання музики балету «Лускунчик», музичної казки «Рукавичка», опери-казки «Івасик-Телесик»; створення власних музичних інтонацій, театральних діалогів, пластичних характеристик казкових героїв; імпровізації на тему театру ляльок, участь у театралізованому Святі Букваря (на уроці музичного мистецтва) та виконання начерків театральних костюмів, театральних масок, макету театральної сцени з фігурками улюблених казкових героїв та декораціями (на уроках візуального мистецтва). Потім знайомство з музичним і ляльковим театром продовжується і поглиблюється у наступних класах: фрагментами з опери «Снігуронька» М.А.Римського-Корсакова, М. Лисенка «Коза дереза» (у 2 класі), з балетами «Попелюшка» С. Прокофьєва опера «Казка про царя Салтана» та «Золотий півник»М. Римськог-Корсакова та В Гомоляки «Кіт у чоботях»; ляльковим театром (тема «За лаштунками лялькового театру») (3 клас) тощо. Крім того елементи сценічного мистецтва використовуються на уроках музичного мистецтва під час такої форми роботи як інсценізація пісні, ігри-пантоміми. На уроках візуального мистецтва – це створення уявних діалогів героїв картин, театральних етюдів за сюжетом твору образотворчого мистецтва.

Кіномистецтво (за наявності відповідної матеріально-технічної бази) використовується фрагментарно для реалізації поставлених дидактичних, виховних та розвивальних завдань (напр.,1 клас, 3 кл. фрагментами з м/ф «Снігова королева», «Дума про козака Голоту», «Про козаків», «Котигорошко», «Білосніжка і сім гномів», «Бременські музики» тощо)

Інтегрування змісту домінантних ліній (музичного та образотворчого мистецтва) у початковій школі відбувається, перш за все, через використання єдиної спільної тематики уроків для виявлення образної спільності, суголосних емоційних станів різними засобами різних видів мистецтв (напр., 2 клас «Краса довкілля у мистецтві» — особливості відображення певної пори року у творах музичного, образотворчого та кіномистецтва; 1 клас 13урок «Танок сніговиків» 14 урок — твір М.Леонтовича «Щедрик» у виконанні хору та у фрагменті з к/ф «Один вдома»; 15 урок — «Танець ельфів», «У печері гірського короля»; 23 урок — сприймання і створення власних ескізів костюму Півника за мотивами музики М.А.Римського — Корсакова «Золотий Півник»); виконання малюнків-імпровізацій за мотивами українських веснянок тощо.

Метод зіставлення та порівняння використовується для мотивації аудіовізуальних асоціацій (напр., українські народні танці, старовинні танці – теплі – холодні кольори (1 клас); порівняння руху мелодичної лінії та ліній графіки; твори українського музичного фольклору – декоративно-ужиткового мистецтва; колір — лад – емоційний стан тощо.

Інтеграція відбувається також через систему творчих завдань інтегративного типу, що передбачають активізацію образних асоціацій учнів у процесі сприймання та художньо-творчої діяльності. З-поміж них найтиповішими є такі:

- графічно зобразити мелодичний рисунок, передати лініями характер руху мелодії (плавний, стрибкоподібний), напрям руху мелодії

(уверх чи вниз), добрати до мелодії відповідні за характером лінії-образи («лінія-пружинка», «лінія-хвиля», «лінія-зигзаг», «лінія-пунктир»);
- добрати кольори, відповідні музичним тембрам, образам і настроям;
- відобразити музичні ритми (дво-, три-, чотиридольні) або форми (двотричастинні, варіації, рондо) в орнаментальних композиціях зокрема аплікаціях;
- намалювати композиції (сюжетно-тематичні, пейзажні тощо) — «візуальні розповіді» до програмних музичних творів, театральних вистав;
- відобразити розвиток музики, її форми у безпредметних кольорових композиціях — «візуальних варіаціях», «живописних рондо», в яких змінювати кольорову гаму (яскравість, насиченість, контрастність), відповідно до змін у музиці;
- створити музичні образи — інтонації, ритми, «звукові плями», які б характеризували героїв казки, персонажів сюжетної картини або портрету;
- створити мелодію (чи речитатив) до вірша або фрагменту літературного твору (за інтонаціями-підказками або у заданому жанрі, розмірі);
- відтворити характер танців у безпредметних композиціях;
- намалювати ілюстрації до дитячих казок;
- намалювати фрагменти мультфільму (розкадровка);
- передати за допомогою жестів, танцювальних рухів, пантоміми характери героїв казки, персонажів картини, образів програмної музики;
- «оживити» картину за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів або розіграти уявний діалог за сюжетом картини (наприклад, «натюрморт в особах», «розмова героїв парного портрету»);
- створити «театр костюму» — інсценізація міні-оповідань про традиційний національний одяг, вишивки, прикраси [2]

У процесі поліхудожнього виховання постійно відбувається виявлення суголосих понять у різних видах мистецтва, зокрема темпу, динаміки, тембру, колориту, гармонії, фактури та ін. – виявлення спільності та відмінності у їх визначенні. Адже, за визначенням Юсова Б.П., — у всіх мистецтв єдина основа, їх пронизують єдині закони сприйняття.

Враховуючи те, що провідним видом діяльності учнів початкових класів є ігрова діяльність, на уроках мистецтва слід приділяти багато уваги саме ігровим технологіям навчання. На уроках слід активно застосовувати ігри-драматизації, інсценізації, театралізовані, народні ігри (дитячі обрядові заклички, гукання, традиційні елементи звуконаслідування); загадки, ребуси, кросворди, лото, вікторини, конкурси, аукціони, а також умовні подорожі.

Не слід забувати також і про ефективність інтерактивних технологій (створення проблемно-пошукових ситуацій, робота в парах, групах, використання на уроках різноманітних інтерактивних прийомів – «мізковий штурм», «мікрофон», та інші), які створюють атмосферу співробітництва, взаєморозуміння, взаємоповаги, виконуючи дидактичні та розвивальні завдання.

У процесі поліхудожнього виховання важливим є формування у школярів *поліхудожніх у*мінь. В їх основі лежить ***синестезія*** (співвідчуття) – явище сприйняття, коли в процесі подразнення певно-

го органу чуттів поряд із специфічним для нього відчуттям, виникають і відчуття, що відповідають іншим органам чуттів. Піднята до рівня естетичного сприймання, ця особливість простягається на твори різних видів мистецтв – просторових і часових, що дає можливість знаходити схожість між предметами і явищами, які сприймаються різними органами чуттів.

Уміння, що базуються на синестезії, допомагають проводити аналогії між художніми творами різних видів мистецтва, знаходити схожість та відмінність, імітувати звукові явища життя, перетворювати музичні інтонації і т.д. Це уміння:

- засвоювати зовнішній та внутрішній простір через музично-ігрові інтонації;
- засвоювати простір буття, космосу, стихій через малюнок, рух, жест, слово;
- знаходити звукові асоціації у творах образотворчого мистецтва;
- імпровізувати за звуко-музичними партитурами (створювати казки, оповідання і т.ін.);
- показувати індивідуально, з групою чи колективно етюди на основі літературних, музичних творів чи репродукцій живописних полотен;
- переводити зображення в музично-пластичну модальність;
- виконувати віршовані тексти, побудовані на зміні ритму;
- вести діалог «всередині картин», створювати прелюдії та внутрішні монологи за картиною;
- складати шаради, ребуси тощо;
- створювати оповідання, казки за запропонованим відчуттям, почуттям, дією;
- створювати і виконувати з групою «оперу», «балет», пантоміму за сюжетами байок, форм дитячого фольклору, творів дитячої літератури та ін.

Інша група вмінь, що формується у школярів у процесі поліхудожньої діяльності в умовах інтеграції мистецтв — це поліхудожнє сприймання та поліхудожня імпровізація.

Поліхудожнє сприймання передбачає емоційний відгук на твори різних видів мистецтва у процесі інтеграції, а також розуміння специфіки втілення образного змісту та емоційної спорідненості у різних видах мистецтва.

Поліхудожня імпровізація як вид творчої діяльності характеризується варіативністю і поліхудожньою різноманітністю образів, що передаються у русі, інтонації голосу, звучанні, зображенні, дії. Психологічна основа імпровізації – творча уява, здатність до синестезії як вираження образу через інші сенсорні системи: модуляція кольору в звук, звука – у простір, простору – у розміреність вірша і т.д. Імпровізація також тісно поєднується із широтою асоціативних зв'язків.

У контексті інтеграції предметів художньо-естетичного циклу імпровізація розглядається не тільки як вид діяльності, завдяки якій діти набувають музичних вмінь і навичок через тренування музичного слуху, пам'яті, вокально-співацьких навичок, але і як самостійний пошук потрібних засобів виразності щодо вирішення того чи іншого художнього завдання, мобілізуючи для цього розум, почуття, волю. Тому музична, пластична, словесно-літературна, зображальна, театралізовна імпровізації, інтонаційне моделювання як специфічні види пошуково-самостійної

діяльності учнів в умовах інтеграції відображають ступінь залучення до них творчого начала – реконструктивно-варіативного та евристичного.

Тож на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво»у процесі поліхудожнього виховання:

- відбувається формування цілісності сприймання світу, відтвореного у художніх образах засобами різних видів мистецтва, що повністю відповідає психофізіологічним особливостям дітей цієї вікової категорії;
- активізуються уява, емоції, мислення завдяки ознайомленню їх з можливостями різних видів мистецтв у відображенні дійсності;
- у школярів поступово формуються потреби до спілкування з різними видами мистецтва на основі розширення їх мистецької компетентності збагачується їх художньо-сенсорний досвід осягнення одного виду мистецтва в інтеграції з іншими;
- створюється прецедент того, що мистецтво не на словах, а на ділі дійсно проникає у всі пори життя, не просто супроводжує його, а стає необхідним і природнім продовженням людського «Я».

Це головна умова того, щоб процес спілкування з мистецтвом став одним з провідних факторів духовного становлення особистості.

Рекомендована література:

1 Масол Л.М. Мистецтво // Навчання і виховання учнів 2, 3 ,4 класу: Методичні посібники для вчителів/ упор Савченко О.Я. – К.: Початкова школа, 2003, 2004, 2005

2 Масол Л.М. Методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у початковій школі. – Харків: Ранок. 2006. – 200 с.

3 Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-2, 3-4 класи К.: Початкова школа, 2001, 2003

4 Рудницька О.П. Педагогіка загальна та мистецька. – навч. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2005. – 270с.

5 Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.

6 Юсов Б.П. Принципи побудови інтегрованих полі художніх програм з образотворчого мистецтва //Мистецтво та освіта.- 2001. — № 3. – С. 36 — 40

7 Юсов Б.П. Взаимосвязь культурогенных факторов в формировании современного художественного мышления учителя образовательной области «Искусство»

Зміст хореографічного виховання учнів початкової школи

Зміст	*Вимоги до учнів*
1. Музично-ритмічні вправи. Музично-слухове сприймання характеру і настрою музичного твору — веселий, спокійний, урочистий, енергійний; темпу музики — повільно, швидко, помірно, дуже швидко; динаміки — голосно, тихо; тривалостей; метроритму, форми музичного твору. Знайомство з простими і складними музичними розмірами. Сприймання жанрів музики: марш, вальс, полька, галоп, гавот, менует, полонез. Мовні ритмічні вправи.	1. Учень починає і закінчує рух з початком і закінченням музики; · сприймає музичні образи, відображає їх у рухах, погоджує їх з характером музики ї засобами музичної виразності; · називає і розрізняє основні характеристики засобів музичної мови; · відтворює ритмічні малюнки плесканням, кроками, стрибками тощо; · зберігає заданий темп, силу звучання ритм у мовних ритмічних вправах; · узгоджує рухи з будовою музичного твору (змінює рухи згідно з частинами, фразами, відчуває їх закінчення); · визначає музичні жанри, види ритміки (танець, гра, вправа); · виражає власне ставлення до музичного твору через рух;
2. Підготовчі вправи. Виконання різновидів ходьби і бігу, стрибків, підскоків, поворотів. Фігурне маршування: ходіння по діагоналі, колу, розходження парами, четвірками тощо; Розміщення на площині: перебудови в коло, колону, лінію, ланцюжок: , равлик.	2. Учень у всіх видах рухів дотримується красивої постави; · виконує різні види ходьби, бігу, підскоків, стрибків, фігурного маршування; · вміє перебудовуватися у коло, колону, лінію, ланцюжок, равлик, · чередує рухи ходьби і бігу, ходьби і стрибків, швидкі і повільні рухи, пружні і плавні та м'які; · вміє відповідно до засобів музичної виразності підбирати вправи і створювати музично-руховий образ; · знає правила поведінки в залі, основ спілкування з викладачем, товаришами.

3. Загально розвиваючі і колекційні вправи. Виконання вправ на укріплення мускулатури, розвиток м'язів усього тіла та окремих його частин — голови, плечей, рук, тулуба, ніг. Вправи на розвиток рівноваги. координації, гнучкості тіла, поставу тіла, силові. Релаксаційні вправи: на розкріпачення м'язів тіла, дихання. Вправи з предметами — м'ячем, скакалкою, обручем, стрічкою, палкою.	3. Учень уміє координувати рухи, розслабляти та напружувати м'язи тіла та окремих його частин; · знає способи знімати психічне напруження засобами рухової діяльності; · володіє предметами під час виконання вправ; · тактовно і ввічливо сприймає зауваження викладача
4. **Хореографічні вправи.** Вправи біля станка: позиції рук — підготовча, 1-ша, 2-га, 3-тя. Позиції **ніг:** 1-ша, 2-га, 3-тя (напіввиворітні). Висування ноги на підлозі; напівприсідання, глибоке присідання; напівкочовий, коловий рух ногою по точках; піднімання на напівпальцях, перегинання тощо. Вправи народно-сценічного танцю.	4. Учень позитивно ставиться до виконання класичних вправ екзерсису і партерної гімнастики; · домагається найповнішого зв'язку рухів з музикою, відчуває характер музики, темп, динаміку, побудову музичного твору; · передає рухами музичний образ; · виконує хореографічні вправи легко, економічно, чітко, точно; · знає і дотримується естетичних характеристик рухової діяльності (краса, граціозність, гнучкість);
5. Вправи художньої і ритмічної гімнастики. Різні види вправ художньої і ритмічної гімнастики. Вправи пальчикової гімнастики.	5. Учень уміє слухати і повторювати за педагогом елементи вправ; · виявляє виразність і пластику рухів у вправах. · демонструє гарну поставу і виконує комплекс вправ, спрямованих на її формування; · розуміє вплив ритмічної і художньої гімнастики на формування красивого тіла; · знає конкретні зразки-еталони удосконаленого тіла спортсменів, акторів, які займаються гімнастикою, фігурним катанням, акробатикою та ін.; · показує комплекс вправ пальчикової гімнастики з декламацією ритмічних віршів.

6. Танцювальні вправи і танці. підскоки. Танцювальний крок з носка, потрійний крок, підскоки. Простий хід «веснянки», гуцульський дрібний хід, па польки, галоп. Притупування однією ногою, потрійний притуп, присядки. Основні положення рук в українському танці. Бігунець, вірьовочка, тинок, вихилясник. Змінний хід, білоруський хід, па вальсу, крок полонезу. Основні рухи прикарпатських та закарпатських танців. Танцювальні етюди: російський, український, матроський. Танці: народні, бальні, сучасні.	6. Учень володіє основами знань про історію виникнення і розвитку танців, наводить приклади хореографічних колективів та танцівників; · виконує і удосконалює елементи танцювальних рухів: хороводний крок, приставний крок із напівприсіданням, напівприсідання з виставлянням ноги на п'ятку, тупаючий крок на місці, крок із просуванням вперед та в кружлянні; · володіє положеннями руку простих парних, кругових, національних танцях; · знає основи техніки виконання рухів; · орієнтується у поняттях народний, бальний, сучасний танець, знає їх особливості; · виразно і якісно виконує танці з елементами імпровізації, дає їм власну інтерпретацію.
7. Музично-ритмічні ігри. Передавання характерних рухів ігрових образів —тварин, видів транспорту тощо; інсценування текстів пісень, обрядів тощо.	7. Учені виявляють організованість, позитивне ставлення один до одного, бажання поєднатися для колективних ігор; · придумують власні ігрові образи під музику, персонажі у обрядах.
8. Творча хореографічна діяльність. Пластичні імпровізації на задану і вільну теми. Пантомімічні етюди, Пластичні імпровізації образів тварин, птахів, людей. Колективні музично-хореографічні ігри, постановки, інсценізації, дитячі опери-казки. Народні обряди…	8. Учень відчуває потребу у творчому самовираженні рухами; · самостійно використовує запас елементів вправ, танцювальних і сюжетно-образних рухів у пантомімах, танцювальних етюдах, танцях, інсценізаціях тощо; · вільно імпровізує під музику; уміє виконувати різнопланові, різнохарактерні ролі у обрядах, виставах, операх; · бере активну участь у колективних виставах.

Календарно-тематичне планування уроків інтегрованного курсу «Мистецтво» в основній школі.

5 клас

Орієнтовні скорочення: СММ, СВМ, СКМ — сприймання творів мистецтва — музичного, візуального, кіномистецтва; ХТД — художньо-творча діяльність; П — поняття (словник).

Тема І. Види мистецтв

№	Музичне мистецтво	Образотворче (візуальне) мистецтво
	Вступ. Походження мистецтва	
1	Зародження мистецтва. Особливості первісної музики, танцю, театру. Виникнення інструментів (ударних, духових, струнних), співу. Елементи музичної мови: мелодія і гармонія (повторення). **СММ:** Запис пташиного співу. О.Мессіан «Спів птахів». Створення мелодій, що імітують спів пташок. **ХТД:** ***О.Янушкевич*** «Веселкова». **СКМ:** М/ф «Колись ми були птахами». **П: Мелодія. Гармонія.**	Зародження образотворчого мистецтва: графіки, живопису, скульптури, а також декоративно-ужиткового мистецтва і архітектури. Прагнення людини до краси і гармонії з навколишнім світом. **СВМ:** Зразки наскельних малюнків і рельєфів (печери Ласко, Альтаміра тощо), скульптур, кераміки тощо. **ХТД:** Малювання тварин вугіллям (імітація нескельних малюнків). **СКМ:** М/ф (на вибір): «Коли пісок зійде», «Наречена сонця», «Син орлиної печери». **П: Види образотворчого мистецтва.**
	Розділ І. Народне мистецтво	
	Одвічні ритми мистецтва	
2	**Календарно-обрядові пісні** Ритм — основа різних мистецтв. Ритм — засіб виразності в музиці. Календарно-обрядові пісні. Будова мелодії (мотиви, фрази). **ХТД:** «Народний пісенний календар» (робота в 4 групах). Виконання з пантомімою, танцювальними рухами, ритмічним супроводом.	**Орнаментальні мотиви** Ритм в образотворчому мистецтві. Декоративне мистецтво. Орнамент. Орнаментальні мотиви (природні, геометричні). Стилізація. Елементи орнаменту (мотив, рапорт). **ХТД:** Створення різних видів орнаментів *(гуаш)* для оформлення альбому або стенду

	СВМ: *Т.Яблонська* «Свято», *М.Пимоненко* «Святочне ворожіння», *Б.Кустодієв* Масляниця. **П: Ритм. Мотив. Фраза. Куплет.**	«Календарно-обрядові пісні українського народу» (робота в 4 групах). **СВМ:** Зразки творів декоративного мистецтва, орнаментів за різними мотивами. **П: Орнамент. Стилізація. Мотив. Рапорт.**
	Мистецтво у народному побуті	
3	**Пісні родинного життя** Родинні свята — народження людини, досягнення повноліття, весілля. Колискові пісні. Ліричні, жартівливі та сатиричні пісні. **СММ:** *К.Стеценко* «Вечірня пісня», *К.Дебюссі* «Колискова слоника» з сюїти «Дитячий куточок», *Дж.Гершвін* Колискова з опери «Поргі та Бесс». **ХТД:** *В.А.Моцарт* «Колискова. Створення колискових та жартівливих пісень (до віршів), порівняння засобів виразності (темп, динаміка). **СВМ:** *Е.Контратович* «Зустріч молодої пари», *Г.Якутович* «Весілля». **П: Темп. Динаміка. Форма.**	**Секрети художніх ремесел** Види декоративно-ужиткового мистецтва (за технікою виконання): різьблення (дерево, кістка), розпис, вишивка, вибійка, кераміка, литво, карбування, плетіння, витинанка. Оздоблення предметів побуту (меблі, посуд, тканини, одяг). Орнаменти у відкритій формі (неперервні) — у стрічці, сітці; у замкнутій формі (центрові) — в крузі, квадраті, трикутнику і прямокутнику. **СВМ:** Зразки декоративно-ужиткового мистецтва, орнаментів. **ХТД:** Створення подарунку до родинного свята у вигляді декоративної орнаментальної композиції (***витинанка***). Орієнтовна тематика: «Таріль», «Рушник», «Серветка», «Хустка», «Килимок». **П: Витинанка. Фриз. Форма.**
	Золоті руки майстрів	
4	**Народні музичні інструменти** Музичні інструменти народів світу (у порівнянні): іспанська гітара та італійська мандоліна, шотландська волинка і українська коза тощо. Мистецтво кобзарів: виконання історичних пісень і дум. Оркестр українських народних інструментів.	**Народна іграшка** Українські народні іграшки. Образи: тварин (коники, зайчики, олені, баранці), пташок (півники, качечки, ластівки, голуби, жайворонки, зозульки). Центри виготовлення української народної іграшки: Опішня, Косів, Яворів. Російські матрьошки,

	СММ: Українська музика у виконанні оркестру народних інструментів, *М.Лисенко* Думка-Шумка. **СВМ:** Козак-Мамай, *С.Глущук* Гудаки. **ХТД:** *В.Лепешко* Кобзарська слава. **П: Кобза. Дума. Оркестр народних інструментів.**	японські ляльки, німецькі музичні скриньки тощо. Свистунець — дитячий музичний інструмент з глини у вигляді пташки. **СВМ:** Зразки іграшок із дерева, кістки, соломи, тканини, тіста, сиру. Свистунці. **ХТД:** Ліплення іграшки «Свистунець», прикрашання її орнаментом (*кольоровий пластилін*). **П: Свистунець.**
	Ритмічні візерунки	
5	**Народні танці** Укр. народні танці: гопак, козачок, шевчик, коломийка тощо. Танці народів світу: мазурка, краков'як, кадриль, чардаш, лендлер, халлінг тощо. Народні танцювальні мелодії у творчості композиторів. Форма: двочастинна, тричастинна. **СММ:** *Ф.Шопен* «Мазурка фа мажор № 50», *Й.Брамс* «Угорський танець № 6»; *Л.Бетховен* «Лендлер», *Е.Гріг* «Халлінг». **ХТД:** Визначення форми танців, її візуальне відображення за допомогою геометричних, рослинних форм. **СВМ:** *С.Глущук* «Крутіль», *Г.Нарбут* «Парубки гуляють». **СКМ:** Д/ф «Ансамбль народного танцю ім. П.Вірського». **П: Народний танець. Двочастинна і тричастинна форма.** ***Узагальнення теми розділу.***	**Народне малювання** Мистецтво народного малювання, розпису. Петриківський декоративний розпис. Елементи: «зернятко», «кривеньке зернятко», «бігунець», «пуп'янок», «листя» («папороть»), «ягідки», «колосочки»; фантастичні квіти («цибульки», «кучерявки», «жоржини»). Традиційні композиційні сюжети («вазон», «букет», «гілочка», «фриз»). Особливості побудови симетричної та асиметричної композиції (порівняння з симетричною та асиметричною формами в музиці). **СВМ:** Зразки народного малювання, розпису (М.Приймаченко, К.Білокур, М.Тимченко, Т.Пата, В.Панко, Г.Самарська та ін.). **ХТД:** Створення запрошення на концерт «Українські народні танці» за мотивами петриківського розпису у вигляді декоративної симетричної або асиметричної композиції *(гуаш)*. **П: Симетрія. Асиметрія.** ***Узагальнення теми розділу.***

	Розділ ІІ. Професійне мистецтво	
	Музичні та графічні інтонації. Гармонія контрастів	
6	**Вокальна музика** Інтонація: словесна, музична, пластична. Вокаліз. Музика і слово. Мелодичний і ритмічний рисунок. **СММ:** *Р.Глієр* Концерт для голосу з оркестром (фрагмент). Укр. нар. пісня «Розпрягайте хлопці коней» (порівняння різних мелодій до одного тексту). **ХТД:** *О.Антоняк* Школа — весела сім'я. Створення інтонацій (), мелодій (висхідна, низхідна, плавна, стрибкоподібна), їх пластичне і графічне зображення. **СВМ:** *К.Віньйон* Юний співак. **П: Інтонація. Вокаліз. Мелодичний і ритмічний рисунок.**	**Графіка** Лінія, штрих, пляма — засоби виразності графіки. Рисунок — основа графіки. Лінія та її виражальні властивості (порівняння мелодії в музиці та лінії в графіці). Види графіки за способом виконання: унікальна — рисунок, виконаний власноруч і друкована (тиражна) — відбиток. **СВМ:** Графічні твори ***Леонардо да Вінчі, А.Дюрера, П.Пікассо, В.Фаворського, О.Кравченка, К.Хокусая.*** **ХТД:** Графічні рисунки-вправи на виявлення виражальних можливостей ліній. Відображення різних станів природи у музиці та графічних лінійних композиціях. Орієнтовні теми: «Осінній буревій», «Тихий листопад» ***(чорний фломастер, гелієва або кулькова ручка)***. **П: Графіка. Рисунок.**
7	**Краса співочих голосів** Чоловічі (тенор, баритон, бас) та жіночі (сопрано, меццо-сопрано і контральто). Діапазон і регістр. Декламація (речитатив). Штрихи (легато, нон-легато, стаккато). **СММ:** *М.Мінков* Чарівна музика (Пролог), Італійська пісня «Санта-Лючія» (Р.Лоретті). Видатні співаки (Е.Карузо, Ф.Шаляпін, М.Каллас, С.Крушельницька, А.Солов'яненко та ін. (визначення голосів). **ХТД:** Добір голосів, регістрів, штрихів і створення мелодій- характеристик героїв опери-казки «Колобок» (колективна робота). **СКМ:** К/ф «Каллас назавжди», «Повернення Батерфляй». **П: Регістр. Діапазон. Речитатив. Штрихи.**	**У країні світлотіні** Види графіки (за призначенням): станкова, книжкова, газетно-журнальна (карикатура, шарж), промислова (етикетки, марки, грошові знаки тощо), плакатна. Світлотінь (на прикладі кулі): полиск, світло, напівтінь, тінь власна, рефлекс, тінь від предмета. Способи штрихування. Порівняння штрихів у музиці та образотворчому мистецтві. **СВМ:** Зразки книжкової, газетно-журнальної, промислової, плакатної графіки. **ХТД:** Виконання серії графічних ілюстрацій до казки «Колобок» з використання різних способів штрихування та передачею світлотіні ***(графітний олівець)***. Створення книжки-гармошки (колективна робота). **П: Світлотінь. Штрих. Рефлекс.**

8	**Хорова музика** Хор: види (чоловічий, жіночий, дитячий, мішаний), партії. Хормейстер. Світська і духовна (церковна) музика. Різновиди хорового співу (а капелла або із супроводом, унісон або багатоголосся). Хорові партії: контраст і гармонія. **СММ:** Херувимські Г.Сковороди, А.Веделя, Д.Бортнянського, О.Кошиця (порівняння творів). **ХТД:** *Т.Петриненко* Господи, помилуй нас (спів а капела та із супроводом). **СВМ:** Співаки (фрагмент ікони). **П: Унісон. А капела. Контраст.**	**Контраст у силуеті** Пляма, як засіб виразності в графіці. Контур. Силует. Контраст (в образотворчому мистецтві та музиці). Взаємодія мистецтв у храмі (архітектура, живопис, декоративне мистецтво, музика). **СВМ:** Силуети *Г.Нарбута, В.Вазареллі.* Ілюстрації храмів, зокрема силуетів. Порівняння форм куполів («шолом», «цибулина», «стрілка» тощо). **ХТД:** Створення силуетної композиції «Храми рідного краю» ***(туш, пензель; тонований папір)***. **П: Пляма. Силует. Контур. Контраст.**
	Палітра тембрів і симфонія кольорів	
9	**Темброве різнобарв'я інструментів** Тембр — «голос» інструменту, його неповторне забарвлення. Способи видобування звуків і різновиди інструментів (ударні, духові, струнні, клавішні). Фортепіано та його різновиди. **СММ:** *М.Мусоргський* Картинки з виставки у фортепіанному виконанні та оркестровці М.Равеля («Старий замок», «Богатирські ворота», «Лимозький ринок»). Власна «оркестровка» п'єси «Гном» М.Мусоргського (добір тембрів інструментів, їх характеристика у кольорах). **ХТД:** *Є.Карпенко* Малюнок. **СВМ:** *Г. Ван Гонтгорст* Жінка з гітарою, Чоловік з віолою да гамба, *Я.Вермер* Дама за верджіналем, *Д.Жилінський* Грає Ріхтер, *О.Кравченко* Страдиварі у майстерні. **П: Тембр. Тон.**	**Живопис** Види живопису: станковий (виконаний олійними та іншими фарбами на картоні, полотні, дерев'яній дошці) і монументальний (виконаний на стіні, стелі архітектурної споруди у техніках олійного живопису, мозаїки, фрески, вітражу тощо). Колір — основний зображальний і емоційний засіб живопису. Хроматичні та ахроматичні кольори (порівняння з хроматичною гамою в музиці). Колірний тон — ознака кольору (жовтий, синьо-зелений). Основні (жовтий, синій, червоний) та похідні (оранжевий, зелений, фіолетовий) кольори. Коло кольорів. Порівняння засобів виразності музики й живопису (тембри — кольори). **СВМ:** Зразки станкового та монументального живопису. *Мікеланджело* Створення людини,

		М.Марієскі Венеціанський пейзаж з мостом, *Ф.Гварді* Церква Сан-Джорджо Маджоре у Венеції, *В.Бурч* Мукачівський замок. **ХТД:** Створення живописної композиції «Старий замок вдень і вночі» *(гуаш)* в ахроматичних і хроматичних кольорах за фортепіанним і оркестровим варіантами п'єси М.Мусоргського «Старий замок». **П: Живопис. Хроматичні та ахроматичні кольори. Колірний тон.**
10	**Симфонічний оркестр** Інструменти симфонічного оркестру. Диригент. Партитура. Форма: варіації (повторення матеріалу). Засоби виразності: лад (мажор-мінор), гама. **СММ:** *Б.Бріттен* Путівник по оркестру для молоді (Варіації та фуга та тему Персела) (перша частина — варіації). **ХТД:** Кольорові імпровізації — характеристики тембрів інструментів оркестру *(фломастери, кольорові олівці)*. **СВМ:** *Е.Дега* Оркестр опери. **П: Симфонічний оркестр. Партитура. Варіації. Лад. Гама.**	**Колорит** Колорит (кольорова гама) — гармонійне поєднання кольорів (поріняння з музикою). Теплі та холодні кольори; відносна теплохолодність. **СВМ:** ***К.Моне*** Ставок, Африканський пейзаж, ***І.Марчук*** Пора осіння, Яблуко на снігу; ***Й.Гарані*** Зима, ***М.Сарьян*** Східний базар, ***Е.Кремницька-Бедзик*** Натюрморт. Порівняння теплого і холодного колориту картин із мажором і мінором у музиці). **ХТД:** Малювання двох натюрмортів «Овочі й фрукти» на одному аркуші у теплому і холодному колоритах *(акварель)*. **П: Колорит, кольорова гама.**
11	**Симфонічний оркестр (продовження)** Склад симфонічного оркестру. Групи: струнні (скрипки, альти, віолончелі, контрабаси, арфа), дерев'яні духові (флейти, гобої, кларнети, фаготи) мідні духові (валторни, труби, тромбони, туби), ударні (литаври, великий і малий барабани, тарілки, ксилофон, кастаньєти, тамтам). Поліфонія, фуга.	**Колорит (продовження)** Властивості кольорів: світлість, яскравість, насиченість. Наближений колорит (близький за тоном). Розбіл і затемнення кольорів, створення відтінків кольору. Контрастний колорит. Додаткові кольори — два кольори, розташовані в колірному колі навпроти (червоний — зелений, оранжевий — синій, жовтий — фіолетовий тощо)

	СММ: *Б.Бріттен* Путівник по оркестру для молоді (Варіації та фуга та тему Персела) (друга частина фуга). **СВМ:** *Х.Тербрюгген* Флейтист, *П.Стролі* Арфістка, *Д.Гальс* Концерт. **П: Поліфонія. Фуга.** ***Узагальнення теми розділу***	**СВМ:** *О.Саврасов* Захід сонця над болотом, Вільха квітне; кольорові композиції *В.Вазареллі Р.Делоне, О.Екстер*. **ХТД:** Вираження тембрового забарвлення музичних інструментів оркестру у безпредметних композиціях, виконаних у наближеному і контрастному колоритах *(гуаш)*. **П: Наближений і контрастний колорит.** ***Узагальнення теми розділу***
Розділ III. Взаємодія і синтез мистецтв		
Коли мистецтва разом		
12	**Кольоромузика** Взаємодія музики й живопису. Творчість М.Чюрльоніса. Музикальність живопису В.Кандінського. О.Скрябін і світломузика. Леся Дичко — композитор, що «бачить» музику (балет за мотивами творчості К.Білокур, кантата-концерт «Слава робітничим професіям» з використанням кольоромузики та дитячих малюнків). **СВМ:** *М.Чюрльоніс* Соната моря, Соната сонця, «Соната весни, Соната пірамід; *В.Кандінський* Імпровізації (на вибір). Зразки кольоромузики. ***СММ:*** *М.Чюрльоніс* (фрагменти сонати на вибір), *Л.Бетховен* Соната № 14, *О.Скрябін* Прометей (з уявним світлокольоровим супроводом), **СКМ***:* Д/ф «Музика і колір». **П: Кольоромузика.**	**Музика, що застигла в камені** Архітектура — єдність краси, корисності, міцності. Архітектурний ансамбль. Організація простору у ландшафтній архітектурі (фонтани, місточки, сходи тощо). Основні художні засоби виразності скульптури: форма, об'єм, фактура. Види (кругла, рельєф), матеріали й способи створення. **СВМ:** Акрополь в Афінах, Версаль, Софіївка. **ХТД:** Створення об'ємно-просторових композицій до музики М.Чюрльоніса *(пластилін, паперопластика, природні або штучні матеріали на вибір)*. Орієнтовні теми: «Соната сонця», «Соната весни» (можлива робота в групах). **П: Ансамбль. Скульптура. Рельєф. Архітектура. Ландшафт.**

	Весь світ — театр	
13	**Опера** Театр драматичний, ляльковий, музичний. Синтез просторових і часових мистецтв у театрі. Опера. Лібрето. Складові оперної вистави: увертюра, арії, речитативи, ансамблі, хори, балетні та оркестрові епізоди. Роль диригента, режисера, хормейстера. **СММ:** *М.Мінков* Дитяча комічна опера «Чарівна музика» (фрагменти). **ХТД:** *М.Мінков* Музика. **П: Театр. Режисер. Опера. Лібрето. Ансамбль.**	**Художньо-театральний ансамбль** Єдність пластичних (просторових), мистецтв у театрі: архітектура, скульптура, живопис, декоративне мистецтво. Інтер'єри (сходи, ложі, балкони, плафон, сцена, завіса тощо). **СВМ:** Споруди театрів світу, зразки інтер'єрів. **ХТД:** Створення ескізу споруди театру *(техніка та матеріали на вибір: пастель, вугілля, крейда на тонованому папері; кольорові олівці).* Орієнтовні теми: «Театр казок», «Театр пісні», «Пересувний театр», «Театр на березі моря». **П: Ансамбль. Партер. Ложа. Балкон. Плафон.**
14	**Балет — гармонія музики й танцю** Балет як драма в музиці, виражена засобами хореографії. Поєднання музики, танцю, драматичного та образотворчого мистецтва у балетній виставі. Музична і пластична мова: спільне й відмінне. Три складові: класичний танець, характерний танець і пантоміма. Основні творці балету — композитор, балетмейстер, танцівники. **СММ:** *П.Чайковський* Балет «Лебедине озеро» (фрагменти). **ХТД:** Створення пластичних образів (пантоміма) героїв балету П.Чайковського (Одетта, Зигфрід, чаклун та його донька). **П: Хореографія. Пантоміма. Адажіо. Па-де-де. Кордебалет.**	**Сценографія — зоровий образ вистави** Художнє оформлення вистави. Сценографія — мистецтво створення зорового образу вистави (декорації, костюми, грим, бутафорія, освітлення, сценічна техніка). **СВМ:** С.Судейкін, С.Вірсаладзе Ескізи декорацій до балету «Лебедине озеро» (порівняння). Зразки костюмів, освітлення. **ХТД:** Створення ескізів художнього оформлення балету П.Чайковського «Лебедине озеро» *(гуаш, акварель).* Колективна робота у творчих майстернях: «художники-декоратори» (орієнтовна тематика «Чарівне озеро поблизу замку», «Святкова зала»); «художники-костюмери» і «художники-гримери» (образи Зігфрида, Одетти, чаклуна та його доньки, маленьких лебедів); «художники по світлу»

		(орієнтовна тематика «Вечірні сутінки», «Вогні балу»). **П: Сценографія. Декорація. Грим. Бутафорія.**
	Синтез мистецтв на екрані	
15	**Кіно — наймолодше з мистецтв** Поєднання видів мистецтва у кінематографі. Види кіно: художнє або ігрове, документальне, науково-популярне, мультиплікаційне (лялькове та мальоване). Музика в кіно. **СВМ:** Кіно-опера «Запорожець за Дунаєм» (режисер І.Кавалерідзе) (фрагменти), мультфільми (на вибір). **ХТД:** *О.Суботіна* Святий Миколай. **П: Кінематограф. Мультиплікація (анімація).** ***Узагальнення теми розділу***	**Художник у кіно** Професії в кінематографі: режисер, актор, сценарист, оператор. Роль художника в ігровому та мультиплікаційному кіно. Особливості зображення (композиції) у кадрі, добір реквізиту. Кіноафіша — вид рекламного плакату (образи головних героїв, шрифти). **СВМ:** Зразки афіш (театр, кіно). **ХТД:** Створення кіноафіші до улюбленого мультфільму ***(матеріал на вибір)***. **П: Оператор. Реквізит. Афіша.** ***Узагальнення теми розділу***
16	**УЗАГАЛЬНЕННЯ** **Урок-концерт. Урок-вернісаж.**	

Тема II. Мистецькі жанри

№	Музичне мистецтво	Візуальне (образотворче) мистецтво
Розділ I. Образ людини у мистецтві		
17	**Жанри в музичному мистецтві** Художній образ і музичний жанр. Вокальні жанри та їх роль у створенні образу людини, її внутрішнього світу, почуттів та настроїв. Пісня, романс, серенада. Гімн. **СММ:** *П.Майборода* Пісня про рушник, *М.Глінка* Я пам'ятаю мить чарівну, *Ф.Шуберт* Серенада.	**Жанри в образотворчому мистецтві** Формувати знання про основні жанри образотворчого мистецтва — портрет, пейзаж, натюрморт, історичний, побутовий, анімалістичний тощо. Способи створення композиції. **СВМ:** ***Невідомий художник*** Портрет гетьмана Івана Мазепи, ***Я.Вермер*** ВидДельта, ***Е.Делакруа*** Битва, ***Дж Стаббс*** Коні тощо.

	ХТД: *М.Вербицький* Ще не вмерла Україна. Створення музики до віршів у жанрах гімну і пісні. **СКМ:** К/ф: «Франц Шуберт» (фрагмент). **П: Жанр. Серенада. Гімн.**	**ХТД:** Створення композиції (жанр та матеріал за вибором). **П.: Композиція.**
18	**Вокально-хорові жанри** Кантата та ораторія. Фреска — різновид кантатно-ораторіального жанру. **різновид канатноСММ:** *Л.Дичко* Кантата «Червона калина» на тексти старовинних українських пісень (фрагмент). **ХТД:** «Ой у лузі червона калина». Міні-конкурс на краще хорове виконання українських історичних пісень (робота в групах). **П.: Кантата. Ораторія. Фреска.**	**Історичний жанр** Різновиди історичного жанру: міфологічний, біблійний, батальний. **СВМ:** *Я.Йорданс* Чотири євангелісти, *В.Верещагін* Взяття Шипки, *Р.Саверей* Орфей *О.Новаківський* Хрещення Русі; зразки фресок. **ХТД:** Створення ескізу настінного розпису на історичну або міфологічну тематику для шкільного музею **П: Історичний жанр. Фреска.**
19	**Інструментальні жанри** Камерно-інструментальні жанри вокального походження. Елегія, баркарола, рапсодія, балада, пісня без слів тощо. Зв'язок із літературою. Передача настроїв і почуттів людини в музиці камерно-інструментальних жанрів. **СММ:** *Ж.Масне* Елегія, *Ф. Ліст* Угорська рапсодія №6 (фрагмент) **ХТД:** *М.Скорик* Мелодія (фрагмент) Добір жанрів, відповідно змісту віршів (елегія, баркарола). **П: Камерна музика. Рапсодія, баркарола, елегія.** **СВМ:** *В.Іванов* Рапсодія, Елегія.	**Портрет** Різновиди: парадний і камерний, одинарний (кінний, автопортрет), парний і груповий; погрудддя, на повний зріст. Людина у портреті: зовнішність і внутрішній світ, риси характеру. **СВМ:** *Д.Веласкес* Портрет інфанти Маргарити, *В.Карпаччо* Молодий лицар на тлі пейзажу, *І.Вишняков* Портрет Василя Дарагана, *Д. Гирландайо* Портет Джованни Торнабуоні, *Ф.Клуе* Портрет Франциска І на коні, *А.Дюрер* Автопортрет, *А.Ерделі* Автопортрет. Порівняння: камерний портрет — камерна музика. **ХТД:** Виконання вправ-схем побудови голови людини *(олівець)*. Виконання з пам'яті портретних замальовок друзів. **П.: Портрет. Автопортрет. Профіль, анфас.**

20	**Програмна і непрограмна музика** Різновиди програмності: літературна, картинна. **СММ:** *С.Прокофьєв* Скерцо, *П.Чайковський* Гумореска, *Ф. Куперен* Кокетлива, *Ж.Ф.Рамо* Радісна. **ХТД:** Словесні портрети музичних персонажів. **П: Програмна і непрограмна музика. Гумореска, скерцо.**	**Портрет — дзеркало душі** Парадний і камерний портрет. Колір у портреті. **СВМ:** *О. Ренуар* Портрет Жанни Самарі, *О.Мурашко* Портрет дівчини у червоному капелюсі, *Ф.Хальс* Портрет скрипаля. **СММ:** *К. Дебюссі* Прелюдія Дівчина з волоссям льняного кольору. **ХТД:** Створення портрету літературного або музичного героя у профіль чи анфас *(акварель, гуаш).* **П: Парадний і камерний портрет. Тло. Бюст.**
21	**Циклічні жанри** Порівняння циклічних творів програмної та непрограмної музики. **СММ***: Р.Шуман* Карнавал (П'єро, Арлекін); *Ф.Шопен* Прелюдія до-мінор *К. Дебюсі* Прелюдія Дівчина з волоссям льняного кольору; **ХТД:** Створення музичного діалогу персонажів карнавалу «П'єро і Арлекіно». Добірка відомих пісень у цикл за певною тематикою. **СВМ:** *Є.Марчук* Кольорові прелюдії, *О.Лопухов* Шопен. **СКМ:** К/ф «Юність Шопена». **П: Цикл, прелюдія**	**Гармонія почуттів у парному портреті** Особливості розміщення персонажів у парному портреті. **СВМ***: Дж. Рейнолдс* Графиня Спенсер з донькою; *О. Ренуар* Дівчата за піаніно, *П.Сезан* П'єро і Арлекіно, *Дж.Северіні* П'єро-музикант, *П.П.Рубенс* Автопортрет з дружиною, Портрет подружжя Рубенсів. **СММ:** *Нуссіо* Рубенсіана (картини Рубенса у формі сюїти для флейти, скрипки і чембало). **ХТД:** Виконання парного портрету персонажів «Карнавалу» Р.Шумана «П'єро і Арлекіно» *(кольорові олівці.)* **П: Парний портрет.**
22	**Камерні ансамблі** Різновиди ансамблів. Специфіка виконання ансамблевої музики. **СММ:** *Л.В.Бетховен* Крейслеріана — Соната для скрипки та ф-но, *В.Косенко* Класичне тріо (фрагменти). **ХТД:** Пісня про маму (на вибір). Створити камерний вокально-інструментальний ансамбль (спів і гра на дитячих інструментах).	**Груповий портрет** Особливості поєднання персонажів у груповому портреті. Схема побудови фігури людини. **СВМ:** *Ф.Гойя* Груповий портрет царської сім'ї, *Д.Веласкес* Меніни, *Н.Мас* Неслухняний барабанщик *Ф.Славянський* Сімейна картина. **СММ:** *Е.Гранадос* Гойески (сюїта для ф-но за картинами Ф.Гойї).

	П: Ансамбль. Соната. ***Узагальнення теми розділу***	**ХТД:** Створення групового портрету *(графітний олівець, кулькова ручка)*. Орієнтовна тематика «Музичний ансамбль», «Футбольна команда», «Друзі». **П: Груповий портрет.** ***Узагальнення теми розділу***
	Розділ ІІ. Природа у мистецтві	
23	**Концерт** Особливості симфонічної музики (у порівнянні з камерною). Жанр концерту (програмний, непрограмний). Пасторальна музика. **СММ:** *А.Вівальді* Концерти «Пори року» («Літо»); *В.А.Моцарт* Концерт для флейти та арфи (фрагменти). **ХТД:** *А. Філіпенко* Веснянка. **СВМ:** Пейзажі різних пір року (на вибір). Добір музичних ілюстрацій до картин (робота в 4 групах). Порівняння пейзажів у музиці та образотворчому мистецтві. **П: Концерт. Пастораль.**	**Пейзаж** Різновиди пейзажу: гірський, сільський, міський, індустріальний, марина, фантастичний тощо. Правила лінійної перспективи. **СВМ:** *К.Писсарро* Бульвар Монмартр у Парижі, *Р.Судковський* Дар'яльська ущелина, *В.Орловський* Хати в літній день, *А.Кашшай* Осінь в горах, *В.Непийпиво* Надвечір'я, *А.Мордовець* Чернігів будується. **СММ:** *А. Вівальді «*Зима» і «Весна». **ХТД:** Створення пейзажу у рельєфі квадратної форми. Складання фризу або панно «Пори року» (колективна робота). **П: Пейзаж. Пастораль. Лінія горизонту. Лінійна перспектива.**
24	**Увертюра і сюїта** Роль тембрів симфонічного оркестру у зображенні природи (порівняння з кольорами). ***СММ:*** *Ф.Мендельсон* Увертюра Сон літньої ночі (фрагмент), весільний марш з однойменної сюїти. **ХТД:** О.*Суботіна* Україна-дивосвіт Створення музичної сюїти на тему «Світ природи». **П: Сюїта, увертюра.**	**Пейзаж у живописі** Роль кольору та його відтінків у зображенні природи. Закономірності повітряної перспективи. **СВМ:** *М.Реріх* Рожеві гори, *А.Мартон* Березень, *З.Шолтес* Колочавські полонини. **ХТД:** Створення живописної пейзажної композиції з передачею настрою природи *(гуаш)*. Орієнтовні теми: «Рідні простори», «Степовий вітер», «У Карпатах». **П.: Повітряна перспектива.**

25	**Симфонічна картина** Картинна програмність у музиці. **СММ:** *К.Дебюссі* Три симфонічні ескізи «Море», *М.А.Римський-Корсаков* Симфонічна картина «Садко» (фрагменти). **ХТД:** *З.Майстренко* Я малюю море. Пластичне інтонування, створення акомпанементу(імітація шуму хвиль). **СВМ:** *І.Айвазовський* Марини (на вибір). Художні паралелі: морські пейзажі у різних видах мистецтва. **П: Симфонічна картина. Ескіз.**	**Марина** Марина — різновид пейзажу. Художник-мариніст. Ескіз (послідовність виконання). **СВМ***: К.Верне* Краєвид з гротом, *В.Пузирков* Яхти у морі, *У.Хоммер* Попутний вітер. **СММ:** *К.Дебюссі* Море. **ХТД:** Стилізоване зображення морських хвиль. Створення ескізів до музики *К.Дебюссі* Море (Море від зорі до полудня, Гра хвиль, Розмова вітру з морем) *(кольорові олівці або акварель).* **П: Марина. Ескіз.**
26	**Симфонічна фантазія і поема** Особливості жанрів фантазії та поеми — вільний розвиток і форма твору. **СММ:** *О.Респігі* Симфонічна поема Фонтани Риму (фрагменти). **СВМ:** Фонтани Риму: Валле Джулія, Тритон, Треві, Фонтан вілли Медичі. **ХТД:** Міні-твір на тему «Пейзаж, що зазвучав». **П: Симфонічна фантазія. Симфонічна поема.**	**Міський і фантастичний пейзаж** Різновиди пейзажів: міський, фантастичний. Виразні можливості поєднання різних кольорів. **СВМ:** ***Л.Блумарт*** Місто на березі каналу, ***О.Лактіонов*** Старий Вільнюс, ***А.Кашшай*** Верховина, ***Б.Сорока*** Передмістя Львова. **ХТД:** Створення фантастичного міського пейзажу, навіяного музичними образами О.Респігі (акварель по мокрому). Орієнтовна тема: «Місто моєї мрії». **П: Міський пейзаж. Фантастичний пейзаж.**
27	**Симфонія провідний жанр оркестрової музики** Жанр симфонії (ідейно-емоційний зміст, особливості будови циклу — зіставлення контрастних частин циклу). **СММ:** *Й. Гайдн* Дитяча симфонія. **ХТД:** *Е.Ботяров* Птиця-музика. Гра-імпровізація. на дитячих інструментах. **П: Симфонія.**	**Краса речей у натюрморті** Натюрморт: особливості жанру. Парадний і камерний натюрморт. Різновиди натюрморту (квіти, продукти, предмети побуту, мистецтва). Передача форми предметів за допомогою світлотіні. **ВМ**: *К. де Гем* Натюрморт з фруктами та устрицями; *П. Де Пюттер* Карасі, *А.Шевченко* Натюрморт здинею, *В.Захарчук* Святковий натюрморт

		С, *О.Новаківський* Натюрморт, *А.Ерделі* Натюрморт з жовтою вазою. **ХТД:** Зображення натюрморту з дитячих музичних інструментів *(графітний олівець)*. **П: Натюрморт.**
28	**Аранжування** Аранжування. Обробка народних пісень. **СММ:** *Й.Бах* Жарт в оригінальному виконанні та аранжування для іншого складу виконавців (вокальний ансамбль, електроінструменти), *Ж.Бізе* Кармен і *Р.Щедрін* Кармен-сюїта (фрагменти). **ХТД:** *Ф.Колеса* Веснянка (робота над двоголоссям). Створення музичного альбому «*Веснянки*» (повторення пісень про весну). **П: Аранжування.**	**Квіти розмовляють** Натюрморт з квітів. Мистецтво створення букетів. Аранжування квітів. Ікебана. **СВМ:** *А.Петрицький* Півонії, *В.Мозок* Іриси декоративні, *М. Приймаченко* Квіти, *К.Білокур* Натюрморт з колосками і глечиком, зразки ікебани. **ХТД:** Малювання натюрморту з квітів з натури *(акварель, гуаш)*. **П: Аранжування. Ікебана.**
29	**Музичні жанри об'єднуються** Жанри, що поєдналися в одному творі — вальс-фантазія, вальс-скерцо, експромт-фантазія, етюд-картина. СММ: ***М.Глінка*** Вальс-фантазія, ***С.Рахманінов*** Етюд-картина (на вибір), ***Н.Паганіні-Ф.Ліст*** Етюд «Кампанелла». **ХТД:** Літературно-музична фантазія за музикою М.Глінки та С.Рахманінова. Пластичні імпровізації до музики. **СКМ:** К/ф «Паганіні» (фрагмент). **СВМ:** *Г.Метсю* Урок музики **П: Етюд.** ***Узагальнення теми розділу***	**Зустріч жанрів в одній картині** Взаємопроникнення жанрів (натюрморт, пейзаж, портрет та ін.). Етюд у мистецтві. Етюд — вивчення і зображення натури. Послідовність виконання етюду. Локальний колір у натюрморті. **СВМ:** ***К.Моне*** Німфей Етюд води, ***Дж.Северіні*** Геометричний етюд (колаж), ***Т.Яблонська*** Етюд: Венеція. Великий канал, ***Ф.Купка*** Етюд до двокольорової фуги. **ХТД:** Виконання етюду з предметів побуту *(матеріали на вибір)*. **П: Етюд. Локальний колір.** ***Узагальнення теми розділу***

Розділ III. МИСТЕЦТВО І СЕРЕДОВИЩЕ		
	В час дозвілля і розваг	
30	**Розважальна музика** Побутові або бальні танці різних часів (менует, вальс, танго тощо). Конкурси бальних танців. **СММ:** *Й.С.Бах* Менует, *Й. Штраус* Казки віденського лісу, сучасні танці (на вибір). **ХТД:** *А.Житкевич* Під звуки вальсу. Пластичне інтонування. «Танцювальний калейдоскоп» (добір побутових танців). **СВМ:** *О.Ренуар* Танець у селі, Танець у місті. **СКМ:** К/ф «Віденський вальс». **П: Побутові (бальні) танці. Менует, вальс, танго.**	**Побутовий жанр та інтер'єр** Тематика побутового жанру або жанрової картини: події і сцени повсякденного життя людини, її професійної діяльності, дозвілля тощо. Багатофігурна тематична композиція та її особливості. **СВМ:** *П.Брейгель* Селянське весілля, *Г.Курбе* Віяльниці, *О.Богомазов* Пилярі, *С.Ейзенштейн* Полька-гротеск. **ХТД:** Створи композицію у побутовому жанрі. Орієнтовні теми: «Бал», «Свято», «Дискотека». **СКМ:** К/ф «Прощання з Петербургом». **П: Побутовий жанр.**
31	**Розважальна музика (продовження)** Оперета. Розважальні музично-сценічні жанри: оперета, мюзикл. Особливості оперети у порівнянні з іншими театральними жанрами (оперою, балетом). **СММ:** *В.Шаповаленко* Оперета «Королева Зубна Щітка». **ХТД:** Виконання фрагментів з оперети В.Шаповаленка. Створення варіантів лібрето оперети чи мюзиклу на шкільні сюжети, добір музики (робота в групах). **П: Оперета, мюзикл.**	**Побутовий жанр та інтер'єр (продовження)** Інтер'єр, його зв'язок із натюрмортом, жанровою картиною. Інтер'єр — документ певної епохи. Використання правил лінійної перспективи у побудові інтер'єру. **СВМ:** *Ф.Франкен* Кабінет шанувальника мистецтв, *В. Ван Гог* Спальня в Арле, *А.Матисс* Інтер'єр, Обідній стіл (Гармонія у червоному), *П.Левченко* У Пашенному. **ХТД:** Створення ескізів інтер'єрів до оперети *(олівець, аплікація, колаж)*. Орієнтовні теми: «Кімната Маші», «Зал у палаці Королеви Зубної Щітки». **П: Інтер'єр.**

32	**Музика, що звучить просто неба.** Музика для духового оркестру, маршова музика. **СММ***: Ф.Гендель* Феєрверк, *О.Мессіан* Свято, *Є. Юцевич* Ювілейний марш. **ХТД***: О.Янушкевич* Літо золоте. Розробка міні-сценаріїв музично-театральних свят. Орієнтовні теми: «Свято квітів», «На Йвана, на Купала», «Свято Нептуна». **СВМ:** *А.Дюкер* Свято четок, *М.Романишин* Свято. **П: Марш. Духовий оркестр.**	**Садово-паркове мистецтво і дизайн** Вплив дизайну на середовище. Види дизайну (графічний, промисловий, ландшафтний, комп'ютерний). Графічний дизайн (логотипи, емблеми, піктограми). Фірмовий стиль. **СВМ:** *О. Ренуар* Мулен де ла Галет; *Ц.Фужита* Дівчинка в парку. Зразки промислового та графічного дизайну. **ХТД:** Створення колективної роботи «Парк розваг» (логотип назви, емблема, карта парку з піктограмами). **П: Садово-паркове мистецтво. Дизайн. Логотип. Емблема. Піктограма.**
	Циркове мистецтво	
33	Жанрові різновиди (клоунада, акробатика, гімнастика, пантоміма, жонглювання, фокуси тощо). Музичне оформлення (гра естрадно-духового оркестру). **СММ***: М.Дунаєвський* Марш з к/ф Цирк, *Г.Соммерс* Цирк з «Пікассо — сюїти». **ХТД:** Гра: «Я — режисер циркової вистави» (визначення теми, створення сценарію, музичне оформлення). **СКМ:** К/ф «Цирк» (фрагмент). **П: Цирк. Естрадно-духовий оркестр.**	Особливості приміщення цирку (амфітеатр, арена, купол). Художнє оформлення циркової вистави (костюми, маски, освітлення, афіша тощо). **СВМ:** *П.Пікассо* Родина акробатів, Дівчинка на кулі, *Ж.Сьора* Цирк. **ХТД***:* Створення багатофігурної композиції. Орієнтовні теми: «Цирк Шапіто», «Розумний слон», «Лев — король арени», «Улюблений клоун», «Повітряні гімнасти» (кольорові олівці). **П: Амфітеатр. Арена. Купол.**
	Телебачення і мистецтво	
34	Телебачення: синтез мистецтв, засіб інформації. Жанри (інтерв'ю, репортаж, телесеріал, телегра, телевікторина тощо). **ХТД:** Етюди-імпровізації (пантоміма): «Ведучий теленовин»,	**ХТД:** Рольова гра «Створюємо нову телепрограму» (продовження). Творча група «Художники» (створення графічної заставки телепрограми, дизайну інтер'єру телестудії, костюмів ведучих, рекламного образу постійного

34	«Диск-жокей». Рольова гра «Створюємо нову телепрограму» (інформаційну, пізнавальну, розважальну). Робота у групах «Режисер», «Репортер», «Музичний редактор» (музичне оформлення передачі). **П: Телебачення.**	телегероя — «Всезнайко», «Ерудит», «Меломан»). **П: Комп'ютерна графіка.** ***Узагальнення теми розділу***
35	**УЗАГАЛЬНЕННЯ** Мистецька вікторина «Види і жанри мистецтва».	

Комаровська О.А., Руденко І.В. Календарне планування уроків за програмою «Мистецтво».

7 клас (Орієнтовні скорочення: *СММ, СВМ, СКМ сприймання творів мистецтва музичного, візуального, кіномистецтва; ХТД художньо-творча діяльність; П поняття (словник)).*

Палітра художніх напрямів і стилів

№	Музичне мистецтво (1 год.)	Образотворче (візуальне) мистецтво(1 год.)
	1. Від ренесансу до класицизму	
1- 2	Образ «ренесансної» людини в мистецтві	
	Втілення літературних сюжетів епохи Відродження в музичних творах **СММ:** *П.І.Чайковський* Симфонічна фантазія « Франческа да Ріміні» **СКМ:** відеозапис балетної інтерпретації **ХТД:** Запис вражень від музики; ·Складання сценарного плану балетної вистави (пластичної драми) з музикою П.Чайковського; *Т.Леус* Кольори осені, **П: Симфонічна фантазія.**	Образ людини як центр пейзажу. Пейзаж з елементами перспективи та фігурою людини. Силуетне зображення фігури людини. **СВМ:** Живопис *Леонардо да Вінчі*, *Рафаеля*, скульптура *Мікеланджело*. **СКМ:** м/ф «Посмішка Леонардо» **ХТД:** зображення паркової алеї з силуетом фігури людини (змішана техніка). **П: Силует.**
	Внутрішній світ людини в музичному та пластичному портреті. Співставлення сучасної музичної, пластичної інтонації	Портрет людини в повний зріст на тлі пейзажу як основи композиції; зображення фігури людини в русі; використання можливостей

	з особливостями музичного висловлювання попередніх епох. **СММ:** *С.Прокоф'єв* Балет «Ромео та Джульєтта» (фрагменти) Рок — опера «Ромео та Джульєтта» **СКМ:** відеозапис вистав. **ХТД:** Дискусія на тему «Що таке «сучасність» музичного висловлення ?» –порівняння ескізів декорацій до балету *С.Прокоф'єва* та рок — опери та їх співзвучність музичній інтонації; · *Ю.Рожкова* Сьогодні. **П: Лібрето. Рок-опера.**	графічного і живописного пейзажу як засобу передачі почуттів персонажів літературних та музичних творів. Основні пропорції фігури людини. **СВМ:** Графіка і живопис *А.Дюрера. О.Домьє «Дон Кіхот», М.Добужинський, А.Гончаров, В.Фаворський Ілюстрації до творів В.Шекспіра.* **СКМ:** к/ф «Ромео та Джульєтта», фрагменти; **ХТД:** пейзажна композиція з портретними образами героїв літературних творів «Ромео і Джульєтта», «Дон Кіхот» (художня техніка на вибір учня) **П: Портрет.**
3	**Театралізоване придворне дійство**	
	Стародавні бальні танці, їх фольклорне походження, «театральність» бального дійства. **СММ:** *Ж.- Б. Люллі* Гавот, *С.Прокоф'єв* Гавот з Класичної симфонії, *Л.Бокеріні* Менует, *Й. Гайдн* Менует з Симфонії (на вибір), *Г.Ф.Гендель* Сарабанда, *М.Равель* Павана. **СКМ:** фрагменти кінофільмів, балетів, концертних програм, в яких присутні сцени стародавнього балу. **ХТД:** Сценарій «Серед балу»; відтворення характерних рухів старовинних танців, елементи бального етикету; *Т.Попатенко* «Юні мушкетери». **П: Танцювальна сюїта.**	Зображення кутового інтер'єру. Узгодженість почуттів людини з внутрішнім середовищем приміщення. **СВМ:** *Д. Веласкес* «Меніни», «Прялі»; гравюри із стародавніх книг, де зображено сцени балу, інтер'єр. **СММ:** *Й.С.Бах* Французькі сюїти **ХТД:** кутовий інтер'єр «Моя кімната» (акварель, фломастери) **П: Кутова перспектива.**
4	**Мистецькі титани**	
	Кращі зразки музичних творів епохи 17 ст., використання «вічних» біблійних сюжетів,	Архітектура і внутрішній світ людини. Шедеври барочної архітектури.

	прагнення синтезу мистецтв. «Колос нової музики» — *Г.Ф.Гендель* **СММ:** *Г.Ф.Гендель* Ораторія «Самсон» — фрагменти **СВМ:** Паркова скульптура «Самсон» у Петродворці. *І.Григорович — Барський* «Самсон» (в Києві)*; Версаль (фото зображення парку і палацу)* **ХТД:** написати відгук на ораторію як грандіозне театралізоване дійство; *Т.Максименко* Ода учителю. **П: Контраст. Ораторія.**	Перспективне зображення вулиць з архітектурними спорудами. Емоційний стан людини в оточенні міського пейзажу. **СВМ:** собор св. Петра в Римі (фасад); церква Сан-Карло алле Куатро Фонтане в Римі; Дж.делла Порте Церква Іль Джезу в Римі. церкви українського бароко в Києві. Чернігові, *Й.Шедель* Дзвіниця Києво-Печерської Лаври, *Б.Растреллі* Андріївська Церква в Києві. **ХТД:** Фрагмент міського пейзажу з фігурою людини; сучасні або старовинні будівлі (кольорові олівці, фломастери). **П: Повторення**
5	**«...Там розмовляють Бах і Бог...»**	
	Світське образне наповнення церковних жанрів, позачасова і загальнолюдська приналежність творчості І.С.Баха **СММ:** Й.С.Бах Токата і фуга ре мінор для органа **ХТД:** Порівняння образного змісту класичного звучання бахівської музики з її «сучасною» інтерпретацією. *І.С.Бах* «Ранкова молитва» **П: Поліфонія.**	Образ Мадонни в церковному живописі та в сюжетах полотен у творчості митців (порівняння). Образ Богородиці в українському мистецтві.. Пропорції у зображенні обличчя людини. **СВМ:** Ікони, картини митців із зображенням Богородиці та образу Мадонни. Ікона Божія Матері Жировицька, Ікона Божія Матері Почаївська; *Т. Шевченко* «Катерина». В. Задорожний «І буде син, і буде мати...», Т.Яблонська «Молода мати» **СММ:** *Й. С. Бах* «Меса»(фрагменти) *М. Леонтович*, «Богородице Діво, радуйся» **ХТД:** портрет мами. **П: Ікона.**

6	**«Під музику Вівальді»**	
	Несюжетна програмність в музиці. Настрій пейзажу в музиці. **СММ:** *А.Вівальді* Камерний концерт «Пори року» **ХТД:** «Під музику Вівальді»; *І.С.Бах* Ранкова молитва **П: Інструментальний концерт. Фактура.**	**Мистецтво книги в часи Ренесансу і бароко:** Виразність і лаконізм шрифтів, знаків, форм.; точність рисунку шрифтів. Звучання музичного образу в живописі. **СВМ:** Книги оформлені граверами Олександром та Леонтієм Тарасевичем, Інокентієм Мирським, Григорієм Левицьким. Брати Лімбурги «Часослів». **ХТД:** на вибір: оформлення макету книги «Пори року» (колективна композиція); створення живописного ліричного образу прослуханого твору — «Під музику Вівальді» (для обкладинки книжки); (техніка на вибір). **П: Книжкова графіка.**
7	**Дзвони минулого (Козацьке бароко)**	
	Музика українського вертепу. Образ Запорожця — уособлення народного захисника. **СММ:** Троїсті музики. Канти. **СВМ:** ляльки вертепного театру. Костюм Запорожця. **ХТД:** Ой, під вишнею, під черешнею» з інсценізацією пісні. На вибір «козацькі» пісні. **П: Символ.**	Світський портрет у жанрі народної картини. Елементи пейзажу та предмети як символічні зображення, що підкреслюють характер або емоційний стан образу. **СВМ:** Ікона Покрова Божої Матері (із зображенням Б.Хмельницького). *Микола Івасюк* «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ». Картини із зображенням козака Мамая. **ХТД:** Створення композиції з народним героєм козаком Мамаєм. **П: Символ.**

8	**Узагальнення**	
9 - 10	**Істина і краса класицизму, або «Симфонія життя»**	
	Прагнення гармонії, досконалості форми авторами «класицистських» творів, Симфонія у творчості віденських класиків. **СММ:** *Й.Гайдн* Симфонія — за вибором («Прощальна», «Військова») **ХТД:** Інструментування» фрагменту жанрової частини симфонії на дитячих шумових інструментах. *Й.Гайдн*. «Челнок» **П: Симфонія**	«Театральність» живопису класицизму. Прагнення поєднання зовнішніх рис людини з відображенням її соціального статусу в образотворчому мистецтві бароко і класицизму. **СВМ:** *А. Лосенко* «Прощання Гектора з Андромахою»; Українська парусна. Пейзажі К.Лорена, Н.Пуссена **ХТД:** композиція «Дерево життя мого роду» (змішана техніка: витинанка, кольорові гелеві ручки, кольорові олівці) **П: Парадний портрет**
	Автобіографічність музичних творів. Психологічний портрет героя в музиці. ***СММ:*** В.- А.Моцарт. Симфонія № 40 Соль мінор **ХТД:** Створення літературного сюжету «Сцени з життя» — за образним змістом прослуханої симфонії *В.А.Моцарт* Колискова **П: Симфонічний цикл.**	Взаємоузгодження деталей зображення в композиції. **СВМ:** портрети Ф. Рокотова, В Боровиковського. **СКМ:** «Амадеус»(*реж. М. Форман,* фрагмент), **ХТД:** композиція «Створення світу» (за музикою віденських класиків) **П: Композиція.**
	Ода радості	
11	Драматичне і героїчне в симфонії **СММ:** *Л.. Бетховен* Симфонія № 9 Фінал, Соната для фортепіано № 8 «Патетична»	Монументальність в образотворчому мистецтві. **СВМ:** *К. Фрідріх* «Велетенські гори», «Крейдяні скелі на острові Рюген»; *М. Реріх* «Гімалаї» (порівняння). **СММ:** *Л.Бетховен* «Ода радості».

11	**ХТД:** *Л. Бетховен* «Ода радості» з фіналу Симфонії № 9; Складання сценарію шкільного свята «Якби до нас завітав Бах, Гайдн, Моцарт, Бетховен…); **П: Повторення**	**ХТД:** зображення гірського пейзажу як відображення монументальності симфонічної та хорової музики. **П: Монументальність**
12-14	**Гармонія вітчизняного класицизму**	
	Д.Бортнянський — зачинатель вітчизняної камерно — інструментальної музики **СММ:** *Д.Бортнянський* Концерт для клавіру з оркестром; Соната для клавесину. **СВМ:** фото пам'яток архітектури класицизму в Росії та України: Головний корпус Університету, Інститут шляхетних дівчат в Києві — арх. *В.Беретті*; Палац Галагана у Сокиринцях — арх. *П.Дубровський*; Стара біржа в Одесі — арх. *Ф. Боффо* **ХТД:** Запорізька похідна. **П: Контраст.**	Асиметрична врівноважена композиція та організація її в різні геометричні форми. Єдність середовища та монументальної скульптури. **СВМ:** *Е. Фальконе* «Пам'ятник Петру І»; *П.Клодт* Скульптурна група на Анічковому мості у Петербурзі; *В.Демут — Малиновський, П.Клодт, К.Тон* пам'ятник св. Володимиру в Києві. Парк в Павловську (скульптура) **ХТД:** Створення ескізу паркової скульптури (ліплення). **П: Повторення.**
	Загальнолюдський зміст творів М.Березовського. Риси симфонізму в хорових концертах. **СММ:** *М.Березовський* «Не отвержи мене во время старости» **ХТД:** *Ф.Грубер — Є.Мандичевський* «Тиха ніч». **П: Хоровий концерт.**	Гармонія природного середовища та скульптури. Ландшафтний парк. Силует в контрасті та в тоні. **СВМ:** Парк «Софіївка» (Умань), «Александрія» (Біла церква) та ін. **ХТД:** Силуетний пейзаж як декорація для паркової скульптури (аплікація); колективна композиція: поєднання силуетного пейзажу із скульптурами. Н вибір — малювання силуетного нічного пейзажу (кольорові олівці, пастель, тонований папір) з архітектурними спорудами. **П: Силует**

	Гуманістичне звучання музики А.Веделя Мелодика українських пісень як органічна складова музичної мови. **СММ:** *А.Ведель* «Херувимська». **ХТД:** *Ф.Грубер — Є.Мандичевський* Тиха ніч. Опис (або підбір за фотографіями, ілюстраціями) інтер'єрів (храмів, палаців тощо), садово — паркових комплексів, в яких можуть виконуватись прослухані на попередніх уроках твори. **П: Повторення**	Давньоруська міфологія в образотворчому мистецтві. Графічна ілюстрація. Синтез театрального та образотворчого мистецтва. **СВМ:** книжкові ілюстрації різних авторів до драми — феєрії Л.Українки «Лісова пісня» **ХТД:** створення графічних образів за поетичними описами Л.Українки (Мавка, Лісовик, Потерчата та ін.) **П: Повторення**
	«Шляхами мандрівного філософа»	
15	Минуле в сучасному звучанні. **СММ** *І.Карабіц* «Сад божественних песен» — за поезією *Г.Сковороди* **СВМ:** Фото пам'ятника Г.Сковороді в Києві, Переяславі — Хмельницькому, ХТД: ***П. Дворський.*** **«Писала мати писанки».** Роздум на тему: Чи можна створити «музичну біографію». **П: Повторення**	Сучасне звучання старовинних образів в українському мистецтві живопису. **СВМ:** Зображення українських фортець (Хотин, Меджибіш, Кам'янець — Подільський). *Т.Шевченко* «Почаївська лавра», краєвиди Києва — на вибір. *П.Рубенс* «Пейзаж з замком» (на порівняння). **ХТД:** Написання українського краєвиду «Шляхами мандрівного філософа». **П: Повторення**
16	**Узагальнення**	
11. РОМАНТИЗМ, РЕАЛІЗМ ТА ІМПРЕСІОНІЗМ У МИСТЕЦТВІ		
17	**Мрії і сподівання в творах романтиків**	
	Образи, сюжети, жанри романтиків. Цикл інструментальних мініатюр. **СММ***: Р.Шуман* «Карнавал» (на вибір - «Дитячі сцени»)	Інтерес до внутрішнього світу людини в творах романтиків. **СВМ:** *Е.Делакруа* Портрет Паганіні, *О.Кіпренський* Портрет

	ХТД: створення балетних сцен за музичними частинами сюїт *Р.Шумана*; · *К.М.Вебер* Пісня мисливця **П:** Інструментальна мініатюра	О.С.Пушкіна, *У.Блейк* «Дитя — радість», *Ф.Рунге* «Портрет дітей Хюльзенбек», **СММ***:* *Р.Шуман* «Карнавал» («Дитячі сцени») **ХТД:** створення макету програмки балету «Карнавал» з малюнком фігури людини в русі (робота в групах). **П: Портрет (повторення).**
18	**«Штрихи до портрету»**	
	Етюд в музиці. Етюди і танці як концертні твори. **СММ:** *Ф.Шопен* Фортепіанні твори (етюди, вальси, мазурки, полонези). **СКМ:** відеозапис фрагментів з балету «Шопеніана» **ХТД:** *К.М.Вебер* Пісня мисливця (повторення) **П: Етюд.**	Світ речей як втілення духовного світу людини. Натюрморт як розкриття настрою людини. **СВМ:** *К.Брюллов* «Італійський полудень» П.Федотов «Свіжий кавалер», «Сніданок аристократа». Б Кустодієв «Купчиха за чаєм» (на порівняння) **СММ:** *Ф.Шопен*. Етюди для фортепіано. **ХТД:** етюд натюрморту з квітами та фруктами (акварель, гуаш). **П: Етюд.**
19	**Романтика героїчного**	
	Героїчна патетики в музиці композиторів — романтиків. Особливості музичного зображення національних рис. **різновид канатноСММ:** *Ф.Ліст* Кампанела, Угорська рапсодія № 11, *Й.Брамс* Угорські танці **ХТД:** *О.Антоняк* «Ода пісні». **П: Рапсодія.**	Засоби втілення героїчного в образотворчому мистецтві. Види шрифтів. Мальований шрифт. Шрифтова композиція. **СВМ:** *Т.Жеріко* Офіцер кінних єгерів, що йде в атаку. **ХТД:** композиція до оформлення музичного диску, касети з шрифтовою композицією в стилі «графіті» (різнокольорові гелеві ручки, фломастери) **П: Шрифт.**
20	**Історичні сюжети в мистецтві.**	

	Засоби реалістичного зображення історичних подій та образів на музичній сцені. **СММ:** *М.Глінка* «Іван Сусанін» — фрагменти з опери. (Увертюра, Арія Сусаніна. «Польські сцени») **СВМ:** І.Мартос. Пам'ятник Мініну і Пожарському в Москві. **ХТД:** В.Одоєвський Канон на честь М.Глінки; імпровізація позивних для теле — або радіопередачі патріотичного змісту (на металофоні, голосом, підбором мотиву з вивчених музичних творів). **П: Опера як музична драма.**	Мистецтво філателії. Його призначення, символіка, засоби виразності. **СВМ:** Пам'ятники рідного міста на честь видатних історичних постатей та історичних подій. Зразки ювілейних марок та пам'ятних знаків. **ХТД:** виготовлення ескізу ювілейної марки **П: Повторення.**
21	**Таємнича фантастика півночі.**	
	Інтерес композиторів до фольклору. Велич північної природи, образи народних казок і легенд в музиці.. Відтворення національного характеру в музиці. **СММ** *Е.Гріг* «Селянські танці», «Поетичні картинки», «Гуморески», романс «Серце поета» на вірші Г.Х Андерсена (на вибір: Концерт для фортепіано з оркестром ля мінор (фрагменти) **СВМ**: І.Шишкін «На Півночі дикій.... Сосна». **ХТД:** канон М.Анцев, вірші М.Лермонтова «Гірські вершини». **П: Фольклор**	Монохромний живопис. Кольорова пляма в монохромному живописі як центр композиції. Розмаїття відтінків білого кольору. **СВМ:** *І.Шишкін* «На Півночі дикій.... Сосна»; Дж. *Уістлер* «Ноктюрн у чорному та золотому», «Ноктюрн у синьому та золотому», «Гармонія в блакитному та сріблі»; *Рокуел Кент* «Листопад в північній Гренландії», «Повернення мисливця». **ХТД:** живописна композиція «Північне сяйво», «Айсберги». **П: Монохромний живопис**
22	**Душа танцю.**	
	Романтичні риси в музично — сценічних творах (балеті).	Особливості пейзажу як засобу для передачі настрою природи і людини. Повітряна перспектива.

	СММ: Адан «Жізель» — фрагменти музики балету **СКМ:** відеозапис балетної постановки **ХТД:** замальовки костюмів для романтичного балету; *О.Осадчий* «Стоїть тополя»; пластичне інтонування пісні. **П: Пластична інтонація.**	**СВМ:** *У.Тернер* «Дощ, пара, швидкість», «Снігова буря». *П.Філонов* «Вітер» (на порівняння). **ХТД:** ескіз пейзажної декорації з виявленням стану природи «Вітряний день», «Дощовий день» (змішана техніка) **П: Повторення**
23	**Динаміка руху.**	
	«Король вальсів» та його родина. Вальс як музичний, музично — сценічний, танцювально — побутовий жанр. Роль вальсу в образному втіленні музичного задуму. **СММ:** *Й.Штраус — батько* «Марш Радецького», *Й.Штраус — син* На прекрасному блакитному Дунаї Казки Віденського лісу, Весняні голоси, Увертюра до оперети «Летюча миша»; *Йозеф* та *Едуард Штрауси* галопи, польки, мазурки. **ХТД:** Освоєння характерних рухів вальсу; *П.Манжос* «Попелюшка,» створення сценарію шкільного свята «Віденський бал, віденський вальс», **П: Вальс. Віденський бал.**	Засоби зворотної перспективи у передачі динаміки зображуваного. Діагональна композиція. **СВМ:** А.Мороз Книжкова ілюстрація «Як люди навчилися літати». Б.Кустодієв «Продавець кульок», «Торговець кулями», «Вербний торг біля Спаських воріт» **ХТД:** живописна композиція з повітряними кулями **П: Динаміка**
24	**«Правда життя»**	
	Особливості реалістичного зображення дійсності і характерів в музично — сценічних творах. Опера. ***СММ:*** Ж. Бізе «Кармен» — фрагменти з опери (Увертюра, «Хабанера», Куплети Тореадора), *Ж.Бізе — Р.Щедрін* — «Кармен — сюїта»	Прийоми реалістичного зображення характерів. Образи, сюжети. **СВМ:** на порівняння: *Е.Дега* «Оркестр Опери», «Концерт», *П. Пікассо* «Корида», *О.Лопухов* «Корида»

	СКМ: відеозапис фрагментів балету, **ХТД:** Порівняння музичного, вокально — сценічного і пластичного втілення образів (в дискусії, письмово). *П.Манжос* «Попелюшка,» **П: Повторення**	**СКМ:** фрагменти з к/ф «Кармен» **ХТД:** Створення образу Кармен» (для дівчат); «Тореадор» (для хлопчиків). **П: Повторення**
	Характерні замальовки	
25	Популярність дитячих образів в музичних творах. Особливості їх втілення. **СММ:** *М. Мусоргський* «Дитяча» **ХТД:** створення ілюстрацій до музики; театралізація циклу; порівняння з образністю «Дитячих сцен» *Р.Шумана.* **П: повторення понять**	Популярність дитячих образів у живописних творах. Особливості їх втілення. **СВМ***: О.Кіпренський* Портрет дівчинки у вінку з маків», «Портрет хлопчика», *В. Перов* «Тройка», *І.Репін* «Бабка» , *Дж. Уістлер* «Портрет Сесілі Александер» **ХТД:** Оформлення вітрини магазину іграшок **П: повторення понять**
26	**Узагальнення**	
27	**Українські мотиви. Українські краєвиди.**	
	Реалістичне зображення національного в музиці. Цитування народних мелодій в авторських творах. **СММ:** *П.Чайковський* Концерт для фортепіано з оркестром №1. **СВМ:** *А.Куїнджі* «Місячна ніч на Дніпрі», *С.Васильківський* «Козача левада», «Бездоріжжя», *С.Світославський* «Воли на ниві», «Вітряк». «Вечір в степу», *В. Орловський* «Жнива», «Хати в літній день».	Властивості кольорів та спеціально підібраного колориту у передачі стану природи, настрою людини в декоративно-ужитковому мистецтві **СВМ:** *М. Муха* «Садок вишневий коло хати», «Тополя», *І.Сколоздра* «Чумацький шлях», «Коломийка».

	ХТД: *І.Білик* Роксолана **П: Цитата в музиці**	**ХТД:** Пейзаж з мотивами петриківських розписів (ліплення пластиліном на склі). **П: Декоративно — ужиткове мистецтво**
28	**«Реалістичний сміх»**	
	Реалістичне зображення національного в музиці. Цитування народних мелодій в авторських творах (продовження) **СММ:** *С.Гулак — Артемовський* «Запорожець за Дунаєм» **СВМ:** *І.Репін* «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» **ХТД:** фрагмент фінального хору опери **П: Цитата в музиці**	Алегоричне перенесення характерних рис людини на образи тварин в українському народному гуморі. Український національний одяг. **СВМ:** *Е. Рачев* Ілюстрації до байок В.Крилова. *М.Шагал* Ілюстрації до байок Ж. Лафонтена *М.Пимоненко* «Біля криниці», «Додому, гуси», «На річці», «На ярмарку». **ХТД:** ілюстрування байок (різнокольорові кулькові ручки, чорний фломастер) **П: Сюжетно-тематична композиція.**
29	**Український національний характер**	
	Реалістичне зображення історико — героїчної теми в музиці. **СММ:** *М.В.Лисенко* «Тарас Бульба» — фрагменти опери (Увертюра, Пісня Тараса «Гей, літа орел») **СВМ:** ескізи декорацій А.Петрицького до постановки «Тараса Бульби» — в Національній опері України. **ХТД:** Г.Татарченко «Українoчка». **П: Увертюра.**	Образи українського народу в образотворчому мистецтві. Пропорції фігури людини. Багатофігурна композиція. **СВМ:** *І.Репін* «Запорожці пишуть листа турецькому Султанові», Л.Позен Кобзар **СММ:** *М.Лисенко* Увертюра з опери «Тарас Бульба» **ХТД:** створення колективної композиції. Образи українського народу: Наталка-Полтавка, Тарас Бульба, Запорожець, Українoчка тощо. **П: Груповий портрет.**
30-31	**«Враження» («Зупинись, мить...»)**	

	Настрій в музичному пейзажі. Зв'язок «музика — живопис», **СММ:** *К.Дебюссі* «Місячне сяйво», «Руанський собор», «Кроки на снігу» **СВМ:** *К.Моне* «Враження. Схід сонця», серія «Руанські собори», **ХТД:** створення живописного «пейзажу настрою» — враження від прослуханих музичних творів. *О.Білаш* «На зелене свято». **П: Фонізм.**	Втілення плинності, мінливості, рухливості вражень в творах митців-імпресіоністів; живописні можливості кольору у застосуванні відкритих кольорів і спеціальної техніки. Поєднання кольорів, врахування світлотіньових ефектів у зображенні. **СВМ:** *К.Моне* «Враження. Схід сонця», серія «Руанські собори», Скелі в Бьоль — Іль, пейзажі *Е.Мане, К.Піссаро, А.Сіслея*. **ХТД:** створення пейзажної композиції з передачею емоційного стану, настрою, вражень в техніці імпресіонізму (маркери, фломастери). **П: Імпресіонізм.**
	Настрій в музичному портреті. Засоби «звукопису» ***СММ***: К.Дебюссі *Дівчина з волоссям кольору льону, Дитячий куточок.* **СВМ:** *Е.Дега* Портрет мадам Шарпантьє з дітьми **ХТД:** Створити живописний портрет героїні мініатюри Дебюсі «Дівчина з волоссям кольору льону» (без попереднього повідомлення назви п'єси). *О.Білаш* «На зелене свято». **П: порівняння понять (фонізм і колорит).**	Емоції у портреті. Натюрморт як невід'ємна частина життя людини **СВМ:** *Е.Мане* «Сніданок в майстерні», «Бар у Фолі — Берже», «Портрет Еміля Золя», *К.Моне* «Сніданок на траві». *В.Серов* «Дівчинка з персиками» (на порівняння) **ХТД**: Натюрморт в техніці імпресіоністів (використання мазків та крапок) **П: Повторення**
32	**Сценічні враження**	
	Синтез імпресіоністичної музики — живопису — пластики в музично — сценічному творі. Особливості вокального втілення образів. **СММ:** *М.Равель* «Дитя та чари» — опера — балет	Синтез образотворчих мистецтв (живопису, скульптури, графіки, архітектури) в оформленні сцени

	СВМ: фото з вистави, зображення акторів у костюмах казкових персонажів (Годинник, Порцелянова чашка, Чайник, Попіл, ін.) та декорацій **ХТД:** *І.Шамо* «Києве мій». **П: Опера — балет**	**СВМ:** *П.Сезанн* П'єро та Арлекін *Е.Дега* «Блакитні танцівниці», А.Л. Бреге — майстер годинників (зображення виробів); *С.Далі* «Постійність пам'яті», *М.Шагал* «Час — ріка без берегів» (на порівняння) **ХТД:** дизайн годинника з використанням мовних засобів сценографії **П: Сценографія**
	«Враження» в побутовому жанрі.	
33	«Побутові враження» в творах сучасних композиторів. Розпізнання характерних особливостей музичної мови. **СММ:** Фрагменти з балету «Комедіанти» на муз. *Д.Кабалевського. Р.Дріго «Арлекінада»*. **ХТД:** *В.Бистряков* «Куди поїхав цирк» **П: повторення понять**	Особливості зображення побутових сюжетів у творах імпресіоністів **СВМ:** *О.Ренуар* «Гойдалки»; *Ж.Сьора* «Цирк» *А.Тулуз — Лотрек* «Амазонка», «Цирк Медрано. Клоун Бум — Бум». **ХТД:** Створення сюжетно-тематичної композиції: «На арені цирку» **П: повторення понять.**
3 4 - 35	**Узагальнення**	

Орієнтовне календарне планування уроків за програмою «Мистецтво»

Автори О.А.Комаровська, ст. наук. співробітник Інститут проблем виховання АПН України,

І.В.Руденко, мол. наук. співробітник Інститут проблем виховання АПН України

6 клас

(Скорочення: СММ, СВМ, СКМ — сприймання творів мистецтва — музичного, візуального, кіномистецтва; ХТД — художньо-творча діяльність; П — поняття (словник).

ЗАГАДКИ СТАРОДАВНЬОГО МИСТЕЦТВА

№	*Музичне мистецтво(1 год.)*	*Візуальне мистецтво (1 год.)*
РОЗДІЛ І. МИСТЕЦТВО СХІДНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ		
1	**«Східні мотиви»**	
	Східні мотиви в різних жанрах музики. Орієнтальні мотиви в симфонічній музиці. **СММ:** *М.Римський–Корсаков* Фрагменти з Симфонічної сюїти «Шехеразада». **СВМ:** Ілюстрації до казок «Тисяча і одна ніч». **ХТД:** Створення живописної ілюстрації до фрагменту з «Шехеразади». **П: Програмна музика.**	Гармонійний світ арабської архітектури. **СВМ:** Альгамбра: дворик левів, фонтан левів, геометричні водяні доріжки. Палаци султана, фризи з геометричним орнаментом, зразки арабесок, великі керамічні вази з розписом, шовкові тканини. Мечеть Ахмета у Стамбулі (Блакитна мечеть). **ХТД:** проект рамки для картини за арабськими мотивами **П: Арабеска.**
2	**«Східні мотиви» (продовження)**	
	Орієнтальні мотиви в симфонічній музиці. **СММ:** *М.Римський – Корсаков* Фрагменти з Симфонічної сюїти «Шехеразада». **ХТД:** Сугубу Сасакі Джан Кен Пон. **П: Орієнтальна інтонація**	Арабські мініатюри. Книжкові ілюстрації. **СВМ:** Ілюстрації до казок «Тисяча і одна ніч». **СКМ:** фрагменти з художніх та мультиплікаційних фільмів за мотивами арабських казок **ХТД:** Ілюстрація до арабських казок. **П: Кольорова гравюра**
3	**«Східні мотиви» (продовження)**	

	Орієнтальні мотиви в музично-сценічних творах (балет). **СММ:** *Кара – Караєв* балет «Сім красунь» за поемою Нізамі - (фрагмент) **ХТД:** Створення пластичних «портретів» красунь – на основі аналізу музичних фрагментів балету Кара – Караєва Корейська народна пісня «Гібіскус — квітка нашої країни», **П: Пластична інтонація.**	Арабські мініатюри. Книжкові ілюстрації. **СВМ:** Ілюстрації до казок «Тисяча і одна ніч». **СММ:** Кара – Караєв балет «Сім красунь» за поемою Нізамі - (фрагмент) **ХТД:** живописна композиція «Квітучі сади з райськими пташками». **П: Кольорове коло.**
4	**«Східні мотиви» (продовження)**	
	Орієнтальні мотиви в музично-сценічних творах (опера). **СММ**: *М.Глінка* Східні танці з опери «Руслан і Людмила» *О.Бородін* Половецькі танці, **СКМ**: відеозапис фрагментів опер. **ХТД:** Створення стилізації орієнтальної пластики на музику *М.Глінки* та *О. Бородіна.* Хор «Улетай на крыльях ветра» з опери «Князь Ігор» **П: Орієнтальна пластична інтонація.**	Орнаментальна в'язь. В'язь як основа для арабських, єгипетських, слов'янських орнаментів. **СВМ:** зразки орнаментів народів Сходу. **ХТД:** стилізований «східний» орнамент для килима Хотабича, оздоблення взуття та одягу Маленького Мука тощо. **П: Орнамент.**
5	**«З глибин життя загадку підніму»**	
	Арфа - один з найдавніших музичних інструментів, знайдених на Сході. Ліра – символ музичного мистецтва. Єдність «сучасного» та «вічного». **СММ:** *Р.Гліер* Концерт для арфи з оркестром. На вибір фрагменти з балетів - *П.Чайковський* Каденція для арфи з балету «Лускунчик» або *О.Глазунов* Танець Раймонди з балету «Раймонда»	Досконалість пропорцій, ритму, рухів, постатей людей в давньоєгипетському мистецтві. **СВМ:** Сфінкс, зображення фараонів, храмові розписи богів Ра і Осіріса Сцени танцю та гімнастичних ігор. Рельєф із гробниці Мерерука. Дівчата виконують ритуальний танець.

	СВМ: зображення арфи у росписах давньоєгипетських гробниць в 15 ст. до н.е; на фресках Софійського собору в Києві («Скоморохи») **ХТД:** Пісня про оркестр Малюнок арфи або ліри Скласти казку про арфу, ліру («Чому ліра стала емблемою музичного мистецтва») **П: Соло. Ансамбль.**	Вапнякова статуя давньоєгипетського писаря. Лютніст та арфіст. Рельєф гробниці (16 – 14 ст. до н.е.). Музиканти. Розпис гробниці (14 ст. до н.е.). Зображення арфи на фресках **ХТД:** Живописні або графічні імпровізації на «папірусі» із зображенням єгипетських богів, арфи: («Коли мовчать перекази, говорять пам'ятники», «Загадковий Сфінкс», «Вічний охоронець пірамід», «Скарби гробниці фараона»). **СКМ:** *М/ф* «Папірус». **П: Папірус.**
6	**«Рокоче тиша на глухих басах»**	
	Музика в стародавніх єгипетських містеріях **СММ:** *Дж.Верді* фрагменти з опери «Аїда»: Марш, Священний танець жриць(1 д.) **СВМ:** єгипетські піраміди, храми. **ХТД:** ***Г.Гладков*** Пісня про Хоттабича. **П: Гімн.**	Архітектура стародавнього Сходу. Піраміди і храми. **СВМ:** комплекс пірамід в долині Гізи, храми в Луксорі, давньоєгипетські колони – папірусоподібна та лотосоподібна. **СММ:** *Дж.Верді* Марш з опери «Аїда» **ХТД:** Пейзаж з пірамідами. **П: Перспектива.**
7	**«Рокоче тиша на глухих басах» (продовження)**	
	Зв'язок східної музики з поезією, танцем, театром, архітектурою. **СММ:** ***Дж.Верді*** фрагменти з опери «Аїда»: Молитва жриць (3 д.), Хор жерців (2 д.) **ХТД:** Спробувати створити «гімн», описуючи характер музичного ряду, - класу, школі, сонцю, квітці тощо, **П: Духовий оркестр. Військовий марш.**	Храмові розписи та рельєфи як символічний запис музичного тексту. **СВМ:** Вапнякова статуя писаря. **СММ:** *Дж.Верді* фрагменти з опери «Аїда»: Молитва жриць (3 д.), Хор жерців (2 д.). **ХТД:** Розгортка піраміди (конструювання), декорована імітованими давньоєгипетськими написами. **П: Розгортка.**

8	**Узагальнення**	
9	**«Магія рухів, музика жестів»**	
	Художнє іносказання в музиці і танцях. **СММ:** Народні індійські мелодії і танці в індійському кіно **СКМ:** Шанкар Раві Музика до к/ф «Бродяга» **ХТД:** Вивчення індійської народної пісні – танцю «Куммі» – із спробою відтворення характерних пластичних інтонацій. **П: Пластика.**	Синтез поезії музики, кольору, ритму, пластики, міміки, жестів в індійських танцях. Образна виразність костюма та прикрас в індійських танцях. **СВМ:** Скульптурне зображення танцюючого Шиви. Бронзова статуетка Натараджі – царя танцю. Зображення храмових танцівниць девадасі на барельєфах індуїстських культових споруд **СММ:** Шанкар Раві Музика до к/ф «Бродяга». **ХТД:** зображення танцівниць, божеств (пластилін). **П: Барельєф.**.
10	**«Магія рухів, музика жестів» (продовження)**	
	Мелодика і пластика індійського танцю. **СММ:** *Л.Мінкус*. Індуський танець з балету «Баядерка» – із завданням порівняння музично – пластичних аутентичних та «академічних» інтонацій. **СКМ:** відеозапис балету **ХТД:** Пісня «Рожевий слон». **П: Пластична інтонація.**	Пластика художнього вираження образів тварин в індійському мистецтві. **СВМ:** Скульптури тварин на кам'яних колонах. Леви на колоні Ашоки в Сарнатсі. Скульптурне зображення Ганеші – покровительки торгівлі, мандрівників, учених **ХТД:** Ліплення з подальшим створенням колективної композиції: «Індійський слон», «Свято». **П: Статуетка.**

11	**«Земля твоє, дитино, надбання. І більш за це. Бо ти – Людина».**	
	Синтез слова, музики, пластики. Алегоричне висловлення в балеті. **СММ:** *О. Градський* Фрагменти з балету «Мауглі» – **СКМ:** відеозапис балету **ХТД:** Створення пластичних імпровізацій – характеристик персонажів балету, що передує перегляду, ескізів декорацій та костюмів, елементів гриму, які відповідають за настроєм музичним характеристикам. *І.Кадомцев*, вірші В.Шульженко. «Пісенка про доброту» **П: Пластична інтонація.**	Синтез живопису, музики, пластики. **СВМ:** *А. Руссо* «В тропічному лісі» (або інші на вибір) **СКМ:** «Мауглі» (фрагменти). **ХТД:** живописна композиція «Джунглі» **П. Колорит.**
12	**«Цей безмір барв життя – мої світи мистецькі»**	
	Інтонаційна атмосфера китайської національної музики. **СММ:** Автентичні китайські народні мелодії. *Р.Гліер* «Китайські» фрагменти (танці Тао Хоа) з балету «Червоний мак» **СВМ:** *В.Забашта* «Вулиця – канал» (китайський краєвид). **ХТД:** *Китайська народна пісня* «Дощові краплі». **П: Лад. Пентатоніка.**	Художнє розмаїття життя в творах китайських майстрів. Втілення світу рослин, живих істот, гірських краєвидів у творах китайських майстрів. **СВМ:** *Ци Бай – ші.* Півонія. Квітучий персик. Метелик і квітуча слива. Райські птахи, Шипшина, Абрикос і ластівки. .Метелики. Дві панелі детально розписаної десятипанельної ширми, виготовленої в майстернях імператора Цяньлуна. **СММ:** Автентичні китайські народні мелодії. **ХТД:** Ескіз ширми із зображенням птахів, метеликів, квітів (робота в групах). **П: Симетрія.**

13	«Цей безмір барв життя – мої світи мистецькі» (продовження)	
	Відтворення композиторами інтонаційної атмосфери китайської національної музики. **СММ:** *К.Дебюссі* Пагоди, *І.Стравинський* «Соловей» – опера (або симфонічна поема): Арія Солов'я, Китайський марш. **СВМ:** *Г.Нарбут* Ілюстрації до казки Г.Х.Андерсена «Соловей». ХТД: Інструментальні імпровізації «в китайському стилі» («по чорних клавішах») на фортепіано або металофоні. **П: Стилізація.**	Зображення природних форм, приладдя роботи середньовічного китайського художника. **СВМ:** фото зразків китайської архітектури. **СММ:** *К.Дебюссі* Пагоди **ХТД:** Створення вітального послання у вигляді горизонтального чи вертикального сувою (тканина, акварель, графічні матеріали) із зображенням пагоди. **П: Повітряна перспектива**
14	«У китайському театрі»	
	Синтез музики, танців, акробатики у виставах китайського театру. **СММ:** Фрагменти вистав з відеорядом **СВМ:** китайські глиняні та дерев'яні статуетки, китайські мотиви у виробах мейсенського фарфору – статуетка *Й.-І.Кендлера* «Китаянка з дітьми») **ХТД:** Китайська народна пісня «Дощові краплі»; відтворення характерних символічних рухів персонажів китайського театру. **П: Стилізація**	Синтез музики, танців, акробатики. Акторська пластика, грим, кольори, костюми в мініатюрній скульптурі Китаю. **СВМ:** Китайські статуетки: глиняна фігурка коміка; керамічна фігурка танцівниці, глиняна композиція епохи династії Хань – зображення музикантів, танцівників та акробатів; приклади гримування акторів. **СММ:** Фрагменти вистав **ХТД**: Створення ескізів гриму на масці в стилі «китайського театру». **П: Стилізація.**
15	**«Фантазії безмежнії польоти»** «Східний карнавал» **СММ:** Музична вікторина. **ХТД:**Урок – концерт. Створення сценарного плану карнавального свята.	**«Фантазії безмежнії польоти»** «Східний карнавал» **ХТД:** урок – екскурсія по виставці робіт, виконаних протягом вивчення теми. Обговорення ескізів костюмів та масок для карнавалу.
16	Узагальнення	Узагальнення

РОЗДІЛ ІІ. АНТИЧНЕ МИСТЕЦТВО		
17	**«Спасибі, музико, тобі!»** Образ античного Орфея в музичному мистецтві. Опера як синтез мистецтв. **СММ:** *Х. - В.Глюк* фрагменти з опери «Орфей та Еврідика»; ХТД: **Придумати казку (легенду, міф) про чудодійні властивості музики; *В.Птушкін* У моїй Уявляндії** **П: Інтерпретація.**	**«Музи – музика – музей...»** Атрибутика в зображенні муз. Особливості костюму давніх греків. **СВМ::** Муза з лірою на горі Гелікон; Калліопа, Терпсіхора, Мельпомена, Талія, Кліо, Три музи. **ХТД:** Створення образів персонажів легенд і міфів Давньої Греції., **П: Муза.**
18	**«Кіфари струни золотії»** Сила музики в античній міфології. **СММ:** *М.Мінков* Пролог та «Легенда про Орфея» з Епілогу мюзиклу «Чарівна музика» **ХТД:** *М.Мінков* «Пісня про музику» з мюзиклу «Чарівна музика». Пластичне «озвучення» Легенди про Орфея» з Епілога опери М.Мінкова «Чарівна музика» - за мотивами зображень вазопису, розписів. **П: Увертюра. Пролог. Епілог.**	**«Височить його ліра»** Образи музикантів у вазописі. **СВМ:** Давньогрецький вазопис силуети давньогрецького посуду, розпис червонофігурного кратера, фрагмент розпису білофонного лекіфа, Орфей у фракійців, Орфей, що грає на лірі, Музиканти. **ХТД:** Силуетна композиція за мотивами давньогрецького вазопису. **П: Вазопис.**
19	**«Чари сили неземної»** Музична подорож по античних міфах, пов'язаних з оспівуванням сили мистецтва. **СММ:** *К.Дебюссі* Симфонічна поема «Сирени» **СВМ**: *І.Айвазовський* «Море» (або інші твори морські пейзажі **ХТД**: *Г.Татарченко* Пісня про флейту. Створення малюнку – втілення враження від музики К.Дебюссі. За вибором: намалювати інструменти – представники кожної групи симфонічного оркестру. **П: Симфонічна музика.**	**«Чари сили неземної»** Мистецька подорож по античних міфах, пов'язаних з оспівуванням сили мистецтва. Особливості живопису морського пейзажу. **СВМ**: *І.Айвазовський* «Море» (або інші твори морські пейзажі **СММ:** *К.Дебюссі* Симфонічна поема «Сирени» **ХТД**: Морський пейзаж «Про що співають Сирени». **П: Марина.**

20	**Чарівна влада Мельпомени.** Музична подорож по античних міфах, пов'язаних з оспівуванням сили мистецтва. **СММ***: К.Дебюссі* «Флейта Пана». *М.Скорик* Мелодія – в інтерпретації продольної флейти (най). **ХТД**: А.Мігай Слухай казку. «Оживлення» давньогрецької скульптури (жіночого образу) на музику «Мелодії» М.Скорика. **П: Інтонація музична та пластична (повторення)**	**Чарівна влада Мельпомени** Архітектура давньогрецьких театрів. **СВМ**: Руїни античних театрів у Греції. Акторська пластика. Основні пропорції голови (обличчя) людини; маски давньогрецького театру, теракотова статуетка – персонаж давньогрецької комедії. **ХТД:** Вправи на зображення обличчя людини з передачею відповідного настрою, створення ескізу маски (паперопластика). **П: Маска.**
21	**«В мотивах цих безсмертя миті»** Засоби розкриття героїчного в музиці. Втілення одного сюжету в різних мистецьких жанрах . СММ: на вибір: *Ф.Ліст* «Прометей», *С.Людкевич* «Прометей» СКМ: м/ф «Прометей» ХТД: Гімн України, *М.Фрадкін* «Ой, Дніпро, Дніпро» **П: Симфонічна поема. Хорова музика.**	**«В мотивах цих безсмертя миті»** Скульптурні і фрескові зображення богів і героїв. **СВМ:** храми Афінського Акрополя, Афіна, барельєфні композиції зі східного фасаду Парфенона, фрагмент фризу вівтаря Зевса в Пергамі (Битва биків і гігантів), фреска із Кноського палацу «Ритуальний бій з богом - биком». **СММ:** *О.Скрябін* Симфонічна поема «Прометей». **ХТД:** Виконання абстрактних композицій за мотивами музичних творів – «Подвиг Прометея». **П: Фреска.**
22	**«Людей несе ця музика в стрімкий, гучний політ»** Героїко – романтичні сюжети в музично – сценічних творах. **СММ***: А.Онеггер* фрагменти з балету «Ікар» (або *С.Слонімський* фрагменти з балету «Ікар») **СВМ:** *П.Брейгель* «Падіння Ікара» **ХТД**: *О.Суботіна* Балада про крила. **П: Балет.**	**«Людей несе ця музика в стрімкий, гучний політ»** Пропорції людського тіла за давньогрецькими канонами. **СВМ**: Скульптура Ніки Самофракійської. *П.Брейгель* «Падіння Ікара» **ХТД:** Ліплення фігур людей в русі. Створення ілюстрацій до легенди про Ікара. **П: Ілюстрація.**

23	.**«Є в світі музика вершин»** Історичні сюжети в музично-сценічному мистецтві. **СММ:** *А.Хачатурян* фрагменти з балету «Спартак». ХТД: описати словами характер музики, підібрати характерну пластику персонажам рельєфів на історичну тему«. *О.Суботіна* Балада про крила. **П: Танець. Пантоміма.**	.**«Є в світі музика вершин»** Історичні сюжети в мистецтві. Скульптура як частина архітектури. **СВМ:** Колізей. Пантеон,. Храм Вести. Тріумфальна арка. *К.Брюллов* «Загибель Помпеї». **СММ:** *А.Хачатурян* фрагменти з балету «Спартак». **ХТД:** Ліплення «Капітолійська вовчиця», «Ромул і Рим». **П: Скульптура.**
24	.**«Є в світі музика вершин»** Історичні сюжети в музично-сценічному мистецтві. **СММ:** *А.Хачатурян* фрагменти з балету «Спартак». *О.Антоняк* Ода пісні. **П: Балетні форми.**	**«Є в світі музика вершин»** Історичні сюжети в мистецтві. Настінний розпис в архітектурі. **СВМ:** Настінні розписи: «Сад і Птахи» (Вілла в Прима Порта), «Півень, що клює виноград» (Геркуланум); Мозаїки: пейзаж долини Нілу (мозаїка з Пренести), фрагмент мозаїки з Карфагена. **ХТД:** Міський пейзаж «Як гуси врятували Рим» в техніці імітації мозаїки. **П: Мозаїка.**
25	**«Є в світі музика вершин»** Історичні сюжети в кіномистецтві. **ХТД:** порівняти пластику актора – виконавця ролі Спартака в кіно та балеті. *О.Антоняк* Ода пісні. **СКМ:** *А.Хачатурян* фрагменти з балету «Спартак» у відеозапису к/ф«Спартак»(фрагменти) **П.: повторення.**	**«Є в світі музика вершин»** Пропорції фігури людини. **ХТД:** колективна композиція «Олімпійський вогонь»: створення ескізів значків із символами спорту. **СВМ:** *Мірон* Дискобол. *Поліклет* Дорифор. **П.: Пропорції.**
26	**«Від серця до неба простягнуті струни дзвінкії»**	
	ХТД: Створення сюжету шкільного театралізованого дійства з використанням вивчених музичних творів на тему «Мистецька подорож античними міфами».	**ХТД:** колективна творча робота – створення багатокомпонентної композиції (колажу, декорації шкільного театралізованого свята) з використанням виконаних протягом вивчення теми творчих завдань) на тему: «Народна міфотворчість – життєдайне джерело творчого натхнення давньогрецьких митців»

27	Узагальнення	**Узгальнення.**
РОЗДІЛ ІІІ. МИСТЕЦТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ		
28	**Музичний колорит середньовічного міста** Стародавні мистецькі сюжети на музичній сцені. **СММ***: С.Прокоф'єв* Фрагменти з балету «Ромео та Джульєтта» (Танець лицарів, Вулиця прокидається). **СКМ:** відеозапис фрагментів балету . **ХТД:** замальовка вулиць середньовічного міста. *В.Шаповаленко* Пісня про мрію **П: Хореографія.**	**Колорит середньовічного міста** Герб міста. Символіка зображень. **СВМ:** Приклади гербів середньовічних міст. **ХТД:** на вибір - ескіз герба класу, школи. ескізів геральдичного знака (герба) свого роду, лицарських гербів, описаних в літературних творах (Вальтер Скотт) **П: Герб**
29	**Лицарський «кодекс честі» в музиці.**	
	Музичне втілення лицарських сюжетів. **СММ:** *Р.Вагнер* Тангейзер (увертюра) **ХТД:** Створення ескізу костюма для танцю лицарів **П: Трубадури. Трувери. Мінезінгери.**	Родовід. Геральдика. Кольори. **СВМ:** приклади геральдичних знаків середньовіччя. **СММ:** *Р.Вагнер* Тангейзер (увертюра) **ХТД:** Ескіз костюму Лицаря і Дами. **П: Геральдика.**
30	**На честь «Прекрасної Дами»**	
	Синтез слова і музики у вокальних жанрах. Романс. Балада. **СММ**: *О.Глазунов* Пісня менестреля, *Д. Шостакович* Романс з кінофільму «Овод». **ХТД:** *В.Шаповаленко* Пісня про мрію. **П: Романс.**	Шедеври середньовічної архітектури. Замки в романському стилі. Вежа. **СВМ:** Приклади замкових споруд, собори в романському стилі. **ХТД:** Архітектурний пейзаж (графіка) П: Вежа.

31	**Мистецький світ легенд і казок**	
	Сучасне значення стародавніх сюжетів, їх втілення в різних музичних жанрах **СММ:** *П.Чайковський* «Іоланта» (фрагменти з опери) **ХТД:** І.Білик Дзвіночки у росі **П: Оперні форми – аріозо, інтродукція.**	Інтер'єри замків. **СВМ:** Ілюстрації інтер'єрів. **ХТД:** Ескіз оформлення сцени опери. *П.Чайковського* «Іоланта» **П: Інтер'єр.**
	Душа і мудрість середньовічного храму	
32	Музика для церкви, її загальнолюдський зміст. Сучасна інтерпретація стародавніх мелодій. **СММ:** Середньовічний гімн «Ave, Maria» в творах різних композиторів *Й.С.Бах – Ш. Гуно Ф.Шуберт , І.Стравинський,* «Ave, Maria»з рок – опери Каччіанте «Нотр дам де Парі» **СКМ:** Х/ф: «Собор Паризької Богоматері» (фрагменти) **ХТД:** *Л..Попернацький* Джерело **П: Церковний гімн**	Шедеври середньовічної архітектури. Готичні собори. Вікно як фрагмент інтер'єру. **СММ:** Приклади готичних соборів: екстер'єри соборів в Шартрі, Парижі, Ознайомлення з мистецтвом вітражу. **ХТД:** ескіз вітражу – на «сучасну» та «середньовічну» тематику (на вибір) **П: Вітраж.**
33	**Душа і мудрість середньовічного храму (продовження)**	
	Православні піснопіння. Хор a capella. **СММ:** *С.Рахманінов* «Всенощное бдение» **СВМ:** *А.Рубльов* «Трійця» ХТД: *Л.Остапенко* Засумую я **П: Акапельний спів**	Іконописне малярство. **СВМ:** Інтер'єр та екстер'єр Соборів Св.Софії у Константинополі, Св. Софії в Києві. Мозаїки і фрески Софії Київської *А.Рубльов* «Трійця» **СММ:** *С.Рахманінов* «Всенощное бдение» ХТД: Створення макету афіші концерту духовної музики – із завданням використати стилізацію фрескового живопису як фон для тексту. **П: Іконопис.**

34	**Душа і мудрість середньовічного храму (продовження)**	
	Духовні твори українських композиторів. Музика церковна і світська. **СММ:** *К.Стеценко* Хори *М. Леонтович* Хори **СКМ:** М/ф: «І сестра їх Либідь» ХТД: *І.Шамо* «Пісня про Київ» Створення макету афіші концерту духовної музики. **П: Поліфонія.**	Старослов'янська буквиця. **СВМ:** Зразки оформлення старослов'янських книг. **СММ:** *К.Стеценко* Хори **ХТД:** Оформлення тексту народної казки за вибором учнів «в стилі» слов'янської рукописної книги. **П: Шрифт.**
35	**«Кольорова мозаїка мистецтв»**	
	Узагальнення.	Узагальнення

Урок 28

Музичний колорит середньовічного міста

Стародавні мистецькі сюжети на музичній сцені.

СММ*: С.Прокоф'єв* Фрагменти з балету «Ромео та Джульєтта» (Танець лицарів, Вулиця прокидається, Меркуціо).

СКМ: відеозапис фрагментів балету .

ХТД: замальовка вулиць середньовічного міста.

В.Шаповаленко Пісня про мрію

П: Хореографія.

Сприймання: С.Прокоф'єв. «Вулиця прокидається»

Ілюстрація: Зображення міста. Інструменти, на яких грали трубадури, трувери, мінезінгери: **лютня,** скрипка.

На вулицях середньовічного міста часто можна було зустріти мандруючих музикантів – поетів. Найважливішою складовою творчості середньовічних співаків – поетів була музика. Пісні виконувались під акомпанемент скрипки, арфи або лютні, передавались з покоління в покоління. У Франції їх називали трубадурами або труверами. Трубадури і трувери багато мандрували Європою, а деякі навіть брали участь в Хрестових походах.

В піснях вони розповідали про лицарське благородство і подвиги.

? Хто такий лицар? Кого посвячували у лицарі? Що таке «кодекс лицарської честі»?

!? Опиши характер музики «Танцю лицарів» (сувора, ритмічна, благородна, жорстка, гнучка, мелодійна...) Викресліть те, що не відповідає музиці. Доберіть власні характеристики

? Чи відповідає характер вашим уявленням про лицарів?

? Про що могли мріяти лицарі?

!!! Вивчіть «Пісню про мрію» В Шаповаленка. Чи могли б її виконувати трубадури, трувери, мінезінгери?

Поняття: трубадури, трувери. Лютня

Лицарем (від нім. Ritter - вершник) в середні віки називали воїна на коні з важкою зброєю.

Майбутній лицар виховувався з дитинства. В лицарі юнака посвящали лише в 21 рік. Це був складний ритуал. Майбутній лицар приносив клятву вірності своєму господарю. В церкві біля вівтаря він промовляв молитву і давав обітниця, а священик благословляв меч майбутнього лицаря. Покровителем лицарів був архангел Мисаїл, що очолює ангельське воїнство. Розквіт лицарства – 12 – 14 століття.

Для лицаря вважався обов'язковим так званий лицарський кодекс честі, тобто моральні норми: хоробрість, чесність, щедрість, гостинність, вірність обов'язку, благородство по відношенню до жінки, захист сиріт та бідних, обов'язкове служіння Церкві. Лицар не міг битися зі слабким супротивником, старою людиною. А вбивство того, хто не мав при собі зброї вважалося соромом на все життя.

Урок 29

Музичне втілення лицарських сюжетів.

СММ: *Р.Вагнер* Тангейзер (увертюра)

ХТД: Створення ескізу костюма для танцю лицарів

П: Трубадури. Трувери. Мінезінгери.

У Німеччині середньовічних мандрівних музикантів – поетів називали мінезінгерами Одним з найвідоміших мінезінгерів був Тангейзер. Існує легенда про його незвичайну долю, яку переказав видатний німецький поет Генріх Гейне. Тангейзер вирушив у Рим, щоб попросити у папи Урбана IV відпущення гріхів. Папа розгнівався і відповів, що Тангейзер – грішник і може сподіватись на милість Господа так само, як посох, на який він спирається, пустить зелені паростки. Однак на третій день після цього, коли Тангейзер був у відчаї, папський посох випустив зелене листя. Папа розіслав гінців у всі сторони світу, щоб повернути поета. Але той безслідно зник...

Легенда про Тангейзера, історії про лицарські турніри захопили уяву знаменитого німецького композитора Ріхарда Вагнера, який написав оперу «Тангейзер».

Сприймання: Увертюра до опери Р.Вагнера «Тангейзер».

? Пригадайте, що таке увертюра? Увертюри до яких опер ви слухали?

У події якого характеру вводить нас музика Р.Вагнера?

!? Повторіть «Пісню про мрію» В Шаповаленка.

Ілюстрації: лицарське облаштування, мечі, щити.

Поняття: Мінезінгери

Урок 30

Синтез слова і музики в вокальних жанрах. Романс. Балада.

СММ: *О.Глазунов* Пісня менестреля, *Д. Шостакович* Романс з кінофільму «Овод».

ХТД: *В.Шаповаленко* Пісня про мрію.

П: Романс.

У старовинних замках, на площах стародавніх міст часто звучали пісні про кохання. Мандруючі трубадури співали їх ***романською мовою***. Звідси і назва - ***романс***. Це були одночасно і пісні, і речитативи, і мімічні танці, що виконувались обов'язково в супроводі музичного інструменту: при дворі це була старовинна віуела – прародичка гітари, а в народі – знаменита іспанська гітара. Вже з 15 сторіччя в Іспанії з'явилися перші збірники романсів, що так і називалися - «романсеро».

!!! сприймання: О.Глазунов. Пісенька менестреля.

??? Чи можна без слів передати почуття, про які співають у романсах?

Чимало композиторів називають романсами інструментальні п'єси.

!!! Сприймання: Д.Шостакович Романс.

Пісня:

Поняття: **романс.**

Ілюстрації: гітара.

О скоморохах – в Киевской Руси.

МЕНЕСТРЕЛЬ (франц. menestrel, от позднелат. ministeriales -состоящий на службе), средневековый (12-13 вв.) придворный певец и музыкант (нередко также поэт и композитор) во Франции и Англии. В куртуазной лирике воспевал рыцарские подвиги, служение даме (см. Куртуазная литература). В 14-18 вв. менестрелями называли также простонародных музыкантов, скитавшихся по городам и селам.

????Урок 30 – а.

Романс – найпопулярніший вокальний жанр. Справжні шедеври створювали знамениті композитори – класики М.Глінка, М.Римський – Корсаков, М.Мусоргський, П.Чайковський, О.Бородін, С.Рахманінов... Прекрасні романси подарували нам українські композитори. Вони створили особливий жанр пісні – романсу. Надзвичайна співучість українців як національна риса визнана в усьому світі з давніх - давен.

- М.В.Лисенко: на вірші Л.Українки «Смутної провесні», на вірші І.Франка «Безмежнеє поле», на вірші Г.Гейне «Коли розлучаються двоє»,
- М.Кропивницький «Соловейко»;
- українська народна пісня «Місяць на небі» (яка має дуже багато спільного з романсом);
- Із сучасних – романси А. Кос – Анатольського («Солов'їний романс»), М.Жербіна («Пливе моя душа» на вірші Н.Тихого), Ф.Надененка, Б Фільц.

Вивчення: Українська лірична народна пісня.

Урок 34

Духовні твори українських композиторів. Музика церковна і світська.

СММ: *К.Стеценко* Хори *М. Леонтович* Хори

СКМ: М/ф: «І сестра їх Либідь»

ХТД: ***І.Шамо*** «Пісня про Київ» Створення макету афіші концерту духовної музики.

П: Поліфонія.

Урок 31

Сучасне значення стародавніх сюжетів, їх втілення в різних музичних жанрах

СММ: *П.Чайковський* «Іоланта» (фрагменти з опери)

ХТД: І.Білик Дзвіночки у росі

П: Оперні форми – аріозо, інтродукція.

Чимало стародавніх легенд і казок стали основою для народження визначних музичних творів. Один з таких шедеврів – опера П. Чайковського «Іоланта».

??? Пригадайте, які твори П.Чайковського ви слухали.

??? Які з них втілені на сцені? В якому жанрі?

В опері «Іоланта» композитор розповідає про дивовижне прозріння сліпої Іоланти – доньки короля Прованса Рене.

Іоланта не підозрює про свій недуг. Оточуючі люблять її і створили для штучний світ, в якому – штучні квіти, птахи... Король Рене страждає, але боїться відкрити доньці таємницю і покарає кожного, хто зважиться на цей крок. Але східний мудрець Ібн Хакіа впевнений, що вилікує Іоланту тільки, якщо вона дізнається правду...

Образ темряви і страждання змальовує Інтродукція – короткий вступ до опери, що звучить замість увертюри.

В своєму Аріозо («Отчего это прежде не знала ни тоски я, ни горя, ни слез?»), Іоланта, яка зустріла лицаря Водемона, збентежена: вона відчуває існування якоїсь таємниці.

Монолог Ебн – Хакіа – це його філософське кредо: життя – це прагнення до світла. Фінальний дует Іоланти і Водемона – це дійсно «гімн світлу»: «Прославим світло» означає « Прославимо життя».

??? Про які нові для вас опері форми ви дізнались, слухаючи фрагменти з опери?

! Запам'ятайте їх: монолог, аріозо, інтродукція.

! Як можна сценічно – в костюмах, декораціях, кольорі, пластиці передати контраст «штучного» і реального життя Іоланти – героїні середньовічної легенди.

Спробуйте створити ескізи.

Порівняйте їх з постановкою у театрі.

Ілюстрації: фото з вистави.

Пісня: І.Білик. Дзвіночки у росі.

Поняття: Інтродукція. Аріозо. Монолог.

Урок 32

Музика для церкви, її загальнолюдський зміст. Сучасна інтерпретація стародавніх мелодій.

СММ: Середньовічний гімн «Ave, Maria» в творах різних компози-

торів *Й.С.Бах – Ш. Гуно Ф.Шуберт , І.Стравинський,* «Ave, Maria»з рок – опери Каччіанте «Нотр дам де Парі»

СКМ: Х/ф: «Собор Паризької Богоматері» (фрагменти)

ХТД: *Л..Попернацький* Джерело

П: Церковний гімн

? Яка музика могла б звучати у середньовічних соборах?

? Які інструменти могли б супроводжувати хоровий спів?

Одна з найзнаменитіших мелодій - «Ave, Maria». В перекладі з лат. – «Привіт тобі, Маріє». Це музичний твір, написаний на текст католицького гімну. Це міг бути і твір на вільний текст, але такий, що включає в себе звернення до діви Марії.

Зміст тексту - вітання діві Марії від архангела Гавріїла, з яким він звернувся до неї на Благовіщення. Чимало композиторів в різн часи писали на нього свою музику, і необов'язково церковну.

Найвідоміші «Ave, Maria» створили І.С.Бах, Ф Шуберт

Сприймання: «Ave, Maria» І.С.Баха і Ф Шуберта.

!!! Опишіть свої враження від музики.

Ілюстрації: «Мария». Фрагмент скульптурной группы «Встреча Марии и Елизаветы». Западный фасад собора Нотр-Дам в Реймсе.

Зображення органу.

Вивчіть пісню: Л..Попернацький Джерело

Поняття: «Аве, Марія»

Урок 33

Православні піснопіння. Хор a capella.

СММ: *С.Рахманінов* «Всенощное бдение»

СВМ: *А.Рубльов* «Трійця»

ХТД:

П: Акапельний спів

У православних соборах співають церковні мелодії без інструментального супроводу. В давні часи сягає традиція хорового співу a capella. Співаків навчали цього мистецтва у спеціальних школах при монастирях.

В традиції a capella написані духовні хори С.Рахманінова, К.Стеценка, М.Леонтовича.

Слухання: хори С.Рахманінова (Всенощна»), К.Стеценка («Всенощна», М.Леонтовича («Світе тихий»), Я. Степового (Херувимська).

Ілюстрація: «Трійця» А.Рубльова. Ікони Феофана Грека, Діонісія.

Ікона Волинської Божої Матері.

Пісня – *Л.Остапенко* Засумую я

поняття: Поліфонія. - багатоголосний твір, заснований на одночасному звучанні кількох самостійних мелодій.

A capella – хоровий багатоголосний спів без інструментального супроводу.

Урок 34

Духовну музику пишуть сучасні українські композитори – І.Щербаков, В. Рунчак, В. Степурко, інші. Але звучить вона переважно в концертних залах.

Сприймання: хорові та інструментально – хорові твори І.Щербакова, В.Рунчака.

??? Чи може музика духовного змісту передавати найтонші почуття людини?

Доведіть свою думку. Які емоції закладені в творах композиторів, які ви слухали.

!!Створіть макет афіші концерту сучасної духовної музики.

В якому інтер'єрі вона може звучати?

Пісня: І.Шамо «Пісня про Київ».

Поняття: повторення всіх вивчених понять.

Скласти кросворд з вивчених понять

Урок 35. Кольорова мозаїка мистецтв.

Орієнтовне календарне планування уроків за програмою «Мистецтво»

Автори: О.А.Комаровська, ст. Наук. Співробітник Інституту проблем виховання АПН України, І.В.Руденко, мол. Наук. Співробітник Інституту проблем виховання АПН України

7 клас

(Орієнтовні скорочення: **СММ, СВМ, СКМ** — сприймання творів мистецтва — музичного, візуального, кіномистецтва; **ХТД** — художньо-творча діяльність; **П** — поняття (словник)).

ПАЛІТРА ХУДОЖНІХ НАПРЯМІВ І СТИЛІВ

№	*Музичне мистецтво (1 год.)*	*Образотворче (візуальне) мистецтво(1 год.)*
1. ВІД РЕНЕСАНСУ ДО КЛАСИЦИЗМУ		
1- 2	**Образ »ренесансної» людини в мистецтві**	
	Втілення літературних сюжетів епохи Відродження в музичних творах **СММ:** *П.І.Чайковський* Симфонічна фантазія « Франческа да Ріміні» **СКМ:** відеозапис балетної інтерпретації **ХТД:** Запис вражень від музики; Складання сценарного плану балетної вистави (пластичної драми) з музикою П. Чайковського; *Т.Леус* Кольори осені, **П: Симфонічна фантазія.**	Образ людини як центр пейзажу. Пейзаж з елементами перспективи та фігурою людини. Силуетне зображення фігури людини. **СВМ:** Живопис *Леонардо да Вінчі*, *Рафаеля*, скульптура *Мікеланджело*. **СКМ:** м/ф »Посмішка Леонардо» **ХТД:** зображення паркової алеї з силуетом фігури людини (змішана техніка). **П: Силует.**

	Внутрішній світ людини в музичному та пластичному портреті. Співставлення сучасної музичної, пластичної інтонації з особливостями музичного висловлювання попередніх епох. **СММ:** *С.Прокоф'єв* Балет «Ромео та Джульєтта» (фрагменти) Рок – опера «Ромео та Джульєтта». **СКМ:** відеозапис вистав. **ХТД:** Дискусія на тему »Що таке »сучасність» музичного висловлення ?» –порівняння ескізів декорацій до балету *С.Прокоф'єва* та рок – опери та їх співзвучність музичній інтонації; *Ю.Рожкова* Сьогодні. **П: Лібрето. Рок-опера.**	Портрет людини в повний зріст на тлі пейзажу як основи композиції; зображення фігури людини в русі; використання можливостей графічного і живописного пейзажу як засобу передачі почуттів персонажів літературних та музичних творів. Основні пропорції фігури людини. **СВМ:** Графіка і живопис *А.Дюрера. О.Домьє* «Дон Кіхот», *П.Пікассо* «Дон Кіхот», *Доре* «Дон Кіхот і Санчо Панса» (порівняння). *М.Добужинський, А.Гончаров,* В. Фаворський Ілюстрації до творів В.Шекспіра. **СКМ:** к/ф «Ромео та Джульєтта», фрагменти. **ХТД:** пейзажна композиція з портретними образами героїв літературних творів «Ромео і Джульєтта», «Дон Кіхот» (художня техніка на вибір учня). **П: Портрет.**
3	**Театралізоване придворне дійство**	
	Стародавні бальні танці, їх фольклорне походження, »театральність» бального дійства. **СММ:** *Ж.- Б. Люллі* Гавот, *С.Прокоф'єв* Гавот з Класичної симфонії, *Л.Бокеріні* Менует, *Й. Гайдн* Менует з Симфонії (на вибір), *Г.Ф.Гендель* Сарабанда, *М.Равель* Павана. **СКМ:** фрагменти кінофільмів, балетів, концертних програм, в яких присутні сцени стародавнього балу. **ХТД:** Сценарій «Серед балу»; відтворення характерних рухів старовинних танців, елементи бального етикету; *Т.Попатенко* «Юні мушкетери». **П: Танцювальна сюїта.**	Зображення кутового інтер'єру. Узгодженість почуттів людини з внутрішнім середовищем приміщення. **СВМ:** *Д. Веласкес* «Меніни», «Прялі»; гравюри із стародавніх книг, де зображено сцени балу, інтер'єр. **СММ:** *Й.С.Бах* Французькі сюїти **ХТД:** кутовий інтер'єр «Моя кімната» (акварель, фломастери) **П: Кутова перспектива.**

4	**Мистецькі титани**	
	Кращі зразки музичних творів епохи17 ст., використання »вічних» біблійних сюжетів, прагнення синтезу мистецтв. »Колос нової музики» – *Г.Ф.Гендель* **СММ:** *Г.Ф.Гендель* Ораторія «Самсон» – фрагменти **СВМ:** Паркова скульптура »Самсон» у Петродворці. *І.Григорович - Барський* «Самсон» (в Києві)*; Версаль (фото зображення парку і палацу)* **ХТД:** написати відгук на ораторію як грандіозне театралізоване дійство; *Т.Максименко* Ода учителю. **П: Контраст. Ораторія.**	Архітектура і внутрішній світ людини. Шедеври барочної архітектури. Перспективне зображення вулиць з архітектурними спорудами. Емоційний стан людини в оточенні міського пейзажу. **СВМ:** собор св. Петра в Римі (фасад); церква Сан-Карло алле Куатро Фонтане в Римі; Дж.делла Порте Церква Іль Джезу в Римі. церкви українського бароко в Києві. Чернігові, *Й.Шедель* Дзвіниця Києво-Печерської Лаври, *Б.Растреллі* Андріївська Церква в Києві. **ХТД:** Фрагмент міського пейзажу з фігурою людини; сучасні або старовинні будівлі (кольорові олівці, фломастери). **П: Повторення.**
5	**»...Там розмовляють Бах і Бог...»**	
	Світське образне наповнення церковних жанрів, позачасова і загальнолюдська приналежність творчості І.С.Баха. **СММ:** *Й.С.Бах* «Токата і фуга ре мінор для органа». **ХТД:** Порівняння образного змісту класичного звучання бахівської музики з її »сучасною» інтерпретацією. *І.С.Бах* «Ранкова молитва». **П: Поліфонія.**	Образ Мадонни в церковному живописі та в сюжетах полотен у творчості митців (порівняння). Образ Богородиці в українському мистецтві.. Пропорції у зображенні обличчя людини. **СВМ:** Ікони, картини митців із зображенням Богородиці та образу Мадонни. Ікона Божія Матері Жировицька, Ікона Божія Матері Почаївська; *Т. Шевченко* «Катерина». *В. Задорожний* «І буде син, і буде мати...», *Т.Яблонська* «Молода мати». **СММ:** *Й. С. Бах* «Меса»(фрагменти); *М. Леонтович* «Богородице Діво, радуйся». **ХТД:** портрет мами. **П: Ікона.**

6	**»Під музику Вівальді»**	
	Несюжетна програмність в музиці. Настрій пейзажу в музиці. **СММ:** *А.Вівальді* Камерний концерт «Пори року». **ХТД:** »Під музику Вівальді»; *І.С.Бах* «Ранкова молитва». **П: Інструментальний концерт. Фактура.**	**Мистецтво книги в часи Ренесансу і бароко:** Виразність і лаконізм шрифтів, знаків, форм.; точність рисунку шрифтів. Звучання музичного образу в живописі. **СВМ:** Книги оформлені граверами *Олександром та Леонтієм Тарасевичем, Інокентієм Мирським, Григорієм Левицьким.* Брати *Лімбурги* «Часослів». **ХТД:** на вибір: оформлення макету книги «Пори року» (колективна композиція); створення живописного ліричного образу прослуханого твору – »Під музику Вівальді» (для обкладинки книжки); (техніка на вибір). **П: Книжкова графіка.**
7	**Дзвони минулого (Козацьке бароко)**	
	Музика українського вертепу. Образ Запорожця – уособлення народного захисника. **СММ:** Троїсті музики. Канти. **СВМ:** ляльки вертепного театру. Костюм Запорожця. **ХТД:** Ой, під вишнею, під черешнею» з інсценізацією пісні. На вибір «козацькі» пісні. **П: Символ.**	Світський портрет у жанрі народної картини. Елементи пейзажу та предмети як символічні зображення, що підкреслюють характер або емоційний стан образу. **СВМ:** Ікона Покрова Божої Матері (із зображенням Б.Хмельницького). *Микола Івасюк* »В'їзд Богдана Хмельницького в Київ». Картини із зображенням козака Мамая. **ХТД:** Створення композиції з народним героєм козаком Мамаєм. **П: Символ.**
8	**Узагальнення**	

9 - 10	**Істина і краса класицизму, або »Симфонія життя»**	
	Прагнення гармонії, досконалості форми авторами »класицистських» творів, Симфонія у творчості віденських класиків. **СММ:** *Й.Гайдн* Симфонія – за вибором («Прощальна», «Військова»). **ХТД:** Інструментування» фрагменту жанрової частини симфонії на дитячих шумових інструментах. *Й.Гайдн*. «Челнок» **П: Симфонія.**	«Театральність» живопису класицизму. Прагнення поєднання зовнішніх рис людини з відображенням її соціального статусу в образотворчому мистецтві бароко і класицизму. **СВМ:** *А. Лосенко* »Прощання Гектора з Андромахою»; Українська парсуна. Пейзажі *К. Лорена, Н. Пуссена.* **ХТД:** композиція «Дерево життя мого роду» (змішана техніка: витинанка, кольорові гелеві ручки, кольорові олівці). **П: Парадний портрет.**
	Автобіографічність музичних творів. Психологічний портрет героя в музиці. **СММ:** *В.- А.Моцарт*. Симфонія № 40 Соль мінор. **ХТД:** Створення літературного сюжету «Сцени з життя» – за образним змістом прослуханої симфонії *В.А.Моцарт* «Колискова». **П: Симфонічний цикл.**	Взаємоузгодження деталей зображення в композиції. **СВМ:** портрети *Ф. Рокотова*, В Боровиковського; *Уільям Блейк* «Створення світу». **СКМ:** «Амадеус»(*реж. М. Форман,* фрагмент), **ХТД:** композиція «Створення світу» (за музикою віденських класиків). **П: Композиція.**
	Ода радості	
11	Драматичне і героїчне в симфонії. **СММ:** *Л.. Бетховен* Симфонія № 9 Фінал, Соната для фортепіано № 8 «Патетична». **ХТД:** *Л. Бетховен* »Ода радості» з фіналу Симфонії № 9; Складання сценарію шкільного свята «Якби до нас завітав Бах, Гайдн, Моцарт, Бетховен…). **П: Повторення.**	Монументальність в образотворчому мистецтві. **СВМ:** *К. Фрідріх* «Велетенські гори», «Крейдяні скелі на острові Рюген»; *М. Реріх* «Гімалаї» (порівняння). **СММ:** *Л.Бетховен* »Ода радості». **ХТД:** зображення гірського пейзажу як відображення монументальності симфонічної та хорової музики. **П: Монументальність.**

12-14	**Гармонія вітчизняного класицизму**	
	Д.Бортнянський – зачинатель вітчизняної камерно – інструментальної музики. **СММ:** *Д.Бортнянський* Концерт для клавіру з оркестром; Соната для клавесину. **СВМ:** фото пам'яток архітектури класицизму в Росії та України: Головний корпус Університету, Інститут шляхетних дівчат в Києві – арх. *В.Беретті*; Палац Галагана у Сокиринцях - арх. *П.Дубровський*; Стара біржа в Одесі – арх. *Ф. Боффо* **ХТД:** Запорізька похідна. **П: Контраст.**	Асиметрична врівноважена композиція та організація її в різні геометричні форми. Єдність середовища та монументальної скульптури. **СВМ:** *Е. Фальконе* «Пам'ятник Петру І»; *П.Клодт* Скульптурна група на Анічковому мості у Петербурзі; *В.Демут – Малиновський, П.Клодт, К.Тон* пам'ятник св. Володимиру в Києві. Парк у Павловську (скульптура). **ХТД:** Створення ескізу паркової скульптури (ліплення). **П: Повторення.**
	Загальнолюдський зміст творів М.Березовського. Риси симфонізму в хорових концертах. **СММ:** *М.Березовський* «Не отвержи мене во время старости» **ХТД:** *Ф.Грубер - Є.Мандичевський* «Тиха ніч». **П: Хоровий концерт.**	Гармонія природного середовища та скульптури. Ландшафтний парк. Силует в контрасті та в тоні. **СВМ:** Парк «Софіївка» (Умань), «Александрія» (Біла церква) та ін. **ХТД:** Силуетний пейзаж як декорація для паркової скульптури (аплікація); колективна композиція: поєднання силуетного пейзажу із скульптурами. На вибір - малювання силуетного нічного пейзажу (кольорові олівці, пастель, тонований папір) з архітектурними спорудами. **П: Силует.**

	Гуманістичне звучання музики А.Веделя Мелодика українських пісень як органічна складова музичної мови. **СММ:** *А.Ведель* «Херувимська». **ХТД:** *Ф.Грубер - Є.Мандичевський* «Тиха ніч». Опис (або підбір за фотографіями, ілюстраціями) інтер'єрів (храмів, палаців тощо), садово – паркових комплексів, в яких можуть виконуватись прослухані на попередніх уроках твори. **П: Повторення.**	Давньоруська міфологія в образотворчому мистецтві. Графічна ілюстрація. Синтез театрального та образотворчого мистецтва. **СВМ:** книжкові ілюстрації різних авторів до драми – феєрії Л.Українки «Лісова пісня». **ХТД:** створення графічних образів за поетичними описами Л.Українки (Мавка, Лісовик, Потерчата та ін.). **П: Повторення.**
	»Шляхами мандрівного філософа»	
15	Минуле в сучасному звучанні. **СММ** *І.Карабіц* «Сад божественних пісень» – за поезією *Г.Сковороди* **СВМ:** Фото пам'ятника Г. Сковороді в Києві, Переяславі – Хмельницькому, **ХТД:** *П.Дворський.* »Писала мати писанки». Роздум на тему: Чи можна створити «музичну біографію». **П: Повторення**	Сучасне звучання старовинних образів в українському мистецтві живопису. **СВМ:** Зображення українських фортець (Хотин, Меджибіш, Кам'янець – Подільський). *Т.Шевченко* «Почаївська лавра», краєвиди Києва – на вибір. *П.Рубенс* «Пейзаж з замком» (на порівняння). **ХТД:** Написання українського краєвиду «Шляхами мандрівного філософа». **П: Повторення**
16	**Узагальнення**	

11. РОМАНТИЗМ, РЕАЛІЗМ ТА ІМПРЕСІОНІЗМ У МИСТЕЦТВІ		
17	**Мрії і сподівання в творах романтиків**	
	Образи, сюжети, жанри романтиків. Цикл інструментальних мініатюр. **СММ:** *Р.Шуман* «Карнавал» (на вибір -«Дитячі сцени»). **ХТД:** створення балетних сцен за музичними частинами сюїт *Р.Шумана*; *К.М.Вебер* «Пісня мисливця». **П: Інструментальна мініатюра.**	Інтерес до внутрішнього світу людини в творах романтиків. **СВМ:** *Е.Делакруа* Портрет Паганіні, *О.Кіпренський* Портрет О.С.Пушкіна, *У.Блейк* «Дитя – радість», *Ф.Рунге* «Портрет дітей Хюльзенбек». **СММ***: Р.Шуман* «Карнавал» («Дитячі сцени»). **ХТД:** створення макету програмки балету «Карнавал» з малюнком фігури людини в русі (робота в групах). **П: Портрет (повторення).**
18	**«Штрихи до портрету»**	
	Етюд в музиці. Етюди і танці як концертні твори. **СММ:** *Ф.Шопен* Фортепіанні твори (етюди, вальси, мазурки, полонези). **СКМ:** відеозапис фрагментів з балету «Шопеніана». **ХТД:** *К.М.Вебер* Пісня мисливця (повторення). **П: Етюд.**	Світ речей як втілення духовного світу людини. Натюрморт як розкриття настрою людини. **СВМ:** *К.Брюллов* «Італійський полудень» П.Федотов «Свіжий кавалер», «Сніданок аристократа». Б Кустодієв «Купчиха за чаєм» (на порівняння). **СММ:** *Ф.Шопен.* Етюди для фортепіано. **ХТД:** етюд натюрморту з квітами та фруктами (акварель, гуаш). **П: Етюд.**
19	**Романтика героїчного**	
	Героїчна патетики в музиці композиторів – романтиків. Особливості музичного зображення національних рис. **різновид канатноСММ:** *Ф.Ліст* Кампанела, Угорська рапсодія № 11, *Й.Брамс* Угорські танці. **ХТД:** *О.Антоняк* »Ода пісні». **П: Рапсодія.**	Засоби втілення героїчного в образотворчому мистецтві. Види шрифтів. Мальований шрифт. Шрифтова композиція. **СВМ:** *Т.Жеріко* Офіцер кінних єгерів, що йде в атаку. **ХТД:** композиція до оформлення музичного диску, касети з шрифтовою композицією в стилі «графіті» (різнокольорові гелеві ручки, фломастери). **П: Шрифт.**

20	**Історичні сюжети в мистецтві.**	
	Засоби реалістичного зображення історичних подій та образів на музичній сцені. **СММ:** *М.Глінка* «Іван Сусанін» – фрагменти з опери. (Увертюра, Арія Сусаніна. «Польські сцени»). **СВМ:** І.Мартос. Пам'ятник Мініну і Пожарському в Москві. **ХТД:** В.Одоєвський Канон на честь М.Глінки; імпровізація позивних для теле - або радіопередачі патріотичного змісту (на металофоні, голосом, підбором мотиву з вивчених музичних творів). **П: Опера як музична драма.**	Мистецтво філателії. Його призначення, символіка, засоби виразності. **СВМ:** Пам'ятники рідного міста на честь видатних історичних постатей та історичних подій. Зразки ювілейних марок та пам'ятних знаків. **ХТД:** виготовлення ескізу ювілейної марки. **П: Повторення.**
21	**Таємнича фантастика півночі.**	
	Інтерес композиторів до фольклору. Велич північної природи, образи народних казок і легенд в музиці.. Відтворення національного характеру в музиці. **СММ** *Е.Гріг* «Селянські танці», «Поетичні картинки», «Гуморески», романс «Серце поета» на вірші Г.Х Андерсена (на вибір: Концерт для фортепіано з оркестром ля мінор (фрагменти). **СВМ**: І.Шишкін «На Півночі дикій.... Сосна». **ХТД:** канон М.Анцев, вірші М.Лермонтова «Гірські вершини». **П: Фольклор.**	Монохромний живопис. Кольорова пляма в монохромному живописі як центр композиції. Розмаїття відтінків білого кольору. **СВМ:** *І.Шишкін* «На Півночі дикій.... Сосна»; Дж. *Уістлер* «Ноктюрн у чорному та золотому», «Ноктюрн у синьому та золотому», «Гармонія в блакитному та сріблі»; *Рокуел Кент* «Листопад в північній Гренландії», «Повернення мисливця». **ХТД:** живописна композиція «Північне сяйво», «Айсберги». **П: Монохромний живопис.**

22	**Душа танцю.**	
	Романтичні риси в музично – сценічних творах (балеті). **СММ:** Адан «Жізель» – фрагменти музики балету. **СКМ:** відеозапис балетної постановки. **ХТД:** замальовки костюмів для романтичного балету; *О.Осадчий* «Стоїть тополя»; пластичне інтонування пісні. **П: Пластична інтонація.**	Особливості пейзажу як засобу для передачі настрою природи і людини. Повітряна перспектива. **СВМ:** *У.Тернер* «Дощ, пара, швидкість», «Снігова буря». *П.Філонов* «Вітер» (на порівняння). **ХТД:** ескіз пейзажної декорації з виявленням стану природи «Вітряний день», «Дощовий день» (змішана техніка). **П: Повторення.**
23	**Динаміка руху.**	
	«Король вальсів» та його родина. Вальс як музичний, музично – сценічний, танцювально – побутовий жанр. Роль вальсу в образному втіленні музичного задуму. **СММ**: *Й.Штраус – батько* »Марш Радецького», *Й.Штраус – син* На прекрасному блакитному Дунаї Казки Віденського лісу, Весняні голоси, Увертюра до оперети «Летюча миша»; *Йозеф* та *Едуард Штрауси* галопи, польки, мазурки. **ХТД:** Освоєння характерних рухів вальсу; *П.Манжос* »Попелюшка,» створення сценарію шкільного свята «Віденський бал, віденський вальс». **П: Вальс. Віденський бал.**	Засоби зворотної перспективи у передачі динаміки зображуваного. Діагональна композиція. **СВМ**: А.Мороз Книжкова ілюстрація «Як люди навчилися літати». Б.Кустодієв «Продавець кульок», «Торговець кулями», «Вербний торг біля Спаських воріт». **ХТД:** живописна композиція з повітряними кулями. **П: Динаміка.**
24	**»Правда життя»**	

	Особливості реалістичного зображення дійсності і характерів в музично – сценічних творах. Опера. ***СММ:*** Ж. Бізе «Кармен» – фрагменти з опери (Увертюра, «Хабанера», Куплети Тореадора), *Ж.Бізе – Р.Щедрін* – «Кармен – сюїта». **СКМ:** відеозапис фрагментів балету. **ХТД:** Порівняння музичного, вокально – сценічного і пластичного втілення образів (в дискусії, письмово). *П.Манжос* »Попелюшка». **П: Повторення.**	Прийоми реалістичного зображення характерів. Образи, сюжети. **СВМ:** на порівняння: *Е.Дега* «Оркестр Опери», «Концерт», *П. Пікассо* «Корида», *О.Лопухов* «Корида». **СКМ:** фрагменти з к/ф «Кармен» **ХТД:** Створення образу Кармен» (для дівчат); «Тореадор» (для хлопчиків). **П: Повторення.**
	Характерні замальовки	
25	Популярність дитячих образів в музичних творах. Особливості їх втілення. **СММ:** *М. Мусоргський* «Дитяча». **ХТД:** створення ілюстрацій до музики; театралізація циклу; порівняння з образністю »Дитячих сцен» *Р.Шумана.* **П: Повторення понять.**	Популярність дитячих образів у живописних творах. Особливості їх втілення. **СВМ***: О.Кіпренський* Портрет дівчинки у вінку з маків», «Портрет хлопчика», *В. Перов* «Тройка», *І.Репін* «Бабка» , *Дж. Уістлер* «Портрет Сесілі Александер». **ХТД:** Оформлення вітрини магазину іграшок. **П: Повторення понять.**
26	**Узагальнення**	

27	**Українські мотиви. Українські краєвиди.**	
	Реалістичне зображення національного в музиці. Цитування народних мелодій в авторських творах. **СММ:** *П.Чайковський* Концерт для фортепіано з оркестром №1. **СВМ:** *А.Куїнджі* «Місячна ніч на Дніпрі», *С.Васильківський* «Козача левада», «Бездоріжжя», *С.Світославський* «Воли на ниві», «Вітряк». «Вечір в степу», *В. Орловський* «Жнива», «Хати в літній день». **ХТД:** *І.Білик* «Роксолана». **П: Цитата в музиці.**	Властивості кольорів та спеціально підібраного колориту у передачі стану природи, настрою людини в декоративно-ужитковому мистецтві **СВМ:** *М. Муха* «Садок вишневий коло хати», «Тополя», *І.Сколоздра* «Чумацький шлях», «Коломийка». **ХТД:** Пейзаж з мотивами петриківських розписів (ліплення пластиліном на склі). **П: Декоративно – ужиткове мистецтво.**
28	**»Реалістичний сміх»**	
	Реалістичне зображення національного в музиці. Цитування народних мелодій в авторських творах (продовження). **СММ:** *С.Гулак – Артемовський* «Запорожець за Дунаєм». **СВМ:** *І.Репін* «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». **ХТД:** фрагмент фінального хору опери. **П: Цитата в музиці.**	Алегоричне перенесення характерних рис людини на образи тварин в українському народному гуморі. Український національний одяг. **СВМ:** *Е. Рачев* Ілюстрації до байок В.Крилова. *М.Шагал* Ілюстрації до байок Ж. Лафонтена *М.Пимоненко* «Біля криниці», «Додому, гуси», »На річці», «На ярмарку». **ХТД:** ілюстрування байок (різнокольорові кулькові ручки, чорний фломастер). **П: Сюжетно-тематична композиція.**

29	**Український національний характер**	
	Реалістичне зображення історико – героїчної теми в музиці. **СММ:** *М.В.Лисенко* «Тарас Бульба» – фрагменти опери (Увертюра, Пісня Тараса «Гей, літа орел»). **СВМ:** ескізи декорацій А.Петрицького до постановки «Тараса Бульби» – в Національній опері України. **ХТД:** Г.Татарченко «Україночка». **П: Увертюра.**	Образи українського народу в образотворчому мистецтві. Пропорції фігури людини. Багатофігурна композиція. **СВМ:** *І.Репін* «Запорожці пишуть листа турецькому Султанові», Л.Позен Кобзар **СММ:** *М.Лисенко* Увертюра з опери «Тарас Бульба». **ХТД:** створення колективної композиції. Образи українського народу: Наталка-Полтавка, Тарас Бульба, Запорожець, Україночка тощо. **П: Груповий портрет.**
3 0 - 31	**«Враження» («Зупинись, мить...»)**	
	Настрій в музичному пейзажі. Зв'язок »музика – живопис». **СММ:** *К.Дебюссі* »Місячне сяйво», »Руанський собор», »Кроки на снігу» **СВМ:** *К.Моне* «Враження. Схід сонця», серія »Руанські собори». **ХТД:** створення живописного »пейзажу настрою» – враження від прослуханих музичних творів. *О.Білаш* «На зелене свято». **П: Фонізм.**	Втілення плинності, мінливості, рухливості вражень в творах митців-імпресіоністів; живописні можливості кольору у застосуванні відкритих кольорів і спеціальної техніки. Поєднання кольорів, врахування світлотіньових ефектів у зображенні. **СВМ:** *К.Моне* «Враження. Схід сонця», серія »Руанські собори», Скелі в Бьоль-Іль, пейзажі *Е.Мане, К.Піссаро, А.Сіслея.* **ХТД:** створення пейзажної композиції з передачею емоційного стану, настрою, вражень в техніці імпресіонізму (маркери, фломастери). **П: Імпресіонізм.**

	Настрій в музичному портреті. Засоби «звукопису» **СММ***: К.Дебюссі* Дівчина з волоссям кольору льону, Дитячий куточок. **СВМ:** *Е.Дега* Портрет мадам Шарпантьє з дітьми **ХТД:** Створити живописний портрет героїні мініатюри Дебюсі »Дівчина з волоссям кольору льону» (без попереднього повідомлення назви п'єси). *О.Білаш* «На зелене свято». **П: порівняння понять (фонізм і колорит).**	Емоції у портреті. Натюрморт як невід'ємна частина життя людини. **СВМ:** *Е.Мане* «Сніданок в майстерні», «Бар у Фолі – Берже», «Портрет Еміля Золя», *К.Моне* «Сніданок на траві». *В. Серов* «Дівчинка з персиками» (на порівняння) **ХТД:** Натюрморт в техніці імпресіоністів (використання мазків та крапок, акварель). **П: Повторення.**
32	**Сценічні враження**	
	Синтез імпресіоністичної музики – живопису – пластики в музично – сценічному творі. Особливості вокального втілення образів. **СММ:** *М.Равель* «Дитя та чари» – опера – балет **СВМ:** фото з вистави, зображення акторів у костюмах казкових персонажів (Годинник, Порцелянова чашка, Чайник, Попіл, ін.) та декорацій. **ХТД:** *І.Шамо* «Києве мій». **П: Опера – балет.**	Синтез образотворчих мистецтв (живопису, скульптури, графіки, архітектури) в оформленні сцени. **СВМ:** *П.Сезанн* П'єро та Арлекін *Е.Дега* »Блакитні танцівниці», А.Л. Бреге - майстер годинників (зображення виробів); *С.Далі* «Постійність пам'яті», *М.Шагал* «Час - ріка без берегів» (на порівняння). **ХТД:** дизайн годинника з використанням мовних засобів сценографії. **П: Сценографія.**

	»Враження» в побутовому жанрі.	
33	«Побутові враження» в творах сучасних композиторів. Розпізнання характерних особливостей музичної мови. **СММ:** Фрагменти з балету «Комедіанти» на муз. *Д.Кабалевського. Р.Дріго* «Арлекінада». **ХТД:** *В.Бистряков* «Куди поїхав цирк». **П: Повторення понять.**	Особливості зображення побутових сюжетів у творах імпресіоністів. **СВМ:** *О.Ренуар* «Гойдалки»; *Ж.Сьора* «Цирк» *А.Тулуз – Лотрек* «Амазонка», «Цирк Медрано. Клоун Бум – Бум». **ХТД:** Створення сюжетно-тематичної композиції: «На арені цирку». **П: Повторення понять.**
3 4 - 35	**Узагальнення**	

Орієнтовне календарне планування уроків за програмою «Мистецтво»

8 клас

Автори О.А.Комаровська, ст. наук. співробітник Інститут проблем виховання АПН України,

І.В.Руденко, мол. наук. співробітник Інститут проблем виховання АПН України

8 клас

Скорочення: СММ, СВМ, СКМ — сприймання творів мистецтва — музичного, візуального, кіномистецтва; ХТД — художньо-творча діяльність; П — поняття (словник).

МИСТЕЦТВО В КУЛЬТУРІ СУЧАСНОСТІ

№	Музичне мистецтво	Образотворче (візуальне) мистецтво
1-3	**Експериментаторський дух ХХ століття.**	
	Традиції і новаторство в мистецтві. Розмаїття течій і напрямів в музиці ХХ – початку ХІ ст. Творчість найвидатніших композиторів реформаторів музичної мови різних національних шкіл сучасності О.Скрябіна, А.Шенберга, А.Онеггера. Авторська віршована програма та її музичне втілення в музиці О.Скрябіна; світломузична партитура. «Дисонантність», гротесковість образів А.Шенберга як «сигнал світового неблагополуччя». Ідеї урбанізації, зростання енергії як відображення «духу сучасності» А.Онеггера. Використання прийомів математичних розрахунків в творчості. Модернізм в архітектурі, дизайні, декоративно-ужитковому мистецтві. Узгодженість декору з формою.	
	СММ: *О.Скрябін* симфонічна поема «Прометей», *А.Шенберг* вокальний цикл «Місячний П'єро», *А.Онеггер* Пасіфік 231 (урок 3). **СВМ:** *Е. Мунк* «Крик, *П.Пікассо* Портрет А.Воллара, *Ж.Брак* Натюрморт зі скрипкою та глечиком. **ХТД:** *Ф.Міллер* Квиток у дитинство. **П: Модернізм.**	**СВМ:** *В. Городецький* Будинок з химерами, *К.Мельников* Власний особняк у Москві, *Франк Ллойд Райт* (Музей Гуггенхейма), *Йорк Утцон.* Оперний театр у Сіднеї, *К.Малевич* Чорний квадрат, *В.Кандинський* Композиція, *Роберт Делоне* Ейфелева вежа. **ХТД:** Завдання на вибір: Створення ескізу асиметричної композиції, як фрагменту декору архітектурної будівлі. Композиція до музичних творів *А.Шенберга, Ф.Міллера* (Місячний П'єро і Дитина з квіткою). **П: Модернізм.**

4	**Мистецтво і проблеми, що хвилюють людство.**	
	Здатність мистецтва авангардистського напряму втілювати вічні теми – протистояння добра і зла, життя і смерті, вірності і зради тощо.	
	СММ: *Д. Щостакови* Симфонія № 15, *В.Сільвестров* Цикл «Тихі пісні». **СВМ:** *Г. Клімт* «Музика». **ХТД:** *А.Горчинський* Україно, нене; повторення : *І.Шамо* Києве мій. **П: Концепція циклу.**	**СВМ:** *Е.Нєізвєстний*. Скульптура «Атомний сполох», *П. Пікассо* Герніка. **ХТД:** Ескіз плакату на теми: Мир, Любов, Екологія, Здоров'я. **П: Плакат.**
5	**«Вітчизняні новатори і Світ: паралельні відкриття»**	
	Співзвучність стильових експериментів українських митців пошукам світового мистецтва	
	СММ: на вибір – *Б. Лятошинський* Український квінтет, *М.Вериківський* Фортепіанні прелюдії, моноопера «Чернець» за Т.Г.Шевченком. **СВМ:** *І.Марчук* Ілюстрації до творів Т.Г.Шевченка **ХТД:** *В.Верменич* Чорнобривці **П: Моноопера.**	**СММ:** *О. Богомазов* Тирсоносці, *М. Бойчук* Біля яблуні, *Д.Бурлюк* Карусель. **ХТД:** Ілюстрації до творів Т.Г.Шевченка в сучасній інтерпретації. **П: Ілюстрація.**
6 – 7	**«Вічне в сучасному прочитанні»**	
	Інтерес сучасних митців до віддалених епох. Стародавні канонічні жанри в сучасній інтерпретації. Концепція задуму	
	СММ: *А.Шнітке* «Реквієм» (з музики до драми Ф.Шіллера «Дон Карлос»). **ХТД:** *Т.Петриненко* Молитва за Україну. **П. Канон. Реквієм.**	**СВМ:** *С. Далі* Постійність Пам'яті. *А. Гауді* Церква Фамілія, *Ле Корбюзьє* Капелла Нотр – Дам – дю – О. **ХТД:** Ескіз вітражу на сучасну тему. **П. Канон. Вітраж.**

8	**«Зв'язок у часі і просторі»**	
	Національні традиції у втіленні ідей сучасності в творчості митців різних національних шкіл	
	СММ: *Вілла–Лобос* «Бразильські Бахіани», *М.Фалья* «Ритуальний танець вогню» для оркестру – з балету «Любов – Чарівниця». **ХТД:** *І.Білик* Білий птах. **П: Національна традиція.**	**ХТД:** Ескіз реклами на туристичну тематику в техніці фотоколажу з елементами аплікації (кольоровий папір). **П: Колаж.**
9 - 10	**Синтез мистецтв як характерна риса сучасності: Музика і живопис.**	
	Емоційно-образне відтворення засобами живопису змісту музичного твору. Музичність живопису. «Паралельність» змісту понять фонізм - у музиці та колорит - у живописі.	
	СММ: *П.Хіндеміт* Симфонія «Художник Матис» (І ч. Концерт янголів) **ХТД:** *О.Білаш* Два кольори. **П: Колорит. Фонізм.**	**СВМ:** *А. Матіс*, Музика. Танець. **ХТД:** Завдання на вибір: ескіз проекту оформлення диску за мотивамисимфонії*П.Хіндеміта* в «сучасному стилі»; створення кольорових імпровізацій за мистецькими творами (*О.Білаш* Два кольори, *І.Білик* Білий птах та враженнями від картин А. Матіса). **П: Контраст. Динаміка.**
11 - 12	**Синтез мистецтв як ознака сучасності: Музика, скульптура, пластика, рух.**	
	Можливості авангардистського стилю як співзвучність синтезу мистецтв. Мова сучасного танцю: синтез музики, пластики, живопису, графіки.	

	СММ: *І.Стравинський* «Петрушка», *Ю. Шевченко* Танго. **ХТД.** *Ю.Шевченко* пісні на вибір. Пластичне інтонування: *Ю. Шевченко* Танго, створення сюжетного пластичного етюду на музику з підбором реквізиту, костюму. **П: Сучасна танцювальна лексика.**	**СВМ:** *Г. Мур* Струнні мати і дитина, *О.Архипенко* Грації. **СКМ:** *Ю. Шевченко* Танго – відеозапис балетного номеру. **ХТД:** Ескіз завіси до сучасного балетного шоу (техніка за вибором). **П: Театральна завіса.**
13-14	**Музика і сцена. Майстри сценографії.**	
	Зірки світової оперної сцени. Український голос в світі. Виконавська майстерність Майстри сценографії (костюми, декорації). Єдність прийомів стилізації фігури людини та її одягу.	
	СММ: Нар. пісні у виконанні С. Крушельницької. Записи концертів А.Солов'яненка, Б. Гмирі. **СКМ:** К/ф «Каллас назавжди». «Повернення Батерфляй»(фрагменти), Д/ф Концертні записи виступів трьох великих тенорів сучасності Л.Паваротті, П.Домінго, Х.Корерас; запис концертів М.Кабальє. **ХТД***: П.Майборода* Пісні на вибір. **П: Вокальна майстерність.**	**СВМ**: *А.Тулуз- Лотрек* Дівчина, що танцює, Співачка Івет Гільбер; Л Бакст ескізи костюмів до балету Жар – Птиця, декорацій до балету *М.Равеля* «Дафніс і Хлоя», *К.Коровін, О.Бенуа*, ескізи декорацій та костюмів до вистав. **ХТД:** завдання у групах: (на вибір) ескіз театрального костюму або декорації. **П. Стилізація.**
15-16	**Узагальнення**	

Тема 2. Мистецтво і сучасна культура (19 год.)

№	Музичне мистецтво	Образотворче (візуальне) мистецтво
17,18 - 19	**«Кипить у нас в артеріях сучасність...»**	
	Розмаїття естрадного мистецтва в сучасній культурі. «Музика «легка» і «серйозна»: єдина художня основа» Монументальний живопис як функціональне заповнення середовища.	
	СММ: **Ф**рагменти музичних шоу, мюзиклів, відеокліпів. Сучасні обробки класичної музики (на вибір) **ХТД:** *В.Івасюк* Червона рута, Чебреці, Водограй, *М.Мозговий* Моя земле. **П: Масова культура. Шоу. Естрадна пісня.**	**СВМ:** ***Д.Сикейрос*** Монументальні розписи в Мехіко. **ХТД:** Ескіз настінного розпису за естрадними музичними творами по типу муралі. **П. Муралі.**
19, 20, 21	**Джаз: зародження і поширення у світі.**	
	Творчість видатних композиторів та виконавців джазу. Особливості джазової музики та роль джазу в культурі сучасності. Роль авангардного мистецтва у розкритті протиріч емоційного стану людини.	
	СММ: *Дж Гершвін* Рапсодія в стилі блюз. *С.Джоплін* Регтайми, *Л.Бернстайн* «Вестсайдська історія», Твори у виконанні зірок світового джазу (Е.Фіцджеральд, Г.Міллер, Л.Армстронг, Д.Еллінгтон та ін.), оркестр п/о Л.Утьосова. **СКМ:** Мюзикл «Вестсайдська історія», к/ф «Веселі хлоп'ята»(фрагменти). **ХТД:** *Дж.Гершвін* Колискова з опери «Поргі та Бесс). Спірічуелс. **П: Джаз. Джазові стилі.**	**СКМ:** к/ф «Серенада сонячної долини». **ХТД:** завдання на вибір: композиція з графічними ілюзіями; графічний пейзаж від враження регтаймів. **П. Авангард.**

22,23,24	**Бардівська пісня: історія та сучасність.**	
	Імпровізаційність авангардного мистецтва як відображення змін в суспільстві, його вплив на людину. Поняття «бард», «бардівська» (авторська) пісня, творчість найвизначніших бардів сучасності.	
	СММ, ХТД: Пісні ***В.Висоцького, Б. Окуджави, О.Розенбаума,*** Т. та ***С.Нікітіних, О.Богомолець*** та інші (на вибір). **П: Бард.**	**ХТД:** ілюстрації до бардівських пісень (техніка на вибір). **П. Повторення.**
25,26	**«Що таке «рок»?»**	
	Напрями сучасної рок – музики, історія виникнення знаменитих рок – груп, творчість найвидатніших авторів та виконавців світової сучасної рок – музики, жанром рок –опери. Творчість сучасних художників-перукарів та візажистів: виділення професійного напрямку роботи для створення іміджу людини.	
	СММ: *Е.Уеббер* Рок-опера «Ісус Христос – суперзірка». **Пісні групи «Бітлз»,** (за вибором -пісні *Е..Преслі, «Ролінг Стоунз», «Діп Пьорпл», «Пінк Флойд», «Енімалз», «Агата Крісті», «Акваріум», «Машина часу», «ДДТ»* та ін.) **ХТД:** *Дж.Леннон* «Учора», пісні з мюзиклу *О.Рибнікова* «Юнона і Авось». **П: Рок – музика.**	**СВМ:**. Графіка *О.Бердслі.* Колекції костюмів сучасних модельєрів. **ХТД:** Ескіз зачіски, макіяжу для характерного актора, зірки естради (фломастер). **П. Візажист.**
	Українська естрада і «рок».	
	Творчість найвизначніших представників української естради та рок – музики різних часів і жанрів; експериментаторські пошуки в сфері синтезування фольк і рок- традицій. Синтез народного та авангардного мистецтв як відображення сучасних тенденцій пошуку відображення епохи.	

27	**СММ:** *Г. Татарченко – Ю. Рибчинський* «Біла ворона», «Океан Ельзи» українські рок-гурти «ВВ», «Грін Грей», «Джаз-експромт». **ХТД:** *В.Бистряков* «Давайте розбудимо радість». **П: Рок – музика.**	**ХТД:** робота у групах: ескіз транспарантів групи підтримки на рок-фестивалі. **П. Шрифт.**
28,29,30	**Кіно - мистецтво ХХ ст.**	
	Художній образ у кіно. Музика для кіно. Робота художників в кіно.	
	СММ: Музика для кіно Є. Станковича, М. Скорика. **ХТД:** пісні *І.Дунаєвського* з кінофільму «Веселі хлоп'ята» **П.: Кінообраз.**	**ХТД:** Ескіз кіноафіші як елемент кадру. **П. Кадр.**
32 - 33	**«Я і сучасне мистецтво».**	
	Цінність позиції в сфері сучасного мистецтва. Дискусії на теми: «Що мені подобається і не подобається в сучасній естраді», «Дискотека – синтез розваг, музики, руху, спілкування» ,«Яким має бути діджей», «Для чого потрібні сучасні обробки класичної музики», «Графіті: мистецтво чи засіб самовираження» - (на вибір)	
	СММ: самостійний підбір учнями музичних творів для проведення уроку. **ХТД:** Складання плану підготовки і розробка сценарію шкільної дискотеки, підбір музики. ***О.Суботіна*** Шкільне свято, ***І.Карабиць*** Сіяв батько жито.	**СВМ:** відвідування виставки сучасного художника. **ХТД:** Завдання на вибір: ескізи написів в стилі графіті. Колективна робота по створенню композиції у графіті.
34 - 35	**Узагальнення**	